

cinci secole de război secret

e. cerneak



e. cerneak

cinci secole de război secret

E. Cerneak

cinci secole de război secret

DIN ISTORIA SPIONAJULUI

**Editura politică — București
1968**

Traducere din limba rusă

Пять столетий тайной войны

Из истории разведки

Издательство „Наука“

Москва 1966

În românește de :

VL. ZAHARESCU și S. ANTONIU

Spionajul înainte și după facerea lumii

Cine nu cunoaște vestita legendă despre calul troian ? Despre felul cum Ulise i-a învățat pe grecii care de zece ani asediau fără succes Troia să recurgă la o stratagemă ingenioasă. Grecii s-au prefăcut că ridică asediul și s-au îmbarcat pe corăbii. În tabăra părăsită a dușmanului troienii au găsit un uriaș cal de lemn. Tînărul grec Sinope, luat prizonier, le-a spus troienilor, conform planului lui Ulise, că este un cal fermecat. Preoții au prezis că, atît timp cît el se va afla la Troia, ea nu va putea fi cucerită. Bucuroși, troienii au dus calul în oraș, iar noaptea, la semnalul lui Sinope, corăbiile grecești s-au întors pînă sub zidurile Troiei. Oștenii ascunși în trupul calului de lemn s-au strecurat afară și i-au atacat pe troieni în timp ce aceștia dormeau. Concomitent, în oraș a pătruns oastea grecească care se întorsese cu corăbiile. Într-o singură noapte a fost atins scopul urmărit zadarnic de către asediatori timp de zece ani îndelungați...

Spionajul a apărut, fără doar și poate, cu mult înaintea lui Ulise. Indicii ale folosirii lui duc în adîncul mileniilor. După cronologia biblică, cazuri de spionaj s-au semnalat dacă nu înainte de facerea lumii, în orice caz înainte ca funcția de conducător al serviciului de informații să fi fost preluată de Iehova în persoană. Dumnezeu biblic trebuie să fi trecut la organizarea acestui serviciu la scurt timp după ce a creat „cerul și pămîntul“ și, desigur, „omul, după chipul și asemănarea sa“. Nu după mult timp aveau să urmeze întîmplările la care se referă și acum cu plăcere agenții serviciului de informații american.

Se pare că era foarte comod să lucrezi cu Dumnezeu : el acorda un ajutor direct agenților săi în îndeplinirea misiunilor pe care le încredința și nici nu se dezicea, de obicei, de agenții prinși asupra faptului (cel puțin așa afirmă Biblia, poate prea binevoitoare față de Atotputernicul). E drept că asemenea exemple de activitate nu au găsit imitatori : serviciul de informații nu este o instituție de binefacere. De altfel, după actul creației, lui Dumnezeu nu i-a mai făcut plăcere să se omoare cu munca. Prefera ca alții să scoată pentru el cărbunele din foc. Conducerea nemijlocită a spionajului a fost încredințată prorocilor, în special — după cum ni se povestește în Numerii din Biblie, capitolul 13 — prorocului Moise.

„...Atunci a vorbit iarăși Domnul cu Moise și i-a zis :

«Trimite oameni ca să iscodească țara Canaanului, pe care eu voi da-o fiilor lui Israil, să trimiți câte un om din fiecare seminție, dar toți să fie dintre voievozi !»

Și Moise i-a trimis, după porunca Domnului, în pustiul Paran. Aceștia toți erau voievozi ai fiilor lui Israil...

Și i-a trimis Moise pe ei să iscodească țara Canaanului, cu porunca : «Suiți-vă acolo prin Negheb, apoi să vă îndreptați spre munte, ca să vă dați seama de țară, ce popor locuiește într-însa : este tare ori slab, puțin ori mult ; și cum este țara în care locuiește : mănoasă sau rea ; cum sînt orașele locuite : deschise sau întărite ;

Cum este pămîntul : gras ori slab, dacă se află pomi sau nu...»

Dar să întrerupem expunerea „îndrumărilor Domnului“ și a dispozițiilor lui Moise, precum și descrierea „cercetării pămîntului“, care a durat 40 de zile. Morala pe care o sugerează Biblia este aceea că o cercetare de calitate dă și roade bogate.

Fragmentul citat din Biblie nu este singurul pe care-l invocă conducătorii spionajului imperialist întru justificarea activității lor.

În Cartea lui Iosua se povestește cum acesta, asediind Ierihonul, a trimis dinainte două iscoade în oraș. „Iar ei s-au dus și au intrat în casa unei femei desfrînate, pe care o chema Rahab, și au mas acolo“. Regele Ierihonului, aflînd de sosirea celor doi necunoscuți suspecti, a ordonat arestarea lor, dar Rahab a ascuns iscoadele în inul întins pe acoperișul ei. Spionii au reușit să scape. Orașul a căzut, chipurile, din cauza sunetului trâmbițelor Ierihonului. Dar la acest lucru nu mică a fost contribuția dezmațatei din Ierihon și a „casei“ ei „conspirative“. Iosua nu a rămas nerecunoscător, poruncind : „Și cetatea să fie nimicită, iar tot ce se află într-însa să fie al

Domnului, numai Rahab desfrînata să rămîină cu viață împreună cu toți cei ce vor fi la ea în casă, fiindcă ea a pitit iscoadele pe care eu le-am trimis“.

Biblia relatează cu seninătate și sfîrșitul acestei întîmplări : „Și au dat pieirii tot ce au găsit în cetate : bărbați și femei, tineri și moșnegi, boi și asini, tot au trecut prin ascuțișul sabiei... Iar cetatea au ars-o cu foc împreună cu tot ce era într-însa, afară de argint și de aur și de sculele de aramă și de fier, pe care le-au vărsat în vistieria casei Domnului. Ci pe Rahab desfrînata și casa tatălui ei și pe toți cîți erau pe lîngă ea, Iosua i-a lăsat cu viață...”

Astfel a luat naștere principiul recompensării agentului secret... Explicația îi aparține lui Dulles, fostul conducător al Agenției Centrale de Investigații a S.U.A., care a studiat profund experiența predecesorilor săi biblici.

Dar cine nu o cunoaște pe filisteana Dalila, a cărei legendă este relatată în Cartea Judecătorilor din Biblie? Devenind iubita voinicului Samson, Dalila a căutat să iscodească care este secretul forței lui neobișnuite. A aflat că este suficient să i se taie părul ca Samson să-și piardă puterea sa fără seamăn. Dalila nu numai că a transmis filistenilor „informația secretă” pe care o dobîndise, dar i-a și ajutat să săvîrșască un „act de diversiune” — să tundă 7 şuvițe din părul de pe capul lui Samson. Voinicul, slăbit, a fost lesne înfrînt. I s-au scos ochii, a fost pus în lanțuri și forțat să îndeplinească munci umilitoare, de sclav. Fiecare căpetenie filisteană promisese primului exemplar de „femeie fatală” cîte 1 100 de sicli de argint drept răsplată în caz de succes. Dar Dalila a încetat prea devreme să-l spioneze pe Samson. Acestuia i-a crescut la loc părul și a știut să se răzbune crunt pe dușmanii săi.

Despre acțiuni de spionaj putem afla și din vechile inscripții în piatră și din papirusurile care relatează istoria domniei faraonilor egipteni.

În anul 1312 î.e.n., tînărul faraon egiptean Ramses al II-lea a dat o bătălie cu hitiții în apropierea orașului Kades din Siria de nord. Doi presupuși dezertori din oastea hitită i-au comunicat faraonului informații false despre inamic. Ramses l-a atacat pe dușman și a fost încercuit. Egiptenii au reușit cu mare greutate să străpungă rîndurile hitiților și să scape de moarte.

„Iscoada” Dalila a tăiat părul lui Samson, care era izvorul forței lui. Un tiran al Siracuzei a găsit o altă metodă de utilizare a părului. Dorind să-i incite pe ionieni la răscoală împotriva regelui perșilor, a trimis la ei un mesager. Trimisul a

fost ras în cap, iar pe pielea capului s-a scris textul apelului către grecii ionieni, apoi părul a fost lăsat să crească la loc. Acest procedeu de a duce „corespondența secretă” s-a dovedit a fi foarte reușit.

Autorii antici ne-au transmis informații și despre diferite siretlicuri folosite în lupta cu iscoadele inamicului. În secolul al IV-lea î.e.n., un comandant de oști atenian, aflînd că în oastea lui s-au strecurat spioni ai inamicului, i-a pus pe oșteni în front și a ordonat ca fiecare să-și supună vecinul unui interogatoriu amănunțit. Spionii au fost prinși.

Spionajul și-a pus amprenta și pe desfășurarea războaielor greco-persane (secolul al V-lea î.e.n.). Trădătorul Efialte a condus oastea persană pe o potecă tainică ce ocolea trecătoarea Termopile, apărută de 300 de oșteni spartani, în frunte cu regele Leonida. Detașamentul spartan a pierit pînă la ultimul om într-o luptă inegală.

Inexistența sau deficiențele serviciului de informații erau cît pe ce să ducă la pierzanie oastea victorioasă a lui Alexandru Macedon. În timpul campaniei din India, macedonenii nu cunoșteau faptul că ostașii indieni folosesc pe cîmpul de bătălie elefanți. Ca urmare, numai un concurs de împrejurări fericite a salvat armata macedoneană de înfrîngere în bătălia de la Hidaspe.

Se cuvine să amintim faptul că Alexandru Macedon a fost primul care a folosit cenzurarea corespondenței ca mijloc de investigație. În anul 334 î.e.n., cînd armata macedoneană desfășura vestita sa campanie împotriva regelui Persiei Darius, în rîndurile oștenilor au început să se manifeste semne de nemulțumire. Alexandru hotărî să descopere cauzele tulburărilor pe cale de a izbucni și pe principalii organizatori ai acestora. În acest scop, el a anulat interdicția de a purta corespondență cu rudele, impusă oștenilor la începutul campaniei. Peste cîteva zile, curierii au plecat cu un număr mare de scrisori trimise de oșteni familiilor lor. Alexandru a ordonat ca în drum curierii să fie reținuți și să fie cercetate cu atenție scrisorile. Acestea au scos la iveală și cauzele frămîntărilor și numele acelor care se opuneau cel mai activ dispozițiilor regelui macedonean.

Vestitul Hanibal, care a înfrînt în repetate rînduri armatele romane în timpul celui de-al doilea război punic (secolul al III-a î.e.n.), și-a datorat victoriile nu numai talentului său de comandant de oști, ci și unui serviciu de informații bine pus la punct. Odată, cînd Hanibal asedia un oraș din Sicilia, el a trimis în interiorul orașului un spion, care, din coliba sa, a dat noaptea cu foc și fum semnalul pentru atac oastei cartagineze.

Orașul a fost cucerit. Armata cartagineză care a invadat Italia era precedată în înaintarea ei de zeci și sute de cercetași trimiși de Hanibal pentru a procura informații despre oastea romană și orașele întărite. Istoricii antici Polibiu și Titus Livius relatează cum comandantul cartaginez, punându-și perucă și o barbă falsă, pătrundea nu arareori el însuși în tabăra romană. În același timp, el se pricepea să-și camufleze acțiunile. Odată, cartaginezii, din ordinul lui Hanibal, au legat torțe aprinse de coar-nele unor boi, iar romanii au luat mișcarea turmei drept o deplasare a trupelor cartagineze.

Către sfârșitul celui de-al doilea război punic, tînărul comandant de oști roman Scipio a debarcat cu armata sa în Africa. Cartagina avea ca aliat pe principele numidian Siphax. Pentru a-și spori șansele victoriei, romanii trebuiau mai întâi să nimicească trupele numidiene. Dar Scipio nu cunoștea nici efectivul, nici dispozitivul lor. Atunci, el propuse regelui numidiienilor tratative de pace, sperînd că solii romani vor reuși să afle care sînt forțele numidiienilor. Pentru a nu trezi suspiciunile lui Siphax, Scipio a trimis ca soli persoane civile. Acestea erau însoțite de militari cu experiență, camuflați în sclavi. Conducătorul numidiienilor s-a dovedit a fi, într-adevăr, atît de neîncrezător, încît a cerut delegației romane să nu părăsească locuința ce i-a fost repartizată și să circule prin tabără numai însoțită de oșteni numidieni. Șeful „sclavilor“ era prietenul apropiat al lui Scipio, Lelius. Acesta i-a rugat pe soli să tergiverseze cît mai mult tratativele pentru ca el și „sclavii“ să reușească să execute cercetarea.

Dar timpul trecea, iar romanii continuau să fie păziți cu străș-nicie și nu reușeau să afle nimic esențial. Șeful soliei romane i-a spus lui Lelius că tratativele nu mai pot fi tărăgănite. Acesta l-a rugat să mai stea cel puțin o zi și a început să se sfătuiască cu celelalte iscoade asupra acțiunilor pe care le-ar putea întreprinde. În acest moment, unul din caii solilor necheză tare și se cabră, înțepat, probabil, de o insectă. Lelius concepu fulgerător un plan de acțiune. Fără ca garda să observe, romanii își iritară caii, aducîndu-i într-o stare aproape de turbare. Însăpăimîntate, animalele o luară la goană îndepăr-tîndu-se de cantonamentul păzit al solicii romane. „Sclavii“ alergară să prindă caii și, în scurt timp, romanii cunoscuseră toate detaliile taberei fortificate, construite de numidieni. Tratativele nu au dat rezultate. Scipio nici nu avusese de gînd să-i acorde lui Siphax rolul de mediator între Roma și Cartagina, rol pe care se pare că și l-ar fi dorit domnitorul numidian.

Numidiienii, la fel ca și cartaginezii, își construiau taberele

cu multă imprudență, nu păstrau o anumită ordine, iar la ridicarea colibelor pentru ostași foloseau găteje, paie, stuf și alte materiale ușor inflamabile. Scipio a trimis noaptea detașamente care au dat foc taberei numidienne. Numidienii au luat-o la fugă, urmăriți de legionarii romani care-i ucideau pe fugarii neînarmați. E drept că ceva mai târziu numidienii au încercat totuși să opună rezistență, dar fără succes. Cartagina a pierdut un aliat important și a trebuit să-l recheme din Italia pe Hanibal — spaima romanilor — cu armata lui, pînă atunci nebiruită. Nevoit să primească bătălia în condiții nefavorabile, Hanibal a fost înfrînt în bătălia de la Zama. Războiul s-a încheiat cu zdrobirea completă a Cartaginei. Un rol însemnat l-a avut în aceasta și înfrîngerea lui Siphax.

Comandanții de oști din antichitate recurgeau destul de des la dezinformarea inamicului, pentru a-l determina să acționeze în dauna propriilor sale interese. În secolul al III-lea î.e.n. în oastea cartagineză comandată de Hannon s-au revoltat patru mii de mercenari gali. Nemulțumiți de întîrzierea soldei, ei amenințau să treacă de partea romanilor. Temîndu-se să-i pedepsească pe gali, ceea ce putea să-i împingă la o rebeliune deschisă și să-i determine să treacă de partea Romei, Hannon a trimis la romani un cercetaș care i-a informat asupra locului unde cartaginezii urmau să-și facă aprovizionarea cu furaje. Hannon i-a liniștit pentru moment pe gali, făcîndu-le diferite promisiuni, și i-a trimis la locul indicat romanilor. Aceștia pregătiseră deja o ambuscadă, așteptînd apariția galilor, și i-au nimicit pe cei care ar fi putut deveni aliații lor.

În deceniul al 4-lea al secolului I î.e.n., generalul roman Ventidiu, aflînd că în oastea lui se găsește un spion al parților, a răspîndit zvonul că se teme de ofensiva acestora din direcția unei cîmpii, unde legiunilor, chipurile, le-ar fi greu să reziste atacului călărimii parțiene. Drumul pe acolo era cel mai lung, iar unul scurt trecea prin munți. Parții porniră pe drumul cel lung. Astfel, cu ajutorul unui șiretlic, Ventidiu a cîștigat timpul necesar pentru a aduce întăriri și și-a înfrînt inamicul.

Unul dintre cei mai vestiți cîrmuitori din antichitate care a folosit pe scară largă serviciul secret a fost regele Pontului Mitridate, care a trăit în secolul I î.e.n. El a urcat pe tron încă copil fiind, a fost răsturnat în urma unor intrigi de la curte și a pîrbejit timp îndelungat prin diverse țări din Asia Mică. Se spune că la 14 ani cunoștea 22 de limbi. Mitridate a reușit să-și recapete tronul, ucigîndu-și după aceasta mama și multe rude apropiate. Despot deștept și necruțător, el se pricepea, luptînd împotriva unui adversar mai puternic — Roma —, să

se dea drept prieten al popoarelor subjugate de legiunile romane. Agenții lui Mitridate acționau neobosit în multe din posesiunile asiatice ale Romei și în Grecia, speculând nemulțumirile ce domneau acolo. Mitridate cunoștea, de asemenea, foarte bine situația politică internă a Romei, frământată de războiul civil dintre partidele lui Marius și Sylla. Regele Pontului a reușit să se informeze dinainte asupra evenimentelor ce urmau să aibă loc la Roma și să folosească în interesul său cunoașterea situației.

Unul dintre cei mai mari comandanți de oști ai lumii antice, Iuliu Cezar, a folosit pe scară largă spionajul în timpul luptei pentru supunerea Galiei, trimițând deseori iscoade cu știri false la inamic. Ulterior însă, Cezar însuși a fost luat prin surprindere de complotul republicanilor romani.

Împărații romani, mai ales tirani fățiși ca Tiberiu sau Domițian (secolul I e.n.), au dispus de armate întregi de agenți secreți, care supravegheau toate persoanele suspecte. La Roma ei erau numiți „delatori”.

Încă din antichitate erau bine cunoscute multe metode ale activității de spionaj care au devenit uzuale: utilizarea ciufrului, folosirea porumbeilor călători și a altor păsări special dresate (între altele a rîndunelelor) pentru transmiterea rapoartelor. Cu tot rolul însemnat pe care l-a jucat spionajul în epoca antică, nu există informații despre existența unor organizații speciale ale serviciului secret în acel timp.

Povestesc cronicile medievale

În secolul al V-lea, sub loviturile războaielor interne și sub presiunea triburilor barbare, Imperiul roman de apus s-a prăbușit. Partea răsăriteană a Imperiului roman (Bizanțul), cu centrul la Constantinopol, s-a menținut, și timp de secole a rămas unul din cele mai puternice și civilizate state din evul mediu.

Tocmai Bizanțul, cu împărații săi, cu curtea sa pompoasă și sîngeroasele sale lovituri de palat, s-a dovedit a fi o țară deosebit de propice pentru perfecționarea serviciului informativ.

În anul 516, în bogatul Constantinopol, mulțimea specta-

torilor saluta cu entuziasm apariția pe scenă a unei tinere și frumoase actrițe. Ne-ar fi greu să spunem ceva despre calitatea execuției dansurilor ei bizantine. Izvoarele noastre nu ne îngăduie o asemenea apreciere, punând accentul asupra altor aspecte. Actrița nesocotise o dispoziție severă a autorităților orașului: interdicția de a apărea pe scenă fără îmbrăcăminte. Lănțișorul subțire de aur cu care-și încingea talia nu era de natură să atenueze indignarea moralistilor. Nu a trecut însă mult timp și moralistii au înțeles că este în interesul lor să-și stăpânească limba. Altfel, ea le-ar fi fost pur și simplu tăiată, poate împreună cu capul.

Actrița a devenit soția unui bogat demnitar bizantin, dar, după scurt timp, soțul ei, care nu dorea să-i suporte infidelitatea și să acopere cheltuielile provocate de nemăsurata ei risipă, a părăsit-o. Un timp, Teodora (acesta era numele actriței) a dus o existență mizeră la Alexandria.

Odată, relatează cronicarii bizantini, Teodora a avut un vis fatidic care îi prevestea că va deveni soția unui monarh atotputernic. S-a întors la Constantinopol, înfățișându-se în ipostaza de păcătoasă pocăită. Femeia aparent modestă torcea de dimineața pînă seara într-o căsuță în care se stabilise. Avînd însă o experiență bogată, ea a reușit să atragă atenția unui patrician cu vază. Acesta era Iustinian, nepotul împăratului. Mătușa lui Iustinian, împărăteasa, i-a interzis acestuia să se gîndească măcar la o căsătorie cu fosta actriță. Dar peste puțin timp mătușa muri și Teodora deveni soția lui Iustinian. Iar cînd în anul 527 Iustinian a urcat pe tron, Teodora a fost încoronată împărăteasă. Ea a exercitat o mare influență asupra soțului ei. Chiar din primii ani ai cîrmuirii lui, Teodora și-a manifestat inteligența, cruzimea fără margini și totala lipsă de scrupule în alegerea mijloacelor pentru atingerea scopului. Fiul ei din prima căsătorie, aflînd de ascensiunea mamei sale, se grăbi să vină la Constantinopol și să se prezinte la palat. Adolescentul dispăru fără urme. În același timp, prietena cea mai apropiată a Teodorei, soția vestitului comandant de oști Belizarie, fostă actriță și ea, l-a ținut în temniță pe propriul ei fiu Fotiu, ordonînd să i se smulgă prin torturi informații despre cei care, împreună cu dînsul, vorbisera de rău cîrmuirea.

Fosta dansatoare și soțul ei guvernau în mod despotic un uriaș imperiu, care cuprindea jumătate din lumea cunoscută în acele timpuri. Pentru a-și consolida puterea, Teodora recurgea la serviciile unui mare număr de spioni, care îi supravegheau pe toți dușmanii ei și pe cei care îi inspirau neîncredere. Instruindu-și agenții, împărăteasa nu obosea să repete cucernic: „Jur

pe Isus, cel veșnic viu, dacă nu-mi veți îndeplini ordinele, veți fi jupuiți de vii“. Amenințarea avea efect. Toți știau foarte bine că soției lui Iustinian nu-i place să arunce vorbe în vînt.

Spionii își dădeau toate silințele. Belizarie — generalul care, în urma unor campanii victorioase, recucerise pentru împărat Africa de nord și cea mai mare parte a Italiei — a spus o dată, într-un moment de enervare, că moartea lui Iustinian ar fi o binefacere. Împărăteasa află imediat. Belizarie a trebuit să fie bucuros că, în chip de favoare deosebită, i-a fost lăsată viața și o parte din avere.

Teodora a murit în anul 548, după 22 de ani de guvernare.

Bizanțul și-a menținut serviciul secret, bine pus la punct, și în secolele următoare. Dar pentru Europa în ansamblu evul mediu a fost o perioadă de declin al serviciului de informații. E drept că au fost și excepții.

Luna mai a anului 878... Regele danez Hutrum și-a adus ostașii în sud-estul Angliei, așezîndu-și tabăra la confluența râurilor Parret și Tone. Cuceritorii scandinavi ocupaseră deja multe teritorii din Anglia. Regele anglo-saxon al Wessexului, Alfred, își pierduse principalele posesiuni. Iar acum, ostașii lui Hutrum, instalați pe pămîntul aflat pînă nu de mult sub cîrmuirea regelui Wessexului, își sărbătoreau victoria. Danezii nu-și ascundeau disprețul față de dușmanul învins, despre care se vorbea că posedă o mare iscusință militară. Îi mai rămăseseră foarte puțini oșteni și nu va mai avea niciodată suficiente forțe pentru a rezista vitezei oști daneze, obișnuită cu victoriile. Astfel își spuneau luptătorii danezi, adunați lîngă cortul lui Hutrum.

Discuția lor a fost întreruptă de sunetele unei muzici melodioase. Cineva cînta la harpă. Era un saxon care înțelegea foarte puțin daneza și se afla de mai multe săptămîni în tabăra lui Hutrum. Devenise o figură atît de obișnuită, încît danezii se mirau chiar dacă nu-și făcea apariția o zi-două în tabără. Harpistul era, desigur, sărac. Purta pe umeri un sac în care punea bucățile de carne și de lipii, resturile de mîncare pe care i le aruncau cu nepăsare oștenii danezi, care prădaseră multe cereale și vite de la saxonii învinși. Harpistul ducea, desigur, familiei sale resturile de la masa ostașilor. Aceasta era explicația ce se dădea absențelor sale frecvente, deși de scurtă durată, din tabără.

Harpistul era un bun muzicant. Uneori, închizînd ochii și zîmbind misterios, ca în transă, el se pricepea să scoată din instrumentul său sunete line, gingașe, care nu stînjeneau, ci

mai curînd înviorau discuțiile crîncenilor oșteni. Așa s-a întîmplat și acum, cînd, în acompaniamentul harpei, Hutrum și cei din jurul său au discutat în amănunțime planul zdrobirii definitive a armatei regelui Wessexului. Danezii erau mari meșteri în folosirea manevrelor și șiretlicurilor pe cîmpul de bătaie, și acum s-au înțeles dinainte cum să acționeze în timpul viitoarei lupte cu saxonii.

Campania începu în curînd. Danezii, primind noi întăriri, erau și mai siguri de victorie. Ei porniră împotriva dușmanului. Dar îi aștepta o decepție cruntă. Regele Wessexului, Alfred, avea în realitate mult mai mulți ostași decît presupuneau danezii. Detașamentele acestora au fost încercuite de saxoni. Nu i-au ajutat nici șiretlicurile militare — saxonii reacționau ca și cum ar fi știut dinainte ce manevră vor întreprinde oștenii lui Hutrum. Danezii au fost nevoiți să ceară pace, promițînd că se vor supune regelui Wessexului. Hutrum și ceata lui veniră în tabăra lui Alfred pentru a duce tratative și acolo găsiră explicația eșecului lor. Regele Alfred îi primi pe luptătorii danezi cu zîmbetul ce le era bine cunoscut, ținînd în mîna stîngă harpa.

La începutul secolului al XIII-lea, regele francez Filip al II-lea August și împăratul german Otto al IV-lea au depus multe eforturi pentru organizarea serviciului de informații.

Totuși acestea erau, repetăm, excepții de la regulă. În ansamblu, organizarea serviciului secret depășea forțele de care dispuneau micile principate feudale din care se compunea Europa acelor timpuri. În evul mediu se știa prea puțin chiar și despre țări nu prea îndepărtate. Pînă la cruciade (sec. XI—XIII), europenii aveau cunoștințe cu totul sumare despre Bizanț, fără să mai vorbim de alte state din răsărit. Regele Franței Ludovic al IX-lea a plătit o sumă mare de bani unui beduin care le-a servit drept ghid cruciaților. Este însă semnificativ faptul că nici mai tîrziu în Europa nu a fost apreciată însemnătatea vestitei călătorii a lui Marco Polo în multe din țările Asiei, precum și a relatărilor lui pline de informații importante despre Orient. Ceea ce aflau cu mare greutate negustorii constituia de obicei „secretul” lor comercial. Dar chiar atunci cînd erau dispuși să-l împărtășească, regii și principii nu se grăbeau să ia cunoștință de știrile aduse de departe.

În Orient, serviciul de informații a jucat un rol important în armata lui Genghiz-han și a urmașilor săi. Apariția armatei mongole era precedată întotdeauna de activitatea spionilor, recrutați deseori dintre neguțătorii străini. Aceste iscoade comunicau date despre drumuri, cetăți, efectivul garnizoanelor, in-

formații cu caracter politic, care permiteau comandanților de oști ai lui Genghiz-han să se orienteze în țara în care mongolii veneau în calitate de cuceritori. Pravilele armatei mongole prevedeau verificarea informațiilor procurate de spioni prin interogarea prizonierilor. Genghiz-han acorda atenție, de asemenea, prinderii și pedepsirii cu cruzime a agenților străini care erau depistați în pozițiile mongole. Spionajul era folosit pe scară largă și de administrația mongolă, pe care o introduceau cuceritorii după supunerea unei țări. Spionii erau recrutați din rândurile localnicilor, precum și dintre înalții demnitari ai cîrmuirii.

În evul mediu târziu se practica și trimiterea deliberată a unor agenți secreți din Europa în țările orientale pentru culegerea de informații. Astfel, în 1421, regele Angliei și ducele Burgundiei l-au trimis în comun în Orientul Mijlociu pe încercatul oștean și diplomat Ghillebert de Lannoy cu 7 însoțitori, cu misiunea de a face un raport amănunțit asupra situației din țările pe care le vor vizita. Aproximativ peste zece ani, ducele Burgundiei îl trimite cu o misiune asemănătoare pe cavalerul Bertrandon de la Brocquière. Îmbrăcat în costum oriental, cavalerul reuși să viziteze numeroase țări din Orientul Apropiat și să studieze limbile vorbite de populația locală. Umanistul grec Lascaris a călătorit în aceeași regiune la sfîrșitul secolului al XV-lea în calitate de agent secret al cîrmuitorului Florenței Laurențiu de Medici. Numărul agenților secreți care erau trimiși în răsărit, în special din Italia, a sporit considerabil.

Renașterea spionajului

Epoca Renașterii a fost și epoca renașterii spionajului. Era perioada formării statelor naționale mari, a instaurării monarhiilor absolute, care dispuneau de resursele materiale necesare pentru a face un joc politic de amploare la scara întregii Europe. În epoca Renașterii se elaborează teoria și practica politicii eliberate cu totul de orice rețineri de ordin religios, moral sau de alt gen, a politicii care ține cont doar de interesele reale. Ea a fost promovată de regii spanioli, francezi și englezi, care au jucat un rol deosebit de însemnat în crearea

statelor naționale, a căror constituire era dictată imperios de întregul mers al dezvoltării social-economice. Niccolò Machiavelli demonstra în cunoscuta sa operă „Principele” că monarhul trebuie să posede nu numai firea unui om, ci și pe aceea a unui animal. Și adăuga : „Prin urmare, întrucât un principe trebuie să știe să folosească bine mijloacele animalului, el va trebui să ia ca exemplu vulpea și leul, deoarece leul nu se apără de cursele care i se întind, iar vulpea nu se apără de lupi. Trebuie, așadar, să fii vulpe, pentru ca să recunoști cursele, și să fii leu, pentru ca să-i sperii pe lupi”. Machiavelli povățuia : „Cel mai bun mijloc de acțiune împotriva dușmanului este acela de a ști să-ți ascunzi de dînsul intențiile pînă la îndeplinirea lor”.

În perioada constituirii statelor naționale, reprezentanții tendinței spre unitate nu erau numai promotori ai unei politici externe perfide, pe care nu o frînau nici un fel de considerente de ordin moral, dar și oameni care recurgeau sistematic la spionaj. Monarhii din Europa occidentală care au călcat în picioare libertățile feudale ocupă un loc de frunte în istoria spionajului. Exemple de acest fel de monarhi sînt Ludovic al XI-lea — tiran suspicios și meșter neobosit în a țese mereu alte și alte intrigi diplomatice, în păienjenişul cărora s-au încurcat, unul după altul, adversarii săi — cei mai puternici stăpîni feudali ai Franței, ca și aliatul lor Carol Temerarul, duce al Burgundiei, capabil să rivalizeze cu cei mai mari monarhi ai Europei. Zgîrcitul Ludovic se pricepea să-i copleșească cu aur pe demnitarul unui stat advers pentru a-i transforma în agenții săi. Astfel, în 1475, Ludovic al XI-lea a plătit pensii anuale principalilor membri ai Consiliului regelui Angliei Eduard al IV-lea : John Howard primea 1 200 de taleri, Thomas Montgomery — 1 200 de taleri, cancelarul 1 000 de taleri ș.a.m.d. Ludovic a vrut să-l cumpere chiar și pe lordul Hastings, care primea o pensie de la Carol Temerarul. I s-a propus lui Hastings o sumă de 2 000 de taleri pe an. Ludovic al XI-lea a reușit să-l atragă de partea sa pe Philippe de Commines, consilierul dușmanului său de moarte, Carol Temerarul. Philippe de Commines, care a fost, printre altele, unul dintre cei mai cunoscuți scriitori din evul mediu, i-a adus lui Ludovic servicii de neprețuit în 1468, cînd acesta s-a lăsat atras în mod imprudent în posesiunile lui Carol Temerarul și a fost arestat de burgunzi la Péronne. În 1472, Commines a părăsit pe ascuns tabăra lui Carol, care asedia localitatea Dieppe, trecînd în serviciul lui Ludovic, care i-a stabilit un salariu enorm — de 6 000 de livre pe an —, iar apoi i-a dăruit principatul Talmont și alte posesiuni.

Ludovic, care căuta să aibă o agentură permanentă la curțile altor monarhi, era cuprins de furie cînd i se plătea cu aceeași monedă. Unul dintre oamenii săi apropiați, Balue, după ce a devenit, cu ajutorul regelui, cardinal, a socotit că este avantajos să intre, pe ascuns, în slujba lui Carol Temerarul. Drept urmare, mai multe planuri ingenioase ale regelui francez au fost trădate lui Carol și au eșuat. Arestarea lui Ludovic la Péronne — regele reușind să obțină eliberarea sa doar cu prețul unor concesiuni umilitoare — s-a datorat, de asemenea, mașinațiilor din culise ale consilierului său. Convingîndu-se de trădarea lui Balue, Ludovic a avut grijă, imediat după eliberare, de soarta cardinalului. Ceva mai înainte încă, acest milos slujitor al bisericii îi sugerase lui Ludovic ideea de a-i ține pe deținuți în cuști de fier cu dimensiuni de aproximativ doi metri și jumătate în lungime și lărgime. Din ordinul lui Ludovic, cardinalul a fost ridicat și trimis în castelul Loches, unde a stat ani îndelungați într-o astfel de cușcă. În zadar papa Paul al II-lea a intervenit pe lângă Ludovic al XI-lea în favoarea lui Balue. Regele a rămas neînduplecat. De altfel, și poporul considera că Balue și-a meritat soarta.

Exemplul lui Ludovic al XI-lea a fost urmat și de contemporanii săi mai tineri de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea : Henric al VII-lea al Angliei, care a pus capăt sîngerosului război al celor două roze, Ferdinand al V-lea, Catolicul, regele Spaniei, în timpul căruia a fost desăvîrșită Reconquista — recucerirea de la arabii spanioli (maurii) a pămînturilor din Peninsula Iberică. Fiecare dintre aceștia a folosit pe scară largă războiul secret. Henric al VII-lea ar fi putut chiar să-și revendice prioritatea în domeniul creării unui organ special de spionaj al coroanei engleze, care își avea regulile sale de recrutare, folosire și retribuire a agenților secreți de toate rangurile — de la înalții demnitari pînă la cerșetorul care cerea pomană undeva pe o stradă zgomotoasă a Londrei. Încă din timpul lui Henric al VII-lea Consiliul privat englez a început să țină în permanență agenți secreți în străinătate. Aceștia erau plătiți din fonduri speciale.

Acest sistem s-a dezvoltat și mai mult în timpul cardinalului Wolsey, care a condus mult timp guvernul regelui Henric al VIII-lea.

Dezvoltarea organelor politice ale statelor naționale, înveșmîntate în platoșa monarhiilor absolute în vederea luptei împotriva dușmanilor interni și externi ai clasei dominante a feodalilor, a extins limitele geografice din trecut ale activității desfășurate de diplomația acestor puteri în ascensiune. Totodată

s-au extins și limitele geografice ale activității serviciului de informații. Fiecare guvern simțea nevoia să cunoască bine nu numai pe vecinii săi cei mai apropiați, dar și starea întregului sistem de state europene. Mai mult, serviciul de informații trebuia să pătrundă tot mai departe, în țări puțin cunoscute : Imperiul otoman, Rusia moscovită —, cu care cei din Europa occidentală au avut mai înainte prea puține contacte —, India și China — despre care în Europa nu se știa mai nimic.

Desigur, în general spionajul servea politicii, care era înfăptuită cu mijloace diplomatice sau militare sau, în paralel, și cu unele și cu altele. Dar și diplomația făcea adesea servicii spionajului. Diplomația trebuia nu numai să acționeze, dar și să cerceteze, să aprecieze puterea economică a țării respective și a regiunilor ei, în ce măsură această putere este la dispoziția guvernului, organizarea, arta militară și planurile monarhului, oamenii pe care acesta se sprijină și cei care i se opun chiar în interiorul statului său. Aceste întrebări — și altele — sînt puse mereu informatorilor, indiferent dacă ei pătrund în țara respectivă ca niște căutători de aventuri sau trec cu pompă hotarul în calitate de soli ai țării lor. Informațiile sînt culese cu aviditate și de neguțătorul bogat, și de căpitanul corabiei ce brăzdează mările și oceanele în căutare de noi căi comerciale, de noi țări bune de cucerit și de jefuit. Întrebările la care navigatorii din timpul marilor descoperiri geografice primeau misiunea să aducă răspuns se deosebeau prea puțin de acelea care se puneau diplomaților și agenților secreți. Astfel de chestionare au primit Vasco da Gama și Columb, le-au dus cu ele navele comerciale ale Companiei moscovite din Anglia, care au început să-și întetească vizitele în nordul rusesc. Chestionarele cereau să se strîngă și să se comunice informații despre fertilitatea solului, produsele alimentare și zăcămintele de minereuri, despre forma de guvernămînt, despre punctele fortificate și drumuri, efectivele și genurile de trupe, armamentul și tactica lor. Instrucțiunile destinate neguțătorilor englezi recomandau ca localnicii trebuincioși să fie îmbățați, cu scopul de a se afla de la ei cele necesare despre țara respectivă.

Rolurile de negustor, navigator, luptător, spion și diplomat se contopeau adeseori. Ambasadorul și în general diplomații erau spioni oficiali, care foloseau toată gama de mijloace pentru obținerea informațiilor necesare. Dar ambasadorul putea să devină și șeful contraspionajului, care ținea sub observație atît pe emigranții potrivnici guvernului său cît și pe agenții ce erau pregătiți pentru a fi trimiși în țara lui. Și mai strîns se împleteau funcțiile de spion și de sol secret ; în această privință se pot găsi

În cronicile diplomației o mulțime de exemple. Foarte des spionul se transforma în sol secret al țării sale. Era frecventă și cumularea de către un diplomat a obligațiilor de spion și diversionist, de organizator al unor comploturi politice în țara în care era trimis. Toate aceste funcții se îndeplineau atât de strâns, încât apariția uneia și aceleiași persoane în toate aceste ipostaze, transformarea ei rapidă din diplomat în spion și invers nu mai stârnea mirarea nimănui.

La renașterea serviciului de informații a contribuit într-o măsură însemnată descoperirea Americii, mai bine-zis scoaterea unor cantități enorme de aur de către spanioli din posesiunile lor din Lumea Nouă. Negustorii și aventurierii din alte țări europene erau dornici să pună mîna măcar pe o parte din această pradă fabuloasă. Ispita era mare, și primii care i-au cedat au fost negustorii și proprietarii de nave francezi. La scurt timp după cucerirea Mexicului de către spanioli, francezii au organizat o expediție piraterească de vîinare a corăbiilor care transportau aurul din America în Spania. Corsarul francez Jean Flairy reuși să intercepteze multe din comorile ultimului împărat al aztecilor, Montezuma, acaparate de Cortez și alți conchistadori spanioli. Pentru a lupta împotriva corsarilor francezi, Madridul a fost nevoit să țină în porturile franceze La Rochelle, Nantes, Dieppe și altele agenți secreți care transmiteau informații despre ieșirea corăbiilor de pirăți în larg și despre planurile corsarilor. Exemplele rele sînt molipsitoare : pe calea bătătorită de francezi au apucat-o, după un timp, pirății din Anglia și din alte țări. Așa că spionii spanioli aveau, cu trecerea anilor, tot mai mult de lucru...

Un rol important în istoria spionajului l-a jucat Veneția. Cea mai bogată republică comercială din evul mediu avea pe atunci și cea mai experimentată diplomație din Europa. La Veneția devenise un lucru obișnuit încă din secolul al XV-lea interceptarea întregii corespondențe trimise prin poștă, cu scopul obținerii informațiilor necesare. În secolul al XVI-lea la Veneția spionajul era separat de diplomație, deși în practică ele se completau.

Conducerea serviciului de informații a fost încredințată „inchizitorilor” din Consiliul celor zece (guvernul efectiv), sau, cum au început să fie numiți mai tîrziu, „inchizitorilor statului”. Doi inchizitori din trei erau aleși de către Consiliul celor zece din rîndurile membrilor săi. Alegerile aveau loc anual, în luna octombrie. Inchizitorii erau aproape cele mai influente persoane în stat iar venețienii se temeau foarte mult de ei. Ei puteau să condamne la moarte în secret, fără anchetă și judecată, orice om și, tot în secret, să ordone străjilor subordonate

lor executarea sentinței. Procesele-verbale ale ședințelor inchi-
zitorilor păstrează numeroase mărturii ale unor asemenea ră-
fuieli tainice, motivul invocat fiind mereu unul și același — in-
teresele statului.

Prin 1586 inchiזורii au cerut ambasadoriglor venețieni acre-
ditați în celelalte țări să comunice informații despre activita-
tea persoanelor care fugiseră din Veneția pentru a scăpa de
persecuții. Pentru îndeplinirea acestor obligații, uneori deli-
cate, ambasadoriglor primeau fonduri speciale. Lippomano, am-
basadorul Veneției pe lângă regele Franței Henric al III-lea,
iar mai târziu pe lângă sultanul Turciei, a fost demascac că
transmite informații secrete diplomaților străini. Din ordinul
inchiזורilor, el a fost prins la Constantinopol și ținut pe o
corabie venețiană. Lippomano știa ce îl așteaptă la Veneția și
a preferat să se sinucidă, aruncându-se peste bord.

La Veneția, polițiștii supravegheau cu atenție persoanele
care vizitau ambasada Spaniei, precum și pe cele ale altor
țări.

Serviciul secret venețian a obținut numeroase succese nu
numai în secolul al XVI-lea, ci și în secolul al XVII-lea, când
importanța internațională a Veneției scăzuse. În anii guver-
nării cardinalului Mazarin, ambasadoriglor Veneției la Paris avea
un om la Luvru, care îl informa în amănunțime despre inten-
țiile secrete ale curții franceze. Creșterea prestigiului interna-
țional al Rusiei a determinat serviciul secret venețian să-și
extindă activitatea și asupra teritoriului acesteia. La 21 aprilie
1704 inchiזורii i-au dat dispoziții ambasadoriglor Veneției la
Constantinopol să găsească un om de încredere, cunoscător al
limbii ruse, care să poată fi trimis în Rusia cu scopul de a afla
situația și planurile secrete ale guvernului acestei țări.

Experiența Veneției a fost folosită și de alte puteri. În seco-
lul al XVI-lea a avea ambasadoriglor permanenți pe lângă curțile
străine a devenit un sistem obișnuit. Ambasadele au devenit
centre ale activității de spionaj, precum și ale contraspiona-
jului. Nu rareori diplomații își vindeau unul altuia știrile se-
crete aflate sau făceau schimb cu „marfa“ obținută. Așa a
procedat, de pildă, ambasadoriglor Spaniei pe lângă regele An-
gliei Henric al VII-lea. Deosebit de interesant este faptul că
în schimbul știrilor pe care ambasadoriglor le primea de la di-
plomații spanioli din Țările de Jos și Germania, el obținea
informații secrete despre Anglia nu numai de la curteni, ci și
de la... Henric al VII-lea în persoană. Pe atunci, Anglia nu
intrase încă în conflict cu Spania. Pe timpul lui Henric

al VIII-lea însă, pentru a obține informații, ambasadorul Spaniei a trebuit să recurgă la metoda încercată — să plătească pensii curtenilor de vază.

O dezvoltare rapidă a cunoscut în secolul al XVI-lea și arta contraspionajului. Încă în deceniul al 3-lea al acestui secol, cardinalul Wolsey, ministrul lui Henric al VIII-lea, sau Gattinara, ministrul regelui Spaniei, și împăratul Germaniei, Carol al V-lea, acționau simplu. Dacă bănuiau pe un ambasador străin că desfășoară o activitate de spionaj, ordonau să-i fie interceptate depeșele. Abia peste 10 ani, pe timpul altui ministru al regelui Henric al VIII-lea, Thomas Cromwell, s-a marcat un „progres” în această privință. După interceptare, scrisorile erau copiate și apoi trimise la destinație. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după cum vom vedea mai departe, s-a mai făcut un nou pas înainte: a devenit cunoscută metoda de a desface în așa fel plicurile, încât după reintroducerea raportului în plic, cel căruia îi era destinat nici să nu observe că acesta a trecut prin mâini străine.

A devenit un procedeu obișnuit și cifrarea corespondenței. La început cifrurile nu erau complicate: fiecare literă era înlocuită cu un anumit semn. Să descifrezi un asemenea cod s-a dovedit a nu fi un lucru greu dacă cunoști limba în care este scrisă scrisoarea cifrată și mai ales dacă ai o idee aproximativă despre conținutul ei. Întrucât frecvența cu care se repetă o literă sau alta în fiecare limbă este o mărime constantă și ușor de determinat, nu era prea greu să identifici semnele cel mai des întâlnite, literele cărora le corespundeau, iar apoi și restul literelor. Deseori codurile nu se schimbau timp îndelungat — uneori ele erau menținute zece sau mai mulți ani, deși erau cunoscute de mult adversarului.

Căile pe care erau trimise mesajele — fie pe uscat, fie pe mare — erau foarte nesigure. Aceste căi treceau nu arareori prin teritoriul unor țări state, ale căror guverne nu puteau rezista ispitei de a cunoaște informațiile secrete ce se trimiteau unei țări străine. De aceea, de multe ori rapoartele ambasadorilor trebuiau să fie trimise în câteva exemplare, pe diferite căi, în speranța că măcar unul va ajunge la destinație. Ținând cont de practica interceptării rapoartelor, ambasadorii trimiteau deseori mesaje cu informații false, în scopul dezinformării adversarului.

Intima „Companie a lui Iisus“

În evul mediu numai biserica a avut o rețea de spionaj ramificată aproape în toate țările Europei. E adevărat, serviciul ei secret nu constituia o organizație specială. Pur și simplu întregul aparat al ierarhiei bisericești aduna în permanență informații despre situația locală. Aceste informații erau concentrate de capii bisericii care conduceau preoțimea dintr-o regiune sau țară și apoi transmise la Roma. Informațiile veneau, de fapt, deodată prin mai multe canale. În primul rând, pe firul care pornea de la preotul unei parohii și ajungea la papa la Roma; în al doilea rând, prin ordinele călugărești și, în sfârșit, de la împuterniciții speciali ai papei, fie ambasadorii — nunții — trimiși în diferite țări catolice, fie alți reprezentanți ai scaunului papal.

Posibilitățile de a aduna informații erau aproape nelimitate. Dacă preotul de țară putea să aducă la cunoștință șefilor săi spirituali, în toate amănuntele, starea de spirit din satele parohiei sale, apoi duhovnicul unuia sau altuia dintre monarhi era în măsură să prezinte un raport tot atât de detaliat despre situația de la curte și planurile respectivului suveran. Un mijloc eficace de obținere a informațiilor era spovedania.

Desigur, mecanismul enorm care furniza Romei informațiile nu funcționa fără defecțiuni, mai ales datorită conflictelor ce se iscau nu arareori între papă și înaltul cler dintr-o țară sau alta. În ansamblu însă, scaunul papal a fost, pînă la epoca Renașterii, guvernul cel mai informat — din lumea creștină de atunci — asupra situației din alte state și țări.

Un instrument deosebit de important pentru stoarcerea informațiilor pe care dorea să le capete biserica s-a dovedit a fi aparatul inchiziției, mai ales în Spania, unde acesta s-a dezvoltat cel mai mult. Sistemul urmăririi „ereticilor“ (de tendința spre erezie era suspectată o parte însemnată a populației țării și în general prea puțini erau cei feriți de primejdia de a fi incluși în categoria celor suspecti), obligația de a furniza informații despre vecini, cunoscuți și chiar rude, numeroasele arestări și interogatorii cu aplicarea torturilor — toate acestea aduceau inchiziției informații nu numai în problema abaterilor de la „adevărata credință“, ci și despre orice doreau să afle sfinții părinți.

Un rol și mai mare în dezvoltarea serviciului de spionaj al bisericii l-a avut ordinul iezuiților — „Compania lui Iisus” —, întemeiat în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Ordinul a fost creat în primul rînd în scopul luptei împotriva succesorilor Reformei. De regulă, membrii ordinului erau oameni aleși cu multă grijă, instruiți în spiritul unei supunerii necondiționate, oarbe, față de șefi. În plus, iezuitul era învățat să folosească toate mijloacele de influențare spirituală a credincioșilor, fiind justificate toate procedeele — minciuna, calomnia, otrava sau pumnalul unui asasin plătit.

Statutul și regulamentele iezuiților erau subordonate scopului de a-i transforma în propovăduitori și agenți zeloși ai catolicismului, iar deseori în agenți secreți sau în organizatori ai unor servicii secrete. Adesea, confesorul unui rege sau șeful unei școli a iezuiților era, în fond, rezidentul căruia îi era subordonată o largă rețea de spionaj sau șeful unei școli de spionaj. Preoții audiau cursuri speciale, devenind spioni sau diversioniști bine instruiți. Deseori, rolurile de predicator și spion erau cumulate de aceeași persoană. Uneori, spionul iezuit renunța la camuflajul de predicator.

Agenți ai ordinului puteau fi atît membrii lui, cît și persoane laice. De regulă, iezuiții acționau doar ca forță ce conduce din umbră, căutînd să realizeze cele mai tenebroase acțiuni cu mîini străine. Cîteodată iscoadele „Companiei lui Iisus” unelteau chiar pe teritoriul adversarului, în alte cazuri acționau pe ascuns, prin persoane interpușe, ei înșiși rămînînd în țări catolice, inaccesibili dușmanilor lor. Așa au procedat, de pildă, iezuiții care și-au creat centre de spionaj în acea parte a Țărilor de Jos ce a fost ocupată de trupele spaniole (în ultima treime a secolului al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea). Spionii iezuiților puteau să acorde sprijin ba regelui împotriva nobilimii, ba nobilimii împotriva regelui sau chiar să incite masele populare la tulburări, să predice pe ascuns sau deschis uciderea tiranilor — totul în funcție de scopurile pe care le urmărea ordinul în momentul respectiv și în țara respectivă.

Iezuiții aprobau și sprijineau încercările de a instaura în Europa dominația unei singure puteri (catolice, desigur), considerînd că crearea unei asemenea monarhii universale va fi însoțită de triumful catolicismului asupra Reformei. De aceea, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea ordinul a sprijinit cu mult zel pretențiile habsburgilor spanioli și austrieci la hegemonia europeană. „Compania lui Iisus” nu ținea de loc seama de faptul că o asemenea perspectivă era cu totul potrivnică intereselor altor

monarhi catolici, care aveau o atitudine prietenoasă față de iezuiți, precum și de faptul că succesul acestor planuri îi inspira teamă chiar și papei Sixtus al V-lea (acestuia îi era frică să nu se transforme într-un simplu vasal bisericesc al regelui Spaniei). Către începutul secolului al XVII-lea s-a conturat falimentul planurilor lui Filip al II-lea și al urmașilor săi de a transforma Spania într-o mare putere, iar războiul de 30 de ani (1618—1648) a pus capăt, de fapt, pretențiilor la hegemonie pe care continuase să le nutrească ramura austriacă a habsburgilor. Atunci, iezuiții și-au deplasat simpatiile spre Franța, care începuse să pretindă o poziție dominantă pe continentul european.

Pe lângă serviciul de informații, ordinul iezuiților dispunea și de un serviciu propriu de contraspionaj. Acesta nu constituia o organizație aparte — obligația de a-i prinde pe agenții dușmani strecurați în propriile lor rînduri o aveau, de obicei, toți iezuiții. Cu timpul ordinul a ajuns să se teamă nu-atît de agenții adversarului în tabăra sa, cît de transfugi. Pe măsură ce adevărata față a ordinului se dezvăluia tot mai mult, creștea și numărul iezuiților pe al căror devotament ordinul nu se putea bizui întru totul, ba chiar și al acelor care părăseau fățiș rîndurile lui. Deosebit de periculoși erau acei iezuiți — puțini la număr, de altfel — care nu numai că rupeau cu trecutul, dar și porneau să demaște tainele ordinului. Tocmai împotriva acestora acționa „contraspionajul” iezuit. Astfel, în Olanda protestantă au început să apară operele fostului iezuit Pierre Jarrige, îndreptate împotriva ordinului.

Neavînd posibilitatea de a-l pedepsi pe apostat, iezuiții s-au mulțumit la început să-i ardă portretul și să editeze pamflete cu conținut polemic. Protestanții s-au situat imediat de partea lui Jarrige, și polemica, atrăgînd atenția opiniei publice asupra dezvăluirilor făcute de acesta, le-a dăunat iezuiților cu mult mai mult decît le-a folosit. Atunci, din porunca generalului ordinului, polemica a încetat brusc și o delegație secretă, în frunte cu părintele Pontellieux, a pornit spre Leiden, unde locuia Jarrige, cu scopul de a-l convinge pe fostul coleg să se întoarcă în „Compania lui Iisus”. Iezuiții, travestiți, i-au adus lui Jarrige o hîrtie semnată de general, conținînd iertarea deplină a tuturor păcatelor sale. Jarrige s-a căit, s-a întors în rîndurile ordinului și a scris o dezmințire a scrierilor sale eretice dinainte.

Adversarii iezuiților afirmau însă că toate acestea nu fuseseră decît o comedie menită să șteargă urmele unei crime. Conform acestei versiuni, trimișii iezuiților pur și simplu l-au asasi-

nat sau l-au răpit pe Jarrige, care de atunci nu a mai fost văzut de nimeni din afara ordinului. Iezuiții au anunțat că Jarrige s-a stins în pace în colegiul iezuit al ordinului, la Tulle (Franța), respectat și iubit de frații săi întru credință. Dar e pe deplin plauzibil că a fost ucis sau lăsat să putrezească în temniță încă cu două decenii înaintea datei morții sale „oficiale“.

Iezuiții au împărțit întreaga lume în regiuni — provincii. Șeful iezuiților dintr-o astfel de regiune — provincialul — conducea, de obicei, și serviciul secret de pe teritoriul respectiv.

Serviciul de spionaj al iezuiților a organizat zeci de comploturi încununate de succes, rebeliuni, asasinate comise de după colț, nenumărate intrigi la diferite curți, în cursul cărora se încheiau acorduri politice importante, se încheiau și se rupeau alianțe între state, se instaurau la putere sau erau răsturnate diferite cliici de la curte. Iezuiții au luat parte, direct sau indirect, la cele mai faimoase asasinate politice de la sfârșitul secolului al XVI-lea și din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Țările de Jos are loc revoluția burgheză. Un deceniu întreg durează lupta provinciilor răsculate aparținând coroanei spaniole împotriva trupelor sîngerosului duce de Alba, iar apoi ale succesorilor săi. Armata răsculaților era condusă de șeful opoziției burghezo-nobiliare împotriva dominației spaniole, prințul Wilhelm de Orania, supranumit Taciturnul. Acesta s-a dovedit a fi un om politic cu experiență și, în pofida înfrîngerilor suferite, un comandant de oști priceput, care opunea spaniolilor mereu alte trupe. Regele Spaniei, Filip al II-lea, și iezuiții furibunzi căutau mijloace pentru a scăpa odată de blestematul eretic.

...Cazul a început în mod cu totul neașteptat — de la un pericol iminent de faliment ce-l amenința pe negustorul spaniol Gaspar d'Anastro, care locuia, la începutul anului 1582, în orașul Anvers. Anastro i-a destăinuit starea deplorabilă a afacerilor sale numai unui prieten apropiat, Juan de Isunca, fără a bănuși că vorbește cu un membru secret al ordinului iezuiților. Peste cîteva zile Isunca i-a comunicat lui Anastro, în mare secret, că a găsit mijlocul de a preîntîmpina falimentul prietenului său. Este drept că pentru înfăptuirea proiectului său se cere oarecare curaj, dar și recompensa va fi mare — 80 de mii de ducăți ! În plus și biserica își va aduce prinosul — iertarea tuturor păcatelor și garantarea fermă a fericirii veșnice. I se cere în schimb un singur lucru — să-l ucidă pe prințul Wilhelm de Orania, dușman înverșunat al sfintei biserici. Copleșit de necazurile sale, negustorul acceptă : prea ademeni-

toare era pentru falit pomenirea celor 80 de mii de ducați — sumă enormă pentru acele timpuri. Dar cînd cîntări la rece toate împrejurările, văzu lucrurile în altă lumină. Șansele de a scăpa cu viață erau puține, iar pe lumea cealaltă cine are nevoie de ducați de aur? Să-și pună la bătaie capul în schimbul garanției de a se bucura de fericire în ceruri, nu-i venea de loc la socoteală. Dar nici nu avea vreun rost să lase să-i scape din mîna o afacere avantajoasă.

Anastro luă o hotărîre demnă de un negustor: îl chemă pe casierul său Venero, care lucra la dînsul de mult și se bucura de încredere. E drept, Venero nu acceptă nici el dubioasa cinste, în schimb, propuse să găsească omul potrivit. Acesta fu un oarecare Jean Jaureguy, un tînăr catolic fanatic. Isunca și Anastro acceptară propunerea lui Venero și se apucară, toți trei de data aceasta, să-l prelucreze pe tînărul fanatic ales de ei. Acesta își dădu acordul, iar confesorul său, călugărul dominican Antonius Timmerman, se strădui în fel și chip să-l convingă pe Jaureguy că intenția sa este laudabilă.

Jaureguy hotărî să săvîrșească atentatul la 18 mai. În ziua respectivă Isunca și Anastro se grăbiră să dispară din Anvers și fugiră la Tournai, unde se aflau trupele spaniole. Jaureguy îl așteptă pe Wilhelm de Orania la biserică, dar nu reuși să se strecoare prin suita curtenilor. Mai tîrziu însă obținu o audiență. Abia a apucat Wilhelm să intre în camera în care aștepta Jaureguy, că acesta a și tras cu pistolul în prinț din imediata apropiere. Wilhelm fu doar rănit în maxilar, dar căzu, amețit de zgomotul împușcăturii și orbit de focul exploziei, care îi pîrlise părul. Curtenii îl spintecară cu săbiile pe Jaureguy. În buzunarele caftanului celui ucis ei găsiră documente care au făcut posibilă identificarea lui Jaureguy și a complicilor săi. Venero și Timmerman au fost prinși și au dat în vileag toate amănuntele complotului.

Pentru Wilhelm însă atentatul nereușit nu a fost decît o amîinare. Filip al II-lea îl declarase încă în 1580 în afara legii și iezuiții căutau mereu un nou prilej favorabil pentru a ucide pe căpetenia ereticilor din Țările de Jos. Unealta lor deveni un oarecare Baltazar Gérard, pe care un predicator iezuit îl convinse definitiv să se decidă să săvîrșească noul atentat. Gérard făcu rost de acte false pe numele lui Guyon, fiul unui cunoscut protestant, executat pentru că aderase la noua credință. Numele de Guyon l-a ajutat pe Gérard să cîștige încrederea celor din tabăra lui Wilhelm de Orania. Un timp el părea că șovăie și, aflîndu-se în trecere prin Trier, se sfătui pe rînd cu patru iezuiți. Ordinul lui Iisus însă nu era în zadar vestit prin centra-

lizarea sa bine pusă la punct. Toți patru dădură unul și același răspuns. La 10 iulie 1584 Gérard s-a prezentat la palatul lui Wilhelm și a cerut o audiență. Prințul de Orania era ocupat și a promis să vorbească cu vizitatorul după masă. Asasinul rămase să aștepte în curte. Când Wilhelm ieși cu câteva persoane din anturajul său, Gérard se apropie și trase dintr-un pistol încărcat cu trei gloanțe. Wilhelm de Orania fu rănit mortal. Agentul iezuit dădu să fugă, dar fu prins de soldați. Peste câteva zile a fost executat.

Iezuiții avură în curînd ocazia să se convingă că moartea lui Wilhelm de Orania a schimbat prea puțin starea lucrurilor. Olandezii au continuat să lupte, cu un succes crescînd, împotriva trupelor spaniole. Ordinul a încercat încă o dată să decapiteze mișcarea, organizînd un nou complot — de data aceasta împotriva fiului lui Wilhelm, prințul Mauriciu de Orania. În 1595 agentul iezuit Peter Pannet a apărut la Leiden, unde se afla Mauriciu. El a fost întîmpinat de doi iezuiți deghizați, care i-au îndrumat acțiunile înmînîndu-i un pumnal sfințit de către cucernicii părinți. Pannet a avut ghinion. Întrebările pe care le tot punea cu privire la Mauriciu de Orania au trezit bănuieli. A fost arestat și executat. Inspiratorii săi iezuiți au dispărut fără urme.

Meditații în noaptea Sfintului Bartolomeu

La Paris, august 1572 promitea să fie una din cele mai liniștite luni. După mulți ani de războaie religioase între catolici și protestanți (denumiți în Franța hughenoti), începu, în sfîrșit, să mijească speranța într-o împăcare durabilă a celor două tabere. În capitala Franței, unde precumpăneau zeloșii partizani ai partidei catolice, începuseră să sosească fruntașii protestanților : și bătrînul ostaș amiralul Coligny, și tînărul prinț Condé, fiul comandantului de oști hughenot căzut într-una din bătăliile fratricide, și regele Navarrei, Henric de Bourbon, a cărui mamă, judecînd după zvonurile care circulau stăruitor, fusese otrăvită de mama regelui Carol al IX-lea, pu-

ternica și perfida Caterina de Medici. Mai mult decât atât — Parisul urma să devină în curînd martorul solemnei căsătorii a „ereticului“ Henric cu Margareta de Valois, sora regelui Carol. Tocmai pentru a participa la festivitățile prilejuite de acest eveniment se adunaseră la Paris sute de nobili, floarea hughe-
noților.

Rămăsese în urmă un deceniu marcat de toate grozăviile unui război înverșunat, în care marile bătălii alternau cu nenunțatele ciocniri armate între diferite orașe și localități, între familiile nobile influente din una și aceeași regiune, cu măcelărirea populației pașnice din departamente întregi. Erau folosite deopotrivă forța, viclenia și înșelăciunea. Trimiterea de agenți în tabăra inamică, încercările permanente de a afla intențiile dușmanului, forțele și resursele sale, de a-l induce în eroare cu privire la intențiile proprii, de a-l înșela acceptînd cu prefăcătorie tratative și concesiuni pentru a pregăti din umbră comploturi, folosirea pumnalului și a otrăvii — toate acestea erau metode de luptă uzuale. Devenise o „normă“ și apelarea la ajutorul unor monarhi străini. Catolicii se bucurau de sprijinul regelui Spaniei, Filip al II-lea, și al guvernatorilor săi din Țările de Jos, al altui reprezentant al dinastiei habsburgice — împăratul german, precum și de sprijinul statelor italiene și al principilor catolici din Germania, al papei și iezuiților. Protestanții apelau la ajutorul Angliei.

Încă în 1560 a fost organizat vestitul complot de la Amboise, cu ajutorul căruia prințul Condé a hotărît să pună mîna dintr-o lovitură pe regele Francisc al II-lea și pe puternicii conducători ai partidului catolic, ducii de Guise. Condé spera că, răfuindu-se cu familia de Guise, îl va supune pe rege controlului său. Complotul a fost pregătit îndelung, și principalul său organizator, Jean du Barry, sieur de la Renaudie, îndeplinea misiunea primită nu numai de la prințul Condé, ci și de la regina Elisabeta a Angliei. Ea dădea cu plăcere banii pentru a paraliza familia de Guise, din care provenise una din reginele Scoției și care intervenea activ în treburile acestei vecine dinspre nord a Angliei. Complotul amenința serios influența ducilor de Guise, dar secretul său nu a putut fi păstrat. De existența complotului au aflat, printre alții, agenții ducelui de Savoia și ai cardinalului de Granvella, guvernatorul spaniol al Țărilor de Jos, care s-au grăbit să comunice totul ducilor de Guise. Aceștia au primit informații, deși destul de imprecise, și prin alte canale. Încercarea de a lua curtea prin surprindere la Amboise a dat greș: complotul protestanților a suferit un eșec total. De Condé nu au îndrăznit să se atingă,

dar zeci de participanți de rînd la complot au plătit cu viața. (Du Barry a fost ucis într-o încăierare cu soldații regelui.)

Complotul de la Amboise a fost numai unul din multele exemple ale neîntreruptului război secret ce se desfășura în culisele războaielor religioase, care ba se stingeau, ba se reaprindeau. Dar hughenotii nu au putut fi frînți nici prin forță, nici prin viclenie. Baza partidului protestant nu o constituia acea parte a nobilimii care, sub drapelul religios, spera să-și apere independența — menținută în măsură însemnată față de coroană. Adevărata bază o forma burghezia din sudul și vestul Franței, care a găsit în calvinism (variantă a protestantismului căreia îi aparțineau hughenotii) ideologia ce reflecta interesele ei de clasă. După o luptă infructuoasă, dusă timp de un deceniu, se părea că însăși Caterina de Medici și chiar ducii de Guise, care se situau pe poziții extremiste, ajunseseră să admită lipsa ei de perspectivă. Nu era însă suficient să se încheie un armistițiu. Mai rămînea să se dea în vreun fel o ocupație nobilimii, deprinsă cu războiul, brigandajul și jaful.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea terenul spre care putuse să fie îndreptată nobilimea l-a constituit Italia, unde francezii și spaniolii își disputau influența predominantă. Și nu a fost de loc întâmplător faptul că sfîrșitul războaielor italiene a coincis cu începutul războaielor religioase din Franța. Nobilimea, reîntoarsă atunci din Italia, și-a reluat ocupația obișnuită pe pămîntul francez. Acum, firește, printre adepții unui acord între catolici și hughenoti a luat naștere ideea de a consolida acest acord printr-o participare comună la un război împotriva Spaniei. Țările de Jos, care se răsculaseră împotriva jugului spaniol și cereau ajutor, ofereau un teren ideal pentru o astfel de abatere a forțelor peste hotare.

De aceea, atunci cînd Filip al II-lea căuta să împiedice o înțelegere între forțele în luptă în Franța, el nu pornea numai de la interesele credinței; iar numeroșii agenți ai ambasadurii spaniol organizau de-a dreptul provocări, cu scopul de a nu permite o împăcare. Filip a fost nevoit chiar să recheme, la cererea curții franceze, pe un ambasador spaniol prins cu asemenea fapte. Noul ambasador a continuat, desigur, aceeași linie. Deși se părea că totul se îndreaptă spre o înțelegere trinitică între partide, simțul fin al diplomaților străini a surprins tocmai în vara anului 1572 nuanțe noi în relațiile dintre catolici și protestanți. Amiralul Coligny dobîndea, se pare, o influență tot mai mare asupra lui Carol al IX-lea, slab de caracter — dacă nu chiar de minte —, căutînd să submineze pozițiile Caterinei de Medici. Detașamentul francez trimis de

amiral în Flandra fără declarație de război fu nimicit de trupele ducelui de Alba, care primise din timp informații de la spionii săi din Paris despre trimiterea detașamentului. Caterina de Medici folosi insuccesul pentru a obține în consiliul de coroană hotărîrea de a se renunța la planurile de război împotriva Spaniei.

Dar Coligny nu-și pierdea speranța de a reuși, cu ajutorul regelui, să schimbe această hotărîre. Căutînd să speculeze vanitatea lui Carol, el îl îndemna — nu fără succes — să se emancipeze, în sfîrșit, de sub tutela mamei sale. Era prea mult. Caterina de Medici și fiul ei favorit, ducele de Anjou (viitorul rege Henric al III-lea), au hotărît să scape cu orice preț de amiral. Sprijinul ducilor de Guise, care îl urau de moarte pe Coligny, le era asigurat. Între timp fuseseră convinși ambasadorii străini, în special nunțul papal: mai devreme sau mai tîrziu se va face încercarea de a scăpa de Coligny odată pentru totdeauna. La 17 august a fost celebrată în mod festiv căsătoria lui Henric de Navarra cu Margareta de Valois. Festivitățile prilejuite de nuntă au continuat în zilele următoare. În ziua de vineri 22 august, cînd Coligny se întorcea de la ședința consiliului de coroană, dintr-una din case au răsunat împușcături. Amiralul fu rănit. Nobilii din suita lui dădură buzna în casă, dar găsiră acolo doar servitori care nu știau nimic. Lîngă una din ferestrele de sus s-a găsit aruncată o arcebuza, care mai fumega. Casa aparținea ducesei de Guise. În curînd fu identificat și cel care trăsese din arcebuza — un oarecare Maurevel, asasin plătit, la ale cărui servicii apelase nu o dată regina-mamă. Urmărit de servitorii lui Coligny, el dispăru pe domeniul unuia din apropiații Caterinei de Medici.

Carol al IX-lea a aflat de atentatul săvîrșit împotriva amiralului în timp ce juca mingea. Aruncînd mîniat racheta, regele exclamă cu ciudă: „Oare nu voi avea niciodată tihnă? Iar supărări, din nou supărări!” Carol se grăbi să-i transmită șefului hughenoților părerea sa de rău. A doua zi, regele veni în persoană la cel rănit, însoțit de mama sa, fratele său și o mulțime de curteni. Coligny îi solicită regelui o discuție între patru ochi. Ieșiră toți, inclusiv Caterina, care abia își ascundea neliniștea ce o frămînta. La întoarcere, ea îl întrebă pe Carol despre ce-i vorbise Coligny. Amiralul îl sfătuisese pe rege să ia în propriile sale mîini puterea acaparată de regina-mamă. Hotărîrea Caterinei de a-l lichida pe temutul adversar deveni fermă. Își cunoștea prea bine fiul, pentru a se îndoii în privința succesului.

La Luvru Caterina și ducele de Anjou îi declarară regelui

deschis că Maurevel trăsesese din ordinul lor, că partizanii amiralului își dădeau, oricum, seama care este adevărul și că trebuia mers, fără a ține seama de nimic, pînă la capăt — șeful hughenotilor trebuia înlăturat definitiv. După o slabă rezistență, Carol a cedat : dacă acesta este singurul mijloc de a-și redobîndi liniștea, fie... Dar, cuprins pe neașteptate de furie, a adăugat — atunci, o dată cu Coligny să fie nimiciți și ceilalți eretici, pentru ca nimeni să nu-i poată reproșa monarhului că și-a călcat cuvîntul. Marii seniori catolici care o însoțeau pe Caterina aprobară bucuroși planul. Parisul fu împărțit în sectoare de care să răspundă persoane special numite. Dreptul de a-l ucide pe amiral îi fu acordat ducelui de Guise.

Fu chemat în grabă fostul staroste al negustoriei din Paris, Marcel, unul dintre catolicii fanatici și, după spusele autorităților polițienești, vicerege, fără a fi numit de nimeni, al Parisului. Cîți oameni va putea Marcel să pună la dispoziția regelui în decurs de o zi ? Vreo douăzeci de mii sau mai mult, răspunse starostele negustoriei. Marcel primi ordinul de a lua legătura cu șefii sectoarelor, care trebuiau să dea de fiecare casă cîte un om înarmat. În ferestrele caselor urma să fie aprinsă lumina. Ducele de Guise îi adună pe căpitaniile sectoarelor dîndu-le instrucțiuni amănunțite. Unii aristocrați, ca mareșalul Tavannes sau ducele de Nevers, primiră misiunea de a ucide pe unul sau pe altul dintre secunzii amiralului și pe alți hughenoti de vază.

Spre amiaza zilei de 23 august pregătirile febrile au provocat deja în Paris o agitație prost ascunsă. Către seară 1 200 de arcebutieri, chemați cu trei zile mai înainte în capitală pentru a asigura mai bine menținerea ordinii, fură dislocați de-a lungul rîului Sena și mai ales în apropierea străzii Béthisi, unde se afla casa amiralului. Mișcarea trupelor nu a putut scăpa atenției hughenotilor. Unul dintre ei se grăbi să meargă la Luvru, spre a-i cere regelui un detașament înarmat pentru paza reședinței lui Coligny. Regele era foarte surescit și, ascultîndu-l pe hughenot, trimise după mama sa.

— Ce se întîmplă, ce înseamnă toate acestea ? ! — strigă regele la apariția ei. Dînsul spune că parizienii se înarmează și pregătesc o răscoală.

— Ei nu fac nici una, nici alta. Dacă vă aduceți aminte, sire, azi-dimineață ați ordonat ca toți să stea la casele lor, pentru a evita izbucnirea unor tulburări.

— Este adevărat, dar eu am interzis să fie purtate arme — răspunse repede regele.

Trimisul hughenotilor își repetă rugămintea. Ducele de Anjou, care venise împreună cu mama sa, interveni în discuție :
— Aveți dreptate. Luați-l pe Causseyn și cincizeci de soldați din unitatea de gardă.

Hughenotul făcu, prudent, remarca că șase soldați ar fi suficienți pentru a opri, folosind autoritatea regelui, gloata.

— Nu, nu — insistă regele. — Luați-l pe Causseyn, nu veți găsi un om mai nimerit.

Trimisul nu îndrăzni să mai insiste. Părăsind Luvrul, el întâlni un nobil hughenot.

— N-ar fi putut găsi un dușman mai mare pe care să-l pună să vă păzească — spuse îngrijorat acest nobil coreligionarului său.

Causseyn și cei 50 de soldați ai săi ocupară două prăvălii de lângă locuința amiralului. În urma lor veni ofițerul regal cu încartiruirea și transmise nobililor catolici ce stăteau prin apropiere ordinul regelui de a părăsi clădirile în care locuiau. Hughenotii primiră indicația de a ocupa locuințele eliberate, pentru a fi în mai mare siguranță și toți laolaltă în apropierea amiralului. Numai o parte dintre hughenoți au apucat să execute acest ordin.

Seara a avut loc la locuința lui Coligny un consiliu al conducătorilor partidului hughenot. Unul dintre participanți a insistat, cu simț realist și perseverență, asupra plecării imediate din Paris. Dacă va fi nevoie, își vor croi drum cu săbiile. Dar majoritatea nu vedea să existe motive pentru măsuri extreme. Ședința s-a terminat târziu și participanții s-au despărțit în liniște. Henric de Navarra și prințul Condé s-au întors la Luvru. Cu Coligny au rămas doar câțiva oameni de-ai casei și cinci soldați — mercenari elvețieni. În drum spre palat, pe Henric și suita lui i-a frapat numărul mare de ferestre luminate, la această oră târzie. La palat domnea de asemenea o animație de neînțeles — peste tot lumină, toți în picioare, pe fețele curtenilor zîmbete forțate și impresia, prost ascunsă, că ar aștepta ceva...

Târziu seara a fost chemat la Luvru Charron — starostele oficial al negustoriei pariziene, succesorul lui Marcel. Lui Charron i s-a comunicat doar că a fost descoperit un complot hughenot și că s-a hotărât ca acesta să fie preîntîmpinat printr-o serie de măsuri care să asigure securitatea familiei regale, a capitalei și a întregului stat. Charron a primit ordinul de a închide toate porțile orașului, de a aduna într-un singur loc și a lega cu lanțuri toate bărcile de pe Sena, de a pune în stare de luptă pe toți polițiștii și pe toți locuitorii capabili să poarte

arme, de a disloca detașamente în toate cartierele și la toate încrucișările de străzi, de a instala tunuri în piața Grève și în fața clădirii primăriei. Toate casele în care locuiau hughenoți fuseseră din timp însemnate. Despre toate aceste pregătiri, considerate măsuri defensive, s-au făcut la miezul nopții consemnările cerute de lege în registrele municipalității pariziene.

Ultimul hughenot căruia i s-a permis să părăsească Luvrul a fost La Rochefoucauld, un grăsun jovial, partenerul de toate zilele al regelui la diferite jocuri. Către ora 11 atmosfera care domnea la Luvru a început să-l apese chiar și pe el. Înainte de plecare regele l-a sfătuit să-și petreacă noaptea în apartamentele regale. Hughenotul refuză politicos și plecă la locuința sa din strada Saint-Honoré.

Noaptea, la ora fixată, o ceată de ucigași, condusă de ducele de Guise, apărură în strada Béthisi. Soldații din unitatea de gardă se alăturară suitei ducelui. Ușile fură repede forțate. Servitorii lui Coligny căzură sub loviturile de pumnal ale oamenilor ducelui și ale soldaților regelui. Cîteva hughenoți reușiră să fugă sărind prin fereastră. Gloata dădu buzna în camera lui Coligny și peste un minut corpul neînsuflețit și mutilat al bătrînului amiral fu aruncat pe fereastră la picioarele lui de Guise. Ducele coborî de pe cal și șterse sîngele de pe obrazul celui ucis. „El este — rosti de Guise. — Îl cunosc“. Și dădu semnalul : „Ucideți, ucideți !“ În Paris bat clopotele. Mii de catolici înarmați năvălesc în casele hughenotilor, luînd viața tuturor, fără alegere — tineri și bătrîni, bărbați și femei, copii din brațele mamelor și bolnavi lipsiți de posibilitatea de a se ridica din pat. Se ucide peste tot : în camere și pe scări, pe străzile înguste, unde cornișele caselor ieșite în afară păreau că se ciocnesc, pe acoperișuri, în piețe, în apele Senei, unde își caută scăparea oameni cuprinși de groază și sînt aruncate sute de leșuri mutilate. La Luvru este masacrată cu sînge rece suita lui Henric de Navarra, iar el, amenințat cu moartea, trece la catolicism.

Trei mii de oameni căzură jertfă ucigașilor în zorii zilei Sfîntului Bartolomeu — 24 august 1572. Noaptea Sfîntului Bartolomeu a fost urmată la Paris de altele, tot atît de sîngeroase. Apoi măcelul s-a extins în multe orașe ale Franței.

Urmărind groaznicul spectacol de la Paris, ambasadorul Spaniei se grăbi să-și bucure stăpînul : „În timp ce scriu aceste rînduri, ei îiucid pe toți ; le smulg hainele, îi tîrăsc pe străzi, le jefuiesc casele, nu cruță nici copiii. Binecuvîntat fie Domnul, care i-a întors pe prinții francezi spre servirea cauzei sale !

Fie ca el să le însuflețească inimile într-o continuare a ceea ce au început !“ Iar de la fereastra altei ambasade, sîngerosul masacu era urmărit de ambasadorul reginei Angliei, sir Francis Walsingham. Înainte de a ocupa acest post, el apucase să treacă printr-o serioasă școală a activității de spionaj, călătorind în calitate de agent secret prin multe orașe din Europa. Prea multe lucruri au rămas nespuse îndărătul frazelor zgîrcite, alese cu grijă, ale rapoartelor trimise de dînsul la Londra. La ce trebuie să se fi gîndit el, protestant aspru și politician lucid, maleabil, în aceste nopți de august înecate în sînge ? La faptul că amiralul Coligny și ceilalți conducători hughenoti, care, deși deprinși din copilărie cu războiul și știind că nu poți obține un succes dacă nu cunoști forțele și intențiile inamicului, se lăsa-seră atrași în cea mai banală cursă, cursă care se dovedise a fi cu atît mai sigură cu cît nu fusese prevăzută dinainte. (Mai tîrziu papa și Filip al II-lea au declarat, e drept, că noaptea Sfîntului Bartolomeu fusese rezultatul unor eforturi îndelung pregătite, dar au făcut-o doar pentru a da și mai multă importanță acestei „acțiuni sfînte“.)

Nu se poate spune că șefii hughenoti nu avuseseră agenți în tabăra adversă, că nu încercaseră să obțină informații despre acțiunile dușmanului. Dar acest lucru se făcea de la caz la caz, de către fiecare din propria sa inițiativă și fără coordonare cu ceilalți. Nici unul dintre agenții hughenotilor nu a aflat sau nu a apucat să comunice secretul în care fuseseră inițiați mii de oameni care primiseră sarcina de a face numeroase pregătiri în vederea odioasei crime, ceea ce ar fi permis ca măcar o parte din cei osîndiți să scape de moarte, așa cum au scăpat, adunîndu-se și sărind pe cai, cîțiva nobili hughenoti (ei trecură Sena înot, scăpînd de urmăritori). Eforturile desperate ale agenților partidului hughenot — slăbite, în plus, în momentul cel mai critic — n-au fost de loc la înălțimea sarcinilor. Ele nu au putut face față acolo unde se cerea organizare și activitate sistematică, unde numai însumînd informațiile primite din diverse izvoare se putea trage o concluzie despre intenția dușmanului, unde insuccesul unui agent trebuia să fie compensat de succesul altuia, unde eforturile hotărîtoare ar fi trebuit să fie concentrate în momentul hotărîtor la locul hotărîtor.

Astfel, sau aproximativ astfel, trebuie să-și fi formulat concluziile omul rece, perspicace, căruia regina Angliei — Elisabeta — i-a încredințat pentru mulți ani conducerea spionajului englez. În orice caz, acestea erau principiile pe care a întemeiat el serviciul de informații al Angliei.

Noaptea Sfântului Bartolomeu nu a constituit o lovitură mortală pentru hughenoți. Războaiele religioase au continuat cu aceeași înverșunare. Fratele lui Carol al IX-lea, Henric al III-lea, care i-a urmat la tron, a continuat, în ansamblu, politica predecesorului său. El ba se războia cu hughenoții, ba se împăca cu ei, pentru a împiedica dominația totală a organizației create de catolici — Liga catolică — și a șefului acesteia, ducele Henric de Guise. Regele știa prea bine că Henric de Guise așteaptă doar un prilej favorabil pentru a pune mîna pe tron. În cele din urmă, conflictul dintre Henric al III-lea și Liga catolică deveni fățiș. Regele fu nevoit să părăsească Parisul, unde Liga catolică domina totul. Henric se împăcă încă o dată cu conducătorul hughenoților, Henric de Navarra. Începu „războiul celor trei Henrici“. Oastea regelui a asediat capitala nesupușă. Henric al III-lea ceru ca ducele de Guise să se prezinte la dînsul pentru a da explicații, iar cînd ducele de Guise socoti că îi convine să vină pentru tratative, Henric al III-lea ordonă oștenilor din garda sa personală să-l înjunghie cu pumnalele.

După asasinarea lui de Guise războiul dintre Henric al III-lea și Liga catolică a continuat. În fruntea Ligii trecu fratele mai mic al lui de Guise, ducele de Mayenne, și sora sa, ducesa de Montpensier, care au hotărît să se descotorosească cu orice preț de regele odios, ultimul reprezentant al dinastiei Valois. Moartea lui ar fi deschis familiei de Guise calea spre tron.

Drept unealtă pentru înfăptuirea planurilor familiei de Guise a fost ales călugărul dominican Jacques Clément, în vîrstă de douăzeci și doi de ani. Era un tip brutal, hotărît și totodată cam redus, stăpînit de cele mai absurde superstiții. Starețul mănăstirii din strada Sfântului Iacob s-a străduit să-i inspire fratelui Clément convingerea că lui îi este scris să săvîrșească o faptă măreață pentru binele bisericii. Călugărul fu chiar convins că posedă miraculoasa însușire de a se face nevăzut pentru privirile altora.

Cînd armata regală s-a apropiat de Paris, Clément a declarat el însuși șefilor săi spirituali că dorește să săvîrșească ceva măreț. Prudent, fără a întreba în ce constă fapta, starețul s-a străduit să-i întărească hotărîrea. Au circulat zvonuri că, pentru mai multă „siguranță“, i s-a dat un drog. Clément a fost prezentat și ducesei de Montpensier. În pofida trupului ei de-

șelat și a picioarelor scurte, aristocrata îmbrăcată luxos a produs o puternică impresie asupra tânărului călugăr. Ea s-a străduit să-l convingă pe Clément să nu abandoneze în nici un caz lăudabila sa intenție. Au fost puse în funcțiune toate mijloacele de ademenire, promițându-i-se pălăria de cardinal și fericirea veșnică în ceruri. În plus, adăugă ducesa, ea va ordona arestarea ca ostatici a unui mare număr de partizani ai lui Henric al III-lea, așa că nimeni de la cartierul general al regelui nu va îndrăzni să-l atingă nici măcar cu degetul pe fratele Clément. În curînd călugărul a aflat că, în această privință, ducesa se ținuse de cuvînt : fuseseră luate sub pază 300 de persoane, acuzate de indiferență față de cauza Ligii catolice și de simpatie tănuită față de partidul regelui.

Clément se duse la stareț cerîndu-i aprobarea să se mute la mănăstirea din Saint-Cloud, unde se afla cartierul general al regelui. Starețul nu-i puse nici un fel de întrebări, se grăbi să-i procure un permis de ieșire din Paris și îi înmînă cîteva scrisori (una veritabilă, celelalte false) de la partizanii lui Henric al III-lea arestați la Paris.

Clément plecă la rege sub chipul unui curier secret din partea adversarilor Ligii. Curtenii regelui crezură povestea sa și a doua zi i-au aranjat o audiență la Henric, căruia călugărul promitea să-i dezvăluie un important secret de stat. Clément i-a dat scrisoarea... și a înfipt cuțitul în abdomenul regelui.

— Călugăr blestemat, m-a ucis — strigă îngrozit Henric.

Călugărul nici nu a încercat să fugă, sperînd ferm că se va petrece o minune. Straja, venită în fugă, l-a ridicat, furioasă, în lănci. A doua zi, la 2 august 1589, Henric al III-lea a murit. Războaiele religioase au continuat încă cîteva ani, pustiind țara. În cele din urmă, pînă și nobilimea franceză simți nevoia de pace, mai ales că în țară începu pîrjolul răscoalelor țărănești. Henric de Navarra își schimbă, o dată în plus, religia, rostind cu acest prilej vestita frază : „Parisul merită o liturghie“. Învîingîndu-și dușmanii și devenind regele Franței Henric al IV-lea, el începu să promoveze o politică urmărind rezolvarea a două sarcini — refacerea economiei țării, distrusă în timpul războaielor religioase, și consolidarea puterii regale.

La rezolvarea celei de-a doua sarcini, Henric s-a izbit imediat de rezistența marilor seniori, inclusiv a acelor care luptaseră de partea lui împotriva Ligii catolice. Printre cei nemulțumiți se număra și mareșalul Biron. Faptul acesta fu observat chiar și la curțile străine. Cînd, în calitate de sol al lui Henric, Biron i-a făcut o vizită Elisabetei, aceasta, arătînd spre sutele de capete tăiate ce serveau drept sumbru ornament Podului din

Londra, i-a spus că așa se procedează în Anglia cu toți trădătorii.

Biron nu a acordat atenție acestui avertisment. El a încheiat o înțelegere cu dușmanii lui Henric — ducele de Savoia și, desigur, Madridul. Împreună cu complicitii săi (ducele de Bouillon și alții), hotărî să împartă Franța într-un anumit număr de posesiuni semiindependente sub protectoratul Spaniei. Situația țării era grea, și complotiștii intenționau să-i folosească în interesul lor pe toți nemulțumiții — atît pe catolici, cît și pe protestanți.

Complotul a fost descoperit, probabil, nu atît datorită eforturilor serviciului de informații al regelui, cît faptului că unul dintre complotiști, La Fin, și-a făcut socoteala că este preferabil să treacă de partea lui Henric al IV-lea. La Fin și-a dat seama de caracterul șovăielnic, slab, al lui Biron, de încrederea copilăroasă pe care o avea acesta în astrologie și în magia neagră, de faptul că bătrînul oștean, care-și arătase de atîtea ori vitejia, își pierdea deseori cumpătul și săvîrșea acte stupide din cauza prostiei, vanității și cupidității sale. La Fin cunoștea bine prețul promisiunilor ducelui de Savoia și mai ales ale noului rege al Spaniei, Filip al III-lea. Îndeplinind serviciul de curier între complotiști și Savoia, el a hotărît să-l țină la curent pe rege, în secret, cu toate planurile lui Biron.

Pentru a motiva arestarea ducelui de Savoia era nevoie de dovezi. La Fin le obținu. Într-o seară, Biron scrisese în prezența lui La Fin o scrisoare în care expunea țelurile complotului. La Fin spusese că documentul este prea periculos pentru a fi păstrat în original. Spionul regelui propusese să copieze el însuși scrisoarea și pe urmă să o distrugă. Biron a acceptat. La Fin făcu repede o copie și aruncă originalul în focul din cămin. Biron nu a putut, desigur, să observe că fatala scrisoare nu a nimerit în foc, ci în spațiul îngust dintre partea din spate a căminului și peretele de piatră. În cursul aceleiași întâlniri La Fin îl rugă pe Biron să-i dea în scris ordinul de a arde toate hîrțile mareșalului. În curînd, ambele documente fură în mîinile regelui. În plus, existau scrisorile lui Biron către La Fin. Acum dovezile erau suficiente. La Fin făcu apoi un drum pînă la comandantul trupelor spaniole din Italia, contele Fuentès, dar spaniolul, suspicios, simți că e vorba de o cursă și — de comun acord cu încă un participant străin la complot, ducele de Savoia — hotărî să scape de La Fin. Dar dacă Fuentès începu să-l suspecteze pe La Fin, apoi acesta avu și mai repede suspiciuni cu privire la generalul spaniol. Pe scurt, La Fin a apucat să fugă.

În vara anului 1602 Biron fu chemat la curte. După o oarecare șovăială, el, care nici nu bănuia de trădarea lui La Fin, veni. Fu arestat și executat pe baza sentinței date de parlamentul parizian. Până în ultimul moment orgoliosul mareșal a crezut că sentința de condamnare la moarte este doar o comedie și că dînsul, Biron, căzuse datorită vrăjitoriei și uneltirilor diavolului, cu care avea legături La Fin. În realitate, acesta avea, după cum am văzut, cu totul alte legături.

După executarea lui Biron, lui La Fin i-a fost imposibil să rămînă la Paris. Numeroșii complici influenți ai mareșalului executat au jurat răzbunare. La Fin a stat ascuns în provincie, păzit de soldați ai regelui. Abia peste cîțiva ani s-a hotărît să se întoarcă în capitală, contînd pe memoria scurtă a dușmanilor săi. Socoteala pe care și-o făcuse se dovedi greșită. Pe podul Notre Dame, La Fin a fost atacat de un grup de oameni înarmați, dat jos de pe cal și ucis cu cîteva focuri de pistol.

În decursul întregii sale domnii, Henric al IV-lea a trebuit să lupte împotriva a tot felul de comploturi : se intenționa ba răsturnarea lui Henric și urcarea pe tron a vreunuia dintre fiii săi nelegitimi, ba predarea Marsiliei sau a Narbonnei în mîinile inamicului. În spatele tuturor comploturilor se profilau, ca și mai înainte, umbrele Spaniei și ale ordinului iezuiților.

La 27 decembrie 1595 regele își primea sfetnicii apropiați, care îl felicitau pentru victorie. Pe neașteptate s-a repezit la dînsul un tînăr și a încercat să-l lovească cu pumnalul în piept. În acel moment, Henric s-a aplecat să ridice pe un curtean ce stătea în genunchi. Asta i-a salvat regelui viața — lovitură nimeri în gură și Henric se alese doar cu un dinte scos. Atentatorul, Jean Châtel, acționase incitat de iezuiți — părinții Guiniar și Guerè. El fu trimis la spînzurătoare, iar iezuiții fură izgoniți în același an din Franța. Dar nu pentru multă vreme. În 1603 Henric al IV-lea a fost nevoit să permită revenirea lor, luîndu-și chiar, în chip demonstrativ, un confesor iezuit. După aceasta, atentatele au încetat pentru un timp. Împăcarea a fost însă de scurtă durată. Lupta a reînceput imediat după ce s-a văzut că Henric începe să acționeze consecvent împotriva dominației Habsburgilor spanioli și austrieci în Europa.

La 13 mai 1610, cu puțin înainte de a pleca la război, Henric făcea o plimbare cu careta regală. Pe una din străzile pariziene, într-un loc unde ea se îngusta, careta se opri, trecerea fiind împiedicată de niște care încărcate. Un om roșcat reuși să sară în echipaj și să împlînte pumnalul în pieptul lui Henric. Înainte de a fi imobilizat, atentatorul a apucat să mai lovească de

două ori. În spatele lui Ravallac — așa se numea asasinul — era iarăși umbra iezuiților. Dar aceștia reușiră să șteargă urmele. După uciderea regelui puterea a trecut în mâinile soției sale, Maria de Medici, care și-a luat titlul de regentă pe lângă fiul minor al lui Henric. Catolică fanatică, Maria de Medici a dispus ca Ravallac să fie judecat astfel încât să apară drept singurul vinovat. Ordinul iezuiților putea să se felicite pentru încă o faptă îndeplinită cu succes într-o „slava Domnului“.

Reginele rivale

În a doua jumătate a secolului al XV-lea Anglia a fost bîntuită timp de decenii de războiul celor două roze. Așa s-a numit lupta între cele două ramuri rivale ale familiei regale — Lancaster și York — pentru tronul Angliei. Coroana a trecut în repetate rînduri din mîna în mîna. Au fost săvîrșite toate fărădelegile imaginabile ; răfuielele sîngeroase și executarea în masă a celor înfrînți a devenit ceva obișnuit. Vechea aristocrație engleză s-a măcinat în această luptă intestină. Războiul s-a încheiat în 1485 cu urcarea pe tron a unei rude îndepărtate a Lancasterilor, Henric al VII-lea Tudor. În timpul domniei lui rîndurile rărîte ale aristocrației feudale s-au completat cu o nobilime nouă, provenită din orășeni ce s-au ridicat servindu-l pe rege. Această nouă nobilime, tudoriană, care a început să-și împrejmuiească posesiunile funciare izgonindu-i pe țărani de pe pămînturile lor, a trecut la noi metode de gospodărire. Tot ea l-a sprijinit pe fiul lui Henric Tudor — Henric al VIII-lea (1509—1547), cînd acesta a rupt legăturile cu papa, s-a proclamat capul bisericii engleze, a dizolvat mănăstirile și a confiscat imensele lor proprietăți funciare, precum și moșiile a numeroși nobili rămași credincioși catolicismului. Partea principală a acestei prăzi bogate a încăput pe mîna noilor vîrfuri — aristocrația tudoriană. Aceasta avea acum motive temeinice să se teamă de o restaurare a catolicismului, care ar fi implicat și retrocedarea pămînturilor către vechii proprietari.

Viața de familie a primului cap al bisericii anglicane a fost foarte încîlcită. Henric a fost căsătorit de șase ori. E drept că nu toate soțiile sale au avut soarta celor ale lui Barbă-Albastră.

Totuși, două dintre ele au urcat treptele eșafodului, acuzate fiind de adulter, iar căsătoria cu ele a fost declarată ca nevalabilă. Cu celelalte regele a obținut fără dificultate divorțul. Pe scurt, după moartea sa drepturile urmașilor la tron erau destul de disputabile, dînd diferitelor fracțiuni rivale posibilitatea de a-și susține candidații proprii. Cîțiva ani a domnit fiul său, adolescentul Eduard al VI-lea (1547—1553), apoi tronul a fost ocupat de fiica lui mai mare, Maria, care a restaurat catolicismul, dar s-a temut să ceară noilor proprietari ai pămînturilor confiscate să le restituie bisericii romane. După moartea Mariei a urcat pe tron, în 1558, Elisabeta Tudor, care a întors cîrma statului iarăși spre protestantism. Ea era fiica lui Henric al VIII-lea din căsătoria cu Ana Boleyn, una dintre soțiile executate. Întrucît după execuție căsătoria cu Ana Boleyn a fost declarată nelegală (în ce-i privește pe catolici, ei au considerat-o astfel de la bun început, deoarece papa nu-i aprobase lui Henric divorțul de prima soție), dreptul Elisabetei la tron putea fi pus sub semnul întrebării. A început să-l dispute regele Spaniei, Filip al II-lea, căsătorit cu Maria Catolica. A revendicat tronul și regina Scoției, Maria Stuart, care era rudă îndepărtată cu casa regală engleză.

Maria Stuart a crescut în Franța și s-a căsătorit cu regele Franței Francisc al II-lea, care peste puțin timp a murit. După moartea lui, Maria Stuart s-a întors în patrie. Aici, dintr-un capriciu, s-a recăsătorit cu un om de nimic, frumosul aristocrat englez Henri Darnley. După un timp scurt însă, ea, împreună cu amantul ei, ducele Bothwell, s-a descotorosit de soțul care îi devenise greu de suportat, ucigîndu-l. Anunțîndu-și căsătoria cu Bothwell, Maria s-a certat definitiv cu baronii scoțieni și a fost înfrîntă în războiul deschis care s-a iscat cu ei. Maria a fost aruncată în închisoare, de unde a fugit în vara anului 1568 în Anglia. Elisabeta, care o ura, a transformat-o repede pe „scumpa ei soră” într-o prizonieră, privînd-o de onorurile cuvenite unei persoane de rangul ei chiar în recluziune.

Chipul romantic al reginei scoțiene, soarta ei tragică i-a inspirat pe mulți poeți și scriitori, de la Schiller la Stefan Zweig. Le-a stîrnit interesul și conflictul dintre Maria — seducătoare, impetuoasă, capabilă de fapte nesocotite — și urîta, raționala, calculata Elisabeta. Aceste femei încheștate într-o luptă pe viață și pe moarte și-au legat numele de două forțe adverse puternice — feudalismul în declin și orînduirea nouă, burgheză, care se naște. Lupta dintre cele două regine era o ciocnire între contrareformă și Reformă. Era conflictul dintre Spania cato-

lică, ce tindea spre dominația mondială, și Anglia protestantă, a cărei forță creștea rapid.

Cît timp Maria Stuart trăia în Anglia, fie și în detențiune, regina Scoției rămînea capul tuturor intrigilor catolice, deosebit de periculoase din cauza sprijinului de care se bucurau din partea puternicei Spanii și a întregii Europe catolice. O parte însemnată a populației engleze, inclusiv numeroase familii de nobili, mai era în timpul acela catolică, îndeosebi în nordul țării. Experiența arătase că efervescența de care era cuprinsă țărănimea nemulțumită putea fi canalizată pe făgașul unei răscoale sub lozincă restaurării catolicismului. Căci trecerea pămînturilor în mâinile noilor proprietari adusesse țărănimii doar o creștere considerabilă a birurilor, iar în multe cazuri chiar izgonirea țăranilor de pe loturile lor, cu scopul de a curăți terenul pentru crescătoriile de oi, aducătoare de mari profituri.

Războiul secret dintre Anglia Elisabetei și contrareforma catolică, condusă de regele Spaniei Filip al II-lea, s-a desfășurat în această ambianță socială saturată de material inflamabil, în atmosfera prevestitoare de furtună a apropiatei ciocniri hotărîtoare.

Flamandul Baillie și marii mucenici

Într-o zi a anului 1571, la vama orașului portuar Dover a fost controlat bagajul tînărului flamand Charles Baillie. Baillie mai vizitase Anglia și stăpînea la perfecție limba engleză. Vameșii nu știau că vorbea la fel de liber franceza și italiana, că în Anglia era luat drept englez, iar în Scoția drept scoțian. Cu multă ușurință se dădea drept un nobil de viță veche, drept negustor sau actor, schimbîndu-și de fiecare dată înfățișarea fără a trezi bănuieli. Vameșii nu ar fi acordat nici de astă dată celui sosit o atenție deosebită dacă nu ar fi primit dispoziția expresă de a-i face o percheziție de la ministrul principal al reginei Elisabeta, William Cecil lord Burghley, dușman de moarte al partidului catolic și al Mariei Stuart. Spionii lui Burghley, care conducea serviciul secret al Elisabetei, urmăreau

de mult călătoriile străinului cam prea descurcăreț și îndemî-natic. Percheziția dădu rezultatele scontate. În bagajul lui Baillie au fost descoperite scrisori și hîrtii cifrate, pe care Burghley dorea de multe luni să pună mîna...

Se apropia de sfîrșit al treilea an al șederii reginei Maria Stuart în Anglia și prietenii ei nu pierdeau timpul. Regina captivă avea în arsenalul ei un mijloc puternic pentru a-i atrage de partea ei pe dușmanii de ieri. Acest mijloc consta nu atît în farmecul ei personal, cîntat de poeți, sau în faptul că apăra vechea religie catolică, cît în speranțele ispititoare într-o căsătorie cu prizoniera, care putea deschide calea spre coroana Scoției și — cine știe — poate că și spre cea a Angliei. Acestei ispite i-au căzut pradă nu numai cîțiva nobili catolici. Nu i-a putut rezista nici puternicul, dar mărginitul duce Norfolk, protestant și unul dintre cei mai bogați aristocrați din Anglia. Cînd Cecil i-a comunicat Elisabetei că Norfolk, care fusese numit membru al comisiei ce ancheta rolul Mariei Stuart în asasinarea soțului ei, a trecut de partea acesteia, mînia reginei Angliei nu a mai cunoscut margini. Norfolk, încercînd cu stîngăcie să-și ascundă trădarea, în prezența Elisabetei o vorbea de rău pe Maria Stuart. Făcînd aluzie la participarea ei la uciderea lui Darnley, ducele spunea că dînsul e obișnuit ca noaptea să nu se aștepte la o lovitură de după colț. „Mylord — remarcă cu răceală Elisabeta —, uitați-vă mai de aproape la perna pe care vă lăsați capul“.

Norfolk a fost arestat și aruncat în Turnul Londrei — închi-soare pentru deținuții politici —, unde partizanii lui au mai încercat să țină legătura cu el, trimițîndu-i bilețele în sticle de vin.

Răscoala catolică dezlănțuită în nordul țării a fost înăbușită. Mii de răsculați au fost spînzurați fără nici o judecată. Burghley a dat ordin ca trupurile celor spînzurați să atîrne „pînă cînd se vor face ferfeniță“. Căpeteniile răscoalei, conții Westmoreland și Northumberland s-au ascuns în Irlanda. E drept, consilierul lor cel mai apropiat, sir Robert Constable, se pronunța pentru întoarcerea lor în Anglia. El căuta să-l convingă pe Westmoreland că va fi cu siguranță grațiat. Conteul Westmoreland nu știa că Robert Constable este agentul lui Burghley, împuternicit să cheltuiască impunătoarea sumă de 1 000 de lire sterline pentru capturarea conducătorului catolicilor din nordul țării. Cu toate acestea, Westmoreland a preferat să fugă în Spania. Northumberland s-a întors peste doi ani în Anglia și și-a sfîrșit viața pe eșafod, iar Norfolk, îm-

potriva căruia nu existau probe directe, a fost eliberat provizoriu din Turn, dar i s-a fixat domiciliu forțat.

Complotiștii au continuat însă să acționeze. Printr-o bulă specială, papa Pius al V-lea a excomunicat-o pe Elisabeta din sânul bisericii catolice, căreia, de altfel, fiind protestantă, nici nu-i aparținea, și a declarat-o pe regina Angliei detronată. Capul complotiștilor deveni episcopul catolic scoțian de Ross John Lesley. El făcea parte dintre curtenii Mariei Stuart pe care ea primise aprobarea să-i păstreze pe lângă ea. Oficial, Lesley era considerat ambasador al reginei Scoției în Anglia. Un alt participant de seamă la complot a fost bancherul italian Ridolfi, care era în același timp agent al papei, al lui Filip al II-lea și al guvernatorului său în Țările de Jos, singerosul duce de Alba. (De aceea, mai târziu s-a vorbit de „complotul lui Ridolfi“.) Italianul obținut acordul lui Norfolk de a sprijini o invazie a spaniolilor în Anglia. Ducele a promis să înceapă o răsccoală și să reziste timp de 40 de zile împotriva trupelor regale dacă i se va da un ajutor financiar, iar organizatorii își vor lua obligația să-l sprijine prin debarcarea unei armate spaniole cu un efectiv de 6 mii de oameni.

Ridolfi plecă în Flandra la ducele de Alba, precum și la Madrid și Roma. Alba era, ce e drept, sceptic, considerînd că nu poate fi păstrat un secret cunoscut deja de prea mulți oameni și că aceasta condamnă la eșec planurile conspiratorilor. El i-a recomandat, în schimb, lui Filip să se gîndească la înlăturarea Elisabetei prin asasinarea ei. După aceasta, Ridolfi îl trimise pe Baillie cu scrisori cifrate adresate lui Lesley, Norfolk și încă unuia dintre complotiști — lordului Lamly. Baillie ducea și cheia cifrului, ascunsă cu grijă, precum și lucrarea lui Lesley, tipărită în Flandra, „Apărarea onoarei Mariei, regina Scoției“, în care erau expuse fără echivoc drepturile acesteia la tronul Angliei.

Iată deci cu ce bagaj periculos fusese reținut Baillie de către vameșii din Dover. Dacă ar fi fost vorba numai de transportarea unor cărți cu conținut rebel tipărite în engleză, și tot era un motiv suficient pentru arestarea lui. Flamandul, împreună cu scrisorile și hîrțile ce-i fuseseră confiscate, a fost trimis sub escortă la reședința guvernatorului porturilor din sud, lordul William Cobham. În drum, Baillie reuși să-i dea de veste lui Lesley despre arestarea sa.

Odată scrisorile deschise, s-a văzut că în ele nu sînt indicate numele destinatarilor, ci doar numerele 30 și 40. Baillie afirmă că fusese, pur și simplu, rugat să ducă scrisorile și că nu cunoaște nici cifrul, nici semnificația numerelor. Dar în curînd

cifrul fu găsit sub căptușeala hainei lui Baillie. În felul acesta, în mîinile lui Cobham se aflau firele unui complot urzit de contrareformă împotriva guvernului Elisabetei. Guvernatorul, care nu știa încă cine se ascunde sub numerele 30 și 40, avea intenția să ducă imediat hîrțiile capturate lordului Burghley. Auzind acest lucru, Baillie s-a uitat într-un fel ciudat la fratele guvernatorului, Thomas, prezent la interogatoriu ; acesta trecuse nu de mult, în secret, la catolicism. El înțelese semnificația privirii și spuse că dacă aceste hîrtii vor ajunge la Burghley, ducele Norfolk este un om sfîrșit. Dar nici Thomas, nici Baillie nu avură curajul să-i explice lui Cobham ce aveau comun misterioasele numere 30 și 40 cu puternicul duce. Guvernatorul hotărî să plece la Burghley.

Pe drum, în barcă, Thomas încercă să-și convingă fratele să nu-i predea lui Burghley hîrțiile. Această rugăminte avea cu atît mai multă greutate, cu cît însuși William Cobham era, într-un fel, în legătură cu Ridolfi și se temea că ministrul principal va afla acest lucru. Dar cum să tănuiești de Burghley și de agenții săi omniprezenți niște hîrtii confiscate în mod oficial de vameși și aduse lui Cobham ? Barca se apropie de casa ministrului. Cobham, care continua să șovăie, dădu cărțile confiscate cu ocazia arestării lui Baillie... și se întoarse cu scrisorile acasă. Trebuie să se hotărască într-un fel. În loc să-i transmită scrisorile lui Burghley, Cobham le-a trimis lui Lesley, însoțite de o scrisoare politicoasă în care îl ruga pe episcop, în calitate sa de ambasador al suveranei străine, să vină a doua zi la dînsul pentru a desface împreună misterioasa corespondență. Abilul prelat știu ce are de făcut. Fără a pierde timpul, se repezi la ambasada Spaniei și acolo se apucă, împreună cu ambasadorul — don Gerau Despes —, să fabrice în grabă niște scrisori false, care urmau să fie substituite celor veritabile. La întocmirea mesajelor false a fost folosit același cifru ca în cele autentice. S-a păstrat tonul dușmănos la adresa Elisabetei, dar au fost eliminate toate indiciile existenței unui complot. În pachet fură adăugate cîteva alte scrisori, ca, de pildă, o scrisoare a Mariei Stuart către don Gerau, cu scopul de a adormi cu totul suspiciunile lui Burghley. În ce privește scrisorile originale, ele fură trimise în grabă lui Norfolk și lordului Lamly. După ce corespondența falsificată i-a fost remisă lui Burghley, Lesley, pentru mai multă veridicitate, ceru chiar oficial restituirea ei, invocînd inviolabilitatea corespondenței diplomatice.

Pentru un timp, scrisorile false l-au indus în eroare pe Burghley. L-a mirat însă tonul insolent al cărții lui Lesley care trebuia să ascundă planuri ce ținteau departe. În plus, bănu-

ielile ministrului erau alimentate și de rapoartele agentului său John Lie, trimis în Flandra. Acesta se dădea drept un catolic care a fugit de persecuțiile guvernului, reușind să se introducă în cercurile nobililor catolici care emigraseră din Anglia și participau activ la comploturile împotriva Elisabetei. Lui Burghley însă nu-i plăcea graba inutilă. El se călăuzea după principiul : „să arunci piatra astfel, încât să nu se vadă mîna care a aruncat-o“. Din prudență, el îl trimise pe Baillie la închisoarea Marshalsea, cu toate că Lesley, aflînd acest lucru, căută în zadar să demonstreze că flamandul este servitorul său și se bucură de imunitate diplomatică.

Burghley a fost, în parte, indus în eroare, dar și simțea acest lucru (probabil că aflase cîte ceva și de la ambasadorul Franței). Cu toate acestea, el hotărî să continue jocul și să-și întrecă în viclenie adversarii. Atuul său principal era arestarea lui Baillie și teama lui Lesley și a lui don Gerau că omul lor de legătură va spune ceva în contradicție cu versiunea plăsmuită de ei cu ajutorul scrisorilor false. Presupunerile lui Burghley că se vor face încercări de a se stabili legătura cu Baillie se adevăriră. Mai întîi, don Gerau a trimis un om de încredere cu misiunea de a pătrunde la flamand, apoi Lesley a trimis la el un preot irlandez. Nici unul dintre ei nu s-a mai întors. În acest moment interveni o întîmplare fericită...

Într-o noapte, în celula igrasioasă în care Baillie, tremurînd de frig, stătea culcat pe o legătură de paie, se strecură pe neașteptate o siluetă. Deținutul recunoscă cu bucurie un vechi cunoscut. Da, era Thomas Gurgheley, considerat de către bunii catolici un sfînt și un martir. Văr cu lady Northumberland, soția conducătorului răscoalei catolice care avusese loc de curînd, Gurgheley fusese aruncat în închisoare pentru participare la această răscoală. Deținuții și vizitatorii închisorii Marshalsea l-au văzut pe nefericitul martir încătușat și ținut săptămîni în șir în încăperi subterane, primind drept hrană numai pîine și apă. Catolicii, inclusiv episcopul de Ross și don Gerau, îl considerau pe Gurgheley drept o victimă nevinovată a protestanților. Mulți căutau chiar să primească sfatul sau binecuvîntarea celui închis, convinși că asupra lui coboară harul divin. Acest din urmă lucru este, desigur, greu de dovedit. Se știe însă cu certitudine altceva : Gurgheley s-a aflat tot timpul în solda lordului Burghley ; nu s-a stabilit un singur amănunt : dacă a încercat sau nu să ceară o plată suplimentară pentru gloria sa de sfînt. În orice caz, el s-a oferit să ia parte la răpirea sau asasinarea oricărei persoane, după dorința lordului Burghley.

La serviciile acestui om atît de amabil a apelat ministrul în încercarea de a-l demasca pe Baillie și rolul său în complot.

Toate acestea îi erau, desigur, necunoscute lui Baillie. După ce Gurchley îi împărtășise niște „secrete importante“, el i-a relatat la rîndul său multe lucruri pe care a doua zi dimineata le-a ascultat cu viu interes curios William Cecil. „Marele mucenic“ se văzu apoi solicitat și de alții. Avînd în vedere că i se permisesea întrevederile cu vizitatorii, Lesley i-a adresat rugămintea de a stabili legătura între episcop și Baillie. Gurchley se arată dispus să satisfacă dorința prelatului. Se înțelege că după scrisorile pe care el le transmitea de la Lesley lui Baillie și de la Baillie lui Lesley se făceau copii exacte în cancelaria lordului Burghley. Aceste scrisori erau însă cifrate, iar cifrul n-a putut fi găsit. Între timp, la una din întîlnirile sale cu Baillie, „sfîntul“ nu și-a jucat cu suficientă abilitate rolul și s-a trădat. Baillie a înțeles că are de-a face cu un spion al guvernului. Atunci ministrul a ordonat ca Baillie să fie adus la dînsul și îi ceru să descifreze corespondența sa cu Lesley. Flamanul afirmă că pierduse cheia cifrului. Burghley dispuse atunci ca prizonierul să fie mutat la Turn, pentru a fi mai bine izolat de ceilalți complotiști și supus torturilor pînă cînd va da în vileag conținutul scrisorilor cifrate.

Pe peretele celulei lui Baillie s-a păstrat o inscripție făcută de acesta la 10 aprilie 1571 : „Oamenii înțelepți trebuie să acționeze cu băgare de seamă, să se gîndească bine la ceea ce intenționează să spună, să se uite bine la ceea ce au de gînd să ia în mînă, să nu se împrietenească cu oamenii fără discernămint și, mai presus de toate, să nu le acorde nesăbuit încredere. Charles Baillie“. Dar, după cum vom vedea, autorul însuși s-a pătruns prea puțin de sensul învățămintelor pe care le-a tras din relațiile sale cu Thomas Gurchley...

În cursul lunilor aprilie și mai 1571, Baillie a fost supus unor interogatorii însoțite de torturi, care, de altfel, după concepția contemporanilor, nu erau prea grele. Don Gerau, care urmărea evenimentele cu o atenție lesne de înțeles, comunica că „pe Baillie mai mult l-au speriat decît i-au pricinuit mutilări corporale“. Lesley nu putea împărtăși calmul spaniolului : acesta era amenințat, în cel mai rău caz, să fie expulzat și trimis în patrie, pe cînd în fața episcopului, deținător al dubiosului titlu de „ambasador“ al captivei Maria Stuart, se contura perspectiva de a cunoaște personal plăcerile Turnului. Nu-i de mirare că el se străduia să întărească moralul lui Baillie, trimițîndu-i schimburi de așternut, mîncăruri gustoase

și mai ales amintindu-i mereu felul cum s-au comportat în temnițele păgîne sfinții creștini, care au făcut gloria bisericii.

Anchetatorii nu voiau să-l lase în pace pe ghinionistul flamand. Trucul cu Gurgheley fusese atât de izbutit, încât Cecil hotărî să mai încerce o dată o manevră asemănătoare. Pentru a înlătura neîncrederea lui Baillie, s-a hotărît să se facă apel la serviciile unui preot a cărui reputație era în afara oricăror bănuieli. În Turn era închis în acel timp John Story, doctor în teologie. Catholic fanatic, care îndemnase la uciderea Elisabetei, fugise în Flandra după urcarea ei pe tron și devenise supus spaniol, continuînd să uneltească împotriva guvernului englez. Ducele de Alba i-a încredințat lui Story o misiune plăcută lui Dumnezeu — să percheziționeze la Anvers navele și să confiscе cărțile protestante care se introduceau prin contrabandă în posesiunile regelui Spaniei. O dată, cînd venerabilul doctor în teologie a venit la bordul uneia din nave, echipajul a ridicat pe neașteptate ancora și, cu toate pînzele sus, s-a îndreptat spre portul englez Yarmouth. Era o navă trimisă special cu misiunea de a pune mîna pe Story și de a-l aduce în Anglia. Tribunalul l-a condamnat pe Story, ca trădător, la moarte. Dar Elisabeta făcea încă, în acei ani, pe caritabila și refuza să semneze condamnările la moarte pentru delictе politice. (Mii de participanți la răscoala din nord fuseseră totuși executați fără judecată, dar aceștia erau simpli țărani !) În orice caz, Story continua să stea în Turn, așteptîndu-și soarta, iar autoritatea sa printre catolicii zeloși creștea cu fiecare lună de detențiune.

Ce-i drept, doctorul Story, care îndeplinise cu rîvnă misiunile primite de la ducele de Alba, nu părea bun pentru rolul de agent al lordului Burghley. Dar nu era în obiceiul ministrului să se poticnească de astfel de fleacuri. Doar Baillie nu-l cunoștea pe Story la față, flamandul știa doar că onorabilul doctor stă într-una din celulele vecine. Rolul lui Story a fost încredințat unuia dintre abili agenți ai lui Cecil, un oarecare Parker (chiar acela care organizase răpirea teologului din Anvers !).

Noaptea în fața lui Baillie a apărut figura slabă și înaltă a noului sfînt. Putea oare să aibă îndoieli față de doctorul Story ? Mai ales că el nu-l întreba nimic pe Baillie, ci doar îl compătimea și își exprima dezolarea față de nenorocirile ce-l loviseră pe flamand. Și nu numai că era dezolat, dar, în plus, i-a dat lui Baillie un sfat înțelept, cum să evite tortura, mai grea decît cele anterioare, care îl aștepta a doua zi și, totodată, să servească cu credință sfînta biserică și pe regina Maria. Baillie trebuie să intre în serviciul lordului Burghley și să-l spioneze,

comunicînd episcopului de Ross cele aflate. „Sfîntul“ spunea că nu va fi de loc greu să intre în serviciul lui Burghley : ministrul aflate oricum, nu se   tie prin ce mijloace, cheia cifrului. A  a că cel mai bine va fi dacă Baillie va dezvălui acest cifru, cunoscut deja de ministru, c  stig  nd astfel încrederea lui... Baillie cedă propunerii ispititoare de a scăpa de tortură   i de a-i ajuta totodată pe comploti  ti. A doua zi el dezvălui cheia cifrului   i fu c  t se poate de uluit c  nd   n  lese că   i-a trădat cu totul mandatarii. Oferta lui de a intra în serviciul lui Burghley fu, desigur, respinsă. Nefericitului flamand nu i-a mai rămas altceva de făcut dec  t să umple pere  ii de piatră ai temni  ei sale cu aforisme moralizatoare despre r  ul pe care îl aduce nerăbdarea. Aforismele erau scrise în limbile engleză, franceză   i latină. Peste c  ţiva ani avea să fie eliberat   i trimis în patrie.

Dar Baillie nu   tia,   i de aceea nu putea să trădeze secretul principal, pe cine desemnează numerele 30   i 40. Burghley a încercat să afle acest lucru chiar de la Lesley, cu ajutorul vechii noastre cunoștințe Thomas Gurgheley. Episcopul de Ross nu bănuia adev  r  tul rol jucat de Gurgheley, deoarece nu primea nici un fel de informații de la Baillie   i continua să mențină cu dînsul legătura prin oamenii de încredere. Dar oric  t se pl  ngea martirul, scutur  ndu-  i lan  turile, de persecu  iile pe care le suferea din partea p  g  nului ministru al reginei eretice, trimisul episcopului nu a putut să-i comunica semnifica  ia celor două numere misterioase.   n plus, scrisorile, chiar dacă puteau fi descifrate, erau false — lucrul acesta   i era acum clar lui Burghley. Trebuia să intre în posesia scrisorilor originale.

  n curînd episcopul primi o scrisoare de la Gurgheley. Marele mucenic   i comunica lui Lesley că a fost din nou interogat   i amenințat cu tortura.   n scrisoarea sa Gurgheley apela la ajutorul   i încrederea episcopului. Acesta, cu toată compătimirea profundă ce o sim  tea pentru chinurile martirului, nu vedea totuși vreun motiv ca să-i comunica con  inutul corespondenței sale secrete.

Nu mai r  m  nea nimic de făcut. Din ordinul Consiliului privat, Lesley fu arestat   i interogat cu privire la scrisorile pe care i le adusese Baillie   i la misiunile   ncred  n  ate lui Ridolfi. Episcopul a încercat să scape cu ajutorul unei noi manevre, declar  nd că „30“   nseamn   don Gerau, iar „40“ Maria Stuart   i că arsece ambele scrisori.   n ce privește scrisorile trimise prin Ridolfi, afirma Lesley, ele conțineau o cerere de ajutor adresată papei   i ducelui de Alba pentru lupta purtată împotriva du  şmanilor din Sco  ia ai Mariei Stuart. Episcopul căuta cu

desperare să șteargă urmele participării sale la complotul împotriva Elisabetei și să ascundă însăși existența acestui complot.

Burghley nu a crezut, desigur, nici un cuvânt din depozițiile episcopului de Ross. Dar ministrul tot nu știa încă cine se ascundea în realitate în spatele celor două numere. Până una alta, episcopul, luându-i-se în considerare titlul și funcția — care, e drept, devenea iluzorie — de „ambasador străin“, fu ținut sub arest la reședința unui episcop anglican. Asprimea regimului căruia îi era supusă Maria Stuart creștea vizibil. Servitorilor ei li se interzisese să mai părăsească locul de detențiune al reginei după apusul soarelui.

Lupta continua. Consiliul de stat spaniol, primind propunerea ducelui de Alba, a trecut la discutarea diverselor planuri de ucidere a Elisabetei. Ridolfi fu primit cu onoruri la Roma și la Madrid. Burghley, la rîndul lui, a continuat cu perseverență încercările de a descoperi toate firele complotului. În acest scop a fost folosit, în mod cu totul neașteptat, John Hawkins — unul dintre „piraii reginei“, care, cu aprobarea efectivă a Elisabetei, purtau pe mare un război nedeclarat contra Spaniei, interceptînd corăbiile spaniole încărcate cu aur și argint în drumul lor din colonii spre patrie. Pentru a-și elibera marinarii luați prizonieri de spanioli și deținuți în închisorile inchiiziției, John Hawkins luă chipul omului care a hotărît să se întoarcă în sînul bisericii catolice. Obținînd o audiență la Maria Stuart, el trimise la Madrid pe agentul său George Fytzwilliam cu o scrisoare de recomandare din partea reginei Scoției. Filip al II-lea, indus în eroare, dispuse ca marinarii englezi să fie puși în libertate și să i se dea fiecăruia cîte 10 ducăți. Regele Spaniei ordonă, de asemenea, să i se remită lui Hawkins o cartă care îi acorda titlul de grande spaniol și — lucru mai important — o sumă mare de bani, 40 de mii de lire sterline. La rîndul său, Hawkins a promis să treacă cu flota sa de partea Spaniei. În septembrie sau octombrie 1571, navele engleze trebuiau să plece în porturile flamande și să se pună la dispoziția ducelui de Alba. La 4 septembrie Hawkins îi scria cu satisfacție lui Burghley despre partenerii săi de tratative spanioli : „Sper că Domnul Dumnezeu le va zădărnici planurile și ei își vor frînge gîtul de pe urma propriilor lor uneltiri“.

Rămînea puțin cam nelămurit doar cine trebuia, după părerea lui Hawkins, să-și frîngă gîtul. De fapt, bravul marinar considera că aceasta va depinde de împrejurări. Burghley știa că Hawkins începuse tratative cu spaniolii din proprie inițiativă și abia cînd Consiliul privat a aflat de ele a început să acționeze din împuternicirea guvernului Elisabetei. Dar

Burghley nu ştia că Hawkins nu comunicase nici pe departe tot ce ştia despre planurile de invazie ale spaniolilor. Căpitanul piraiilor îşi rezervase posibilitatea ca, în cazul că ducele de Alba va izbîndi, să îndeplinească înţelegerea cu spaniolii, pe care deocamdată Hawkins o încheiase din însărcinarea lui Burghley cu scopul de a-i înşela. Dar evenimentele se desfăşurară astfel, încît patriotismul lui Hawkins nu a fost supus unei încercări serioase.

Să ne întoarcem însă la „complotul lui Ridolfi“. Burghley avea cunoştinţă de planurile spaniolilor încă înainte de a fi primit scrisoarea lui Hawkins — îi scriau despre ele, de peste hotare, diplomaţii şi agenţii secreţi englezi. În comunicări se pomenea numele lui Norfolk. În acest moment lui Burghley îi veni din nou în ajutor o întîmplare fericită. Maria Stuart ceruse curţii franceze un ajutor financiar pentru lupta împotriva duşmanilor săi din Scoţia. Ambasadorul francez i-a trimis lui Norfolk suma mare de bani primită de la Paris, iar acesta i-a ordonat secretarului său Higeford să trimită banii primiţi la Shropshire, de unde urma să fie transportaţi în Scoţia. Higeford a rugat pe un negustor care pleca la Shropshire să ducă pînă acolo un sac nu prea mare cu monezi de argint, pentru a-l remite administratorului uneia din moşiile ducelui. Acesta a acceptat cu plăcere să îndeplinească o astfel de rugămintă, cu totul obişnuită. Pe drum însă începu să aibă bănuieli — sacul se dovedi a fi neobişnuit de greu. Negustorul rupse sigiliul sacului. Înăuntru găsi o cantitate mare de aur şi o scrisoare cifrată. Negustorul se întoarse din drum şi îi predă sacul lui Burghley. Higeford fu numaidecît arestat, dar afirmă că nu cunoaşte cheia cifrului. Servitorul lui Norfolk însă, speriat, divulgă pe loc existenţa unei ascunzături în dormitorul ducelui. Funcţionarii de poliţie, trimişi de Burghley, descoperiră în ascunzătoare o scrisoare cifrată a Mariei Stuart cu privire la planurile lui Ridolfi. După aceasta Higeford cedă şi divulgă cheia cifrului folosit în scrisoarea găsită în sacul cu aur.

În aceeaşi noapte Norfolk a fost arestat şi trimis la Turn. La început el a adoptat o atitudine de totală negare, dar apoi, cuprins de spaimă pentru viaţa sa, a promis să spună totul. Burghley i-a trimis lui Norfolk un chestionar lung. În curînd comandantul Turnului a adus în locul răspunsului o scrisoare interceptată, pe care ducele încercase s-o trimită printr-un servitor al său. În scrisoare, ducele dădea dispoziţie să fie arsă corespondenţa sa cifrată. După aceasta Burghley a putut să acţioneze mai sigur. Unul din secretarii lui Norfolk a recunoscut imediat şi a arătat unde sînt păstrate scrisorile Mariei

Stuart ; alt secretar a încercat să reziste, dar i-a fost smulsă recunoașterea prin tortură. Servitorii arestați ai ducelui au fost duși la închisoarea Marshalsea, unde, în calitate de prieten grijuliu (și confident atent), a apărut cunoștința noastră, Thomas Gurgheley. El lucra în acel timp din plin, făcea chiar și ore suplimentare.

Acum îi veni rîndul și lui John Lesley. Acesta a încercat să-i ducă cu basme, pînă cînd i s-a dat a înțelege că este în joc viața lui. Asta avu darul să schimbe atitudinea episcopului. Onorabilul prelat nu era un dușman prea înverșunat al plăcerilor vieții. S-au păstrat instrucțiunile pe care le dădea, chiar în închisoare fiind, servitorilor săi ca să-i prepare mese copioase, iar gurile rele afirmau că episcopul ar fi avut trei copii nelegitimi. Într-un cuvînt, nu a fost nevoie să i se repete de două ori aluzia ce i s-a făcut. „Este o prostie să ascunzi adevărul cînd vezi că n-ai încotro“, făcu cu această ocazie remarcă sentențioasă episcopul de Ross.

El vorbi despre tot ce știa : despre participarea Mariei Stuart și a lui Norfolk la pregătirea răscoalei catolicilor din nord, de curînd reprimată, despre planurile unei noi răscoale, de data aceasta în Anglia de est, și despre intenția de a o captura pe Elisabeta. Dorind să cîștige bunăvoința Elisabetei, el a declarat din proprie inițiativă că, după cum știa cu precizie, Maria Stuart știa de uciderea soțului ei Darnley (lucru de care era acuzată în Anglia și pe care îl nega cu încăpăținare). Mai mult decît atît, cu eleganța unui curtean cu experiență, Lesley, în calitate de episcop al bisericii catolice, compuse pe loc un mesaj către Maria Stuart, în care o îndemna părintește să renunțe la comploturi, punîndu-și nădejdea în mila lui Dumnezeu și a reginei Elisabeta. „Acest popă este un bandit feroce, un popă groaznic“, strigă cuprinsă de mînie regina Scoției, primind efuziunile episcopului. În plus, Lesley scrisese și o predică adulatorie și servilă în onoarea Elisabetei. După toate acestea, episcopul de Ross putea să nu se mai teamă de brațul răzbunător al justiției engleze. E drept, avea temeri de alt gen : să nu fie predat de Elisabeta guvernului Scoției în schimbul unor participanți la răscoala catolică din Anglia, arestați acolo. Dar, în cele din urmă, scoțienii l-au vîndut pur și simplu autorităților engleze pe cel mai important dintre acești prizonieri pentru suma de 2 000 de lire sterline.

Acum, episcopul de Ross putea să contempleze cu calm filozofic desfășurarea evenimentelor. La 2 iulie 1572 el avu posibilitatea să urmărească, prin fereastra sa din Turn, executarea ducelui Norfolk. Priveliștea i-a provocat doar cugetări elegiace

asupra soartei lui Norfolk, care n-ar fi fost, probabil, mai bună dacă ar fi reușit să devină soțul Mariei Stuart. Într-o discuție avută cu doctorul în teologie Thomas Wilson, episcopul explică că regina Scoției și-a otrăvit primul soț, l-a ucis cu ajutorul amantului pe al doilea și a încercat să scape pe aceeași cale de complicele ei.

După ce a eșuat în încercarea de a lichida cu ajutorul unor asasini plătiți pe lordul Burghley, Don Gerau a trebuit să părăsească Anglia.

Așa s-a terminat vestitul „complot al lui Ridolfi“. Dar Lesley? — va întreba, poate, cititorul care va dori să afle ce soartă a avut episcopul după ce a fost eliberat din Turn și a plecat în Franța. Viața acestuia a fost închinată în continuare binelui mai multor persoane — și al reginei Elisabeta, și al lui Filip al II-lea, și al regelui Franței Henric al III-lea, și al papei... Într-un cuvânt, el își oferea serviciile oricui în speranța să-și asigure o pensie respectabilă și să obțină restituirea pământurilor ce-i fuseseră confiscate în Scoția. Cum însă scopurile tuturor acestor persoane erau, de regulă, cu totul opuse, Lesley a fost în repetate rânduri demascat pentru duplicitate, învinuit de spionaj, furt și falsificare a unor acte oficiale, precum și de multe altele. Dar, cum era și de așteptat, onorabilul prelat s-a dovedit a fi prea sus-pus, pentru a da atenție uneltirilor dușmanilor.

Copoi lui Walsingham

Dezvoltarea pe care a luat-o serviciul secret în timpul Elisabetei a făcut necesară o serioasă reorganizare. Burghley deveni lord-cancelar (șeful efectiv al guvernului), iar în postul lui — de „secretar principal“ al reginei — titlu pe care îl purtau miniștrii — fu numit Francis Walsingham. Serviciul secret al coroanei engleze i-a fost subordonat lui Walsingham, deși Burghley și-a păstrat îndrumarea generală a activității serviciului.

Protestant convins, spion abil și norocos, diplomat iscusit (a fost, după câte ne amintim, ambasador al Angliei la Paris în timpul nopții Sfântului Bartolomeu), Walsingham își însușise

excelent metodele și vicleșugurile războiului secret elaborate de italieni, în special de florentini și de venețieni, precum și de iezuiți. Era adept al luptei intransigente împotriva Spaniei. Încă în diplomatie fiind, Walsingham se ocupa cu căutarea unor oameni potriviți pentru Burghley. Elisabeta îi spunea oacheșului Walsingham „maurul“, îi reproșa în public că-i protejează pe „eretici“ — puritanii care criticau biserica anglicană pentru faptul că păstrase prea multe elemente din catolicism. „Nu vreau război, nu vreau război!“ — a strigat în timpul unei audiențe prudenta regină, strunindu-și ministrul prea belicos. Dar Elisabeta, cu priceperea care o caracteriza de a-și alege oamenii, nu a avut niciodată îndoieli cu privire la fidelitatea, capacitatea și inteligența secretarului ei principal.

În primii ani după numirea sa în postul de ministru, Walsingham a călătorit în repetate rînduri peste hotare cu diferite misiuni diplomatice, cumulînd funcția de ambasador cu cea de șef al serviciului secret al reginei. De altfel, în anii aceia, el conducea pe oamenii care fuseseră recrutați de Burghley. În deceniul următor însă Walsingham și-a creat o rețea ramificată proprie de spionaj, care a jucat un rol însemnat în lupta dintre Spania și reacțiunea catolică, pe de o parte, și Anglia Elisabetei, pe de altă parte, luptă care a lăsat o amprentă atît de puternică în istoria Europei.

Planul lui Filip al II-lea și al aliaților săi — împăratul german, papa și toate forțele contrareformei catolice — rămînea în esență același : nimicirea focarului de „erezie“ din posesiunile olandeze și belgiene ale coroanei spaniole, care trebuiau să fie lipsite de orice ajutor din partea Angliei, doborîrea de pe tron, printr-un complot sau asasinat, a Elisabetei, instalarea pe tronul Angliei a Mariei Stuart, care își oferea mîna regelui Spaniei. În felul acesta, urma să se instaureze hegemonia deplină a Spaniei și a catolicismului. (Franța, măcinată de războaie religioase, nu putea deveni o piedică hotărîtoare în calea înlăturării acestor planuri.) În cazul cînd nu reușea înlăturarea Elisabetei prin mijloacele războiului secret, rămînea în rezervă planul debarcării în Anglia a unei armate spaniole, socotită pe atunci drept cea mai bună din Europa apuseană.

Anglia căuta să zădărnicească aceste planuri în primul rînd prin organizarea unui război neînterupt împotriva flotei spaniole. Capturarea și jefuirea corăbiilor spaniole de către corsarii englezi slăbeau Spania și, totodată, sporeau considerabil resursele Angliei, serveau în mod direct la îmbogățirea claselor avute — de la negustorii londonezi pînă la Elisabeta însăși, care era în secret acționară a companiei „piraiților regali“. Servi-

ciului secret englez îi revenea, în primul rînd, sarcina de a zădărnici comploturile, de a urmări pregătirile de debarcare în Anglia a armatei spaniole și, în sfîrșit, de a culege informații care să le înlesnească piraiților englezi războiul naval. În ansamblu, rețeaua de spionaj a lui Walsingham a făcut față cu succes acestor sarcini.

Calvinist zelos, care credea în doctrina predestinării, Walsingham era sincer convins că face parte dintre aleșii Domnului. El nu se dădea în lături să folosească serviciile unor criminali de profesie, aventurieri, bandiți, de care nu ducea lipsă nici un oraș european. Aceștia făceau parte din gloată, erau oameni asupra cărora nu se extindea mila lui Dumnezeu. Un păcat în plus nu mai conta pentru aceste suflete și așa condamnate la blestemul veșnic. Fidelitatea unor astfel de oameni se asigura cu ajutorul fricii și al aurului. „O informație utilă merită orice preț” — spunea Walsingham.

Călugărul modest care-și făcea studiile în colegiile iezuite de la Douai sau Saint-Omer, nobilul englez reîntors în sînul bisericii catolice, italianul bogat — indiferent dacă era într-adevăr născut în Italia sau originar din vreun comitat englez și care și-a luat un nume italian —, funcționarul portuar din Malaga sau negustorul francez, duelistul parizian sau studentul vreuneia dintre vestitele universități germane —, fiecare din aceste chipuri putea ascunde un spion al lui Walsingham. Acesta avea agenți de profil diferit — spioni „pur și simplu”, spioni provocatori, specialiști în descifrări, maeștri ai falsificării de scrisori și sigilii.

Așa, de exemplu, în 1580 a plecat pe continent un oarecare John Sladd. Luni de zile a călătorit în tovărășia unor preoți catolici englezi fugari din Anglia, a fost și la Roma. S-a întors la Londra cu un raport detaliat despre 285 de englezi aflați peste hotare — studenți, militari, negustori, preoți. Raportul indica în amănunțime legăturile de rudenie ale acestor persoane, semnalamentele, pentru cazul că va fi necesară urmărirea lor, și așa mai departe.

Rețeaua lui Walsingham avea o osatură alcătuită din oameni de încredere folosiți în mod permanent, al căror număr era, probabil, relativ redus, și un număr mai mare de agenți folosiți de la caz la caz, contra unei retribuții modeste.

Anglia nu era încă acea țară bogată care a devenit mai târziu. Calculata Elisabeta cunoștea bine valoarea banilor și nu era prea darnică cu serviciul secret. Nu o dată, ambasadorii ei, ba chiar și Walsingham însuși, au trebuit, oftînd, să mai adauge din propriul lor buzunar banii care nu au putut fi obținuți cu

nici un chip de la zgîrcita regină. Cu toate acestea, cînd era vorba de lupta ce se ducea în sectoarele principale ale neîntre-ruptului război secret, banii nu mai erau drămuți. Agenții care se distingeau în mod deosebit primeau pensii și mici funcții la curte.

Walsingham nu avea încă la dispoziție un aparat funcționesc căruia să-i încredințeze conducerea complicatei sale mașinării. Secretarul principal ținea singur legătura cu numeroșii săi agenți. Ajutoarele cele mai apropiate ale lui Walsingham erau secretarii lui personali — Francis Mylls și Thomas Felippe. Pe acest Felippe — un om scund, roșcat, cu fața ciupită de vărsat — îl vom mai întâlni în expunerea ce urmează. Felippe cunoștea multe limbi străine, era considerat un specialist neîntrecut în citirea textelor cifrate, în plastografii și în desfacerea scrisorilor fără a le rupe sigiliile. Avusese în trecut niște conflicte cu legea și Walsingham îl scăpase de pedeapsă, astfel că loialitatea lui Felippe era asigurată nu numai prin recunoștința față de salvator, ci și prin teama ca nu cumva afacerea clasată de Walsingham să fie redeschisă. Este cunoscut și un alt „expert” de încredere al lui Walsingham — Arthur Gregory; acesta era specialist în cenzurarea discretă a scrisorilor și în confecționarea de sigilii false.

„Problema engleză” a iezuiților

Ordinul iezuiților își continua pregătirile pentru „convertirea” Angliei. Agenții iezuiți debarcau unul după altul pe țărmul englez, țineau în taină predici împotriva reginei „eretice” și se ocupau, mai ales, de organizarea tuturor forțelor partidului catolic, de pregătirea unor noi comploturi în favoarea Mariei Stuart, a unor noi răscoale, care să vină în sprijinul plănuitei invazii a armatei spaniole.

Conducătorul recunoscut al comploturilor era părintele Robert Parsons, care în 1580 a condus personal „misiunea” iezuită vizitînd clandestin Anglia. Însoțitorul lui Parsons, Campion, a fost prins și spînzurat, Parsons însă a reușit să fugă. De atunci el a fost timp de mai mulți ani de fapt adversarul principal al lui Walsingham în războiul secret, urzind de la

Roma mereu alte comploturi. Iezuiții reușiră chiar să tipărească ilegal în Anglia pamflete îndreptate împotriva reginei. Parsons avu grijă să elaboreze și planul viitoareii organizări a statului englez după victoria lui Filip și a iezuiților. Episcopii catolici urmau să obțină dreptul de a-i numi pe membrii Camerei comunelor a parlamentului englez ; trebuia să fie introdusă inchiziția.

Alți conducători de vază ai comploturilor catolice au fost cardinalul Allen (emigrant englez, ca și Parsons) și îndeosebi Hugh Owen, nobil din Wales. Conform unor zvonuri — poate și inexacte —, Owen luase parte, încă din 1571, la „complotul lui Ridolfi“. Rolul său era, ce e drept, modest : el urma să asigure schimbarea promptă a cailor pe tot parcursul drumului pe care intenționa să fugă Maria Stuart. După ce a emigrat, Owen a elaborat, împreună cu Parsons și Allen, un plan detaliat al invaziei trupelor spaniole în Anglia. Timp de câteva decenii, zgîrcitul guvern spaniol i-a plătit cu regularitate lui Owen o pensie însemnată. Și nu degeaba. Casa lui Owen din Bruxelles, situată în apropierea halei de brînzeturi, devenise un centru de spionaj al puterilor catolice care luptau împotriva Angliei. De aici plecau oameni care urmau să apară, în alte haine și sub alte nume, într-o tavernă din Londra ori la un conac nobiliar undeva în Shropshire sau Northumberland, ca acolo să se ocupe de îndeplinirea misiunii primite. Ei duceau scrisori ascunse într-o cavitate scobită într-un baston elegant, sau în tălpile încălțămintei. Scrisorile erau scrise pe hîrtie fină — nu o dată agenții au reușit după arestare să mestece repede și să înghită un document compromițător. Adesea cîte un om părăsea, învăluit în noapte, casa de lîngă hala de brînzeturi din Bruxelles, pentru ca peste două zile să intre în reședința din Londra a lui sir Francis Walsingham. Și invers. Acum, după aproape patru secole, este imposibil de lămurit pentru cine anume lucrau în realitate mulți dintre agenții înscrși în același timp și în listele colaboratorilor serviciului secret al Angliei, și în cele ale puterilor catolice, ce-i erau adverse.

Lupta era necruțătoare. Owen și Parsons erau odată cîț pe-aci să nimerească în mîinile unui detașament al trupelor engleze care operau în Flandra. În acest caz, soarta lor ar fi fost decisă repede — guvernul Elisabetei ceruse extrădarea lui Owen încă din timpul complotului lui Ridolfi. Altă dată, Owen și agenții lui au reușit să convingă să dezerteze un detașament alcătuit din soldați din Wales, care, în plus, le-au predat spaniolilor fără luptă fortăreața Deventer. Comandan-

tul detașamentului, William Stanley, deveni colonel în armata spaniolă. Detașamentul lui, care acționa în Flandra, se completa cu catolici emigranți, și complotiștii au scontat mulți ani pe sprijinul lui în cazul unei lovituri de stat și al răsturnării Elisabetei.

La începutul deceniului al 9-lea, iezuiții au pus la cale un nou complot (denumit de ei „Problema engleză”), cu scopul de a o asasina pe Elisabeta și a o urca pe tron pe Maria Stuart. Walsingham a aflat de data aceasta despre complot mai curînd datorită unei întîmplări fericite, și anume în urma găsirii unei oglinjoare. Posesorul acesteia — agent al lui don Mendoza, noul ambasador al Spaniei — a fost arestat în 1582 de către autoritățile engleze. Cu ocazia percheziției s-a descoperit la el oglinjoara, în al cărei perete din spate erau ascunse documente importante.

În curînd fură primite informații suplimentare din Scoția. Acolo fusese arestat George Douglas, un admirator romantic al Mariei Stuart, căruia ea îi încredințase diferite misiuni. Supus torturii în castelul Edinburgh, el recunoscă că regina Scoției purta corespondență cu puterile catolice cu ajutorul ambasadorului Franței, Castelnau de Mauvissière, sau al oamenilor din suita lui. După aceasta, Henri Fagot, agentul lui Walsingham, reuși să intre în serviciul ambasadei franceze și, în plus, să-l corupă pe Chairell, secretarul de încredere al ambasadorului.

Prin Fagot, Walsingham a aflat că principalul organizator al noului complot era Francis Throckmorton. Cu ocazia arestării acestuia au fost găsite listele participanților la complot și planurile invaziei.

Throckmorton era un om călit. El reuși să arunce pe fereastra celulei sale din Turn o carte de joc pe care scrisese în grabă cîteva fraze. Le comunica complicilor săi că va nega totul, în pofida oricăror torturi. Dar Throckmorton și-a supraapreciat forțele și bărbăția. El a respins cu indignare oferta de a fi grațiat dacă va divulga de bunăvoie toate detaliile complotului. Walsingham a ordonat să fie supus celor mai crunte torturi, făcînd într-una din scrisorile sale următoarea sumbră remarcă : „Am văzut cum au putut fi frînți oameni nu mai puțin hotărîți decît Throckmorton”. Torturile și înșelăciunea (deținutului i s-a promis grațierea în schimbul unei mărturisiri făcute în scris) și-au atins scopul : guvernul a intrat în posesiunea tuturor informațiilor trebuincioase. Printre altele, a ieșit la iveală sprijinul activ acordat complotului de către membrii familiei de Guise — rude ale reginei scoțiene.

În spatele complotiștilor se profila din nou umbra ambasadorului spaniol don Bernardino de Mendoza. Walsingham a încercat să-l înconjure cu o rețea de oameni de-ai săi. Printre aceștia era și Borghese, secretarul ambasadorului. Nici agenții lui Mendoza, ca, de pildă, medicul Rodriguez Lopez, pus să-l spioneze pe favoritul Elisabetei, contele Leicester, nu erau prea de nădejde. Rodriguez Lopez, intrigant cu experiență, bun cunoscător al otrăvurilor (cunoștințe utile pentru un om de la curte), a fost în mod cert un agent dublu.

Don Mendoza fu rugat să aibă o întrevedere cu membrii Consiliului privat. În prezența acestora, Walsingham îi reiață cu lux de amănunte spaniolului, stupefiat și înfuriat, despre participarea sa la complotul lui Throckmorton. Ambasadorul lui Filip al II-lea fu invitat să părăsească în termen de 15 zile Anglia. Elisabeta obținuse încă o victorie în încheștarea neîntreruptă a războiului secret.

Dar și după descoperirea complotului, secretarul ambasadorului Franței, Chairell, a continuat, cu o rîvnă bine răsplătită să facă copii după corespondența pe care Maria Stuart a mai purtat-o prin intermediul ambasadei Franței, cu agentul ei principal din Paris, Thomas Morgan.

Aventurile cameleonului

În pofida misterului ce-l învăluia inițial, tot ce privește complotul lui Throckmorton este mai mult sau mai puțin clar. Scopurile participanților la complot și cele ale oamenilor lui Walsingham care-i urmăreau pe complotiști reies limpede. Spînzurătoarea la care a fost trimis Francis Throckmorton și porțile ambasadei care s-au închis în urma lui don Mendoza atunci cînd a plecat au pus punct acestui complot. Dar nu și ultimului complot în favoarea Mariei Stuart (sau a „viperei“, cum a început s-o numească în corespondența sa particulară Walsingham, de loc tentat să împărtășească admirația ce o manifestau poeții pentru regina scoțiană).

Luînd cunoștință de complotul următor împotriva Elisabetei, pe care-l despart de cel al lui Throckmorton doar doi-trei ani, dăm de cu totul altceva. Aici terenul e nesigur : nu sînt clare nici rolul real, nici motivele care i-au condus pe princi-

palii protagoniști. Faptele admit interpretări diferite, de-a dreptul opuse. Rămîne nelămurit cine a fost adevăratul organizator și cine trebuia să fie victima acestui nou complot...

Anglia continua să fie frământată. Circulau zvonuri despre pregătirea — încet, dar sigur — a invadării țării de către o uriașă armată spaniolă, despre noi conspirații ale iezuiților.

Dar, mai întâi de toate, trebuie să facem cunoștință cu unul din personajele principale — doctorul William Parry. Despre trecutul lui se știu prea puține lucruri sigure. El se dădea drept descendent al unei familii nobiliare nu prea bogate, dar vechi. Guvernul afirma că Parry este fiul unui birtaș și al fiicei unui preot de țară. Ambele părți au mințit însă atît de mult și de des în relatările lor, încît ar fi greu să dăm preferință uneia sau alteia dintre cele două versiuni. Mai important este faptul că Parry a ajuns un om destul de cultivat pentru acele timpuri. Venind în căutarea norocului la Londra, a primit, la început, o slujbă la un aristocrat bogat, apoi, în 1570, a fost chiar primit în serviciul reginei, ocupînd probabil o funcție neînsemnată la curte. Documentele nu înfățișează nici pe departe cu trăsături pozitive chipul viitorului complotist. A fost de două ori căsătorit cu văduve bogate și era vădit că în ambele cazuri s-a însurat pentru bani. Parry nu s-a dat în lături să-i intențeze fiului celei de-a doua soții un proces, cu scopul de a pune mîna pe o parte mai mare dintr-o moștenire. Doctorul a risipit repede averile soțiilor — și a celei dintîi, și a celei de-a doua. Explicația pe care el însuși o dădea ruinerii sale se referea la administrarea nepricepută a pămînturilor, precum și la dărnicia excesivă pe care o manifesta față de rude și prieteni. Dar clienții permanenți ai cîrciumilor londoneze aveau în această privință altă părere.

La scurt timp după ce i-a secăt punga, Parry pleacă pe continent cu scopul evident de a scăpa de creditori. El vizitează Italia, Roma, fără îndoială în calitate de agent secret al lordului Burghley. În 1577 se întoarce în Anglia, ca peste vreo doi ani să fugă din nou de creditori în străinătate. De data aceasta Parry se stabilește pentru mult timp la Paris. În arhive s-au păstrat scrisorile pe care le trimitea de acolo lui Burghley. Acesta avea atît de multă încredere în agentul său, încît i-a recomandat chiar nepotului său Anthony Bacon, cînd acesta a plecat spre capitala Franței, să stabilească legături de prietenie și să folosească sfaturile lui Parry. În schimbul sfaturilor binevoitoare, Parry a izbutit să împrumute imediat de la nepotul ministrului o sumă serioasă de bani — se înțelege, fără să o mai restituie.

Misiunile pe care le îndeplinea Parry erau, după toate probabilitățile, de natură foarte delicată. În rapoartele sale către Burghley, el ruga insistent ca secretul corespondenței lor să fie păstrat cu strășnicie. Parry îi ținea sub observație pe catolicii emigranți, dintre care foarte mulți locuiau în acel timp la Paris.

În toamna anului 1580, Parry s-a întors la Londra, unde a fost însă imediat împresurat de creditori, care îl așteptau de mult. Un zel deosebit a manifestat unul dintre ei, un anume Hugh Gare. În culmea furiei, Parry a dat buzna în casa acestuia, cu evidenta intenție de a lichida și pe creditor, și datoria care-l plectisea, ba, poate, și de a pune mâna pe ce-o găsi în casa acestuia. Planul nu reuși, și doctorul fu adus în fața judecării, care-l condamnă la moarte. Regina l-a grațiat, dar se pare că Parry a mai rămas aproape un an în închisoare. La începutul anului 1581, Consiliul privat i-a cerut să-și găsească niște garanți și să-și ia obligația de a-i achita lui Gare datoriile. Dar nu a fost eliberat nici după aceasta, și într-una din jalbele sale îi implora pe lorzii Consiliului să ia măsuri „împotriva cămătarului viclean și nerușinat, în favoarea aceluia care merită un tratament mai bun din partea suveranei sale și a țării“. În cele din urmă, în 1582, Parry fu pus în libertate, după ce a dat o cauciune și și-a luat obligația de a nu-i cauza daune corporale lui Hugh Gare.

Indulgența față de delincventul grațiat era dictată în mod evident de speranța de a-l folosi din nou în serviciul secret. La scurt timp după eliberare, Parry a primit permisiunea de a pleca pentru trei ani în străinătate. Walsingham i-a dat chiar o scrisoare de recomandare către ambasadorul Angliei la Paris. S-au păstrat scrisorile pe care Parry le-a scris lordului Burghley și lui Walsingham din această nouă „deplasare“.

La Paris, Parry s-a întors în sânul bisericii catolice. Era un tertip folosit frecvent de oamenii lui Walsingham, și Parry nu reuși să risipească bănuielile pe care le aveau în ce-l privește emigranții englezi. Se grăbi să plece de la Paris la Milano, unde treburile i-au mers mai bine. La Milano fu întâmpinat cu onoruri și reuși să primească de la inchiziție un fel de certificat de loialitate. Din Milano doctorul s-a mutat la Veneția, și aici acțiunile lui începură să capete un caracter ambiguu: agentul lui Walsingham a inițiat, după toate probabilitățile, un joc propriu, ascunzând cu grijă acest lucru patronilor săi.

Obținând sprijinul iezuiților, abilul agent fu prezentat nuntului papal din Veneția. Cu ajutorul lui, Parry a trimis o scrisoare ministrului principal al papei, cardinalul Como, în care

arăta că el — un nobil englez — venise pe continent cu o misiune secretă din partea Elisabetei, dar ajunsese la concluzia că îndeplinirea acestei misiuni nu va fi spre onoarea lui și dorește să-și consacre toate forțele servirii bisericii catolice. Apoi, Parry adăuga că vrea să comunice papei informații deosebit de importante.

Oamenii papei erau în mod vizibil încurcați, neștiind cu cine au de-a face — cu un spion al dușmanului sau într-adevăr cu un agent, apărut pe neașteptate, util în războiul secret purtat împotriva reginei Angliei. Parry nu a primit un răspuns direct la scrisoarea sa, dar i s-a comunicat că, dacă dorește, poate veni la Roma. Dar Parry avea și mai puțină încredere în cuvioșii părinți decât aceștia în dînsul. El i-a adus la cunoștință lui Como că se teme să nu fie reținut la Roma. O întârziere acolo l-ar trăda față de guvernul englez și — adăuga doctorul pentru a-și da mai multă importanță — ar putea duce la pieire pe oamenii care au legături cu dînsul. Drept răspuns, Como i-a comunicat nunțiului că verbal i se poate da lui Parry cuvîntul de onoare că nu va fi arestat la Roma, eliberarea unui permis scris ar fi însă, evident, inoportună. După toate probabilitățile, este, totuși, o iscoadă a guvernului englez și nu s-ar putea afla de la dînsul nimic prețios.

Parry nu a făcut uz de permisiunea verbală și, în loc să plece la Roma, s-a dus la Lyon. Înainte de a porni la drum, i-a comunicat nunțiului că trebuie să plece, deoarece nu se simte în siguranță. În plus, ca să ațîțe curiozitatea suveranului pontif, îi destăinuie unui nou prieten al său, iezuitul Palmio, că are de gînd să dezvăluie papei un plan cunoscut doar de Elisabeta, de favoritul ei principal (desigur, lordul Burghley) și de dînsul, Parry, care a fost 14 ani în serviciul reginei (în această cifră erau în mod evident incluși și anii petrecuți în închisoare în calitate de deținut de drept comun !). Planul este de o asemenea importanță, încît cunoașterea lui îi va permite papei să dea o lovitură puternică reginei. După ce va comunica papei planul, el, Parry, avea de gînd să plece în Franța, dar, dacă interesele cauzei vor cere, este gata să rămîină la Roma, izolat total de oameni. Dacă nu s-a dus la Roma, nu a făcut-o pentru că se teme de tratamentul prost la care sînt supuși acolo englezii. În caz că papa îi va trimite totuși un pașaport ca să vină, îl roagă pe părintele Palmio să-i transmită acest pașaport la Lyon...

Tocmindu-se pentru a se angaja în slujba unor noi stăpîni, Parry nu-i uita nici pe cei vechi. Din Lyon el i-a trimis lordului

Burghley un raport amănunțit, în care se lăuda că discredita-se în fața Romei câțiva emigranți englezi deosebit de periculoși și, în general, jura să nu-și precupească viața pentru interesele preamiloștivei regine Elisabeta și pentru a zădărnici intrigile catolice. Parry n-a pomenit însă în această misivă de activă lui corespondență cu cardinalul Como.

Între timp, cei de la Roma au început să regrete că respinseseră un om prețios. Cardinalul Como i-a dat dispoziție nunțiului din Veneția să-i scrie lui Parry o scrisoare care să servească drept aprobare oficială a vizitei. Nunțiul a transmis instrucțiunile date de cardinalul Como iezuitului scoțian William Creechton, care se afla la Lyon. Acesta i-a adus la cunoștință lui Parry că i se permite trecerea prin toate posesiunile papei. Iezuitul îl lăuda pe Parry pentru că are cap, dar adăuga că un lucru nu este clar, și anume ce se ascunde în acest cap. Primind permisiunea pe care, se pare, se străduise atât de mult s-o obțină, Parry a plecat, cu toate acestea, nu la Roma, ci din nou spre nord — întâi la Orleans (pentru a-și continua, chipurile, studiile), apoi, la sfârșitul anului 1583, la Paris. Mai târziu, într-o scrisoare adresată lui Como, doctorul căută să-l convingă că permisiunea venise prea târziu. Aceasta este o minciună evidentă, deoarece Parry a mai stat un timp la Lyon și după sosirea scrisorii nunțiului — acest lucru îl dovedesc, printre altele, datele pe care le poartă rapoartele lui către lordul Burghley.

La Paris, Parry și-a continuat activitatea de agent al guvernului englez : îi ținea sub observație pe emigranții englezi, recomanda oameni potriviți pentru serviciul secret, printre alții un spion care putea să informeze precis despre situația din Veneția. Pentru a-și mări prețul în ochii șefilor, a comunicat în repetate rînduri informații despre pregătirea unei noi răscoale catolice în nordul țării. Concomitent, Parry a stabilit legături strînse cu principalii reprezentanți ai Mariei Stuart la Paris — Thomas Morgan și Charles Paget. Amîndoi erau în relații foarte încordate cu părintele Parsons și cu cardinalul Allen. Aceasta îi convenea de minune lui Parry, deoarece atât Allen, cât și Parsons îl considerau pe doctor spion și nu făceau nici un efort pentru a-și ascunde această părere. În convorbirile pe care le avea cu Morgan, Parry discuta problema asasinării Elisabetei. Astăzi este imposibil de stabilit cui i-a aparținut această inițiativă.

În noaptea de 10 decembrie 1583 două siluete înfășurate în mantii au bătut la ușa casei nunțiului papal din Paris. Erau Morgan și Parry, deghizat în preot catolic. Prin intermediul

nunțiului, Parry i-a trimis cardinalului Como o nouă scrisoare, în care se scuza că nu a putut veni la Roma și comunica că, la rugămintea prietenilor săi, s-a mutat la Paris — mai aproape de Anglia. În aceeași scrisoare se reconfirma dorința vie a doctorului de a servi în mod destoinic cauza sfintei credințe catolice și se cerea, de asemenea, iertarea păcatelor. Pentru a-și întări cele scrise, Parry se referea la părerea unor asemenea onorabili gentlemani catolici ca Morgan, Paget, iezuitul Crechton și vechea noastră cunoștință, episcopul de Ross, care locuia în acel timp la Paris. Parry i-a părut nunțiului foarte suspect, de aceea doctorul a așteptat zadarnic un răspuns la scrisoarea sa. Dar acest lucru nu l-a tulburat pe versatul aventurier. Peste câteva zile el a ticluit un mesaj către papa în persoană, comunicînd că intenționează să întreprindă acțiuni care vor aduce un mare folos întregii creștinătăți și mai ales intereselor reginei scoțiene, și-l ruga pe papa să-i acorde iertarea tuturor păcatelor.

În timp ce această scrisoare parcurgea drumul pînă la Roma, ambasadorul Angliei, sir Edward Stafford, a scris de două ori lui Walsingham și chiar reginei despre meritele lui Parry. În aceste scrisori se arăta, printre altele, că doctorul intenționează să se întoarcă în curînd în Anglia, unde îi va comunica maiestății-sale informații deosebit de importante. Asigurîndu-și asemenea recomandări serioase, Parry a pornit spre Londra.

În ianuarie 1584 Parry a fost primit de regină în palatul Whitehall. Abilul doctor a informat-o că fusese trimis din Franța de către Thomas Morgan și iezuiți, cu aprobarea papei, pentru a o asasina. El, Parry, urma să primească în curînd de la Roma o scrisoare conținînd aprobarea acestui plan. Se înțelege că dînsul — supus devotat al reginei — intrase în complot cu singurul scop de a-l dezvălui Elisabetei. Între timp, la Paris a sosit din Roma răspunsul la scrisoarea lui Parry. Cu toate că nunțul informase Roma despre faima pe care o avea Parry, Como i-a trimis scrisorile papei și a lui, care au fost retrimise aventurierului la Londra. În aceste scrisori, i se acorda, pe un ton foarte amabil, iertarea tuturor păcatelor ; ele conțineau promisiunea unei răsplăți darnice în ceruri — cu atît mai mult cu cît Parry însuși nu pretindea, din modestie, să tragă ceva foloase lumești.

Scrisorile, ca și întreaga corespondență a lui Parry cu Roma, erau scrise în termeni destul de prudenți, lucru lesne de înțeles dacă se ia în considerare foarte puțină încredere ce și-o acordau

reciproc părțile și, în general, teama de a așterne pe hîrtie fapte compromițătoare. Planul asasinării Elisabetei fusese discutat cu Parry doar verbal, și chiar și așa doctorul nu putuse să obțină un răspuns direct, limpede. Cu greu s-ar putea însă pune la îndoială faptul că tocmai acest plan îl avuseseră în vedere cei de la Roma, atunci cînd papa și cardinalul Como îi recomandau lui Parry în scrisoare : „Înfăptuiți-vă deci nobilele și sfintele intenții și aveți grijă de sănătatea dumneavoastră“. De aceea, încercările făcute — mult mai tîrziu — de a-l absolvi pe papă de complicitatea la conjurația împotriva Elisabetei (încercări care nu au încetat nici pînă în zilele noastre) sînt în mod vădit zadarnice.

Parry i-a arătat imediat reginei scrisorile primite de la Roma. Elisabeta l-a onorat de cîteva ori cu audiențe personale pe agentul ce se evidențiasse și, lucru mai important, i-a acordat o pensie serioasă. În noiembrie 1584 William Parry a fost ales, datorită influenței curții, membru al parlamentului din partea localității Queensborough din comitatul Kent.

Prosperitatea fu însă de scurtă durată. Nici măcar pensia regală nu l-a scăpat pe Parry de dificultățile financiare care îl urmăreau permanent. De asemenea, el nu a primit o funcție de stat avantajoasă, așa cum sperase în mod evident. Onorabilul membru al parlamentului din partea localității Queensborough s-a pus din nou pe treabă...

Tocmai în acel timp s-a întors la Londra un oarecare Edward Neville, care, ca și Parry, era un spion englez în Franța, în orașul Rouen. Ca și Parry, Neville ducea mare lipsă de bani și, în plus, avea pică pe lordul Burghley. El se considera moștenitor al lordului Latimer, fratele bunicului său. Dar întreaga avere a bătrînului lord i-a revenit fiicei sale Dorothy, căsătorită cu fiul lui Burghley. E ușor de înțeles că nu numai Neville era nemulțumit, dar că și autoritățile îl considerau un personaj suspect. Și iată că Parry i-a explicat acestui Neville, cu care se afla în relații de rudenie îndepărtată, că singurul mijloc de a întoarce soarta în favoarea lui este acela de a o asasina pe Elisabeta. Doctorul a revenit de mai multe ori la acest subiect, dar Neville a refuzat să discute propunerea și mijloacele cam fantastice cu ajutorul cărora urma să fie înfăptuit planul de atentat al lui Parry.

În decembrie 1584 s-a petrecut un episod cam greu de înțeles. Parry, membru al Camerei comunelor din partea localității Queensborough, a luat o poziție netă împotriva noii legi

contra catolicilor. În condițiile „libertății cuvîntului” existente atunci, chiar Camera a hotărît arestarea deputatului ne-supus. Abia după intervenția reginei și după scuze repetate și umile, Parry a fost iertat și i s-a permis să-și ocupe din nou locul în parlament. Rămîne neclar ce sens a avut această luare de poziție a lui Parry. Poate că prin acest gest a căutat să-și crească acțiunile în cercurile catolice. În orice caz, această acțiune este greu de explicat — fie că îl considerăm pe Parry, ca și pînă acum, un agent al Elisabetei care-l ducea de nas pe papă, fie, din contra, un agent al papei, care pregătea într-adevăr uciderea reginei. La cîteva săptămîni după incidentul din Cameră, Parry i-a propus din nou lui Neville un plan în vederea asasinării Elisabetei. De data aceasta, Neville nu a mai răbdat și... s-a grăbit s-o denunțe pe ruda sa lui Walsingham.

Primind denunțul lui Neville, atît Walsingham, cît și Elisabeta au părut a fi cam încurcați, neștiind încă bine ce hotărîre să ia. Walsingham l-a chemat pe Parry pentru o discuție prietenească și l-a întrebat dacă a vorbit cu cineva despre organizarea unui atentat împotriva reginei, desigur cu scopul de a demasca astfel de planuri. La început Parry a negat complet că ar fi avut loc asemenea discuții, dar apoi și-a amintit brusc că, într-adevăr, vorbise despre așa ceva cu ruda sa Neville. Chestiunea s-a pus, se înțelege, pe plan pur teoretic, fiind, chipurile, vorba despre aprecierea doctrinei expuse în noua carte a cardinalului Allen, care afirma că este permis să ucizi un monarh, dacă acest lucru corespunde intereselor consolidării credinței catolice. Parry adăuga că nu purtase nici un fel de discuții cu privire la un atentat împotriva reginei Elisabeta. La confruntarea cu Neville, Parry a declarat că împotriva sa există doar mărturia unei singure persoane (conform unei legi adoptate în 1552, în timpul domniei lui Eduard al VI-lea, pentru ca cineva să fie acuzat de înaltă trădare era nevoie de depozițiile a cel puțin doi martori, și Parry, probabil, a contat pe acest lucru cînd și-a început jocul periculos cu Neville).

Arestat după discuția cu Walsingham, Parry a redactat, peste cîteva zile, o „mărturisire” scrisă — ea conținea multe afirmații false, inclusiv evidente autoacuzări exagerate. Nu se știe cum a reușit lordul Hudson, care acționa din ordinul lui Walsingham, să smulgă fostului spion acest document. Se pare că Parry nu a fost torturat, deși s-au exercitat asupra lui presiuni cu amenințarea că va fi supus torturilor.

a-l obliga pe un om cu atîta experiență, cum a fost acest dublu spion, să facă o mărturisire care-l condamna la moarte ? În zadar Parry îi striga lordului Hudson : „Nu am avut niciodată intenția s-o omor. Fie ca sîngele meu să cadă pe regina Elisabeta și pe dumneavoastră, în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi !” În zadar argumenta că fusese forțat să scrie mărturisirea. Formal, Parry, oricum, intrase într-un complot trădător care urmărea asasinarea reginei ! Tribunalul s-a bazat pe faptul că a existat un complot catolic, că Parry își asumase, din însărcinarea papei, executarea planului de asasinare a Elisabetei. În acest scop, chipurile, s-a și întors Parry la Londra, prefăcîndu-se că trădează reginei complotul paștilor.

Dar, dacă ar fi să credem că Parry intenționase într-adevăr să săvîrșească un atentat, atunci de ce nu s-a folosit de asemenea ocazii ca cele cîteva audiențe particulare pe care i le acordase Elisabeta ? Documentele privitoare la „complotul lui Parry” au fost, conform indicațiilor lui Burghley, falsificate în mod intenționat, pentru a dovedi o versiune convenabilă guvernului, și publicate în felul acesta. Printre altele, a fost trecut sub tăcere o scrisoare — încăpută pe mîna guvernului — a lui Parry către Morgan, cel pe care-l prostise, în care doctorul declara deschis că renunță la planul de asasinat, fiindcă nu consideră că aceasta ar fi o treabă plăcută lui Dumnezeu.

La 2 martie 1585 Parry a fost executat în public ; s-a sărbătorit solemn eșecul a încă unui complot papist. În realitate, precum ne-am convins, adevărul era mult mai complicat. Acesta nu a fost nici pe departe unicul caz cînd serviciul secret al Elisabetei scăpa în felul acesta de cîte un agent al său propriu. Peste cîteva ani a fost arestat agentul secret al lui Walsingham pe lîngă don Mendoza, Lopez, amintit de noi mai înainte. Tînărul favorit al Elisabetei, Essex, primise unele informații despre activitatea de spionaj desfășurată de Lopez în favoarea Spaniei, activitate ce-i servea pentru a-și acoperi rolul de agent englez. Essex, care nu s-a descurcat în această complexă rețea a spionajului „dublu”, a aflat de pretinsa intenție a lui Lopez — pe atunci medic al reginei — de a o otrăvi pe Elisabeta. Prudentul Burghley a socotit că e preferabil să nu intervină în această afacere, și Lopez, ca și Parry, a fost supus execuției chinuitoare care se cuvenea trădătorilor patriei... Să ne întoarcem însă înapoi, la perioada care a urmat nemijlocit execuției lui Parry.

Comploturile lui Ridolfi și Throckmorton au fost conspirații catolice împotriva Elisabetei. Complotul lui Parry a fost o simulare pusă la cale de un spion dublu, de care s-a folosit guvernul. Complotul lui Babington a fost o provocare a guvernului, căreia i s-au creat aparențele unei conjurații catolice. Poate că și această „evoluție” oglindea consolidarea pozițiilor Angliei elisabetene în lupta împotriva Spaniei și a aliaților acesteia.

Se poate naște o întrebare legitimă — pentru ce a avut nevoie guvernul englez să mai fabrice și comploturi închipuite, când și așa nu se ducea lipsă de comploturi reale? Doar nu există nici o îndoială că în Europa a fost creată, cu centrul la Madrid, o întreagă organizație, care, chiar dacă nu era, ca și alte inițiative ale lui Filip al II-lea, bine pusă la punct și nu funcționa suficient de sistematic, relua totuși mereu încercările de a scăpa de Elisabeta printr-un asasinat, o lovitură de palat sau o nouă răscoală catolică.

Oare nu erau suficiente comploturile, chiar și pentru Burghley și Walsingham, căroră le convenea ca poporul să considere că asupra Elisabetei planează un pericol de moarte din partea regelui Spaniei și a aliaților săi și să accepte din această cauză, de dragul asigurării securității țării, fără să crîcnească povara impozitelor? Burghley și Walsingham aveau mereu nevoie s-o sperie pe Elisabeta cu comploturi, acesta fiind singurul mijloc de a o determina pe zgîrcita regină, care nu o dată a redus fondurile destinate serviciului secret, să deschidă punga. În plus, conjurațiile adevărate nu se desfășurau după scenarii întocmite conform dorinței regizorilor de la Whitehall. La acestea puteau să nu participe în mod nemijlocit tocmai persoanele de care guvernul englez căuta să se debaraseze cu orice preț sub pretextul că au sprijinit intrigile spaniolilor. Participanții la comploturile adevărate nu cădeau nici pe departe întotdeauna în plasa lui Walsingham. Iar cei care cădeau erau, de regulă, persoane de mică importanță. Executarea lor exemplară cu greu putea să impresioneze poporul, obișnuit cu spectacolele singeroase permanente din piețele Londrei și cu expunerea pe zidurile turnului a capetelor, urechilor și limbilor tăiate pe eșafode. În această privință, un complot „propriu”, conceput și înscenat în conformitate cu planul întocmit la Whitehall, prezenta avantaje serioase față de conjurațiile reale.

Burghley și Walsingham considerau absolut necesar să termine, în sfârșit, cu „vipera” de Maria Stuart. Căci dacă s-ar fi întâmplat ceva cu Elisabeta, regina scoțiană ar fi ocupat tronul Angliei (nu întâmplător, mulți curteni perspicace, inclusiv favoriții Elisabetei, contele Leicester și Hatton, căutau să mențină în taină și unele legături cu periculoasa deținută). Moartea Mariei Stuart ar fi făcut să dispară izvorul permanentei intrigi catolice. Dar să faci să cadă sub securea călăului capul unei prizoniere care, oricum, formal mai era regină a Scoției și-și încredințase de bunăvoie soarta rudei sale, Elisabeta, nu se putea altfel decât obținând dovezi temeinice, de netăgăduit asupra participării sale la un complot. Și neapărat la un complot urmărind asasinarea Elisabetei, care-i acordase azil Mariei Stuart. Cum să obții însă astfel de dovezi, dacă lași complotul să se desfășoare la voia întâmplării? A o atrage pe Maria Stuart într-un complot pus la cale chiar de ei — hotărîră Burghley și Walsingham — e mult mai sigur și mai de nădejde. Rămînea partea tehnică ; de aceasta s-a apucat, ca un bun cunoscător ce era, Walsingham. Desigur, numai concepția trebuia să aparțină șefului serviciului secret englez ; executori nu puteau fi decât oamenii de încredere ai Mariei Stuart. Mulți dintre ei nu puteau fi corupți. Cu atît mai bine ! Neștiind ce fac, vor juca cu atît mai firesc rolurile ce li se vor încredința și nu vor putea apoi să facă mărturisiri jenante la proces.

Complotul a fost inițiat de iscoadele omniprezente ale lui Walsingham. Dintre ei, să-l reținem pe un anume Robert Pooly. Îl vom mai întîlni într-unul din capitolele următoare ale relatării noastre, cînd ne vom ocupa de cu totul alte enigme ale războiului secret. Tocmai aceste iscoade au sugerat cîtorva nobili catolici — mărginitului Anthony Babington și prietenilor acestuia — să porceadă la alcătuirea unui plan în vederea eliberării din captivitate a Mariei Stuart. Babington îl numea pe Pooly „scumpul său Robin”. Pentru agenții versați ai lui Walsingham nu a fost apoi prea greu să le sugereze entuziaștilor conjurați, care la început se gîndeau numai la eliberarea reginei scoțiene, ideea asasinării Elisabetei. Printre participanții la complot erau fanatici înverșunați de felul preotului Ballard sau al lui John Savage, sosit de curînd de peste hotare, care jurase s-o ucidă pe Elisabeta. Savage, desigur, nici nu bănuia că onorabilul gentleman catolic Gilbert Gifford, care la Reims îl îndemnase stăruitor la o așa faptă laudabilă, avea în acest sens instrucțiuni precise de la sir Francis Walsingham și îi prezenta acestuia cu regularitate notele de plată pentru serviciile aduse. Același Gilbert Gifford l-a convins pe Thomas

Morgan, agentul principal al Mariei Stuart la Paris, să-i comunice în secret reginei scoțiene că trebuie să aibă încredere în Anthony Babington. După aceasta Maria Stuart, care fusese pînă atunci ținută sub pază severă, a fost mutată la un castel din apropierea moșiei lui Babington, iar supravegherea ei a devenit, în aparență, mult slăbită.

Lațul a fost deci întins. E drept, cîteodată conspiratorii sînt cuprinși parcă de vaga presimțire a unei nenorociri, de simțămîntul tulbure că o mîină nevăzută încîlcește tot mai mult plasa invizibilă care urmează să-i ducă la pieire. Babington însuși intenționează să lase totul baltă și să plece în străinătate : el îl informează chiar de acest lucru pe prietenul său intim Robert Pooley ! La Paris, Gifford îi arată lui Morgan necesitatea de a o determina pe Maria Stuart să stabilească o corespondență directă cu Babington pentru a-l încuraja pe credinciosul ei partizan. Pe Morgan îl cuprind îndoielile — el înțelege prea bine ce rezultat îngrozitor pot avea asemenea scrisori dacă ajung în mîinile lui Walsingham. Dar ispita e prea mare. Și Morgan se hotărăște să facă un compromis — el însuși redactează, alegînd expresiile cele mai prudente, textul scrisorii pe care Maria Stuart trebuie s-o trimită lui Babington. Pentru început e bine și asta, gîndesc, probabil, cei de la Londra.

Oamenii lui Walsingham au avut grijă să pună la punct și un sistem de legătură permanentă între regina Scoției și conjurați. Fidelul majordom al Mariei Stuart scotea dintre butoaiile cu bere ce se aduceau pentru slugile ei un bidonaș astupat conținînd mesajele prețioase. Legătura funcționa ireproșabil în ambele direcții. Nu întîmplător ea fusese concepută de un om cu atîta experiență ca Gifford, care a ținut cont, se-nțelege, și de interesele șefilor săi : orice bilețel destinat Mariei Stuart sau expediat de dînsa este acum descifrat în liniște și copiat de Thomas Felippeze, secretarul lui Walsingham. În plus, Gifford în persoană, în calitate de om de încredere al lui Morgan, se grăbește să vină la fața locului. El îl convinge pe Babington că este de datoria sa să o inițieze pe Maria Stuart în planurile conspiratorilor, să o informeze despre faptul că va scăpa în curînd și de captivitate și de eretica aceasta care a ocupat în mod ilegal tronul Angliei. Babington scrie scrisoarea fatală și — după cîteva zile de șovăială chinuitoare — Maria Stuart răspunde. Ea aprobă planurile complotiștilor.

La Londra nerăbdarea este atît de mare, încît Thomas Felippeze este trimis să descifreze scrisoarea la fața locului și să comunice totul cît mai repede la Londra. Succesul este deplin.

Pentru a-l spori, Felipez adaugă un post-scriptum la scrisoarea Mariei Stuart, conținând rugămintea de a i se comunica numele celor 6 gentlemani care juraseră să o ucidă pe regină.

Este greu de știut dacă e adevărat că Walsingham, după cum susține legenda, i-a arătat Elisabetei un tablou în care erau zugrăviți acești șase complomiști. Dar în rest nu mai sînt nici un fel de îndoieli. Agenții lui Walsingham îi urmăresc de aproape și îi arestează pe rînd pe toți participanții la complot. Urmează obișnuitele torturi, procesul și execuția barbară. Iar după ce au fost judecați complotiștii, a avut loc procesul complicei și inspiratoarei lor — Maria Stuart. Probele împotriva ei sînt copleșitoare, sentința hotărîită dinainte. La 8 februarie 1587 viața ei se stinge sub lovitura de secure a călăului. A fost făcut încă un pas important spre victoria Angliei protestante asupra contrareforme catolice. Dar încheștarea hotărîitoare abia urmează să aibă loc.

„Jumătate de regat pentru un cal”, sau un papă cu simțul umorului

Executarea Mariei Stuart a stîrnit indignare în multe capitale europene. Dar în majoritatea cazurilor totul s-a redus la proteste pe hîrtie. Regele Franței, Henric al III-lea, care avea destule griji cu supușii săi turbulenți, a dispus să se officieze o liturghie solemnă la catedrala Notre-Dame din Paris și cu aceasta a socotit că și-a făcut întru totul datoria. Fiul Mariei Stuart, regele Scoției Iacob, deși — pentru a salva aparențele — își exprima cu glas tare mînia și chiar amenința cu războiul, în secret trimitea la Elisabeta oameni de încredere, asigurînd-o de deplina sa loialitate, în schimbul promisiunii de a-l proclama moștenitor al tronului Angliei. Totuși, pentru orice eventualitate, spionii lui Walsingham îi raportau acestuia fiecare pas al regelui Scoției. Cei mai de încredere servitori ai lui Iacob erau agenți englezi. Meticulosul ministru al Elisabetei îi instruia cum să se comporte și ce trebuie să afle în amănunțime de la suveranul lor. Curiozitatea lui Walsingham se extindea literalmente asupra tuturor aspectelor vieții monar-

hului vecin — de la dragostea lui pentru cîini pînă la sentimentele, vădit mai puțin călduroase, pe care le nutrea pentru regina Elisabeta, fără să mai vorbim de cele mai mici amănunte ale corespondenței dintre Iacob și curțile străine. Din această direcție nu existau motive de neliniște.

Doar Filip al II-lea a adoptat o altă atitudine. El primea, se-nțelege, informații amănunțite despre complotul lui Babington și a fost, ca și înșiși conjurații, înșelat în ce privește adevărata identitate a inițiatorilor întregii afaceri. Regele Spaniei a aprobat chiar un memoriu special ce-i fusese înaintat, în care erau menționați sfetnicii Elisabetei ce urmau să fie capturați și executați după reușita complotului. Desigur, pe această listă figurau, alături de alții, numele lui Burghley și Walsingham. Și iată un lucru uimitor : fanaticul și ursuzul rege din palatul Escorial, căruia îi era străin orice sentiment de milă, a făcut doar o singură excepție — pentru William Cecil lord Burghley. „Nu trebuie să avem prea multe griji în privința lui Cecil — a dispus Filip. — Deși este un mare eretic, e foarte bătrîn și tocmai el a recomandat să se ajungă la o înțelegere cu ducele de Parma (guvernatorul spaniol și comandantul suprem al trupelor din Țările de Jos. — E.C.). În plus, el nu dăunează cu nimic“. Așadar, bătrînul vulpoi Burghley, care-și lua tot timpul înfățișarea omului „moderat“, ostil extremismului unor fanatici protestanți ca Walsingham, reușise să-și ia măsurile necesare pentru orice eventualitate. Ar fi interesant doar de știut dacă creatura lui Cecil — Francis Walsingham — știa prin ce mijloace reușise lordul Burghley să cîștige o atitudine atît de condescendentă, sau mai bine zis binevoitoare din partea celui mai aprig dușman al Elisabetei. Dar aici — mai e oare nevoie s-o spunem ? — faimoasa rețea de spionaj a lui Walsingham, care știa totul despre orice străin ce sosea în Anglia și despre oricare englez ce pleca în străinătate, a rămas complet surdă și oarbă.

Filip al II-lea a fost prost, ca și ceilalți participanți la complotul lui Babington. Dar nu și-a pierdut speranța de a se răzbuna. Șeful contrareforme catolice continua, în felul lui domol și posac, să pregătească o flotă de proporții nemaivăzute — „Invincibila Armada“. Aceasta urma să debarce armata spaniolă în Anglia și să stingă periculosul focar al ereziei, care stătea în calea planurilor de făurire a unei monarhii „universale“, mondiale, cu centrul la Madrid. Pentru realizarea planurilor sale, Filip al II-lea conta, ca și mai înainte, pe sprijinul multilateral al papei și al ordinului iezuiților, care considera atotputernicia regelui Spaniei drept cheazășie a consolidării și răspîndirii catolicismului.

Noul papă, Sixtus al V-lea, politician energic și necruțător, susținea în aparență în mod activ planurile curții de la Madrid și promisese chiar o subvenție de un milion de ducaci de aur, făcând, ce e drept, prudenta rezervă că va fi acordată în rate și mai ales *după* debarcarea armatei spaniole.

Un istoric italian (G. Leti), care a trăit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, prin urmare la aproximativ 100 de ani după evenimentele la care ne referim, și a avut posibilitatea să cerceteze în Anglia arhive particulare care ulterior s-au pierdut, face o relatare interesantă. După toate probabilitățile, i se poate da crezare, deoarece alte relatări analoge ale lui Leti își găsesc, de obicei, confirmarea în documente care s-au păstrat. Guvernul englez a trimis la Sixtus al V-lea un agent secret, un nobil cu numele de Carr (evident un pseudonim), catolic, ale cărui rude erau în majoritatea lor protestanți. Carr mai fusese la Roma și-l cunoscuse pe Sixtus al V-lea încă pe când acesta era cardinal, precum și pe nepotul favorit al acestuia, Alessandro Peretti. Carr știa că relațiile dintre capul bisericii catolice și regele Spaniei erau departe de a fi atât de prietenești cum păreau la prima privire. Papa dorea să anexeze la posesiunile sale regatul Neapolelui, în care erau stăpîni spaniolii. Când ambasadorul spaniol i-a dăruit noului papă din partea suveranului său un cal de rasă, Sixtus a făcut, iritat, observația că nu este atât de prost încît să schimbe un regat pe un cal. Spaniolii să ia trăpașul și să-i dea Neapole.

Sosind la Roma, agentul englez fu întâmpinat cu atențiile care se acordă solului unei puteri prietene. Cu ajutorul lui Peretti, el obținu o audiență la Sixtus. Papa fu darnic în complimente la adresa reginei și făcu chiar și o glumă grosolană — el, Sixtus, și Elisabeta ar fi trebuit să se căsătorească, pentru a dăruii lumii un nou mare monarh care să-l egaleze pe Alexandru Macedon. Preasfîntului părinte îi plăcea în general să se exprime în felul acesta. Altă dată el a făcut observația că protestantul Henric de Navarra petrece mai puțin timp în pat, decît capul Ligii catolice franceze, ducele de Mayenne la masă, prezicînd, în mod evident, victoria desfrînatului asupra mîncăului. Sixtus a apelat, prin intermediul lui Carr, la Elisabeta, ca aceasta să acorde un sprijin mai mare ereticilor din Țările de Jos, pentru a-l lega de mîini pe regele Spaniei.

Carr, care era concomitent spion și sol secret, oficial se dădea drept emigrant. Guvernul englez i-a confiscat chiar, de formă, moșiile. Se înțelege că ambasadorului spaniol nu-i puteau fi pe plac dese vizite ale englezului la papă, dar acesta i-a explicat reprezentantului lui Filip al II-lea, care se alar-

mase, că dînsul, locțiitorul Sfîntului Petru, îl primește pe Carr doar din caritate, ca pe unul ce a avut de suferit pentru fide-litatea față de credința catolică.

Stabilind legături cu vîrfurile clerului roman, Carr a făcut cunoștință și cu cardinalul Allen, storcînd de la acesta infor-mații cu privire la emigranții englezi. Dar asta nu era totul. Filip al II-lea îl informa pe Sixtus de planurile sale, cerîndu-i binecuvîntarea, iar papa transmitea informațiile primite la Lon-dra. Se pare că pe această cale a primit guvernul englez infor-mații suplimentare și asupra complotului lui Babington, deși este greu de presupus să fi avut mare nevoie de ele.

Aflînd de executarea Mariei Stuart, acest papă înzestrat cu simțul umorului a exclamat : „O, fericită regină, care a fost socotită demnă să vadă un cap încoronat căzînd la picioarele ei !“ După ce și-a exprimat în acest mod original convingerea că harul Domnului pogorîse asupra ereticei engleze pentru că o executase pe regina catolică, Sixtus, sub presiunea regelui Spa-niei, a excomunicat-o peste puțin timp încă o dată pe Eli-sabeta...

Prin Roma circulau pe timpul acela zvonuri cum că papa are o amantă aflată în serviciul lui Walsingham. Sfîntul pontif nu-și făcea iluzii în această privință, dar privea faptul cu indulgență, preferînd, se pare, să-și împartă cheltuielile cu serviciul secret englez. Izvorul nostru — Letti — respinge însă cu indignare aceste zvonuri, referindu-se la virtuțile lui Sixtus al V-lea și la faptul că acesta interzisese la Roma casele de toleranță. După părerea sa, gura necruțătoare a lumii îl confundase pe marele pontif cu nepotul său Peretti, care în-treținea într-adevăr legături amoroase cu englezoaica Anne Aston, aflată în serviciul lui Carr.

Papa nu păcătuia printr-o prea mare dărnicie. Cît a căutat el să-i stîrpească pe tîlharii din Roma, care nu prea țineau cont de organele puterii papale. „Fie ca închisorile să rămîină pustii, iar spînzurătorile să se îndoiaie sub greutatea trupuri-lor !“ — proclama răsplat reprezentantul Sfîntului Petru. Dar bani nu dădea — poate doar pentru procurarea unor funii groase. Chiar și recompensa promisă pentru prinderea bandiților, șiretul Sixtus a pus să fie plătită de rudele acestora și de populația locului de baștină al infractorilor.

Sub presiunea spaniolilor, capul bisericii romane a fost nevoit să dea totuși, cu inima strînsă, lui Filip al II-lea un avans de o jumătate de milion de ducăți din milionul promis ca subvenție pentru realizarea unei asemenea fapte cucernice cum era cucerirea Angliei eretice. Dar numai gîndul la această

cheltuire forțată a bunilor bani ai bisericii, pentru ca regele Spaniei să mai capete o posesiune, îl făcea pe Sixtus aproape să turbeze. Ambasadorul spaniol îi raporta lui Filip al II-lea că preasfinția-sa se află în permanență într-o stare de puternică mînie, își tratează slugile cu cuvinte necuviincioase cînd stă la masă și sparge înfuriat vasele. „El nu doarme noaptea — adăuga ambasadorul — și în general se poartă în modul cel mai indecent“. Iar un diplomat venețian raporta că papa și mulți cardinali vorbeau cu speranță despre un eventual succes al englezilor.

Sixtus al V-lea avea motive temeinice să nu întrerupă tratativele secrete cu Londra — ulterior el a adus chiar vorba despre trimiterea trupelor engleze în Italia pentru a-i izgoni pe spanioli din Neapole. Nu întîmplător Sixtus al V-lea se dușmănea cu iezuiții și se prea poate să fi fost chiar otrăvit de aceștia.

„Misterele curții din Madrid“

Momentul încheștării hotărîtoare se apropia rapid. Spania tot mai dispunea de cea mai puternică flotă militară și de cea mai puternică armată, și Filip al II-lea se hotărî, în sfîrșit, să le riște pe am ndouă. Căci acum, în cazul răsturnării Elisabetei, tronul Angliei urma să-i revină nu Mariei Stuart, care avusese strînse legături cu Franța, ci lui Filip al II-lea în persoană, proclamat de regina Scoției drept moștenitor al ei !

Sarcina asigurării pe linie de spionaj a debarcării plănuite a fost încredințată de către Filip al II-lea lui don Bernardino de Mendoza, pe care-l cunoaștem deja. Fiind amestecat în complotul lui Throckmorton și nevoit să părăsească Anglia, arogantul spaniol îi declarase Elisabetei înainte de a pleca : „Menirea lui Bernardino de Mendoza nu este să provoace tulburări în alte țări, ci să le cucerească“. Mutîndu-se în 1584 la Paris, Mendoza s-a cufundat la început cu totul în lupta dintre catolicii și hughenoții francezi. Războaiele religioase erau încă în plină desfășurare și fiecare partidă — Liga catolică, iezuiții, regele, hughenoții și, desigur, spaniolii — își crease serviciul

său de informații. (În 1587 parlamentul parizian și-a creat chiar un serviciu propriu de contraspionaj cu scopul de a-i ține sub observație pe agenții tuturor celorlalte partide.) Dar, consolidând serviciul secret spaniol din Franța, Mendoza nu pierdea din vedere Anglia.

A hotărât să acționeze, în primul rând, cu ajutorul încercatei metode a coruperii. Trebuie să remarcăm că deosebirea dintre mită și primirea „legală” a unei pensii din partea unui stat străin era pe timpul acela atât de aproximativă și nesigură, încât părțile interesate puteau — cu deplin temei — să nu acorde prea multă atenție acestei deosebiri. Într-un cuvânt, oamenii trebuincioși din Anglia au început să primească bani spanioli. Mendoza culegea stăruitor informații și cu ajutorul emigranților catolici englezi. În anii 1586, 1587 și 1588, Filip al II-lea a primit din partea lui Mendoza informații de importanță extremă cu privire la forțele flotei engleze și la mișcările navelor, la construcția de noi corăbii și altele. E drept, informațiile nu erau totdeauna exacte, iar uneori apucau să se învechească până ajungeau la Madrid. Mendoza a organizat și trimiterea unor agenți proprii la Londra, unde aceștia găseau întotdeauna prieteni care să le înlesnească obținerea informațiilor. Datele dobândite erau deseori transmise prin ambasadorul Franței la Londra, precum și pe alte căi. Mendoza și-a recrutat agenți permanenți și în multe orașe portuare.

În această perioadă s-a produs și „trădarea” ambasadorului englez la Paris, sir Edward Stafford, despre a cărei semnificație istoricii nu reușesc, de mai bine de o jumătate de secol, să ajungă la un punct de vedere comun. Nu există dubii asupra faptului că Stafford, care înainte îl ura pe Mendoza, a început aproximativ din anul 1587 să vîndă Madridului, prin ambasadorul Spaniei și aristocratul catolic emigrant Charles Arundel, informații importante. S-au păstrat scrisori în care sir Stafford se plînge că nu primește la timp sumele care i se cuvin pentru aceasta. Întrucît Stafford, așa cum știm deja, devenise încă de mai înainte colaborator al lui Walsingham, se naște întrebarea dacă el a devenit agent dublu sau îi prostea pur și simplu pe spanioli, trimițîndu-le informații false. Ambasadorul englez era un pasionat jucător de cărți și apucase să facă multe datorii, așa că niște sume mari de bani din Madrid îi veneau cum nu se poate mai bine. Se știe, de asemenea, că Walsingham i-a adus de mai multe ori diferite acuzații, dar Stafford și-a menținut cu toate acestea postul. E clar, de asemenea, că nu s-a putut păstra un secret absolut asupra legăturilor spa-

niolilor cu Stafford. Unele lucruri au început să transpire. În 1587 Filip al II-lea a aflat că Longlé — ambasadorul Franței la Madrid — știa de întâlnirile secrete dintre Stafford și Mendoza. De la Madrid a urmat un ordin către Mendoza să păstreze mai strict secretul.

Paralel cu Mendoza încerca să-și creeze o agentură în Anglia și guvernatorul spaniol din Țările de Jos, Alexandru de Parma. El era împotriva debarcării armatei spaniole în Anglia până nu vor fi cucerite complet Țările de Jos și de aceea căuta să constituie, cu ajutorul coruperii membrilor Consiliului privat englez, un partid al adepților păcii cu Spania. Lorzii englezi primeau cu plăcere toate șperțurile pe care li le dădea guvernatorul spaniol, dar corespondența lor cu acesta se purta sub controlul strict al lui Burghley și Walsingham...

Firește, eforturile serviciului secret englez se concentrău tot mai mult asupra culegerii datelor privitoare la pregătirea enormei și greu manevrabilei Armade (circa 8 000 de corăbii, 30 000 de marinari, 60 000 de soldați), care trebuia să pornească din porturile spaniole pentru a cucerii insulele britanice. În orice loc din Europa s-ar fi aflat, agenții lui Walsingham urmăreau cu aviditate știrile ce veneau de la Madrid. Și informațiile care parveneau prin toate canalele dădeau, în ansamblu, o imagine suficient de completă și precisă despre ceea ce se petrecea. Folosind legăturile dintre negustorii englezi, bijutierii de pe Lombard-Street și bancherii din nordul Italiei, Walsingham a reușit să obțină chiar ca aceștia să refuze a-i acorda credite lui Filip al II-lea, ceea ce a încetinit în mod serios pregătirile de război ale acestuia.

Un izvor important de informații îl constituiau portughezii, pe mulți dintre ei nemulțumindu-i cotropirea țării lor de către armata lui Filip al II-lea. G. Pardo și B. Luiz, rudele doctorului Hector Nuñez, care se stabilise la Londra, cumulând spionajul cu comerțul de contrabandă, aduceau din Spania, în afară de mărfuri coloniale, date despre pregătirea Armadei. Regele Spaniei a dispus, în cele din urmă, arestarea celor doi spioni-contrabandiști, dar Pardo reușea, chiar și din închisoare, să expedieze la Londra scrisori, pe care le ducea căpitanul unei corăbii germane.

Un agent al lui Walsingham în Italia, Anthony Stunden — care purta în Italia numele de Pompeo Pellegrini —, a trimis la Madrid un flamand al cărui frate servea în suita marchizului de Santa Cruz (comandantul suprem al Invincibilei Armade).

Flamandul își trimitea rapoartele prin ambasadorul Toscanei la Madrid, Giuseppe (sau Giovanni) Filliazzi. Este interesant faptul că încercatul navigator marchizul de Santa Cruz a murit subit tocmai înainte de plecarea flotei și a fost înlocuit cu ducele de Medina-Sidonia, incapabil și cu totul lipsit de experiență în problemele conducerii marinei. Această înlocuire a contribuit în mare măsură la succesele navelor engleze în lupta împotriva flotei spaniole. Walsingham a primit o copie după darea de seamă asupra stării Armadei înainte de ieșirea acesteia în larg alcătuită pentru Filip al II-lea. Nu întâmplător, după întoarcerea lui Filliazzi de la Madrid în patrie Stunden a promis să-i obțină o scrisoare specială de mulțumire din partea reginei. (Folosirea ambasadorilor unor puteri prietene acreditați pe lângă guvernele statelor inamice, precum și în general a diplomaților care puteau fi determinați să aducă servicii Angliei devenea din ce în ce mai mult o practică obișnuită a serviciului secret al lui Walsingham.) Pe lângă flamand, Stunden avea în Spania și alți agenți și a putut să comunice precis că Armada nu va porni în 1587.

Știrile curgeau spre Londra neîncetat tot timpul cât a durat pregătirea armadei. Walsingham a crezut la un moment dat că a pierdut firul lor, dar în realitate nu existau știri noi, corăbiile nu părăsiseră încă porturile spaniole. În curînd însă informațiile au început din nou să parvină în mod regulat. Stunden a organizat o rețea de spioni pe toată întinderea litoralului atlantic al Franței, de-a lungul căruia se deplasa Armada. Îndată ce un agent al lui Stunden observa la orizont corăbiile spaniole, încăleca și gonia spre unul din porturile franceze din Canalul Mîneicii, traversa canalul și se prezenta ca să-i raporteze lui Walsingham. Galioanele spaniole înaintau încet, agenții lui Stunden cu mult mai repede, și Walsingham știa precis în orice moment locul unde se afla inamicul. Căpitani englezi știau dinainte cînd va apărea inamicul, cum să se apropie mai bine de galioane pentru a fi în afara bății tunurilor spaniole.

Informațiile au continuat să parvină pînă în ziua cînd navele engleze, dispunînd de datele prețioase ale spionajului, au început să întreprindă atac după atac împotriva masei greoaie a corăbiilor inamice. Restul l-au făcut vînturile adverse și comandamentul nepriceput. Invincibila Armadă a lui Filip al II-lea a suferit o înfrîngere totală, iar o dată cu aceasta s-au prăbușit și toate speranțele lui într-o victorie. Dar contrare-

forma catolică a mai persistat mult timp în refuzul de a recunoaște eșecul său.

Walsingham a murit la scurt timp după zdrobirea Invincibilei Armade, iar peste câțiva ani s-a stins și lordul Burghley, care ținuse timp de 40 de ani cîrmele guvernării. Lui Walsingham i-a succedat, în 1596, fiul mai mic al lordului Burghley, Robert Cecil, un cocoșat care moștenise de la tatăl său o minte ageră și priceperea de a urmări ferm scopul propus. Urmînd exemplul lui Walsingham, Robert Cecil a fabricat chiar cîteva comploturi, nu prea mari de altfel. Noul ministru a dus o luptă perseverentă împotriva iezuiților, care-și întetiseră activitatea în Anglia. Vechiul agent al lui Walsingham Robert Pooley s-a întors — în schimbul promisiunii de a i se acorda o pensie — în serviciu și a reușit să afle multe căi tainice prin care pătrundeau iezuiții în Anglia. Cecil a menținut rețeaua de spionaj a lui Walsingham atît în interiorul țării, cît și peste hotare, înnoind-o, ce e drept, cu oamenii săi.

Lupta a continuat. Învățînd din experiența amară, spaniolii au căutat să pună la punct activitatea serviciului lor de spionaj și contraspionaj. În fruntea acestuia a fost numit în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea André Velásquez de Velasco, căruia i-au fost subordonate toate instituțiile și persoanele care se ocupau de spionaj și contraspionaj. (Mai tîrziu, în 1613, a fost creată oficial funcția de „spion principal” — Espia Mayor —, ocupată de Velasco.)

În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, spaniolii au reușit să-și asigure accesul la secretele Consiliului privat englez; rapoartele despre activitatea acestuia parveneau cu regularitate la Madrid.

În 1597 un oarecare „escroc inveterat, pe nume Montpalmer”, cum era caracterizat în documentele oficiale, a propus autorităților spaniole să le dezvăluie „toate secretele Angliei, de asemenea pe mulți spioni care se aflau în Spania, precum și planurile lor”. Edmond Palmer (acesta era adevăratul nume al „escrocului inveterat”) propunea amabil să procure toate aceste informații în schimbul unei sume de 500 de escudos. Să te scumpești la așa ceva nu face, și autoritățile spaniole acceptară, nu fără un oftat, oferta. Palmer a reușit chiar să pună condiția ca o parte din veniturile provenite din confiscarea avutului negustorilor-spioni englezi pe care îi dădea pe mîna spaniolilor să-i revină lui. În plus, Palmer, om trecut prin școala lui Walsingham, a considerat că ar fi o prostie să negligeze veniturile pe care i le-ar aduce serviciul în folosul englezilor. Timp de

7 ani (pînă în 1604), el a trimis rapoarte și la Londra, încasînd retribuția cuvenită.

Un astfel de joc nu era însă întotdeauna lipsit de pericol, după cum o dovedește exemplul negustorului Richard Barly, care a locuit din 1580 la San-Sebastian. El a denunțat autorităților spaniole pe un alt negustor, John Donne, ca fiind spion englez. Cînd a început războiul dintre Spania și Anglia, Barly a intrat în serviciul spaniolilor. Noul funcționar spaniol propunea stăruitor să se recruteze în flota regelui Filip al II-lea un număr mare de englezi catolici. Dar cei de la Madrid s-au temut să nu facă în felul acesta jocul agenților englezi care se camuflau în emigranți catolici și au respins această propunere a lui Barly, la fel ca și un număr de alte proiecte ale acestuia. Temerile s-au intensificat atunci cînd, peste un anumit timp, au început să circule zvonuri că Barly este o iscodă a englezilor. În 1593 zvonurile păreau să se confirme, dar guvernul spaniol a continuat să-l mențină în serviciu încă doi ani. În 1595 Barly a fost arestat și a stat în închisoare tot timpul războiului. Abia în 1603 a fost pus în libertate, explicîndu-i-se că arestarea sa fusese o eroare ; i s-a plătit salariul pe toți anii petrecuți în detențiune și i s-a acordat dreptul de a servi în flotă. Explicația acestui straniu caz poate fi găsită în memoriile amiralului englez William Monson. Robert Cecil îi trimisese lui Barly o scrisoare în care îi mulțumea pentru meritele (născocite de serviciul secret englez) pe care le-a cîștigat în slujba reginei. Spaniolii au dat crezare conținutului scrisorii și au băgat în pușcărie pe unul dintre partizanii lor cei mai activi din rîndurile emigranților englezi.

În pofida unui număr de căderi, rețeaua de spionaj din Spania a lui Cecil a funcționat pînă la sfîrșitul războiului. Printre altele, Cecil a avut opt rezidenți în principalele orașe și porturi spaniole.

Încă înainte de moartea Elisabetei, el a început în secret o corespondență cu Iacob, regele Scoției, promițînd întregul său sprijin pretențiilor acestuia în ceea ce privește succesiunea la tronul Angliei. Cînd în 1601 trimișii lui Iacob, care nu era de loc sigur de șansele sale, au apărut la Londra, o știre îmbucurătoare i-a uluit. Atotputernicul Robert Cecil, fiul lordului Burghley, mîna dreaptă a Elisabetei, trecuse de partea regelui Scoției. La întrunirea secretă din casa lui Cecil de pe Strand, în chiar centrul Londrei, a fost stabilit un cod pentru corespondență. Iacob era reprezentat prin numărul 30, Elisabeta prin 24, Cecil prin 10 ; celelalte personalități de vază au primit,

de asemenea, cîte un număr. Vicleanul „10” a reușit repede să-și asigure influența asupra lui Iacob, sugerîndu-i, de fapt, programul de acțiune. Faptul că Cecil se străduia pentru candidatul său nu era întîmplător — el urmărea pe această cale să-și asigure bunăvoința viitorului rege al Angliei și să înlătore alți pretendenți posibili (mai ales pe principesa spaniolă Isabela, căreia Filip al II-lea îi transmisese „drepturile” sale la tronul Angliei).

Dar în ochii bătrînei Elisabeta, care se agăța de viață, tratativele secrete purtate în spatele ei cu Iacob nu se deosebeau cu nimic de o înaltă trădare. Destui oameni au urcat scările eșafodului pentru crime cu mult mai mici. Robert Cecil își însușise foarte bine adevărul pe care poetul englez J. Harrington l-a exprimat în următorul distih spiritual :

„Trădării nu-i e dat succesul să-l cunoască
Sau nimeni nu va îndrăzni trădare s-o numească”.

Și pentru ca nimeni să nu îndrăznească a o numi astfel, Cecil învăluia schimbul de scrisori cu Iacob într-o adîncă taină. Serviciul secret al Elisabetei acționa de data aceasta împotriva reginei însăși.

Odată, cînd secretarul de stat Robert Cecil o însoțea pe regină într-o călătorie, atenția Elisabetei fu atrasă de sunetul de corn al unui poștalion. Ea dădu ordin să fie oprit poștalionul. În poștalion călătorea un curier. Ea dădu ordin să-i fie remise secretarului — lui Cecil — scrisorile ce-i fuseseră trimise acestuia din Edinburgh. Cecil, palid, luă hîrțiile, neștiind ce hotărîre să ia. A nu deschide scrisorile însemna să trezească cu bună știință suspiciunile Elisabetei, iar a le deschide... Cine știe ce conținea corespondența primită ? Ministrul fu salvat de ingeniozitatea sa. El luă un cuțitaș de la unul din curteni, deschise plicul, îl mirosi și declară că scrisoarea trebuie ținută un timp la aer înainte de a o citi în prezența maiestății-sale, deoarece emană un miros urît. Cecil cunoștea repulsia reginei pentru parfumurile proaste, ea se dovedi a fi mai puternică decît suspiciunea. „10” a putut să vadă fără martori corespondența înainte de a o arăta Elisabetei.

Legătura tăinuită a șefului serviciului secret englez cu un suveran străin a continuat pînă în ziua — mult așteptată de către Iacob — din primăvara anului 1603, cînd un curier sosi pe un cal înspumat la Edinburgh anunțîndu-i regelui Scoției moartea bătrînei regine. Iacob al VI-lea al Scoției devenea din acel moment regele Iacob I al Angliei.

Haremul din Anfeeld Chase

La începutul secolului al XVII-lea, la Anfeeld Chase, situat la hotarul dintre comitatele Essex și Hertford, se afla o casă singuratică. Pe timpul acela Anfeeld Chase era o periferie îndepărtată a Londrei, sau mai bine zis o comună suburbană. De centrul capitalei îl despărteau patrusprezece mile — o distanță considerabilă, deși orașul crescuse mult în întindere pe contul grădinilor, al parcurilor, crîngurilor și poienilor ce înconjurau casele.

Casa izolată din Anfeeld Chase se deosebea prea puțin de sutele de case asemănătoare. Poate doar prin faptul că proprietarii ei manifestau o înclinație deosebită spre intimitatea pe care o creează izolarea față de zgomotul orașului. Probabil tocmai din această cauză, casa singuratică era înconjurată din toate părțile de o grădină mare, iar frunzișul des al pomilor și gardul înalt o fereau bine de privirile curioase.

Conform unui obicei, care s-a menținut în Anglia pînă în zilele noastre, multe case au o denumire proprie, la fel cum pretutindeni se dau denumiri străzilor sau navelor. Clădirea din Anfeeld Chase se numea White-Webs. White-Webs semăna doar pe din afară cu construcțiile din vecinătate. Această casă scundă, pe jumătate din piatră, pe jumătate din lemn avea multe colțuri tainice, numeroase intrări și ieșiri, uși camuflate în pereți, podele care se desfăceau, camere secrete, subsoluri de la care porneau căi subterane spre micul rîu ce curgea prin apropiere...

De altfel, puținii vecini și încă și mai rarii trecători nu prea se gîndeau la ciudățeniile de construcție ale White-Webs-ului. Nu puține erau ascunzișurile în clădirile din Londra ridicate în anii furtunoși ai războaielor dintre cele două roze, cînd puterea a trecut de multe ori din mîină în mîină, sau în perioada, nu mai puțin periculoasă (ai cărei martori au fost dacă nu mulți dintre oamenii care mai trăiau în acea vreme, în orice caz părinții lor), cînd s-a schimbat de cîteva ori religia oficială a Angliei, iar la fiecare schimbare spînzurătorile și capetele tăiate ale ereticilor constituiau o priveliște permanentă pe podurile londoneze și pe Tower-Hill. Într-un cuvînt, propriul cap nu-i era nimănui de prisos, iar o ieșire secretă în plus îl ajuta deseori să-l păstreze pe umeri.

White-Webs avea o reputație suficient de serioasă pentru a nu atrage atenția spionilor lui Robert Cecil. Ca și întregul Anfield-Chase, cu 30 de ani înainte de timpul de care se ocupă relatarea noastră, casa aparținuse coroanei. Elisabeta o dăruise lui Robert Guevyk, medicul curții, iar acesta a închiriat-o, după un timp, lui Roland Watson, funcționar regal. În curînd apărură un nou pretendent la închirierea clădirii.

Cu puțin timp înainte de descoperirea conspirației lui Essex, pe vremea cînd atotputernicul mare senior căuta să stabilească legături cu emigranții catolici și cu nobilii catolici nemulțumiți din Anglia, la Robert Guevyk s-a prezentat un vizitator. Era un om destul de corpulent, de vîrstă mijlocie; după îmbrăcăminte putea fi luat drept un arendaș avut de la țară. Vizitatorul a declarat că se numește Meaze și că este de baștină din comitatul Berkshire. Are o soră, Perkins după nume, femeie destul de avută. Ea ar dori să închirieze o casă într-un loc liniștit, unde să trăiască departe de zgomotul orașului și unde prietenilor ei din Londra le-ar fi ușor s-o viziteze. Condițiile propuse de Meaze au fost, probabil, destul de avantajoase, deoarece medicul reginei, fără a sta mult pe gînduri a închiriat White-Webs-ul noii chirie. E drept, ea nu se grăbea să se mute în clădirea ce-i fusese închiriată. Ținea, se pare, ca mai întîi casa să fie reamenajată pe gustul ei. De acest lucru s-a ocupat administratorul ei, Robert Skinner. Terminînd lucrările, el a plecat la Londra, lăsînd în casă un servitor abia atunci angajat de dînsul, pe numele de familie Johnson.

După toate aparențele, missis Perkins nu era o femeie pur și simplu religioasă, ci o bigotă zeloasă. Una din camerele casei a fost transformată în capelă, dar și în celelalte puteau fi văzute la tot pasul cărți cu conținut religios și toate cele necesare pentru oficierea slujbei catolice. Missis Perkins era catolică, ca, de altfel, un număr încă însemnat dintre englezi în acel timp. Nu era nimic surprinzător nici în faptul că toți servitorii ei, destul de numeroși, inclusiv Skinner și soția acestuia, erau de asemenea catolici. Era firească tendința de a te înconjura de coreligionari, mai ales că atitudinea protestanților față de persoanele care rămăseseră fidele credinței catolice era de parte de a fi tolerantă.

Missis Perkins era o femeie tînără, căreia îi plăcea să-și adune în casa ei prietenii și cunoscuții. Unii dintre aceștia rămîneau pentru mai mult timp, alții veneau și plecau des. Uneori avea loc un adevărat congres de oaspeți, care rămîneau cîte două-trei zile. Cantitatea impresionantă de vînat și de vin roșu care

se aducea la White-Webs înaintea fiecărei recepții de acest fel dovedea că această societate era departe de a ține un post colectiv. S-ar putea spune că missis Perkins avea o comportare cam libertină pentru o femeie necăsătorită. De altfel, nu era prea clar dacă este sau nu căsătorită. Printre oaspeții ei se afla un oarecare mister Perkins, care venea deseori la White-Webs ca la dînsul acasă și uneori rămînea acolo pentru mult timp. În plus, după scurtă vreme în casă a început să locuiască și sora lui missis Perkins, deci și a lui mister Meaze, care se recomanda drept soția negustorului londonez Thomas Jenkins. Soțul ei — un om scund și îndesat, cu o barbă roșcată — își vizita din cînd în cînd soția. Puțin cam surprinzător pentru servitori a fost faptul că mister Meaze, care s-a întors după o nouă absență, destul de îndelungată, a dispus să i se spună acum mister Farmer, iar în timpul unei discuții unul din oaspeți l-a numit, din imprudență, părintele Whalley. Servitorul James Johnson — acela care fusese angajat de Skinner — a aflat cu uimire că fratele stăpînei este un preot catolic, iar ea însăși, după cum s-a văzut peste puțin timp, nu este nicidecum missis Perkins, ci fiica necăsătorită a lordului catolic William Wox, iar „missis Jenkins“ — a doua sa fiică, Hellen, căsătorită cu deținătorul bărbii roșcate, Bartholomy Brookesby. Acest moșier bogat achita din buzunarul său o importantă parte a chiriei pentru White-Webs, convenită medicului reginei.

Dar nimeni, în afară de puținii oameni inițiați în taină, nu putea presupune că White-Webs devenise centrul unui nou complot internațional al contrareformei împotriva adversarilor ei, cărora încerca iarăși să le dea o lovitură pe pămîntul Angliei.

Venerabilul mister Meaze (alias Farmer) nu era altul decît însuși Garnett, șeful ordinului iezuiților din Anglia. Iezuiți erau și servitorul său John — complotistul încercat Nick Owen — și servitorul lui „mister Perkins“ — preotul Oldcorne. Oaspeții casei erau de asemenea iezuiți, care soseau acolo sub diverse înfățișări — Fisher, care își lua numele de Percy sau de Fairfax, Gerard, care își dădea ba numele de Standish, ba cel de Brooke, și, în sfîrșit, Greenway, cunoscut sub numele de Greenwill și Tesemond.

Veneau la White-Webs și alți vizitatori, fără sutană. Erau, în majoritatea lor, catolici participanți la răscoala favoritului Elisabetei Essex, căzut în disgrație în 1601. Ei cereau sfatul iezuiților cu privire la planurile de acțiune pentru viitor. Vizitatori deosebit de frecvenți ai White-Webs-ului erau un tînăr gentleman înalt, Robert Catesby, și un om scund și gras, căruia

tovarăşul său îi zicea Tom. Acesta din urmă era un vizitator foarte important, reîntors nu de mult din Roma, unde discutate cu părintele Parsons. Asemenea vizitatori nici nu-şi spuneau numele — administratorul Skinner, om cu experienţă, îi conducea pur şi simplu direct la adevăratul stăpîn al casei — mister Meaze.

De remarcat că acest cuib de complotişti a fost mai tîrziu supranumit harem sau serai. Desigur, şederea părintelui Garnett cu două „fiice spirituale” într-o casă izolată a trezit multe gînduri frivole. Era şi greu să se evite aşa ceva, deoarece Hellen Broockesby a născut chiar un băiat, pe care l-a botezat Garnett. Micuţul s-a născut chel, şi judecătorul suprem Coke a pus pe şleau întrebarea dacă băieţaşul nu avea cumva tonsură, creştetul capului ras, cum purtau călugării catolici. Mai tîrziu Garnett, după ce s-a despărţit de ospitalierul White-Webs, îi scria Annei Wox că, deşi are tot ce-i trebuie pentru o viaţă confortabilă, îi lipseşte „plăcerea de dimineată”.

Dar asta s-a întîmplat mult mai tîrziu, cînd de părintele Garnett au început să se intereseze îndeaproape autorităţile judiciare şi nu-i mai ardea de asemenea fleacuri. În schimb, cu mult timp înainte, a trebuit să suporte aluzii impertinente din partea propriilor săi colegi. În primul rînd, din partea vechilor catolici, adică a acelei părţi a clerului catolic englez care era împotriva iezuiţilor şi a politicii lor filospaiole. De aceea, căutînd să apere prestigiul ordinului, şefii iezuiţi au trebuit să trimită un anchetator special, pe Griffith Floyd, pentru a afla dacă şeful iezuiţilor din Anglia căzuse într-adevăr în păcatul lăcomiei şi imprimase un caracter nepermis de intim relaţiilor cu admiratoarele sale aristocrate.

Părintele Floyd a comunicat că a „descoperit prea multe”. Acest „prea multe” în gura unui anchetator iezuit nu putea nicidecum să însemne prea puţine şi a tras mai mult în balanţă decît toate tăgăduielile ulterioare ale lui Garnett. Acesta n-a putut să invoce decît fidelitatea sa faţă de „morală iezuită”, care nu constituia însă o garanţie serioasă. Cunoscutul teoretician iezuit părintele Moullet, scria în ale sale „Baze ale moralităţii” : „Cine ia o fecioară cu forţa, prin ameninţare sau viclenie, acela este obligat să o recompenseze pe dînsa şi rudele ei pentru dauna pricinuită în felul acesta... Dacă însă fapta rămîne cu totul necunoscută, nu are obligaţia morală s-o recompenseze”. E drept, aceste cuvinte au fost scrise cu mult mai tîrziu, dar practica iezuiţilor anticipa cîteodată teoria.

Totul a pornit de la o trădare

Divergențele care îl separau pe părintele Garnett de vechiul partid catolic erau, după cum am mai spus, mult mai serioase decât discuțiile despre o mai bună comportare care s-ar fi cerut îndrumătorului spiritual al Annei Wox și al Hellenei Broockesby. De aceea, disputa a continuat cu o forță mereu crescândă. În focul polemicii Parsons însuși, cu stilul lapidar ce-l caracteriza, îi numea pe oponenții săi pedanți și proști. Preotul William Watson, care îi răspundea în numele vechilor catolici, și-a intitulat tratatul „Zece întrebări delicate“, fapt pentru care a și fost poreclit „delicatul Watson“. Tocmai acest „delicat Watson“ și un alt preot, William Clark, se ocupau cu un zel deosebit de demascarea ambițiilor „regelui“ Garnett, condamnând cu hotărîre planurile referitoare la acordarea de sprijin unui eventual atac al spaniolilor. Neavînd la îndemînă asemenea fapte bune de exploatat ca exercițiile „duhovnicești“ ale șefului iezuiților din Anglia, Parsons, în răspunsul pe care l-a adresat vechilor catolici, nu numai că i-a acuzat pe toți aceștia laolaltă de dezmăț și beție, dar nu a uitat să pome-nească nici de înclinația lor păcătoasă spre jocul cu zaruri, nici de furturile vaselor de cositor.

A rămas nelămurit caracterul legăturilor dintre părintele Garnett și Hellen Broockesby. În schimb se știe precis și bine că, în timp ce ea se pregătea să nască, Garnett l-a trimis pe soțul ei să săvîrșească o faptă plăcută lui Dumnezeu — mai întîi să se alăture unui complot al vechilor catolici, apoi să-l trădeze guvernului, revenindu-i acestuia sarcina să-i trimită la spînzurătoare pe incozorii adversari ai ordinului iezuiților.

În acest timp catolicii ajunseseră să se convingă că fiul Mariei Stuart, care ocupase tronul Angliei, nu numai că nu intenționează să rupă cu protestantismul, dar nu are de gînd nici măcar să-și țină promisiunea de a abroga legile represive promulgate contra adepților bisericii romane pe vremea Elisabetei. Părintele Watson, căruia Iacob îi făcuse la timpul său această promisiune, a obținut o nouă audiență la rege, care se mutase de la Edinburgh la Londra. Cînd însă i-a amintit lui Iacob de promisiunea sa, a primit drept răspuns o explicație care lămuria complet situația : „Întrucît acum de partea mea sînt toți protestanții, nu am nevoie de papiști“. Preoții Watson

și Clark hotărîră să-i arate lui Iacob că îi sînt încă „trebuincioși” catolicii, că ei reprezintă în Anglia o forță și să influențeze în felul acesta atitudinea noului rege, care nu făcea de fel parte din tagma celor curajoși. Aceasta ar fi avut drept rezultat imediat realizarea de către partidul vechilor catolici a tuturor scopurilor sale : egalitatea în drepturi pentru catolici în Anglia și discreditarea iezuiților, ai căror rivali ar fi reușit să obțină un asemenea succes hotărîtor.

Nimic de zis, scopul era atrăgător, dar mijloacele cu ajutorul cărora Watson și Clark sperau să-l atingă s-au dovedit a fi puțin realiste. Cei doi preoți aveau de gînd să-l uluiască pur și simplu pe rege, adunînd lîngă Londra nobilimea catolică, care, aliniindu-se în front ca înaintea unei bătălii, i-ar înmîna lui Iacob o petiție conținînd revendicările ei și apoi ar intra în Londra. După aceasta regele s-ar întoarce la sînul sfintei biserici catolice și, fără îndoială, în primul rînd... i-ar izgoni pe iezuiți, care s-au dovedit a fi dușmani ai țării și ai Domnului Dumnezeu. Nobilii catolici au răspuns însă anevoie la chemarea de a înfăptui acest plan atrăgător, dar cu totul irealizabil. Inițial, în complot a putut fi atras fostul ofițer Greefin Markham, un om care în acea perioadă decăzuse cu totul din cauza beției și a dezmățului, și Anthony Copley, un pupil al iezuiților care fusese iertat de guvernul englez și devenise din acel moment un dușman înverșunat al ordinului. Printre ceilalți participanți la complot — puțini la număr — era și Brookesby, care, după cum știm, a fost pentru fracțiunea antiiezuită a catolicilor o achiziție de valoare dubioasă.

Mult timp lucrurile n-au depășit faza de discutare cu aprindere a planurilor la o cană cu bere în cîrciuma din apropierea catedralei Sfîntul Paul. Nici unul dintre catolicii influenți nu înclina să ia parte la complot. Dar cei doi preoți considerau că încă nu este totul pierdut. Dacă nu a reușit atragerea catolicilor, de ce să nu-și încerce norocul la marii seniori protestanți ? Aceștia erau adversarii politicii de conciliere cu Spania, pe care o promova Cecil, și, în această privință, puteau fi aliați potriviți pentru partidul vechilor catolici, care era în relații ostile cu iezuiții filospanioli.

Părintele Watson a reușit să-l convingă pe ginerele lui Cecil George Brooke să accepte rolul de mediator în tratativele cu unul din acești mari seniori — lordul Grey. Ambele părți manevrau. Brooke i-a declarat lui Grey că este vorba doar de a-i înmîna lui Iacob o petiție din partea nobililor catolici și l-a rugat să ia parte la această acțiune, care va contribui la lămurirea regelui asupra uneltirilor lui Cecil. Petiția trebuia să fie

Înmînată atunci cînd regele, care se afla în acest timp la Greenwich, va porni spre palatul său din Windsor. Grey a declarat că nu are nimic împotriva planului preconizat.

Peste cîteva zile Grey a primit vizita lui Brooke și a lui Markham, care i-au pus delicata întrebare : cum ar trebui să se acționeze în cazul în care escorta regelui ar ataca detașamentul de nobili atunci cînd aceștia se vor apropia de Iacob pentru a-i înmîna petiția ? Grey a remarcat prudent că în nici o împrejurare nu trebuie să se opună rezistență străzii regale. Solii, dezamăgiți, s-au întors cu această veste la Watson. Ce era de făcut ? Abilul preot și-a modificat repede planul. Grey era doar de acord să meargă împreună cu un grup de alți nobili pentru a înmîna petiția. Deci o încăierare cu suita regelui putea fi provocată fără a-l informa pe dînsul dinainte. De pildă, cineva dintre participanții la complot ar putea să tragă, chipurile întîmplător, un foc de armă sau să-și cabreze calul, și atunci soldații din corpul de gardă ai regelui ar fi atacat cu siguranță detașamentul care s-ar fi apropiat. Dar aceasta nu era încă totul.

Hotărîndu-se cu inima ușoară să-i trădeze pe protestanții cu care se duceau tratativele, părintele Watson a hotărît la fel de ușor să-i sacrifice și pe propriii săi complici întru complot. La vînătoarea de rațe sălbatice, acestea sînt deseori momite cu o rață domestică ținută în apropierea pușcașilor. Tocmai rolul unei asemenea „rațe de momeală“, cum se exprimă vînătorii, a fost atribuit de Watson celor ce-l ajutau să organizeze complotul...

În curînd întreprinzătorul preot s-a prezentat la moșierul din Somersetshire, sir Edward Perham, care posedă, din punctul de vedere al lui Watson, trei calități necesare, și anume : fidelitatea față de biserica catolică, un caracter hotărît și — lucru nu mai puțin important — o minte suficient de redusă pentru a purcede fără a judeca la îndeplinirea misiunii ce i s-ar încredința. Watson l-a informat pe Perham, ca despre un mare secret, că regele este pe cale de a adopta credința catolică, iar după el se vor întoarce la sînul sfintei biserici majoritatea marilor săi seniori. Perham trebuie, de asemenea, să cunoască și faptul că însuși papa Clement a dispus ca toți credincioșii catolici să-l păzească pe suveran de pericolul ce-l amenința. „Ce pericol ?“ — a întrebat Perham, uluit de toate aceste știri. Și atunci Watson i-a destăinuit un secret și mai grozav, pe care, după cum a explicat preotul, el îl comunică interlocutorului său exclusiv pentru a-l recompensa pentru fidelitatea lui neclintită față de biserica catolică și mai ales luînd în considerație marile

lui calităţi, care trebuie să-i aducă lui Perham primul loc la curte.

În ce consta totuşi secretul ? Iată despre ce era vorba. El, părintele Watson, a aflat că un grup de protestanţi intenţionează să-l atace pe rege şi pe curtenii catolici credincioşi acestuia. Dacă, şuşotea vocea insinuantă a lui Watson, sir Edward ar reuşi să-şi adune prietenii catolici, el ar putea să se folosească de un asemenea prilej unic. L-ar salva pe rege de complotişti, după care nu încapă îndoială că maiestatea-sa, dus înapoi la palat, nu numai că va anula imediat toate măsurile represive luate împotriva catolicilor, dar îl va face pe salvatorul său — Perham — primul om în stat, după persoana sa. Alte argumente nu au mai fost necesare.

Lui Watson i se părea că complotul este gata şi că fiecare participant la acesta va acţiona conform planului, fără a bănuî cîtuşi de puţin ce rol îi era atribuit în realitate. Dar Grey era mai deştept decît Perham şi a simţit cursa. Cînd trimiştii lui Watson au venit din nou la dînsul, el a explicat că dacă catolicii doresc să înainteze regelui o petiţie, ei pot face acest lucru singuri, fără participarea protestanţilor. La scurt timp după aceasta Grey a plecat în Flandra, unde trupele engleze luau parte la războiul împotriva Spaniei.

Unde e aţa subţire, acolo se rupe — spune un vechi proverb. Deşi plecarea lui Grey a încurcat planurile lui Watson, aceasta nu însemna încă eşecul lor. În plus, putea fi găsit altcineva pentru rolul destinat lui Grey. „Subţire“ s-a dovedit a fi aţa într-un loc cu totul neaşteptat, şi anume acolo unde la consfăturile conjuraţiilor era prezent grasul mister Brookesby, acela a cărui consoartă l-a fericit la White-Webs cu un moştenitor. Pe scurt, Brookesby i-a comunicat lui Garnett toate amănuntele complotului. La rîndul său, şeful ordinului iezuit din Anglia l-a trimis, fără a ezita măcar o clipă, pe un subaltern al său — părintele Burnaby — la episcopul anglican Richard Bancroft cu toate informaţiile necesare asupra complotului şi a locului unde se află conspiratorii. Aceasta echivala însă cu denunţarea complotului chiar lui Robert Cecil în persoană.

Cu greu se putea face atotputernicului ministru un cadou mai valoros decît acest complot nereuşit, care crea un pretext minunat atît pentru intensificarea măsurilor represive împotriva catolicilor, cît şi pentru o reprimare a aristocraţilor nemulţumiţi care se pronunţau contra tratatelor de pace cu Spania. Drept urmare, Watson, Clark şi Brooke şi-au încheiat viaţa pe eşafod. Ceilalţi au fost graţiaţi, iar Copley şi iscoada

iezuită Brookesby au fost chiar repuși în drepturi. Dimpotrivă, aristocrații din opoziție — Grey, precum și Northumberland și celebrul navigator Raleigh — atrași într-un fel în complot, s-au mutat pentru ani mulți în Turn. Cecil (cam în această perioadă a primit titlul de viconte de Cranbourne, iar în curînd a devenit contele de Salisbury) s-a folosit de serviciile iezuiților, dar nu a considerat că le datorează recunoștință. Din contra, faptul că iezuiții erau bine informați arăta că ordinul avea legături vaste și influență în Anglia, care, după părerea ministrului principal, trebuiau să fie lichidate în modul cel mai hotărît.

Tunelul

Tot în același timp se urzea un alt complot, pe care iezuiții nu mai aveau de gînd să-l denunțe autorităților. Organizatorii lui erau cîțiva nobili catolici. Printre aceștia se număra bogatul moșier Robert Catesby, un participant la rebeliunea nereușită a lui Essex. Catesby și-a petrecut dezordonat anii adolescenței, în compania altor cheflii aristocrați, interesîndu-se prea puțin de problemele religioase și doar ascunzînd față de tovarășii de băutură protestanți că era catolic. Dar încă în 1598, cînd a împlinit 20 de ani și după ce au murit pe rînd tatăl și soția lui, s-a petrecut o transformare — nu chiar atît de rară în acea epocă — a dezmățatului chefliu într-un fanatic religios, absorbit în întregime de gîndul de a sluji biserica. A pus la dispoziția acesteia averea și spada sa, după cum s-a văzut în curînd, aroganța rece, educată în el din copilărie, a aristocratului obișnuit să ordone și hotărîrea înverșunată a complotistului. Pentru participarea sa la răscoala lui Essex, Catesby a trebuit să plătească o amendă colosală — peste 2 500 de lire sterline. Plin de ardoare, el îi considera pe însuși papa și pe iezuiți nehotărîți, insuficient de zeloși în acțiunea de readucere a Angliei în sînul catolicismului și visa să atingă dintr-o lovitură acest țel sacru.

Un alt organizator în faza inițială a complotului a fost Thomas Winter, fiul mai mic al unei nobile familii catolice, puțin avute, din comitatul Worcester, rudă îndepărtată și prieten apropiat al lui Catesby, care avea de asemenea pose-

siuni în acest comitat. Foarte cultivat, vorbind limbile franceză, italiană și spaniolă, Winter deveni un fel de „ministru de externe” al complotiștilor. Întâmplarea a făcut ca tocmai de numele lui Thomas Winter să fie legate documente importante cu privire la care se mai duc și astăzi, după trei secole și jumătate, dispute între cei care caută să pătrundă tainele nedescifrate ale caselor conspirative, ale cancelariilor guvernamentale și sumbrelor cazemate subterane ale Turnului... Dar deocamdată Winter vizita deseori White-Webs, unde „mister Thomas” era primit cu ospitalitate de Garnett și de alte persoane care locuiau în acest refugiu al iezuiților.

Pe lângă Catesby, un alt conducător al complotiștilor a fost Thomas Percy. Acesta era mult mai vîrstnic decît ceilalți participanți la complot, avînd 45 de ani, în timp ce majoritatea celorlalți abia se apropia sau abia trecuse de treizeci de ani. Văr al contelui Northumberland, cel mai de vază dintre lorzii catolici, descendent al unei spițe nobile vestite în istoria Angliei, Percy ocupa în societate o poziție mult mai înaltă decît complicitii săi. Frecventînd cercurile de la curte, el putea să afle știri care ar fi fost greu de obținut pe altă cale. Acest aristocrat din naștere, cu picioarele scurte, cu corpul lung, parcă întins, gîrbovit și cu fața stacojie înconjurată de o barbă lungă și largă, fusese cunoscut înainte mai mult ca un bătaș și un vizitator frecvent al cîrciumilor și al altor locuri de desfătare din capitală, unde lăsase o parte considerabilă a averii sale, și ca un om căruia îi păsa prea puțin de treburile religioase. Dar, ca și în cazul lui Catesby, avusese loc și la el o cotitură bruscă, și fostul chefliu s-a transformat într-un păcătos pocăit, istovindu-și cu posturile trupul și urmînd ascultător sfaturile cuvioșilor părinți iezuiți. Nesocotirea de către rege a promisiunilor făcute catolicilor el o privea ca pe o jignire personală, pentru care, în discuțiile cu prietenii, amenința să-l ucidă personal pe Iacob.

Omul acesta era parcă țesut din contradicții. Caracterul nestăpînit și aroganța înăscută a familiei Percy, care îl împingeau spre faptele cele mai nesăbuite, conviețuiau într-un mod ciudat cu calculul rece și cu chibzuința soldatului încercat. Catolic zelos, care abia la vîrsta de 40 de ani trecuse deschis la catolicism, credincios fanatic, care nu s-a oprit însă în fața păcatului de moarte al bigamiei ; un om pe care unii îl considerau unealtă a iezuiților, iar alții provocator în slujba guvernului ; poate un conspirator care alterna participarea la adunările secrete ale complotiștilor cu vizite nocturne și mai misterioase la Robert Cecil. Printre multele enigme ale complotului, o

mare enigmă a rămas și unul dintre organizatorii lui principali — Thomas Percy.

Și, în sfârșit, Guy Fawkes — cel mai cunoscut dintre toți complotiștii, care a jucat însă, de fapt, doar rolul de executant al unor planuri concepute de alții. Originar din Yorkshire, Guy Fawkes a servit încă în tinerețe în regimentul lui William Stanley, compus din catolici emigranți din Anglia. În rândurile acestui regiment, Fawkes a luptat împotriva francezilor și a ajuns la gradul de ofițer. Ostaș înalt și aspru, cu barba de un roșcat închis, hotărât și ascultător față de indicațiile preoților, Fawkes reprezenta o unealtă ideală pentru organizatorii complotului catolic.

Va trebui însă să ne întoarcem în timp și să aflăm cum a luat naștere și ce fel de scopuri urmărea acest complot, atât de cunoscut în istoria Angliei și în cea a războiului secret. Dar aici apar imediat dificultăți de neînălțurat. Secretele principale au fost duse de complotiști în mormânt. O parte din ceea ce a devenit, chipurile, cunoscut trezește suspiciuni, și nu întîmplător. Prea erau puternici oamenii interesați să nu iasă niciodată la iveală întregul adevăr despre complot. Aproape tot ce știm despre complot a trecut prin cenzura lor, și adevăratul mers al evenimentelor poate fi reconstituit, chiar și parțial, doar storcînd picătură cu picătură adevărul din informațiile deliberat falsificate sau denaturate într-un mod greu de observat, dar în esență, căutînd verigile ce lipsesc în locurile care au fost necunoscute sau inaccesibile acestor persoane.

Multe date îngăduie ipoteza că ideea complotului s-a născut în capul lui Robert Catesby. I-a fost oare inspirată de cineva? Poate de către Thomas Morgan, fostul agent al Mariei Stuart la Paris și din acel timp participant nelipsit la numeroasele acțiuni de spionaj de mare și mică amploare ale iezuiților — de la repetatele încercări de a o ucide pe Elisabeta, pînă la ispitirea ofițerilor corpului expediționar englez din Flandra să dezerteze, de la urmărirea prostituatelor din tabără, bănuite că transmit informații secrete rebelilor olandezi, pînă la ținerea sub observație a activității guvernatorului spaniol și comandantului suprem al trupelor spaniole, prințul Alessandro Farnese în persoană, care nu a fost scutit de suspiciunea bolnăvicioasă a curții din Madrid. Încă cu puțin timp în urmă, Morgan, care își petrecea timpul în cîrciumile din Anvers sau Ostende, dispărea pentru a apărea la suprafață în calitate de consilier al amiralilor spanioli din Sevilla, foarte îngrijorați de succesele piraților englezi, și pentru a se afla peste cîtăva vreme la Paris, în chiar centrul de interferență al unor periculoase

intrigi de palat. Circulă versiunea că Morgan a conceput planul complotului, pe care l-a comunicat lui Owen, cel deja cunoscut de noi, iar acesta, la rîndul său, a adus planul la cunoștința lui Robert Catesby. Se poate să fi fost chiar așa, dar trebuie să spunem încă o dată că pentru acreditarea acestei versiuni a complotului aveau interes oameni prea influenți și tocmai datorită acestui fapt ea trezește unele îndoieli. În plus, nu prea era nevoie de Thomas Morgan, cu experiența lui internațională în materie de spionaj, pentru a concepe acest plan și de abilitatea lui Owen pentru a-l convinge pe Catesby să-și asume realizarea lui. Pentru aceasta era suficient să-și aducă aminte de un eveniment care avusese loc, ce e drept, înainte de nașterea lui Robert Catesby și aproape a tuturor participanților la complot, dar pe care-l cunoșteau foarte bine toți contemporanii săi.

Cu vreo 40 de ani mai înainte, în noaptea de duminică spre luni 10 februarie 1567, o explozie groaznică a zguduit toate clădirile din Edinburgh, capitala Scoției. A zburat în aer căsuța Kirk o'Field, în care Maria Stuart îl instalase pe cel de-al doilea soț al ei, Henry Darnley. Pe acela cu care se căsătorise cuprinsă de o pasiune fulgerătoare și a cărui nimicnicie a înțeles-o chiar în prima lună după nuntă. Pe acela care luase parte la complotul lorzilor împotriva ei, care locuia deja de mult la Glasgow — refugiu de nădejde —, printre prieteni, de unde putea, în plus, să se imbarce în orice moment pe o corabic, totdeauna pregătită pentru ieșirea în larg, și să fugă în Anglia. Toți știau că Darnley stătea în calea puternicului conte Bothwell, amantul reginei, care o subordonase cu totul influenței sale. Ascultîndu-l pe Bothwell, Maria Stuart a plecat la Glasgow, a jucat comedia împăcării cu soțul redus la minte și, prefăcîndu-se a avea grijă de acesta, bolnav de variolă, l-a atras la Edinburgh. Acolo, în căsuța izolată Kirk o'Field, ea l-a vizitat doar cu cîteva ore înainte de catastrofă, pentru a pleca după puțin timp la palat, unde se sărbătorea nunta a doi servitori credincioși ai ei. Iar peste cîteva ore, servitorii lui Bothwell, care se prefăceau a ancheta asasinatul, au scos de sub ruinele în care fusese transformată Kirk o'Field cadavrul lui Darnley — tatăl viitorului rege al Angliei și al Scoției Iacob I.

Fără îndoială că acest exemplu nu putea să nu stăruie în memoria viitorilor complotiști, pentru care istoria tragică a Mariei Stuart era unul din evenimentele cele mai memorabile din trecutul apropiat și de neuitat. Este important să adăugăm — mai departe cititorul va înțelege de ce acest lucru

este important — că evenimentele din 10 februarie 1567 trebuiau, desigur, să stăruie și în memoria deținătorilor puterii, în primul rând a lui Robert Cecil, care cunoștea foarte bine și în amănunțime întreaga poveste a Mariei Stuart, atât din documentele oficiale, cât și din arhivele de familie, precum și din propriile sale amintiri.

De altfel, întâmplarea din Scoția nu era singura de acest fel. S-au făcut încercări de a arunca în aer clădirea în care-și țineau ședințele la Anvers Farnese și consilierii săi, ca și clădirile instituțiilor de stat din Haga. Michael Moodie a făcut o încercare asemănătoare încă în timpul domniei Elisabetei. Într-un cuvânt, erau suficiente exemple pentru a nu fi nevoie de sfaturile lui Morgan și Owen atunci când Catesby și prietenii săi avură ideea de a se debarasa de Iacob I, care nu-și ținușe promisiunile făcute catolicilor. Un asemenea plan putea să apară drept singurul posibil în situația internațională care se crease. De acest lucru Catesby și prietenii săi avură ocazia să se convingă o dată în plus atunci când Thomas Winter, trimis de dînșii la Madrid, s-a întors cu mâinile goale. E drept, la început curtea spaniolă a promis să-i ajute. Dar în curînd veni vestea morții Elisabetei și a întronării lui Iacob, de care erau legate multe speranțe într-o schimbare de către Anglia a liniei politice anti-spaniole din trecut. Spania nu avea mijloace pentru organizarea unei noi armade, iar Filip al II-lea, care pînă la moartea sa, survenită în anul 1598, a continuat să urmărească cu încăpăținare un scop nerealizabil — supunerea Angliei —, nu mai trăia.

Madridul sconta în mod vădit pe pace, și considera că se poate obține mult mai mult cheltuind rezervele — din ce în ce mai mici — de aur pentru a da mită lui Cecil, Northampton și altor favoriți ai lui Iacob I, decît subvenționînd pe catolicii englezi, care nu reușiseră vreodată să obțină nici măcar un succes vremelnice în lupta pentru putere.

Încercarea de a organiza o răscoală fără ajutor străin era sortită dinainte eșecului. Toți își mai aminteau eșecul total pe care-l suferise nu de mult Essex, deși acesta avusese cu mult mai multe șanse de succes decît Percy și Catesby. Timp de decenii asupra catolicilor a planat acuzația că vor să aducă la tron niște străini, dușmani ai Angliei — pe scoțiana Maria Stuart, pe Filip al II-lea sau pe infanta spaniolă. Acum catolicii au întrevăzut posibilitatea de a specula sentimentele patriotice jignite, lipsa de popularitate a noului rege scoțian și a mulțimii de favoriți pe care-i adusese cu sine. Căci scoțienii erau considerați, ca și mai înainte, dușmani seculari ai Angliei,

urîți, s-ar putea spune, nu mai puțin decît francezii sau spaniolii. Dacă s-ar reuși să se buimăcească țara cu știrea pieirii lui Iacob I, a fiului său mai mare, moștenitorul tronului, Henric și a principalilor consilieri, oare nu s-ar putea pune mîna prin surprindere pe vreunul dintre copiii mai mici ai regelui — prințul Carol sau prințesa Elisabeta — și crea în numele lor, sub forma unei regente, un guvern catolic înfățișîndu-l drept un guvern patriotic englez care va pune capăt preponderenței scoțiene? Detașamentele nobilimii catolice concentrate dinainte la Londra și regimentul de emigranți al lui Stanley, care ar fi transferat acolo în grabă, ar da acestui guvern un sprijin militar substanțial.

Astfel, sau aproximativ astfel, puteau să-și facă complotiștii raționamentul, în orice caz, dacă se poate acorda încredere documentelor care au ajuns pînă la noi. Vom mai vedea dacă li se poate acorda încredere. Aceste planuri par destul de fantastice, dar complotiștii erau oameni de acțiune și poate că apreciau mai bine starea de spirit care predomina pe atunci și situația decît oamenii de știință care-i critică trăind într-o perioadă pe care o despart de evenimente peste trei secole.

Este însă timpul să relatăm cum a luat naștere și cum s-a dezvoltat complotul propriu-zis. În noiembrie 1603, într-una din casele din Londra ale lui Catesby, în apropiere de cheiul Tamisei, s-au adunat, din inițiativa gazdei, Thomas Winter și John Wright, cumnatul lui Thomas Percy, pe care îl cunoaștem deja. Catesby a expus, fără prea multe introduceri, planul său de „a restabili, dintr-o singură lovitură, fără nici un fel de ajutor străin religia catolică” și de a arunca în aer, în acest scop, clădirea parlamentului. „În locul acesta — a declarat Catesby — ne-au adus ei tot răul și poate Domnul a sortit acest loc pentru a fi pedepsiți”. La îndoielile exprimate de către prieteni, el a remarcat doar : „Caracterul bolii cere un medicament cu acțiune atît de puternică”.

Dar, pentru a înfrînge șovăielile prietenilor, Catesby a propus să se verifice încă o dată dacă se poate conta pe ajutorul spaniolilor. Winter a plecat în Flandra, unde conetabilul Castiliei se pregătea să plece la Londra pentru încheierea tratatului de pace dintre Anglia și Spania. Se înțelege că cei de acolo au scăpat de Winter cu promisiuni lipsite de temei de a interveni pe lîngă regele Iacob în favoarea catolicilor englezi. Este posibil ca în Flandra Winter să se fi întîlnit cu Owen și cu iezuiți, cărora le-a expus planurile complotiștilor. Este posibil, spunem noi, întrucît nu avem alte dovezi asupra acestui fapt decît cele din documentele care, probabil, nu merită încre-

dere. În aprilie 1604 Winter s-a întors din călătoria sa însoțit de un om de încredere — Guy Fawkes, care i-a fost recomandat de către colonelul Stanley. Fawkes, se înțelege, s-a prezentat în Anglia sub un nume născocit — John Johnson. Peste două săptămîni a fost atras în complot Percy, care sosise la Londra. Iar peste încă cîteva zile toți cei cinci conjurați, adunîndu-se în chiar centrul capitalei, pe Strand, jurară să păstreze cu sfințenie secretul, să nu-și trădeze camarazii și să nu renunțe la planurile lor, după care au ascultat în camera de alături o liturghie slujită de un iezuit — părintele Gerard, venit pentru acest lucru de la White-Webs — și s-au împărtășit. Știa oare Gerard despre ce discutaseră fiii săi spirituali cu cîteva minute înainte de a veni să asculte liturghia? După cum vom vedea, nu este ușor să se răspundă la această întrebare, de aceea vom aștepta cu concluziile pînă ce vom lua cunoștință de toate faptele importante.

După liturghie, Catesby și-a expus amănunțit planul. Dînsul se informase încă mai înainte despre casele învecinate cu Camera lorzilor, unde, conform tradiției, regele era prezent la deschiderea sesiunii parlamentare. Pentru ca cele ce au urmat să poată fi înțelese, trebuie să amintim că clădirile erau dispuse acolo în forma literei „H”. Linia orizontală reprezenta Camera lorzilor, jumătatea de sus a verticalei din stînga așa-numitele încăperi ale prințului, iar jumătatea de jos a acestei linii casele funcționarilor parlamentari și ale altui personal de deservire. Jumătatea de sus a verticalei din dreapta era alcătuită din galeria de artă, în care aveau loc consfăturile împuterniciților Camerei lorzilor și ai Camerei comunelor. Casele ce alcătuiau jumătatea de jos a verticalei din dreapta nu merită să fie amintite, deoarece nu joacă vreun rol esențial în relatarea noastră. Mai jos de clădirile parlamentului, aproximativ la 50 de metri, curgea Tamisa. Sub Camera lorzilor se putea pătrunde ori prin încăperile prințului, ori prin casele funcționarilor parlamentului. Încăperile prințului nu puteau, firește, să intre la socoteală; rămîneau casele funcționarilor.

Clădirea Camerei lorzilor avea un etaj. Camera propriu-zisă ocupa etajul, iar parterul fusese închiriat fără prea multe ezitări negustorului Bright pentru a-l folosi ca depozit de cărbuni. Prin urmare, complotiștii trebuiau să așeze pulberea nu direct sub Camera lorzilor, ci sub acest depozit de cărbune. Dar, mai înainte de toate, trebuia găsită posibilitatea de a închiria una din casele ce aparțineau vistiriei și erau situate alături de clădirea Camerei și care, după cum am mai arătat, erau ocupate de funcționarii parlamentului. Dintre acestea, poziția cea mai

favorabilă o avea Venegr-house, închiriată de un oarecare John Veennyard, care făcea parte din garda personală a regelui. Desigur, Catesby, un rebel de curînd iertat, nu putea, fără a trezi suspiciuni, să încerce să-l convingă pe Veennyard ca să-i cedeze închirierea unei case situate în apropierea nemijlocită a clădirilor parlamentului. E drept că servitorul Thomas Bates, trimis de dînsul să afle amănunte, i-a adus la cunoștință că această casă era dată de Veennyard cu chirie unui oarecare Henri Ferrers, ale cărui posesiuni din comitatul Warwick erau învecinate cu moșiile lui Catesby. Ferrers era catolic. Și totuși nu se putea risca, deoarece Ferrers îi simpatiza în mod vădit pe vechii catolici — adversari ai iezuiților.

Singura persoană dintre complotiști care putea încerca să închirieze casa fără a atrage atenția era Thomas Percy, fiind aristocrat și servind, ca și proprietarul casei, în garda regală. Percy s-a apucat de această treabă. Nu a fost lucru complicat să-l convingă pe Ferrers, om deja în vîrstă, colecționar de antichități rare, care stătea puțin în oraș, să-și cedeze drepturile asupra închirierii lui Venegr-house. Dar Ferrers l-a informat că nu-și poate transfera drepturile altei persoane fără consimțămîntul lui Veennyard, care în acel timp nu era în oraș. Percy a reușit însă să o convingă pe soția lui Veennyard ca să ia o hotărîre înainte de venirea soțului. Suma relativ mare pe care Percy a acceptat s-o plătească, precum și situația lui înaltă la curte au convins-o pe proprietară, care era preocupată în egală măsură de bani și de faptul ca chiriașul ei să fie demn de a locui în casa lui Veennyard. Venegr-house avea o mică construcție auxiliară, în care locuia portarul Gedeon Hibins și soția lui; deocamdată, Percy le-a încredințat acestora toată casa ca să aibă grijă de ea. Apoi s-a mutat în casă, pentru a sta permanent în ea, Guy Fawkes, care continua să figureze sub numele de Johnson, și drept servitor al lui Thomas Percy. Acesta din urmă pleca deseori din capitală, îndeplinind misiunile încredințate de ruda sa, contele Northumberland, de a încasa renta de la arendașii întinselor sale moșii.

Venegr-house era la dispoziția complotiștilor. Un singur perete gros de piatră separa subsolul acestei case de încăperea de la subsolul Camerei lorzilor. Dar Venegr-house era prea mică și se afla prea la vedere. În ea nu se putea aduce pe neobservate și păstra cantitatea mare de pulbere necesară pentru a face să sară în aer clădirea parlamentului. Pentru depozit a fost aleasă una din casele din Londra ale lui Catesby, situată în Lambeth, pe malul râului, nu departe de Venegr-house. Robert Keyes, fiul unui preot anglican care a servit mult timp pe lordul ca-

tolic Mordaunt, a fost atras în complot pentru a fi paznicul depozitului. În această casă, depărtată de zgomotoasele străzi ale capitalei, Keyes și cu Winter au făcut toate pregătirile necesare, depozitând sacii cu pulbere într-un loc ascuns al portului fluvial. Barca ancorată acolo nu era vizibilă din altă parte. Iar în întunericul rece al serilor de toamnă londoneze nimeni n-a acordat atenție unei bărci singuratice care a ancorat de câteva ori la cheiul din apropierea lui Venegr-house. E drept că o dată, un servitor, întorcându-se de la lucru din clădirea parlamentului, a observat barca și niște oameni care descărcau și transportau ceva la Venegr-house. Dar printre aceștia era paznicul Hibins, așa că totul se petrecea în mod vădit cu știrea și acordul noului stăpîn al casei, mister Percy ; îl putea oare cineva împiedica pe nobilul domn să aducă la el acasă orice poftea ? Mamei lui Hibins nu putea să-i treacă prin gînd că paznicul Hibins nu înțelegea mai mult decît dînsul semnificația faptelor care aveau loc și nu știa ce anume aduceau în casă oamenii din porunca tăcutului și ursuzului mister Johnson.

Dar complotiștii și-au făcut toate socotelile fără a ține seama de adevăratul proprietar al casei : casa era a statului. Dînd cu chirie Venegr-house, el își menținea dreptul de a o ocupa din nou cînd va avea nevoie. Și o astfel de nevoie, într-adevăr, a apărut. În această casă s-a considerat nimerit să se țină, fără publicitate, conferința care discuta proiectul cu totul nepopular al contopirii într-un stat unic a Scoției și Angliei, care aveau același rege.

Lovitura a fost groaznică, și Fawkes, primul care a aflat de acest lucru, a trimis urgent după Thomas Winter. Ce era de făcut ? Nici nu putea fi vorba de a scoate repede din casă pulberea adusă acolo și scîndurile de care era nevoie pentru săparea tunelului. Le rămînea doar să spere că înalții participanți la conferință nu se vor gîndi să se uite în subsolul întunecos, neprimitor al clădirii și că servitorii nu vor fi mai curioși decît stăpînii lor. Calculul s-a dovedit just. Drept urmare, tratativele, la care din partea engleză a participat Francis Bacon, eminent filozof, iar ulterior cancelar al Marii Britanii, au avut loc, probabil, chiar deasupra sacilor cu pulbere.

Cu toate acestea, lucrurile s-au sfîrșit cu bine. Conferința și-a încheiat lucrările, iar complotiștii au devenit din nou stăpîni la Venegr-house. Fawkes a fortificat chiar casa, pe cît era posibil, pentru ca în caz de nevoie să se poată rezista în ea unui asediu de mai multe ceasuri. După aceasta el a rămas de strajă, observînd terenul înconjurător, gata să dea alarma la cel mai

mic semn de pericol. Ocupat cu aceste pregătiri, Fawkes, nu a participat, la început, la săparea tunelului, deși el era singurul dintre complotiști care, în timpul serviciului militar, căpătase o oarecare experiență în minarea subterană. Ceilalți patru — Catesby, Winter, Percy și încă un participant la complot, Wright, s-au apucat cu însuflețire de treabă, dar fundamentul solid de piatră ceda greu eforturilor lor. Obişnuiți să mînuiască spada, nu tîrnăcopul, ei și-au supraapreciat forțele. Lucrurile nu au mers mai bine nici după ce au fost chemați în ajutor Keyes și Cristofor Wright, ginerele lui John Wright.

Timp de două săptămîni complotiștii au continuat să sape cu îndrjire. Odată, de după zidul de piatră, care rezista cu încăpăținare loviturilor de tîrnăcop și de lopeți, s-a auzit un vuiet surd. Au încercat să afle cauzele vuietului folosind un mijloc sigur : au stropit peretele cu apă sfințită, de care, date fiind legăturile strînse cu White-Webs, nu duceau lipsă. „Necuratul“ s-a dovedit a nu avea nici un amestec. Totuși zgomotul le-a trezit complotiștilor o idee care pînă atunci dormitase în mîntea lor : ce se va întîmpla dacă subsolul, la prima vedere părăsit, al clădirii parlamentului nu va fi gol ? De unde se poate ști dacă nu este ocupat de vreun depozit ? În acest caz săparea tunelului nu ar fi numai inutilă, ci chiar fatală pentru reușita complotului. Fawkes, coborînd în subsol, nu a putut să determine nici el cauza zgomotului.

A fost nevoie să se facă o cercetare. În curtea îngrădită de lîngă apartamentul prințului cîțiva oameni intrau și ieșeau pe o mică ușa care ducea în subsolul rîvnit. Lui Fawkes nu i-a fost greu să afle că negustorul Bright, care, după cum știm, ținea cu chirie parterul și totodată și subsolurile, își vînduse rezervele de cărbune și dreptul la închirierea încăperii unui oarecare Skeener, un comerciant din King-street. Trebuiau deci să-l convingă cu orice preț pe Skeener să cedeze, la rîndul său, dreptul la închirierea subsolului. Percy a făcut din nou o vizită doamnei Veennyard și i-a explicat că așteaptă să-i sosească soția, care locuiește în afara Londrei. Pentru a pregăti Venegrhouse în vederea venirii ei, trebuie să cumpere o rezervă suficientă de cărbune pentru încălzit. Într-un cuvînt, nu ar accepta oare doamna Veennyard să vorbească cu doamna Skeener ca aceasta din urmă să-și sfătuiască soțul să-i cedeze lui Percy închirierea subsolului său ? Desigur, doamna Veennyard nu va fi în pierdere dacă îi va îndeplini rugămintea. Douăzeci de șilingi s-au dovedit a fi un argument irezistibil pentru doamna Veennyard, iar pentru Skeener a avut un rol identic propunerea de a revinde cu un câștig mare dreptul său de închiriere. Afa-

cerea a fost încheiată. Încăperea joasă de la subsol, cu bolțile scunde, creînd numeroase colțuri și unghere întunecoase, era la dispoziția complotiștilor.

În scurt timp, din Venegr-house și din casa lui Catesby din Lambeth au fost transportați în acest subsol sacii cu pulbere, acoperiți deasupra cu un strat de cărbune pentru a fi feriți de privirile curioase. Pregătirile s-au încheiat, dar timpul pentru punerea în aplicare a planului încă nu a venit. Guvernul a amînat, fără cauze vizibile, deschiderea sesiunii parlamentare ordinare de la 7 februarie la 3 octombrie 1605. Aveau deci timp pentru a se ocupa de pregătirea altor aspecte ale complotului. Fawkes a plecat în Flandra pentru a coordona planul de acțiune cu Owen și cu colonelul Stanley. Catesby și Percy au luat asupra lor organizarea acțiunii catolicilor care trebuia să aibă loc după reușita complotului.

Trebuiau să se gîndească la atragerea în complot a unor noi oameni, fie și din cauză că pregătirile cereau fonduri însemnate, care pînă atunci fuseseră acoperite de Catesby. Resursele lui începeau însă să se epuizeze. Catesby și Percy primiră din partea celorlalți complotiști periculosul drept de a comunica, după propria lor apreciere, taina complotului oricăror persoane pe care sperau să le atragă de partea lor. Vizitînd moșiile prietenilor săi, Catesby a atras treptat în rîndurile participanților la complot pe Robert Winter, fratele lui Thomas, și pe John Grant. Celorlalți Catesby nu le-a dezvăluit în întregime planurile sale, ci a căutat să obțină acordul lor de a intra în regimentul de cavalerie al voluntarilor catolici, cu un efectiv de 2 000 de oameni, pe care Iacob îi permisesese guvernatorului spaniol al Flandrei să-l recruteze pe teritoriul Angliei. Astfel au fost, de pildă, atrași în complot verii Stephen și Humphrey Littleton, vecini de moșie ai lui Robert Winter din comitatul Huntingdon. Printre cei primiți în rîndurile complicilor lui Catesby a fost și Ambrosie Rokewood, un bogat moșier din Suffolk, proprietar al unei crescătorii de cai; trăpașii de înaltă clasă care îi aparțineau aveau să-și joace rolul în istoria complotului.

Dar ce făceau în tot acest timp onorabilii locatari ai White-Webs-ului? La întrebarea aceasta e greu de răspuns, mai bine zis nu este ușor de a se da un răspuns precis. Știm că primii cinci complotiști s-au împărtășit, după ce și-au jurat credință, din mîna unui trimis de la White-Webs — părintele Gerard. Dar, după afirmațiile lor, iezuitul nu numai că se afla în altă cameră a casei lui Catesby, dar nici nu știa nimic de jurămint. Acest lucru l-a afirmat ulterior Fawkes, și nici măcar torturile

nu l-au făcut să-și schimbe depoziția. Și totuși, este greu, foarte greu să-ți închipui ca măcar în acest timp iezuiții să nu fi bănuțit de existența complotului, deși poate nu îl considerau deosebit de necesar.

Se știe, printre altele, despre Catesby că a avut cu Garnett discuții pe teme „morale”, și anume dacă este permisă uciderea unor nevinovați în numele unui scop just. Aceste discuții au avut loc în iunie 1605, și formal s-a discutat despre războiul din Flandra. Se punea problema dacă este îngăduit să distrugi o cetate inamică, în care, în afară de dușmani, ar putea să fie și catolici credincioși. În cazul acesta nu există cîtuși de puțin intenția de a-i uide tocmai pe ei — găsi imediat răspunsul iezuitul —, catolicii sînt uciși într-un astfel de caz numai din întîmplare. Oare se va opune cineva amputării unei mîini rănite de un glonț otrăvit? Or, în acest caz nu se amputează numai locul atacat de otrăvă, ci întreaga mîină și degetele, care, deși sănătoase, sînt legate inseparabil de mîină. Se înțelege că în continuare Garnett a uzat și de pilde din Biblie.

Organizatorul complotului, foarte satisfăcut, l-a rugat pe șeful iezuiților să păstreze secretul asupra acestei discuții atît timp cît el, Catesby, va fi în viață. Și părintele Garnett i-a îndeplinit bucuros dorința. E drept că, după remarca atît de semnificativă a lui Catesby, iezuitul hotărî ferm să se mai întîlnească o dată cu dînsul și să-l avertizeze împotriva unor acțiuni nechibzuite. Dar, ca un făcut, întîlnirea nu a mai avut loc. Iar Garnett a vorbit despre laudabilele sale intenții mult mai tîrziu, cînd era în interesul lui să demonstreze insistent că avusese într-adevăr asemenea bune intenții. În schimb Catesby a putut să folosească discuția cu Garnett pentru recrutarea de noi participanți, convingîndu-i pe cei șovăielnici că are sprîjinul și aprobarea bisericii.

În a doua sau a treia săptămînă a lunii iulie, Catesby a povestit, ca bun catolic ce era, despre complot, spovedindu-se părintelui iezuit Tesemond, iar acesta l-a informat de acest lucru, aproximativ între 23 și 25 iulie, tot la spovedanie, pe șeful său, Garnett. Din afirmațiile lui Garnett și în general din izvoare iezuite reiese că el a fost zguduit de cele ce-a aflat, a condamnat în toate privințele planul complotului, comunicînd acest lucru Romei, dar nu a putut să facă nimic, fiind legat de taina spovedaniei.

Este greu să te descurci pînă la capăt în această împletire de jumătăți de adevăruri și de minciuni sadea. Politica papală a suferit în acei ani deseori modificări, oscilînd de la ostilitatea veche și deschisă față de guvernul englez, pînă la încercările de

a-și ține adepții în supunere deplină față de acest guvern, în speranța că Iacob I va trece la catolicism sau va abroga cel puțin legile împotriva catolicilor. (Ce e drept, tocmai în vara anului 1605 a început o nouă intensificare a acestor legi represive.) Este posibil ca lui Garnett să i se fi părut nerealist planul răscoalei. În sfârșit, este foarte posibil ca mărturiile iezuiților să constituie niște documente justificative alcătuite dinainte cu abilitate. În orice caz, argumentul că iezuiții nu au trădat complotul pentru a nu încălca taina spovedaniei nu este de loc convingător. Un asemenea argument este în măsură să provoace doar râsul celor care cunosc faptele ordinului.

La scurt timp după ce Garnett a aflat de complot, el a hotărât — potrivit propriilor sale mărturisiri — să părăsească White-Webs-ul. Ca și în alte călătorii, a fost însoțit tot timpul de „doamna Perkins“ și de sora acesteia. Servitorii au primit ordinul strict de a ține casa totdeauna pregătită pentru primirea acelor gentilemani, care îi vizitaseră înainte pe ospitalierii stăpîni. Șeful ordinului iezuit din Anglia și cele două doamne au pornit după aceasta spre Hoters, moșia catolicului Everard Digby, un bogat proprietar de pământuri. De acolo au plecat, însoțiți de cîteva zeci de moșieri catolici, spre izvorul Sfîntului Bonifaciu, din comitatul Flint (Wales), preferînd să călătorească prin comitatele engleze centrale, unde o parte însemnată a populației rămăsese fidelă catolicismului.

La 28 iulie guvernul a declarat că deschiderea sesiunii parlamentare se amîină de la 3 octombrie pentru 5 noiembrie. Complotiștii, adunîndu-se din nou la Londra, făceau ultimele pregătiri. Fawkes și Winter au verificat dacă pulberea nu se umezise și i-au completat rezervele. Catesby a continuat cumpărarea de cai, chipurile, pentru regimentul de voluntari. În același timp, el l-a atras în complot pe Everard Digby, cel deja amintit de noi, care a primit misiunea să preia conducerea răscoalei catolice în comitatul Warwick, preconizat a fi centrul răscoalei, și pe cumnatul lordului catolic Monteaagle, Francis Tresham, vărul lui Catesby și al lui Winter. Tresham a intrat în complot după multe șovăieli și foarte tîrziu — la 14 octombrie 1605. În povestirea noastră va trebui să mai revenim nu o dată la rolul lui Tresham în evenimentele ce au urmat, rol confuz în multe privințe, dar fără îndoială important.

„Complotul pulberii“ era gata. Mina fusese pusă, și Fawkes, care avea misiunea să provoace explozia, trăsese deja pînă la sacii cu pulbere un fitil lung. În răstimpul de un sfert de oră cît avea nevoie focul ca să ajungă la mină, Fawkes intenționa

să urce într-o barcă pregătită în apropiere și să se depărteze cât mai mult cu putință de clădirea parlamentului. Pe râu Fawkes urma să fie așteptat de o ambarcațiune care să-l ducă imediat în Flandra. Acolo el ar fi putut să le comunice lui Owen și lui William Stanley că venise momentul mult așteptat al acțiunii.

Mai rămâneau zece zile până la deschiderea sesiunii parlamentului.

Cina de la castelul Hoxton

În seara de sîmbătă 26 octombrie lordul Monteagle, care locuia la Montague-Close, în apropierea nemuritorului ~~teatr~~ al lui Shakespeare, „Globus“, a plecat pe neașteptate să cîneze la castelul său din Hoxton, pe care i-l adusese ca zestre soția sa, Elisabeth Tresham. Înainte de moartea reginei Elisabeta, Monteagle, împreună cu alți viitori participanți la „complotul pulberii“, luase parte la rebeliunea lui Essex, fapt pentru care fusese obligat să plătească o amendă enormă de peste 5 000 de lire sterline. Lordul Monteagle se afla în legături de rudenie mai mult sau mai puțin apropiate cu mulți dintre complotiști, menținea legături de prietenie cu Catesby, cu Francis Tresham, cu sora căruia era căsătorit, cu Thomas Winter, care servea în suita lui, și cu alții. Dar, după urcarea lui Iacob pe tron, Monteagle l-a anunțat pe rege printr-o scrisoare că dorește să adopte religia anglicană. După aceasta, lui Monteagle i-au fost restituite moșiile, iar el a fost făcut membru al Camerei lorzilor. În perioada de care ne ocupăm, Monteagle se bucura deja de încrederea și sprijinul lui Robert Cecil. Catesby și camarazii săi n-aveau cum să știe acest lucru. Secretul a ieșit la iveală abia după mai bine de trei secole, în urma cercetării atente a arhivei de familie a Cecililor.

Așadar, în seara de 26 octombrie, Monteagle a plecat să cîneze la Hoxton. El avea ca oaspete pe Thomas Ward, un nobil din suita lordului Montague care se alăturase complotului, dar ~~nu depusese~~ jurămîntul. Cînd cina prietenească era în toi, a intrat în cameră un paj, ținînd în mînă o scrisoare. Pajul spunea că scrisoarea îi fusese înmînată de un necunoscut, cu

rugămintea de a fi dată personal lordului Monteagle. Acesta rupse sigiliul și dădu hîrtia lui Ward, cu rugămintea de a o citi cu glas tare.

În această vestită scrisoare, alcătuită în termeni foarte confuzi, Monteagle era sfătuit ca, dacă îi este scumpă viața, să nu participe la ședința parlamentului, deoarece Dumnezeu și oamenii au hotărît să pedepsească necredința cu „o lovitură îngrozitoare”. Scrisoarea, ambiguă, dar plină de aluzii alarmante, a fost citită de Ward în prezența pajilor și a servitorilor, care au fost cu atît mai uimiți de cele ce se petreceau, cu cît Monteagle, fără a pierde timpul, s-a ridicat de la masă și a ordonat să fie înșeuăți caii. La ora 10 seara, după un galop turbat, el sosi pe un cal înspumat la clădirea guvernamentală Whitehall. Cu toată ora tîrzie, acolo se aflau însuși Cecil și patru lorzi catolici — Nottingham, Northampton, Worcester și Suffolk —, care fuseseră incluși în Consiliul privat al regelui. Lorzii veniseră să cineze la Cecil, dar, în pofida orei destul de înaintate, încă nu se așezaseră la masă. Monteagle, intrînd precipitat în sală, i-a înmînat lui Cecil misterioasa scrisoare primită. Cei de față o citiră și luară hotărîrea de a păstra un secret absolut asupra întregii chestiuni și de a nu întreprinde nimic pînă la întoarcerea regelui, care era la vînătoare la Royston și era așteptat în curînd în capitală. Monteagle nu a considerat însă necesar să ascundă această hotărîre față de Ward, care și așa cunoștea deja scrisoarea.

...Tîrziu în noaptea de duminică spre luni, Ward dădu buzna la Winter, care dormea, și îi povesti cele întîmplate. În zori, Winter, căutîndu-i în grabă pe ieznitul Oldcorne și pe John Wright, goni împreună cu ei la White-Webs, unde se afla Catesby. Dar încăpățînatul Catesby nu a considerat totul pierdut nici după primirea știrii fatale. El nu credea că secretul complotului a fost dezvăluit, ci ~~susținea~~ ^{susținea} că este vorba de o intrigă a lui Francis Tresham, care abia promisese o moștenire bogată și ~~și ascundea~~ și mai puțin decît înainte neîncrederea în succesul acțiunii plănuită.

Trebuiau să se convingă dacă fusese descoperită taina subso-
lurilor clădirii parlamentului, dacă Cecil știa de pulberea ce se afla acolo. Catesby hotărî să-l trimită pe Fawkes pentru a afla cum stau lucrurile. E drept, Winter și-a exprimat părerea că este o misiune foarte periculoasă, dar Catesby a declarat sumbru că grija de a păzi pulberăria este datoria lui Fawkes și că, în plus, nu este obligatoriu să i se arate cauzele care au determinat necesitatea unui control suplimentar.

Miercuri dis-de-dimineață Fawkes a pornit spre capitală și

s-a strecurat pe neobservate în subsol. I-a fost suficient să deschidă ușa și să facă câțiva pași, pentru ca îngrijorarea să-i treacă. Toate semnele făcute cu iscusință de Fawkes, care ar fi fost cu siguranță atinse dacă cineva ar fi intrat în încăperea de la subsol, erau la locurile lor. Întorcându-se la White-Webs, Fawkes a comunicat că mina este neatinsă și nu a fost găsită de iscoadele lui Cecil.

Și totuși cine trimisese scrisoarea fatală? Catesby continua să-l suspecteze pe Tresham. Întorcându-se joi la Londra, Winter i-a trimis lui Tresham invitația lui Catesby de a se întâlni a doua zi pentru o discuție deosebit de importantă. În cazul că în cursul întâlnirii avea să reiasă că Tresham a trădat, Catesby era hotărât să-l înjunghie. Vineri 1 noiembrie la întâlnire, Catesby l-a întrebat de-a dreptul pe vărul său dacă nu el trimisese scrisoarea, călcându-și astfel jurământul? Dacă Tresham s-ar fi zăpăcit măcar o singură clipă, nu încapă îndoială că Catesby l-ar fi omorât pe loc. Dar Tresham respinse cu indignare acuzația. Desigur, Tresham era un elev al iezuiților, dar Catesby nu era în stare să creadă că el ar putea să calce cu ușurință un jurământ dat cu mâna pe cartea de rugăciuni. E drept, Tresham nu-și ascunse părerea că guvernul cunoaște secretul complotului și că Catesby trebuie să fugă imediat în Franța. Dar acesta tot nu voia să admită eșecul. El declară că va rămâne la Londra în orice caz pînă la întoarcerea lui Thomas Percy, care trebuia să revină din călătoria prin comitatele din nord, unde strîngea renta pentru contele Northumberland.

Catesby hotărî totuși să verifice sinceritatea lui Tresham cerîndu-i 200 de lire sterline pentru cumpărarea de arme și cai. Dacă Tresham era deja în legătură cu guvernul, era greu de presupus că va avea curajul să se compromită și mai mult printr-un astfel de sprijin acordat complotiștilor. Tresham a promis imediat banii (conform explicațiilor pe care le-a dat mai târziu, el sconta că vărul său îi va folosi pentru a fugi în Franța). Noaptea Tresham i-a înmînat lui Thomas Winter primele 100 de lire sterline și, drept răspuns la rugămintea de a aduce mai repede restul, a promis să facă rost de ei pînă sîmbătă 2 noiembrie. Într-adevăr, în seara de sîmbătă Winter a primit încă 90 de lire sterline; mai mult, a explicat Tresham, el nu a fost în stare să procure într-un termen atît de scurt. Tresham a confirmat din nou că, după părerea lui, complotul este descoperit și a oferit pentru fugă iahtul său, care staționa pe Tamisa.

La 3 noiembrie Winter a primit știri și mai sumbre. Ward i-a comunicat că regele se întorsese în oraș, citise scrisoarea

adresată lui Monteagle și ordonase lorzilor membri ai Consiliului privat să păstreze despre toate acestea cel mai strict secret. Fusese dat ordinul ca subsolurile de sub clădirea Camerei lorzilor, îndeosebi acea parte a lor care se afla sub tronul regal, să fie percheziționate fără întârziere și pe neobservate.

La White-Webs, Catesby și Percy, care se întorsese deja, ascultau cuprinși de neliniște relatarea emoționată a lui Winter. Dar nici de data aceasta nu aveau convingerea că complotul fusese descoperit. Poate că percheziția nu va fi prea minuțioasă, și pulberea nu va fi descoperită sub stratul de cărbune și scînduri care o ascundea. Seara complotiștii s-au întors la Londra. Fawkes a coborât din nou în subsol. Mina era neatinsă. Strecurîndu-se pe neobservate pînă la Whitehall, complotiștii au putut să se convingă că acolo nu se observa nici un fel de activitate deosebită, nici un fel de semne de alarmă. Totul era calm. După o noapte neliniștită petrecută la locuințele lor, Catesby și prietenii săi au aflat dimineata de la Fawkes că în încăperea de la subsol totul este în regulă. Percy a cumpărat un ceas — lucru scump pentru acele timpuri — și l-a trimis lui Fawkes. Complotiștii au plecat spre locurile convenite, iar Greenway și cu Oldcorne au părăsit Londra pentru a-i comunica lui Garnett informațiile culese. Catesby a plecat la White-Webs, Percy la contele Northumberland. Caii erau ținuri gata pregătiți și participanții la complot puteau în orice moment să ajungă repede la locurile care trebuiau să devină centrul răscoalei.

La scurt timp după ce complotiștii și-au ocupat locurile convenite, lîngă clădirea Camerei lorzilor au apărut lordul-șambelan Suffolk și lordul Monteagle, însoțiți de un paj. Au intrat în subsol, unde erau observați cu atenție de Fawkes, care se afla acolo. Lordul-șambelan a întrebat cine este și ce-i cu grămada aceea de cărbune. Fawkes a răspuns că este servitorul lui mister Percy, căruia îi aparține cărbunele îngrămădit acolo. Suffolk spuse ironic ceva pe tema pregătirilor mari pentru crăciun, și lorzii, care în timpul vizitei lor nu au încetat să rîdă veseli, au plecat repede. Întorcîndu-se la rege, unde se aflau Cecil și alți cîțiva membri ai Consiliului privat, Suffolk i-a informat despre cantitatea suspect de mare de cărbune adunată pentru încălzirea casei în care Thomas Percy venea atît de rar. Suffolk a fost, de asemenea, izbit de înfățișarea lui Fawkes, care era, după spusele lui, „un tip înalt, capabil, judecînd după înfățișarea sa, de acțiuni desperate”. Lordul-șambelan a remarcat, de asemenea, că, după părerea lui Monteagle, autorul scrisorii era, probabil, Percy. Este posibil ca acesta să fi vrut să-l salveze pe Monteagle, ținînd cont de prietenia strînsă ce-i lega.

După vizitarea subsolului de către Suffolk, Fawkes se grăbi să comunice acest lucru lui Percy. În întinericul nopții de noiembrie, complotiștii au examinat încă o dată de departe clădirea palatului și clădirile guvernamentale. Era liniște peste tot. După toate aparențele, nici Iacob, nici Cecil nu șiau ce îi așteaptă a doua zi. Încă înainte, Fawkes a coborât în subsol cu ceasul și un felinar, a cărui lumină aproape că nu se vedea dintr-o parte. După ce a pregătit șnurul căruia intenționa să-i dea foc când va veni momentul, Fawkes a ieșit în curte, în spatele apartamentului prințului...

Fawkes abia apucă să iasă din subsol, că asupra lui se și aruncară oamenii care îl pîneau. În frunte cu judecătorul Knyvett, trimis să procedeze la o nouă verificare a subsolului. A fost suficient un minut pentru ca prizonierul, căruia îi fură legate mâinile, să înțeleagă că totul este pierdut. Întrebat de Knyvett ce face acolo, Fawkes nu a considerat necesar să se ascundă : „Dacă m-ați fi prins înăuntru — răspunse el —, v-aș fi aruncat în aer pe voi, pe mine și întreaga clădire“. Din ordinul lui Knyvett subsolul fu supus unei percheziții minuțioase. Butoaiele cu pulbere fură descoperite și făcute inofensive.

Complotiștii au început să părăsească în grabă capitala încă înainte de a afla despre eșecul complotului. Aceasta se făcea în conformitate cu planul lor, care preconiza începerea simultană a răscoalei într-o serie de comitate din nord-estul Angliei. În curînd, șefii complotiștilor au fost ajunși din urmă de Rokewood, care organizase dinainte pe parcurs stații cu trăpași din crescătoria sa. Rokewood a adus știrea arestării lui Fawkes. Când Catesby și Percy au sosit la castelul complicei lor Digby, acolo se adunase deja un grup de moșieri locali, care intenționau să ia parte la răscoală. Dar știrea despre eșecul complotului le-a luat curajul. Majoritatea s-a retras în grabă. Catesby și prietenii săi hotărîră să fugă în munții din Wales și să răscoale populația catolică destul de numeroasă de acolo.

În curînd începu urmărirea... La Holbeche-house, casa lui Stephen Littleton din comitatul Staffordshire, complotiștii au făcut un scurt popas. Catesby și cîțiva dintre cei ce-l însoțeau au încercat să usuce pulberea, pe care o udaseră la trecerea prin vadul unui rîu. În timpul uscării o scînteie căzu pe tava în care se afla pulberea. Catesby și prietenii săi fură azvîrliți la o distanță destul de mare cu fețele înnegrite și arse. Forța exploziei a fost atît de mare încît a aruncat un sac de pulbere prin acoperiș în curte. Majoritatea complotiștilor care nu au fost atinși, inclusiv Digby și Robert Winter, au fugit. Ceilalți

au fost după scurt timp încercuiți de un detașament adunat de geriful comitatului. Catesby și Percy au fost împușcați ; după ei au pierit alți câțiva complotiști. Thomas Winter, rănit la mână, Rokewood, Morgan și Grant au fost făcuți prizonieri. În cursul săptămânilor următoare au fost prinși în diverse locuri și alți participanți la „complotul pulberii”. Li așteptau caze-matele Turnului, torturile și spânzurătorile ridicate la Londra și în alte orașe pentru executarea exemplară a tuturor complotiștilor.

Dar ancheta, interogatoriile și torturile nu numai că nu au clarificat, ci, din contra, mai curînd au încurcat — și poate că în mod intenționat — istoria „complotului pulberii”.

Cei doi părinți Gerard

Astfel, de pildă, există motive pentru a considera că vizita făcută de lordul-șambelan lui Fawkes în subsol nu este decît o născocire. Și această născocire — dacă a fost o născocire — a lui Cecil și a ajutoarelor sale care au alcătuit raportul despre complot nu a fost de loc întîmplătoare, cu atît mai mult cu cît ei puteau conta întru totul pe tăcerea lui Suffolk și a lui Montague, iar Fawkes, în acel moment, nu mai putea să relateze nimănui nimic despre ceea ce se întîmplase în realitate. Iar pentru a înțelege de ce i-a fost necesară guvernului această ticluire, trebuie mai întîi să sărim cu gîndul peste aproape trei secole — de la începutul secolului al XVII-lea să facem un salt la sfîrșitul celui de-al XIX-lea.

În acest răstimp lumea s-a schimbat, ajungînd de nerecunoscut. Au dispărut de mult divergențele care opuneau burghezia engleză papalității. Slugile credincioase ale acesteia — iezuiții — s-au raliat cu toată ardoarea la lupta împotriva mișcării revoluționare a clasei muncitoare și s-au transformat în ajutoare de nădejde ale burgheziei. Din păcate însă, reputația acestor oameni utili era mai mult decît compromisă, căci multe generații ale aceleiași burghezii fuseseră educate pe baza povestirilor despre uneltirile iezuiților împotriva Angliei, despre „complotul pulberii”. Despre acest lucru relatau în amă-

nunțime operele celor mai respectați istorici burghezi. „Compania lui Iisus” era direct interesată ca asemenea „neînțelegeri” să fie aplanate și s-a apucat de treabă cu tot rafinamentul propriu acestui ordin.

Cititorul nu l-a uitat încă, probabil, pe părintele John Gerard, din mîna căruia complotiștii au primit împărțășania după ce s-au legat printr-un jurămînt de credință, și care nu a știut, chipurile, de jurămîntul dat în camera de alături. Mai tîrziu acest iezuit a fugit din Anglia și în 1606 a scris o relatare detaliată, deși nici pe departe adevărată, despre „complotul pulberii”. Peste mai mult de două secole și jumătate, un alt iezuit, John Morris, a publicat în Anglia relatarea părintelui Gerard. Iar în 1897 un alt John Gerard, de asemenea membru al „Companiei lui Iisus”, s-a apucat să dezmință în întregime istoria tradițională despre Catesby, Guy Fawkes și complicitățile lor. I-a răspuns cel mai de vază istoric liberal, Samuel Gardiner, apărînd versiunea tradițională. Prestigiul lui Gardiner era atît de mare, încît puțini au mai stat să citească multiplele obiecții pe care a continuat să le publice părintele Gerard și mai puțini au fost aceia care să le creadă. Dar sămînța iezuită a căzut totuși pe un teren favorabil. Omenirea pășise în secolul al XX-lea, cu furtunoasele sale evenimente revoluționare. Creștea reacționarismul burgheziei engleze și tendința acestuia de a-și găsi orice fel de aliați în tabăra reacțiunii clericale. Nu este de mirare că versiunea iezuită era primită tot mai favorabil. Într-adevăr, pînă în zilele noastre continuă să apară cărți care caută stăruitor să-l convingă pe cititor de veridicitatea versiunii „iezuite” a „complotului pulberii”.

Desigur, iezuiții nu ar fi ei înșiși dacă relatarea lor ar fi constituită, doar din neadevăruri ușor de demascate. Dimpotrivă, după cum vom vedea, ea cuprinde destule elemente asupra cărora închideau cu încăpățînare ochii adepții istoricului versiunii tradiționale a complotului. Iezuiții loveau în punctul cel mai vulnerabil al adversarilor lor — în încercarea acestora de a înfrumuseța, într-un fel sau altul, chipul guvernanților de atunci ai Angliei și în primul rînd al lui Robert Cecil, în lipsa lor de dorința de a recunoaște în ce măsură au contribuit agenții provocatori la desfășurarea complotului, în ce măsură acest complot a slujit direct interesul atotputernicului ministru, care căuta un pretext pentru a repune pe deplin în vigoare legislația anticatolică din timpul Elisabetei.

Dar apărătorii iezuiților afirmău ceva mai mult, și anume că întregul „complot al pulberii” a fost ticluit de Robert Cecil,

iar iezuiții, curați ca niște prunci nevinovați, aflînd de planurile lui Catesby doar în ultima fază, erau în sinea lor îngroziți de acest lucru nemaiauzit, dar nu puteau face nimic — gura le era pecetluită de taina spovedaniei. Pentru a ne dumeri cum au stat lucrurile în realitate, să ne înt arcem la evenimentele deja cunoscute.

Fără îndoială, multe lucruri rămîn de neînțeles. De pildă, problema tunelului pe care l-au săpat conspiratorii din Veneghouse. Conform versiunii oficiale, guvernul a primit informații despre tunel numai de la complotiștii arestați, cu mult după ce luase cunoștință de scrisoarea adresată lui Montague și începuse cercetările. Este oare verosimil ca în timpul acestor cercetări să nu fi fost descoperit tunelul, care înaintase destul de mult, din casa apropiată, aparținînd unui participant deja cunoscut la „complotul pulberii“, Thomas Percy ? Oare versiunea guvernamentală nu a fost determinată de necesitatea de a susține că urmele săpăturilor fuseseră înlăturate temeinic de către complotiști și a da astfel o explicație acceptabilă faptului că nimeni nu văzuse tunelul propriu-zis ?

Dar asta nu este încă totul. Gîndiți-vă ce munte de pămînt se înalță cînd se sapă o groapă chiar nu prea adîncă. Ce s-a făcut oare cu pămîntul scos în timpul săpării tunelului ? Este greu de crezut că o asemenea cantitate de pămînt putea fi aruncată în micuța grădină a casei fără a provoca curiozitatea vecinilor și a trecătorilor într-un loc atît de frecventat cum era piața din fața parlamentului. Doar alături se aflau alte case ale funcționarilor parlamentului. Versiunea oficială nu prea este salvată nici de argumentul invocat de S. Gardiner, că pămîntul era, probabil, aruncat în Tamisa, care curgea pe aproape.

Și mai misterioasă în istoria „complotului pulberii“ este problema pulberii propriu-zise. După cum scria caustic al doilea părinte Gerard, „imediat după descoperirea pulberii de către guvern, pulberea descoperită dispăre din istorie“. În timpul anchetării complotului au fost studiate cu grijă detalii de tot felul, uneori absolut neînsemnate, dar o problemă atît de importantă a rămas — greu de presupus că întîmplător — cu totul în umbră. Pentru explozie era nevoie de multă pulbere. Iar pulberea era, din 1601, monopol de stat și se păstra sub un control sever în Turn. De consumul de pulbere răspundea prietenul apropiat al lui Cecil, contele Devonshire, precum și locuitorii săi Carew și Brookner. Cînd, mai tîrziu, în legătură cu problemele financiare, a apărut necesitatea de a verifica consumul de pulbere, s-a aprobat ca acest lucru să fie făcut pentru

anii 1578—1604. Cu alte cuvinte, verificarea era întreruptă tocmai în anul „complotului pulberii”. Documentele privitoare la consumul de pulbere în acel an s-au pierdut mai târziu cu totul.

Încă un amănunt. În primele dări de seamă ale guvernului era menționată o ușă interioară, a cărei cheie se afla în mâinile guvernului, prin care se putea pătrunde în subsolul unde era depozitată pulberea. Conform primei dări de seamă, sir Thomas Knyvett a intrat „întimplător”, tocmai prin ușa aceasta, în subsol și acolo l-a întâlnit pe Hawkes. În darea de seamă următoare ușa a dispărut — ea concorda prea puțin cu afirmația că guvernul nu știa încă nimic despre complot. În schimb a apărut vizita lordului-șambelan. Ca urmare a unor date contradictorii se afirma că Hawkes a fost arestat în subsol sau pe stradă lângă subsol, sau chiar în propria sa locuință.

Dar să mergem mai departe. Cele mai multe amănunte care s-au știut despre complot se bazeau pe o dare de seamă oficială a guvernului, dată publicității la scurt timp după descoperirea lui. Nu încapă îndoială că aceasta miște în multe chestiuni esențiale. Se poate discuta doar în care anume chestiuni și în ce măsură denaturează darea de seamă adevărul. Dar pe ce se bazează însăși darea de seamă? Înainte de toate, pe depozițiile celor arestați, făcute în majoritatea cazurilor sub tortură sau sub amenințarea torturii (oficial a fost spus torturii numai Guy Fawkes, dar în corespondența lui Cecil s-au găsit dovezi că au fost torturați și alți acuzați). Oamenii de știință au cercetat cu atenție procesele-verbale ale interogatorilor și s-au convins că judecătorul suprem Coke „a îndreptat” deseori cu propria sa mână depozițiile, tăind pasajele care-i păreau, dintr-un motiv oarecare, „incomode” și introducând frazele de care avea nevoie. În majoritatea cazurilor cauzele acestor eliminări și introduceri sînt destul de transparente, dar într-o serie de pasaje importante motivele lui Coke rămîn misterioase, fapt care învâluie și mai mult procesele-verbale ale interogatoriilor, care s-au păstrat, în ceața confuză a minciunii și ter-tipurilor.

Dar nici aceasta nu este încă totul. Faptele cele mai esențiale privind istoria complotului și planurile conjurațiilor au devenit cunoscute din mărturia scrisă în închisoare de Thomas Winter, singurul dintre conducătorii „complotului pulberii” care mai trăia. Acesta este documentul în jurul căruia se strînge cercul de suspiciuni. Dar, pentru a le expune, va trebui pentru un timp să ne depărtăm de povestea complotului.

Probabil că cititorul nu l-a uitat pe Thomas Felipez, care a jucat un rol atât de însemnat în complotul lui Babington și în procesul Mariei Stuart, pe monstrul mic de statură, cu fața ciupită de vărsat și privirea mioapă. Pe acel specialist în coduri și plastografii în diferite limbi, pe care îl aprecia atât de mult Walsingham. E drept, Cecil a considerat posibil să-l scoată pe bătrînul spion la pensie. Felipez, care înțelegea cît se poate de bine care este cauza scoaterii lui la pensie, a scris o scrisoare smerită lui Iacob I, afirmînd că el, un om mic, nu avea nici un amestec în executarea mamei maiestății-sale. El, Felipez, nu se ocupa decît de descifrarea scrisorilor, iar aceasta o făcea din ordinul șefilor săi. Dar regele, deși nu putea fi învinuit de excesivă venerație a memoriei mamei sale, căuta totuși să păstreze aparențele, și petiția lui Felipez a fost lăsată fără răspuns.

Cu toate acestea, spionul pensionar, care ocupa o funcție bună în administrația portului din Londra, nu-și pierdea speranța de a câștiga recunoștința lui Cecil și de a ajunge din nou în serviciul lui. Urmărind cu atenție pe pasagerii care sosseau și plecau, Felipez, cu privirea sa experimentată, a dibuit sau, mai bine zis, a adulmecat, cu flerul spionului de profesie, complotul ce se înfiripa. Dînd de o urmă, el nu s-a mai putut opri și a hotărît să întreprindă o cercetare pe cont propriu.

Felipez avu ideea să intre, în acest scop, în corespondență secretă cu conducătorul recunoscut al emigranților și organizator de comploturi de-a lungul anilor, Hugh Owen, care locuia la Bruxelles. Corespondența a fost unilaterală, deoarece Owen, intrigant cu tot atîta experiență, a bănuît o cursă în scrisorile sosite de la un oarecare „Vincent” (așa își semna Felipez mesajele). Dar o astfel de piedică nu-l putea opri, desigur, pe bătrînul falsificator de scrisori să-și asume cu generozitate și alcătuirea unor mesaje de răspuns din partea lui Owen, semnîndu-l cu numele de „Benson”.

Felipez nu a ținut cont de un singur lucru, și anume de faptul că nu numai el, ci și Robert Cecil trecuse prin școala lui Walsingham. Comparînd între ele scrisorile interceptate ale lui „Vincent” și „Benson”, Cecil și-a dat seama imediat despre ce este vorba. În ianuarie 1605 ministrul înfuriat a dispus ca

spionul să fie arestat și adus fără întârziere în fața lui. Felipez nu și-a negat prea mult faptele în fața atotputernicului demnitar și a recunoscut repede totul. Plângându-se amarnic de sărăcia sa, spionul a dezvăluit încă un motiv, neașteptat, al acțiunilor sale : dorea ca prin Owen, care avea legături cu curtea spaniolă, să se înfrupte din banii pe care îi risipea cu dărnicie ambasadorul Spaniei la Londra pentru a consolida partidul adeptilor păcii încheiate de curînd ! Dacă funcționarul portului din Londra ar fi putut să știe că neînchipuit de bogatul Cecil i-o luase înainte și în această afacere, acceptînd imediat după încheierea păcii o pensie din partea guvernului spaniol, căruia i-a promis să-i trădeze secrete de stat ale Angliei ! Dar, după cum spune un vechi proverb roman, „quod licet Iovi non licet bovi“. Într-un cuvînt, Cecil a ordonat ca Felipez să fie trimis, pentru intervenție samavolnică în treburile statului, la închisoarea Gatehouse, unde acesta a rămas pînă în primăvară. Își petrecea timpul liber alcătuiind scrisori de cîință și cereri de grațiere. Felipez se jura că „nu dorește nimic cu mai multă ardoare, decît posibilitatea de a vă face dumneavoastră (adică lui Cecil. — E. C.) orice serviciu“.

De data aceasta bătrînul spion nu mința. După eliberarea din închisoare, Felipez era un om ruinat. Singurul său vis era să-și îndrepte situația, angajîndu-se în serviciul lui Cecil. În loc de aceasta, în ianuarie 1606, cu cîteva zile înainte de judecarea participanților la „complotul pulberii“, Felipez fu din nou arestat și închis în Turn.

Împrejurările care au dus la această a doua arestare au ieșit la iveală abia în zilele noastre (ca urmare a publicării arhivei lui Cecil) și merită toată atenția, deoarece, printre altele, caracterizează metodele de „lucru“ ale cîrmuitorului efectiv al Angliei. Împreună cu Felipez, cînd acesta lucra sub ordinele lui Walsingham, a fost folosit și un alt încercat falsificator de scrisori și spion de profesie, Thomas Barnes, care, printre altele, încercase, din ordinul guvernului, să cîștige încrederea lui Hugh Owen și să devină agentul lui. Spre deosebire de Felipez, acesta mai era în serviciu în 1605.

Exact la sfîrșitul anului, Barnes a falsificat, din dispoziția directă a lui Cecil, o scrisoare a lui Felipez către Owen. Peste cîteva zile, i s-a înmînat lui Barnes un pașaport pentru străinătate semnat de însuși Cecil. Pașaportul era pe numele lui Thomas Wilson, unul din secretarii lui Cecil (nu se știe dacă acest „secretar Wilson“ nu era și în Anglia tocmai Barnes). După ce și-a pus semnătura pe pașaportul lui Barnes-Wilson, Cecil a scris în aceeași zi cu propria sa mînă o scrisoare parti-

culară comandantului portului Dover, sir Thomas Fane. În scrisoare se dădea indicația ca omul cu numele de Thomas Wilson, care intenționează să plece din țară, să fie arestat în cel mai strict secret, fără pic de zgomot. Și spre marea indignare a lui Wilson, el fu arestat, deși jura că la mijloc este o eroare și că dînsul acționează în strictă conformitate cu ordinele lui Levinus Monk, secretarul principal al atotputernicului ministru. Fane l-a închis pe Wilson, conform instrucțiunilor primite, într-o celulă separată, iar scrisorile găsite asupra lui le-a trimis la Londra pe adresa lui Cecil și a lordului Northampton, care ocupa funcția de guvernator regal al cîtorva orașe din sud, inclusiv al Doverului.

Întregul truc consta în faptul că formal prima dată Felipez fusese arestat din ordinul lui Northampton, nu al lui Cecil. Acum Northampton, fără a bănui intriga, a dispus a doua oară arestarea lui Felipez. În felul acesta, vicleanul ministru a obținut, pe de o parte, izolarea totală a lui Felipez, iar pe de altă parte se putea preface că arestarea avușese loc fără știrea și participarea lui. Totodată, din punctul de vedere al ministrului, arestarea lui Barnes era un act de intimidare, care nu era de prisos pentru acest agent. Curînd, Barnes a fost pus în libertate. I s-a permis să-și continue drumul spre Flandra, ceea ce a și făcut, asigurîndu-l insistent pe Cecil de fidelitatea sa față de el și de devotamentul pentru slujba ce-i fusese încredințată.

Iar Felipez stătea, pînă una alta, în Turn. Lumea însă, după cum de mult se știe, nu duce lipsă de oameni buni. Doi oameni, de obicei puțin înclinați spre sentimentalism, au manifestat interes pentru soarta fostului spion. (Și această „grijă” din partea lor apare deosebit de semnificativă în lumina faptelor care ne sînt deja cunoscute.) L-au compătimit pe Felipez doi oameni care-i erau, s-ar putea spune, colegi de muncă — Levinus Monk și comandantul Turnului, sir William Wade, care în alte împrejurări era cunoscut doar ca un schingiuitor sadic al deținuților și un provocator, concediat mai tîrziu din postul său pentru furtul unor briliante aparținînd unei rude întemnițate a regelui. În felul acesta, Felipez nu numai că a fost izolat, dar a ajuns în situația cînd îi rămînea o singură scăpare: să-i facă un serviciu însemnat lui Cecil, căruia i s-au adresat de altfel în favoarea lui Felipez atît Monk cît și

rie 1606 Cecil putea folosi și serviciile lui Barnes, trimis cu grijă în Flandra, la fel cum Felippe fusese trimis în Turn. Era tocmai perioada cînd tribunalului i-a fost înfățișată „Confesiunea” lui Thomas Winter.

Enigma depozitiilor lui Thomas Winter

A fost oare această confesiune n fals? La 8 noiembrie Winter a fost capturat la Holbeche-house. Fusese rănit de o săgeată în mîna dreaptă și de aceea nu s-a putut apăra (dacă ar fi să dăm crezare „Confesiunii” lui, el a căpătat în timpul luptei și o altă rană, iar mai tîrziu a mai fost rănit de cîteva ori). Drept urmare, Winter nu s-a mai putut folosi de mîna dreaptă, și în timpul primului interogatoriu, luat de șeriful din Worcestershire, nu a putut semna depozitiile. Dar peste o săptămînă, la 21 noiembrie, Wade i-a comunicat lui Cecil că rana de la mîna lui Winter, care se afla în Turn, s-a vindecat în așa măsură, încît el intenționează să aștearnă pe hîrtie tot ce i-a spus ministrului în timpul convorbirii pe care au avut-o cu puțin timp în urmă, precum și tot ceea ce va reuși să-și mai amintească.

Originalul „Confesiunii” a dispărut și toate încercările de a-l găsi prin arhive au rămas pînă în prezent fără succes. Acest original trebuie să fi stat la baza textului de zece pagini al „Confesiunii”, datat 23 noiembrie 1605. Scrisul de pe acest document amintește de scrisul lui Winter așa cum fusese înainte de rănire. Dar el cuprinde un amănunt care te pune imediat în gardă. Se știe că grafia numelor de familie nu era atunci încă bine precizată (să ne amintim că s-au păstrat mai multe grafii ale numelui de familie al lui William Shakespeare, care a trăit în aceeași epocă, fapt ce a oferit nu o dată pretext celor mai diferite presupuneri și teorii, deseori de-a dreptul fantastice). Deși, la drept vorbind, grafia diferită a unuia și aceluiași nume de familie era la începutul secolului al XVII-lea mai mult o excepție decît o regulă. Winter, în toate semnăturile lui care s-au păstrat și nu suscită îndoieli cu privire la autenticitatea

lor, scria invariabil și foarte clar „Wintour”. În textul „Confesiunii” figurează semnătura „Winter”, așa cum scriau de obicei numele său de familie alții, nu el. Compararea semnăturii din „Confesiune” cu alte autografe păstrate ale lui Winter exclude aproape cu desăvîrșire ipoteza că ea a apărut astfel deoarece din fuga condeiului cele două litere „ou” s-au transformat în „e”. Fără îndoială, un falsificator ar fi căutat să reproducă exact semnătura lui Winter. Dar o greșeală a falsificatorului este totuși mai verosimilă decît o greșeală a lui Winter însuși.

Levinus Monk a făcut o copie după acest text al „Confesiunii”, considerat drept original și păstrat în arhiva familiei Cecil, care a fost prezentată regelui. Iacob a făcut pe ea diferite însemnări marginale, indicînd, în special, o frază care i s-a părut neclară și care a fost apoi refăcută. Tocmai această copie făcută de Monk, care s-a păstrat în arhivele statului, a fost publicată în darea de seamă oficială a guvernului.

Să ne întoarcem însă la presupusul original, care poate că este pur și simplu un fals sau o copie mai mult sau mai puțin prelucrată și prezentată drept original. În partea de sus a primei pagini data de 23 noiembrie este, nu se știe de ce, schimbată, cu scrisul caracteristic al judecătorului Coke, în 25 noiembrie (deși în copia lui Monk a rămas data de 23 noiembrie). Faptul că nu este o greșeală întîmplătoare ne-o dovedește împrejurarea că Coke a făcut anume la începutul și sfîrșitul „Confesiunii” completări în care arată că acest document conține depoziția lui Thomas Winter făcută de bunăvoie la 25 noiembrie în fața membrilor comisiei pentru anchetarea complotului și scrisă de acesta cu propria mîină în aceeași zi. Deși nu există nici un fel de mărturii că Winter a făcut, într-adevăr, această depoziție în fața lorzilor care făceau parte din comisie, în copia lui Monk ei sînt toți amintiți cu grijă, fiind notați de mîna lui Cecil, în calitate de martori. Semnăturile lor proprii lipsesc.

În copia lui Monk, datată 23 noiembrie, se găsesc pe margine două completări mici și puțin importante, asemănătoare cu completările făcute de rege în textul dat la tipar. Dar completări identice, scrise pe margine, găsim și în „original”, și încă cu același scris ca și restul textului ! Este clar că în „original” completările au fost făcute după ce acest „original” îi fusese adus din Turn lui Monk pentru a face copii după el. Este puțin probabil ca, după ce a fost făcută copia, originalul să-i fi fost restituit lui Winter cu dispoziția de a introduce în el aceste modificări, care nu au nici un fel de însemnătate practică se-

rioasă. Din contra, dacă considerăm „originalul“ un fals, este lesne de presupus că falsificatorul a făcut adăugirile în conformitate cu completările pe care le-au introdus în copie șefii.

În sfârșit, s-a păstrat un fragment de câteva rînduri dintr-o altă depoziție, din 25 noiembrie, a lui Thomas Winter, despre călătoria întreprinsă de el în 1602 în Spania. Depoziția este semnată „Wintour“. Și deosebit de interesant este faptul că, nu de mult, printre hîrțiile lui Cecil a fost găsită o scrisoare a lui Wade din 25 noiembrie, în care acesta anunța că Winter făcuse mărturisiri despre activitatea desfășurată de el în Spania, pe care le-a expus el însuși pe hîrtie. La scrisoarea lui Wade a fost anexată depoziția lui Winter, scrisă pe două pagini și semnată „Wintour“. Dar întregul text al scrisorii este scris în mod vădit de aceeași mîna ca și „originalul“ „Confesiunii“. Mai mult decît atît, în această depoziție este inclus, într-o formă puțin schimbată, și fragmentul din textul scris într-adevăr de mîna lui Winter. Cu alte cuvinte, o depoziție a lui Winter a fost transcrisă, într-o formă modificată, de o altă persoană, care falsifica scrisul complotistului arestat, iar la sfîrșitul acestui document fie că Winter a fost forțat să-și pună semnătura, fie că aceasta a fost de asemenea falsificată.

Această fabricare a depozițiilor din 25 noiembrie ne permite să tragem în orice caz cu o doză mare de probabilitate concluzia că și „Confesiunile“ au fost falsificate. Spunem „cu o doză mare de probabilitate“, deoarece pentru o concluzie definitivă este necesară o cercetare mai temeinică a scrisurilor tuturor documentelor amintite.

Trebuie să facem doar o rezervă : chiar și metodele descoperite de noi ale muncii falsificatorului demonstrează că acesta nu „inventă“ depozițiile, ci modifica, în funcție de planurile și intențiile lui Cecil, mărturiile autentice ale celui arestat. Este greu, de altfel, să presupui că totul a decurs altfel — falsul ar fi fost în acest caz prea grosolan și nu ar fi putut să-i inducă în eroare pe contemporani. Și nici nu era nevoie de un astfel de fals total — trebuia doar să fie eliminat ceea ce Cecil avea interes să ascundă și inclus ceea ce dorea să le atribuie complotiștilor.

Nu credem că e posibil să depistăm aceste adăugiri și omisiuni fără a avea adevărul original. Ne rămîne doar să tratăm „Confesiunea“ lui Winter cu maximum de prudență, mai ales acele pasaje ale ei a căror introducere în text era în mod vădit convenabilă lui Cecil. Dar să renunțăm complet la ea nu este posibil, deoarece numai cu ajutorul ei se poate face o

relatare cît de cît încheată a „Complotului pulberii“ ; iar asupra faptului că acest complot a existat, nu avem nici un temei să ne îndoim. Alta este întrebarea : ce rol a jucat în organizarea lui acțiunea provocatoare a guvernului.

Dacă ar fi să nu dăm crezare „Confesiunii“

Dacă ar fi să nu credem în autenticitatea „Confesiunii“ lui Thomas Winter, multe acțiuni ale participanților la „Complotul pulberii“ pot apărea în cu totul altă lumină. De pildă, închirierea lui Venegr-house putea fi doar o urmare a dorinței lui Thomas Percy de a avea o locuință în apropierea palatului regal. Casa a fost închiriată la 24 mai, iar la 9 iunie, datorită intervenției lordului Northumberland, Percy a primit o funcție la curte, lucru pe care îl știa, desigur, dinainte de la ruda sa influentă. Chiar și întoarcerea lui Fawkes putea însemna cu totul altceva. În lunile în care slăbiseră represii împotriva catolicilor, un număr însemnat de emigranți s-au întors în Anglia. Iar faptul că Fawkes a luat numele de Johnson putea fi o măsură de prudență care a fost luată de mulți emigranți — și nu fără temei.

Dar faptul existenței complotului nu poate fi pus la îndoială și de aceea nu există motive de a bănuși că relatarea făcută pe baza „Confesiunii“ lui Winter nu corespunde, în ansamblu, realității.

Se naște însă întrebarea dacă au dreptate acei autori catolici care îl indică în mod direct pe Cecil ca organizator al complotului ? Ei se referă la faptul că aceasta era o metodă obișnuită a guvernului (de pildă, organizarea complotului lui Babington). Nu încapă îndoială că descoperirea la timp a „Complotului pulberii“ i-a convenit foarte mult lui Cecil. Acest lucru îi permitea să-și sporească simțitor influența asupra regelui, să-l oblige pe acesta să renunțe la gîndul de a atenua legile îndreptate împotriva catolicilor, lucru spre care tindea Iacob și care contravenea total intereselor lui Cecil și ale cercurilor nobilimii protestante pe care le reprezenta. Și ce putea fi

mai potrivit pentru acest scop decât descoperirea unui complot care își propunea uciderea regelui, a moștenitorului tronului, a majorității celor mai înalți demnitari ai statului și constituirea, în schimb, a unui guvern catolic ?

Dar dacă Cecil a fost organizatorul întregii afaceri, cum a putut el să sădească ideea complotului în mintea lui Catesby ? Răspunsul se impune de la sine : prin lordul Monteagle. Acest fost rebel nu numai că fusese iertat, dar era în mod vădit în favoarea ministrului și în legătură permanentă cu acesta. Un amănunt foarte important pledează în favoarea unei asemenea ipoteze.

Începutul ședințelor sesiunii parlamentare din toamna anului 1605 nu urma să fie, din punct de vedere juridic, o deschidere a unui nou parlament, ci doar o reluare a ședințelor celui vechi, vremelnic întrerupte. Iar o astfel de reluare nu urma să participe regele. În 1605 Iacob a hotărât să încalce regula, deoarece parlamentul urma să hotărască o problemă de însemnătate excepțională — legiferarea unirii Angliei cu Scoția. Această hotărâre a regelui era cunoscută de un cerc restrâns de persoane, printre acestea fiind și Monteagle, în calitate de membru al delegației engleze care discutasă cu scoțienii condițiile unirii. Dacă nu s-ar fi știut că regele hotărâse să fie prezent la reluarea lucrărilor parlamentului, nu ar fi putut să existe nici „Complotul pulberii“. Iar lucrul acesta l-a aflat Catesby probabil de la Monteagle.

Acestui argument nu trebuie să i se acorde o însemnătate prea mare. Monteagle putea să-l informeze pe ruda sa Catesby despre hotărârea regelui fără nici un fel de gând ascuns. Catesby, care făcea parte din cercurile moșierimii bogate (deși nu din cele de la curte), ar fi putut să primească și pe alte căi, necunoscute de noi, informații despre faptul că Iacob intenționează să ia parte la ceremonia reluării lucrărilor parlamentului.

Toate acestea sînt adevărate, totuși este cert că Monteagle a îndeplinit rolul de spion al lui Cecil și a aflat de complot cu mult timp înainte de a juca comedia cu primirea scrisorii la castelul Hoxton. Nu încapă îndoială că aceasta a fost o reprezentație bine gândită dinainte. Nici nu mai vorbim de faptul că un alt personaj, Thomas Word, pe care Monteagle îl invitase la cină și îl rugase să citească cu glas tare scrisoarea primită, era, probabil, de asemenea un agent secret al lui Cecil. Scena a fost organizată în mod vădit cu scopul de a arăta într-o formă dramatică cum a aflat guvernul, care nu bănuia nimic, pentru prima dată despre complot. În plus, lipsa de perspicacitate a miniștrilor trebuia să scoată în evi-

dență descifrarea rapidă de către rege a sensului ascuns al scrisorii, ceea ce crea fundalul necesar pentru relevarea înțelepciunii, de inspirație divină, a lui Iacob. O astfel de prezentare a evenimentelor îl măgulea nespus pe rege, care avea o părere mai mult decât bună despre capacitățile sale intelectuale. Robert Cecil intenționa mai puțin decât orice să-l scoată pe suveranul său din această rătăcire plăcută.

Un fapt caracteristic. Ministrul, care avea o mare experiență, nu obișnuia să acorde nimănui încredere deplină, inclusiv lui Monteagle, desigur. Iată procedeul lui : unul din spionii lui, un oarecare Gage, vecin al lui Francis Tresham, i-a făcut acestuia din urmă propunerea prietenească de a-l scoate din greutățile financiare în care se afla pînă la primirea moștenirii cu condiția ca acesta să devină agent secret al lui Cecil. Era în mod vădit o încercare de a găsi un izvor suplimentar de informație despre relațiile dintre Monteagle și rudele sale participante la complot.

Francis Tresham nu a devenit agent al lui Cecil. De asemenea, nu există dovezi directe că tocmai el ar fi fost cel care a scris scrisoarea către Monteagle, fapt de care l-au bănuit Catesby și Winter. Cu toate acestea, rolul lui Tresham rămîne în multe privințe enigmatic. Timp de cîteva zile după arestarea lui Fawkes și fuga altor complotiști, el a rămas la Londra și, după unele informații, și-a oferit chiar serviciile pentru căutarea fugarilor. Deși Fawkes în depozițiile sale date sub tortură, l-a enumerat imediat pe Tresham printre ceilalți participanți la complot, timp de patru zile guvernul nu a emis ordinul cu privire la arestarea lui, iar el se comporta, la rîndul său, ca un om care nu are a se teme de autorități. Tresham a fost arestat abia la 12 noiembrie. Comportarea lui înainte de descoperirea complotului poate fi explicată presupunîndu-se că a încercat verbal să-l prevină pe Monteagle (și pe un alt cumnat al său, lordul catolic Stowrton) să nu meargă la parlament și că în timpul convorbirii cu acesta și-a dat seama că guvernul știe despre complot. Sau poate că Tresham știa prea multe lucruri despre rolul lui Monteagle și considera acest lucru drept o garanție a securității sale. La rîndul său, se pare că guvernul, de asemenea, a șovăit să-l aresteze pe Tresham, dar în cele din urmă a hotărît că este mai periculos să-l lase liber. O mîină grijulie a șters din depozițiile lui Tresham orice aluzie la Monteagle. Și totuși Tresham era în mod vădit un deținut prea periculos pentru a putea fi judecat, ca și alți complotiști, în instanță publică.

Cu ocazia percheziției făcute la locuința fratelui mai mic al lui Tresham, unde locuia și secretarul său particular, au fost găsite două copii ale unui tratat despre modul ambiguu de exprimare a gândurilor. Titlul uneia din copii fusese modificat de mîna părintelui Garnett în „Tratat împotriva minciunii și a ipocriziei“. Dar în el, sub forma „limitării“ domeniilor în care acestea trebuiau să fie aplicate, se dădeau sfaturi practice cum trebuiau folosite. Se pare că Francis Tresham urma întocmai sfaturile cuprinse în acest tratat iezuit, deși nega că l-ar fi cunoscut.

La șase săptămîni după arestare, el era deja un om bolnav. Într-una din nopți — la 23 decembrie — i-a dictat secretarului său o scrisoare către Cecil în care își dezmințea depozițiile, negînd că ar fi cunoscut pe Garnett și că ar fi știut de trimiterea lui Winter în Spania. El a rugat-o pe soția sa, care se afla de față, să transmită această scrisoare ministrului. În aceeași noapte Tresham a murit.

Oficial, moartea lui a fost explicată prin „astmă“ („boală de care a suferit timp îndelungat“). Dar, întrucît cu șase săptămîni în urmă Tresham arăta ca un om pe deplin sănătos, nimeni nu a dat crezare explicației oficiale. Mulți contemporani au considerat că Tresham a fost otrăvit și că acest lucru a fost opera lui Monteagle. Este foarte probabil că Tresham cunoștea rolul adevărat al lui Cecil și Monteagle și nu făcea un secret deosebit din faptul că posedă informații atît de periculoase. Tocmai aceasta i-a și hotărît soarta. S-a păstrat o scrisoare a lui Wade către Cecil, data 23 decembrie 1605, în care Wade își exprima îngrijorarea pentru faptul că nu s-a primit dispoziția cu privire la înmormîntarea cît mai grabnică a cadavrului. Aceasta ar putea, de asemenea, să fie o dovadă a dorinței de a ascunde faptul otrăvirii. Este foarte suspectă și o afirmație făcută de Wade în aceeași scrisoare : Tresham însuși, precum și alți participanți la complot considerau că, dacă el se va face bine, „nu au a se teme de justiție“.

Și totuși nu trebuie să tragem concluzii pripite. Dacă ar fi fost atît de îngrijorat încît să-l facă pe Tresham să tacă pe vecie înainte de a ajunge la proces, ar fi permis oare Cecil soției și secretarului omului învinuit de a fi comis crima înaltei trădări să stea tot timpul, aproape pînă la sfîrșit, în celula lui, iar pe urmă să părăsească nestingheriți Turnul ?

Făcînd bilanțul, trebuie să spunem că nu există probe directe că Cecil ar fi provocat complotul ; de altfel, ele nici n-ar fi putut să se păstreze. În schimb, este foarte probabil că el a

aflat de complot la scurt timp după ce conspiratorii au trecut la acțiune și chiar că a primit informații concomitent din câteva surse, deși rămîne neclar cît de detaliate au fost ele. Una din sursele posibile de informare a putut fi Monteagle. Alta — Thomas Allison, care frecventa în Flandra cercurile emigranților. Guvernul a primit informații și de la un anume Henry Wright, care ocupa un post la curte. Încă în aprilie 1604, Wright l-a informat despre complot pe sir Thomas Challoner, om de încredere al lui Cecil, și, după cum se plîngea Wright, nu a primit nici un fel de recompensă pentru strădaniile sale, care au durat aproape doi ani, pînă la primirea scrisorii de către lordul Monteagle. Wright a apelat chiar la rege, care, după cum reiese, nu numai că știa de „serviciul” lui Wright, dar l-a și aprobat nemijlocit.

După arestare, Fawkes nu a divulgat la început, deși a fost torturat, nici un nume. El a recunoscut doar că propriul său nume nu este Johnson, ci Fawkes. Astfel, pînă la 8 noiembrie, cînd, supus unor torturi mai crunte, el i-a numit pe ceilalți complotiști, guvernul știa oficial doar de participarea la complot a lui Fawkes și Thomas Percy, care închiriasse subsolul de sub Camera lorzilor. Cu atît mai semnificativ este faptul că deja la 7 noiembrie a fost publicată o declarație oficială care ordona arestarea lui Catesby, Winter, Rokewood, Grant și a unui număr de alți complotiști. Prin urmare, guvernul deținea unele informații, poate nu prea exacte și explicite. El avu-sese datele necesare pentru a începe să acționeze, și dacă a zăbovit mult timp, a făcut-o pentru că a așteptat momentul cel mai convenabil pentru „descoperirea” complotului.

Adepții versiunii despre „fabricarea” complotului de către Cecil afirmă că el ar fi falsificat întreaga anchetă. Printre membrii comisiei care i-au interogat pe complotiști erau însă cîțiva dușmani și rivali fățiși ai lui Cecil, care în nici un caz nu ar fi acceptat să devină unelte ale ambițiosului ministru. Dimpotrivă, ei s-ar fi străduit mai curînd să demaște imediat în fața lui Iacob înscenarea de către Cecil a complotului, a cărui descoperire contribuia atît de mult la realizarea planurilor sale.

Trebuie, de asemenea, avut în vedere că au existat, de fapt, două comploturi — „complotul pulberii” propriu-zis și planul răscoalei catolicilor, sub conducerea lui Everard Digby. Despre cel de-al doilea complot Cecil a fost încunoștințat de către iscoadele sale. El putea să-i suspecteze pe Thomas Percy și pe

Catesby, dar să nu știe de intenția de a folosi Venegr-house. Printre hîrțile lui Cecil se găsesc multe scrisori conținînd aluzii vagi la complotul ce se pregătea, la posibilitatea unei noi încercări de răscoală catolică. Un avertisment anonim, aruncat într-o cutie de lemn pe un drum, a fost scris de un servitor catolic, care dorea să denunțe complotul la care participa stăpînul său. Scrisoarea avertiza că pericolul îl amenință pe rege, pe lordul Salisbury și pe judecătorul suprem Papham.

Se pare că legăturile internaționale ale participanților la complot erau mult mai vaste decît se poate presupune la prima vedere. În orice caz, Cecil a primit un avertisment direct din partea ambasadorului Angliei la Paris, sir Thomas Parry. Acesta din urmă, prinzînd, se pare, din zbor o aluzie făcută de către ambasadorul Veneției, a transmis că trebuie supravegheat cu atenție ambasadorul Franței la Londra, contele de Beaumont. Într-adevăr, Beaumont a părăsit în grabă Londra, pentru a nu participa la deschiderea sesiunii parlamentului și, ajungînd pe litoralul francez, l-a anunțat pe regele Henric al IV-lea că în ziua reluării lucrărilor parlamentului se va face încercarea de „a-i ucide pe Iacob și toate personalitățile de seamă”. Nu este însă clar dacă Beaumont a aflat acest lucru de la complotiști sau de la spionii săi din cancelariile guvernamentale. Oricum ar fi, Henric al IV-lea l-a avertizat pe Parry asupra posibilității unor atentate împotriva lui Iacob.

Spionii lui Cecil John Reynolds și George Sawthake la Calais și Willyaston la Rouen urmăreau cu strășnicie activitatea iezuiților care intenționau, chipurile, să-i înmîneze lui Iacob petiția scrisă de părintele Parsons la Roma. La un moment dat, Willyaston și-a exprimat temerea ca nu cumva aceștia „să se atingă de persoana maiestății-sale sau a vreunui dintre copiii săi”. Willyaston comunica, de asemenea, prin Parry că iezuiții intenționează să debarce în Anglia sub înfățișarea unor negustori scoțieni. Spionii lui Cecil i-au urmărit pas cu pas, dar aceștia s-au făcut nevăzuți în ultimul moment, plecînd cu o navă scoțiană.

Aceste informații, ca și altele asemănătoare, erau de natură să accentueze dorința lui Cecil de a-l găsi pe șeful iezuiților, Garnett, și pe ajutoarele lui cele mai apropiate. La 8 ianuarie 1606 a fost arestat în Worcestershire Stephan Littleton, care se ascundea după ce-i părăsise pe Catesby și pe alți complotiști, și vărul său „roșcatul Humphrey” Littleton, precum și Robert Winter, fratele lui Thomas. Sperînd să-și salveze viața, „roșcatul Humphrey” a divulgat ascunzătorile iezuiților.

Sfârșitul șefului iezuiților din Anglia

În Anglia centrală, pe un deal înalt, de pe care împrejurimile se zăreau pe o distanță de multe mile, se înălța un castei care semăna prea puțin cu casa scundă, pe jumătate din lemn, numită White-Webs. Construită în caracteristicul stil „tudorian“, această casă se deosebea de numeroasele castele cavalierești, clădite în țară în decursul a multe secole. Nu era o fortăreață capabilă să reziste mult timp la asediul unei armate inamice. Zidurile nu-i erau adaptate pentru a trimite de pe ele ghiulele și gloanțe asupra inamicilor. Dar, deși Hindlip-house fusese construită recent de tot de bogatul latifundiar catolic Thomas Abington, ea semăna doar ca înfățișare cu palatele aristocraților și cu conacele bogate din timpurile Elisabetei. Căci dacă White-Webs fusese doar adaptată pentru un sediu al iezuiților, Hindlip-house a fost clădită anume pentru a servi drept refugiu părintelui Garnett și oastei sale creștine.

Întregul castel constituia un mister. Fiecare cameră avea nișe camuflate, pereții aveau o puzderie de ascunzători, tavanele mascau mansarde invizibile. Chiar și sobele aveau o ieșire dublă — una pentru fum, iar alta pentru iezuiți în eventualitatea că ar avea nevoie să dispară fără a lăsa urme. Căminul din dormitorul gazdei era unit printr-un tunel îngust cu una dintre nișe, unde în felul acesta se putea trimite mîncarea și vinul — pe care locatarii ascunzătorilor îl preferau în mod vădit apei — fără a trezi suspiciuni. Arhitectul iezuit nu a lucrat după șablon, fiecare ascunzătoare își avea „secretul“ său, și descoperirea uneia nu înlesnea găsirea celorlalte.

Cînd a sosit ordinul de la Londra de a se face o percheziție la Hindlip-house, lui sir Henry Bromley, căruia i s-a încredințat această misiune, i-au fost în mod special indicate măsuri excepționale de vigilență: să pună străji la toate ușile, să supravegheze pe toți servitorii și mai ales să urmărească unde este dusă mîncarea, să smulgă tapetele și astereala pereților, să măsoare lungimea fiecăreia din camere, pentru a determina prin compararea suprafeței de la etajele de sus și de jos unde ar putea exista nișe camuflate. În sfîrșit, i se ordona în mod special să controleze toate coșurile.

Sarcina i-ar fi depășit pe sir Henry și echipa sa, dacă nu ar fi operat descinderea la castel prin surprindere. Garnett și

trei subalterni de-ai săi, care se aflau acolo, abia au apucat să se refugieze în două ascunzători. Dar ascunzătorile nu erau pregătite pentru un asediu îndelungat al castelului. În loc de rezerve de hrană, în ele se găseau, după expresia lui Bromley, doar „boarfe papiste“. Acestea îi incomodau foarte mult pe locatarii ascunzătorilor, împiedicându-le mișcările. Bromley și echipa lui s-au convins că numărul paturilor depășea numărul persoanelor care locuiau în casă și că unele paturi, chipurile nefolosite, erau calde încă. Cu toate acestea, când oamenii lui Bromley au început să măsoare pereții și tavanele, nu au găsit nimic. Dar știrea care le-a parvenit în curînd despre depozițiile lui Littleton (la început guvernul acționase, se pare, pe baza unor simple bănuieli) i-a stimulat să-și dubleze eforturile. Pînă la urmă, talentele de copoi ale lui sir Henry, care nu slăbea din ochi pe locatarii casei, au dat rezultatele scontate. Lihniți de foame, subalternii lui Garnett, iar apoi și șeful în persoană au ieșit din ascunzători și s-au predat învingătorului.

Ei au fost aduși la Londra, unde însă nu s-a putut obține de la ei recunoașterea participării la „complotul pulberii“. În cazul lui Garnett, Cecil nu s-a hotărît să recurgă la torturi. Pentru a-l înșela pe iezuit, a fost trimis la el un temnicer care s-a prefăcut că simpatizează cu catolicii. El i-a aranjat lui Garnett o întrevvedere cu un alt arestat, părintele Oldcorne (peretele care despărțea celulele lor s-a dovedit a avea o spărtură ce putea fi descoperită deplasînd o scîndură). Convorbirea lui Garnett cu Oldcorne a fost, se înțelege, înregistrată cuvînt cu cuvînt de către agenții lui Cecil, care se aflau alături într-o ascunzătoare. Cele două convorbiri ale iezuiților au constituit apoi una din probele de care avea nevoie tribunalul pentru a-i condamna pe Garnett și pe complicii săi. O altă împrejurare, foarte defavorabilă iezuitului, a fost descoperirea tratatului despre modul ambiguu de exprimare, sau limitele permise ale minciunii, care, după cum ne aducem aminte, a fost găsit la Tresham. Ce preț au mai avut afirmațiile lui Garnett că nu a știut nimic despre „complotul pulberii“ în afară de cele ce i s-au spus la spovedanie, dacă el însuși a fundamentat „teoretic“ necesitatea de a recurge la minciună în diverse situații ?

Garnett și subalternii săi, cu excepția acelor care au reușit, ca Tesmond (Greenway) și Gerard, să fugă peste hotare, au fost spînzurați.

Noua nobilime îmburghezită și burghezia engleză au cîștigat încă o rundă în îndelungata luptă împotriva reacțiunii catolice și a instrumentului ei fidel — ordinul iezuiților. Dar încă din primii ani de domnie a lui Iacob I s-a văzut că absolutis-

mul englez a încetat să joace un rol progresist ; el intra tot mai mult în contradicție cu interesele burgheziei și ale „noii” nobilimi. Absolutismul începea să caute sprijin la adversarii săi de ieri — acele păături ale nobilimii care nu fuseseră atinse de dezvoltarea capitalistă a țării și înclinau spre vechile rînduiri, feudale — și făcea pași spre împăcarea cu biserica catolică. S-a modificat și politica externă a Angliei, care a încheiat pacea cu Spania. Ambasadorul Spaniei Gondomar, diplomat iscusit și experimentat, a cîștigat repede o influență mare la curtea lui Iacob I. Gondomar a creat în Anglia o rețea de spionaj alcătuită din agenți de profesie. El nu se lădea în lături nici să cumpere informații „cu bucata”. În hîrtiile sale pot fi citite asemenea însemnări : „D-lui La Forest și altor persoane de la ambasada franceză — 4 533 de reali pentru știri prețioase ; servitorului ministrului Lake, pentru reproducerea unor depeșe importante, 300 de reali ; persoanei care mi-a dat copiile tratatelor... din arhivele engleze — 1 200 de reali”.

Gondomar a cîștigat încrederea lui Iacob și, sub forma unor întrebări prietenești, căuta să afle de la rege planurile sale. Dar interlocutorul ambasadorului spaniol s-a dovedit a fi o fire capricioasă și înclinată spre înșelătorie, mai mult din pricina toanelor sale. După întîlnirile cu Iacob, spaniolul era nevoit de fiecare dată să-și frămînte mintea, căutînd să-și dea seama care dintre informațiile pescuite de la prietenul său încoronat corespundeau realității și care erau doar un rod al fanteziei regale. Problema nu era de loc dintre cele mai ușoare.

Aristocratul Gondomar lasă o parte însemnată a muncii brute în sarcina lui Jean Baptist van Malé, ambasadorul arhiducelui Albert, pe atunci guvernatorul (în mod formal domnitor suveran) al Țărilor de Jos spaniole. Acest diplomat, care s-a ridicat din rîndul conțopiștilor, se ocupa cu recrutarea în serviciul Spaniei a tot felul de funcționari de mîna a doua. Astfel, de pildă, în august 1620, el a încercat stăruitor să-l corupă pe cifratorul guvernului, un oarecare Vincentio, care stătuse deja 6 luni în Turn pentru legăturile avute cu serviciul de informații spaniol. Van Malé a vrut să-l determine pe Vincentio să refuze descifrarea unor scrisori importante ale ambasadorului spaniol la Viena către arhiducele Albert, interceptate de agenții englezi. Lui Vincentio i s-au propus bani. Părțile aflate în tratative se tîrguiau ca la piață. În plus, înainte de a plăti, Van Malé voia să se convingă de capacitatea lui Vincentio de a descifra codul spaniol. Vînzătorului i s-a cerut să aducă o mostră a „mărfii” sale. Între timp însă, autoritățile

engleze au prins de veste și i-au propus lui Vincentio să se grăbească cu descifrarea dacă nu dorește să facă cunoștință cu camera de torturi...

Într-un cuvânt, cifratorii cu experiență erau la preț mare. Pînă în ultimul timp istoricii nu au știut ce s-a întîmplat cu Thomas Fellepez după evenimentele legate de „complotul pulberii”. Urma a fost găsită în corespondența lui Gondomar. În 1621, spaniolul își comunica intenția de a-l cumpăra și expedia în Flandra pe acest „bătrîn nerușinat, care a trecut de șaptezeci de ani”.

Dimpotrivă, serviciul de informații englez a început să decadă încă în timpul lui Robert Cecil, care, după cum știm, primea el însuși o pensie mare de la curtea spaniolă și nu era dispus să-și caute prea stăruitor complicități. Conducătorii serviciului secret care i-au succedat lui Cecil au folosit serviciul mai mult pentru a-și ține sub observație rivalii de la curte decît pentru a lupta împotriva puterilor adverse. Ei nu puteau rivaliza cu Gondomar, care, în plus, dobîndise influență asupra lui Iacob I însuși.

Cu toate acestea, se întîmpla să sufere eșecuri și abilul ambasador spaniol. Se întîmpla ceva ciudat cu mesajele pe care Gondomar le trimitea la Madrid. Acolo, ambasadorul Angliei, sir John Digby, obținea pe căi necunoscute copii, descifra pasajele scrise cifrat și își trimitea captura la Londra, lui Iacob I. Așa s-au petrecut lucrurile în decurs de mulți ani, în pofida mîniei neputincioase a lui Gondomar și spre satisfacția celor cîțiva oameni inițiați. E drept că la Londra oameni de încredere aduceau imediat la cunoștința ambasadorului faptul că noua lui depeșă trimisă la Madrid a fost adusă regelui Angliei. De obicei, această știre îi era comunicată lui Gondomar de către vreun demnitar cumpărat (Calvert sau altul). În zadar schimba Gondomar cifrul și curierii, în zadar cerea ca la Madrid rapoartele sale să ajungă doar în mîinile unor persoane de absolută încredere. În zadar „spionul principal”, don André Velásquez de Velasco, trimitea noi iscoade, deosebit de fidele, la ambasada engleză. În zadar ministrul spaniol, ducele Lerma, întindea curse membrilor Consiliului de stat și secretarilor lor, căutînd să-l descopere pe trădător.

Izvorul informațiilor nu a fost descoperit niciodată. Gondomar a ajuns la concluzia că este totuși vorba de vreunul dintre membrii Consiliului de stat. Peste mulți ani, cînd a revenit din Spania, Digby, cedînd rugămintelor stăruitoare ale lui Gondomar, a dezvăluit secretul. Mesajele erau interceptate și copiate în timp ce curierul se odihnea la ultima stație de

poștalion din apropierea capitalei spaniole. Nu se știe dacă Digby a spus adevărul sau a încercat și de data aceasta să-l ducă de nas pe nenorocosul său coleg spaniol.

Printre altele, Digby a avut posibilitatea să alcătuiască pe baza rapoartelor lui Gondomar o listă completă a persoanelor care primeau pensie de la Madrid. Printre acestea erau multe din anturajul lui Iacob. Dar sir John Digby a avut suficient tact pentru a nu-l include în această listă pe regele însuși, care primea de asemenea o substanțială subvenție din partea spaniolilor.

Războiul secret și William Shakespeare

În 1606, cam pe când avea loc procesul lui Garnett sau ceva mai târziu, a apărut o nouă tragedie a lui William Shakespeare, „Macbeth“, pe care trupa sa a jucat-o chiar în prezența regelui Iacob. În această tragedie, a cărei acțiune se desfășoară într-o atmosferă sumbră, încărcată cu crime, există o scenă umoristică, care schimbă, de altfel, prea puțin coloritul general al piesei. Este vorba de monologul portarului. Acest monolog cuprinde, între altele, câteva rînduri nu prea clare pentru spectatorul de azi, dar care erau cu totul pe înțelesul contemporanilor marelui dramaturg. Auzind bătăi în poartă, portarul întreabă cine a venit. Și adaugă : „O fi vreo cutră care putea să se jure pe amîndouă talgerele balanței...“ Piesa conține o aluzie directă la adresa șefului iezuit și la tratatul său, care a stîrnit multă vîlvă. O aluzie nu prea binevoitoare. Cu toate acestea, s-au găsit oameni gata să-l implice pe Shakespeare în activitatea iezuiților și să amestece numele marelui scriitor în războiul secret al contrareforme împotriva dușmanilor ei, război ce se desfășura cu atîta înverșunare la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

În istoria literaturii este cunoscută „problema shakespeariană“, cu alte cuvinte problema dacă William Shakespeare este într-adevăr autorul marilor opere publicate sub semnătura lui. În legătură cu această problemă s-au scris multe. De ce a fost pusă această problemă ?

La aceasta a contribuit penuria datelor biografice asupra lui Shakespeare. Se știe că el s-a născut în 1564 la Stratford, se pare că părinții săi au fost analfabeți, și nu este sigur dacă el a urmat vreo școală. Shakespeare s-a însurat la vârsta de 18 ani cu Anna Hathaway, care era cu 8 ani mai în vârstă decât el, și a avut trei copii. Părăsind Stratfordul, Shakespeare a venit la Londra, a devenit actor și acționar la vestitul teatru „Globe”. Contemporanii îl considerau autor al unor piese. Întorcându-se la Stratford cu câțiva ani înainte de moartea sa, care a survenit în 1616, el a devenit posesorul unei proprietăți imobiliare, se ocupa cu cămăta (deși în piesa sa „Neguțătorul din Veneția” a demască cu pasiune cămătăria), a alcătuit un testament în care a amintit cu grijă chiar și de un „pat mai prost”, dar nu a pomenit nici un cuvânt despre genialele sale creații. Nu cumva actorul Shakespeare știa că ele sînt străine, că nu-i aparțin? Nu sînt amintite în testament nici cărțile — foarte scumpe la începutul secolului al XVII-lea —, care ar fi trebuit să existe în casa sa dacă el ar fi fost un om atît de multilateral instruit, cum a fost, fără îndoială, autorul operelor editate sub numele lui. Nu s-a păstrat manuscrisul nici uneia dintre piesele lui Shakespeare, nici o scrisoare de-a lui. Sînt îndoielnice chiar și semnăturile lui Shakespeare puse sub cîteva acte juridice. Se pune întrebarea dacă nu cumva în locul clientului semnau notarii, ceea ce se făcea atunci cînd clientul era analfabet.

În testamentul scris cu cîteva zile înainte de moartea lui Shakespeare, numele său este scris o dată într-un fel, iar în alte patru cazuri în alt fel (Willim Shackspeare și William Shakespeare). Aceste neglijențe pot fi atribuite notarului Francis Collins. Piesele lui Shakespeare dovedesc o cunoaștere excelentă a literaturii antice, a dreptului roman și englez, a geografiei, a unui număr de limbi străine, a multor probleme de cîrmuire a statului, care pot fi întîlnite doar la un om politic experimentat. În unele piese, autorul își exprimă fătîș simpatia față de aristocrație și disprețul față de plebe, destul de stranii la fiul unui locuitor dintr-un mic orașel de provincie.

Moartea lui Shakespeare s-a produs fără a fi fost remarcată la Stratford și cu atît mai puțin dincolo de hotarele lui. La moartea lui nu s-a scris nici o elegie, cum se obișnuia în acele timpuri. Nici un contemporan nu vorbește în mod direct despre actorul Shakespeare ca despre autorul operelor publicate sub acest nume. Iar alte mențiuni vagi făcute de contemporani permit o interpretare ambiguă. Numele lui Shakespeare nu este menționat nici de actorul Allan, care ținea un jurnal

notînd în el multe din evenimentele și întîmplările de la teatru. Gînerle lui Shakespeare, doctorul Hall, nu spune, de asemenea, în jurnalul său, nici un cuvînt despre faptul că socrul său a fost autorul unor opere cunoscute.

Toate portretele lui Shakespeare sînt apocrife. Stîrnește bănueli chiar și monumentul ridicat pe mormîntul său. El înfățișează un om care seamănă prea puțin cu cel de pe portretul inclus în prima culegere de opere ale lui Shakespeare, apărută în 1623, adică la șapte ani după moartea actorului la Stratford.

Și încă un amănunt curios. În 1665, anticarul William Dugdale a publicat o descriere a locurilor istorice din comitatul Warwick. În această lucrare este reprodus monumentul lui Shakespeare. Aceași figură se găsește în prima biografie a lui Shakespeare, aparținînd condeiului lui Rowe, care a văzut lumina zilei abia peste încă o jumătate de secol, în 1709. În aceste două desene monumentul arată cu totul altfel decît mai tîrziu, cînd a devenit obiect de venerație a nenumăraților admiratori ai geniului marelui dramaturg. În primele desene monumentul înfățișează un om greoi, bărbos, care strînge cu amîndouă mîinile pe pîntece un sac (sau o pernă). Prin urmare, după anul 1709, cînd numele lui Shakespeare a început să cucerească un renume mondial, locuitorii Stratfordului au modificat monumentul. În locul sacului, într-o mînă se află acum o pană, iar în alta o foaie de hîrtie. Într-un cuvînt entuziașt de laudă la adresa lui Shakespeare, compus în legătură cu apariția primei culegeri de opere în 1623, eminentul dramaturg Ben Jonson, un contemporan care l-a cunoscut bine, a aruncat misterioasele cuvinte: „Tu ești un monument fără mormînt“ („Thou art a Moniment without a tombe“). Oare nu este suficient numai acest lucru pentru a suscita o îndoială asupra faptului dacă actorul Shakespeare a fost autorul pieselor ce-i sînt atribuite, dacă nu cumva se ascunde aici, de secole, o enigmă, pe care insistența și inteligența cercetătorilor sînt chemate să o descifreze?

Asupra faptului că Shakespeare a fost autorul atîtor opere și-au exprimat îndoieli mari scriitori, chiar Byron și Dickens, care scria că trebuie să fie rezolvat „misterul“ problemei shakespeareiene.

Contestarea tezei că actorul Shakespeare a fost autorul pieselor a avut la bază motive felurite. Nu rareori a fost vorba de tendința de a nega posibilitatea ca genialele creații shakespeareiene să aparțină penei unui om ieșit din popor și de a le atribui unuia dintre reprezentanții vîrfurilor guvernante.

Deoseori a jucat un rol însemnat și goana după senzație, dorința de a propune o nouă rezolvare, cu efect, a enigmei seculare. În multe cazuri însă a fost vorba de dragostea sinceră pentru marile creații ale geniului englez (nu întâmplător lucrările unui număr de adversari ai recunoașterii actorului William Shakespeare drept autor au contribuit în mare măsură la studierea operelor shakespeariene), de protestul împotriva aceluși chip de filistin din Stratford, mulțumit de sine, cumsecade și bine intenționat, pe care istoria literară burgheză îl zugrăvea pe baza puținelor date biografice despre marele dramaturg.

Au fost propuși numeroși „candidați la opera lui Shakespeare”. În secolul al XIX-lea locul principal printre aceștia a fost atribuit eminentului contemporan al lui Shakespeare, filozofului și omului de stat Francis Bacon. Apoi a fost inclus în rândul pretendenților contele Rutland (această ipoteză a avut în deceniul al treilea o oarecare răspândire și în U.R.S.S.). Mai târziu locul lui Rutland l-au luat conții Derby și Oxford, care se mențin în calitate de pretendenți principali pînă în zilele noastre. În Anglia și S.U.A. există societăți științifice speciale care au drept unic scop să fundamenteze „drepturile” candidatului pe care l-au ales — fie acesta Bacon, Oxford sau alții. Numărul pretendenților crește mereu, în rândul lor au ajuns nu numai bărbați, ci și femei — soția lui Shakespeare și chiar regina Elisabeta în persoană. Astăzi se numără deja peste cincizeci de candidați (57). Au rămas puțini reprezentanți ai aristocrației din timpul Elisabetei cărora să nu le fi fost atribuită măcar o participare la scrierea sonetelor, tragediilor și comediilor shakespeariene. Despre mulți dintre pretendenți barem nici nu se știe ca ei să fi scris vreodată măcar cîteva versuri sau să fi manifestat interes pentru teatru.

Pe lîngă „argumentele negative”, care, după cum am văzut, trebuie să dovedească că *nu* actorul Shakespeare este cel ce a scris piesele editate sub numele lui, au mai fost născocite multe altele, menite să demonstreze că piesele au fost create tocmai de pretendentul cutare și nicidecum de vreun altul. Astfel, baconienii, de pildă, au descoperit în piesele lui Shakespeare un cod. Dacă se iau după un anumit sistem litere din diferite pagini ale primei ediții a operelor sale, se poate, chipurile, alcătui o frază care atestă că autorul este Francis Bacon. Adepții ipotezei că autorul este Rutland au stabilit că acesta din urmă a studiat în Italia împreună cu niște studenți danezi care purtau numele de Rosencrantz și Guildenstern. Tocmai acestea sînt numele unor personaje din „Hamlet”. Prin străduințele antistratfordienilor — aceasta este denumirea comună

tuturor celor ce contestă că Shakespeare din Stratford este autorul —, în piesele shakespeareiene s-au găsit multe episoade care coincideau într-o măsură oarecare cu evenimentele din diferite țări, al căror martor a fost (sau putea fi) în timpul călătoriilor sale în străinătate cutare sau cutare aristocrat proclamat „pretendent“.

Sau un fapt și mai izbitor — coincidența bătătoare la ochi dintre cugetările descoperite în carnetele lui Bacon și cele din piesele lui Shakespeare. Filozoful însă nu a expus aceste cugetări în lucrările editate sub propria sa semnătură sau, chiar dacă le-a expus, a făcut-o numai după publicarea tragediilor și comediilor shakespeareiene în care se găsesc observațiile și afirmațiile paralele. Este greu de presupus ca actorul Shakespeare să fi avut posibilitatea de a lua cunoștință de notițele pe care le făcea un mare senior, omul de stat Francis Bacon, exclusiv pentru folosința sa personală, în carnete care nu erau de loc destinate unor priviri străine. Oare din aceasta nu rezultă că Bacon însuși și-a repetat cugetările, notate la început în carnete, în piesele pe care le-a publicat sub numele lui Shakespeare? Antistratfordienii, care încearcă să dovedească că Shakespeare din Stratford era doar un camuflaj, o mască în spatele căreia se ascundea adevăratul autor al operelor shakespeareiene, notează în lucrările lor multe coincidențe și întrebări de acest gen...

Există însă și un revers al medaliei. Stratfordienii atacă însăși temelia raționamentelor adversarilor, acuzându-i în primul rînd de faptul că ei îl studiază pe Shakespeare fără a cunoaște mediul în care a trăit acesta, fără a cerceta creația altor dramaturgi din epoca sa. Îndată ce vom plasa studiul lui Shakespeare în acest cadru, multe îndoieli vor dispărea de la sine.

Nu s-au păstrat aproape nici un fel de date biografice și nici un fel de manuscrise de la Shakespeare? Dar Shakespeare nu este o excepție — în aceeași situație se află cunoștințele noastre despre aproape toți dramaturgii contemporani lui. S-au pierdut și manuscrisele lor. În ochii contemporanilor, Shakespeare nu era încă decît unul dintre scriitorii de piese cunoscute, el era pus în același rînd cu alți autori. Pentru contemporani el nu era acel geniu măreț, neegalat, cum a devenit pe bună dreptate în conștiința posterității. Abia în secolul al XVIII-lea și mai ales în al XIX-lea a început să se bucure Shakespeare de un renume universal. Se înțelege că în decursul cîtorva generații, pentru care Shakespeare „încă nu era Shakespeare“, ma-

nuscrisele sale s-au putut pierde, ca și manuscrisele majorității celorlalți dramaturgi care au trăit în timpul domniei Elisabetei I și a lui Iacob I. În plus, scriitorii de piese se aflau în perioada aceea pe o treaptă de jos a scării sociale. Când Ben Jonson și-a editat piesele sub titlul de „Opere“, fapta a provocat glume și batjocură. În epoca aceea oamenii încă nu se învățaseră să dea o înaltă apreciere creației dramaturgilor.

În legătură cu aceasta, se poate răspunde, printre altele, la întrebarea de ce Shakespeare nu spune nimic despre piesele sale în testament. Pur și simplu pentru că ele nu îi aparțineau, nu se găseau la Stratford. Manuscrisele constituiau, desigur, proprietatea teatrului în care se puneau în scenă aceste piese și trebuiau să fie păstrate în biblioteca teatrului. Faptul că în testamentul lui nu se menționează nimic despre cărți nu înseamnă de loc că acestea nu existau. Cercetătorii au studiat testamentele unor savanți și oameni de stat de la sfârșitul secolului al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea. În majoritatea testamentelor nu sînt menționate cărțile, nici chiar în testamentul lui Francis Bacon însuși ! Dimpotrivă, uneori în testamentele unor simpli yeomeni se pomenește de cîteva cărți. Poate că era încă mai dinainte hotărîită trecerea cărților lui Shakespeare în proprietatea doctorului Hall.

Shakespeare era fiul unor părinți relativ înstăriți, oameni bine văzuți printre locuitorii din Stratford. De aceea nu sînt motive pentru a presupune că el nu ar fi urmat școala locală. Desigur, aflîndu-se la Londra, el a trebuit să-și completeze cunoștințele ca autodidact. Dar aceasta a fost calea multora dintre dramaturgii contemporani lui. Iar cărțile nu au fost de fel pe timpul acela atît de scumpe cum presupun antistratfordienii. Edițiile ieftine se vindeau la prețul de cîteva penny volumașul, preț cu totul accesibil pentru un acționar al teatrului „Globe“. În aceste ediții ieftine au apărut numeroase cronici istorice, traduceri din clasicii greci și romani, lucrări de geografie și altele. Studiarea pieselor lui Shakespeare arată în plus că imaginea despre autorul lor, ca posedînd o erudiție neobișnuită, este exagerată. Toate informațiile pe care le conțin, Shakespeare le putea lua dintr-un număr nu prea mare de cărți editate în acea perioadă, iar erorile grosolane, în special de geografie, pe care le face cu greu pot fi atribuite unor aristocrați cu studii înalte, și cu atît mai puțin marelui savant Francis Bacon.

Pe de altă parte, piesele lui Shakespeare reflectă într-adevăr cunoștințele profunde ale autorului lor într-un domeniu al le-

gilor teatrului, cunoștințe firești pentru un actor profesionist și puțin verosimile în cazul unor diletanți aristocrați. Nu este nimic ciudat nici în cunoașterea moravurilor de la curte, a comportării oamenilor de stat, pe care o vădește Shakespeare, actor al unui teatru de pe lângă curte. Informațiile asupra unor detalii ale traiului și ale geografiei altor țări putea să le fi luat nu numai din cărți, ci și din povestirile colegilor săi actori (trupele engleze plecau în acei ani nu o dată pe continent, unde dădeau spectacole ce se bucurau de o mare popularitate). În sfârșit, multe din piesele lui Shakespeare sînt prelucrări geniale ale unor piese mai vechi, construite pe aceeași temă (o astfel de metodă de a crea noi opere pentru teatru era considerată pe atunci întru totul normală). „Detaliile” pe care le indică antistratfordienii puteau fi, fără îndoială, luate de Shakespeare din piesele folosite de el drept material, piese care în mare parte nu au ajuns pînă la noi. Tot aceste izvoare explică și misterul coincidențelor dintre diferite pasaje din cartelele lui Bacon și piesele lui Shakespeare — și unul și altul au folosit, probabil, aceleași materiale.

Cele mai „incontestabile” argumente ale antistratfordienilor se năruie la o analiză atentă a lor ca un castel de nisip. De pildă, enigma monumentului. A fost cercetată cu mai multă minuțiozitate cartea în care monumentul lui Shakespeare are o altă înfățișare decît cea de acum. Și ce s-a constatat? Autorul ei — William Dugdale, care a scris pe la mijlocul secolului al XVII-lea — nu nutrea încă un respect deosebit față de numele lui Shakespeare. Monumentul marelui dramaturg este desenat de el alături de un număr de alte „antichități” locale. Au fost comparate schițele din carte ale altor monumente cu originalele lor și s-a stabilit că venerabilul anticar încurca deseori, desenînd, se pare, din memorie, zeci de monumente văzute de el în fugă. Iar autorul primei biografii a lui Shakespeare, Rowe, a copiat pur și simplu desenul din cartea lui Dugdale. În felul acesta, afirmația despre modificarea monumentului se transformă dintr-un fapt aproape incontestabil într-o vădită legendă. În 1725, monumentul avea deja, neîndoiește, înfățișarea de acum. Există, de asemenea, mărturia învățătorului din Stratford Joseph Green. El a luat parte, în 1749, la colectarea de fonduri pentru repararea pietrei funerare. În luna septembrie a aceluiași an, după ce reparațiile fuseseră deja efectuate, Green menționa că s-a arătat o grijă deosebită pentru a se păstra monumentului înfățișarea sa an-

terioară *. Este puțin probabil ca învățătorul din Stratford să fi făcut în scris o asemenea declarație fără a se teme că va fi imediat învinuit de fals de către sute de martori dacă monumentul ar fi fost supus unor modificări. Și nici nu existau motive pentru a aduce în mod special justificări și a minți: pe atunci nu exista încă „problema shakespeariană”.

Analiza literară spulberă mitul despre simpatia lui Shakespeare pentru aristocrați, arătând că ar fi naiv să-l identifiți pe dramaturg cu personajele pieselor sale. În plus, nu trebuie uitat faptul că Shakespeare era omul epocii sale, iar la sfârșitul secolului al XVI-lea rolul progresist al monarhiei în Anglia încă nu era cu totul epuizat. „Codul” din piesele lui Shakespeare, descoperit de baconieni, s-a dovedit, de asemenea, a fi, după cum au arătat lucrările experților în ale cifratului, o invenție. Cu astfel de metode „de descifrare” se poate extrage din textul pieselor orice frază, inclusiv afirmația că ele sînt scrise de Shakespeare din Stratford.

Sau problema semnăturilor lui Shakespeare. Analiza grafo-logică detaliată arată că ele toate au, în diferite documente, trăsături caracteristice comune și, prin urmare, aparțin uneia și aceleiași persoane. Iar grafiera diferită a numelui nu a fost, după cum știm, o raritate în Anglia elisabetană. Numele multor personalități istorice și scriitori din acele timpuri au ajuns pînă la noi în zeci de transcripții. De asemenea, cad și argumentele în ce privește „analfabetismul”, care în general sînt absurde, avînd în vedere că se referă la actorul unei trupe de la curte, obligat să învețe repede rolurile ce îi sînt încredințate.

În sfîrșit, sînt puțin convingătoare argumentele prin care antistratfordienii fundamentează necesitatea pentru Bacon sau alți pretendenți de a-și păstra incongnito-ul, ascunzîndu-se sub masca lui Shakespeare. Guvernul Elisabetei și al lui Iacob I nu vedea de fel în piesele lui Shakespeare ceva „potrivnic legii”. Cenzura le aproba cerînd doar uneori eliminarea unor pasaje, cum ar fi scena răsturnării de pe tron în „Richard al II-lea”, în care a găsit niște analogii cu evenimentele contemporane. Dimpotrivă, trupa de la „Globe” a fost în permanență în favorurile curții. În 1600, cînd unul din participanții la complotul lui Essex, sir Jyllie Marryk, a hotărît să folosească piesa „Richard al II-lea”, jucată fără această scenă, pentru a-i incita

* Dar în 1769 scriitorul Horace Walpole menționa că autoritățile comunale din Stratford „l-au transformat foarte serios pe Shakespeare”, făcînd în mod clar aluzie la modificarea monumentului.

pe londonezi împotriva Elisabetei, regina s-a înfuriat și a ordonat să se facă o anchetă minuțioasă. Drept urmare, Marryk a fost executat, dar actorii nu au pierdut nicidecum bunăvoința reginei, deoarece au fost în mod evident, fără a bănuși ceva, doar niște unelte în mâna complotistului. Nu a fost chemat la Consiliul privat pentru interogatoriu nici autorul piesei „Richard al II-lea“, actorul William Shakespeare.

Antistratfordienii demonstrează în cor că acest lucru s-a petrecut, chipurile, din cauză că guvernul nu-l considera pe Shakespeare drept adevăratul autor al piesei. Dar, în acest caz, ori guvernul îl cunoștea pe adevăratul autor, și atunci păstrarea secretului asupra numelui său devenea cu atât mai lipsită de sens, ori cunoștea doar faptul că nu Shakespeare este autorul, și atunci ar fi trebuit, desigur, să-și pună întrebarea cine a scris piesa. Dar anchetatorii, de obicei zeloși, ai lui Robert Cecil nu au procedat astfel. Ei nu au încercat să-i smulgă — la nevoie prin tortură — actorului Shakespeare, cu care nu aveau motive să se poarte cu mânuși, numele adevăratului autor. De ce? Nu există decît un singur răspuns: atotștiutoarea poliție secretă a Elisabetei nu avea nici cele mai mici motive să se îndoiască de faptul că autorul este Shakespeare din Stratford, ea a făcut cercetările pe urme proaspete și a respins cu anticipație teoriile antistratfordienilor. (Printre altele, Francis Bacon a fost unul din acuzatorii lui Essex la proces!)

Am amintit deja faptul că adevăratul autor nu ar fi avut motive plauzibile pentru a păstra secretul timp de decenii. Cu atât mai puțin pentru a alege drept camuflaj numele unui actor al trupei care pune în scenă piesele. Căci acesta ar fi trebuit să se pomenească zilnic în situații absurde, nevoit fiind să explice pasajele neclare din piese pe care nu le scrisese, să facă în necunoștință de cauză modificările necesare, să cunoască pe de rost sute și mii de versuri scrise de altul. Străduințele antistratfordienilor de a-l subestima pe actorul Shakespeare, de a-l prezenta drept un bețiv analfabet care storcea bani de la adevăratul autor (aceasta cu scopul de a demonstra că actorul originar din Stratford era incapabil să scrie piesele ce îi sînt atribuite), fac însă și mai absurdă ipoteza că el ar fi putut juca timp de decenii rolul de „camuflaj“. Și, în general, de ce ar fi avut nevoie adevăratul autor de un asemenea camuflaj, cînd ar fi fost mult mai simplu să-și ia un pseudonim? Unii contemporani ai lui Shakespeare au și procedat așa, iar adevăratele lor nume au rămas și mai sînt și în prezent necunoscute.

Disponem de cîteva mărturii, inclusiv de cea a lui Ben Jonson însuși, potrivit cărora contemporanii îl considerau drept

autor al pieselor shakespeariene pe actorul Shakespeare din Stratford. Rutland era mai tânăr decât Shakespeare, de aceea ar trebui să presupunem că a creat o serie de excelente piese shakespeariene deja la vârsta de 15—16 ani. Alți pretendenți au murit cu mult înaintea actorului Shakespeare; contele Oxford, de pildă, în 1604. Din acest motiv, antistratfordienii încearcă să demonstreze că piesele shakespeariene, scrise în mod vădit după 1604 (și conținând aluzii la evenimentele din acei ani), au fost totuși create mai devreme, iar apoi au suferit modificări. Rămîne de neînțeles pentru ce a fost nevoie să se păstreze taina după moartea atît a autorului adevărat, cît și a lui Shakespeare din Stratford, chiar la editarea culegerii de opere în 1623.

Toți antistratfordienii încearcă să găsească în sonetele și piesele lui Shakespeare aluzii la detalii reale sau presupuse din biografia pretendentului pe care îl susțin. Dar, aplicînd această metodă șubredă, pot fi cu și mai mult temeii „raportate”, după cum au arătat stratfordienii, alte pasaje din aceleași sonete și piese la întîmplări cunoscute sau posibile din viața lui Shakespeare-actorul. Toate teoriile antistratfordiene, apărîndu-și fiecare propriul candidat, se contrazic cu înverșunare între ele, fiecare le respinge pe toate celelalte, demonstrînd cît de arbitrar sînt concluziile acestora, enunțate pe baza unora și acelorași date. Nu întîmplător diferitele curente ale antistratfordienilor nu preocupesc epitetele tari pe care și le adresează reciproc („lunatici”, adepți ai „unor concepții imposibile pînă la absurditate” și altele).

Și mai important este faptul că adepții unui anumit candidat se contrazic și sînt chiar *nevoiți* să se contrazică în permanență pe ei înșiși. Pe de o parte, ei sînt obligați să considere că pretendentul lor a trebuit, din anumite cauze foarte importante pentru el, să ascundă cu grijă faptul că este autorul sonetelor și pieselor, și de aceea mărturiile contemporanilor cum că sonetele și piesele sînt scrise de Shakespeare-actorul se datoresc necunoașterii acestei taine. Pe de altă parte, pentru a găsi măcar o brumă de dovezi, antistratfordienii sînt nevoiți să presupună că această taină era cunoscută de multe persoane, care făceau chiar aluzii la ea nu numai în corespondență, dar și în lucrările lor tipărite, că însuși autorul își divulgă, nu o dată, numele în multe din piese.

În căutare de noi probe, antistratfordienii nu au lăsat în pace nici mormintele. În ajunul celui de-al doilea război mondial a fost deschis mormîntul presupus al lui Edmund Spenser, deoarece în mărturiile din acele timpuri s-a găsit o aluzie la

faptul că în sicriul lui au fost depuse elegii scrise la moartea acestui poet. Dar, după trei secole și jumătate, locul exact al înhumării lui Spenser nu a putut fi determinat și căutările au rămas fără rezultat. Nu mai puțină emoție a stîrnit în rîndurile antistratfordienilor cercetarea așa-numitului portret de la Ashbourne al lui Shakespeare (a fost numit astfel deoarece a fost descoperit la Ashbourne, comitatul Derbyshire). Portretul a fost supus unor cercetări cu raze Roentgen și s-a descoperit că el reprezintă portretul modificat al unei alte persoane, semănînd foarte mult cu contele Oxford, unul din pretendenții principali la laurii lui Shakespeare. Trebuie însă avut în vedere faptul că portretul de la Ashbourne a apărut la lumina zilei abia în 1847. Cel mai probabil este că el reprezenta într-adevăr o modificare a portretului lui Oxford sau al unei alte persoane, făcută la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd erau foarte căutate portretele lui Shakespeare și colecționarii erau dispuși să plătească pentru ele sume enorme. Cererea a generat oferta.

Și apoi de ce ar fi avut nevoie contemporanii lui Shakespeare să folosească ca bază portretul lui Oxford? Ar fi greu să ne închipuim că ar fi hotărît să ascundă taina „vremelnic” pe această cale, lăsînd generațiilor viitoare o posibilitate de a o descifra. Oare să fi prevăzut ei posibilitatea ca în secolul al XX-lea portretul să fie supus cercetării cu ajutorul razelor Roentgen? Iar dacă au dorit să dezvăluie secretul, nu ar fi fost mai simplu să lase chipul lui Oxford în forma sa inițială, denumindu-l portret al lui Shakespeare?

Faptul că eforturile depuse de sute și mii de adepți ai teoriilor antistratfordiene, printre care se numărau destui oameni talentați și competenți, au dat rezultate atît de infime dovedește mai bine decît orice că aceste teorii nu pot fi confirmate. Nu întîmplător, curînd după cel de-al doilea război mondial, zealousul oxfordian Percy Allan a publicat chiar o carte în care a încercat să rezolve problema identității autorului operelor shakespeareiene cu ajutorul... spiritismului. Allan a reușit să stea de vorbă cu „spiritele” lui Bacon, Oxford și Shakespeare. Răspunsul pe care l-au dat spiritele putea fi știut dinainte, citind lucrările anterioare ale lui Percy Allan. Operele shakespeareiene, au „comunicat” spiritele, au fost scrise de Oxford, cu o oarecare colaborare a lui Bacon, precum și a actorului Shakespeare din Stratford.

În 1964, unul din antistratfordieni a propus, în desperare de cauză, ca rezolvarea problemei identității autorului pieselor shakespeareiene să fie transmisă pentru examinare... unei mașini

electronice, întrucât mintea omenească nu a reușit să soluționeze această problemă.

Dar, cu toate acestea, nici pe departe nu se poate respinge în întregime tot ceea ce au scris antistratfordienii. Ei au contribuit mult la înțelegerea unui număr însemnat de pasaje obscure din operele shakespearice. În lucrările lor există și dovezi că unii contemporani (de pildă satiricii Hall și Marston) îl considerau pe Bacon — și pe alți pretendenți — autor sau coautor al uneia sau alteia dintre operele pe care noi le considerăm ca aparținând lui Shakespeare, ceea ce însă nu constituie de fel o dovadă măcar parțială a justetei teoriilor antistratfordiene. Într-un cuvânt, cercetătorii serioși ai vieții și operei lui Shakespeare mai au mult de lucru...

Este însă timpul să încheiem digresiunea noastră și, după ce am schițat situația „problemei shakespearice” în stadiul ei actual, să vedem cum a ajuns această problemă să aibă legătură cu războiul secret din timpurile Elisabetei.

Mai întâi de toate, este interesant să remarcăm că în rîndurile pretendenților la laurii lui Shakespeare sînt incluși cei doi antagoniști — Robert Cecil cu spionii săi și ordinul iezuiților, mai precis — iscoadele și propovăduitorii săi din Anglia. Ambele „descoperiri” au fost făcute în S.U.A. Astfel, în 1916 a apărut la Indianapolis lucrarea lui D. M. Maxwell „Omul cu mască : Robert Cecil, conte de Salisbury, unicul autor autentic al pieselor shakespearice”. Anii vieții lui Cecil aproape coincid cu anii vieții lui Shakespeare. Maxwell a descoperit în sonete aluzii la defectele fizice ale autorului ; or, este știut că atotputernicul ministru a fost ghebos. În plus, Maxwell a declarat că scena din „Hamlet” în care Polonius își ia rămas bun de la fiul său Laertes înainte de plecarea acestuia la Paris este autobiografică.

Maxwell a considerat chiar posibil să-i atribuie lui Cecil nu numai piesele lui Shakespeare, dar și pe cele ale majorității celorlalți dramaturgi ai epocii (de altfel, în această privință americanul a urmat doar pilda baconienilor ; unii dintre aceștia au fost la fel de darnici față de candidatul lor).

În același an 1916, un alt american, Harold Johnson, a publicat la Chicago o lucrare intitulată „L-au scris oare pe «Shakespeare» iezuiții ?” Johnson a răspuns afirmativ la această întrebare. Cuvioșii părinți, nevoiți să intre în ilegalitate, au creat în timpul liber, pe care îl aveau deseori la dispoziție, tragediile, comediile și sonetele shakespearice, ca un mijloc de propagandă antiguvernamentală. (Partizanii tezei că autorul operei shakespearice ar fi fost Oxford ne încredințează, dimpotrivă, că acesta și grupul de curteni în fruntea cărora se situa au creat

piesele pentru a face astfel propagandă împotriva Spaniei și catolicilor.) De unde a apărut pseudonimul „Shakespeare?” Harold Johnson avea răspuns și la această întrebare. Pseudonimul a fost sugerat de pronumele și numele papei Adrian al IV-lea (1154—1159), singurul englez care a ocupat fotoliul de cap al bisericii catolice. Pînă a fi ales papă, el s-a numit Nicholas Breakspeare, ceea ce în engleză înseamnă „cel ce frînge lancea”. De aici pînă la „cel ce agită lancea” (Shakespeare) nu e departe. În plus, papa Adrian se trăgea, ca și actorul Shakespeare, dintr-un mediu de oameni simpli. Se înțelege că teoria lui Johnson nu a rămas fără imitatori, îndeosebi din rîndul catolicilor. Nu o dată au apărut cărți ai căror autori încercau — în van — să găsească în piesele lui Shakespeare dovada că autorul lor a fost un catolic.

Dar antistratfordienii „serioși” privesc cu ironie teoriile susținute de Maxwell și H. Johnson, tratîndu-le ca pe niște elucubrații cărora nu merită să li se acorde atenție. Cu totul altă atitudine au pentru teoria potrivit căreia autor ar fi William Stanley, al VI-lea conte Derby (1561—1642), care, alături de Oxford și Bacon, este considerat drept unul din principalii pretendenți la paternitatea operelor shakespeariene. Inițialele sale (W. S.) coincid cu inițialele lui Shakespeare, cu care au fost semănate unele dintre primele ediții ale pieselor shakespeariene.

Punctul de plecare al susținătorilor tezei că autorul a fost Derby îl constituie rapoartele unui spion iezuit (numele sau pseudonimul său este George Fenner), care corespundea cu părintele Parsons (la Roma) și cu alte persoane. Două din aceste rapoarte, purtînd data de 30 iunie 1599, au fost interceptate de către serviciul de contraspionaj al Consiliului privat și s-au păstrat în arhiva de stat engleză. Spionul îl informa pe Parsons despre încercările ce le-a făcut de a convinge pe cîțiva aristocrați englezi catolici să ia parte la un complot împotriva Elisabetei. Ar fi fost de dorit în mod deosebit participarea la complot a contelui Derby, care avea oarecari drepturi îndepărtate la tron. Este, de aceea, de înțeles amărăciunea agentului iezuit, care s-a convins că nu sînt speranțe de a-l atrage pe acest mare senior, deoarece „contele Derby este acum preocupat numai de scrierea unor comedii pentru niște simpli actori”.

Cu mici deosebiri, această frază se repetă în cele două rapoarte interceptate. De aici, desigur, nu se poate de fel conchide că este vorba despre piesele lui *Shakespeare*. Este un temei foarte subred pentru candidatura lui Derby (la care, ce e drept, se adaugă alte argumente, tot atît de puțin convingătoare). Încercarea de a pune materialele serviciului de spionaj în legătură cu

problema identității autorului este în general inconsistentă. Oare comunicarea lui George Fenner trebuie înțeleasă la propriu ? De ce repetă Fenner acest fapt, destul de lipsit de importanță pentru șefii săi iezuiți, în două rapoarte trimise la aceeași adresă și încă folosind aproape aceleași expresii ? Cine știe dacă îndărătul acestei fraze nevinovate nu se ascundea o comunicare cifrată, care avea mai multă legătură cu complotul catolic și eventuala participare la acesta a contelui Derby ?

Există încă un grup de antistratfordieni, dintre cei mai noi, care leagă istoria războiului secret cu „problema shakespeareiană”. Ne referim la aceia dintre ei care afirmă că autorul real a tot ceea ce se atribuie lui William Shakespeare este marele său contemporan dramaturgul Christopher Marlowe.

Cel mai cunoscut susținător al candidaturii lui Marlowe, ziaristul american Calvin Hofman, a publicat în 1955 o carte care a stîrnit mare vîlvă, încercînd să demonstreze în paginile ei această teză. Marlowe, desigur, se deosebește în mod radical de ceilalți candidați prin faptul că a fost într-adevăr dramaturg, și încă genial. Dacă nu ar fi survenit moartea prematură a lui Christopher Marlowe, Shakespeare ar fi avut poate printre contemporanii săi un rival într-adevăr de talia sa. Marlowe a murit la vîrsta de 29 de ani, în 1593, cînd cea mai mare parte a operei lui Shakespeare nu erau încă scrise. Faptul acesta s-ar părea că infirmă ipoteza lui Hofman, dar nici el nu-i dezarmează pe partizanii candidaturii lui Marlowe, care găsesc răspuns la orice obiecție.

Pentru a înțelege argumentarea lor, trebuie să amintim cîteva fapte din viața lui Marlowe, despre care, de altfel, nu se știe mai mult decît despre viața lui Shakespeare. Născut în același an ca și Shakespeare, fiu al unui cizmar din Canterbury, Christopher Marlowe a reușit să termine Universitatea din Cambridge obținînd titlul de magistru. Încă pe vremea cînd studia la universitate, el a intrat în serviciul lui Walsingham. Nu era un caz excepțional. Agenți ai serviciului secret erau și alte personalități din lumea literară și teatrală de atunci — de pildă poetul scoțian Antony Munday (care acționa în colegiul englez de la Roma), dramaturgul și actorul Mathew Royden, talentatul dramaturg William Fuller, care a murit de timpuriu, și poate că și Ben Jonson.

În luna februarie 1587, tînărul Marlowe a dispărut de la Cambridge fără a comunica cuiva unde pleacă. El s-a întors abia în luna iulie a aceluiași an. Iar cînd autoritățile universitare au intenționat să-l supună pe student unui interogatoriu sever asupra cauzelor lipsei sale îndelungate, din capitală li s-a

dat de înțeles că curiozitatea lor este neavenită. Marlowe vizitase diferite țări din Europa în calitate de agent secret al lui Walsingham sau al unuia dintre ajutoarele sale. El se dădea drept un om convertit la catolicism. Marlowe a trecut pe la Reims, unde se afla pe atunci unul din centrele de pregătire a preoților catolici din rîndul emigranților englezi. Acolo, viitorul dramaturg a discutat cu părintele Parsons. Studentului care folosea expresii tari la adresa reginei Elisabeta i s-au relatat planurile mișcării clandestine catolice din Anglia.

Mai târziu relațiile lui Marlowe cu guvernul s-au înrăutățit. El a aderat la cercul de liber-cugetători al vestitului navigator Walter Raleigh. Iezuiții afirmău că Raleigh și prietenii săi citeau invers cuvîntul „god” (Dumnezeu), rostindu-l „dog” (cîine). Și în sferele guvernamentale activitatea cercului lui Raleigh era privită cu neîncredere : spionii lui Robert Cecil nu puteau ști că peste trei secole unii antistratfordieni vor declara că acest cerc se ocupa cu „scrierea în colectiv” a pieselor actorului William Shakespeare. Marlowe a fost acuzat de ateism. La 20 mai 1593 el a fost chemat la ședința Consiliului privat. Nu a fost arestat, ci i s-a cerut să se prezinte în fiecare zi la cancelaria Consiliului, pînă cînd va fi luată o hotărîre în privința lui. Nu se cunosc pricinile acestei hotărîri relativ binevoitoare a Consiliului — insuficiența probelor acuzației, anumite legături menținute de Marlowe sau, poate, intenția de a-l folosi din nou în interesele „serviciului”. Nu este exclus că era pur și simplu o metodă de a-l reduce la tăcere pe scriitorul devenit incomod, fără a se proceda la o răfuială oficială.

Așadar, Marlowe a fost lăsat liber pînă la o nouă hotărîre a Consiliului, care nu a mai fost adoptată, deoarece peste zece zile acuzatul a fost ucis. După cum se știe însă, Consiliul privat a primit în acest timp noi învinuiri la adresa lui Marlowe, conținute în denunțul unuia din agenții săi — Richard Baynes. Acuzațiile erau, se pare, atît de grave, încît copia denunțului lui Baynes a fost trimisă reginei. Denunțul a fost înregistrat la 2 iunie, cînd Marlowe era deja de două zile mort. În copie se arăta însă că Marlowe a murit la trei zile *după* primirea de către Consiliu a denunțului. Ciudată împrejurare, dacă nu o considerăm o greșală a copistului. El a vrut, probabil, să scrie că moartea poetului a survenit cu trei zile *înainte de*, dar a scris la trei zile *după* primirea denunțului. Căci altfel este greu de înțeles de ce nu se amintește nimic despre măsurile pe care ar fi trebuit să le întreprindă Consiliul în momentul primirii documentului dacă Marlowe ar fi fost încă în viață. Iar măsura putea să fie doar ordinul de a-l aresta imediat.

Trebuie să remarcăm încă un fapt semnificativ. În denunțul lui Baynes, alături de numele lui Marlowe, sînt menționate de asemenea numele lui sir Walter Raleigh și al matematicianului Harriott și se arată că acuzarea trebuie să fie extinsă și asupra unui număr de alți oameni sus-puși aflați în legătură cu aceștia, ale căror nume vor fi indicate ulterior. În copia raportului trimis Elisabetei numele lui Raleigh a fost omis.

...La Deptford, un sat situat la cîteva mile de Londra, ziua de 30 mai 1593 a început ca de obicei. Locuitorii orașelului se bucurau că epidemia de ciumă, care bîntuise în capitală, ocolise Deptfordul, determinînd chiar o afluență de londonezi speriați, care plăteau bani buni pentru cazare și masă. Venise atît de multă lume, încît nimeni nu a acordat atenție unui grup de patru oameni, veniți de asemenea din capitală, deși trei dintre aceștia aveau o reputație mai mult decît dubioasă. Este vorba despre trișorul de cărți Ingram Frizer, destoinicul său ajutor hoțul Nicolas Skirs și, în sfîrșit, spionul guvernamental și provocatorul Robert Pooly, cunoscut deja cititorilor. Al patrulea era un om pe care, s-ar părea, cu greu te-ai fi așteptat să-l întîlnești într-o astfel de companie, și anume Christopher Marlowe.

Toți patru se îndreptară spre o casuță, probabil o cîrciumă, pe strada Deptford-strand, aparținînd unei oarecare Eleonora Bull. Acolo, începînd de la ora 10 dimineața — după cum s-a menționat mai tîrziu în procesul-verbal alcătuit de anchetator, „și-au petrecut timpul împreună, au luat masa, iar după masă s-au plimbat pașnic, tot împreună, au umblat prin grădina alăturată casei indicate pînă la ora 6 seara. După aceasta s-au întors din amintita grădină și au luat împreună cina“. După cină Marlowe s-a culcat pe pat în camera sa, în timp ce ceilalți trei companioni ai lui au luat loc pe o bancă, cu spatele la cunoscutul lor. Ingram Frizer ședea la mijloc. În curînd izbucni o ceartă. Între Frizer și Marlowe a avut loc un schimb de expresii tari, fiind vorba de socoteli bănești.

Marlowe, furios, a pus mîna pe pumnalul care atîrna de o curea la spatele adversarului său, l-a scos din teacă și l-a lovit pe Frizer, probabil cu mînerul, provocîndu-i o rană superficială la cap. Frizer a apucat să-l prindă pe Marlowe de mînă. În încăierarea care a urmat, Frizer, folosind cuvintele aceluiași proces-verbal, „i-a provocat numitului Christopher, cu pumnalul amintit mai sus, în valoare de 12 pence, o rană mortală deasupra ochiului drept, adîncă de doi țoli și largă de un țol; de pe urma rănii mortale menționate, sus-numitul Christopher Marlowe a murit chiar atunci și chiar în acel loc“.

Întrucît regina Elisabeta se afla în limitele razei de 12 mile de Deptford, ancheta, conform legii, a fost încredințată anchetatorului regal Dunby, care a și încheiat procesul-verbal citat. Timp îndelungat prietenii lui Marlowe nu au cunoscut împrejurările morții sale tragice. Mulți considerau că el căzuse victimă ciumei. Concluzia medicilor a fost că o rană asemenea celei descrise în procesul-verbal nu trebuia să provoace o moarte instantanee. Și mai ciudată pare, la prima vedere, soarta asasinului. Inițial el fu întemnițat. Dar după numai o lună a fost grațiat de către Elisabeta, pe motiv că acționase în legitimă apărare. Rar se acorda o asemenea favoare regală atît de curînd după săvîrșirea unei crime. Fratele ministrului Walsingham, care murise în 1590, Thomas Walsingham, prietenul și protectorul lui Marlowe, l-a luat imediat pe Frizer în serviciul său, în care de altfel se aflase și mai înainte și a rămas încă 20 de ani (fiind folosit pentru îndeplinirea unor sarcini deosebit de „delicate“, nu rareori de ordinul celor sancționabile penal).

Este interesant încă un amănunt. În luna mai 1593 Robert Pooley a plecat din Anglia la Haga cu o nouă misiune de spionaj. În ziua în care a fost ucis Marlowe, el abia se întorsese cu informații secrete pentru sir Walsingham și, după întîlnirea cu patronul, a plecat în grabă la Deptford, la casa Eleonorei Bull, unde s-a întîlnit cu Marlowe, Frizer și Skirs. Este greu de presupus că a făcut acest lucru din proprie inițiativă. Pe de altă parte, ce nevoie ar fi avut Marlowe — care în acel timp nu mai era un tînăr cu caș la gură — să se întîlnească și să-și petreacă timpul cu persoane atît de dubioase și periculoase dacă nu ar fi știut bine că ele primiseră dispoziție să-i acorde ajutor ?

Mult timp istoricii nu au dispus decît de mărturiile confuze ale contemporanilor, care au reprodus zvonurile ce au circulat pe atunci despre felul cum s-a produs asasinatul. În 1820, unul dintre cercetători a trimis în orașelul Deptford, unde a avut loc asasinatul, o scrisoare către preotul local, cu rugămintea de a căuta ceva date despre acest eveniment în registrele parohiei, în care se înregistrau nașterile, căsătoriile și decesele. Drept răspuns preotul a trimis un extras cu următorul conținut : „La 1 iunie 1593, Christopher Marlowe a fost ucis de Francis Archer“. În 1925, cercetătorul englez Leslie Hotson a găsit în arhiva de stat a Angliei originalul procesului-verbal încheiat de către anchetatorul Dunby și sentința juraților în cazul asasinării lui Marlowe. Jurații au conchis că Marlowe a fost ucis la 30 mai 1593 de către Ingram Frizer, care se afla în legitimă

apărare. Asasinatul a fost săvârșit în prezența lui Skirs și a lui Robert Pooly.

Partizanii candidaturii lui Marlowe la rolul lui Shakespeare nu au întârziat, desigur, să exploateze aceste indicații contradictorii cu privire la numele asasinului. Calvin Hofman a emis următoarea ipoteză, în aparență plauzibilă : Marlowe se temea de o nouă convocare la Consiliul privat, se temea să nu fie supus la torturi și condamnat. Atunci i-a venit în ajutor Thomas Walsingham, care a înscenat asasinatul, atrăgând în acest scop în complot nu numai pe servitorii și subalternii săi — Pooly, Ingram Frizer, Skirs —, dar și pe anchetatorul Dunby. Acesta a efectuat ancheta cu o grabă de neînțeles, nici măcar nu a interogată-o pe stăpîna casei, Eleonora Bull, și i-a pus asasinului, la întîmplare, numele de „Archer“, înlocuindu-l abia mai târziu cu „Frizer“. Poate că a fost ucis vreun marinăr în trecere pe acolo, necunoscut de nimeni la Deptford și care putea fi lesne dat drept Marlowe ? Cît despre acesta din urmă, el a așteptat la moșia lui Walsingham să treacă pericolul, apoi a plecat pe continent și timp de mulți ani a trimis în Anglia piese care erau puse în scenă sub numele lui Shakespeare.

Ingenioasă teorie, nu-i așa ? Dar are un neajuns esențial — nu se bazează pe nici un fel de probe, în afară de faptul că operele lui Shakespeare au început să apară la scurt timp după 30 mai 1593, precum și pe asemănarea dintre unele pasaje din piesele lui Marlowe și ale lui Shakespeare, ceea ce nu poate constitui o dovadă. Același lucru se poate spune despre unele plăsmuiri ca, de pildă, afirmația că în unele drame shakespeariene Marlowe ar face, chipurile, aluzie la soarta sa și că sonetele dedicate misteriosului „W. H.“ erau în realitate adresate lui Thomas Walsingham, al cărui nume se scria uneori cu cratimă — Walsing-Ham.

Atîta timp cît Hofman și adepții săi nu vor putea aduce măcar o singură mărturie contemporană că Marlowe a fost văzut în viață după 30 mai 1593, teoria lor se bazează pe pură fantezie. În fond, după cum a remarcat caustic unul dintre stratfordieni, singurul argument în favoarea tezei că Marlowe ar fi autorul operei lui Shakespeare se reduce la faptul că Marlowe a fost ucis, iar Shakespeare a continuat să trăiască în anii cînd au fost scrise piesele shakespeariene.

În 1953, la colegiul Corpus Christi din Cambridge, unde și-a făcut studiile Marlowe, s-au făcut reparații la încăperea respectivă, care din secolul al XVI-lea nu a suferit aproape de loc transformări. Sub un strat de tencuială de proveniență mai recentă a fost descoperită o scîndură zugrăvită. O cercetare

mai minuțioasă a dus la constatarea că este un tablou reprezentând un tânăr. Hofman încearcă să-și convingă cititorul că este portretul lui Marlowe, de altfel într-un totu asemănător portretului lui Shakespeare din prima ediție a operelor sale.

În comedia shakespeariană „Cum vă place?” măscăriciul Tocilă spune: „Cînd versurile cuiva nu se bucură de înțelegere și agerimea minții lui nu-i dusă de mîna de pruncu acesta înțelept: înțelegerea, omul acela e mai năpăstuit decît o biată dugheană împovărată de o coșcogeamite datorie” (textual — „decît de o plată mare într-o cameră mică”) (actul III, scena 3). Nu numai adepții candidaturii lui Marlowe vîd în aceste cuvinte o aluzie la scena tragică din cămăruța hanului din Deptford. Dar de ce să credem că această aluzie a fost făcută de către Marlowe, salvat ca prin minune, și nu de către Shakespeare?

Hofman a încercat să folosească încă un procedeu îndrăgit de antistratfordieni — cel al dezgropării mormintelor. După multe intervenții s-a obținut aprobarea de a deschide mormîntul lui Thomas Walsingham, unde se spera să fie descoperite manuscrisele lui Marlowe. Mormîntul a fost deschis în 1956 și Hofman, dezamăgit, a fost nevoit să declare: „Am găsit nisip, nici sicriu, nici hîrtii, ci numai nisip”. Presa a remarcat cu ironie că teoria lui Hofman este tot atît de lipsită de conținut ca și mormîntul. Dar americanul declarase, prevăzător, dinainte: dacă în mormînt nu se va găsi nimic, aceasta va însemna că nu va fi găsită doar una din „cheile” descoperite de el pentru dezvăluirea misterului autorului operelor shakespeariene. Pînă una alta, Hofman și-a reeditat cartea însoțind-o de postfața cuvenită...

Ar fi de prisos să mai spunem că ipoteza despre „complotul” lui Thomas Walsingham este cu totul artificială: dacă el ar fi dorit să-l ajute pe Marlowe, atunci, între 20 mai și data sosirii la Consiliul privat a noului denunț, ar fi putut să organizeze fără greutate fuga acestuia în străinătate, fără a recurge la înscenarea grosolană a asasinatului. În ce privește deosebirile de nume ale asasinului, ele au rezultat, după cum a arătat încă în 1925 Leslie Hotson, dintr-o greșeală a preotului. El descifra greu scrierea din timpul Elisabetei. În numele lui Frizer, scris cu litere mici și cu doi f (ffrizer), el a luat primele două litere drept un „A” majuscul și a plăsmuit, pur și simplu, celelalte litere, rezultînd astfel numele de Archer. În lucrarea sa „Moartea lui Christopher Marlowe”, Hotson a inclus o fotocopie a înscrisului din registrul parohiei, care dovedește în mod indubitabil greșeala preotului. În registru este înscris, fără

îndoială, numele lui Frizer, deși i se atribuie în mod greșit prenumele de Francis. Este interesant faptul că, deși l-a citit în mai multe rînduri pe Hotson, Hofman ocolește consecvent această concluzie de necontestat a savantului englez.

Sînt prea puțin convingătoare și încercările lui Hofman de a demonstra că tabloul asasinatului zugrăvit în procesul-verbal făcut de anchetatorul Dunby nu ar fi verosimil. În acest proces-verbal se spune că, în timpul conflictului care s-a iscat, Marlowe a smuls pumnalul pe care Ingram Frizer îl purta la spate. Acest detaliu îi prilejuiește lui Hofman un potop de ironii la adresa modului neobișnuit de a purta un pumnal. Dar mărturiile contemporanilor arată în mod neîndoielnic că în epoca elisabetană acesta era un fel răspîndit de a purta armele.

Hofman afirmă că Marlowe nu putea avea nimic comun cu persoane atît de dubioase ca Frizer și Skirs. Din punctul de vedere al situației lor sociale, aceștia însă nu erau mai prejos de Marlowe. Frizer avea o proprietate, Skirs era fiul unui negustor și prietenul unuia dintre prietenii lui Marlowe. Hofman atrage atenția și asupra faptului că Frizer nû numai că a fost în scurt timp achitat, dar că, împreună cu Pooly și Skirs, și-a menținut serviciul la protectorul poetului — Thomas Walsingham. Dar, totodată, Hofman pierde din vedere un amănunt important: toți trei, ca și Marlowe în tinerețe, au servit pînă atunci cu credință nu lui Thomas, ci lui Francis Walsingham. Pooly a jucat un anumit rol în descoperirea complotului lui Babington. Menținerea lui Frizer, Skirs și Pooly în serviciu indică ori că erau utili, fapt pentru care Thomas Walsingham nu a considerat necesar să se despartă de ei, ori... ori într-adevăr a existat un complot, dar nu cu scopul de a-l salva, ci de a-l lichida pe Marlowe, iar Thomas Walsingham a îndeplinit și în acest caz indicațiile autorităților. Cauza care a determinat dorința de a scăpa de Marlowe putea fi nu numai ateismul său (după cum ne amintim, învinuirile cele mai serioase au parvenit Consiliului privat deja după asasinat), ci și eventuale conflicte iscate între serviciul secret și marele dramaturg, fost agent. Ba, poate, și teama lui Thomas Walsingham că Marlowe va divulga sub tortură secretele sale și ale cercului lui Raleigh.

Aceste presupuneri sînt, se pare, sortite să rămînă pentru totdeauna presupuneri. De altfel, și învinuirea de ateism era destul de serioasă pentru niște autorități în rîndul cărora erau numeroși protestanți fanatici. În afară de aceasta, serviciul de informații al Elisabetei putea avea motive speciale ca să nu admită judecarea publică a poetului. Marlowe ar fi putut da unele amănunte „supărătoare“ despre călătoriile sale pe conti-

nent în calitate de agent al serviciului secret. Serviciul de informații din timpul Elisabetei era condus de oameni pricepuți și prudenți. Așa că nu-i de mirare că nu s-au găsit în arhive probe ale complicității miniștrilor reginei cu încăierarea întâmplătoare din orașelul Deptford, în timpul căreia un oarecare Frizer l-a ucis pe Christopher Marlowe, student al Universității din Cambridge.

Cardinalul și „eminența cenușie“

În istoria războiului secret guvernarea lui Richelieu a jucat un rol nu mai puțin însemnat decât în istoria Franței și a întregii Europe occidentale.

Armand-Jean du Plessis, cardinal și duce de Richelieu, născut în 1585, a crescut în atmosfera intrigilor de palat. Și-a început de timpuriu cariera la curte, însușindu-și la perfecție întreaga „tehnică“ a metodelor de a descoperi intențiile adversarului și de a-și camufla cu grijă propriile planuri, ceea ce deseori era o condiție necesară a succesului. Inițial, Armand intenționa să îmbrățișeze cariera militară, dar împrejurări de familie l-au determinat în scurt timp să ia hotărârea de a deveni preot : în mod neașteptat deveni liber locul de episcop la Luçon, loc care de fapt aparținea în mod ereditar familiei du Plessis. Exista o piedică — Armand abia trecuse de 20 de ani ; conform uzanțelor bisericești, era prea tânăr pentru a deveni episcop. Regele Henric al IV-lea, care avea o atitudine binevoitoare față de tatăl lui, nu a dat, desigur, atenție unui lucru atât de mărunț și l-a numit pe Armand du Plessis episcop. Dar consacrarea în rangul de episcop o putea face numai papa Paul al V-lea. Ursuzul bătrîn a ascultat în tăcere cuvîntarea înflorită rostită în limba latină de junele palid și uscățiv, care arăta mai tânăr de anii săi. Papa întrebă :

— Dar aveți vîrsta stabilită de regulamentele bisericii ?

— Am, preasfinția-voastră — răspunse du Plessis, făcînd, așa cum se cuvenea, o plecăciune pînă la pămînt în fața marelui pontif al bisericii romane.

După ce ritualul solemn fu săvîrșit, noul episcop de Luçon se prosternă pe neașteptate în fața papei și exclamă :

— Preasfinția voastră, iertați-mi un mare păcat, căci nu am încă vîrsta trebuincioasă !

Lui Paul al V-lea nu i-a rămas decât să-i ierte episcopului păcatele și să remarce cu subînțeles că acest „hoțoman” va ajunge departe. Papa presimțea poate că va trebui în curînd să-l facă pe „hoțoman” cardinal și — în schimbul străduințelor de a limita influența Habsburgilor spanioli și austrieci, fii iubiți ai bisericii, a căror putere „excesivă” neliniștea foarte mult sfîntul scaun — să-i ierte păcate și greșeli mult mai mari.

Timp de aproape 20 de ani — din 1624 și pînă la moartea sa, survenită în 1642, — cardinalul Richelieu a fost cîrmuitorul de fapt al Franței pe lîngă omul de nimic care se numea Ludovic al XIII-lea. Pentru a nu fi răsturnat de pe înălțimile atotputerniciei, Richelieu a trebuit nu numai să învețe cum să folosească slăbiciunile și capriciile lui Ludovic al XIII-lea, nestatornic și supus unor influențe străine, dar și să fie tot timpul la curent cu neîncetatele intrigi de la curte. La aceste intrigi luau parte activă mama, soția și fratele regelui, precum și alți prinți de sînge, fără a mai vorbi de o mulțime de seniori influenți. Nu era vorba de simple intrigi de palat, fără mare însemnătate politică. Participanții la ele încercau să submineze politica de întărire a absolutismului regal, de subordonare completă a aristocrației față de puterea supremă a monarhului, pe care o ducea cu perseverență Richelieu sprijinindu-se pe majoritatea nobilimii și a burgheziei. Acestora le era necesară o putere fermă, care să înăbușe numărul crescînd al răscoalelor țărănești și orășenești.

În rezistența pe care o opuneau lui Richelieu, adversarii săi recurgeau aproape totdeauna la o metodă preferată — la înțelegerea cu Habsburgii, împotriva cărora cardinalul, continuînd linia lui Henric al IV-lea, ducea o luptă îndîrjită. Din cauza aceasta serviciul de informații al lui Richelieu trebuia să rezolve sarcini multiple, deși strîns împletite între ele : să-i depisteze pe adversarii de la curte ai cardinalului, să descopere legăturile lor cu Spania și cu împăratul german și, în sfîrșit, să se ocupe nemijlocit de politica externă, care includea, printre altele, mobilizarea regelui protestant al Suediei, Gustav Adolf, și a principilor protestanți germani împotriva aceluiași împărat. Este lesne de înțeles de ce Richelieu prefera în aceste condiții să imprime serviciului de informații un caracter privat, plătindu-și iscoadele din buzunarul său propriu, ale cărui rezerve, de altfel, se împrăștiu după aceasta repede pe contul vistieriei.

Richelieu nu avea încredere nici în propriii săi secretari. Cînd aceștia transcriau documente importante, cardinalul le supraveghea personal munca, pentru ca nu cumva să se facă,

cu această ocazie, copii suplimentare de pe documentele secrete. Printre puținele persoane care se bucurau de încrederea lui Richelieu se afla ajutorul său în ale diplomației și în intrigi de curte, conducătorul efectiv al serviciului său secret, călugărul capucin părintele Joseph („eminența cenușie“, cum îl numiseră ironic dușmanii).

Joseph du Tremblay era într-adevăr un diplomat capabil și un spion abil, de al cărui ajutor cardinalul avea nevoie în permanență. Unul dintre cele mai mari succese ale părintelui Joseph a fost misiunea îndeplinită de el în vara anului 1630 la curtea împăratului german Ferdinand al II-lea. Întrucât formal părintele Joseph nu deținea nici un post în guvern, rolul de reprezentant oficial l-a jucat ambasadorul Franței în Elveția, Brulart, dar toate problemele erau, de fapt, rezolvate de către capucin. Pe drum părintele Joseph s-a întâlnit cu încercatul comandant de oști al împăratului, Wallenstein. Discuția a avut loc între patru ochi. Participanții la ea luaseră contact încă de mai înainte, probabil din inițiativa capucinelui. Poate că obiectul discuției l-a constituit intenția secretă a lui Wallenstein de a ajunge în fruntea vreunui principat independent.

Ajungând la împărat, trimisul lui Richelieu reuși să-l convingă pe Ferdinand că Franța va rămîne neutră în războiul de 30 de ani (1618—1648), care era în toi. Mai mult decît atît, capucinel reuși să trezească suspiciunile împăratului împotriva lui Wallenstein, care fu în scurt timp demis. Acest lucru i-a îngăduit aliatului Franței, regele Gustav-Adolf al Suediei, să zdrobească oștile împăratului. După aceasta, ce e drept, Wallenstein a fost restabilit în postul său de comandant, dar, fiind nemulțumit de împărat, a intrat în contacte secrete cu agenții francezi, care l-au îndemnat să încerce a deveni rege al Cehiei. În cele din urmă Wallenstein a fost ucis de ofițeri ai armatei sale, care au acționat din ordinul Vienei. Împăratul și principii catolici germani pierduseră pe cel mai bun general al lor.

Încă în primii ani ai guvernării lui Richelieu, a fost organizat împotriva lui un complot condus de fratele regelui, Gaston d'Orléans. La complot au luat parte soția lui Ludovic, Ana de Austria, frații nelegitimi ai regelui — ducii de Vendôme, mareșalul Ornano și contele Chalais. Complotiștii intenționau să-l răpească pe Ludovic al XIII-lea și pe Richelieu, iar în caz de nereușită să înceapă o răscoală armată, pentru care li s-a promis de la Viena și Madrid un sprijin deplin.

La descoperirea complotului a jucat un rol important unul dintre cei mai buni agenți ai părintelui Joseph — Rochefort, unul dintre personajele celebrului roman al lui Alexandre

Dumas „Cei trei mușchetari“. Rochefort s-a deghizat în capucin și, primind de la părintele Joseph instrucțiuni amănunțite asupra felului cum trebuie să se comporte un călugăr din acest ordin, a plecat la Bruxelles. În plus, pentru a-i deruta pe spionii partidei adverse, Rochefort vorbea franțuzește cu un puternic accent valon și nu uita, când avea ocazia, să pome-nească de ura ce o nutrea pentru Franța. La Bruxelles pretinsul călugăr reuși să câștige încrederea marchizului Laigues, aman-tul uneia dintre complotiste, ducesa de Chevreuse. În curînd Laigues i-a și înmînat serviabilului călugăr cîteva scrisori pe care acesta urma să le ducă la Paris. „În felul acesta — mai spuse Laigues — veți aduce un mare serviciu Spaniei“. Pentru mai multă siguranță, Rochefort a jucat o comedie, afirmînd că nu poate călca pămîntul Franței înșelîndu-i pe spionii cardina-lului, și cedă doar atunci cînd Laigues i-a promis să obțină un permis de călătorie din partea înaltului cler. La jumătatea drumului, Rochefort fu întîmpinat de curierul părintelui Jo-seph, care duse repede scrisorile la Paris. Scrisorile s-au dovedit a fi cifrate, dar codul fu repede descoperit și Richelieu putu să ia cunoștință de planurile complotiștilor.

După citire, scrisorile fură din nou remise lui Rochefort, care le-a înmînat destinatarului, un oarecare avocat La Pierre, care locuia pe lîngă strada Maubert. La Pierre fu pus sub o permanentă supraveghere. Astfel, s-a descoperit în scurt timp că adevăratul destinatar era un om din anturajul regelui, mar-chizul de Chalais, față de care se înmulțeau de mult timp bă-nuielile. Deosebit de însemnat era însă faptul că în scrisorile aduse de Rochefort se vorbea că ar fi fost de dorit nu numai moartea lui Richelieu, ci și a lui Ludovic al XIII-lea. Acest lucru i-a permis ulterior lui Richelieu să-i pedepsească pe com-plotiști ca pe niște participanți la un atentat împotriva sacrei persoane a monarhului. Richelieu înclina să-l aresteze imediat și să-l trimită la eșafod pe marchizul de Chalais, dar „emi-nența cenușie“ a insistat asupra unei metode de acțiune mai ra-finate. A început urmărirea neîntrepută a lui Chalais, pentru a-i descoperi pe ceilalți complotiști. Iar Rochefort, care a pri-mit scrisorile de răspuns la cele aduse de dînsul, fu din nou trimis la Bruxelles.

Lui Chalais nici nu-i trecea prin minte că este prins în mre-jele rețelei de agenți ai cardinalului și trimise liniștit un curier la regele Spaniei cu propunerea de a încheia tratatul secret, asupra căruia se purtau deja tratative cu autoritățile spaniole din Belgia. Curtea spaniolă și-a exprimat acordul deplin de a satisface toate cerințele complotiștilor. Dar la întoarcerea de

la Madrid curierul fu arestat și Richelieu intră în posesia tuturor dovezilor ce atestau că complotiștii, pe lângă toate celelalte, se fac vinovați și de înaltă trădare. După ce serviciul secret al cardinalului reuși să descurce toate itele complotului, fratele regelui, Gaston d'Orléans, un trădător înăscut, și-a denunțat toți complicii. Chalais și-a încheiat viața pe eșafod.

Cam în același timp s-a petrecut și vestitul episod cu colierul de briliante al reginei Ana de Austria, pe care se axează intriga în romanul lui Alexandre Dumas „Cei trei mușchetari”. Primul care a relatat această întâmplare a fost un contemporan al evenimentelor, scriitorul francez La Rochefoucauld. De Ana de Austria se îndrăgostise ducele Buckingham, favorit a doi regi englezi — Iacob I și Carol I — și atotputernic prim-ministru al Angliei. Dacă ar fi să dăm crezare relatării lui La Rochefoucauld, Ana de Austria i-a dăruit drept amintire ducelui Buckingham un colier de briliante pe care ei i-l făcuse cadou, cu puțin timp înainte, regele. Cardinalul, aflând acest lucru de la spionii săi, a hotărât să folosească ocazia pentru a da o lovitură adversarei sale — regina. În romanul lui Dumas, Richelieu îi încredințează perfidei lady Winter misiunea de a-i tăia lui Buckingham, în timpul unui bal, doi eghileți de briliante și a-i trimite în grabă la Paris. După aceasta cardinalul i-a sugerat lui Ludovic al XIII-lea s-o roage pe regină să-și pună colierul la cea mai apropiată recepție. În cartea lui Dumas, d'Artagnan și vitezii săi prieteni, mușchetarii, îi aduc reginei de la Londra la Paris — în pofida a mii de tot felul de piedici puse de agenții lui Richelieu — colierul ei cu doi eghileți noi, confecționați în grabă, care nu puteau fi deosebiți de cei furați de lady Winter. Cardinalul, care își savura dinainte triumful, a rămas de rușine. În realitate, rolul lui lady Winter l-a jucat contesa Carlyle, amanta lui Buckingham, dacă... dacă nu cumva întregul episod nu este decît rodul fanteziei lui La Rochefoucauld sau — ceea ce este și mai probabil — relatarea unui zvon care circula la curte.

Lupta împotriva lui Richelieu nu înceta.

În fruntea unui alt complot se afla mama lui Ludovic al XIII-lea, Maria de Medici. Mai înainte ea nu acționase împotriva ministrului, care în tinerețe fusese favoritul ei și îi datora chiar înălțarea sa. Profitînd de boala regelui, Maria de Medici și partizanii ei începură să-l implore pe acesta să nu plece la tabăra militară din Savoia, cum cerea cardinalul. Boala regelui se agravă și Maria de Medici, împreună cu Ana de Austria, reuși să-i smulgă lui Ludovic, cu ajutorul lacrimilor și rugămintilor, promisiunea de a se despărți de cardinal. Regina-

mamă triumfă și-l dădu afară în mod grosolan pe Richelieu, care se prezentase în audiență la ea. Lingăii de la curte socotiră deja că venise timpul să-și mute sediul din anticamera cardinalului în cea a reginei-mamă. Dar se pripiseră. Ludovic al XIII-lea se înzdrăveni și, uitându-și promisiunea, îl chemă imediat la sine pe cardinal, care deveni din nou cîrmuitor atotputernic al țării. Nu întâmplător această zi — 10 noiembrie 1630 — a intrat în istorie sub denumirea de „ziua celor prostiți“. Mulți dintre cei „prostiți“ au fost îndepărtați de la curte, iar Maria de Medici, după o încercare nereușită de a organiza o rebeliune, fu exilată.

Gaston d'Orléans a reușit totuși să provoace o răscoală în Lorena și să încheie un tratat secret cu Spania, care a promis ajutor adversarilor lui Richelieu. Pentru a-i înspăimînta pe rebeli, cardinalul a dat ordin să fie executat partizantul lor mareșalul Marillac. Armata regală a intrat în Lorena și a zdrobit trupele rebelilor. Unul din conducătorii rebeliunii, ducele Montmorency, a fost decapitat. Gaston d'Orléans s-a „pocăit“ și și-a trădat complicitățile, asigurîndu-l cu lacrimi în ochi pe cardinal de veșnica dragoste ce i-o poartă..., și a început să țeasă iarăși intrigi împotriva lui Richelieu. Iar Maria de Medici, plecînd la Bruxelles, s-a apucat nu numai să organizeze acțiuni menite să zădărnicească politica externă a cardinalului, ci a creat și un fel de centru complotist pentru organizarea de atentate împotriva primului ministru al regelui. Ludovic al XIII-lea l-a sfătuit pe Richelieu să nu se atingă de fructe și de vînat, fără a le verifica, chiar dacă îi sînt trimise din ordinul regelui.

În 1633 serviciul de spionaj al părintelui Joseph a descoperit un nou complot, la care luau parte ducesa de Chevreuse, prințul Gaston și alți dușmani ai cardinalului. Părintele Joseph a urmărit toate ramificațiile complotului pînă în Anglia, unde dușmanii cardinalului erau sprijiniți de regina Henriette-Maria și apropiații acesteia.

În 1635, războiul nedeclarat dintre Franța și Spania a dus la o ruptură deschisă și a prilejuit un număr și mai mare de atentate, organizate în secret, la viața lui Richelieu. Trupele spaniole au invadat Picardia și au ocupat fortăreața Corbie. Ludovic al XIII-lea și Richelieu au asediat această fortăreață importantă. Atunci, Gaston d'Orléans, convins de impunitatea sa, împreună cu contele de Soissons s-au înțeles cu spaniolii să obțină ridicarea asediului după ce-l vor uide pe cardinal. De data aceasta, se pare că serviciul de contraspionaj al cardinalului a scăpat din vedere pregătirea atentatului. Acesta nu a

reușit, deoarece lui Gaston, ca de obicei, i-a fost frică și nu a dat ucigașilor semnalul convenit. Peste puțin timp Richelieu a obținut toate informațiile despre complot, iar Gaston și contele de Soissons, aflând că planurile lor sînt dezvăluite, s-au grăbit să fugă din Franța.

Mai rămînea Ana de Austria, care se opunea politicii externe a cardinalului și purta corespondență secretă cu Madridul și Viena. Serviciul de informații al lui Richelieu urmărea neobosit fiecare mișcare a reginei. După asediul fortăreței Corbie, spionii lui Richelieu au reușit să pună mîna pe un vraf întreg de scrisori scrise personal de Ana de Austria și adresate prietenei acesteia ducesa de Chevreuse, deja cunoscută nouă, care continua să joace un rol de seamă în conjurațiile împotriva lui Richelieu. Regina fu supusă unui interogatoriu sever și trebui să jure că nu va mai purta corespondență cu dușmanii Franței.

Între timp, în 1637 a izbucnit o răscoală organizată de contele de Soissons și de comandantul fortăreței Sedan, ducele de Bouillon. Ca și mai înainte, complotiștilor le-a fost promis ajutorul regelui Spaniei și al împăratului german. Trupelor rebelilor li s-a alăturat un detașament de 7 000 de soldați imperiali. Armata regală a suferit o înfrîngere în bătălia de la Marfée. Complotiștii sperau că după aceasta Ludovic al XIII-lea îl va sacrifica pe Richelieu. Șovăitorul rege înclina deja să accepte îndepărtarea cardinalului. Dar în 1641 sosi o veste neașteptată — căpetenia complotului, contele de Soissons, fusese asasinat de un necunoscut. Partizanii cardinalului au putut doar să explice că, după toate aparențele, contele se sinucisese... După moartea contelui de Soissons, ducele de Bouillon a preferat să se înțeleagă cu Richelieu, iar restul complotiștilor au fugit din Franța.

Dar în același an a început să se contureze un nou complot, și mai periculos pentru Richelieu, în care a fost pe jumătate atras însuși regele. Cardinalul trebuia să-i supravegheze fără încetare pe duhovnicii și favoriții regelui. Odată, duhovnicul regelui, iezuitul Caussin, reuși chiar să-i smulgă religiosului Ludovic acordul pentru demiterea cardinalului. Regele l-a rugat pe Caussin să-l propună pe succesorul lui Richelieu. Iezuitul l-a indicat pe ducele d'Angoulême. Dar ducele știa bine că față de Richelieu nu există secrete și a preferat să se ducă singur să raporteze totul primului ministru. Ca urmare, Caussin a zburat imediat din funcția de confesor al regelui.

Mai complicat era cu favoritele. Agenții lui Richelieu supravegheau cu atenție pe doamnele de la curte asupra cărora

se îndrepta atenția lui Ludovic. Înainte de a li se permite să devină favorite ale regelui, ele trebuiau să devină spioane ale cardinalului. Ludovic al XIII-lea era de obicei capabil doar de un atașament platonice, de aceea Richelieu, om cu spirit practic, le considera pe favorite un instrument insuficient de puternic pentru influențarea monarhului. Mai târziu, favoritele au fost înlocuite cu favoriți selecționați de cardinal. Tocmai unul dintre aceștia, Henri de Cinq-Mars, fiul unui partizan al lui Richelieu — mareșalul Effiat, deveni sufletul noului complot, în care au fost atrași din nou nelipsitul Gaston d'Orléans, ducele de Bouillon și, probabil, Ana de Austria.

Franța continua să se afle în război cu Spania și complotiștii au cerut ajutor inamicului. Ei au semnat un tratat secret cu primul ministru al Spaniei, ducele Olivares. Spaniolii trebuiau să atace Franța din nord, iar ducele de Bouillon să le predea Sedanul. Aceasta ar fi împiedicat înaintarea armatei franceze în Catalonia. În schimb, spaniolii au promis să acorde orice ajutor complotiștilor, inclusiv refugiu pe teritoriul lor în caz de nereușită.

Cel mai abil agent al lui Cinq-Mars era prietenul său viconte de Fontrailles. Era un schilod sluțit de două cocoșe.

Odată, Fontrailles, împreună cu câțiva nobili tineri, a luat în deridere un spectacol care fusese organizat sub auspiciile lui Richelieu. Cardinalul nu uita astfel de jigniri. Întâlnindu-l peste câteva zile pe viconte în salonul palatului său, în momentul când i se raporta sosirea unui ambasador străin, Richelieu rosti cu glas tare : „Dați-vă la o parte, domnule de Fontrailles. Ambasadorul nu a venit în Franța pentru a se uita la monștri“. Fontrailles, din acea clipă dușman de moarte al cardinalului, deveni un participant activ la complot. Deghizat în călugăr capucin, Fontrailles a plecat la Madrid pentru a se întâlni cu Olivares și s-a întors aducându-i lui Cinq-Mars tratatul semnat.

Câteva exemplare ale tratatului trebuiau trimise acum complotiștilor, care se aflau în momentul acela în locuri diferite. Aceasta s-a dovedit a fi o treabă destul de grea. Peste tot mișunau spionii cardinalului. Cinq-Mars îl bănuia, de pildă, pe abatele La Rivière, consilier confidențial al lui Gaston d'Orléans. Și nu fără motiv — La Rivière era agentul lui Richelieu. În consecință unul din exemplarele tratatului a nimerit în mâinile cardinalului. Richelieu, care era grav bolnav, a trimis atunci pe un acolit al său la Ludovic al XIII-lea cu tratatul și, după o scurtă rezistență, regele fu nevoit să-și dea acordul pentru arestarea favoritului său Cinq-Mars. Desigur, de regină

și de Gaston d'Orléans nu se putea atinge. Ducele de Bouillon fu salvat de soția sa. Ducea l-a încunoștințat pe Richelieu că dacă soțul ei va fi executat, ea va preda spaniolilor fortăreața Sedan. Ducele fu grațiat, dar plăti acest lucru cu renunțarea la Sedan. La 12 septembrie 1642 Cinq-Mars a urcat scările eșafodului. Avea 22 de ani. Împreună cu el fu executat cel mai bun prieten al său — de Thou. El nu participase la complot, dar știuse despre el și nu îi raportase cardinalului. Fontrailles a apucat să fugă. Abilul viconte a înțeles că jocul este pierdut imediat ce a aflat despre vizita făcută regelui de trimisul cardinalului. „Dumneavoastră — îi spuse el frumosului Cinq-Mars, care nu credea în pericol — veți fi destul de chipeș chiar atunci când vi se va lua capul de pe umeri“. În ce-l privește pe el însuși, avînd în vedere statura sa mică, viconte hotărî că nu-și poate permite un astfel de lux și, punîndu-și iar sutană de capucin, fugi peste graniță.

Rămîne un mister cum a reușit serviciul de informații al lui Richelieu să obțină textul tratatului cu Spania. De trei secole cercetătorii nu reușesc să ajungă la un acord în această privință. Unii consideră că însuși Olivares i-ar fi trădat pe complotiști în schimbul unor anumite compensații din partea lui Richelieu. Dacă este așa, Olivares a trimis, probabil, tratatul prin comandantul francez din Catalonia, de Brézé, cumnatul cardinalului. Dar multe fapte pledează împotriva acestei ipoteze. Este greu de presupus și ca ducele de Bouillon să fi fost trădătorul — altfel el nu ar fi plătit cu pierderea Sedanului. Oare cel care a trădat nu a fost Gaston d'Orléans — trînzav, laș și trădător de profesie? E posibil. Dar putea să denunțe complotul și Ana de Austria, al cărei om de casă și amant era cardinalul Jules Mazarin, consilierul cel mai apropiat și succesorul lui Richelieu în postul de prim-ministru al Franței.

Potrivit legendei, Cinq-Mars a fost cunoscut în secret cu vestita curtezană Marion Delorme. Povestea vieții ei a furnizat materialul pentru drama romantică a lui V. Hugo „Marion Delorme“ și pentru romanul lui A. de Vigny. Marion Delorme — printre admiratorii căreia se numărau însuși regele Ludovic al XIII-lea și pînă și cardinalul Richelieu — a fost în mod neîndoielnic o agentă secretă a acestuia din urmă. Mai târziu ea s-a alăturat adversarilor lui Mazarin, și numai moartea bruscă survenită în 1650 a salvat-o de închisoare. A circulat legenda potrivit căreia Marion Delorme și-a înscenat propria sa moarte pentru a evita arestarea și a fugit în Anglia. Acolo s-ar fi căsătorit cu un lord bogat, pe care l-a schimbat apoi cu o căpetenie de bandiți. După ce a înmormîntat trei soți, De-

lorme ar fi trăit, chipurile, pînă în 1706 sau chiar pînă în 1741, cînd ar fi trebuit să aibă nici mai mult nici mai puțin decît 130 de ani !

Pe lîngă Marion Delorme, mai era agentă a serviciului secret al lui Richelieu și o altă amantă a lui Cinq-Mars, mademoiselle Chaimera, cunoscută sub numele de „frumoasa desfrînată“.

Șef al serviciului secret al lui Mazarin deveni episcopul Ondainday. Din punctul de vedere al capacităților, el era departe de „eminența cenușie“, dar unii din agenții săi nu erau mai prejos de cei mai buni spioni ai lui Richelieu. Unuia dintre aceștia, călugărului franciscan Bertaut, i se permitea, pe baza unei autorizații semnate personal de Ludovic al XIV-lea, să poarte orice veșminte dacă acest lucru îl cereau interesele regelui. Iar ele cereau acest lucru în permanență. Astfel, curînd după ce a primit autorizația, Bertaut a fost arestat de către nobilii răsculați din Bordeaux, care intenționau să-l pedepsească drastic pe spionul lui Mazarin. Bertaut recurse la un vicleșug. El ceru permisiunea de a scrie o scrisoare preotului din orașul Blaye, afirmînd că acesta îi este unchi. În scrisoare era vorba numai de probleme bănești, iar pe margine era o notă : „Vă trimit o alifie pentru ochi ; ungeți-vă cu dînsa ochii și veți vedea mai bine“. Bertaut a încredințat această scrisoare unui țaran, căruia i-a șoptit că ea trebuie să ajungă în mîinile ducelui de Saint-Simon, partizan al regelui. Ducele a primit scrisoarea și a înțeles că trebuie să ungă cu alifie pagina a patra, curată : Bertaut cerea ajutor pentru organizarea evadării. Saint-Simon i-a transmis pe ascuns, printr-un barcagiu, lui Bertaut niște haine de marinar. Franciscanul deghizat reuși să înșele gărzile și să fugă din Bordeaux.

În războaiele din secolul al XVII-lea spionajului i se acorda o asemenea importanță, încît nu o dată înșiși comandanții de oști își asumau rolul de spioni. În timpul asediului Arras-ului, mareșalul francez Fabert a pătruns în cetatea inamicului și a cercetat sistemul de apărare. În 1668 generalul francez Catinat a pătruns în cetatea Luxembourg, ocupată de dușmani, sub înfățișarea unui coșar. Și mai des marii comandanți de oști își conduceau personal serviciul de spionaj. Astfel, în 1702, prințul Eugen de Savoia a alcătuit planul atacului împotriva Cremonei pe baza informațiilor primite de la spionul său Cozoli. Cozoli l-a informat despre existența unei intrări secrete ; într-o noapte de ianuarie, prin această intrare a pătruns în oraș un detașament de 600 de soldați din armata lui Eugen de Savoia. Soarta Cremonei fu pecetluită. Mareșalul francez

Luxembourg primea informații prețioase de la secretarul prințului Wilhelm de Orania, stathuderul Olandei. Dar spionul fu demascată și acceptă să transmită lui Luxembourg informații false despre deplasările trupelor lui Wilhelm. Numai o întâmplare l-a ajutat pe Luxembourg să scape de pericolul de a cădea prizonier în propria sa tabără de lângă Steinkerque.

Perfecționarea serviciului secret a fost, timp de câteva secole, indisolubil legată de dezvoltarea monarhiilor absolute. Inițial, aparatul serviciului secret era folosit în special în lupta monarhilor pentru consolidarea puterii lor împotriva pretențiilor nobilimii feudale de a dispune de o independență mai mare față de guvernul central. Mai târziu, după consolidarea absolutismului, el nu a mai avut adversari din dreapta, iar pentru îndeplinirea rolului său principal — reprimarea rezistenței maselor exploatate, mai ales a țărănimii — absolutismul s-a sprijinit în primul rând pe armată și pe o poliție centralizată, care se dezvolta rapid. Serviciul secret deveni acum în special un instrument în lupta împotriva dușmanilor externi ai statului absolutist (deși el a fost, desigur, folosit și înainte în acest scop).

Este sugestiv exemplul Franței : încă în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, pînă la guvernarea lui Richelieu și a lui Mazarin, serviciul secret i-a urmărit pe dușmanii interni ai absolutismului. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, accentul este deplasat în direcția politicii externe. Concomitent crește rapid poliția, și serviciul secret devine una dintre funcțiile autorităților polițienești. Dar în haosul pestriț al instituțiilor administrative din Franța absolutistă, unde funcțiile multor instituții se încrucișau și se suprapuneau, se îndeletniceau cu spionajul și departamentul diplomatic, și cel militar, și intendenții provinciali, și mai ales persoanele de încredere ale monarhului însuși (și ale favoritelor sale), care uneori încurcau itele tuturor celorlalte instituții. Louvois, vestitul ministru de război al lui Ludovic al XIV-lea, a creat o largă rețea de spionaj în statele germane. În interiorul țării oamenii lui Louvois îi urmăreau pe toți ofițerii de vază francezi. Louvois recruta în rîndul spionilor săi cameriste, servitori, croitorese, profesori de dansuri la modă, care, prin însăși natura profesiei lor, veneau în contact cu mulți oameni. În timpul lui Ludovic al XIV-lea de spionaj mai răspundea și generalul-locotenent de poliție de la Reyny. El a introdus obiceiul de a se trimite agenți de poliție în lumea delicvenților de drept comun.

În timpul lui Ludovic al XV-lea întreținea o largă rețea de

spionaj și generalul-locotenent de poliție Berryer. Serviciul de informații a luat o dezvoltare și mai mare în timpul succesurilor săi — de Sartain, despre care vom mai avea prilejul să mai vorbim, și Lenoir.

În epoca aceea nu constituiau o excepție cazurile când spionii reușeau să exercite o influență serioasă asupra desfășurării evenimentelor politice. Nu rareori spionii sau oamenii politici cumpărați de către serviciul de spionaj al unei alte țări erau principalii participanți la loviturile de palat, la schimbarea guvernelor și la alte evenimente care duceau la modificarea radicală a evoluției politice, deș , desigur, nu determinau soarta istorică a țării în ansamblul ei. Și mai frecvent rolul spionilor nu se rezuma la participarea directă la diferite evenimente, ci la adunarea de informații care dădeau posibilitate guvernului unei țări să exercite influență asupra alteia cu ajutorul unor măsuri militare, politice și de alt gen. Dar, atât într-un caz, cât și într-altul, hotărâtoare erau condițiile social-economice, ce determinau situația politică în care acționa serviciul de spionaj. Inseși succesele sale deveneau posibile numai în anumite condiții istorice. Atunci când serviciului de informații i se impuneau țeluri nerealiste — de a opri sau de a întoarce înapoi un proces legic al dezvoltării istorice —, el suferea totdeauna un eșec. Nu-i reușea niciodată, și nici nu putea să-i reușească, îndeplinirea unei misiuni de neîndeplinit, și anume să întoarcă înapoi roata istoriei.

În brațele satanei

Datoria serviciului de spionaj era să informeze despre ceea ce se petrece la un moment dat într-o anumită țară. Aceste informații deveneau însă deosebit de prețioase dacă pe baza lor se putea stabili *ce se va petrece* în această țară — ce intenționează să întreprindă și va întreprinde guvernul sau forțele ce îi sînt potrivnice, cine va ocupa tronul care a devenit vacant sau un post de ministru la curte, dacă vor izbucni tulburări, ce soartă îi așteaptă pe oamenii de la care se nădăjduia cutare sau cutare lucru... În acest sens, serviciul secret se îmbina, într-un mod neașteptat, cu „știința“ cea mai la modă pe timpul acela, în care credea majoritatea covârșitoare chiar și a oameni-

lor instruiți : cu astrologia, care încerca să ridice cortina tainică a viitorului descifrînd limbajul misterios al stelelor. Căci prea era un lucru atrăgător să afli că un dușman înverșunat urmează să moară, că un eveniment de mult dorit este pe cale să se realizeze sau să fii avertizat asupra nenorocirilor care te pîndesc...

Într-o veche legendă greacă, Casandra, frumoasa fiică a lui Priam, regele Troiei, a căpătat de la zeul Apollo, în schimbul dragostei promise, harul de a proroci. Dar Casandra nu s-a ținut de cuvînt și, mîniat, Apollo, care nu-i mai putea lua înapoi acest har, a pedepsit-o pe frumoasa încăpățînată, făcînd ca nimeni să nu dea crezare profețiilor ei, care se adevereau totdeauna. Astrologii, care nu și-au călcat promisiunile făcute lui Apollo, au ajuns într-o situație de-a dreptul opusă : erau crezuți, deși previziunile lor nu se îndeplineau niciodată...

Chiar printre astrologi, nu puțini erau aceia care împărtășeau credința contemporanilor lor în posibilitățile acestei „științe“. Se întîlneau, de altfel, și șarlatani, care știau să iasă din situațiile cele mai grele în care erau puși din cauza prorocirilor ce nu se adevereau. Este cunoscut cazul lui Galeoti — astrolog la curtea regelui Franței Ludovic al XI-lea. Acordînd încredere horoscopului alcătuit de acest astrolog (nu mai puțin decît sfaturilor vicleanului cardinal Balue), Ludovic veni cu un mic detașament la întîlnirea cu puternicul său rival ducele Carol Temeraru — și căzu într-o cursă. Dar, chiar și în arest fiind, răzbnătorul rege hotărî să se răfuiească cu profetul ghinionist. Ludovic îl chemă la sine și îl întrebă cu ironie dacă cunoaște ora propriei sale morți.

— O cunosc bine — răspunse ingeniosul potlogar, înțelegînd imediat pericolul ce îl amenința. — Voi muri cu trei zile înainte de moartea maiestății-voastre.

Ludovic era tot atît de superstițios pe cît era de răzbnător, și renunță pe dată la intenția de a-l pedepsi pe abilul cititor în stele.

Uneori, din ordinul monarhilor, alcătuiau horoscopuri chiar și asemenea eminenti savanți cum era Kepler, care nu credeau în astrologie. S-au păstrat numeroase horoscopuri ale diferitelor personalități istorice din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, cînd astrologia luase o dezvoltare deosebită. Toate aceste horoscopuri nu s-au confirmat de loc. Dar lucrul acesta nu constituia un impediment pentru partizanii ghicitului în stele.

Profețiile erau de obicei echivoce. Dacă horoscopul prezicea ceva ce nu era de dorit și acest lucru avea loc într-adevăr, faptul era considerat drept o dovadă incontestabilă a imposibi-

litații de a evita soarta și a preciziei științei astrologice. Iar dacă profeția nu se adevăra, astrologul găsea și în acest caz o ieșire din situație, declarând că cei care-l consultaseră, fiind avertizați din timp, au reușit să preîntâmpine evenimentul prezis. Specificul majorității profețiilor astrologice care s-au „confirmat” constă în faptul că înțelesul lor nu era clar nimănui cât timp cele prezise nu aveau loc. Cu alte cuvinte, ele erau atât de confuze, încât, făcând uz de o anumită abilitate, multe evenimente puteau fi oricând prezentate ca fiind o confirmare a prorocirilor. Astfel, admiratorii astrologului francez Nostradamus, care a trăit în secolul al XVI-lea, au găsit în catrenele sale nu una, ci chiar trei prorocii ale nopții Sfântului Bartolomeu.

Nici progresele științei nu au putut elimina mult timp astrologia, care a continuat să se agațe cu încăpăținare de pozițiile sale. Mai mult decât atât, ea și-a „perfecționat” chiar metodele de prorocire, folosind descoperirile astronomiei. Credința în multe dintre profețiile astrologice s-a menținut în țările din Europa occidentală și în S.U.A., unde mai există și astăzi zeci de mii de astrologi. În Italia ei și-au constituit chiar un sindicat propriu! Este oare de mirare că în Occident apar chiar și în zilele noastre cărți ce analizează cartea „Secolele” a aceluiași Nostradamus, în care ar fi, chipurile, dinainte indicate toate evenimentele principale ale istoriei Europei din secolul al XVI-lea pînă la sfîrșitul secolului al XX-lea. Aceste date informative asupra viitorului, alcătuite de Nostradamus, aveau un neajuns serios. Ele erau atât de confuze sau, după cum spuneau astrologii, atât de iscusit codificate, încât nu se putea descoperi ce a prezis de fapt Nostradamus decât abia după ce evenimentul „pronosticat” avea loc. Se spune că Nostradamus a indicat cu precizie cât timp va domni „nepotul Celui Mare”, adică Napoleon al III-lea, care a fost nepot al „marelui” Napoleon I, și anume: 18 ani și 9 luni (de la proclamarea Imperiului, la 2 decembrie 1852, pînă la înfrîngerea de la Sedan, la 2 septembrie 1870). Iată informații care ar fi folosit, în ajunul războiului franco-prusian, lui Bismarck și șefului statului-major prusian Moltke! Dar, din păcate, comentariile pe marginile profețiilor lui Nostradamus, apărute atât în secolul al XIX-lea, cât și în zilele noastre, reușesc să descifreze „previziunile” lui doar retroactiv. Astfel, în deceniile al 3-lea și al 4-lea ale secolului nostru au fost „descifrate” informațiile despre primul război mondial. Într-un cuvînt, efectul „informației” ticluite în secolul al XVI-lea era întotdeauna întîrziat.

În țările anglo-saxone au avut mult timp răspîndire profe-

țiile „mătușii Shipton“, care ar fi trăit la sfârșitul secolului al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Și ei i se atribuia darul de a prevedea evenimentele, dar mergînd numai pînă la sfârșitul secolului al XIX-lea, deoarece „mătușa“ declarase că „sfârșitul lumii se va produce în anul una mie opt sute optzeci și unu“. Un oarecare Hindley a recunoscut că, de fapt, el este unul dintre autorii acestei profeții cît și al altora. Dar amatorii de prorociri au eliminat pe cele aparținînd lui Hindley și au continuat să dea crezare celorlalte.

Chipul impunător al unui înțelept prezicător al viitorului este creionat de fantezia lui Lermontov :

„La cheful nebunatic stătea furat de-un vis,
Lăsat de toți amicii, scrutînd cețoasa zare,
Privea cu ochii minții spre viața viitoare,
Destinul plin de taine doar lui i-era deschis“.

Poetului i-a slujit drept subiect un caz relatat într-o povestire de academicianul francez Laharpe. Cu șase ani înainte de revoluția franceză, în casa unui aristocrat s-au adunat la cină un număr de reprezentanți ai vieții politice. Printre invitați se afla cunoscutul propovăduitor al misticismului scriitorul Cazotte, care a prezis cu precizie soarta tuturor celor prezenți — majoritatea dintre ei aveau să-și sfîrșească viața sub ghilotină —, precum și executarea regelui, cît și propria sa moarte pe eșafod. Lui Laharpe, care în tinerețe fusese liber-cugetător, Cazotte i-a prezis că va deveni un fervent catolic. Faptul că Laharpe a fost cuprins după revoluție de un zel religios a fost considerat drept o dovadă a exactității relatării lui. Era puțin probabil ca el să fi născocit profețiile lui Cazotte. Cînd însă după moartea lui Laharpe au fost cercetate manuscrisele sale, s-a constatat că editorul a eliminat în mod intenționat o frază. În ea Laharpe face aluzie la faptul că a născocit episodul cu „profeția“ pentru a-și ilustra vederile asupra „grozăviilor“ revoluției. Mai târziu, admiratorii harului mistic al lui Cazotte au găsit, ce e drept, mențiuni cu privire la „profețiile“ lui în memoriile contemporanilor. Aceste memorii au fost scrise înainte de revoluție, însă tipărite la cîteva decenii *după* ce avuseseră loc evenimentele amintite în „profeție“. Manuscrisele memoriilor au dispărut, iar o dată cu ele și posibilitatea de a verifica dacă nu cumva aceste „mărturii“ au fost niște adăugiri ulterioare...

Oricum ar fi, cumularea „datelor“ astrologiei cu datele mai practice ale serviciilor de spionaj nu a încetat nici în secolul al XX-lea. Se știe că succesul campaniei hitleriste în Răsărit a fost prezis nu numai de serviciul de informații al amiralului

Canaris, conducătorul serviciului de spionaj nazist, ci și de astrologii personali ai lui Hitler. „Profețiile“ primului au fost la înălțimea celorlalte.

Dar, ținând cont de experiența cititorilor în stele, să nu anticipăm. Să ne întoarcem la timpurile când astrologia era în floare, la secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Ele au fost, de asemenea, și secole de întărire a credinței în vrăjitorie și vrăjitoare, care intrau în înțelegere cu diavolul. Nu e locul aici să ne oprim asupra cauzelor acestei creșteri neobișnuite a prestigiului Satanei. Vom remarca numai că acesta creștea atît în țările catolice cît și în cele protestante. Această credință a avut nu o dată implicații în războiul secret.

Însuși Necuratul era bănuît de spionaj. La aceasta fac aluzie în discuția lor și personajele principale din „Faust“ al lui Goethe :

Faust : Să spionezi, se pare, nu ți-e neplăcut ?

Mefistofel : Atoateștiutor nu sînt, dar multe știu.

Fantezia contemporanilor confunda faptele diavolești cu spionajul întru totul pămîntean. Nu rareori sub înfățișarea unui chiromant se ascundea un spion abil. Astfel, Burghley l-a eliberat din închisoare pe astrologul Bomelius, care stătea acolo pentru afaceri necurate, și l-a trimis în calitate de specialist de neînlocuit (el ar fi fost, chipurile, și matematician și medic) la curtea lui Ivan cel Groaznic. Țarul a tras însă foloase în felul său de la străinul care-i fusese trimis, însărcinîndu-l să fabrice otrăvuri. În cazul de față mantia vrăjitorului servea drept acoperire unui spion. Se întîmpla și invers. Când piratul englez Francis Drake (devenit amiral) a hotărît să-l execute pe agentul Doughty, trimis în escadra lui de către lordul Burghley, el nu a putut să-l spînzure ca spion al atotputernicului ministru, ci s-a răfuit cu dînsul învinuindu-l că ar fi un vrăjitor care a atras asupra navelor engleze vînturi potrivnice. Drake a căutat să demonstreze că activitatea de spionaj a lui Doughty a servit doar drept camuflaj pentru vrăjitorie.

Nu este unicul caz cînd acuzațiile de vrăjitorie constituiau mijlocul pentru a atinge cu totul alte scopuri. Uneori spionajul politic era folosit pentru a descoperi încercările inamicului de a-și înfăptui planurile cu ajutorul magiei. Astfel, în 1572, contele Shrewsbury, care primise sarcina de a o păzi pe Maria Stuart, a ordonat la doi spioni să găsească locul unde se adună „vrăjitoarele catolice“, pe care el le suspecta că ar căuta s-o elibereze pe regina scoțiană. Întrucît protestanții identificau adeseori catolicismul cu vrăjitoria, Consiliul privat își trimetea agenții secreți să găsească locul de unde preoții catolici ascunși

încearcă, cu ajutorul magiei, să-i extermine pe Elisabeta, pe lordul Burghley și pe alți miniștri. (Bineînțeles, în același fel în țările catolice vrăjitoria era identificată cu protestantismul.) Nu rareori erau suspectați de legături cu diavolul adversarii politici. Astfel, la începutul domniei lui Carol I, partizanii partidului parlamentar vorbeau deschis despre legătura cu diavolul a ducelui Buckingham, favoritul regelui. Iar după revoluția engleză regaliștii atribuiau legături asemănătoare lui Oliver Cromwell.

„Nodul sigilat” și „cartea neagră” a lui John Thurloe

Revoluția burgheză din Anglia de la mijlocul secolului al XVII-lea și-a atins punctul culminant în anii 1647—1649. Regele Carol I a fost executat, Anglia devenind republică. Dar clasele învingătoare — burghezia și partea îmburghezită a nobilimii — se temeau de masele populare, cu ajutorul cărora obținuseră victoria asupra regelui. Ele își doreau o putere de stat fermă, care să le garanteze cuceririle atât față de pericolul din stînga — din partea maselor muncitoare, cît și din dreapta — din partea regaliștilor învinși, dar doritori să recîștige ceea ce pierduseră. (Cavalerii, cum erau de obicei numiți în acel timp regaliștii, s-au unit în jurul lui Carol al II-lea — fiul regelui executat —, care se afla în emigrație.)

În țară a fost instaurată dictatura generalului Oliver Cromwell, care s-a proclamat lord-protector al Angliei. Cromwell era nevoit să lupte împotriva mișcării clandestine active a regaliștilor. Cavalerii făceau încercări de a organiza răscoale, purtau tratative cu toate grupările nemulțumite de regimul protectoral, pregăteau atentate la viața lordului-protector. În lupta împotriva cavalerilor, serviciul de informații al lui Cromwell a avut o însemnătate tot atât de mare ca și armata — vestitele „coaste de fier”. Cromwell a elaborat personal unele principii de organizare a serviciului său de informații; el a introdus, de pildă, regula că nici un agent nu trebuie să cunoască mai mult decît îi este necesar pentru acțiunile lui și mai ales că nu trebuie să fie informat despre munca altor agenți.

Lordului-protector îi plăcea să invite uneori la masă prieteni și persoane care nu îi inspirau încredere, pentru a-i lăsa stupefiați pe cei dinții și a-i îngrozi pe cei din urmă cu informațiile pe care le deține despre fiecare dintre ei.

În 1649, conducerea serviciului de spionaj a fost încredințată lui Thomas Scott — unul dintre „regicizii” care votaseră pentru condamnarea la moarte a regelui Carol I. Regalistul Clement Walker, folosind, așa cum se obișnuia pe atunci, metafore biblice, se plîngea că „întreaga Anglie mișuna” de agenții lui Scott, „ca Egiptul de păduchi și broaște” în legenda despre exod. Scott a folosit nu numai spioni, ci și agenți însărcinați să provoace eșecuri ale cavalerilor.

Căpitanul George Bishop, însărcinat cu organizarea spionajului înăuntrul țării, a devenit în scurt timp un ajutor energic al lui Scott. Un alt colaborator al șefului serviciului de informații al lui Cromwell a fost profesorul de geometrie de la Universitatea din Oxford, John Wallis, un demn succesor al lui Felipez, care afirma că este fondatorul noii științe a „criptografiei”. Wallis a descifrat multe coduri ale regaliștilor. Se spunea că nu există cifru pe care el să nu-l poată dezvălui. Totodată, spre deosebire de Bishop, partizan înfocat al lui Cromwell, Wallis juca rolul unui om dezinteresat, al unui savant care este gata să descifreze, doar de dragul științei, codurile ce i se trimit. Hyde — cancelarul lui Carol al II-lea, care se afla în emigrație — a refuzat mult timp să creadă că Wallis descifrează codurile regaliștilor. El considera că, de fapt, codurile îi fuseseră divulgate de vreunul dintre cavaleri. Abia după Restaurare, primind mostre ale lucrului îndeplinit de Wallis, Hyde a fost nevoit să recunoască că subapreciasse capacitățile matematicianului de la Oxford.

Regaliștii au simțit curînd eficacitatea sistemului creat de Scott. Un apropiat al regelui, marchizul Newcastle, a recunoscut acest lucru într-o convorbire cu unul dintre cavaleri, care era, printre altele, și agent al lui Bishop. Acesta a scris șefilor săi: „Ei cred că sînteți în înțelegere cu diavolul. Abia apucă să se gîndească la ceva, că dumneavoastră ați și aflat acest lucru”.

În 1653 conducerea generală a serviciului de informații a trecut de la Scott și Bishop la John Thurloe, deși cei doi foști conducători și-au continuat activitatea. După moartea lui Cromwell, Scott a ajuns iarăși, pentru un timp, în fruntea departamentului de spionaj.

Thurloe a fost, fără îndoială, cel mai capabil conducător al serviciului secret englez de la Francis Walsingham încoace.

Printre agenții lui Thurloe se aflau regaliști gata să treacă în tabăra lui Cromwell și propovăduitori exaltați ai venirii împărăției cerurilor pe pământ, bărbați și femei, bătrâni și tineri. Șeful serviciului secret îi scăpa de spînzurătoare pe cei condamnați la moarte cu condiția să devină spioni ai lordului-protector.

Thurloe își avea informatori în anturajul imediat al lui Carol al II-lea : noului secretar de stat îi plăcea să primească informații secrete din izvoare de prima mîna. De altfel, nu puține lucruri utile îi comunicau lui Thurloe și acei agenți ai săi care nu făceau parte dintre persoanele de încredere ale regelui, dar frecventau cercurile cavalerilor, care adeseori nu știau să-și țină limba. Printre spionii lui Thurloe a fost Joseph Bamefield, căruia regaliștii îi încredințau îndeplinirea multor misiuni secrete. Agenții șefului serviciului de spionaj al lui Cromwell i-au adus la cunoștință toate amănuntele pregătirii unei răscoale regaliste în primăvara anului 1655. Aceasta a fost una din cauzele pentru care răscoala, care izbucnise într-adevăr în martie, a fost înăbușită fără greutate de către „coastele de fier“.

Thurloe a uzat pe larg și de un tertip vechi, trimițînd la regaliștii arestați oameni de-ai săi, care se prezentau drept cavaleri. Un număr însemnat de regaliști, care treptat și-au pierdut speranța în posibilitatea de a obține victoria, au început să-i ofere lui Thurloe serviciile lor. Unul dintre ei, sir John Henderson, a fost trimis în 1654 la Köln, unde se afla curtea lui Carol. Henderson a reușit să stoarcă de la ministrul regelui, Peter Massonett, un număr însemnat de informații importante. Dar o importanță și mai mare a avut activitatea unui alt agent al lui Thurloe, Henry Manning, care mai întîi fusese un regalist activ. La începutul anului 1655, Manning a venit la Köln cu un mandat contrafăcut din partea mișcării regaliste clandestine. Tovarăși de-ai săi de băutură au fost asemenea personalități de frunte ale partidei regaliste, ca, bunăoară, contele Rochester. Se înțelege că trimisul serviciului de spionaj al lui Cromwell obținea multe informații prețioase, transmițîndu-le imediat lui Thurloe, care îi plătea pentru acest lucru un salariu enorm — 1 200 de lire sterline pe an. De altfel, cînd nu reușea să obțină informații noi, Manning recurgea la bogata sa imaginație. Astfel, unul din rapoartele sale conținea o expunere detaliată a desfășurării consfăturii lui Carol al II-lea cu cancelarul Hyde, expunere care avea însă un neajuns foarte serios : de la un cap la altul acest raport era o pură născocire.

Cînd Manning fu demascat de către curtenii lui Carol, el s-a referit la aceste rapoarte false, pretinzînd că sînt o dovadă

a „fidelității” sale față de rege. Cavalerii l-au condamnat pe Manning la moarte. Aflându-se în emigrație, ei nu puteau să aducă în mod oficial la îndeplinire sentința. Manning a fost dus în pădure. Peste câteva zile un trecător a descoperit cadavrul unui englez ucis cu un foc tras în inimă.

În serviciul lui Thurloe se aflau și femei spioane. În mai 1655 a apărut în cercurile regaliste din Anvers tînăra și frumoasa Diana Jennings. Ea juca cu abilitate rolul văduvei unui regalist ucis cu puțin timp înainte într-un duel, văr inexistent al contelui Derby. Diana a produs o puternică impresie asupra colonelului Robert Philips, care s-a oferit bucuros să-i poarte de grijă interesantei lady. Prietenii lui Philips au rîs mult aflînd peste puțin timp că presupusa văduvă era în mod cert o mincinoasă. Dar ei ar fi făcut mult mai puțin haz dacă ar fi aflat că Diana Jennings reușise, în timpul flirtului său cu Philips, să afle de la dînsul toate detaliile atentatului pe care acesta și alți cîțiva cavaleri îl puneau la cale împotriva lui Cromwell. Complotiștii intenționau să-l împuște pe lordul-protector și să fugă sub acoperirea unui detașament înarmat de 50 de oameni. Diana Jennings s-a îmbarcat imediat la Dunkerque pe o corabie care mergea în Anglia și în curînd a fost în măsură să-i înmîneze lui Thurloe lista participanților la complot, precum și adresa „căsuței poștale” prin care aceștia corespondau cu complicii lor.

Unii ambițioși din partida cavalerilor, suferind eșecuri în intrigile ce se țeseau în jurul lui Carol al II-lea, se răzbunau angajîndu-se în serviciul lui Thurloe. Astfel a procedat sir John Morley, fost guvernator regalist al orașului Newcastle. Richard Palmer, care a servit la curtea lui Carol al II-lea, a adus personal la departamentul lui Thurloe scrisorile pe care avusese misiunea să le ducă de la Köln regaliștilor din Anglia, oferindu-și serviciile și pentru viitor. Palmer era în mod evident călăuzit doar de dorința de a căpăta mai mulți bani. Ulterior, Thurloe l-a trimis în Olanda în calitate de agent pe lîngă ambasadorul Angliei la Haga.

Pentru Thurloe erau agenți tot atît de prețioși și servitorii unor cavaleri de vază, corupți de dînsul. Astfel, William Masten, servitorul regalistului James Halsoll, a contribuit la divulgarea pregătirilor în vederea unei noi încercări de asasinare a lui Cromwell. Thomas Pears, servitorul regalistului Armorer, după ce a fost arestat, nu numai că a dezvăluit planurile stăpînului său, dar a și plecat, din însărcinarea lui Thurloe, la Köln, pentru a provoca organizarea unui nou atentat la viața protectorului. Dar Pears a fost, după toate probabilită-

șile, un agent dublu. După ce s-a întors în Anglia, a fost din nou trimis la închisoare și, în pofida tuturor asigurărilor de fidelitate pe care le dădea, a rămas în închisoare pînă la moartea lui Cromwell.

În ultimii ani ai protectoratului numărul transfugilor din tabăra cavalerilor era în permanentă creștere. Mulți dintre ei deveneau agenți activi ai lui Thurloe. Printre aceștia se număra John Walters, trimis în 1656 la Anvers, unde a obținut pentru serviciul secret al lui Cromwell informații importante despre emigranții regaliști. Francis Corker, preotul bisericii anglicane, s-a dovedit și mai activ în rolul de spion. Putem aprecia importanța informațiilor pe care le obținea despre regaliștii din Londra după faptul că Thurloe îi plătea, după unele informații, 400 de lire sterline pe an, sumă foarte mare pentru acele timpuri.

Au fost și cazuri cînd unii regaliști, ca de pildă Henry Bishop, se angajau în serviciul lui Thurloe exclusiv cu scopul de a-i comunica informații false. Se întîmpla ca lucrurile să fie și mai complicate. Unii regaliști, căpătînd soldă de la Thurloe, dădeau camarazilor lor asigurări că fac acest lucru doar cu scopul de a prosti serviciul secret al lordului-protector. În realitate însă, ei îi furnizau lui Thurloe informații întru totul valabile. Așa s-a priceput, de pildă, să-și aranjeze treburile Gilbert Talbot, participant la unul din atentatele nereușite împotriva lui Cromwell din 1655. Acesta nu a fost nici pe departe un caz unic.

Dar cel mai mare succes al luptei duse de serviciul secret al lui Thurloe împotriva regaliștilor l-a constituit pătrunderea în așa-numitul „Nod sigilat”. Acesta era organul suprem din Anglia al partidei cavalerilor, constituit doar din cîțiva mari seniori influenți. Deși autoritatea „Nodului sigilat” era din timp în timp disputată de alte centre regaliste, nemulțumite de politica de expectativă a acestuia, el rămînea organizația cea mai însemnată a cavalerilor. Cu atît mai mare importanță a avut trădarea lui sir Richard Willis, unui dintre membrii „Nodului sigilat”, care poate că devenise agent al lui Thurloe încă din 1654, dar cu doi ani mai tîrziu în orice caz. Informații cu privire la aceasta au ajuns cu timpul pînă la Carol al II-lea și la consilierii săi, iar aceștia au recomandat cavalerilor să rupă legăturile cu Willis. Dar organizațiile regaliste clandestine, inclusiv membrii „Nodului sigilat”, s-au supus anevoie și în silă ordinului regelui. După Restaurație, cînd Willis a fost nevoit să se justifice, el a insistat cu abilitate asupra faptului că nu a divulgat o serie de secrete ale regaliștilor, iar pentru a explica

legăturile sale cu Thurloe, el a invocat dorința de a atrage de partea regelui pe șeful serviciului secret al lui Cromwell ! Documentele de arhivă arată însă că Willis a continuat, contra unei bune recompense, să furnizeze informații autorităților protectoratului și în 1659, când Thurloe a fost demis, și șef al serviciului secret a devenit din nou Thomas Scott.

Este interesant de remarcat că serviciul de spionaj al protectoratului a obținut succese deosebite în lupta împotriva organizațiilor clandestine regaliste tocmai cu puține luni înainte de Restauratie, deși nu a reușit totuși să zdrobească definitiv „Nodul sigilat” și alte organizații. După întoarcerea lui Carol al II-lea, regaliștii, mistuiți de setea răzbunării, au cerut pedepsirea lui Thurloe. Acesta însă i-a avertizat că dacă i se va face vreun rău, va publica o „carte neagră”, care va duce la spînzurătoare jumătate din numărul cavalerilor. Amenințarea a avut efect, deși conținea un puternic element de bluff. Mai mult decît atît, Carol al II-lea a apelat chiar, nu o dată, la sfaturile lui Thurloe.

Se înțelege că serviciul de informații al lui Thurloe a acționat energic nu numai împotriva cavalerilor, dar și împotriva dușmanilor din stînga ai protectoratului — partidul levelle-rilor. Levellerii au ripostat prin organizarea de atentate la viața lui Cromwell. Unii dintre foștii conducători ai levellerilor, îndeosebi Wildman și Sexby, au ajuns chiar, în acest scop, la înțelegeri cu regaliștii. În 1657 complotiștii au hotărît să-l arunce în aer pe Cromwell în apartamentul său de la Whitehall. La complot au luat parte cîțiva soldați ; santinela Toope a permis să fie introdusă pulberea, dar în ultimul moment i-a dezvăluit lui Cromwell întregul plan. Cînd au venit a doua zi, complotiștii au fost arestați. John Wildman, care mai mult de o jumătate de veac a dus viața unui neobosit organizator de comploturi, a scris în timpul Restauratiei lucrarea „Scurt tratat despre activitatea de spionaj”. Bazîndu-se pe experiența lui Thurloe, Wildman sfătuia guvernul să aibă agenți în toate partidele, să controleze corespondența poștală, mai ales corespondența „marilor spioni” — ambasadorii —, să pună observatori pe lîngă toți străinii suspecti etc.

Thurloe a creat o vastă rețea, care îi ținea sub observație nu numai pe adversarii lui Cromwell, ci și guvernele străine.

În romanul său „Vicomte de Bragelonne” (una din continuările cunoscutei cărți „Cei trei mușchetari”), Alexandre Dumas explică foarte simplu restaurarea Stuartilor în Anglia, care a avut loc în 1660. D'Artagnan l-a răpit pe neobservate pe Monk, fostul general al lui Cromwell (așa cum făcuse mai

înainte cu cardinalul Mazarin). Apoi, mușchetarul i-a dat drumul generalului răpit, dar Monk se hotărîse între timp să treacă de partea lui Carol al II-lea și să-l repună pe tron. Este un roman de aventuri. Se întâmplă însă ca concepțiile unor istorici burghezi să nu depășească o asemenea înțelegere a evenimentelor. Această alunecare la suprafața politică a evenimentelor, fără o analiză serioasă a proceselor profunde, face deseori ca să i se atribuie serviciului de informații capacitatea miraculoasă de a exercita o influență hotărîtoare asupra mersului evenimentelor mai importante, de a orienta mersul corăbiei istoriei.

În realitate, adevărata istorie a protectoratului lui Cromwell și a restaurării Stuartilor demonstrează în ce măsură evenimentele hotărîtoare sînt determinate de lupta de clasă — forța motrice principală a dezvoltării sociale. Succesele sau insuccesele în războiul secret, oricît de importante ar fi ele uneori ca atare, depind în cele din urmă totdeauna de raportul de forțe și de lupta diferitelor clase. Exemplul pe care ni-l dă istoria protectoratului și a Restaurației este cu atît mai semnificativ, cu cît s-a desfășurat într-o epocă în care masele populare, după ce și-au făcut apariția ca forță politică activă în timpul războiului civil și al Republicii, au fost reprimare și decapitate, iar lupta s-a purtat în special între diferitele grupări ale claselor dominante. În tot timpul guvernării lui Cromwell în Anglia a acționat un partid regalist foarte energic, care folosea pe scară largă armele războiului secret. Dar toate acțiunile sale au fost absolut infructuoase pînă cînd — abia după moartea lui Oliver Cromwell — clasele dominante în ansamblu au simțit o nouă amenințare de jos, din partea maselor populare, și au hotărît să se apere restaurînd monarhia. Monk, mult timp șovăitor, a hotărît să treacă de partea Stuartilor numai sub presiunea acestor stări de spirit. Nu mai puțin important a fost faptul că armata lui, al cărei vechi spirit revoluționar se volatilizase de mult și în care tonul îl dădeau ofițerii, ce acaparaseră pămînturi în Irlanda supusă din nou de puțină vreme, a acceptat să devină un instrument docil al Restaurației.

În timpul Restaurației serviciul de informații a decăzut. Nu întîmplător ministrul Morris se plîngea că i se alocă pentru spionaj numai 700 de lire sterline, în timp ce Cromwell cheltuisese de o sută de ori mai mult și avusese în buzunar secretele tuturor monarhilor Europei. Dar și după aceste plîngerii, zgîrcita Cameră „cavalerească“ a comunelor a sporit alocările de la rubrica „serviciul secret“ doar... cu 50 de lire sterline !

Printre puţinii agenţi capabili din vremea Restauraţiei a fost George Downing — fost agent secret al lui Thurloe în Olanda, care a hotărât să-şi trădeze stăpînul atunci cînd perspectiva revenirii lui Carol al II-lea pe tronul Angliei a devenit reală. Downing a rămas rezident britanic la Haga. În 1668 el se lauda că în timp ce de Witt, conducătorul Republicii olandeze, dormea, agenţii săi scoteau regulat cheile din haina lui, copiau hîrtille secrete scoase din seif şi-i puneau cheile înapoi în buzunar.

Senzualitatea împotriva puritanismului

După restaurarea Stuarţilor în 1660, pendulul politic a trecut cu mult peste limitele care îi fuseseră impuse iniţial de către clasele ce au învins în timpul revoluţiei engleze — burghezia şi noua nobilime, în bună măsură îmburghezită. Însăimîntate de eventualitatea unei noi afirmări a poporului în arena politică, clasele exploatatoare i-au acordat, de fapt, pentru un timp regelui Carol al II-lea, restabilit pe tron, libertatea de acţiune, în măsura în care nu erau puse în discuţie rezultatele sociale fundamentale pe care aceste clase le dobîndiseră în timpul revoluţiei. Carol avea suficientă minte pentru a nu atenta la respectivele cuceriri, şi acest lucru îl menţinea pe tron, în pofida politicii, de obicei extrem de nepopulare, pe care o ducea.

De fapt, această politică tindea spre un singur scop — independenţa maximă faţă de parlament. Dar fără acordul acestuia nu puteau fi obţinute fonduri (tatăl lui Carol al II-lea a plătit cu capul încercarea de a stabili impozite nesocotind voinţa parlamentului). Fondurile nu puteau fi obţinute înăuntrul ţării, dar în exterior lucrurile stăteau altfel. Ludovic al XIV-lea era dispus să-i acorde lui Carol al II-lea mari subvenţii anuale pentru a consolida situaţia acestuia faţă de parlament şi mai ales pentru a asigura sprijinul sau cel puţin neutralitatea Angliei în războaiele pe care regele Franţei le purta cu scopul cuceririi hegemoniei în Europa.

Se înţelege că diplomaţia şi serviciul de informaţii francez depuneau eforturi mari pentru a menţine sub controlul lor politica externă a Angliei. În acest scop, pe lângă subvenţia secretă „oficială“, care se plătea lui Carol al II-lea, agenţii lui

Ludovic au stabilit contacte personale oferind în permanență importante sume de bani în dar miniștrilor englezi, ba chiar și secretarilor lor. Spre exemplu, agentul secret al ministrului englez ducele de Buckingham (fiul favoritului lui Carol I), negustorul londonez Layton, prin intermediul căruia respectivul purta tratative cu curtea Franței, a primit în 1668 un cadou de 400 de pistoli.

Dar agenții francezi îi corupeau nu numai pe miniștri și pe servitorii lor. Nu rareori aurul francez ajungea și în buzunarele liderilor opoziției parlamentare, care tuna împotriva guvernului pentru servilismul său față de Ludovic al XIV-lea și pentru refuzul de a se opune planurilor sale expansioniste. Uneori, subvențiile constituiau plata pentru tăcere. De pildă, în februarie 1677, o astfel de tăcere l-a costat pe Ludovic al XIV-lea 2 950 de lire sterline, iar în timpul unei sesiuni mai scurte din iunie numai 450 de lire. În alte cazuri se plătea nu pentru tăcere, ci pentru atacuri și mai înverșunate împotriva politicii regelui. (Așa au acționat în 1678 agenții ambasadorului francez Barrillon.) Aceasta se făcea cu scopul de a agrava situația politică internă din Anglia și de a lega atât mâinile guvernului lui Carol al II-lea cît și cele ale adversarilor săi; în felul acesta se preîntîmpina activizarea Angliei pe arena internațională.

Desigur, la succesul acestei politici contribuia nu atît aurul serviciului secret francez, cît existența unor interese contradictorii în rîndurile claselor avute din Anglia. Olanda protestantă „frățească“, cu care opoziția parlamentară cerea să se încheie o alianță împotriva Franței, era concurentul comercial principal, încă neînfrînt în acel timp, al burgheziei engleze. Împotriva Olandei luptase încă Cromwell. De aceea, atunci cînd Carol al II-lea s-a lăsat și el antrenat, sub influența lui Ludovic al XIV-lea, în războiul împotriva Olandei, faptul a provocat reacții foarte confuze și contradictorii în cercurile comerciale și industriale engleze. Abia către sfîrșitul secolului, cînd Olanda, în calitate de concurentă periculoasă a Angliei, a fost înfrîntă și slăbirea ei continuă a început să corespundă doar intereselor politicii expansioniste a lui Ludovic al XIV-lea, sprijinul acordat acestei politici de către Stuarți a întîmpinat rezistența hotărîtă a burgheziei engleze.

Dar pînă una alta, serviciul secret francez găsea teren pentru activitatea sa, care nu se limita doar la coruperea politicienilor englezi. Ludovic al XIV-lea a încercat să-l înconjure pe Carol al II-lea și pe apropiații acestuia cu o rețea întregă de agenți francezi. Un rol însemnat l-a avut în acest sens un

nume Samuel Morland, o figură foarte pitorească. Om de
gîință și inventator, care, între altele, a fost preocupat de ideea
creării unei mașini cu abur, Morland era în același timp un
spion versat, obișnuit cu activitatea de agent dublu. A început-o
încă înaintea Restaurației, în timpul protectoratului lui Crom-
well.

Odată, în clădirea în care-și avea sediul conducerea serviciu-
lui secret al lui Cromwell, șeful acestuia, Thurloe, a convocat
o consfătuire secretă. Pe lîngă Thurloe, la această consfătuire
au mai luat parte doar doi oameni — lordul-protector, Oliver
Cromwell și unul din conducătorii principali ai mișcării clan-
destine regaliste din Anglia, sir Richard Willis, personaj care
de este deja cunoscut. Hotărîndu-se să treacă în serviciul lui
Cromwell, Willis a propus un plan abil — să-l atragă în Anglia
pe Carol al II-lea, care se afla în emigrație. Carol și fratele său,
ducele de York, trebuiau convinși că-i așteaptă complotiștii
monarhiști. Aveau să debarce în comitatul Sussex, unde poliția
îi ar fi arestat. Cînd consfătuirea s-a încheiat, suspiciosul Crom-
well a deschis ușa ce dădea în camera de alături. Aceasta nu
era goală — la masa de scris dormea sau se prefăcea că doarme,
un om. Cromwell trase pumnalul, vrînd să ucidă pe loc pe spio-
nul care trăsese cu urechea la o convorbire atît de importantă.
Dar Thurloe și-a liniștit șeful. Cel care doarme, a explicat dînsul,
este secretarul său personal, Morland. Bietul de el nu dormise
două nopți de-a rîndul, pregătind niște documente urgente, așa-
dar, era firesc să fi adormit la masa de scris. Lordul-protector
l-a crezut pe șeful serviciului său de informații, dar instinctul
nu-l înșelase. Cel înșelat era atotștiutorul Thurloe : secretarul
său era sau, cel puțin din acest moment, devenise agentul
Stuartilor aflați în exil.

Trebuie să spunem că șefii regaliștilor îl considerau pe Mor-
land un ticălos atît de patentat, încît tocmai din această cauză
nu au crezut imediat în trădarea lui Willis. Informațiile veneau
dintr-un izvor prea murdar.

Pe atunci, Morland apucase să se evidențieze în serviciul lui
Thurloe, între altele, în domeniul interceptării scrisorilor. El
l-a criticat pe cel care răspundea de această treabă, Isaac Do-
rislaus (fiul unui diplomat de-al lui Cromwell ucis în străină-
tate de către regaliști). După cum scria Morland, Dorislaus
junior „nu cunoștea, din păcate, un mijloc mai bun decît acela
de a deschide scrisorile cu un briceag, iar apoi de a le închide
cu ceară”. În privința aceasta, tehnica a fost perfecționată abia
în timpurile Restaurației. Morland a făcut încă pe vremea lui
Cromwell o „invenție” importantă : atunci cînd erau descope-

rite scrisori suspecte, destinatarilor li se înmînau doar copii excelent executate, iar originalele erau păstrate pentru cazul că vor fi necesare ca material pentru acuzare.

Mare a fost uimirea londonezilor cînd imediat după Restaurație funcționarul serviciului de informații al lui Cromwell, Morland, a fost printre primii primit de către Carol al II-lea, care s-a întors, și ridicat la rangul de nobil. Curînd însă Morland s-a apucat de vechea meserie, devenind spion al lui Ludovic al XIV-lea. S-a căsătorit cu o franțuzoaică, a intrat în posesia unei moșii bogate în Franța, apoi s-a ruinat și a trecut printr-o serie de aventuri care ar putea să facă cinste oricărui erou de roman picaresc, poate și lui Gil Blas. El s-a dovedit a fi foarte util serviciului de informații francez, care își întindea capcanele la curtea Angliei.

Nu mai puțin însemnat a fost rolul jucat de ofițerul francez în retragere, stabilit de mult în Anglia, Saint-Évremond, care culegea informații politice secrete pentru ambasada Franței din Londra. Serviciul de informații al lui Ludovic al XIV-lea a folosit și mulți alți agenți, inclusiv pe unul din liderii protestanților francezi, Ruvigny, care avea vaste legături în Anglia. (Aceasta, bineînțeles, înainte de izgonirea din Franța, din ordinul regelui, a tuturor hughenotilor.) Agenți ai serviciului de spionaj francez erau de asemenea negustori care aveau legături în Anglia, furnizori de articole de lux și comercianți de vinuri, actori și chiar și modesta croitoreasă franceză madame Debordes, care a supus-o cu totul influenței sale pe regina Ecaterina, soția lui Carol al II-lea. De altfel, acest lucru aducea — din punctul de vedere al lui Ludovic al XIV-lea — un folos infim, deoarece prințesa portugheză ajunsă regină a Angliei, urîtă și proastă, nu avea nici o influență asupra soțului său.

În schimb, se găseau cu prisosință alte femei care aveau influență asupra muieraticului monarh. Carol al II-lea nu concepea viața fără cîteva metrese, așa-zise permanente, alături de altele, efemere. În zadar au încercat unii miniștri să-l moralizeze pe rege. Cinicul Carol împărțasea întru totul părerea exprimată pe atunci de spiritualul scriitor francez ducele de La Rochefoucauld : „Bătrînilor le place să dea sfaturi bune, spre a se recompensa pentru faptul că nu mai sînt în stare să dea pilde rele“. Carol prefera ultima variantă.

Preocupîndu-se prea puțin de necesitatea de a menține un echilibru de forțe în Europa (despre care se vorbea mult în parlament), Carol se interesa în schimb foarte mult să mențină un echilibru de forțe între principalele sale amante. De multe ori, acestea se comportau și mai reprobabil decît puterile

străine potrivnice Angliei. Legătura dintre aceste două „echilibre“ la fel de precare nu a scăpat atenției politicianilor englezi și nici conducătorilor diplomației europene. Favoritele regelui, care se dușmăneau între ele, au devenit reprezentante ale diferitelor partide și influențe străine la curte. Nu întîmplător burghezii puritani, oameni cu frica lui Dumnezeu, îngroziți de imoralitatea curții, transformată într-o casă de toleranță aristocratică, erau în același timp foarte preocupați ca în acest „palat al Satanei“ să se bucure de o favoare deosebită aceea fiitoare care le convenea lor, și nu rivalele ei.

Odată, un grup mare de londonezi indignați au oprit o trăsură în care credeau că se află franțuzoaica Louise de Kéroualle, bănuită că intenționează să-l convertească pe Carol la credința catolică. Dar în trăsură ședea o altă amantă a regelui, Nell Gwynn. De profesie actriță, ea se pricepea să transforme strigătele amenințătoare ale gloatei într-un vuiet entuziast de aprobare.

— Liniștiți-vă, oameni buni ! — a exclamat Nell Gwynn. — Totul e în perfectă ordine. Sînt o tîrfă protestantă !

Louise de Kéroualle a primit, din grația lui Carol al II-lea, titlul de ducesă de Portsmouth. Nu mai puțin darnic s-a arătat și Ludovic al XIV-lea, care i-a acordat rangul de ducesă d'Aubigny. Contemporanii afirmau că părinții Louisei o hărăziseră, aproape din anii copilăriei, pentru rolul de amantă a lui Ludovic al XIV-lea. Dar dăduseră greș : pe atunci regele o îndrăgise pe mademoiselle de la Vallière. Regele, curtenitor, i-a găsit însă Louisei alt loc, trimițînd-o în acest scop la Londra. De la ambii regi, dintre care pe unul îl spiona în favoarea celui alt, Louise a primit enorma sumă de un milion de lire sterline. Poate că sînt exagerate aprecierile entuziaste ale unor istorici francezi (ale lui H. Forneron, de pildă) în privința „micuței bretone, care ne-a dat nouă (francezilor) posibilitatea de a cucerii Flandra noastră și Franche-Comté“. Este însă neîndoieľnic că Louise de Kéroualle, devenind favorita lui Carol al II-lea, a reușit să-și mențină influența mai mult de 15 ani, timp în care ea a acționat în permanență în calitate de agentă a curții de la Versailles, deși din cînd în cînd avea conflicte cu vreun ambasador al „Regelui Soare“.

De altfel, una dintre misiunile ambasadorelor regelui Franței era aceea de a veghea asupra drepturilor Louisei în fața atacurilor altor „părți interesate“. Eforturile reprezentanților oficiali și secreți ai lui Ludovic al XIV-lea se consumau în intrigile legate de încercările de a o împăca pe Louise de Kéroualle cu celelalte favorite — în primul rînd cu ducesa de

Cleveland, cu ducesa Richmond, cu ducesa franceză Mazarin și cu Nell Gwynn. Ei aveau cu atât mai multe motive să facă acest lucru, cu cât subvențiile franceze acordate lui Carol al II-lea se transformau în bani ai serviciului secret englez, iar aceștia aveau acum, la rîndul lor, o singură destinație principală — plata amantelor regale. Așadar, vrînd-nevrînd, Ludovic era nevoit să întrețină pe contul său și pe principalele rivale ale Louisei de Kéroualle. Complicată treabă e diploma ia !

 n ultima perioadă a guvernării lui Carol al II-lea, situa ia politică internă s-a agravat brusc,  i atunci au apărut din nou în prim plan iezuiții, într-un rol pu in cam neașteptat. C teva genera ii de englezi se deprinseseră să vadă m na ordinului iezui ilor în orice intrigă politică. Protestanții înclinau să considere aproape toate evenimentele politice defavorabile lor ca rezult nd din uneltirile secrete ale discipolilor lui Loyola. De-seori aceste suspiciuni erau pe deplin justificate, dar nu puteau fi dovedite. Astfel, în timpul Restaura iei, iezuiții au  esut într-adevăr în Anglia intrigi în favoarea ducelui de York, fratele regelui, pe care, catolic fiind, mare parte dintre oamenii politici englezi voiau să-l priveze de drepturile de succesiune la tron (Carol nu avea copii „legitimi“). Dar planurile  i acțiunile concrete care au fost atribuite iezui ilor erau pure născociri. Un oarecare Titus Oates, căruia i se luase rangul de preot al bisericii anglicane, a plecat, din motive ce r m n nelămurite, pe continent  i, d ndu-se drept catolic, a petrecut un timp în colegiile iezuite. Din inițiativa cui s-a dedat Titus Oates la această mascaradă, pe care c ndva o jucau adesea agen ii lui Walsingham, a rămas până la urmă un mister.

 ntorc ndu-se în Anglia, Oates a declarat că la 24 aprilie 1678 în c rciuma londoneză „Calul bălan“ avusese loc o adunare a iezui ilor englezi la care se alcătuise planul incendierii tuturor corăbiilor de pe Tamisa, al exterminării protestan ilor  i asasinării regelui (cu ajutorul otrăvii, al pumnalului ori al unor gloan e speciale de argint). Se întelege că toate acestea nu erau dec t basme : iezuiții nici nu se g ndeau să-l ucidă pe Carol al II-lea, care  i proteja în secret. Mai mult dec t at t, regele  tia foarte bine c , din pură  nt mplare, tocmai în ziua de 24 aprilie 1678 avusese loc, într-adevăr, o adunare a congrega iei iezui ilor englezi, dar nu la c rciuma „Calul bălan“, ci la ducele de York, lucru despre care Titus Oates nu avea, desigur, nici cea mai mică idee.

Zvonurile despre un „complot papist“ au provocat în  ar  o mare agita ie, pe care opozi ia parlamentară a folosit-o în

acopurile sale. Numeroși catolici au plătit cu capul, în timp ce lezuiții și-au continuat în taină uneltirile. De altfel, nu este cazul să exagerăm influența lor asupra desfășurării luptei politice.

Marlborough și iacobiți

În ultima treime a secolului al XVII-lea, Franța absolutistă se erijează în pretendentă la hegemonia Europei și râvnește la crearea unei monarhii „universale”. Situația generală în Europa părea că favorizează planurile ambițioase și intrigile regelui Ludovic al XIV-lea. Spania habsburgică, cîndva temută, trecea printr-o perioadă de declin absolut în timpul jalnicilor succesori ai lui Filip al II-lea : o țară sărăcită, cu o nobilime avidă și o preoțime lacomă, cu mlădițele industriei înăbușite și o armată și flotă aduse în stadiul ultim de descompunere. În Anglia, monarhia restaurată a Stuartilor se temea într-atîta de dușmanii interni, încît nu-i ardea să opună rezistență planurilor puternicului rege al Franței. În plus, burghezia engleză era în rivalitate crîncenă cu burghezia din Olanda, pricină a repetate războaie anglo-olandeze. La granițele de est ale Franței se aflau nenumăratele principate mici în care era împărțită Germania, pe deasupra epuizată la extrem de războiului de 30 de ani. Împăratul german (care era, ca și regele Spaniei, din familia Habsburgilor) era stăpîn doar asupra posesiunilor sale ereditare din Austria și din alte părți. O diplomatie iscusită putea oricînd să făurească o coaliție a principilor nemulțumiți de el.

Primele războaie de cucerire ale lui Ludovic al XIV-lea i-au adus acestuia succes după succes. Diplomaii și spionii săi au început să acționeze cu multă îndrăzneală. După cum în secolul al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea partidul catolic din Anglia se orienta spre Spania, tot așa acum catolicii englezi, partizani extremiști ai absolutismului, căutau sprijinul regelui Franței. În 1685 pe tronul Angliei s-a urcat regele catolic Iacob al II-lea. Dar domnia lui nu a ținut mult. În urma loviturii de stat din 1688, Iacob, părăsit de toți, în afara unui grupuleț de curteni și iezuiți, fu răsturnat de pe tron, care îi reveni soțului fiicei sale Maria — stathuderul olandez Wilhelm

al III-lea de Orania. Situația internațională s-a schimbat brusc. Anglia și Olanda aveau același domnitor, un om politic și comandant de oști cu experiență, care-și pusese drept scop al vieții să frângă puterea regelui Franței.

Stuarții nu puteau spera o nouă restaurație, care nu era dorită nici de burghezie, nici de partea îmburghezită a nobilimii. Dar la început lucrul acesta nu era de loc clar, și tronul englez al lui Wilhelm de Orania părea foarte instabil. Mulți dintre oamenii de bază ai partidului torylor care, temându-se de restabilirea catolicismului, și-au dat acordul pentru îndepărtarea lui Iacob, au început acum, când au căpătat mai multă greutate adversarii lor — whigii, să se gândească să-l recheme pe regele izgonit. Această aripă a torylor a căpătat denumirea de *iacobiti*. Erau însă și destui cameleoni politici, care considerau necesar, pentru orice eventualitate, să nu distrugă toate punțile și să se asigure pentru cazul reîntoarcerii la tron a răzbnătorului Iacob al II-lea.

Iacob a găsit azil la Ludovic, care îl recunoștea drept regele legitim al Angliei, deși după terminarea unuia dintre războaiele împotriva Angliei s-a obligat să renunțe la această recunoaștere. Iacob și fantomatica sa „curte” din Franța se sprijineau pe ajutorul, nicidecum fantomatic, al lui Ludovic, acordându-i la rîndul lor tot sprijinul de care erau capabili. Acesta se exprima în încercările de a lega mîinile guvernului lui Wilhelm stîrnind opoziție împotriva acestuia peste tot — în Anglia, în Scoția, în Irlanda (motive pentru nemulțumiri împotriva acestui guvern, care cîrmuia în interesul marilor latifundieri, al bancherilor și negustorilor, erau mai mult decît suficiente). Totodată se urzeau noi și noi comploturi cu scopul asasinării lui Wilhelm și al urcării pe tron a lui Iacob al II-lea, iar mai tîrziu a fiului său. De fapt, toate acestea puteau fi în aceeași măsură denumite forme ale ajutorului iacobit acordat lui Ludovic al XIV-lea sau ale activității de spionaj și diversione desfășurate din Paris cu mîinile iacobitilor împotriva Angliei.

În conjurațiile iacobite și-au vîrît, desigur, nasul și iezuiții, printre care șeful lor din Anglia, părintele Warner. Majoritatea agenților iacobiti cădeau, de altfel, în plasa serviciului secret englez, condus de favoritul lui Wilhelm de Orania, William Bentinck, care a primit titlul de duce de Portland.

Unul din primele comploturi iacobite a fost descoperit din vina unor curieri. Povestea are un caracter romantic sau, poate, comic. Pe scurt ea se rezumă la următoarele. Unul din acești

curieri era William Fuller, îndrăgostit de o domnișoară de onoare a reginei. Dar promisiunile unui agent al lui Bent nck s-au dovedit a fi mai puternice și decît farmecele frumoasei de la curte, și decît vorbele dulci ale preoților catolici, deoarece Fuller, trecînd de partea guvernului lui Wilhelm, a renegat totodată și catolicismul.

În 1690 Fuller, însoțit de un alt tînăr, Crown, au trecut în secret în Anglia cu o șalupă pescărească ce le-a fost pusă la dispoziție de către guvernatorul din Calais. Faptul că cei din Paris au considerat necesar să trimită dintr-o dată doi curieri s-a datorat nu numai importanței informațiilor, pe care nu s-au hotărît să le încredințeze în întregime unei singure persoane, ci și modului de transmitere a lor : scrisorile, scrise cu cerneală invizibilă, erau ascunse în nasturii hainelor lui Fuller și Crown. Aceste măsuri de precauție s-au dovedit zadarnice, întrucît Fuller, despărțindu-se de Crown, se grăbi să se ducă la palatul Kennigston, unde se afla Wilhelm de Orania.

Peste puțin, Crown fu prins într-una din cîrciumile londoneze, unde ridica toasturi în cinstea lui Iacob și promitea invadarea în scurt timp a Angliei de către trupele fidele regelui. Crown poseda informații deosebit de importante — pe baza depozițiilor sale puteau fi făcuți inofensivi mulți iacobiți de vază. Nu este de mirare că guvernul i-a promis dinainte grațierea dacă va face mărturisiri sincere. Drept răspuns, iacobiții au recurs din nou la arma farmecelor feminine. O oarecare Mrs. Clifford, prietenă a lui Crown, îi făcea vizite frecvente la închisoare, stăruind pe lîngă el să se țină tare.

Pîna una alta, iacobiții au încercat să amîne procesul. După lovitura de stat din 1688, guvernul trebuia să respecte, în desfășurarea unor astfel de procese, formele legale de procedură juridică, lucru de care au încercat să profite partizanii lui Iacob al II-lea. În primul rînd, s-a îmbolnăvit martorul principal al acuzării, Fuller. În al doilea rînd, iacobiții au reușit să recuze pe mulți dintre candidații propuși să facă parte din rîndul juraților. Cînd și această metodă a fost epuizată, iacobiții au reușit să introducă printre jurați un om de-al lor. Pentru luarea unei hotărîri se cerea unanimitatea juraților, iar iacobitul refuza, firește, categoric să-l recunoască vinovat pe Crown.

În camera rezervată juraților disputa a durat o noapte întreagă și începutul zilei următoare. Ea ar fi continuat, probabil, și mai mult dacă majoritatea înfometată a juraților nu ar fi observat cu indignare că omniprezenta Mrs. Clifford

zvîrlise pe ascuns prin fereastră niște dulciuri menite să întărească energia tovarășului ei de idei iacobit. Acesta fu nevoit să cedeze. Crown s-a zbatut cîteva zile între presiunea ce se exercita asupra lui pentru a-l sili să facă mărturisiri, ceea ce îl putea scăpa de spînzurătoare, și vrăjile de dragoste ale lui Mrs. Clifford. În cele din urmă, el povesti tot ce știa despre complotul care se pregătea... Principalii iacobiți fură trimiși în Turn, iar proiectata debarcare a francezilor nu a mai avut loc.

Conjurațiile iacobite au căpătat un caracter și mai activ în timpul domniei reginei Ana, succesoarea lui Wilhelm și a Marii : iacobiții doreau să-l urce pe tron după ea pe pretendentul lor — fiul lui Iacob al II-lea. Acestea se petreceau în anii războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei (1700—1714), la originile căruia se afla lupta împotriva pericolului hegemoniei franceze.

Rudele cele mai apropiate ale regelui Spaniei Carol al II-lea, lipsit de copii și slab de minte, erau Ludovic al XIV-lea și fiii săi. Ei renunțaseră în mod solemn la orice pretenții asupra coroanei spaniole atunci cînd o prințesă franceză se căsătorise cu regele Spaniei : numai astfel a putut fi înlăturată opoziția altor puteri, care se temeau de moarte de unirea coroanelor franceză și spaniolă în aceeași mînă. Carol al II-lea, în calitate de ultim reprezentant al ramurei spaniole a casei de Habsburg, l-a numit succesor în testamentul său pe o rudă îndepărtată a sa, arhiducele Carol, care ținea de linia austriacă a Habsburgilor. Dar diplomația franceză s-a înțeles, fără știrea lui Carol al II-lea, cu împăratul, cu Anglia și cu Olanda să încheie un tîrg convenabil : să împartă între ei posesiunile spaniole din Europa (Italia de sud, Belgia) și întinsele colonii din Lumea Nouă. Zvonuri despre această înțelegere secretă au ajuns treptat și pînă la Madrid. Și atunci s-a întîmplat un lucru care nu a putut fi prevăzut nici chiar de diplomația franceză. Membrii Consiliului de stat spaniol, care înainte nu puteau fi corupți nici cu cele mai avantajoase promisiuni, au început să se comporte de parcă s-ar fi dăruit cu trup și suflet regelui francez.

Cheia misterului era simplă : granzii spanioli nu doreau, firește, împărțirea Spaniei fie și pentru faptul că așa ceva i-ar fi privat de veniturile pe care le obțineau din funcțiile bănoase de guvernatori și viceguvernatori ai diferitelor posesiuni ale coroanei spaniole. Acești mari seniori au hotărît, cu mult simț al realității, că le este mai convenabil un rege francez decît împărțirea. Și, hotărînd astfel, agenții benevoli ai lui

Ludovic al XIV-lea au făcut într-un termen scurt ceea ce a fost peste puterile diplomaților săi. Ei i-au sugerat lui Carol al II-lea ideea că dinastia Bourbonilor va moșteni tronul Spaniei și i-au recomandat regelui să ceară, în legătură cu numirea succesorului, sfatul papei (era dinainte clar că acesta va da un răspuns favorabil lui Ludovic al XIV-lea). Lucrurile s-au aranjat repede și în mare taină.

Spaniolii nu-i aveau la inimă pe Habsburgii austrieci și pe diplomații acestora, care interveneau de mult, făcând uz de „drepturile de rude“, în treburile Spaniei. De aceea, unul dintre granzii complotiști, ducele D'Abrantes, anunșind în sfârșit că regele Carol al II-lea își numise succesorul, nu și-a putut refuza o mică distracție. Înainte de a comunica adunării nuntia succesorului, ducele s-a aruncat, cuprins de bucurie, de gâtul ambasadorului împăratului, contele Harrach, exclamând : „Domnule, cu mare plăcere...” Apoi, trăgându-și răsuflarea pentru a-l îmbrățișa și mai tare pe ambasador, a adăugat : „Da, eu, cu o bucurie extremă, pentru toată viața...” — și, înmulțindu-și sărutările, a încheiat : „...și cu deplină satisfacție, mă depărtez de dumneavoastră și îmi iau adio de la augusta curte austriacă”. Serviciul secret al lui Ludovic al XIV-lea nu prea se putea lăuda cu vreun succes care să se asemene cu acesta, obținut fără intervenția sa, ba poate chiar și fără știrea sa. Dar acest succes a constituit doar începutul unui greu război, în care Franța a fost nevoită să lupte împotriva unei coaliții puternice și care a pus pentru mult timp capăt încercărilor de a instaura hegemonia franceză în Europa.

Lupta dintre serviciile secrete s-a desfășurat în decursul întregului război pentru succesiunea la tronul Spaniei. Dar ea a căpătat, desigur, o importanță deosebită în legătură cu încercările lui Ludovic, amenințat cu înfrângerea, de a încheia o pace separată cu Anglia. Această pace separată era cerută în Anglia de partidul torylor, în rîndul căruia erau mulți iacobiți. Ludovic al XIV-lea a obținut ceea ce dorea, dar în primul rînd pentru că în însăși Anglia forțe influente au început să fie nemulțumite de războiul care se prelungea și doreau să-și atingă țelurile pe o cale mai rapidă și mai ieftină, fără a se preocupa prea mult de interesele aliaților.

Abia după încheierea păcii de la Utrecht din 1713, guvernul francez a acordat sprijin unui complot al iacobiților care își puneau ca scop să-l facă pe pretendentul lor succesor al reginei Ana. Dar, deși în acest complot au fost atrași conducătorii guvernului constituit de tory, el s-a soldat cu un eșec total.

Un exemplu grăitor de iluzii și speranțe neîmplinite l-au constituit legăturile serviciului de informații al iacobitilor cu ducele Marlborough.

John Churchill, primul duce de Marlborough, a găsit un avocat entuziast în urmașul său îndepărtat, Winston Churchill, care a scris despre el o lucrare în mai multe volume.

John Churchill s-a născut în 1650 ca fiu al unui mic nobil. Și-a început cariera atunci când sora sa mai mare, Arabella, a devenit amanta ducelui de York, viitorul Iacob al II-lea. Primit la curte, Churchill a devenit în curînd întreținutul întreținutei regelui Barbara Villiers, ducesă de Cleveland. Pe Barbara însăși o aranjase în această situație ruda sa George Villiers, duce de Buckingham, dar ea a uneltit curînd împotriva acestuia. Ducele nu i-a rămas dator și l-a adus pe Carol al II-lea la amanta sa tocmai cînd la ea se afla tînărul Churchill. Spre fericirea acestuia, regele se plictisise oricum de ducesa autoritară și certăreață, mai ales că ea începea să îmbătrînească. De aceea, regele, adresîndu-se lui Churchill, rosti doar: „Afară! Ești o lichea, dar te iert, deoarece îți cîștigi în felul acesta pîinea“.

Carol nu era departe de adevăr. Tînărul cu spirit practic, storcîndu-i ducesei 4 500 de lire sterline, s-a grăbit să cumpere cu acești bani hîrtii de valoare. Strîngînd astfel un capital frumuseț, tînărul ofițer s-a căsătorit cu o frumoasă de la curte, Sarah Jennings. Mulțumită Arabellei, Churchill ajunsese în anturajul ducelui de York, iar soția sa deveni confidenta prințesei Ana, fiica ducelui. Churchill avansa repede în funcții, mai ales că în scurt timp au început să se manifeste talentele sale incontestabile de comandant de oști.

După 1685, cînd ducele de York a devenit rege sub numele de Iacob al II-lea, asupra lui Churchill au curs distincțiile și onorurile ca din cornul belșugului. Iacob al II-lea l-a numit comandant-șef al armatei britanice trimise împotriva trupelor lui Wilhelm de Orania care au debarcat în 1688 în Anglia. Churchill a trecut însă de partea lui Wilhelm, ceea ce a hotărît soarta luptei. (Churchill a încercat chiar să-l răpească pe Iacob și să-l predea lui Wilhelm de Orania, dar acest plan nu a reușit.)

În primii ani de domnie ai lui Wilhelm, acesta, după cum am mai amintit, nu se simțea ferm pe tronul său. Pericolul unei restaurații iacobite părea întru totul real. Atunci Churchill a hotărît, pentru orice eventualitate, „să se împace“ cu Iacob al II-lea. El îi scria lui Iacob scrisori înduioșătoare despre căința și mustrările de conștiință pe care el, Churchill, chipurile,

le încerca. Churchill deveni agent al serviciului de informații iacobit. Era însă un agent foarte calculat, gata, la nevoie, să transmită la Paris, unde trăia Iacob, unele secrete de stat, unele planuri militare, dar numai pentru a nu rupe legăturile.

În 1700 începu războiul pentru succesiunea spaniolă ; iacobiții își puneau toate speranțele în succesele armatei franceze. Iar John Churchill, duce de Marlborough, deveni comandant-șef al trupelor care acționau în Flandra și Germania împotriva Franței, pricinuind marelui lui Ludovic al XIV-lea o serie de înfrângeri grele.

Pe tron era regina Ana. La început ea se afla sub influența ducesei de Marlborough, apoi între ele interveni o ruptură. Nu era încă pe deplin clar cui îi va reveni tronul Angliei după moartea Anei — rudei îndepărtate, principele elector al Hanovrei, cum cerea „legea cu privire la succesiunea protestantă la tron“, sau fiului lui Iacob al II-lea care murise între timp. Și, de vreme ce acest lucru nu era clar, ducele de Marlborough, continuând lupta împotriva Franței, menține concomitent contacte cu iacobiții și corespundează cu nepotul său (fiul lui Iacob al II-lea și al Arabellei Churchill) ducele Berwick, general în armata franceză. Războiul i-a adus lui Marlborough milioane, pe care vrea să le păstreze cu orice preț. Promisiunile pe care ducele le-a făcut iacobiților nu aveau, firește, nici o valoare. Marlborough nu avea intenția de a acorda sprijin pretendentului, ci pur și simplu voia să se asigure pentru cazul că acesta va veni totuși la putere. Dar, în pofida avertismentelor lui Berwick, pe baza corespondenței cu Marlborough se fac planuri, sînt nutrite cele mai îndrăznețe speranțe. Păturile cele mai influente ale claselor guvernante din Anglia au hotărât însă să nu admită o restaurație iacobită.

Marlborough ducea tratative secrete și cu agenții lui Ludovic al XIV-lea în vederea obținerii pentru regele învins al Franței a unor condiții de pace mai acceptabile. Se propuneau mite în sumă de milioane, dar tranzacția a eșuat, de data aceasta nu din vina lui Marlborough.

În 1714, pe tronul Angliei urcă principele elector al Hanovrei, sub numele de George I. Perspectiva restaurației iacobite dispăre odată pentru totdeauna. Dar contemporanilor lucrul acesta nu le era încă absolut clar. De aceea, în 1716 Marlborough îl informă, „cu lacrimi în ochi“, pe un agent iacobit care l-a vizitat că intenționează „să-l servească pe Iacob al III-lea“ (pretendentul iacobit). Acestea însă nu erau decît palavre.

Cele o sută de nume ale autorului lui „Robinson Crusoe“

Creația lui William Shakespeare a ajuns să fie pusă în legătură cu războiul secret doar prin străduința și zelul deosebit al antistratfordienilor. În schimb, un alt scriitor englez renumit a jucat într-adevăr un rol însemnat în istoria spionajului.

...În 1702 a apărut la Londra o broșură anonimă intitulată „Metoda cea mai scurtă pentru reprimarea dizidenților“. La prima vedere, era opera unui feroce reacționar tory, adept înverșunat al bisericii de stat anglicane, care îndemna la exterminarea adepților diferitelor secte protestante cu ajutorul ocnei și al spînzurătorilor. Dar în scurt timp deveni evident că acest pamflet, de o „înverșunare“ aproape neverosimilă, era o parodie la adresa clericilor tory. Fu identificat și autorul — un whig, comerciant din Londra, care de cîteva ori s-a îmbogățit și și-a pierdut averea agonisită, iar cu puțin timp în urmă mai era un om de încredere al regelui Wilhelm. Tocmai acestui om, care în decursul vieții a schimbat peste o sută de pseudonime și a scris numeroase lucrări de tot felul, i-a fost sortit să-și cucerească nemuirea prin una din ele, intitulată „Viața și nemaipomenitele aventuri ale lui Robinson Crusoe“.

Dar aceasta s-a întîmplat mai târziu, iar pînă una alta Daniel Defoë fu aruncat, pentru cutezătoria sa satiră, în închisoarea londoneză Newgate, fără indicarea termenului de detențiune, lăsat la „înalta apreciere“ a reginei. Manuscrisul pamfletului a fost ars de călău, iar Defoë nu numai că a fost nevoit să plătească o amendă mare, dar a și fost expus de trei ori la stîlpul infamiei. Defoë nu se descurajă însă. El scrisese chiar, în 1703, un „Imn stîlpului infamiei“, în care lua apărarea libertății cugetului și scrisului. Totuși el nu era un luptător principial și ferm. De altfel, și conflictul dintre tory și whigi degenerase într-o luptă între clici corupte, lucru pe care el îl înțelegea prea bine. Peste cîteva luni Defoë s-a împăcat cu guvernul și a fost pus în libertate.

În 1704, onorabilul Robert Harley, spiker-ul Camerei comunelor și viitor conte de Oxford, primi printr-un curier special un document anonim, cuprinzînd 23 de pagini acoperite cu un scris drept, citeț. Harley aștepta acest document, de conținutul căruia fusese deja informat, și îl cunoștea, desigur, pe au-

tor — Daniel Defoë. Iar acesta ştia, la rîndul său, cui îşi trimite opera.

Harley era un politician deştept, ambiţios şi cu totul lipsit de scrupule, dispus să lupte prin orice mijloace pentru a-şi menţine şi consolida puterea. După cum a remarcat un contemporan (William Cowper), onorabilului mister Harley îi stătea în fire „să recurgă la înşelăciune şi intrigi chiar atunci cînd acestea nu erau de trebuinţă, pentru a resimţi plăcere de pe urma isteţimii sale. Dacă i-a fost cuiva neapărat hărăzit din naşcare să devină şarlatan, apoi acesta a fost el“. Se înţelege că Harley a citit cu multă atenţie mesajul lui Defoë, conţinînd proiectul organizării unei atotcuprinzătoare reţele de spionaj, atît în interiorul Angliei, în vederea luptei împotriva adversarilor guvernului, cît şi peste hotarele ei. (Şi, lucru nu mai puţin important, acest serviciu secret urma să-i ţină sub observaţie şi pe adversarii lui Harley din guvern şi să-i subordoneze total ministerul). „Dacă eu aş fi ministru — îi scria Defoë lui Harley la 2 noiembrie 1704 —, m-aş strădui să ştiu, pe cît e posibil, ce spune fiecare despre mine“. Pentru început, Defoë propunea crearea unei asemenea organizaţii în sud-estul Angliei. Ținînd seama de starea proastă a drumurilor din acea vreme, care ducea la izolarea diferitelor regiuni, el recomanda să fie introdus sistemul trimiterii regulate a unor agenţi secreţi în fiecare regiune, care să raporteze cele mai mici simptome ale unor stări de spirit antiguvernamentale. Proiectul a fost apreciat, iar Defoë a devenit organizatorul serviciului secret.

Plecînd în iulie 1704 într-o călătorie prin ţară cu misiunea de a făuri reţeaua de spionaj, Defoë îi scria lui Harley : „Sînt ferm convins că această călătorie va pune bazele unui serviciu de informaţii cum nu a avut Anglia niciodată“. Sub numele de Alexander Goldsmith, Defoë a parcurs partea estică a ţării, ascultînd cu atenţie discuţiile din hoteluri, cîrciumi, diligente şi încercînd să-şi clarifice pe această cale atmosfera politică, să aprecieze şansele guvernului în alegerile parlamentare care urmau să aibă loc.

Călătorind în anul următor prin comitatele din vestul Angliei, Defoë a reuşit doar cu greu să evite a fi arestat pe baza unui ordin emis de către un judecător de pace local. O neînţelegere şi mai mare s-a iscat în oraşul Weymouth, unde a sosit de la Harley o scrisoare cu instrucţiuni pentru Defoë. Scrisoarea fusese expediată pe adresa unui oarecare căpitan Turner, dar a ajuns din greşeală la un om cu acelaşi nume. Acesta din urmă a constatat că scrisoarea este neinteligibilă şi a arătat-o aproape întregului oraş, în speranţa că se va găsi cineva în mă-

sură să descifreze acest mesaj. La capătul călătoriei, Defoë a putut totuși să-i comunice, triumfător, lui Harley : „Pot spune că mi-am format o imagine clară asupra acestei părți din Anglia și am corespondenți în fiecare oraș și în fiecare colțisor“.

Curînd rețeaua lui Defoë a fost organizată și peste hotare. Parisul, Dunkerque, Brestul și Toulonul au devenit puncte de centralizare a informațiilor. Defoë a fost șef al serviciului secret aproximativ zece ani, rămînînd în acest post în timpul guvernelor tory și whig care se succedau. În 1706 Defoë a fost trimis în Scoția pentru a se informa cu privire la atitudinea populației față de unirea cu Anglia, care se proiecta atunci. El avea, de asemenea, dispoziția de a lichida în germene orice conspirații împotriva actului unirii cu Anglia.

Stînd de vorbă cu diverși oameni, Defoë își camufla identitatea sub diverse înfățișări. Discutînd cu pescari, se interesa de pescuit, negustorilor le spunea că intenționează să deschidă o fabrică de sticlă, o filatură de lînă sau de in, cu preoții comenta psalmii, iar în societatea oamenilor de știință se dădea drept un cercetător al istoriei relațiilor dintre Anglia și Scoția. Fiindcă timpul trecea și planurile pe care le expunea nu prindeau viață, Defoë, pentru a-și motiva șederea îndelungată în Scoția, a răspîndit zvonul că ar fi un falit care se ascunde de urmărirea creditorilor (ceea ce nu era departe de adevăr). „Sir — îi scria totodată Defoë lui Robert Harley —, spionii mei și oameni plătiți de mine se află pretutindeni. Recunosc, nimic nu este aici mai simplu decît a angaja un om pentru ca el să-și trădeze prietenii“. Asupra legăturilor dintre Harley și Defoë se păstra o asemenea taină, încît nu o dată alți agenți ai ministrului i-au raportat acestuia despre scriitor că ar fi un om periculos.

Misiunea pe care o îndeplinea Defoë nu era lipsită de pericole. O mulțime alcătuită din adversari ai actului unirii a spart chiar ferestrele casei din Edinburgh în care se instalase englezul, dar a greșit etajul. Se pare că la Edinburgh Defoë a reușit să pună la punct nu numai treburile de stat, dar și să și le îndrepte întrucîtva pe ale sale proprii. Înfațișîndu-se în ipostaza unui om de afaceri, el se pare că a făcut într-adevăr și cîteva speculații avantajoase. Spionajul și comerțul mergeau mînă în mînă. După aprobarea documentului cu privire la actul unirii, Defoë a primit (după multe tergiversări) din partea ministrului o parte a recompensei care i se cuvenea. Dar cînd Defoë s-a întors la Londra, Harley a fost nevoit să-și părăsească postul. Unul dintre funcționarii săi s-a dovedit a fi un spion străin, și adversarii ministrului tory au folosit acest pre-

text binevenit pentru a-l obliga să demisioneze. Defoë a intrat în serviciul unui alt ministru, Godolphin, și a întreprins din nou, din însărcinarea acestuia, două călătorii în Scoția cu scopul de a iscodi planurile iacobitilor locali.

În 1710 puterea a trecut din mâinile whigilor și torylor moderați în cele ale torylor extremiști, care simpatizau pe față cu iacobitii. Printre aceștia s-a numărat și Harley, care l-a luat din nou pe Defoë în serviciul său. Defoë a acordat noului guvern un sprijin activ cu pana sa caustică de ziarist, iar în actele serviciului secret apar informații despre achitarea unor însemnate sume de bani unui oarecare Calude Guilant — unul din nenumăratele sale pseudonime. Dar în 1714 situația s-a schimbat din nou radical. Regina Ana, care în ultimii ani ai domniei sale a sprijinit partidul tory, a murit. Speranțele iacobitilor au fost spulberate. Tronul Angliei i-a revenit lui George I și la putere s-au instalat trainic whigii. În anii care au urmat Defoë se ocupă cu publicistica, colaborând la ziarele tory, în special la principalul organ al opoziției, „Mist's Journal”. O făcea însă din însărcinarea miniștrilor whigi, care preferau să aibă de-a face cu un ziar „iacobit”, condus de un agent al guvernului. Dacă mai înainte Defoë, ca ziarist whig, a servit guvernul moderat tory, acum el îndeplinea, în rolul de tory și iacobit, misiuni primite de la guvernul whig. Desigur, această comportare a lui Defoë nu-l prezintă într-o lumină favorabilă. Dar renumitul romancier era, în viață ca și în literatură, sînge din sîngele clasei sale, exponent al burgheziei din epoca „acumulării primitive a capitalului”, care considera că toate mijloacele sînt bune dacă aduc profituri suficient de mari.

Spre sfîrșitul vieții sale, la vîrsta de 70 de ani, Defoë dispăru pe neașteptate. Oamenii de știință și-au bătut timp de două secole capul, întrebîndu-se cine o fi fost misteriosul dușman de care s-a ascuns vestitul scriitor. Relativ recent s-a reușit să se găsească dezlegarea enigmei — marele romancier se ascundea de dușmanul cel mai necruțător — creditorii, făcînd uz în acest scop de toate metodele, bine cunoscute lui, ale „serviciului secret”...

Anii războiului pentru succesiunea spaniolă, cînd Defoë a condus serviciul de informații, au fost, după cum am mai arătat, o perioadă de înflorire a războiului secret. Iată unul din episoadele larg comentate în presa vremii. Constantin de Renneville, care a îndeplinit în repetate rînduri în străinătate misiuni secrete primite din partea guvernului lui Ludovic al XIV-lea, a fost arestat în 1702 de către autoritățile franceze, bănuît fiind de spionaj în favoarea inamicului. În 1713, după ce

a fost pus în libertate, de Renneville a editat o carte intitulată „Inchiziția franceză, sau Istoria Bastiliei“, care s-a bucurat de o mare popularitate. După cum afirma Renneville, Bastilia era plină de agenți ai serviciilor de spionaj și contraspionaj arestați. Deși persoane deosebit de influente, printre care și regele Angliei George I, l-au îndemnat pe autor să scrie continuarea cărții, nu au mai urmat noi dezvăluiri. Nu se știe cum și-a încheiat viața de Renneville. Odată la Amsterdam s-a săvârșit împotriva lui un atac nereușit. Este posibil ca acesta să fi fost organizat de agenți francezi, care la o nouă încercare să fi reușit.

A făcut însă o mare vîlvă un alt episod, mult mai dramatic, în care istoria Bastiliei s-a împletit cu cea a războiului secret.

Masca de fier

La 18 septembrie 1698, ora trei după-amiază, prin maha-laua Saint-Antoine a intrat în Paris o caretă mare cu perdelele de la ferestre bine trase. De jur împrejur era păzită de călăreți înarmați. Căreța era a lui Saint-Mars, care în tinerețe (cam pe la jumătatea secolului) servise ca mușchetar sub comanda vestitului D'Artagnan. Când regele i-a cerut lui D'Artagnan să-l aresteze pe atotputernicul ministru de finanțe Fouquet, Saint-Mars a primit misiunea de a-l reține pe unul din personajele apropiate de acest ministru. Saint-Mars s-a achitat cu succes de această misiune, câștigîndu-și astfel bunăvoința regelui. De atunci el a funcționat ca șef al diferitelor fortărețe transformate în închisori pentru criminali acuzați de uneltiri împotriva statului. Și iată acum încununarea carierei lui: Ludovic al XIV-lea l-a numit pe Saint-Mars în înaltul post de guvernator al Bastiliei.

Trăsura, în care se afla Saint-Mars și încă o persoană, s-a oprit în fața podului mobil al Bastiliei. Podul a fost imediat coborît, porțile s-au deschis și s-au închis din nou, lăsînd căreța să treacă. Împreună cu aceasta, în Bastilia a pătruns o taină pe care au păzit-o cu nădejde zidurile groase ale castelului medieval și pe care încearcă de peste două secole și jumătate să o descifreze oamenii de știință...

trar și ilegalități care a caracterizat politica internă și externă a monarhiei absolutiste. Faimoasele *lettres de cachet* regale, care semănau groază, mandatele secrete de arestare (uneori emise chiar și fără indicarea vreunui nume), detențiunea unor oameni timp de decenii în închisori fără a li se prezenta vreo acuzație și chiar fără a se recunoaște însuși faptul arestării, ridicarea la rangul de lege supremă a capriciului monarhului, a dorințelor regelui și favoriților săi, care făceau dintr-un om indezirabil un criminal reprimat fără cruțare, toate acestea erau fenomene cotidiene în Franța dinaintea Marii revoluții.

După cum vă aduceți, probabil, aminte, omul care purta masca de fier, fiind osîndit să rămână în detențiune veșnică la Bastilia, era fratele geamăn al lui Ludovic al XIV-lea, sacrificat pentru a nu fi puse la îndoială drepturile unipersonale ale regelui la tron.

Legenda „Măștii de fier” a lăsat în umbră multe fapte reale din acea epocă. La popularizarea ei a contribuit cunoscutul roman al lui Alexandre Dumas „Vicomte de Bragelonne”.

Filmul francez „Masca de fier” este o ecranizare a acestui roman. La istoria „Măștii de fier” au apelat Alfred de Vigny în poemul său „Închisoarea”, Victor Hugo în drama „Gemenii” și din nou Dumas în „Prizonierul din Bastilia”. Despre „mască” au scris numeroși scriitori francezi de mîna a doua : De Mouchy (1750), Rénu-Varain (1804), Le Tournier (1849), De Robeville (1860), Leynadieu (1874), Boisgobey (1870), Ladoucete (1910), Douran (1929), Bernaeds (1930) și alții.

Alexandre Dumas nu a fost primul care a emis ipoteza că „Masca” ar fi fost fratele lui Ludovic al XIV-lea. Cu un secol înaintea lui Dumas, mergînd pe urmele proaspete ale evenimentelor, Voltaire, în „Secolul lui Ludovic al XIV-lea” *, a dat o explicație similară. El însuși nu a luat în serios povestea pe care o inventase ; poate că a vrut să-și bată pur și simplu joc de credulitatea oamenilor și nu se așteptase la impresia pe care avea s-o producă istoria născocită de dînsul. Ea a fost preluată de o serie de memorialiști și imediat au început să apară noi amănunte ale legendei. Astfel, preotul Papon a relatat, în „Istoria Provenței”, următoarea întîmplare referitoare la un ofițer în retragere în vîrstă de aproape 80 de ani. Medicul companiei acestuia, trimis să-și facă serviciul în fortăreața-închisoare de pe insula Sf. Margareta, a văzut o dată că un prizonier a aruncat în mare un obiect alb : era o bucată ruptă

* Legenda a luat naștere încă la începutul secolului al XVIII-lea. Astfel, o doamnă de la curte scria în 1711 despre „Mască” că este un lord iacobit.

dintr-o cămașă. Medicul a pescuit-o și a adus-o lui Saint-Mars, guvernatorul insulei. Guvernatorul a desfășurat bucata de pânză, pe a cărei parte interioară era scris ceva. După aceea, Saint-Mars l-a supus pe medic unui interogatoriu sever, vrînd să afle dacă acesta citise originala misivă. Medicul a jurat că nu o citise. Peste două zile el a fost găsit mort în pat.

Să remarcăm, de altfel, că în primele versiuni ale legendei prizonierul purta o mască din catifea, nu din fier. Mai târziu însă fierul, „mai romantic“, a învins catifeaua. Apoi, baronul Gleichen a născocit versiunea potrivit căreia Ludovic al XIV-lea era fiul reginei Ana de Austria și al favoritului ei Mazarin care l-au substituit moștenitorului legal al tronului, întemnițat la Bastilia.

O completare cu totul curioasă a căpătat versiunea lui Voltaire la începutul secolului al XIX-lea, în anii guvernării lui Napoleon I Bonaparte. Începutul era același — Ludovic al XIV-lea era considerat fiu nelegitim al reginei, adevăratul moștenitor fiind „Masca de fier“. Se afirma însă că înainte ca prizonierul care purta masca de fier să fi fost trimis la Bastilia, încă pe cînd era deținut pe insula Sf. Margareta, el a reușit să se căsătorească în secret cu fiica unuia dintre paznicii închisorii. Băiețelul născut în urma acestei căsătorii neobișnuite fu dus în Corsica și încredințat spre a fi crescut unui om de încredere. Copilul — născut dintr-o dragoste de scurtă durată, dar fericită — primi un nume italian — Buona Parte (adică parte bună, soartă), fiind, prin urmare, străbunul direct al împăratului Napoleon Bonaparte. În felul acesta propaganda bonapartistă încerca să convingă cercurile regaliste că Napoleon este succesorul legitim al Bourbonilor, răsturnați de pe tron de Marea revoluție franceză. (La rîndul lor, regaliștii, atîta timp cît planurile lui Bonaparte nu le erau încă clare, declarau că Napoleon, ca succesor al „Măștii“, îl va restabili pe tron pe „regele legitim“ — Ludovic al XVIII-lea.) A existat de asemenea o versiune conform căreia „Masca de fier“ nu era fratele, ci tatăl lui Ludovic al XIV-lea, un nobil sărac ce se bucurase de favorurile reginei Ana de Austria.

S-au ivit și numeroși alți pretendenți. Astfel, unii au considerat că „Masca“ ar fi fost contele de Vairmendois, fiul lui Ludovic al XIV-lea și al amantei sale La Vallière. Dar, după cum s-a stabilit cu precizie, Vairmendois a murit în 1683, cu mult timp înainte ca „Masca“ să-și fi făcut apariția la Bastilia. Cu atît mai puțin a putut fi „Masca“ ducele de Beaufort, dispărut în timpul unei bătălii din 1669, deși și candidatura lui a fost nu o dată propusă în literatură. (Beaufort s-a născut în

1616, și în 1703 — anul morții „Măștii” — ar fi avut aproximativ 90 de ani.) Unii au considerat că „Masca de fier” a fost Fouquet, ministrul finanțelor destituit și arestat din ordinul regelui, care nutrea pentru el o ură personală. A. Wageman, în cartea „Masca de fier”, sau «După două secole», a emis ipoteza că masca ascundea chipul... regelui Carol I, care a fost decapitat în public la 30 ianuarie 1649, în timpul revoluției engleze, ca „tiran, ucigaș și dușman al statului”. După cum ne încredințează A. Wageman, în locul lui Carol a fost decapitat un regalist care semăna cu el. Nu întâmplător, pretinde același autor, Cromwell s-a apropiat de trupul regelui executat și s-a oprit contemplându-l nedumerit (acest episod face parte, de asemenea, din categoria născocirilor). Ar fi însă imposibil de explicat de ce ar fi avut nevoie Ludovic al XIV-lea să-l țină în temniță pe Carol I „salvat”. Trebuie să adăugăm că la data morții „Măștii” Carol I ar fi avut 103 ani !

Cîte alte personaje n-au fost „descoperite” sub „Mască” : ducele englez Monmouth, care a organizat o răscoală împotriva lui Iacob al II-lea și a fost executat după reprimarea răsculaților, patriarhul armean al Constantinopolului și Ierusalimului, pe nume Avedick, care a fost capturat în secret și adus în Franța prin străduințele depuse de iezuiți. Mai urmează apoi persoane cu totul obscure, de genul unui anume conte Kéroullet. Un autor cu fantezia deosebit de bogată a pronunțat, dimpotrivă, un nume cunoscut fiecăruia : Molière ! Marele scriitor nu ar fi murit în 1673, cum se consideră în mod obișnuit, ci, la îndemnul iezuiților, care îl urau pe autorul lui „Tartuffe”, a fost aruncat în închisoare. În favoarea unora din aceste candidaturi s-au adus argumente care, la o analiză mai serioasă, se dovedeau a fi cu totul neîntemeiate. În unele cazuri, „teoriile” au fost luate pur și simplu din senin. Cu toate acestea, demonstrării fiecăreia din aceste ipoteze le-a fost consacrată cel puțin cîte o carte.

Încă cîteva exemple. În 1873 T. Jung a publicat cartea „Adevărul despre Masca de fier”, în care a încercat să facă o legătură între deținutul misterios și un aristocrat participant la un complot — real sau închipuit — împotriva lui Ludovic al XIV-lea. La sfîrșitul secolului al XIX-lea a apărut studiul lui Burgo (scris în colaborare cu Bazeris), intitulat „Masca de fier”. Dezvăluirea corespondenței cifrate a lui Ludovic al XIV-lea. Lucrarea a stîrnit vîlvă, deoarece autorii ei, specialiști în descifrarea codurilor, afirmau că concluziile lor se bazează pe descifrarea corespondenței secrete a „Regelui Soare”. Jar concluzia principală era că „Masca” a fost un anume ge-

neral Bulonde. Acesta a fost într-adevăr înțemnițat, dar autoritățile nu au făcut nicidecum un secret din arestarea lui, dimpotrivă, au adus-o în mod oficial la cunoștința generală. În afară de aceasta, descifrarea singurei mențiuni despre „Mască” putînd să confirme în vreo măsură noua ipoteză era ea însăși rezultatul unei simple presupunerii. Efortul depus pentru descifrare nici nu a fost necesar. În arhivele statului francez s-au păstrat copiile documentului respectiv, descifrate încă în secolul al XVII-lea de către funcționarii Ministerului de Război francez ! Pe deasupra, s-a stabilit că Bulonde a murit în 1709, adică cu mult mai tîrziu decît „Mască”.

Eșecul pe care l-a suferit teoria lui Burgo nu l-a împiedicat însă pe cercetătorul german Schechel să editeze în 1914 o lucrare în care drept „Mască” era proclamat încă un general — cavalerul de Malta Iacob Breteuil. Vom mai avea de-a face cu asemenea „descoperiri”.

Pentru a ne apropia de dezlegarea problemei, trebuie să ne adresăm, lăsînd la o parte născocirile și fanteziile, puținelor fapte cunoscute, stabilite cu precizie, putînd fi lesne verificate, la documentele originale ce s-au păstrat, care nu provoacă îndoieli și provin de la persoane care au participat nemijlocit la evenimente.

La 18 septembrie 1698, guvernatorul insulei Sf. Margareta din Marea Mediterană a luat în primire funcția de guvernator al Bastiliei. Arestatul pe care l-a adus cu sine, deținut mai înainte în închisoarea de pe insula Sf. Margareta, purta pe față o mască neagră de catifea. Asupra identității deținutului și crimei sale autoritățile păstrau o tăcere absolută. Comandantul Du Junca, unul din funcționarii Bastiliei, subordonat guvernatorului, a făcut în jurnalul său, la 18 septembrie 1698, o însemnare despre sosirea guvernatorului Saint-Mars cu un prizonier misterios, care mai înainte fusese deținut în închisoarea Pignerol (situată în acea parte a Italiei de nord care intra pe atunci în componența statului francez). În jurnal se menționează că numele deținutului rămîne necunoscut. La început el a fost instalat în prima celulă a turnului Bazinière, iar peste cîteva ore a fost transferat în celula a treia a turnului Bertaudière, care fusese amenajată cu cîteva zile înainte din ordinul lui Saint-Mars. Prizonierul lua masa împreună cu guvernatorul, un servitor le servea bucatele din încăperea învecinată. Înainte de a se așeza la masă guvernatorul încuia cu grijă ușile celei. Saint-Mars dormea în aceeași încăpere cu deținutul.

S-a păstrat scrisoarea guvernatorului, în care acesta descrie măsurile extraordinare de precauție pe care le-a luat în even-

tualitatea îmbolnăvirii sale, pentru ca ofițerii și soldații care aduceau mâncare deținutului să nu-i vadă fața. Este sigur că prizonierul se bucura de un tratament foarte atent, deși informațiile referitoare la respectul excepțional pe care guvernatorul i-l arăta „Măștii“, la confortul cu care ar fi fost înconjurat deținutul în celula sa nu-și găsesc vreo confirmare în documente.

Extrase din jurnalul lui Du Junca au fost publicate după mai mult de o jumătate de secol, în anul 1769, de către Griffet, preot afectat Bastiliei. El afirma că amintirile despre neobișnuitul deținut au dăinuit timp de decenii printre ofițerii și soldații Bastiliei. Se spunea că ulterior au fost distruse toate lucrurile legate de șederea „Măștii“ la Bastilia, în celula pe care o ocupase „Masca“, au fost în grabă spoiți pereții și schimbată dușumeaua, pentru a distruge orice urme posibile. Mărturiile lui Griffet sînt confirmate de însemnările maiorului Chevalier, care, din 1749 pînă în 1787 a ocupat una din funcțiile principale la Bastilia. Slujbaş harnic și conștiincios, care printre însemnările cu caracter istoric a transcris adnotările lui Du Junca din registre, el informează că misteriosul prizonier, care în timpul șederii la Bastilia nu a fost bolnav, s-a simțit într-o zi prost și peste cîteva ore a murit. A fost înmormîntat la 20 noiembrie 1703.

Nu trebuie să acordăm o însemnătate deosebită mărturiilor lui Griffet și Chevalier (între ele există, probabil, o legătură), în afară de acelea în care sînt comunicate fapte întrutotul precise. Amîndoi acești martori au scris într-o perioadă cînd legenda despre „Masca“ căpătase deja o largă răspîndire și putea să influențeze relatările lor.

Dacă facem din nou apel la documente autentice, nu este greu să ne convingem că legenda a ignorat o împrejurare importantă. Strictețea detențiunii a slăbit treptat. După cum arată însemnările din registre, la 6 martie 1701, „Masca“ a fost transferată în a doua celulă a turnului Bertaudière și, lucru deosebit de interesant, ea nu s-a aflat singură în celulă, unde fusese închis cu cîteva luni mai înainte tînărul servitor Tirmont, acuzat de o gravă infracțiune de drept comun (la 14 decembrie 1701 Tirmont a fost transferat la altă închisoare, unde a murit în 1708, după ce și-a pierdut mințile). Aceste fapte sînt interesante nu numai pentru că exclud identificarea acestui Tirmont cu „Masca“ (s-au făcut și asemenea încercări), ele dovedesc că un om care a făcut cunoștință cu „Masca“ a fost mutat în scurt timp în altă închisoare, unde secretul nu putea fi păstrat cu atîta strictețe ca la Bastilia.

Mai mult decît atît, după Tirmont „Masca“ a căpătat un alt vecin de celulă — Jean Alexandre de Maranville (cu pseudonimul Ricardville), în vîrstă de 60 de ani, care a ajuns la Bastilia pentru că a făcut observații critice la adresa guvernului. În anul 1708 Maranville a fost transferat de la Bastilia la Charenton, în așa-numita „închisoare deschisă“, unde deținuții aveau dreptul să aibă legături între ei și cu lumea exterioară. Maranville a murit în anul următor, 1709. Este greu să împăcăm secretul strict păstrat în jurul „Măștii“ și deținerea ei în aceeași celulă cu oameni cărora ulterior însași administrația le-a oferit posibilitatea de a divulga informațiile primite de la misteriosul prizonier. De altfel, la Bastilia în acea perioadă existau mai multe celule decît deținuți, iar aceștia erau ținuți de regulă în celule izolate. De pildă, în celula numărul doi a turnului Bertaudière, pe care un timp a ocupat-o „Masca“, la 22 februarie 1703 a fost închis abatele Honzels, acuzat de spionaj.

Se pare că deja în notele lui Chevalier există un pasaj care ne oferă o cheie pentru stabilirea identității „Măștii“. El arată că misteriosul deținut a fost înmormîntat sub numele de Marchirg. După cum am mai arătat, există o însemnare despre moartea prizonierului și în jurnalul lui Du Junca, publicat în secolul al XIX-lea. Și în această însemnare se arată că deținutul a murit subit. Dar tot aici se spune că necunoscutul a primit în lista de înregistrare a deținuților decedați un nume străin, menționîndu-se pe margine că, așa cum Du Junca, a aflat mai tîrziu, necunoscutul a fost trecut în registru sub numele de Marchel. S-a găsit în cele din urmă și registrul propriu-zis, în care era consemnat : „La 19 (noiembrie 1703) Marchioli, în vîrstă de aproximativ 45 de ani, decedat la Bastilia“. Urmasii informații cu privire la înmormîntarea care a avut loc în ziua următoare și la persoanele oficiale care au participat la înhumarea corpului. În această a doua parte a însemnării ne atrage atenția o neglijență : numele medicului Bastiliei care a asistat la înmormîntare este scris cu totul diferit în textul propriu-zis și în semnăturile care însoțesc acest document (Relge și Reilhe). Așadar, funcționarul închisorii nu se distingea printr-o atenție (sau știință de carte) deosebită, nici chiar atunci cînd scria în documente numele funcționarilor Bastiliei, puțini la număr și binecunoscuți lui. Cu atît mai multă neglijență putea să manifeste în privința numelui unui deținut ce-i era absolut necunoscut și-l auzea pronunțat pentru prima dată.

Așadar, „Marchioli“. Acest nume, atestat în documentele găsite în secolul al XIX-lea, vine în sprijinul unei teorii care

s-a născut cu o sută de ani înainte. Deja în 1770, un bibliofil, baronul Heiss, într-o scrisoare către „Journal Encyclopédique“, a identificat „Masca“ cu contele Mattioli, punct de vedere care a fost apoi confirmat de numeroși cercetători. Această ipoteză a fost pusă în umbră de versiunea senzațională relatată de Voltaire și popularizată ulterior de Dumas.

Ipoteza lui Heiss a fost susținută în monografia lui Delorte publicată în 1825 și încă în unele lucrări. Printre acestea, un loc deosebit deține cartea lui M. Topin „Omul cu mască de fier“ (Paris, 1868), în care au fost pentru prima dată publicate o serie de documente importante, inclusiv scrisori ale lui Saint-Mars. „Candidatura“ lui Mattioli a căpătat înfîietate la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Un adept activ al acestei ipoteze a fost și cunoscutul istoric francez F. Funck-Brentano, care a adus numeroase argumente în favoarea ei în cercetările sale consacrate „Măștii de fier“, precum și istoriei Bastiliei, lucrări care au fost reeditate de mai multe ori. Argumentele lui Funck-Brentano au fost reproduse și în lucrările majorității autorilor din alte țări care au scris despre „Mască“, de pildă în cărțile lui V. Brecking sau ale istoricului Bastiliei F. M. Kircheisen. (Ulterior, în deceniul al patrulea, versiunea despre Mattioli a început să fie criticată. Dar despre aceasta vom relata mai departe.)

Cine a fost deci acest conte Mattioli și care a fost cauza detențiunii sale secrete ? Pentru a răspunde la această întrebare, va trebui să facem apel la istoricul luptei dintre diplomațiile și serviciile de spionaj franceze și austriece în Italia.

Contele Ercole Mattioli s-a născut în 1640 (prin urmare, dacă el a fost „Masca“, avea în anul morții 63 de ani, și nu 45, cum se indică în registrul închisorii). Încă în tinerețe Mattioli a reușit să cîștige favoarea lui Carol al III-lea, duce de Mantua, iar apoi și a succesorului acestuia, Carol al IV-lea. Acesta din urmă a fost un principe italian, fiu al epocii sale, preocupat doar de plăcerile vieții. Carol al IV-lea, care a vîndut pe cîțiva ani înainte veniturile statului unor speculanți, își petrecea timpul la Veneția, risipind banii primiți. Cu el se afla și secretarul de stat Mattioli.

Toate acestea se potriveau întru totul cu planurile lui Ludovic al XIV-lea. Francezii se aflau încă din 1632 la Pignerol (unde, după cum știm deja, se afla și una dintre închisorile de stat franceze). Ludovic dorea să-și rotunjească posesiunile italiene pe seama orașului Casale, care făcea parte din principatul Mantua și care avea o poziție geografică avantajoasă. Stăpînindu-l, francezii ar fi putut să exercite cu mai multă eficiență

presiuni asupra Piemontului, ceea ce, la rîndul său, avea o însemnătate deosebită atît în lupta pentru Italia, cît și pentru combinațiile diplomatice ale lui Ludovic în alte părți ale Europei. El hotărî să cumpere Casale.

Ludovic avea la Veneția un ambasador întreprinzător — pe abatele d'Estrades. Din însărcinarea sa, un redactor de ziar cu numele de Giuliani, care în realitate era un agent francez, l-a înconjurat pe Mattioli cu spionii săi. Informațiile culese s-au dovedit a fi favorabile. Giuliani s-a înțeles repede cu Mattioli în ce privește cedarea Casale-ului. La 12 ianuarie 1678 Ludovic, acordîndu-i lui Mattioli o onoare deosebită, i-a scris cu propria sa mînă o scrisoare de mulțumire. Iar peste încă două luni, în timpul carnavalului de la Veneția, d'Estrades și ducele de Mantua s-au întîlnit, chipurile, întîmplător în piață și au precizat toate condițiile acordului. Agenților, de obicei omniprezenți, ai Veneției, care nu-l slăbeau din ochi pe ambasadorul lui Ludovic al XIV-lea, le-a scăpat această întîlnire, atît de periculoasă pentru interesele republicii...

În decembrie 1678 Mattioli a semnat la Paris acordul. Carol al IV-lea a primit în schimbul Casale-ului 100 000 de scuzi. Nu a fost uitat nici secretarul de stat. În cursul unei audiențe particulare, Ludovic al XIV-lea i-a dăruit un briliant prețios și a dispus să i se achite 100 de ludovici de aur dubli. Ludovic îi plătea lui Mattioli nu numai pentru aranjarea acordului propriu-zis, ci și pentru păstrarea secretului, deoarece „Regele Soare” spera ca în acest caz, ca și într-o serie de altele, să pună Europa în fața faptului împlinit. Altfel, adversarii lui Ludovic nu ar fi căzut, desigur, de acord cu o asemenea întărire, necompensată prin nimic, a pozițiilor franceze.

Dar secretul nu a fost păstrat. N-au trecut nici două luni de la călătoria lui Mattioli în Franța, că se aflase de tratat și la Viena, și la Madrid, și la Torino (capitala Piemontului), și la Veneția. În curînd a încetat a fi un secret nu numai acordul propriu-zis, dar și felul în care conținutul său a devenit cunoscut în toate capitalele europene interesate. După ce a primit banii de la Ludovic al XIV-lea, Mattioli a vîndut imediat informațiile despre acord tuturor adversarilor regelui Franței. Iar ducesa de Savoia a considerat că este în interesul ei să-i dezvăluie lui Ludovic jocul dublu al lui Mattioli.

Mînia regelui împotriva italianului care-l înșelase spori atunci cînd, în urma intrigilor Vienei, în drum spre Veneția, unde se afla Carol al IV-lea, a fost arestat un curier secret al lui Ludovic, trimis pentru schimbarea instrumentelor de ratificare.

D'Estrades nu numai că era furios, dar se temea și pentru

cariera sa. El propuse ca perfidul italian să fie răpit. Acest lucru era important nu numai pentru a-l pedepsi pe trădător, dar și pentru a smulge din mâinile lui Mattioli corespondența secretă compromițătoare pentru guvernul francez. În plus, descurcările Giuliani, care reușise să lege prietenii cu apropiatii lui Carol al IV-lea, înștiința că după dispariția lui Mattioli ducele va înclina cu siguranță spre reluarea tratatelor cu privire la vânzarea orașului Casale.

După unele șovăieli, Ludovic al XIV-lea acceptă propunerea lui d'Estrades, care fusese în acest timp transferat ca ambasador la Torino; el dispuse însă în mod special ca răpirea să fie săvârșită fără ca opinia publică să afle ceva. Rămînea ca planul aprobat de rege să fie executat.

D'Estrades, prefăcîndu-se a nu ști nimic despre intrigile lui Mattioli, i-a propus mantuanului să plece împreună la Paris pentru a primi noi recompense din partea recunoscătorului rege al Franței. Mattioli căzu în cursă. La scurt timp după ce careta lui d'Estrades a trecut granița franceză, ea fu înconjurată de un detașament de dragoni, iar peste cîteva ore Mattioli se afla deja în fortăreața Pignerol, al cărei director era Saint-Mars. Acestea s-au petrecut la 2 mai 1679. Mai trebuie să adăugăm că în acel timp în Italia exista obiceiul de a le pune deținuților o mască (așa se proceda, de pildă, adeseori la Veneția).

La Pignerol, după o scurtă rezistență, Mattioli a recunoscut, sub amenințarea torturii, că a ascuns corespondența secretă cu Parisul în casa tatălui său, la Padova. Giuliani, căruia i s-a dat la mîna o scrisoare din partea lui Mattioli, dictată de temnicerii săi, se grăbi să plece la Padova. Tatăl proaspătului prizonier de la Pignerol, fără a ști nimic de soarta fiului său, se grăbi să-i îndeplinească rugămintea și să-i remită lui Giuliani hîrțile secrete. Iar agentul francez plecă imediat la Veneția, de unde aceste documente au fost trimise cu poșta diplomatică la Paris.

Dacă presupunem că „Masca” a fost Mattioli, multe lucruri își găsesc explicația. Ludovic avea motive temeinice să ascundă încălcarea scandaloasă a dreptului internațional săvârșită de el — răpirea unui ministru al unui alt stat. Dar au trecut decenii, întîmplarea a rămas de domeniul unei istorii tot mai îndepărtate, și necesitatea de a fi păstrată cu severitate taina a slăbit treptat. În cele din urmă autoritățile Bastiliei se hotărîsc chiar să instaleze „Masca” împreună cu alți deținuți, deși aceștia puteau să divulge informațiile primite. Însăși masca de catifea putea să servească nu la păstrarea secretului, ci la

atenuarea regimului de detențiune. Avînd pe față o mască, deșinutul putea să iasă din celulă, lucru pe care regulamentele nu-l admiteau în cazul deținuților întemnițați pentru motive politice.

Toate acestea nu sînt, poate, suficiente pentru a ne da convingerea deplină că „Masca” a fost Mattioli. Există însă și dovezi suplimentare. S-a păstrat un mesaj al lui Ludovic al XIV-lea către d'Estrades, în care regele aproba ideea răpirii mantuanului și cerea ca Mattioli să fie transportat la Pignerol. Există și raportul ofițerului căruia i s-a încredințat îndeplinirea acestui ordin. În acest raport, scris pentru ministrului de război Louvois, se sublinia că totul s-a petrecut în mare taină și că numele celui arestat nu le este cunoscut nici măcar ofițerilor care au ajutat la capturarea italianului și la transportarea lui la închisoare. În sfîrșit, dispunem de o broșură editată în Italia în 1682, pe urmele proaspete ale evenimentului, intitulată „Rațiunea care a triumfat la Casale”, în care se confirmă că Mattioli a fost capturat și dus la Pignerol (nu s-a reușit deci să se păstreze un secret absolut).

Din însemnările lui Du Junca știm că „Masca” s-a aflat la Pignerol sub supravegherea lui Saint-Mars. În total se aflau pe atunci (în 1681) acolo cinci deținuți învinuiți de crime împotriva statului. Trei dintre ei au murit încă înainte ca „Masca” să fi fost adusă la Bastilia, data morții celui de-al patrulea nu este cunoscută, iar al cincilea a fost „Masca”, care a murit în 1703. În registrul celor decedați la Bastilia „Masca” a primit, după cum am arătat, numele de Marchioli. Saint-Mars a scris însă într-o serie de documente Mattioli — ceea ce este foarte aproape de Mattioli.

La cîteva decenii după moartea lui Mattioli, cînd misterul „Măștii” a suscitat curiozitatea generală, atotputernica favorită a lui Ludovic al XV-lea marchiza de Pompadour a insistat pe lîngă rege ca acesta să dispună efectuarea unei anchete. Mai tîrziu, Ludovic al XV-lea a spus că „Masca” fusese „ministrul unui principe italian”. O doamnă de onoare a reginei Maria-Antoaneta notează în memoriile sale că, la rugămintea soției sale, Ludovic al XVI-lea a întrebat despre „Mască” pe unul din apropiații săi, care își amintea bine perioada de la începutul secolului. Acesta a arătat că „Masca” fusese un periculos intrigant italian, supus al principelui de Mantua. Italianul a fost dus la început la Pignerol, iar apoi la Bastilia.

S-ar părea că sînt dovezi suficiente. Și totuși fiecare din ele poate fi pusă la îndoială, fiecare document poate fi interpretat în mod diferit, se poate presupune că autorii acestor

documente au ignorat adevărul. Se poate admite că a fost lansată deliberat o versiune falsă, cu scopul de a se ascunde adevărul. Cu atât mai mult, cu cât nu sînt totuși prea clare cauzele menținerii unui secret absolut dacă „Masca” ar fi fost Mattioli. De arestarea lui se știa. Nu erau de așteptat nici un fel de proteste din partea singurei persoane care era în drept să protesteze — Carol al IV-lea. Or, el a fost, ca și Ludovic al XIV-lea, înșelat de Mattioli. (Fapt este că ducele Carol al IV-lea dorea ca Mattioli să nu mai părăsească închisoarea franceză.)

Într-un cuvînt, arestarea lui Mattioli nu constituia de fel un secret și, în plus, nu putea să atragă consecințe neplăcute pentru Ludovic al XIV-lea, în afara zvonurilor care oricum circulau, indiferent de strictețea cu care se păstra secretul deținerii prizonierului în diferite închisori ale lanței. Pe de altă parte, poate că cerem prea mult de la Ludovic, încercînd să găsim o logică strictă în comportarea sa, care de multe ori era dictată de un capriciu, de o dispoziție de moment. Iar ordinul monarhului, odată dat, putea fi executat timp de decenii fără ca cineva să aibă curajul de a-l deranja pe „Regele Soare” cu o treabă mărunță și, în plus, neplăcută. (Deși Ludovic era, de regulă, foarte atent față de *astfel* de „nimicuri“.)

A apărut destul de timpuriu versiunea că toți cei care cunoșteau taina muriseră la începutul secolului al XVIII-lea. Circula, de asemenea, și părerea că taina „Măștii de fier” a fost transmisă numai de la suveran la moștenitorul tronului. Dar, în acest caz, secretul ar fi trebuit să fie îngropat o dată cu Ludovic al XIV-lea, deoarece el nu l-a putut comunica succesorului său minor Ludovic al XV-lea și nu este verosimil ca el să-l fi încredințat regentului — ducele d'Orléans. Sau, dacă am admite totuși că bătrînul rege i-a dezvăluit ducelui d'Orléans secretul, atunci Ludovic al XVI-lea cu siguranță că n-a avut grija de a-l împărtăși fratelui și succesorului său, Ludovic al XVIII-lea, atunci cînd ambii au fugit din Parisul revoluționar în trăsuri diferite și Ludovic al XVI-lea a fost arestat, în timp ce fratele său a reușit să plece în străinătate. Trebuie să adăugăm că în momentul fugii mai trăia fiul lui Ludovic al XVI-lea, care a murit în vîrstă de 10 ani. Așa că Ludovic al XVI-lea nici nu presupunea, atunci cînd s-a văzut ultima dată cu fratele său, că acesta îi va deveni succesor. De aceea, în pofida afirmațiilor unor contemporani, Ludovic al XVIII-lea nu mai avea cum să cunoască taina „Măștii”. În genere, întreagă această versiune nu pare verosimilă, mai ales dacă ținem seama de faptul că, după cum știm, Ludovic al XV-lea și Lu-

dovic al XVI-lea au căutat, la rugămintea celor din jurul lor, să obțină informații despre „Mască”. Este greu de crezut că ei ar fi avut motive să facă aceste demersuri numai pentru a camufla adevărul.

În ultimii ani, cercetătorii au propus pentru rolul „Măștii” câțiva noi candidați, care de asemenea au jucat un rol sau altul în războiul secret. Printre aceștia se numără Jacques de la Cloche, fiul natural al regelui Angliei Carol al II-lea, și un oarecare Eustache Dager, despre care se cuvine să vorbim ceva mai detaliat. Dar pentru aceasta, trebuie să ne întoarcem cu mult timp în urmă la Pignerol, unde la 2 mai 1679 fusese adus Mattioli.

Atrage atenția faptul că ministrul de război Louvois, șeful lui Saint-Mars, și acesta din urmă nu au făcut nici un secret în corespondența lor din faptul că Mattioli este deținut în fortăreață. La 7 septembrie 1680 Saint-Mars îl informa pe Louvois, într-o scrisoare *necifrată*, despre o serie de conflicte pe care le-a avut cu italianul, menționînd numele de familie al acestuia. De obicei, numele persoanelor a căror deținere în fortăreață se păstra în secret se desemna cu cifru, ba chiar se evita folosirea numelor adevărate, utilizîndu-se nume născocite sau vorbindu-se pur și simplu despre deținutul „adus” din cutare loc, în cutare an sau din dispoziția cutărei persoane. În cazul lui Mattioli nu existau nici un fel de motive pentru a păstra secretul. Mattioli era aproape cel mai puțin misterios dintre deținuții învinuiți de crimă împotriva statului, despre arestarea lui s-a publicat în 1682 o carte și, după cum au arătat cercetările cele mai recente, s-a scris chiar în ziarele olandeze din acel timp.

În 1679, cînd Mattioli a fost adus la Pignerol, acolo se aflau încă șase deținuți învinuiți de crime împotriva statului. Mantuanul a fost, prin urmare, al șaptelea. În 1680 a murit unul din cei șapte — fostul ministru Fouquet, iar în 1681 a fost pus în libertate un alt deținut, Lauzun, unul din reprezentanții înaltei aristocrații franceze. În 1681, cînd Saint-Mars a plecat de la Pignerol la Exilles, mai erau, prin urmare, cinci deținuți. Aceștia erau : 1) Mattioli ; 2) „servitorul” Eustache Dager ; 3) fostul valet al lui Fouquet — La Rivière, care la început l-a slujit pe ministrul arestat în calitate de lacheu liber angajat, dar după moartea acestuia a fost menținut în detențiune ; 4) „spionul” Du Breilles ; 5) un călugăr care la această dată își pierduse deja, probabil, mințile. Printre acești cinci se afla, fără îndoială, „omul cu masca” ; cînd acesta a fost transferat ulterior la Bastilia, Du Junca a notat în jurnalul său că Saint-

Mars a adus cu sine pe „un vechi deținut al său, pe care l-a ținut mai înainte la Pignerol“.

Cînd Saint-Mars a plecat la noul său post, la Exilles, Louvois i-a dat indicația de a lua cu sine doi deținuți care aveau „o importanță destul de mare“. Acești doi prizonieri erau, se pare, singurii care îl preocupau pe ministrul de război, mîna dreaptă a regelui Ludovic al XIV-lea. Față de ceilalți Louvois a manifestat atît de puțin interes, încît a uitat cine sînt și chiar i-a cerut lui Saint-Mars informații asupra lor. Nu știm cine au fost cei doi pe care Saint-Mars i-a luat cu sine la Exilles. Mai înainte se credea că unul dintre ei a fost Mattioli. Dar aproximativ cu o sută de ani în urmă savantul francez M. Topin (el însuși adept al candidaturii lui Mattioli) a găsit o scrisoare a lui Saint-Mars către abatele D'Estrades, care, după cum ne aducem aminte, a luat parte activă la arestarea italianului. Din această scrisoare, datată 25 iunie 1681, reiese clar că Mattioli și alți doi deținuți au rămas la Pignerol.

Nu putem spune cu precizie dacă deținutul cu mască a făcut parte din „cei trei“ rămași la Pignerol, sau din „cei doi“ duși la Exilles. Mențiunea lui Du Junca că Saint-Mars a adus cu sine la Bastilia pe „un vechi deținut al său, pe care l-a ținut mai înainte la Pignerol“ nu ne lămurește dacă acest deținut s-a aflat în permanență sub supravegherea lui Saint-Mars după plecarea lui de la Pignerol și pînă cînd a luat în primire funcția de guvernator al Bastiliei. Dar logica pare să ne sugereze că omul cu mască ar fi trebuit să fie printre cei doi. Căci Saint-Mars a luat cu sine pe acei deținuți a căror supraveghere nu se considera oportun să fie încredințată noului comandant al închisorii, probabil pentru a nu iniția încă o persoană în secretul acestor prizonieri. În plus, tocmai asupra acestor doi deținuți era așintită atenția lui Louvois. Dar, în același timp, nu se poate nega (în pofida părerii cercetătorilor celor mai recent ai istoriei „Măștii“) că în corespondența dintre Louvois și Saint-Mars se întîlnesc expresii disprețuitoare la adresa deținuților transferați la Exilles. Lui Saint-Mars i-au fost permise absențe destul de îndelungate din Exilles, ceea ce iarăși nu concordă cu grija pentru păstrarea secretului „Măștii“.

La cinci ani și jumătate după plecarea lui Saint-Mars la Exilles, la sfîrșitul anului 1686 sau începutul anului 1687, unul dintre cei doi deținuți aduși de la Pignerol a murit. Era deținutul care „suferea de dropică“. Despre acest lucru Saint-Mars l-a informat pe Louvois la 5 ianuarie 1687. A mai rămas un singur deținut. Știm că în ce-l privește pe acesta s-au luat măsuri de precauție speciale. În timpul absențelor lui Saint-Mars,

ofițerului care îl înlocuia i se interzicea categoric să vorbească cu deținutul. În curînd Saint-Mars a fost transferat într-un post nou, acela de comandant al închisorii de pe insula Sf. Margareta, și i s-a dat dispoziția de a duce cu sine pe deținutul rămas în viață. Deținutul era în acea perioadă — în aprilie 1687 — bolnav și a fost transportat timp de 12 zile spre noua închisoare într-un palanchin complet închis. Deținutul adus a fost instalat, după cum îi comunica la 8 ianuarie 1688 Saint-Mars lui Louvois, într-o încăpere confortabilă și ținut acolo sub pază puternică. Printre altele Saint-Mars scria în aceeași scrisoare că deținutul este luat drept ducele de Beaufort sau drept „fiul răposatului Cromwell” (evident de aici se trage și versiunea că „Masca” ar fi fost un lord englez). Să remarcăm, de asemenea, că la Sf. Margareta Saint-Mars a venit cu un singur deținut, dar acolo se mai aflau cîțiva întemnițați. Nu se știe nici numărul, nici numele, nici cauzele detențiunii lor.

În iulie 1691 a murit Louvois. Ludovic a încredințat postul de ministru de război fiului lui Louvois — Barbezieux. La 13 august în același an, chiar în prima sa scrisoare către Saint-Mars, Barbezieux i-a dat acestuia indicația de a menține măsurile anterioare de precauție în ce privește deținutul (numai un singur prizonier îl interesa și pe noul ministru). În scrisoare se menționa că acest deținut se afla sub supravegherea lui Saint-Mars de 20 de ani. Oare nu dă această mențiune o cheie pentru stabilirea identității omului care lîncezea în fortăreață?

Să ne întoarcem din nou la „cei cinci” din 1681. Călugărul a fost adus la Pignerol, după toate probabilitățile, la 7 aprilie 1674, Du Breilles — în iunie 1676, Mattioli — în mai 1679, La Rivière în general nu a fost pînă în 1680 un deținut, ci servitor al unui deținut. În sfîrșit, Eustache Dauger a fost închis la Pignerol începînd cu anul 1669, cu alte cuvinte numai acesta putea să fie către anul 1691 de 20 de ani sub supravegherea lui Saint-Mars, restul deținuților — cu mult mai puțin. Dintre aceștia călugărul avea 17 ani de detențiune, Du Breilles — 15 ani, iar Mattioli — 12 ani. Între 12 și 20 — este o diferență prea mare pentru a admite posibilitatea unei greșeli a lui Barbezieux.

Acest singur fapt arată clar că în scrisoare nu este vorba de Mattioli. În afară de aceasta, în scrisoare se menționează că Saint-Mars l-a păzit pe prizonier în permanență. După cum știm, Saint-Mars a plecat de la Pignerol în 1681, la numai doi ani după arestarea lui Mattioli, iar italianul a rămas în fortăreață. Există însă și un argument mai cu greutate. Chiar și în 1693, Mattioli se mai afla la Pignerol. Aceasta reiese din co-

respondența lui Barbezieux cu comandantul închisorii de acolo, Laprade. Din scrisoarea de răspuns a lui Barbezieux către comandant datată 27 decembrie 1693 reiese că Mattioli avea la dispoziție un valet. Să reținem, deocamdată, acest fapt și să continuăm analiza noastră. Scrisoarea amintită mai sus este ultima în care figurează numele lui Mattioli. Unii istorici au ajuns, pe această bază, la concluzia că mantuanul a murit curînd după aceasta la Pignerol, cu atît mai mult cu cît într-o scrisoare a lui Laprade se vorbea de controlul efectuat asupra lucrurilor unui deținut, probabil după moartea acestuia. Dar concluzia este prea pripită. Din faptul că numele nu a mai fost menționat, poate întîmplător, nu se poate trage concluzia că italianul a murit, iar controlul lucrurilor sale reprezenta, probabil, pur și simplu una din perchezițiile ce se efectuau din cînd în cînd.

În curînd însă unul din „cei trei“ deținuți rămași la Pignerol a murit într-adevăr. La 11 ianuarie 1694 Barbezieux i-a comunicat lui Saint-Mars știrea primită de la Laprade despre moartea „celui mai vechi“ dintre deținuții fostului comandant al Pignerolului. Dintr-un motiv oarecare ministrul de război nu a menționat numele celui care a murit, socotind, fără îndoială, că lui Saint-Mars acesta îi va fi și așa clar. Iar peste încă o lună și jumătate — la 26 februarie 1694 — Barbezieux i-a adus la cunoștință lui Saint-Mars ordinul regelui de a-i transfera pe deținuții de la Pignerol vinovați de crime împotriva statului în fortăreața de pe insula Sf. Margareta. Cîți erau acești deținuți la număr? Din corespondența ulterioară rezultă că trei. Inclusiv cei doi supraviețuitori ai „celor trei“ deținuți lăsați în 1681 de Saint-Mars la Pignerol. A fost stabilit, de asemenea, și numele celui de-al treilea. Este vorba de un oarecare d'Erse, deținut în închisoarea din Pignerol din luna august 1687 (singurul deținut nou după 1681). În 1700, după plecarea lui Saint-Mars la Bastilia, d'Erse se mai afla pe insula Sf. Margareta și nu putea, fie și numai din această cauză, să fie „Masca“.

Așadar, la data cînd toți supraviețuitorii „celor cinci“ deținuți din 1681 au fost închiși din nou, în 1694, în aceeași închisoare, pe insula Sf. Margareta, numărul lor s-a redus la trei. Dar nu știm cine a murit și cine a rămas în viață.

Situația devine și mai confuză datorită unei scrisori foarte neclare a lui Barbezieux către Saint-Mars, din 20 martie 1694. Ministrul de război scria că din cei trei deținuți ce-i sînt trimiși acestuia, „cel puțin unul este mai important“ decît deținuții care se află deja la Sf. Margareta. Barbezieux se contrazice aici

în mod vădit cu tatăl său, Louvois, care în 1681 considera că Saint-Mars a adus de la Pignerol la Exilles pe cei doi deținuți mai importanți, dintre cei ce se aflaseră acolo.

Confuzia crește de pe urma faptului că, așa cum arată corespondența ce a urmat, în realitate de la Pignerol au fost aduși nu trei, ci patru deținuți. Poate că al patrulea a fost vreun prizonier adus la Pignerol cu puțin timp înainte de transferarea pe insula Sf. Margareta a tuturor deținuților vinovați de crimă împotriva statului ce se aflau acolo. (Pignerolul se afla în pericol de a fi ocupat de inamic și a fost cedat mai târziu Piemontului.) Transferarea deținuților în noua închisoare a avut loc în aprilie 1694, astfel încât comandantul Pignerolului nu a avut timp să primească noi instrucțiuni din Paris în privința celui de-al patrulea deținut.

În aprilie 1694 se aflau sub paza lui Saint-Mars : 1) unul din deținuții aduși în 1681 din Pignerol ; 2) un număr de preoți protestanți și un oarecare cavaler Tesu (sau Chesu), pe care Saint-Mars l-a găsit la Sf. Margareta atunci când a ocupat postul de comandant și despre care nu știm nimic ; 3) patru deținuți, sosiți de puțin timp din Pignerol, printre ei fiind doi dintre cei cinci din 1681.

La sfârșitul lunii aprilie 1694 un deținut a murit, dar a fost oare el unul dintre cei cinci din 1681 ? Barbezieux, primind știrea despre moartea acestui deținut, s-a grăbit imediat, în scrisoarea din 10 mai 1694, să-i comunice lui Saint-Mars că aprobă dispoziția comandantului fortăreței Sf. Margareta ca valetul deținutului decedat să fie menținut sub pază și în izolare. După cum ne amintim, Mattioli a avut, fără îndoială, un valet.

A mai avut oare un valet vreunul dintre ceilalți deținuți ? Este puțin probabil. Deținuții primeau aprobarea de a ține servitori doar în mod excepțional.

O astfel de aprobare au primit fostul ministru Fouquet, aristocratul Lauzun și fostul ministru contele Mattioli. Este puțin probabil ca dreptul de a avea un servitor să-l fi căpătat „spionul“ Du Breilles, călugărul nebun, preoții protestanți, la Rivière, care era el însuși un lacheu, și „servitorul“ Eustache Dager, care, după cum vom vedea mai departe, a îndeplinit, de asemenea, funcția de valet al lui Fouquet. În plus, preoții nu au făcut, în mod evident, parte din categoria deținuților vinovați de crimă împotriva statului, singurii care erau puși sub jurisdicția ministrului de război Barbezieux. La 27 iulie 1697 Barbezieux scria despre *patru* deținuți vinovați de crimă împotriva statului aflați la Sf. Margareta, adică în mod evi-

dent despre deținutul luat în 1681 de către Saint-Mars de la Exilles și despre trei dintre cei patru aduși în aprilie 1694.

Așadar, deținutul care a murit la sfârșitul lunii aprilie 1694 și care avusese un servitor nu putea fi unul dintre preoți, nici cel de-al patrulea deținut din Pignerol, nici, firește, d'Erse (întrucât acesta mai trăia în 1700), nici — probabil — vreunul dintre cei cinci din 1681, cu excepția lui Mattioli. Amintim că după luna aprilie 1694, numele lui Mattioli dispare cu desăvârșire din corespondența oficială.

Așadar, la sfârșitul lunii aprilie 1694, din cei cinci pomeniți în 1681 au rămas în viață doi. Dar, iarăși, nu putem stabili cu precizie cine sînt cei rămași în viață.

Într-o scrisoare din 17 noiembrie 1697, Barbezieux îl previne în mod special pe Saint-Mars de necesitatea de a menține măsurile severe de precauție în ce-l privește pe „vechiul său deținut”. Dar din această expresie nu reiese clar dacă este vorba despre deținutul luat de Saint-Mars cu sine în 1681 sau despre unul dintre cei lăsați la Pignerol și transferați abia mai târziu pe insula Sf. Margareta. La 15 iunie 1698 Barbezieux l-a anunțat pe Saint-Mars că urmează, conform voinței regelui, să preia postul de guvernator al Bastiliei și să-l ia cu sine pe „vechiul deținut”. La 19 iulie 1698 lui Saint-Mars i-a fost trimis ordinul oficial al ministrului în care i se comunica lui Du Junca să pregătească dinainte o încăpere pentru acest deținut. „Vechiul deținut” a devenit denumirea obișnuită a „Măștii”; sub acest nume, după cum știm, Du Junca a și notat faptul aducerii acestuia la Bastilia la 18 septembrie 1698. Peste o lună și jumătate, la 3 noiembrie 1698, ministrul curții regale l-a încunoștințat în mod oficial pe Saint-Mars de „favoarea regală” în privința noului prizonier al Bastiliei. Guvernatorul avea acum dreptul să aprobe, cînd va socoti de cuviință, vizitarea „Măștii” de către un preot.

Cine dintre cei cinci din anul 1681 a fost adus la 18 septembrie 1698 la Bastilia? Istoricul Funck-Brentano, apărătorul cel mai competent al candidaturii lui Mattioli, considera că expresia disprețuitoare la adresa celor doi deținuți pe care o conținea una din scrisorile lui Louvois se referea la Eustache Dauger și Du Breilles și că Saint-Mars i-a transferat tocmai pe aceștia la Exilles. Dar această afirmație nu este cu nimic dovedită. Ea nu explică interesul pe care îl manifesta Louvois tocmai față de acești doi deținuți transferați la Exilles și, mai ales, Funck-Brentano a greșit în mod evident în ce-l privește pe Du Breilles — există dovezi că în 1682 acesta se mai afla la Pignerol. Iar faptul că se trăgeau din păturile de jos nu este

totuși o dovadă că Ludovic al XIV-lea nu putea considera aceste persoane drept periculoase pentru el, dacă ele cunoșteau secrete importante.

Un număr de cercetători consideră că cel decedat la Exilles la sfârșitul anului 1686 sau începutul anului 1687 a fost La Rivière, alții cred că a fost călugărul nebun. Se știe însă numai că era un deținut care „suferea de dropică“. Aceleași nume sînt menționate atunci cînd se vorbește de deținutul care a murit la sfârșitul anului 1693 sau începutul anului 1694 la Pignerol. Și iarăși, fără dovezi reale, Funck-Brentano considera că în luna aprilie 1694 pe insula Sf. Margareta a murit unul din preoții protestanți, dar nu a putut, desigur, să-și fundamenteze părerea.

Pentru mai multă claritate să facem acum bilanțul argumentelor „pentru“ și „împotriva“ candidaturii lui Mattioli. În favoarea versiunii că „Masca“ a fost mantuanul pledează :

- în primul rînd, faptul că el a fost unul dintre cei cinci din anul 1681 ;

- în al doilea rînd, faptul că el era cel mai important, ca rang, dintre deținuții care compuneau acest grup de cinci ;

- în al treilea rînd, în timpul transferării celor patru deținuți din Pignerol în 1694 Barbezieux nota că „cel puțin unul“ dintre ei este mai important decît cei care erau deja deținuți în fortăreața de pe insula Sf. Margareta ;

- în al patrulea rînd, după aducerea lui Mattioli în 1694 în fortăreața Sf. Margareta apare pentru prima dată (în 1697) expresia „vechiul deținut“ al lui Saint-Mars ;

- în al cincilea rînd, asemănarea numelui lui Mattioli cu numele sub care a fost trecut deținutul cu mască în registrul celor decedați la Bastilia. (E drept, Mattioli ar fi avut pe atunci 63 de ani, și nu 45 cum se menționează în registru.)

Împotriva candidaturii lui Mattioli pot fi aduse argumente nu mai puțin serioase :

- în primul rînd, arestarea lui nu a constituit un secret ;

- în al doilea rînd, el nu a făcut parte dintre cei doi deținuți luați la Exilles, pe care Louvois îi considera ca avînd o însemnătate „destul de mare“ și de care se interesa mai mult decît de Mattioli ;

- în al treilea rînd, Barbezieux îi dădea în 1691 lui Saint-Mars indicații să-l păzească în mod deosebit pe deținutul pe care îl are sub supraveghere de 20 de ani (evident, acesta nu este Mattioli) ;

- în al patrulea rînd, după anul 1693 numele lui Mattioli dispare din corespondența oficială ; nu este clar ce motive pu-

teau exista, începînd din anul 1697, de a-l numi pe italian „vechiul deţinut“, dacă mai înainte numele fostului ministru din Mantua era menţionat deschis ;

— în sfîrşit, în al cîncilea rînd, deţinutul care a murit în aprilie 1694 şi care a avut un servitor, putea fi, probabil, numai Mattioli (de aici se naşte, de altfel, o nouă întrebare — de ce era nevoie ca acest servitor să fie menţinut în detenţiune severă).

S-a emis ipoteza că „Masca“ a fost călugărul nebun, că tocmai el a fost trimis în 1681 împreună cu Dauger la Exilles şi că nu el a murit la sfîrşitul anului 1686 — începutul anului 1687 (deţinutul care a decedat ceruse să-şi facă testamentul, iar călugărul nu avea ce lăsa drept moştenire). Dar cercetările ulterioare au dovedit că este aproape sigur vorba despre un călugăr arestat în 1674 pentru participarea la intrigi de curte, pentru diferite potlogării, în care erau amestecate şi favoritele regelui. În plus, Saint-Mars a comunicat nu o dată că acest călugăr a înnebunit. Louvois nu manifesta nici un fel de interes pentru acesta. Pe Du Breilles se pare că nu l-a propus încă nimeni să candideze la rolul de „Mască“. Ipoteza că ar fi vorba de La Rivière cade, după cum vom vedea mai jos. Rămîne Dauger.

Să începem cu faptul că acest straniu „servitor“ este singurul dintre cei patru care-l interesa în mod special pe Louvois, şi acest lucru înseamnă deja ceva. Fouquet a avut doi servitori. Unul dintre ei a murit în 1674. A rămas La Rivière, care pe atunci nu era considerat un deţinut. Saint-Mars a hotărît să i-l dea în ajutor pe deţinutul Eustache Dauger. Louvois a aprobat această idee, dar cu o condiţie ciudată : ca Dauger să nu vadă pe nimeni în afară de Fouquet (şi, fireşte, La Rivière). Această condiţie i se părea ministrului foarte importantă, şi nu a pregetat să-şi repete de mai multe ori recomandăţia în scrisorile către Saint-Mars, subliniind îndeosebi : să nu se admită în nici un caz ca Lauzun, care avea aprobare să vină la Fouquet, să se întâlnească cu Dauger. Nu înseamnă aceasta oare că ei se cunoscuseră cîndva ? Mai mult decît atît. Louvois a făcut un lucru cu totul de neînţeles. I-a scris o scrisoare direct deţinutului Fouquet, interzicîndu-i să comunice conţinutul ei lui Saint-Mars. În această scrisoare, Louvois îi cerea lui Fouquet să împiedice o eventuală întîlnire la el între Dauger şi Lauzun. Răspunsul lui Fouquet a fost comunicat de către Louvois lui Ludovic al XIV-lea. De ce ar fi fost necesare aceste precauţii în legătură cu un simplu servitor ? Şi oare nu de aceea La Rivière a fost reţinut în închisoare după moartea lui Fouquet

fiindcă îi erau cunoscute niște secrete ale ministrului decedat și ale lui Eustache Dauger ? (În 1669, când La Rivière încă nu-l cunoștea pe Dauger, Louvois îi scria lui Saint-Mars că servitorul lui Fouquet poate fi pus în libertate dacă el va dori acest lucru, dar că mai întâi să fie totuși reținut 7—8 luni în închisoare, ca să nu poată transmite la timp în afară ceva ce i-ar fi fost încredințat de stăpînul său.)

După moartea lui Fouquet, Saint-Mars a primit din partea lui Louvois dispoziția de a-i comunica lui Lauzun știrea falsă a punerii în libertate a lui La Rivière și Dauger. Louvois adăuga că aceasta este voința regelui. Se recomanda ca cei doi foști servitori ai lui Fouquet să fie ținuți împreună în strictă izolare. Probabil că tocmai despre ei se vorbește ulterior în corespondența lui Louvois în care sînt menționate două persoane deținute în „turnul de jos” al fortăreței Pignerol. Era vădit că ambii cunoșteau același secret. În corespondența dintre Louvois și Saint-Mars se găsesc aluzii făcute în surdina la folosirea de către Eustache Dauger a unor „otrăvuri” sau „cer-neluri simpatice” (unele soluții puteau fi utilizate și într-un scop și în altul). Fără îndoială că Louvois a manifestat mult interes pentru Eustache Dauger din momentul arestării acestuia în 1669 și pînă în 1681, iar La Rivière cunoștea secretele lui Dauger. De aceea există motive temeinice pentru a considera că tocmai pe Dauger și La Rivière i-a luat cu sine Saint-Mars, din însărcinarea lui Louvois, plecînd la Exilles.

Cine dintre aceștia doi a murit totuși la Exilles în 1687 ? Acesta putea fi, cel mai probabil, La Rivière, căci despre deținutul rămas în viață Barbezieux scria în 1691 că el se afla sub paza lui Saint-Mars de 20 de ani. Dauger se afla sub supravegherea lui Saint-Mars de 22 de ani (începînd din 1669), iar La Rivière era deținut doar de 7 ani, deși a servit și mai înainte în închisoare, în calitate de valet, pe Fouquet. Este interesant încă un amănunt, nementionat pînă acum, din scrisoarea lui Barbezieux din 13 august 1691. Ministrul de război îi dădea lui Saint-Mars dispoziția să păstreze tăcerea în privința celor făptuite de prizonierul său. La Rivière nu a făptuit, în mod evident, n i m i c, în schimb Dauger a fost arestat în 1669 pentru ceva anume și supus unei detențiuni într-o izolare severă, fără a mai menționa unele acțiuni ale lui în preajma morții lui Fouquet. De aceea, lucrul cel mai verosimil este că e vorba despre Dauger. Prin urmare, La Rivière este în acest caz cel care a murit la sfîrșitul anului 1686 sau la începutul anului 1687, iar cel rămas în viață a fost Eustache Dauger. Dacă este adevărat că La Rivière și Dauger au fost duși în 1681 la

Exilles, atunci la Pignerol au rămas Mattioli, Du Breilles și călugărul. La sfârșitul anului 1693 sau la începutul anului 1694 a murit „cel mai vechi” deținut al lui Saint-Mars. „Cel mai vechi” dintre cei rămași era călugărul, adus la Pignerol în 1674. În acest caz, către începutul lunii aprilie 1694 mai rămăseseră în viață Dauger, Mattioli și Du Breilles. La sfârșitul lunii aprilie 1694 a murit deținutul care avusese un servitor. Este posibil ca acesta să fi fost Mattioli, mai puțin probabil — Dauger. În 1697 Barbezieux îi scrie lui Saint-Mars despre „vechiul dumneavoastră deținut”. Acesta nu era, desigur, Du Breilles, de care nu s-au interesat niciodată Louvois și Barbezieux. „Vechiul deținut” putea fi sau Mattioli, sau Dauger, acesta din urmă fiind, fără îndoială, mai „vechi”.

De ce trebuia să fie ținut în închisoare? Poate că Dauger cunoștea secretele lui Fouquet, pe care le putea divulga. Mai trăiau Lauzun, care considera că Dauger a dispărut, și soția lui Fouquet, iar fostul ministru cunoștea multe fapte din viața de la curte, mai ales din viața privată a mamei regelui, Ana de Austria, pe care Ludovic al XIV-lea căuta să le dea uitării. Aceasta a fost una din cauzele pentru care Fouquet a stat aproape 20 de ani într-o detențiune severă. El a putut povesti secretele pe care le cunoștea lui Eustache Dauger, iar acesta a plătit cunoașterea periculoaselor taine cu încă două decenii de închisoare cu masca pe față.

Dar se spune că „Masca” a fost ținută la Bastilia împreună cu alți deținuți, iar acest lucru nu prea concordă cu tendința de a păstra secretul. O analiză mai atentă a documentelor — a însemnărilor lui Du Junca — arată însă că sensul lor nu este nici pe departe clar. Este posibil ca Du Junca să fi vrut să spună că „Masca” era ținută nu în aceeași celulă, ci în același turn (la fiecare etaj al căruia se afla câte o celulă) cu alți deținuți. Iar argumentul că „Masca” a fost înmormântată sub numele de „Marchel” de asemenea nu este chiar atât de sigur cum putea să pară la prima vedere, căci exista obiceiul ca la înmormântarea unor criminali deținuți pentru crime împotriva statului să fie indicate nume false (și vârsta — de aici referirea la faptul că deținutul decedat avea 45 de ani). În plus, „Marchel” și chiar „Marchioli” nu înscamnă încă „Mattioli”. Totodată, în întreaga poveste cu „Masca” s-au depus asemenea eforturi pentru păstrarea secretului, încât este posibil ca Saint-Mars să fi încercat deliberat să devieze atenția spre binecunoscutul Mattioli, care în realitate murise încă în 1694, pentru a ascunde cine era deținutul cu mască. Se poate admite că urmele au fost atât de bine înlăturate, încât în timpul lui Ludovic al XV-lea

nimeni nu mai ştia adevărul, iar regele i-a putut comunica curioasei doamne de Pompadour că „Masca“ era ministru unui principe italian. Se cuvine să menţionăm, printre altele, că Napoleon I nu a crezut în această versiune. În legătură cu legenda despre trimiterea fiului „Măştii“ în Corsica, Napoleon a dispus să se facă cercetări în arhivele din Franţa şi din străinătate. Ele nu au dat nici un fel de rezultate, în pofida zelului pe care l-au depus funcţionarii, căutînd să execute ordinul împăratului.

În acest caz însă, de ce dorea Saint-Mars să ascundă adevărul, să facă aluzie printr-o serie de amănunte (de genul însemnărilor din registrul Bastiliei) că „Masca“ este Mattioli şi nu Dauger ? Saint-Mars a putut să procedeze astfel — dacă el a procedat într-adevăr aşa — doar cunoscînd faptul că Dauger, cel necunoscut de nimeni, este pur şi simplu un pseudonim.

Aceasta nu este o ipoteză prea convingătoare, chiar dacă am admite, aşa cum o face majoritatea cercetătorilor recenţi, că „Masca“ este Dauger. Nu întîmplător autorul celei mai bune lucrări despre „Masca de fier“ (1952), eminentul istoric francez J. Montgredien, care a emis această ipoteză, scria : „Dv. ridicaţi masca şi găsiţi sub ea un deţinut care nu are nici faţă, nici biografie“. E drept, încă în 1932 istoricul francez Duvivier a publicat o carte intitulată „Masca de fier“, în care declară că, după cercetarea arhivelor, ar fi descoperit un om care purta acelaşi nume cu Dauger — un oarecare Eustache Dauger de Cavoie, născut în 1637. Acesta era un aristocrat, ofiţer de gardă, care-şi exprimase păreri foarte libere pe teme religioase. Mazarin l-a obligat să-şi dea demisia şi el a rămas fără mijloace de existenţă. Unul dintre fraţii acestui Eustache Dauger, un rival al lui Louvois, a fost arestat, apoi pus în libertate, în pofida părerii ministrului. Nu ştim însă de loc ce a făcut Eustache Dauger de Cavoie după 1665. În plus, în 1669 Louvois a scris despre „servitorul“ Eustache Dauger. Nu se văd cauzele pentru care ministrul ar fi avut nevoie să ascundă identitatea celui arestat.

Dar nu este oare numele Dauger un pseudonim care camufla o persoană bine cunoscută ? Trebuie să acordăm atenţie unui amănunt pe care l-au reţinut Voltaire şi Dumas, dar pe care l-au lăsat apoi în umbră cercetătorii preocupaţi de problema „Măştii“. De ce ar fi fost nevoie să i se pună mască italianului Mattioli, pe care oricum nu-l cunoştea în Franţa aproape nimeni şi în orice caz nu-l putea recunoaşte într-o închisoare ? Faţa omului cu mască trebuia să fi fost destul de cunoscută, altfel purtarea măştii îşi pierdea orice sens. Versiunea lui

Voltaire și a lui Dumas explică pe deplin de ce deținutul era obligat să poarte masca. Majoritatea celorlalte teorii nu dau răspuns la această întrebare.

În acest sens a fost exprimată chiar îndoiala dacă povestirea lui Voltaire trebuie considerată pur și simplu o mistificare. Scriitorul a stat el însuși în tinerețe un an la Bastilia. Aceasta s-a întâmplat în 1717, și Voltaire a stat de vorbă cu temniceri care păziseră „Masca”, decedată numai cu 13 ani mai înainte. Desigur, administrația închisorii putea să nu fie inițiată în răină. Dar se prea poate ca ea să fi fost alimentată de zvonuri bazate pe fapte.

Așadar, după toate probabilitățile, dezlegarea misterului „Măștii” ar fi posibilă dacă s-ar clarifica cine a fost Dauger. Dar tocmai acest lucru nu poate fi realizat. Se știe că el a fost arestat în 1669. La 19 iulie a acelui an, ministrul de război îi scria lui Saint-Mars că la Pignerol va fi adus un criminal important reținut în apropiere de Dunkerque — un servitor pe nume Eustache Dauger. „Este foarte important — indica cu această ocazie ministrul de război — ca acesta să nu aibă posibilitatea de a transmite în scris sau prin orice alt mijloc nici unui suflet viu ceea ce știe. Vă comunic acest lucru dinainte, pentru ca să-i puteți pregăti o încăpere sigură, sub ferestrele căreia să nu treacă nimeni și care să aibă uși duble cu încuietoare, astfel ca santinelele dumneavoastră care ar sta după ele să nu aibă puțința de a auzi ce va vorbi acesta (deținutul). Dumneavoastră trebuie să-i duceți personal o dată pe zi toate cele necesare și să nu ascultați, sub nici un pretext, ceea ce ar dori să vă dezvăluie. Trebuie să-l amenințați cu moartea dacă va începe să vorbească cu dumneavoastră despre orice problemă în afara celor referitoare la trebuințele sale zilnice”.

Nu știm pentru ce a fost arestat Dauger. Dar putem să facem totuși unele presupuneri. Tocmai în această perioadă se purtau tratative între Ludovic și Carol al II-lea, care, în schimbul subvențiilor franceze ce i-au permis să scape de tutela parlamentului, era gata să păstreze neutralitatea sau chiar să sprijine Franța în apropiatul război cu Olanda. Aceste tratative se purtau pe căi oficiale de către miniștri și neoficial prin agenți secreți. Participantă activă la aceste tratative secrete a fost sora lui Carol al II-lea, căsătorită cu fratele mai mic al lui Ludovic al XIV-lea. În corespondența lui Carol apare figura unui italian (sau, poate, a unui om din Italia), al cărui nume adevărat nu-l cunoștea nici chiar sora regelui. Un timp s-a încercat identificarea lui cu un oarecare abate Pregnani.

Este greu de crezut ca acest preot, care îmbina rolul de agent

secret cu funcția de astrolog, ale cărui profeții erau în permanență dezmințite de mersul evenimentelor, om dezământat, să fi fost acel „italian”. A existat părerea că Pregnani și Dauger sînt una și aceeași persoană. Dar încă în 1912 s-a reușit să se stabilească că din 1674 și pînă la moartea sa, survenită în 1679, Pregnani a trăit la Roma, în timp ce Dauger s-a aflat cu siguranță la închisoare. Poate că Eustache Dauger se camufla în „servitor” al lui Pregnani și figura în calitate de „italian” ? În sprijinul acestei presupuneri vine un fapt. Există un pașaport pe numele lui Pregnani, semnat de Carol al II-lea. Pașaportul este datat 15 iulie 1669. A doua zi, Pregnani a părăsit Anglia și peste încă o zi — la 17 iulie — a sosit la Calais. Iar la 19 iulie, după cum s-a arătat deja, Louvois i-a scris lui Saint-Mars scrisoarea în legătură cu trimiterea „servitorului” Eustache Dauger, arestat în apropiere de Dunkerque (la 15 mile de Calais), și cu privire la menținerea lui în detențiune severă. Astfel, se poate presupune că Dauger cunoștea ceva secrete diplomatice, pe care anîndoi monarhii voiau să le păstreze cu orice preț (de pildă obligația luată de regele Angliei de a trece la catolicism, care, dacă ar fi devenit publică, îl putea costa pe Carol al II-lea tronul).

Dar și în cazul acestei ipoteze nu prea este explicabil secretul în care era deținut Dauger și faptul că deținutul purta mască. În plus, orice taină legată de pregătirea tratatului de la Dover din 1669 trebuia să-și fi pierdut însemnătatea după moartea lui Carol al II-lea, survenită în 1685, și mai ales după lovitura de stat din 1688 și întronarea lui Wilhelm al III-lea. „Masca” a continuat însă să fie ținută în închisoare și a fost chiar transferată la Bastilia ! În sfîrșit, este cu totul de neînțeles de ce a fost nevoie ca Dauger să fie dat lui Fouquet în calitate de servitor ?

În 1934, istoricul P. Vernardeaux a publicat cartea „Medicul reginei”, în care afirmă că chirurgul Ancel de Austria, P. Gondinet, a descoperit, cu prilejul autopsierii trupului regelui decedat, că acesta nu putea avea urmași și, prin urmare, nu era tatăl lui Ludovic al XIV-lea. Medicul a comunicat acest secret periculos nepotului său, care era judecător, iar acesta (este greu de înțeles pentru ce) șefului poliției, La Reynie. Ceea ce a urmat se înțelege de la sine.

Dar foarte curînd cercetătorii au stabilit că Gondinet a devenit medicul reginei abia în 1644 și nu a putut lua parte la autopsierea trupului lui Ludovic al XIII-lea, care decedase cu un an înainte. Iar judecătorul și-a încheiat viața în pace în

orașul său natal în decembrie 1680, lăsînd un testament care se mai păstrează și acum în arhiva locală...

Este firesc că după un astfel de eșec unii istorici s-au întors la vechea versiune, împrăștiind-o cu un număr de supoziții. Conform acestei versiuni, Dauger era un nobil, poate chiar fiu natural sau nepot al lui Henric al IV-lea (și, prin urmare, fratele sau nepotul lui Ludovic al XIII-lea), care a devenit, din îndemnul lui Richelieu, amantul Anei de Austria și tatăl lui Ludovic al XIV-lea. Această versiune dă un răspuns și întrebării de ce nu au scăpat de „Masca” pur și simplu cu ajutorul otrăvii sau al unui alt mijloc. Ipoteza aceasta nu explică însă alte fapte, cunoscute nouă, despre „Masca” și „servitorul” Eustache Dauger. Printre altele, acceptînd această ipoteză, ar trebui să considerăm că deținutul a murit în vîrstă de peste 80 de ani. De aceea adepții acestei versiuni speculează expresia ambiguă, întîlnită nu o dată în corespondența lui Saint-Mars, care, vorbind despre „Masca”, scria ca despre „vechiul meu deținut”. Cuvîntul francez „vieux” poate însemna aici și bătrîn și aflat de mult timp „în grija” lui Saint-Mars. Recent academicianul francez M. Pagnol a editat o carte intitulată „Masca de fier”. Autorul revine la versiunea lui Voltaire și demonstrează că sub pseudonimul lui Eustache Dauger se ascundea fratele geamăn al lui Ludovic al XIV-lea. Pentru a evita complicații politice, Richelieu și Ludovic al XIII-lea l-au expedit în Anglia, unde a fost crescut de soția lui Carol I, prințesa franceză Henriette. În 1669 „Masca” a fost ademenită să vină în Franța și trimisă la Pignerol.

Pentru istorie episodul cu „Masca” este cu totul lipsit de însemnătate, dar el continuă încă să preocupe pe mulți. Încercările de a găsi o nouă dezlegare a acestui mister nu încetează.

Inovațiile secolului galant

Marii comandanți de oști europeni din secolul al XVIII-lea au acordat o mare însemnătate serviciului de informații militar și diplomatic bine pus la punct. Regele Prusiei Frederic al II-lea, care a creat o vastă organizație de spionaj, scria : „Cunoscînd întotdeauna și din timp intențiile inamicului, îți

poți asigura o superioritate de forțe chiar atunci cînd dispui de o armată mai slabă numericăste“. În bătălia de la Rossbach, Frederic I-a zdrobit pe mareșalul francez prințul Soubise, armata franceză suferind una din cele mai rușinoase înfrîngeri din istoria sa. Explicînd cauzele victoriei sale, Frederic a remarcat cu sinceritate : „În urma mareșalului de Soubise se deplasează o sută de bucătari, iar înaintea mea o sută de spioni“.

Frederic avea un agent de-al său chiar și în cancelaria personală a comandantului suprem austriac Braun. Prusacii l-au corupt chiar pe șeful depozitelor armatei austriece. Agenții lui Frederic erau tot atît de activi și în cercurile diplomatice. Astfel, în timpul războiului de șapte ani, la 14 noiembrie 1756 au fost încheiate tratativele secrete dintre Austria și Franța. Peste trei săptămîni Frederic al II-lea a primit informații complete în ce privește conținutul lor.

Atunci cînd era vorba de completarea rîndurilor serviciului său secret, pentru regele Prusiei toate mijloacele erau bune. După cum recunoaște el însuși în memoriile sale, din ordinul lui localnicii erau obligați să îndeplinească rolul de spioni prusieni, în caz contrar fiind amenințați cu represalii împotriva familiilor lor.

Armata rusă, care în timpul războiului de șapte ani a zdrobit trupele lui Frederic și a ocupat Berlinul, a reușit să-i facă inofensivi pe spionii regelui prusian care acționau în spatele ei.

Unul din marii comandanți de oști din acele timpuri, prințul Mauriciu de Saxa, atrăgea atenția asupra necesității unor acțiuni care să inducă în eroare inamicul. El scria că „efectuarea unor pregătiri pentru o dislocare eronată a unităților are o însemnătate mult mai mare decît se consideră în mod obișnuit, cu condiția, desigur, ca această dislocare să fie făcută intenționat și efectuată în așa fel încît să poată fi într-un termen cît mai scurt transformată într-una corectă. Nimic nu-l deșcurajează pe inamicul care scontează o victorie ca un șiretlic militar de acest gen“.

În timpul războiului pentru succesiunea la tronul Austriei, care a avut loc în deceniul al 5-lea al secolului al XVIII-lea, Mauriciu de Saxa a jucat un rol important în organizarea serviciului de informații francez. Ambasadorul Franței în Olanda, de Bonnaque, a trimis un grup întreg de spioni în Anglia, în special din rîndul iacobiților. Unul din ei, Maubert, a propus chiar o inovație : organizarea tipăririi de bancnote false ale Băncii Angliei. Această armă a războiului secret a fost preluată ulterior de guvernul englez, care în anii Revoluției franceze de

la sfârșitul secolului al XVIII-lea a tipărit bilete de bancă franceze false în valoare de milioane. Acest procedeu a fost utilizat și de Napoleon, care în ajunul campaniei împotriva Rusiei, în 1812, a fabricat o mare cantitate de bancnote false rusești și austriece.

În ansamblu însă, organizarea serviciului secret în Franța la mijlocul secolului al XVIII-lea era în declin. Nu este de mirare că noul ambasador francez la Haga, D'Affry, a fost mult timp îndus în eroare de spionii dubli Falcone și Philippe, care îi furnizau date pur și simplu născocite de ei despre planurile militare engleze. D'Affry n-a fost la fel de credul în privința unui alt aventurier, mult mai bine cunoscut. Dar despre aceasta vom relata cu altă ocazie.

În arsenalul serviciului secret dețineau un loc important, ca și mai înainte, „darurile“ făcute miniștrilor și altor persoane oficiale din țara adversă. Diplomatul francez de Vicfort, autorul cunoscutei lucrări „Ambasadorul și funcțiile sale“, demonstrează în amănunțime că coruperea unor miniștri străini este în deplină concordanță cu toate obiceiurile și normele recunoscute ale dreptului internațional. Iar în Turcia sultanilor, unde se manifesta prea puțin interes pentru teorie, dar în schimb se acorda multă atenție practicii, a fost organizat încă în secolul al XVII-lea un serviciu de contraspionaj de un tip deosebit — „cancelaria mitelor“, care ținea evidența șperțurilor și avea grijă ca un procent legal din acestea să ajungă în vistieria statului.

În secolul al XVIII-lea, în locul intrigantelor de la curte și al complotistelor din perioada anterioară, apare tipul spioanelor de profesie. De fapt, după cum își aduce aminte cititorul, un astfel de tip de agenți-femei a avut în serviciul său încă la mijlocul secolului precedent John Thurloe. În anii restaurației Stuartilor s-a ocupat de spionaj Afra Behn, care a devenit cunoscută ca autoare a unor populare romane. Fiică a guvernatorului Surinamului, ea s-a căsătorit la întoarcerea în Anglia cu negustorul olandez Behn. După moartea soțului ei, Afra Behn a devenit curtezană, una din numeroasele amante ale lui Carol al II-lea, iar mai târziu prima scriitoare de profesie din Anglia. În 1666, Afra Behn a fost trimisă în Olanda pentru a-i ține sub observație pe republicanii care au fugit acolo după Restaurare. Ea a ajuns la concluzia că noua ei activitate este extrem de dezavantajoasă — guvernul plătea cu atîta zgîrcenie, încît spioana a fost nevoită să-și amăneteze inelele de aur.

La începutul secolului al XVIII-lea, agenta franceză doamna de Tencin a reușit să obțină un mare succes. Ministrul de ex-

terne al Franței, Torcy, a prezentat-o pe doamna de Tencin ministrului englez, renumitului Bolingbrocke. Franțuzaica a produs o impresie atât de puternică asupra englezului, încât în scurt timp a reușit să obțină accesul la documente secrete de stat. Guvernul francez își trimitea în permanență agentele la diplomații străini. Astfel, rolul de a-l spiona pe ducele Dorset, ambasador al Angliei în Franța în deceniul al 9-lea al secolului al XVIII-lea, i-a fost încredințat actriței Baccelli. Numai că ea a depășit măsura atunci când a scos de pe pieptul ducelui Ordinul Jartierei, cea mai înaltă decorație engleză, și l-a prins pe pieptul ei, dansînd astfel pe scena Operei din Paris...

În 1770 a murit șeful importantului centru de spionaj englez din Rotterdam Richard Walters, care a acționat acolo timp de un sfert de secol furnizînd Londrei (mai ales prin interceptarea scrisorilor) informații despre bazele militare navale ale Franței, Spaniei, Portugaliei și Țărilor de Jos austriece. După moartea lui Walters conducerea acestui centru a fost încredințată văduvei sale. Margaret Walters a ocupat acest post încă un deceniu și jumătate.

În secolul al XVIII-lea practica, moștenită din trecut, a interceptării scrisorilor a luat o mare dezvoltare. Monarhia vest-europeană din secolul al XVIII-lea este deseori numită „absolutism luminat”. Nu se poate nega faptul că ea a depus într-adevăr eforturi deosebite pentru „a se lumina” în ce privește secretele de stat și particulare străine prin controlarea corespondenței expediate prin poștă. A fost perioada înfloririi „cabinetelor negre”, a căror apariție datează, ce e drept, încă din primul deceniu al secolului al XVI-lea, datorîndu-se împăratului german Maximilian. De altfel, în Anglia, unde absolutismul a fost nimicit după revoluția burgheză, practica interceptării scrisorilor a fost folosită sistematic în cursul următoarelor două secole, pînă în 1844, cînd a fost oficial lichidată, dar în realitate nu a dispărut de fel. În timpul Restaurăției, șeful poștelor James Hicks a inventat un dispozitiv cu ajutorul căruia se puteau face copii după o scrisoare în două minute, dar, după cum se afirmă, acest dispozitiv a fost distrus în timpul unui incendiu.

O parte din corespondență era cifrată. De aceea, poșta recurgea la serviciile unor descifratori cu experiență, recrutați de obicei dintre profesorii de matematică de la universitățile din Oxford și Cambridge. Pe lîngă salariul oficial, ei primeau deseori drept recompensă numirea în înalte posturi bisericești — de decani și episcopi. Dar serviciul de spionaj englez proceda

la interceptarea corespondenței nu numai în Anglia, ci și în alte țări. În acest scop se specula faptul că, începînd din 1714, regele Angliei era totodată și principe-electoral al Hanovrei, iar prin poșta din Hanovra trecea pe atunci corespondența unui șir de țări, printre altele cea dintre Franța și Elveția.

În plus, agenții englezi corupeau pe șefii poștelor din diferite țări, pentru a obține accesul la scrisori. Astfel, la începutul deceniului al treilea al secolului al XVIII-lea, cînd relațiile dintre Anglia și Rusia au fost rupte, agentul secret englez din Danzig, Joshua Kenworthy, a organizat copierea rapoartelor reprezentanților francezi la Petersburg. În 1722 Kenworthy le-a propus patronilor săi din Londra să organizeze controlul întregii corespondențe diplomatice care trecea prin Danzig. Coruperea funcționarilor de la poștă trebuia să coste, conform calculelor sale, 1 590 de lire sterline pe an. (La Londra s-a considerat că această idee costă prea mult.) Cunoscutul spion englez John Mackay — autor al „Memoriilor secrete” publicate în 1733 — a organizat tratative între primul ministru britanic Robert Walpole și directorul poștei din Bruxelles — Joupayne, care s-a obligat să trimită la Londra copii după scrisorile provenite din toate țările Europei ce ar fi putut prezenta vreun interes pentru guvernul britanic. Asemenea „acorduri” secrete se încheiau și cu șefii poștelor din alte țări. Interceptarea scrisorilor, organizată pe o scară atît de largă, a fost folosită de guvernul englez nu numai în scopuri de spionaj, ci și de contra-spionaj, pentru demascarea agenților străini, precum și pentru urmărirea propriilor diplomați și agenți secreți.

În Franța s-a ocupat cu un deosebit zel de interceptarea corespondenței favorita regelui marchiza de Pompadour, care a încredințat conducerea „cabinetului negru” unui om de-al său, șefului poliției Berryer. Un sistem asemănător de interceptare era practicat, de altfel, de toate puterile europene „mari” și mici. Ambasadorul Angliei la Viena R. M. Keyt s-a plîns odată cancelarului austriac Kaunitz că poșta îi aduce uneori nu originalele depeșelor ce i-au fost trimise din Londra, ci copii de pe ele. Drept răspuns, Kaunitz s-a mărginit să facă o glumă : „Vai, ce stîngaci sînt oamenii ăștia !” Pentru a se asigura secretul diplomatic, rapoartele deosebit de importante erau trimise prin curieri diplomatici speciali, dar nici acest sistem nu prezenta garanție. Curierii erau atacați, iar misivele furate într-un fel sau altul.

În sfîrșit, merită să menționăm încă o inovație a secolului al XVIII-lea, deși, riguros vorbind, și aceasta are o istorie înde-

lungată — crearea unor servicii de spionaj și contraspionaj particulare. O astfel de organizație au avut, încă la sfârșitul secolului al XVII-lea, pirații care își vîneau prada în apele Mării Caraibilor. Nu au neglijat să facă spionaj nici negustorii de sclavi care duceau negri pentru a-i vinde pe plantațiile americane. Mai târziu, la începutul secolului al XIX-lea, această îndeletnicire a fost declarată în afara legii, și înfrîngerea cu o navă militară implica pentru căpitanul și echipajul unui vas care transporta sclavi neplăceri serioase, mai bine zis, majoritatea lor aveau, în acest caz, perspectiva să fie spînzurați. Cu toate acestea, în loc să părăsească îndeletnicirea bănoasă, negustorii de sclavi încercau să obțină prin agenții lor din orașele portuare informații detaliate despre deplasările navelor militare.

Sînt, de asemenea, cunoscute în istorie numeroase cazuri de creare a unui spionaj și contraspionaj propriu în lumea infractorilor de drept comun. La începutul secolului al XVIII-lea acționa la Paris banda vestitului tîlhar Cartouche, alcătuită din aproape două mii de oameni. Jefuind sume enorme de bani și alte valori, Cartouche a corupt și a transformat în agenți ai săi mulți polițiști, funcționari ai administrației închisorilor, judecători și militari, chiar și medici dintre cei mai de vază, care îngrijeau pe membrii răniți ai bandei. Sute de cîrciumari îndeplineau funcția de achizitori și depozitari ai lucrurilor furate. Pentru a deruta cu totul poliția, Cartouche avea o duzină întreagă de „dubluri”. Polițiștii — chiar și aceia care nu erau corupți — nu doreau să-l prindă : cît timp Cartouche era liber, ei primeau un spor de salariu (30 de sou în plus pe zi) pentru participarea la operațiile în vederea prinderii renumitului bandit. El a fost capturat în urma trădării lui Duchâtelet, unul dintre membrii bandei, care, după ce fusese arestat, a hotărît să-și salveze viața și să primească recompensa mare promisă pentru prinderea lui Cartouche. Dar Cartouche se lăuda și în închisoare că va reuși să scape, și numai măsurile speciale de precauție luate din ordinul personal al regentului Philippe d'Orléans au împiedicat evadarea șefului bandiților parizieni. Pe eșafod fiind, drept pedeapsă pentru complicitățile sale, care nu-l salvaseră, Cartouche i-a divulgat pe membrii bandei sale. După aceea au fost operate la Paris sute de arestări. Banda lui Cartouche și serviciul ei de informații și-au încetat existența. Dar și în alte epoci au încercat nu o dată unii infractori să creeze asemenea organizații.

Inspiratorul Damei de pică

Ați avut ocazia vreodată să auziți de numele contelui Saint-Germain, acel om misterios care i-a comunicat bătrânei contese din „Dama de pică“ a lui Pușkin secretul celor trei cărți? Numele acesta era de mult învăluit în legendă. Se crede că în romanul cunoscutului scriitor englez de la mijlocul secolului trecut E. Bulwer-Lytton „Zanoni“, croul principal, care posedă o miraculoasă putere, înțelepciune și nemurire, este copiat după Saint-Germain. Bulwer-Lytton îi informa pe cititori că acest roman se bazează pe un manuscris ce aparținuse societății mistice a rosenkreuzerilor, care pretindeau că se află în comunicație cu forțe supranaturale.

În 1785, după moartea lui Saint-Germain, un ziar a anunțat că acesta totuși trăiește. Astfel de știri au cunoscut o largă răspândire. Doamna de Genlis a afirmat că l-a întâlnit pe Saint-Germain în 1821 la Viena. L-a văzut de asemenea și o doamnă de onoare de la curte, o oarecare contesă d'Adhémar, căreia el i-ar fi promis înainte de moarte să-i mai apară de cinci ori. Și într-adevăr, de fiecare dată în preajma unor evenimente istorice care-i păreau deosebit de însemnate se înfățișa fostei doamne de onoare, de pildă înaintea executării Mariei-Antoineta sau înaintea împușcării ducelui d'Enghien din ordinul lui Napoleon I. Un singur lucru ar trebui însă lămurit, și anume dacă contesa d'Adhémar a existat, în genere, pe lume, respectiv dacă vreo reprezentantă a acestei familii nobiliare a fost doamnă de onoare la Versailles, sau dacă „Memoriile“ apărute în 1863 sub numele ei sînt, după cum consideră unii cercetători, un fals fabricat de puțin cunoscutul romancier francez Lamotte-Langon. Pe de altă parte, în memoriile unui oarecare Franz Greffer, publicate la Viena în 1845, se afirmă că Saint-Germain îi declarase profetic autorului lor: „La sfîrșitul secolului (al XVIII-lea) voi dispărea din Europa și voi pleca în Himalaia. Mă voi odihni, trebuie să mă odihnesc. Exact peste 85 de ani oamenii mă vor vedea din nou“. În memorii este însă ocolită cu grijă data exactă cînd a fost făcută această profeție. În 1938 se afirma că Saint-Germain mai trăiește la Veneția „într-unul din palatele de pe Marele Canal“.

În deceniul al patrulea al secolului nostru, în S.U.A. a apărut chiar o sectă a „ballardiștilor“, care, pe lîngă Iisus Hristos,

îl venerază pe Saint-Germain. Pînă în zilele noastre apar cărți în care sînt relatate cu amănunte întîlniri cu un necunoscut misterios, care este Saint-Germain, cel care a descoperit secretul nemuririi fizice.

Dacă însă, din toate acestea cititorul va trage concluzia că acest conte de Saint-Germain a fost de la bun început un mit, el va greși. Nu, a fost un om întru totul real. În urma căraia au rămas scrisori scrise de propria sa mîină, despre care avem numeroase mărturii ale unor martori oculari — de la relatările memorialiştilor pînă la cronicile apărute în ziare și la documente de arhivă. Contemporanii, care au fost martori a numeroase fapte și acțiuni ale lui Saint-Germain ce păreau inexplicabile, au pus primele temelii ale acelei povești magice în care s-au transformat relatările cu privire la viața sa. La mijlocul secolului al XIX-lea, împăratul Napoleon al III-lea a dispus să fie adunat tot ce s-a păstrat în arhivele de stat cu privire la Saint-Germain. Dar în timpul războiului franco-prusian, care a început în curînd, și a asediului Parisului, clădirea în care se păstrau documentele adunate a ars. În loc să se împrăstie cu fumul incendiului, misterul a devenit și mai de nepătruns. Cercetătorii au dat dovadă de multă răbdare și au întreprins cercetări scrupuloase pentru a da de informații demne de încredere asupra acestui personaj, pentru a ridica măcar un colț al vălului sub care se ascundea necunoscutul. Cu această ocazie au ieșit la iveală fapte ce sînt în legătură directă cu relatarea noastră despre războiul secret.

Pînă acum nu s-a putut stabili nici locul, nici anul nașterii lui Saint-Germain. El însuși punea în circulație zvonuri cum că ar fi unul din fiii lui Rákóczi, conducătorul răscoalei naționale ungare împotriva habsburgilor, cu care semăna într-adevăr la chip. Există și multe alte ipoteze cu privire la originea lui Saint-Germain, dar ele rămîn toate supoziții prea puțin fundamentate. Horace Walpole afirmă că încă în 1743 acest aventurier a fost arestat la Londra ca „agent al iacobiților“. Se crede că data aproximativă a nașterii contelui este anul 1710. De altfel, văduva ambasadorului francez la Veneția, doamna de Gergis, care l-a întîlnit pe Saint-Germain la Paris la sfîrșitul deceniului al 6-lea al secolului al XVIII-lea, a declarat că l-a văzut la Veneția în 1710 și că el avea pe atunci aproximativ 45 de ani. Întrucît după o jumătate de secol Saint-Germain arăta tot ca un om de 45—50 de ani, poate că de aici se trage zvonul despre nemurirea lui. Ar merita doar să adăugăm că însăși doamna de Gergis nu a reușit să se conserve atît de bine : trecuse de 80 de ani și nu prea ne putem bizui pe memoria

bătrânei doamne. Printre altele, asupra acestui fapt a atras atenția cu ironie însuși Saint-Germain, când i s-au pus întrebări cu privire la afirmațiile doamnei de Gergis. Dar misteriosul conte avea o particularitate — se pricepea totdeauna să nege că ar poseda puteri supranaturale în așa fel, încât interlocutorii săi să se convingă definitiv că zvonurile care circulă în această privință sînt întemeiate.

Iar zvonurile creșteau cu o viteză de avalanșă. La amplificarea lor a contribuit „dublura“ lui Saint-Germain, care a apărut la Paris la începutul deceniului al șaptelea. Era o haină și un impostor abil, cunoscut sub numele de lord Gower. Și-a luat acest pseudonim în timpul războiului de șapte ani, când, fiind spion francez, se prezenta drept englez pur sînge și trimitea rapoarte cu privire la starea armatei engleze. Falsul Saint-Germain, al cărui nume l-a luat tot atît de falsul „lord Gower“, relatează, de pildă, că din întâmplare, că avusese prilejul să ia parte la conciliul ecumenic de la Niceea, care s-a desfășurat în secolul al IV-lea.

Adevăratul Saint-Germain acționa mai prudent, relatînd cu detalii numeroase evenimente istorice din trecutul îndepărtat. Părerea că aceste detalii puteau fi cunoscute doar unui martor ocular se naștea de la sine la interlocutorii săi. Cunoașterea mai multor limbi îl ajuta de asemenea pe Saint-Germain să imprime o nuanță de verosimilitate acestui „subtext“ al relațiilor sale. Cunoșcîții săi își puneau întrebarea dacă nu cumva învățase aceste limbi în timpul uneia din „metamorfozările“ sale din trecut. Uneori, Saint-Germain lăsa, foarte bine gîndit, „să-i scape ceva“.

Odată, când se discuta despre Hristos, Saint-Germain a remarcat în treacăt :

— L-am cunoscut îndeaproape. A fost omul cel mai bun din lume, dar imprudent și romantic. I-am prezis de multe ori că va sfîrși rău.

Autenticul Saint-Germain, care a apărut la Paris în jurul anului 1757, a reușit să devină obiectul unei curiozități generale. Chiar și Ludovic al XV-lea, veșnic sub imperiul plictiselei, a manifestat un interes deosebit, când, printr-o singură mișcare a mîinii, noul sosit a făcut în prezența sa să dispară o fisură de pe un briliant, ceea ce a triplat instantaneu valoarea acestei pietre prețioase. Au urmat alte invitații la masă la rege, i s-a creat un mic laborator, unde el îi demonstra regelui experiențele sale. E drept, nu era vorba despre „elixirul vieții“, ci despre ceva mult mai prozaic — vopsele noi pentru țesăturile franceze. Dar și în acest caz Saint-Germain a știut nu numai

să-și învăluie ocupația într-o aureolă de mister, dar și să-l convingă pe Ludovic că descoperă noi surse de venituri pentru vistieria franceză.

Influența exercitată de necunoscutul nou sosit a devenit atât de mare, încât el a început să fie consultat în privința unor probleme de stat, determinând destituirea unor demnitari. Contele Saint-Germain simpatiza în mod vădit cu Prusia, care se afla în război cu Franța. Era adept al politicii antiaustriece, la care Franța renunțase acționând în alianță cu Viena împotriva lui Frederic al II-lea. Profețiile lui Saint-Germain au căpătat un caracter politic. El prezicea că înfrîngerile zdrobitoare pe care armata rusă le pricinuise trupelor lui Frederic al II-lea nu vor duce la înfrîngerea Prusiei. (Acest lucru nu s-a întîmplat, într-adevăr, din cauza morții Elisabetei Petrovna și urcării pe tronul Rusiei a lui Petru al III-lea, admirator fervent al regelui Prusiei, care s-a grăbit să încheie pacea cu idolul său.) Persoane înclinate spre scepticism, de care Franța nu a dus niciodată lipsă, au început să-l bănuiască pe contele Saint-Germain că ar fi pur și simplu un agent al lui Frederic al II-lea. Această bănuială nu a fost dovedită niciodată. Poate că nici nu era întemeiată, iar contele oglindea în cele ce spunea părerile ministrului de război, mareșalul Belle-Isle, cu care întreținea în acel timp legături strînse. Această orientare filoprusiană nu putea să nu ducă la un conflict cu ministrul afacerilor externe al Franței, ducele de Choiseul, care își întemeia cariera pe politica de alianță cu Austria.

În 1760, Saint-Germain, bănuیت de spionaj în favoarea lui Frederic al II-lea, a devenit — de data aceasta — agent secret al lui Ludovic al XV-lea. Ajunge unul din oamenii care aplicau diplomația privată a regelui Franței. În același an, contele este trimis cu o misiune secretă la Haga. El reflecta starea de spirit a acelei părți a guvernului francez care înclina să încheie războiul ce dusesse Franța la insuccese serioase. Din acest grup făceau parte ministrul de război Belle-Isle și marchiza de Pompadour. Acționînd în spatele diplomației franceze oficiale, condusă de ducele de Choiseul, partizan activ al continuării războiului, Saint-Germain trebuia să poarte tratative secrete cu ambasadorul Angliei la Haga, generalul York. Un alt agent francez, trimis în acel timp la Haga, a fost renumitul aventurier internațional Casanova. Acesta relatează că a locuit cu Saint-Germain în același hotel — „Prințul de Orania“. Casanova a căutat să-l discrediteze pe Saint-Germain, ca pe un rival periculos ce-i era, în ochii ambasadorului Franței la Haga, d’Affry. Ambasadorul a contribuit, probabil, la insuccesul tra-

tativelor secrete purtate de Saint-Germain cu reprezentanții englezi și prusieni. Dar răul cel mai mare și l-a făcut Saint-Germain singur. El mai reușea încă să creeze o aurcolă de mister în jurul persoanei sale, dar nu era în stare să păstreze în taină misiunea primită. Contele își privea, de bună seamă, periculoasa sa muncă diplomatică și de spionaj ca pe o nouă aventură. Agentul secret povestea bucuros tuturor despre acțiunile pe care le întreprinsese, cu scopul de a face să crească faima despre influența și capacitățile sale. În plus, după cum relatează reprezentantul Saxoniei la Haga Kauderbach, Saint-Germain flecărea de asemenea pe tema slăbiciunii regelui francez și a viciilor curții de la Versailles.

Ambasadorul Franței d’Affry a șovăit un timp — invidia se lupta cu respectul timid față de forțele supranaturale de care dispunea Saint-Germain și cu care prudentul diplomat francez se cam temea să aibă de-a face. În cele din urmă însă, el i-a trimis șefului său la Paris, ducele de Choiseul, informații detaliate și foarte ostile lui Saint-Germain. Choiseul a acționat prompt. El a reușit s-o convingă pe marchiza de Pompadour ca aceasta să-i arate rapoartele pe care i le trimitea Saint-Germain. La o ședință a miniștrilor, la care a luat parte regele, Choiseul a prezentat unul din aceste documente. Ludovic al XV-lea și alți miniștri inițiați în taină s-au grăbit să se dezică de Saint-Germain. D’Affry a primit însărcinarea să-l invite pe Saint-Germain și să-i transmită ordinul de a nu se mai amesteca, sub amenințarea cu închisoarea, în politică. Mai mult decât atât, Choiseul a încercat chiar să obțină de la autoritățile olandeze extrădarea contelui și trimiterea lui în Franța. Profetul ghinionist a fost salvat de un admirator influent, care l-a prevenit asupra pericolului și l-a convins să fugă în Anglia. Dar autoritățile engleze au hotărât să nu permită șederea în țară a agentului concediat, care putea să complice tratativele purtate de ei cu Choiseul. Din Anglia, Saint-Germain a plecat în Germania.

În memoriile sale Casanova afirmă că l-a întâlnit pe Saint-Germain la Paris în mai 1761, plimbându-se împreună cu marchizul d’Urfé. Casanova considera că înainte de aceasta Saint-Germain a îndeplinit la Londra misiuni primite de la Choiseul, mai bine zis a fost un contrainformator francez care acționa pe teritoriul inamic. Această afirmație concordă cu însemnările unui alt memorialist, care se referă tot la marchizul d’Urfé. Marchizul l-ar fi informat pe Choiseul despre prezența lui Saint-Germain la Paris și a primit un răspuns neașteptat : „Nu mă miră acest lucru, deoarece a petrecut noaptea în biroul

neu". Alte fapte neîndoielnice fac însă puțin verosimilă această versiune.

În anii următori Saint-Germain și-a făcut apariția la diferite curți din Europa, oferindu-și pretutindeni secretele reale și închipuite pe care le poseda. Fără a stăpîni nici „elixirul vieții”, nici „piatra filozofală” sau o altă posibilitate de a transforma metalele obișnuite în aur, el cunoștea, se pare, într-adevăr rețetele cîtorva coloranți chimici importanți, pe care a și încercat să le folosească în producția de țesături.

Saint-Germain a murit în Germania, în orașul Eckernvered, la 27 februarie 1784 și a fost înmormîntat la 2 martie a aceluiași an, fapt consemnat în registrele parohiei. În felul acesta, locul și data morții lui Saint-Germain se cunosc cu toată precizia, spre deosebire de locul și data nașterii. Dar nici una, nici alta nu au constituit o piedică pentru fantezia dezlănțuită a adepților săi mistici, care au răspîndit legendele despre misteriosul conte — stăpîn pe cunoștințe oculte și pe marca taină a nemuririi.

Figaro la Londra

Sosirea la Londra a nobilului francez cavalerul de Ronac nu a suscitat la început un interes deosebit. În populata capitală a Angliei soseau zilnic destui străini. Dar aceia dintre emigranții francezi aflați la Londra pe care această vizită îi viza direct au aflat fără mare greutate tot ce era de știut despre omul cu un nume ce nu le spunea nimic : Ronac.

Noul sosit nici nu prea se străduia să-și păstreze incognito-ul. Dovadă că și-a ales un pseudonim transparent, care se putea ușor descifra, fiind o anagramă a numelui său adevărat : „Caron”. Se numea de fapt Pierre Augustin Caron și își completa numele cu aristocraticul „de Beaumarchais”. În acea perioadă omul, căruia operele sale „Bărbierul din Sevilla” și „Nunta lui Figaro” aveau să-i aducă nemurirea, apucase să trăiască o viață furtunoasă, plină de aventuri, care i-a furnizat un material bogat pentru făurirea chipului eroului principal al renumitelor comedii. Fiu al unui ceasornicar avut, Beaumar-

chais, ca și alți oameni proveniți din rîndurile burgheziei, a făcut mari eforturi pentru a pătrunde în rîndurile nobilimii, s-a cufundat în vîrtejul speculațiilor și al intrigilor de la curte, a intrat în conflict cu parlamentul parizian — care pe atunci era o instanță judiciară birocratică. Strălucitele sale „Memorii“, care demascau rînduiriile ce domneau în parlament, i-au creat lui Beaumarchais un renume în opinia publică. Dar autorul lor nu era de fel un luptător consecvent împotriva absolutismului. El a fost bucuros de prilejul ce i s-a oferit de a-i face un serviciu lui Ludovic al XV-lea, care, în schimb, urma să rezolve în favoarea lui conflictul ce-l avea cu parlamentul. Misiunea „delicăta“ pe care și-a asumat-o Beaumarchais se încadra în diplomația personală și spionajul particular al regelui.

La Londra locuia pe atunci un oarecare Théveneau de Morande, de naționalitate francez, de profesiune escroc. Avea la activul său destule fapte penale, dar specialitatea preferată a lui Morande era șantajul. Fără îndoială, nu era o treabă lipsită de pericole (unul dintre „clienții“ întîmplători ai lui Morande, bunăoară, l-a bătut în plină stradă), în schimb era destul de rentabilă.

Morande culegea informații compromițătoare despre diverse persoane și le obliga să-i plătească tăcerea. Strămutîndu-se la Londra, unde se putea simți mai în siguranță, el a profitat repede de posibilitățile pe care le oferea libertatea presei existentă pe atunci acolo (destul de limitată, trebuie s-o spunem, atunci cînd era vorba de probleme politice serioase). Acum Morande amenința persoanele pe care le șantaja că îi va da în vileag în presă. Printre victimele sale Morande s-a gîndit să includă și un client mai bogat : pe Ludovic al XV-lea. Pe atunci începuse să exercite influență asupra regelui noua sa amantă, doamna Du Barry. Nici ei, nici lui Ludovic nu prea le surîdea, desigur, perspectiva apariției unei cărți purtînd titlul „Memoriile secrete ale unei prostituate“. Ea cuprindea nu puține episoade scabroase din trecutul agitat al noii favorite. Cele mai inocente dintre ele erau relatările pline de amănunte obscene, despre felul cum arhiepiscopul de Reims și cancelarul Maupeous făcuseră pe cameristele lui Du Barry...

La început, curtea de la Versailles a hotărît să acționeze prin mijloace încercate. A fost trimis la Londra un detașament de poliști deghizați. Sub pretextul unei călătorii de agrement, aceștia trebuiau să-l atragă sau pur și simplu să-l aducă cu forța pe Morande pe o corabie, care urma să-l transporte ime-

diat în Franța sau, mai exact, după gratiile uncea din numeroasele închisori franceze. Dar agenții poliției franceze și-au găsit nașul și aveau să-și plătească scump naivitatea. Versatul potlogar îi invită amabil pe ghinionistii spioni acasă la el. La început, Morande i-a făcut, printre altele, să piardă la cărți o sumă frumușică din banii statului, iar pe urmă a început să scoată țipete desperate. S-au adunat în grabă o mulțime de oameni și Morande a asmuțit fără greutate mulțimea iondoneză asupra agenților „despotului de la Versailles“. Agenții erau să fie linșați și au fost, în chip de avertisment, aruncați în Tamisa. Cazul s-a bucurat de o largă publicitate și a suscitat o mare agitație. După aceasta, nici nu mai putea fi vorba de a-l aduce pe Morande cu forța. Funcționarii poliției franceze, plouați, își frământau creierii în căutarea unei soluții. Beaumarchais era de părere că după născocirea bancnotelor, asemenea frământări sînt cel puțin de prisos.

E drept, cînd cavalerul de Ronac a venit la Londra, Morande a refuzat un timp să se întîlnească cu el : nu cumva e vorba de o nouă încercare de răpire sau de un asasinat ? — se întreba șantajistul. În cele din urmă întîlnirea a avut loc. Morande nu i-a ascuns cavalerului de Ronac faptul că „Memoriile secrete“ urmează să apară de la o zi la alta. Dar Beaumarchais a reușit să-l convingă pe șantajist să întîrzie apariția lor, pentru ca el, curier secret al lui Ludovic, să poată pleca la Versailles după noi instrucțiuni. Morande cerea să fie despăgubit și pentru daunele suferite de pe urma încercării de a fi răpit. Nu este clar dacă a cerut să fie recompensate și eforturile pe care le-a depus pentru a-i face pe poliști să piardă la cărți și a le stoarce bani. Dar se știe bine că Beaumarchais, întorcîndu-se de la Paris, i-a remis pungașului 32 000 de livre și obligația guvernului francez de a-i plăti o pensie viageră de 4 000 de franci pe an. Grijuliul editor al „Memoriilor secrete“ a impus și clauza că, după moartea lui, văduva va continua să primească jumătate din pensie. Un prieten al lui Morande — despre care vom vorbi în capitolul următor — îi reproșa ironic amicului său că nu a folosit prilejul ce i s-a oferit pentru a asigura pensii de stat copiilor săi din flori, ba chiar și cîinilor și pisicilor din casă.

Oricum ar fi, întregul tiraj al „Memoriilor secrete“ a fost ars în mod solemn în prezența lui Beaumarchais și a altor reprezentanți francezi. Beaumarchais a avut chiar ideea de a-l

transforma pe Morande, acum pe deplin satisfăcut, într-un spion care să-i supravegheze pe emigranții francezi, pentru a evita apariția unor noi pamflete împotriva regelui Franței (firește în schimbul unei retribuții aparte). Îmbătat de succesele sale, Beaumarchais s-a întors la Paris, dar nu a mai avut cui să le comunice : Ludovic al XV-lea murise subit și Du Barry pierduse orice influență la curte. „Cîtă deosebire este între dumneavoastră și mine ! — se plîngea Beaumarchais într-o scrisoare adresată la Londra noii sale cunoștințe, Théveneau de Morande. — Dumneavoastră ați cîștigat fără trudă 100 000 de franci, iar eu, care am făcut în șase săptămîni 780 de mile și am cheltuit 500 de guinée, nici nu știu dacă îmi vor fi cel puțin restituite cheltuielile de drum. Și în plus peste o săptămînă cartea dumneavoastră ar fi pierdut orice sens !“

Dar autorul lui Figaro nu s-a pierdut nici în situații mai grele. Regele a murit, trăiască regele ! Nu mai este Ludovic al XV-lea, dar s-a urcat pe tron Ludovic al XVI-lea, care va fi de asemenea îngrijorat de șuvoiul de pamflete publicate împotriva soției sale Maria-Antoaneta. (Morande, răspunzînd bine-lui cu bine, i-a trimis lui Beaumarchais din Londra un catalog complet al acestor opere.) Beaumarchais nu numai că primește o nouă misiune, dar obține și o scrisoare personală a lui Ludovic al XVI-lea, care îl împuternicește să îndeplinească „misiuni secrete“ în Anglia și Olanda.

A început o nouă serie de aventuri ale lui Beaumarchais la Londra : cavalerul de Ronac îi căuta zelos pe pamfletiști pentru a-i potoli. Peste puțin timp Beaumarchais a pornit în urmărirea unuia dintre aceștia, care luase banii, dar nu distrusese „manuscrisul calomnios“. Urmărirea a continuat pe continent. N-a lipsit nici un element din recuzita romanului de aventuri : deghizări și galopuri amețitoare, tâlhari care l-au jefuit pe Beaumarchais, în sfîrșit, intrigi urzite la Viena, unde scriitorul-agent al regelui a vrut să cîștige încrederea împărătesei Maria-Tereza, mama Mariei-Antoaneta. Dar nu-l vom urma pe neobositul scriitor în peregrinările sale. La Viena a avut ghinion : a fost chiar arestat, dar la Paris a ajuns iarăși în favoruri. A urmat apoi o epopee și mai uluitoare, cînd Beaumarchais a apărut în ipostaza de șef al firmei „Roderigue Hortalez et Comp.“, care furniza în secret armament coloniilor engleze răsculate din America de Nord.

Falsul testament al lui Petru cel Mare

În primăvara anului 1812 Napoleon I își concentra trupele la râul Neman, pregătindu-se să invadeze Rusia. Tocmai în acest timp, la Paris apărea o lucrare voluminoasă intitulată „Despre creșterea puterii rusești de la începuturile sale și pînă în secolul al XIX-lea“. Acest volum umflat, de 500 de pagini, a fost scris, după cum ne-o arată titlul, de istoricul Lesueur, care lucra la Ministerul Afacerilor Externe al Franței. Guvernul francez a depus eforturi deosebite pentru difuzarea acestei cărți. În iarna aceluiași an, cînd marea armată a lui Napoleon, zdrobită de poporul și armata rusă, a fugit din Rusia, soldații lui Kutuzov au descoperit printre hîrțile unităților inamice fugărite sute de exemplare ale acestei voluminoase lucrări. Contemporanii afirmau că lucrarea a fost editată din dispoziția personală a lui Napoleon, care a încercat să justifice invazia sa în Rusia invocînd „pericolul rus“.

În cartea lui Lesueur se spunea, printre altele : „Se afirmă că în arhiva de familie a împăraților ruși se păstrează însemnări secrete scrise de Petru I cu propria sa mînă, în care sînt expuse cu toată sinceritatea planurile acestui suveran, asupra cărora el atrage atenția succesorilor săi și care au fost urmate de mulți dintre aceștia cu o insistență, s-ar putea spune, aproape religioasă. Iată esența acestor planuri“. Urmează un program cu totul fantastic de cucerire a întregii Europe și Asii de către Rusia.

Cartea lui Lesueur conținea doar un rezumat al acestor însemnări, care au primit pe dată denumirea de „Testament al lui Petru cel Mare“. Ulterior însă a fost publicat în Franța și textul complet al „Testamentului“ lui Petru. De atunci, timp de multe decenii, el a fost folosit în permanență de diplomația și presa puterilor europene care se aflau în relații ostile cu Rusia. Chiar și în 1941, cînd hitleriștii au săvîrșit agresiunea mișlească împotriva Uniunii Sovietice, Ministerul german al Propagandei, ascultînd de indicația lui Goebbels, a scos din nou la iveală acest „Testament“. S-a făcut uz de el și în anii postbelici. Mulți adepți ai „războiului rece“, de o parte și de cealaltă a Oceanului Atlantic, au speculat același „Testament“, afirmînd că bolșevicii continuă programul schițat în textul lui.

diști occidentali care au făcut speculații pe seama „Testamentului” s-au străduit, cu o rară unanimitate, să uite cum a apărut acesta pe lume. Și, firește, n-au făcut-o întâmplător, căci istoria apariției sale este legată de un episod foarte interesant al războiului secret din secolul al XVIII-lea.

...În vara anului 1755, pe drumurile prăfuite ale Germaniei răsăritene, iar apoi prin Polonia și pe litoralul Mării Baltice înainta o trăsură în care se aflau doi călători — un bărbat și o femeie — însoțiți de servitori. Bărbatul, un om în vîrstă, se arăta foarte grijuliu cu tînăra fată care îl însoțea, nepoata sa. Era nobilul scoțian Douglas-Mackenzie, un iacobit, deși devotamentul față de dinastia Stuartilor, alungată de popor, nu mai era de mult la modă. Poate că starea de spirit a lui Douglas era întreținută de ura sa față de englezi, pe care el nu o ascundea. De altfel, scoțianul spusese nu o dată, în auzul tuturor, că se dezgustase de politică, consacrîndu-se ocupației sale preferate — geologia. Și, într-adevăr, călătorind prin teritoriile cehe, Douglas a manifestat un interes deosebit pentru minele de acolo și a făcut chiar un ocol mare, pentru a trece prin Saxonia și a vizita unele exploatări care se bucurau de renume.

Cu greu și-ar fi închipuit cineva că toate acestea nu erau decît un camuflaj și că iacobitul, împreună cu însoțitoarea sa, îndeplinea o misiune primită de la Ludovic al XV-lea pe linia „secretului regelui”. Sub această denumire era desemnată diplomația secretă a lui Ludovic, care se afla uneori în totală contradicție cu diplomația oficială a curții de la Versailles.

„Secretul regelui” era, în fond, serviciul său de spionaj. (Agenți ai „secretului regelui” au fost atît Saint-Germain, cît și Beaumarchais în timpul evenimentelor deja cunoscute cititorului.) Poate că n-ar fi greșit să spunem că Ludovic al XV-lea se străduia cu zel să submineze, cu ajutorul serviciului său de spionaj, pozițiile proprii sale diplomații.

S-ar fi zis că-i o sarcină prea grea pentru Ludovic să-i oblige pe ministrul afacerilor externe și pe ambasadori să urmeze linia sa politică. În schimb, avea suficientă răbdare pentru a le opune o întregă rețea de agenți secreți, care zădărniceau eforturile diplomației franceze oficiale. Uneori, cîte unul dintre ambasadorii francezi era inițiat în „secretul regelui”, și atunci el era obligat să execute instrucțiunile ministrului afacerilor externe și în același timp să împiedice îndeplinirea lor. Mai des însă, „secretul regelui” era încredințat secretarului ambasadei sau unui mic funcționar, care în plus trebuia să-l spioneze pe ambasador.

Treptat, regele s-a lăsat tot mai mult atras în organizarea de comploturi împotriva propriei sale persoane, în jocul cu deghizări misterioase, cu pașapoarte false și alte arme din arsenalul romanelor de aventuri. Mai mult decît atît, continuînd acest joc, Ludovic a început să creeze, paralel cu „secretul regelui” oficial, un altul neoficial, care nu numai că acționa în spatele primului, dar descori și contrar liniei lui. Într-o scrisoare adresată lui Tercier, unul dintre conducătorii „secretului regelui”, Ludovic se plîngea că el însuși abia se mai descurcă în labirintul pe care l-a creat. Aceste două, apoi trei și patru diplomații secrete și servicii de spionaj, care trăgeau fiecare spuza pe turta sa, produceau un haos complet în treburile și, firește, pricinuiau mari prejudicii intereselor Franței. Dar asemenea aspecte secundare îl interesau prea puțin pe Ludovic al XV-lea.

În perioada la care se referă relatarea noastră, adică la mijlocul deceniului al șaselea al secolului al XVIII-lea, „secretul regelui” era condus de prințul de Conti. Lui i-a dat Ludovic sarcina de a-i trimite pe Douglas și pe însoțitoarea sa — nu pentru a vizita minele din Saxonia, ci pentru a sonda posibilitățile de reluare a tratativelor dintre Paris și Petersburg. Ca urmare a unor cauze unele esențiale, altele cu totul necesare, relațiile dintre cele două puteri erau cît se poate de proaste. Ambasadorii fuseseră rechemati. Diplomația franceză pregătea o cotitură bruscă : de la rivalitatea seculară tradițională cu Habsburgii austrieci la o alianță cu aceștia, pentru a se opune politicii lui Frederic al II-lea, care neliniștea mult ambele țări. Regele Prusiei nu numai că încerca să schimbe, printr-o serie de cuceriri, raportul de forțe din Germania în favoarea sa, dar a încheiat și o alianță cu Anglia, care continua să lupte cu înverșunare împotriva Franței pentru preponderența în colonii și pe mări.

În aceste condiții, poziția Rusiei avea o mare însemnătate pentru Parisul preocupat de înjghebarea unei coaliții antiprusiene. Dar la Petersburg atmosfera era atît de potrivnică lui Ludovic al XV-lea, încît acesta se temea să propună oficial reluarea schimbului de ambasadori, temîndu-se să nu întîmpine un refuz dureros pentru prestigiul curții franceze. Nu era lipsită de pericole nici trimiterea unor ambasadori cu misiuni confidentiale : unul dintre aceștia, cavalerul Villecroissan, a fost luat drept spion și închis, fără prea multe formalități, în fortăreața Schlüsselburg. Grănicerii au primit ordinul să întemnițeze și pe alți agenți francezi. Astfel, Ludovic, care avea în toate capitalele cel puțin doi ambasadori (unul oficial, altul

secret), la Petersburg nu avea nici unul. Iată de ce bătea drumurile Europei răsăritene trăsura lui Douglas și a nepoatei sale.

Misiunea delicată care-i fusese încredințată nu predispuinea de loc la gesturi extravagante, și Douglas, firește, nici nu s-a gândit să-și pună costumul național tradițional — fustița scoțiană. Cît despre nepoată, se pare că nu era cu nimic mai îndreptățită decît bravul iacobit să-și pună veșminte femeiești. Contemporanii n-au reușit să ajungă la o părere unanimă asupra enigmei dacă era femeie sau bărbat.

„Nepoata“, sau — altfel — cavalerul d'Éon de Beaumont, s-a născut în 1728. Unii biografi afirmă că era o fată obligată din copilărie să poarte haine bărbătești. Faptul este explicat prin dorința unui tată cam anormal, care voia să aibă cu orice preț un fiu, dorință pe care a hotărît să și-o satisfacă în pofida naturii însăși. Alteori, explicația care se dă este mai prozaică : cu ajutorul unei asemenea mascarade, părinții sperau să obțină pentru copilul lor o moștenire importantă. Dar pariurile care se încheiau asupra sexului lui d'Éon și disputele îndelungate asupra acestui subiect sînt de mult rezolvate. Există dovezi incontestabile că d'Éon a fost bărbat. (Acest lucru îl dovedește și actul de autopsie.)

Cauzele pentru care a fost nevoit ca într-o serie de cazuri să poarte veșminte de femeie nu pot fi totdeauna înțelese. Sînt cu totul derutante declarațiile lui d'Éon însuși, care nu excela prin constanță în ce privește părerea asupra sexului căruia îi aparținea. Unii cercetători francezi trag chiar de aici concluzia despre inconsecvența „feminină“ a părerilor sale, dar ne vom convinge că această inconsecvență constituia un sistem.

Dacă ar fi să dăm crezare memoriilor lui d'Éon (care trebuie citite cu maximum de rezervă), el a venit odată, în glumă, la un bal de la curte în veșminte de femeie, deghizare care i-a plăcut lui Ludovic al XV-lea. De ce i-a venit regelui ideea de a-l trimite pe d'Éon în veșminte de femeie în Rusia rămîne totuși un mister. Este clar numai că acest agent francez nu avea cîtuși de puțin intenția de a pătrunde deghizat, în spiritul eroilor romanelor picarești la modă pe atunci, într-o mănăstire de călugărițe sau într-un harem musulman. În împrejurările date, domnișoara nu trebuia să abuzeze de cochetărie. Dimpotrivă, ea trebuia să afișeze o înfățișare sfioasă, plină de pudoare, pentru a nu-i lăsa să se apropie pe admiratori. Rolul nu era prea ușor, dar se considera, probabil, că, astfel deghizat, lui d'Éon îi va fi mai ușor să pătrundă în anturajul împărătesei Elisabeta Petrovna și să pledeze cauza „secretului regelui“. Trebuie să remarcăm, printre altele, că șeful „secretului“, prin-

țul de Conti, avea și propriile sale planuri galante. Tocmai de aceea, el l-a dotat pe contul său pe d'Éon, destul de generos, cu toalete luxoase pentru femei. Ambițiosul prinț plănuia, nici mai mult nici mai puțin, decât să-și ofere mîna țarinei sau, în caz de nereușită, s-o roage pe Elisabeta să-i încredințeze comanda trupelor rusești, iar în cel mai rău caz să-i acorde tronul vreunui principat, de pildă al Curlandei. (Despre planurile sale de a ajunge și rege al Poloniei, de Conti prefera deocamdată să tacă.) Din toate aceste planuri, s-o spunem dinainte, nu s-a ales nimic. Ceva mai târziu, ambasadorul Rusiei avea să transmită de la Paris știri despre neînțelegeri dintre prinț și marchiza de Pompadour: „Conti cu Pompaduroaia s-au certat rău“. După ceartă, prințul a fost nevoit, firește, să se despartă și de „secretul regelui“.

Dar acestea, repetăm, s-au întîmplat mai târziu, iar deocamdată de Conti s-a înțeles cu Douglas și cu d'Éon asupra cifrului. Lui Douglas personal i se permitea să expedieze de la Petersburg numai o singură scrisoare. Întrucît el trebuia să manifeste interes pentru comerțul cu blănuri, cifrul a fost alcătuit în mod corespunzător. Astfel, întărirea partidei austriece trebuia să fie semnalată prin fraza „rîsul a ajuns la preț“ (prin rîs se avea în vedere cancelarul A. P. Bestujev-Riumin), iar în cazul slăbirii influenței acesteia trebuia comunicat că „prețul samurului scade“; „hermina are vînzare“ însemna creșterea ponderii adversarilor partidei austriece, „vulpe argintie“ era denumit ambasadorul Angliei. De fapt acest cod era alcătuit în primul rînd tocmai pentru ca „vulpea argintie“ să nu miroasă nimic.

Îl ajuta proaspăta domnișoară de Beaumont. La o întrevedere secretă cu vicescancelarul M. I. Voronțov, care era considerat partizan al îmbunătățirii relațiilor cu Franța, ea veni de-a dreptul împănată cu coduri și hîrtii secrete. În coperta de piele a cărții lui Montesquieu „Spiritul legilor“ pe care a oferit-o Elisabetei erau ascunse scrisori secrete ale lui Ludovic al XV-lea. În talpa pantofului descurcăreța domnișoară ținea cheia corespondenței cifrate. În sfîrșit, în corset erau cusute împuternicirile pentru purtarea tratatelor.

Fără îndoială, nu trebuie supraapreciat rolul jucat de „domnișoara de companie“ a împărătesei, post în care se pare că a ajuns să se aranjeze abilul aventurier. Unii cercetători, printre care Vandal și Rambaud, pun la îndoială toată această poveste și afirmă că d'Éon a apărut la Petersburg abia în 1756. Dimpotrivă, Gaillardet, Boutaric, iar dintre autorii unor lucrări recente A. Franck, A. Castelot, nu s-au îndoit de autenticitatea

ei. (Aluzii la călătoria „Liei de Beaumont“ se întâlnesc în corespondența diplomatului francez L'Hospital și în scrisoarea lui Ludovic al XV-lea din 4 august 1763 adresată lui d'Éon). Misiunea lui Douglas și a lui d'Éon a fost, desigur, încununată de succes, în primul rînd, pentru că înșiși conducătorii politicii ruse au avut motive serioase să dorească o apropiere de Versailles. Revenind pentru scurt timp la Paris, d'Éon a plecat din nou la Petersburg, de data aceasta în calitate de secretar de ambasadă. (Douglas devenise însărcinat cu afaceri.) D'Éon a continuat un timp să servească drept mijlocitor între cele două curți, chiar și după ce la Petersburg a sosit, în 1757, ambasadorul oficial al Franței, mareșalul L'Hospital. Iar atunci cînd, după conflictul cu „Pompaduroaia“, de Conti a fost înlocuit cu alte persoane (Tercier și Monin), d'Éon a primit noi coduri și corespondența a continuat.

D'Éon și-a manifestat încă din tinerețe înclinația pentru scris, fiind și autor al unui tratat despre venituri, ceea ce i-a dat lui Ludovic al XV-lea ideea de a-i găsi viitoarei „Lia de Beaumont“ un post în departamentul finanțelor. Această înclinație nu și-a pierdut-o, după cum vom vedea, nici în anii maturității. Nu ne vom opri asupra intrigilor de curte și diplomatice în care a fost atras d'Éon la Petersburg. Rolul său și în cadrul acestora a fost, probabil, cu mult mai mic decît îl prezintă el însuși în memoriile sale. Tocmai în timpul celei de-a doua șederi în capitala Rusiei, d'Éon a reușit, după spusele sale, să sustragă din arhiva imperială cea mai secretă din Petersburg copia testamentului lui Petru I.

Relatarea lui este mai mult decît neverosimilă și este destinată unor cititori creduli. Cît despre textul „Testamentului“, este suficientă o analiză fugitivă, pentru a trage o concluzie certă : acest document nu provenea și nici nu putea să provină de la Petru. În schimb d'Éon și șefii săi de la „secretul regelui“ puteau să fie foarte bine autorii lui ! Unele pasaje ale acestui „Testament“ amintesc foarte mult răspunsul la ancheta care a fost inclusă în instrucțiunile secrete destinate lui Douglas și d'Éon.

Să fi fabricat, oare, „Testamentul“ însuși d'Éon ? În orice caz, acesta a fost fără îndoială alcătuit de o persoană care poseda cunoștințe foarte aproximative asupra politicii ruse. Printre o mulțime de absurdități și născociri vădite sînt strecurate și „planuri“ care reflectau într-adevăr scopurile politicii guvernului țarist. Dar acest lucru îl putea face orice contemporan care cunoștea cît de cît istoria diplomatică din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Nu încapă îndoială că pen-

tru d'Éon era un titlu de glorie să se laude în fața lui Ludovic al XV-lea cu documentul sustras, chipurile, de la Peterhof. Exactitatea copiei făcute nu putea fi verificată, căci Ludovic ar fi trebuit să se adreseze cu această rugămintă la Petersburg! De altfel, pe atunci guvernul francez nu a acordat documentului o însemnătate deosebită. Copia a rămas în arhive până în 1812, când a căzut sub ochii lui Lesueur. Acesta, considerînd probabil că nu face să redea textual un „Testament“, cu siguranță fals, l-a rezumat. Este posibil ca Lesueur să fi acționat așa din indicația lui Napoleon. Ulterior, cu ocazia editării memoriilor lui d'Éon — în ansamblul lor, de asemenea, false —, a fost tipărit textul complet al actului fals, care a fost reprodus apoi în nemnumăratele opere ale unor literați și ziariști cu stare de spirit antirusă.

Care a fost în continuare soarta presupusului autor (sau a unuia din autorii) falsului „Testament“?

D'Éon, revenit pentru un scurt timp la serviciul militar, a ajuns la gradul de căpitan de dragoni, apoi și-a reluat cariera de agent secret. În calitate de secretar al ambasadorului Franței la Londra ducele de Nivernais, d'Éon și-a demonstrat din nou calitățile. El a reușit să subtilizeze servieta ministrului adjunct al afacerilor externe al Angliei, Robert Wood, cu prilejul primirii foarte cordiale a acestuia la ambasada franceză, și să copieze ultimatumul pe care cabinetul britanic intenționa să-l adreseze Franței. D'Éon a transmis regelui rapoartele informative ale inginerului militar francez de la Rosière, care cerceta fortificațiile de pe litoralul englez. După încheierea cu succes a acestei acțiuni de spionaj, d'Éon a fost înălțat la gradul de ministru plenipotențiar.

Cu toate meritele sale, d'Éon n-a făcut o carieră diplomatică strălucită. Încă în timpul uneia din șederile sale la Petersburg, fiind concomitent diplomat și agent secret al regelui, d'Éon a administrat pentru scurt timp — între plecarea vechiului ambasador francez și sosirea celui nou — treburile ambasadei și a risipit o sumă mare de bani. Noul ambasador a refuzat să treacă cheltuielile secretarului ambasadei în contul statului. În plus, marchiza de Pompadour a descoperit, spre marea ei mînie, că d'Éon continuă să mențină legături cu adversarul ei, prințul de Conti. În afara „Pompaduroaiei“, d'Éon și-a făcut și mulți alți dușmani.

Ca reprezentant al „secretului regelui“, d'Éon era în conflict cu ambasadorul Franței în Anglia de Guerchy și cu ministrul afacerilor externe ducele de Praslin, fiind subordonat contelui de Broglie, oficial căzut în dizgrație. Nici de Guerchy,

nici Praslin, nici, cu atât mai puțin, protectoarea lor, marchiza de Pompadour, nu trebuia să știe că de Broglie, care fusese îndepărtat de la curte, conducea acum „secretul regelui“ ! Și dacă adăugăm la aceasta faptul că d'Éon avea misiunea să alcătuiască planurile invaziei francezilor în Anglia tocmai în ajunul semnării definitive a tratatului de pace (1763), ne dăm seama că situația lui era foarte complicată chiar și pentru un asemenea aventurier versat ! Treburile au mai mers într-un fel, pînă cînd de Guerchy și-a luat în primire noul său post. La scurt timp după sosirea lui au început conflictele între ambasador și însărcinatul cu afaceri ad-interim, care acum devenise din nou secretar de ambasadă. D'Éon l-a ales pe șeful său drept țintă a unor spirite jignitoare. După aceasta, a sosit pe neașteptate ordinul semnat de Praslin ca d'Éon să se întoarcă în Franța. D'Éon nu avea nici cea mai mică dorință de a se supune. Praslin nu știa însă că el avea la Londra nu numai calitatea de secretar de ambasadă, ci și aceea de reprezentant personal al lui Ludovic. Pentru a-și justifica nesupunerea, d'Éon s-a referit la o scrisoare a regelui. Se prea poate ca această scrisoare să fi fost compusă de „domnișoara de Beaumont“ în persoană, dar se poate să fi provenit într-adevăr de la Ludovic al XV-lea. Fiind silit, sub presiunea favoritei și a ministrului, să-și dezavueze agentul, care poseda documente secrete deosebit de importante, Ludovic putea să încerce să-i satisfacă acestuia amorul propriu rănit printr-o scrisoare personală.

Făcînd ambasadorului scandaluri zgomotoase, despre care a doua zi vorbea toată Londra, refuzînd pe față să se supună ministrului afacerilor externe, d'Éon se prefăcea în același timp a fi, ca și mai înainte, agent fidel al „secretului regelui“ și își continua corespondența cu conducătorii acestuia, Tercier și contele de Broglie. Scrisorile erau pline de plîngeri cu privire la încercările ambasadorului de a-l otrăvi sau răpi pe d'Éon și de afirmații că el „a luptat ca un dragon pentru rege, pentru corespondența sa secretă și pentru contele de Broglie“. Citind aceste scrisori, pline de exagerări monstruoase, Ludovic al XV-lea, îngrijorat de soarta corespondenței sale secrete, s-a speriat de-a binelea. Fără a se sfătui măcar cu de Broglie și cu Tercier, el a trimis în grabă un curier la de Guerchy, comunicîndu-i că a aprobat scrisoarea oficială a ducelui de Praslin prin care se cerea Angliei extrădarea lui d'Éon. După arestarea nesupusului secretar, ambasadorul trebuia să confişte imediat „toate hîrțiile care s-ar putea să fie găsite la domnul d'Éon, fără a comunica cuiva (adică — trebuia să înțeleagă de Guerchy — ducelui de Praslin) conținutul lor“. Hîrțiile trebuiau să fie sigi-

late și ambasadorul în persoană urma să le aducă mai târziu lui Ludovic, la Paris. Regele spera că, inițiindu-l parțial pe de Guerchy în „secretul regelui“, va face ca acesta în corespondența sa cu ministrul afacerilor externe să treacă sub tăcere cele referitoare la hîrțile lui d'Éon.

Pasul pripit al regelui, care i-a dezvăluit ambasadorului „secretul regelui“, i-a consternat pe de Broglie și Tercier. Dar lucrul principal era că toate acestea nu însemnau altceva decît a vinde pielea ursului din pădure. Dragonul a dovedit că nu poate fi prins cu mîinile goale. Extrădarea ar fi contravenit în mod flagrant legilor Angliei, și guvernul britanic nu avea de loc motive să se străduiască a satisface cererea lui Ludovic, cu atît mai mult cu cît cazul d'Éon stîrnise zarvă. Iar cînd de la Paris au sosit agenți de poliție cărora li se ordonase să-l răpească pe spionul nesupus, d'Éon a început să apară în public doar însoțit de cîțiva prieteni. Cea mai mare parte a timpului și-o petrecea însă în casa sa, pe care o transformase într-o adevărată fortăreață, păzită de cîțiva soldați din fostul său regiment și de dezertori francezi pe care-i culesese prin Londra.

Văzînd că atacul frontal fusese respins de către căpitanul de dragoni, de Guerchy a hotărît să întreprindă o manevră de învăluire. Cu ajutorul unui scrib plătit, el a publicat o relatare a conflictelor sale cu d'Éon, sperînd că acesta nu se va putea abține de a da un răspuns brutal și va putea fi tras la răspundere în baza legilor cu privire la defăimare. D'Éon însă nu a căzut în cursă și a răspuns pe un ton foarte reținut. De astă dată, de Guerchy a publicat un material demascator plin de ură la adresa lui d'Éon. În dispută au intervenit multe persoane străine și în cîteva luni a apărut o bogată literatură pamfletistă — în favoarea și contra lui d'Éon. Simțind că a sosit ceasul răzbunării, acesta a publicat în martie 1764 o carte plină de dezvăluiri veninoase cu privire la trecutul lui de Guerchy și mai ales de citate din scrisorile lui Praslin și Nivernais, care își exprimau păreri foarte depreciative asupra capacităților intelectuale ale ambasadorului. După apariția acestei cărți, guvernul englez hotărî să înceapă urmărirea lui d'Éon pentru delictul de defăimare. Praslin spumega de furie, insistînd să fie luate orice măsuri care ar putea asigura aducerea lui d'Éon în Franța. Ludovic al XV-lea era însă mai reținut; el știa foarte bine ce hîrtii mai păstrează prin ascunzători agentul său secret. Probabil că publicarea acestor documente nu ar fi provocat chiar un război cu Anglia (cum credeau unii contemporani), dar, în orice caz, ar fi demascat „secretul regelui“ și multe alte aspecte

Neprimind sprijin din partea „secretului regelui“, d'Éon s-a apropiat pe neașteptate de liderul radicalilor burghezi englezi, Wilkes, și de partizanii acestuia. Ei sperau să obțină de la d'Éon dovezile faptului că primul ministru englez, lordul Bute, a fost mituit de guvernul francez în timpul tratativelor de pace care au pus capăt războiului de șapte ani. Ludovic a hotărât să trimită un emisar secret de-al său la d'Éon, dar acesta respinse propunerile regelui.

Toamna avu loc procesul și d'Éon fu condamnat pentru defăimare. Dar când portăreii, însoțiți de o gardă militară, s-au prezentat la el acasă pentru a aduce la îndeplinire sentința, nu au găsit acolo decît trei femei. Cum erau să se dumerească niște polițiști că una dintre doamne era chiar cavalerul d'Éon, condamnat pentru defăimarea unui ambasador străin ! Acesta a organizat între timp un „serviciu secret“ propriu, care-i ținea neîntrerupt sub observație pe polițiștii ce încercau să-l găsească. Deplasându-se, după propriile sale cuvinte, „numai cu măsurile de precauție pe care trebuie să și le ia un căpitan de dragoni în război“, d'Éon reuși să scape de arestare și dădu o contralovitură ambasadorului care triumfa. Unul din agenții lui de Guerchy, un anume Treysac de Vergy, întemnițat pentru datorii, cumpărat de d'Éon, făcu niște dezvăluiri importante, arătînd că de Guerchy pregătea răpirea sau asasinarea lui d'Éon. Acum acesta îi putea intenta un contraprocess ambasadorului ! D'Éon avu impertinența să-i trimită lui de Broglie (adică regelui) o scrisoare cu rugămintea de a i se trimite bani pentru acoperirea cheltuielilor de judecată, deoarece la proces avea să lupte pentru interesele lui Ludovic, împotriva criminalului ambasador de Guerchy ! Situația deveni atît de serioasă, încît de Broglie hotărî, cu aprobarea lui Ludovic, să plece el însuși la Londra pentru a purta tratative cu d'Éon.

În acest timp lucrurile s-au complicat și mai mult. La Calais a fost arestat un servitor al lui d'Éon, un oarecare Hugonnet, care îndeplinea funcția de curier pentru transmiterea rapoartelor către „secretul regelui“. Hugonnet avea asupra sa scrisori de la Drouet, secretarul lui de Broglie. El fu pus în lanțuri și adus la Bastilia. A urinat, în scurt timp, arestarea lui Drouet. Ducele de Praslin i-a comunicat regelui, cu un aer triumfător, că deține în sfîrșit dovezile despre legăturile dintre contele de Broglie și d'Éon, vinovat de crime împotriva intereselor statului. Ludovic, fidel practicii sale, nu s-a încumetat să interzică fățiș ancheta, care amenința să scoată la iveală „secretul regelui“. În loc de aceasta, el i-a ordonat șefului poliției, de Sartin, să sustragă în taină din dosarul de anchetă al

lui Hugonnet și Drouet toate hîrțiile care aveau vreo legătură cu de Broglie, Tercier și alte persoane implicate în „secretul regelui“. De Broglie a controlat personal toate documentele capturate, lăsînd la dosar doar hîrții cu totul lipsite de importanță. După aceasta, Tercier i-a vizitat în taină pe Hugonnet și Drouet și a făcut cu ei o repetiție a viitoarelor depoziții pe care aceștia urmau să le facă la proces. Deși a priceput că fusese tras pe sfoară, Praslin a fost nevoit să-și recunoască înfrîngerea. Drouet a fost pus în libertate peste cîteva zile. În ce-l privește pe Hugonnet — pentru a nu stîrni suspiciuni printr-o purtare prea binevoitoare față de spioni —, el fu lăsat timp de peste doi ani la Bastilia și adus la sapă de lemn.

Între timp, la 1 martie 1765, jurații din Londra adoptară hotărîrea cu privire la judecarea contelui de Guerchy sub acuzația de a fi încercat să-l asasineze pe cavalerul d'Éon. Dreptul internațional nu s-a dovedit prea clar în ce privește asemenea situații ; cu atît mai imposibil era să te orientezi cu precizie în jungla legilor engleze, bazate pe precedente, pe hotărîri anterioare ale tribunalelor în cazuri asemănătoare. Singurul precedent adecvat era executarea, în timpul lui Cromwell, a ambasadorului Portugaliei !

Situația lui de Guerchy, care aștepta în orice moment să fie arestat, deveni cu totul insuportabilă ; mulțimea din Londra, care nu era deprinsă să se poarte cu mânuși, i-a arătat limpede atitudinea sa ostilă, aruncînd cu pietre în trăsura ambasadorului. De Guerchy, ascunzîndu-și decorațiile, se văzu nevoit să declare mulțimii că el nu este ambasadorul francez, ci secretarul ambasadei. În cele din urmă fu nevoit să dispară în grabă din Anglia. Mai tîrziu i s-a permis, pentru a fi salvate aparențele, să mai facă o călătorie de scurtă durată la Londra, și cu aceasta cariera diplomatică a lui de Guerchy s-a încheiat. Curînd el fu scos la pensie fără zarvă.

Postul lui de Guerchy fu ocupat de însărcinatul cu afaceri Durand, care era totodată și agent al „secretului regelui“. Ludovic al XV-lea fu nevoit să accepte o tranzacție cu d'Éon, care-și făcuse deja în acest timp legături vaste cu Londra (și, după părerea unor cercetători, juca activ rolul de spion dublu). Unul după altul soseau la d'Éon emisari secreți de la Versailles cu oferte din ce în ce mai ademenitoare. Acesta luase hotărîrea fermă de a nu accepta un preț prea ieftin.

D'Éon a prezentat visteriei regale pretenții în suma rotundă de 317 000 de livre, amenințînd că dacă cererea îi va fi refuzată, va da publicității corespondența regelui cu o serie de agenți de-ai săi. Pînă una alta, a publicat, prin persoane

interpuse, câteva dintre scrisorile regelui, dînd să se înțeleagă că acestea sînt cele mai inocente din colecția sa și însoțindu-le cu informații despre „parcul cerbilor” — haremul secret întreținut pentru Ludovic al XV-lea, unde acesta își făcea apariția sub numele unui conte polonez. În 1766 regele a capitulat și a ordonat să se ajungă cu orice preț la o înțelegere cu d'Éon asupra vînzării scrisorilor. Acesta le-a dat în schimbul unei pensii anuale de 12 000 de livre. A păstrat însă unele scrisori deosebit de „picante”, drept garanție a trimiterii regulate a banilor de la Paris. În plus, d'Éon a devenit din nou agent al „secretului regelui” și un număr de ani a trimis la Paris informații secrete cu privire la situația politică din Anglia, semnînd depeșele cifrate cu propriul său nume, iar pe celelalte cu pseudonimul William Wolf.

Tranzacția încheiată conținea însă, după unele informații, o clauză ciudată : d'Éon va primi în mod regulat banii ce i se cuvin numai dacă va lepăda uniforma de căpitan de dragoni și își va pune veșminte femeiești. Se pot face doar presupuneri ce anume a urmărit Ludovic al XV-lea cu toate acestea. În literatură se exprimă părerea că regele a vrut ca astfel, în primul rînd, să-l pedepsească pe șantajist, iar în al doilea rînd, transformîndu-l într-o fată bătrînă, să-l „facă de rîs” pentru ca în felul acesta informațiile furnizate de el să fie privite cu neîncredere. O altă explicație este că se încerca, printr-un mijloc atît de original, să se evite un duel între d'Éon și Guerchy, junior, care dorea să-și răzbune tatăl.

Dacă ar fi să dăm crezare memorialiștilor, noul ministru al afacerilor externe, ducele d'Aiguillon, stăruind pe lîngă d'Éon să execute ordinul regelui, îi scria că toate victoriile din trecut ale căpitanului de dragoni pe tărîm diplomatic și pe cîmpul de bătălie în caz că aparțin unui bărbat, nu-i vor aduce glorie. Altceva este dacă toate acestea sînt faptele unei femei : „Necunoscut de nimeni ca bărbat, veți deveni o femeie celebră... Cavalerie ! Maiestatea-sa v-a acordat brevetul pentru gradul de locotenent, iar apoi cel de căpitan de dragoni. Ceea ce dorește acum să vă acorde regele este un brevet pentru nemurire”. Aceste argumente sau sunetul aurului care le însoțea și-au făcut efectul. Încă înainte de a apuca să lepede uniforma de dragoni, bravul căpitan se grăbi, la o întîlnire cu secretarul ambasadei franceze, să-i comunice acestuia : „Sînt femeie !”

Potrivit unei cunoscute zicale, parlamentul englez poate orice, în afară de a prefăce un bărbat în femeie. Serviciului de spionaj francez i-a reușit și un asemenea experiment. Există totuși documente care atestă că cel puțin inițiativa i-a aparțin-

nut lui d'Éon în persoană. Se prea poate ca această idee să-i fi venit în legătură cu faptul că prin Londra circula de mult zvonul că ar fi femeie (era, probabil, un ecou al aventurilor de la Petersburg ale „domnișoarei de Beaumont”), că polemica cu privire la această problemă pătrunsese în presă și se încheiau chiar pariuri pe această temă. Dușmanii îl acuzau pe cavalier că participa chiar el — prin persoane interpuse — la aceste pariuri. D'Éon respingea cu o nobilă indignare aceste acuzații. Unii istorici binevoitori față de d'Éon vehiculează versiunea că el ar fi fost amantul reginei Angliei și, fiind surprins în budoarul ei, a hotărât să nu dea prilej unor îndoieli cu privire la legitimitatea moștenitorului coroanei, osîndindu-se să poarte veșminte femeiești. Zeflemiştii îl comparau pe d'Éon cu... Ioana d'Arc. Iar Voltaire făcu chiar ironica remarcă : „Moravurile noastre s-au îndulcit în mod vizibil. D'Éon este fecioara din Orléans care nu a fost arsă pe rug”.

Probabil că ideea de a purta haine femeiești prinsese rădăcini în mintea aventurierului atunci când se convinsese că erau iluzorii speranțele sale de a reveni la cariera diplomatică și chibzuia la un mijloc pentru a-și păstra mai mult timp popularitatea ieftină, dar rentabilă. Cavalierul s-a plîns în repetate rînduri de faptul că toaletele femeiești îl incomodează, afirma că mersul în pantofi de damă îl obosește repede și a cerut permisiunea de a se îmbrăca astfel doar în zilele de duminică (permisiune ce i-a fost refuzată). Este însă posibil ca plîngerile lui să fi avut un caracter demonstrativ, urmînd și ele să alimenteze cronica scandaloasă. În același timp, contele de Broglie, care-și cunoștea foarte bine, de mulți ani, agentul, primea cu stupefacție o scrisoare în care d'Éon îi scria despre sine însuși „ca despre cea mai nefericită dintre femei”. În alte scrisori fostul căpitan de dragoni vorbea despre fecioria sa neprihănită, pe care a păstrat-o în pofida tuturor vicisitudinilor vieții de militar. Păstrîndu-și cea mai serioasă mină, d'Éon într-o zi jura că intenționează să devină călugăriță, pentru ca a doua zi să-și uluiască interlocutorii afirmînd că a hotărât să lupte în rîndul trupelor engleze împotriva coloniștilor răsculați din America de Nord. Beaumarchais, care l-a întîlnit pe d'Éon la Londra, scria că domnișoara de Beaumont se rade foarte neglijent și lansează niște spirite care l-ar face să roșească pînă și pe un mercenar german.

Treceau anii... Cu puțin timp înainte de moartea lui Ludovic al XV-lea a izbucnit un nou scandal în legătură cu „secretul regelui” : autoritățile franceze au arestat doi agenți ai contelei de Broglie, pe Favier și Dumouriez. Ei fură condamnați la

cîteva luni de închisoare. Cînd Ludovic al XV-lea muri, în 1774, „secretul regelui“ deveni un secret cunoscut de toată lumea.

Guvernul lui Ludovic al XVI-lea s-a preocupat de agenții „secretului“ și, firește, și de d'Éon, care primea, din punctul de vedere al autorităților, o pensie enormă, nemeritată, iar după propria sa părere o pomană mizeră pentru fidelitatea sa și grelele încercări prin care trecuse. Ministrul afacerilor externe Vergennes i-a cerut lui d'Éon ca, în schimbul garanției că va continua să primească pensia, să predea hîrțiile secrete mai de preț, pe care le păstra cu grijă, și să se întoarcă în Franța. Pentru a negocia cu d'Éon a sosit la Londra în calitate de agent secret marchizul de Pruneveau. Dar d'Éon a formulat niște pretenții cu totul fantastice — să i se achite salariul de căpitan pentru cei 15 ani petrecuți la Londra, să i se restituie toate cheltuielile pe care le-a făcut în timpul șederii în capitala britanică. El cerea chiar și o sumă rotundă drept compensație pentru toate darurile care i-au fost, chipurile, oferite de diferite persoane în timpul cînd se afla în serviciul statului și pe care nu le-a primit... Pe scurt, un sfert de milion de livre. Cei de la Paris turbau de furie, dar nu au întrerupt tratativele. De data aceasta, negocierile au fost încredințate lui Beaumarchais, care, după cum știm, a mai fost la Londra cu o misiune asemănătoare — aceea de a-l împăca pe Morande. În cele din urmă, după multă tocmeală, s-a ajuns la un acord. Lui d'Éon i-a fost menținută pensia și i s-au făcut și alte concesii, în schimb însă a fost obligat să poarte în continuare haine femeiești. D'Éon s-a răzbunat pe autorul „Bărbierului din Sevilla“ pentru această ultimă prevedere, jucînd farsa „îndrăgostirii“ sale de Beaumarchais. „Toți îmi spun — scria acesta, furios, lui Vergennes — că această cucoană smintită s-a îndrăgostit de mine. Cine dracu putea să prevadă că, pentru a-l servi cu credință pe rege, voi fi nevoit să mă transform în cavalerul galant al unui căpitan de dragoni?“ Dar nici un fel de indignare nu a fost în stare să împiedice ca renumitul dramaturg să devină eroul unor spectacole de amatori frivole, care se organizau în multe case din Paris.

D'Éon a făcut nu o dată încercări de a se sustrage de la purtarea obligatorie a straielor femeiești (era clar că acum îl obligau să le poarte pentru a se evita un scandal și mai mare). Cînd d'Éon a revenit pentru puțin timp în Franța și urma să se prezinte la curte, el s-a plîns că nu are toaletă corespunzătoare. I s-a trimis numaidecît croitoreasa palatului. Căpitanul a încercat să dezvolte teza că, deși era femeie, i-a devenit

odios propriul ei sex și de aceea dorea să poarte haine bărbătești. Dar în 1779 cavalerul fu chiar arestat pentru nesupunere și obligat să-și ia în scris angajamentul de a nu purta uniforma de dragon. De altfel, după expresia unui ziar al timpului, cavalerul, prost bărbierit, „acum, când este femeie arată mai bărbat ca oricând“. Se spunea că exemplul lui d'Éon a tentat totuși un număr de domnișoare excentrice, care și-au exprimat dorința de a servi la dragoni.

Fostul agent secret s-a reîntors la Londra. Unul dintre prietenii săi aristocrați a făcut următoarea remarcă :

— Domnul d'Éon s-a transformat în propria sa văduvă.

Lucrul cel mai curios este că și după izbucnirea revoluției, când achitarea pensiei din partea regelui a fost sistată, d'Éon a continuat să poarte haine femeiești. Le purta, probabil, pentru a face pe originalul. Viața cavalerului aducea mult a comedie gen capă și spadă. Acum începu din nou să-și câștige pâinea cu spada, devenind profesor de scrimă. Alături de parcul Kensington s-a deschis o sală unde domnișoara d'Éon dădea lecții de folosire a armelor albe. Poliția înclina să-l considere pe cavaler falsificator de bani. Așa s-au scurs ultimii ani de viață ai acestei domnișoare-dragon.

Întilnirea din grota lui Venus

Pe lângă diplomația sa particulară, Ludovic al XV-lea avea nu numai un serviciu de informații privat, dar și unul care acționa în scopurile personale ale monarhului, ridicate la rangul necesității de stat. Dar anii premergători revoluției au fost martorii unui fenomen cu totul neobișnuit — folosirea de către unele persoane a unui gen de serviciu de informații particular care funcționa pe lângă curte, cu intenția deliberată de a făptui acțiuni criminale, pedepsite de codul penal. Nu este vorba de numeroșii delapidatori sus-puși, care făceau uz de cunoașterea forțelor ce acționau în culise și de influența ce o aveau la curte pentru a pune la cale diferite matrapazlcuri. În cazul de care ne vom ocupa, cunoașterea exactă a relațiilor dintre regină și curtenii ei a fost folosită pentru un jaf atît de

abil, încît victimele sale mult timp nici n-au înțeles cu cîtă iscusință au fost trase pe sfoară.

Cercetătorii burghezi dispuși să acorde o importanță mare istoriilor de alcov scriu că la prăbușirea puterii regale în Franța în secolul al XVIII-lea au contribuit două lucruri : infidelitatea regelui Henric al II-lea, care trăise cu peste două sute de ani în urmă, față de soția sa Caterina de Medici și senzualitatea senilă a lui Ludovic al XV-lea, pe care se întemeia influența ultimei sale favorite, doamna Du Barry. Dacă n-ar fi existat această pasiune târzie a regelui, bijutierilor parizieni Boehmer și Bassenge nu le-ar fi trecut prin minte să confecționeze un colier de briliante de o valoare fără precedent. Iar dacă Henric al II-lea nu și-ar fi făcut-o amantă pe Nicole de Savigny, atunci nu ar fi apărut spița a cărei ultimă reprezentantă a fost o anume Jeanne de Valois, născută în 1756. Se știe că puterea regală din Franța s-a prăbușit din cauze mult mai serioase, așa că teoriile de mai sus sînt lipsite de temei. Dar, în condițiile descompunerii crescînde a absolutismului din Franța, zvonurile despre viața scandaloasă a regilor au turnat gaz pe foc, contribuind la discreditarea profundă a regimului monarhic.

Jeanne La Motte, care își spunea Valois (atribuindu-și astfel numele fostei dinastii regale), s-a născut într-o familie complet ruinată. În copilărie, mama Jeannei a obligat-o să cerșească. Ea a reușit să capete încă din anii adolescenței o experiență de viață suficient de bogată în ce privește diverse metode de a face rost de bani. În această ocupație i-a dat un ajutor asiduu soțul ei, un ofițer de jandarmi care își spunea contele La Motte. La începutul deceniului al nouălea al secolului al XVIII-lea, onorabila pereche s-a mutat la Paris. Aici, Jeanne făcu cunoștință cu unul dintre cei mai bogați și de vază seniori — Edouard de Rohan, cardinal de Strasbourg. Cardinalul era în acel timp prietenul apropiat și protector al renumitului conte Cagliostro (sub acest nume se ascundea, după cum s-a descoperit mai târziu, italianul Giuseppe Balsamo). Cagliostro spunea despre sine că se născuse în Arabia, țară învăluită pentru europeni în necunoscut, că trăise la curtea muftiului Yalahaim și că se numește Aharat, fiind un copil răpit de musulmani dintr-o familie creștină nobilă. De altfel, după cum vom vedea, aceasta era încă cea mai acceptabilă versiune ; au existat și altele, mult mai ciudate. Gloria noului mag misterios a întunecat-o chiar și pe cea a lui Saint-Germain. Cagliostro afirma că a reușit să cunoască „secretul universal” al medicinei, care permite vindecarea tuturor bolilor, marile

taine ale vechilor preoți egipteni și piatra filozofală, care permite transformarea oricărui metal în aur. Producerea de diamante artificiale, tămăduirea magică a unor bolnavi incurabili, enigmatică cunoaștere a celor mai ascunse gânduri și intenții ale interlocutorilor — toate aceste însușiri supranaturale le posedă marele mag. Și cum să nu se mire lumea când Cagliostro, la seratele sale, aducea în fața celor prezenți fantomele marilor personalități ale secolelor trecute !

Numeroasele informări asupra acestor serate relateau pe larg cine anume dintre scriitorii, filozofii și oamenii de stat decedați le onoraseră cu prezența lor. Printre aceștia se numărau și Montesquieu, și Rousseau, și Diderot. E drept, cam bătea la ochi faptul că inteligența lor pălise vizibil de când muriseră. Nici unul dintre ei nu reușea să emită vreo idee proaspătă.

Dacă însă numele morților erau minuțios precizate, cele ale participanților în viață la aceste reuniuni rămâneau de fiecare dată necunoscute.

În „Utrechtsche Zeitung“ din 2 august 1787 s-a relatat cum Cagliostro i-a dat unei bătrîne cochete o sticlută conținând elixirul tinereții, care trebuia să-i ia de pe umeri nici mai mult, nici mai puțin de douăzeci și cinci de ani. În absența posesoarei sticlutei, servitoarea Sofia, în vîrstă de treizeci de ani, a băut lichidul pe care aceasta îl conținea. Femeia în toată firea s-a transformat deodată într-o fetiță de cinci ani. Cagliostro a rîs cu poftă de această întîmplare, dar a refuzat categoric să-i mai dea bătrînei doamne o sticlă cu elixirul magic. O mulțime de astfel de basme circulau despre Cagliostro.

Multe dintre trucurile lui Cagliostro erau de-a dreptul plagiare după Saint-Germain. Odată, la Strasbourg, plimbîndu-se îmbrăcat în veșminte luxoase, împodobite cu briliante, faimosul conte s-a oprit, scoțînd o exclamație de mirare, în fața unei sculpturi care reprezenta scena răstignirii lui Iisus Hristos. Fiind întrebat de cei din jur ce l-a mirat atît de tare, Cagliostro a remarcat pe un ton nepăsător că nu poate înțelege cum a realizat sculptorul, care cu siguranță că nu l-a văzut pe Hristos, o asemănare atît de deplină.

— Dar dumneavoastră l-ați cunoscut personal pe Hristos ?

— Am fost cu el în relațiile cele mai prietenești — răspunsese Cagliostro. — De cîte ori am umblat împreună pe malul nisipos, acoperit de scoici al lacului Tiberiada ! Avea o voce nemaipomenit de blajină. Dar nu a vrut să mă asculte. Cutreiera litoralul ; aduna în jurul său o mulțime de cerșetori, pescari, zdrențăroși și predica. Nu l-au dus la bine toate acestea. — Și, întorcîndu-se spre valetul său, contele întrebă :

— Îți aduci aminte de acea seară la Ierusalim, când a fost răstignit Iisus ?

— Nu, domnule — răspunse valetul, făcînd o plecăciune adîncă. — Știți doar că sînt în serviciul dumneavoastră numai de cincisprezece secole.

Cagliostro susținea că se născuse la 200 de ani după potopul lumii, că-l cunoscuse bine pe prorocul biblic Moise, că luase parte la orgiile împăraților romani Nero și Heliogabal, la cucerirea Ierusalimului de către cruciați în secolul al XI-lea ; într-un cuvînt, că fusese martor la toate evenimentele de seamă din toate veacurile.

Marele mag a înființat o lojă secretă, ai cărei membri puteau fi numai persoane cu un venit anual de cel puțin 50 de mii de livre. El le promisese un dar destul de ademenitor — să le prelungească durata vieții pînă la 5 557 de ani, cu cîte o metamorfoză la fiecare cincizeci de ani. Atingerea unei asemenea vîrste era, desigur, condiționată de atîtea prevederi, încît contele putea să nu-și facă griji prea mari în ce privește îndeplinirea promisiunii sale. Numărul membrilor lojii era strict limitat la 13, dar sute de oameni doreau să intre în ea.

Cagliostro posedă nu numai piatra filozofală, care îi asigura nemurirea. Ar fi fost, desigur, ciudat, ca un om cu o experiență de viață atît de îndelungată să nu poată prezice viitorul. Un număr de oameni care l-au cunoscut pe Cagliostro și care au trăit Marea revoluție franceză de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea erau convinși și îi încredințau și pe alții că magul a prezis cu exactitate întregul mers al evenimentelor revoluționare.

Cardinalul de Rohan a căzut cu totul sub influența lui Cagliostro și nu precupețea mijloacele necesare continuării experiențelor de alchimie ale acestuia. Un singur lucru nu i l-a putut asigura Cagliostro lui Rohan : să-i redea situația și influența la curte pe care le avusese cîndva.

În primii ani ai domniei lui Ludovic al XVI-lea, de Rohan a fost ambasador al Franței la Viena. Împărătesei Austriei Maria-Tereza nu i-a plăcut francezul care organiza aproape în fiecare zi vînători și chefuri zgomotoase, se distingea în întrecerile de tir și, în general, părea să nu-și ia în serios rangul bisericesc. Pe întepata împărăteasă o șoca politețea ironică și respectul arogant al cardinalului, atît de deosebite față de manierele cuviincioase și totodată servile ale curtenilor ei. Maria-Tereza a reușit să transmită această antipatie pentru cardinal și fiicei sale Mariei-Antoaneta, soția lui Ludovic al XVI-lea, iar atunci cînd au ajuns la cunoștința Mariei-Tereza expresiile

foarte puțin respectuoase la adresa ei pe care le conținea o scrisoare a lui de Rohan trimisă la Paris, ea a cerut rechemarea ambasadorului francez. La Paris, de Rohan a fost primit de rege, dar atotputernica Maria-Antoaneta a refuzat să-l vadă. Cardinalul, care se și văzuse prim-ministru al Franței, căzu într-o dizgrație totală. Cu toate eforturile depuse de Rohan, cu toate rugămințile înălțate pe care i le adresa în scris reginei — și care rămâneau necitite —, cardinalului continua să-i rămână închis accesul la curte.

Toate acestea le-a aflat în amănunțime Jeanne La Motte. Parțial de la cardinalul însuși, dar în cea mai mare parte descoperind cu abilitate unele persoane care aveau într-un fel tangență cu cercurile palatului și erau inițiate în secretele acestora. Lămurindu-și păienjenishul complicat al intrigilor de la curte, Jeanne și-a alcătuit un plan. Inițial el se rezuma la a storce bani de la cardinal sub pretextul că va reuși să schimbe atitudinea reginei față de el. Apoi însă planul a suferit corective esențiale. Jeanne știa că bijutierii Boehmer și Bassenge încercaseră stăruitor s-o convingă pe Maria-Antoaneta să cumpere colierul pe care ei îl confecționaseră pentru doamna Du Barry. Moartea l-a împiedicat pe Ludovic al XV-lea să dăruiască acest cadou costisitor favoritei sale, și bijutierii nu mai știau ce să se facă, cu atât mai mult cu cât, pentru a cumpăra briliantele din care era alcătuit colierul, ei se înglodaseră serios în datorii. Maria-Antoaneta a refuzat să cumpere colierul, executat fără prea mult gust, declarând în auzul tuturor că o asemenea sumă este suficientă pentru a construi o navă de linie — lucru mult mai important pentru Franța (aceasta se afla în război cu Anglia). Finanțele Franței se găseau, într-adevăr, într-o stare deplorabilă și o asemenea „economie” urma să constituie o mărturie a griiei reginei pentru binele țării. E drept că în multe alte cazuri — când a fost vorba să se cheltuiască milioane pentru construcția palatului Trianon, amenajat cu un lux nemaivăzut, sau pentru somptuoase petreceri la curte — Maria-Antoaneta a uitat de necesitatea de a face economii. Dar, pînă una alta, colierul rămînea fără cumpărători, și bijutierii erau desperați.

Înainte de toate, Jeanne La Motte a încercat — și nu fără succes — să-l convingă pe cardinalul de Rohan că ea este prietenă intimă cu regina. Aventuriera a folosit în acest scop informațiile minuțios culese cu privire la toate amănuntele vieții și obiceiurile familiei regale. Jeanne avea un amant, pe un oarecare Réteaux de Villette, „specialist” în fabricarea de acte și scrisori măsluite. Convingîndu-se de talentele lui, Jeanne s-a

hotărît, în sfîrșit, în aprilie 1784, să-i facă lui de Rohan aluzii că dînsa va reuși să determine o schimbare a atitudinii reginei față de el. Cu acest prilej cardinalului i-au fost prezentate scrisori false ale Mariei-Antoaneta către Jeanne La Motte, scrise, se înțelege, pe un ton foarte prietenos și confidențial.

În curînd, cardinalului i s-a făcut propunerea de a trimite reginei o scrisoare de justificare. După ce strică o duzină de ciorne, cardinalul alcătui, în cele din urmă, un mesaj conceput într-o formă destul de diplomatică, la care primi un răspuns favorabil. Se încheagă o corespondență. La început reținute, scrisorile reginei deveniră tot mai prietenoase. Minunata transformare care s-a petrecut în atitudinea reginei a fost confirmată și de omul cu autoritatea supremă pentru cardinal — Cagliostro. El a organizat o ședință specială în casa lui de Rohan. O nepoată a Jeannei, în vîrstă de cincisprezece ani, a privit cristalul magic al contelui și, desigur, a văzut acolo tot ce a vrut Cagliostro. Chemînd în ajutor spiritele luminii și întinericului — pe Mihail și Rafael —, Cagliostro a declarat că de Rohan a reușit să trezească reginei un interes mare pentru persoana sa. Din păcate, darul de vizionar nu l-a ajutat pe marele magician să înțeleagă adevăratele intenții ale Jeannei La Motte.

În vara anului 1784 Jeanne, înarmată cu noi informații amănunțite asupra treburilor curții, definitivează planul răpirii briliantelor. Dacă în prima etapă au fost utile talentele amantului Jeannei, falsificatorul de acte Réteaux de Villette, acum este nevoită să apeleze la serviciile ibovnicei soțului său — tînăra croitoreasă Nicolle Lagué.

Jeanne nu este geloasă. Ea o invită pe domnișoara Lagué la sine acasă, onorînd-o cu titlul de baroneasă La Gué d'Oliva. Această tînără reprezenta, după cum afirma un contemporan, „o îmbinare extremă a cinstei și desfrînării“. Firește, nu i s-au destăinuit planurile, ci i s-a explicat, pur și simplu, că regina vrea să joace o festă. Pentru ajutorul pe care „baroneasa“ i-l va da reginei în aplicarea capriciului, ea va fi recompensată cu o sumă mare de bani. D'Oliva va trebui doar să transmită o dată, seara tîrziu, într-o alee a parcului de la Versailles, un bilețel și un trandafir unui mare senior. „Baroneasa“, pe deplin satisfăcută de explicațiile pe care i le-a dat Jeanne La Motte, acceptă. „Nu mi-a fost greu — spunea mai tîrziu Jeanne La Motte — s-o conving pe d'Oliva să-și joace rolul, deoarece această domnișoară este cît se poate de proastă“. Trebuie să adăugăm că d'Oliva semăna la corp cu regina, în schimb, judecînd după portrete, nu-i semăna de loc la față.

La 11 august 1784 d'Oliva, îmbrăcată într-o bluză albă asemănătoare cu cea pe care o purta descori, cu o simplitate afișată, Maria-Antoaneta, s-a dus la Versailles, însoțită de soții La Motte. Era o seară fără lună, iar masa de piatră a grotei lui Venus făcea ca pe alee întunericul să fie și mai dens. D'Oliva rămase singură. În depărtare se auzi scîrțîind nisipul și apărură trei bărbați. Unul dintre ei, învăluit în mantie și cu pălăria trasă pe ochi, s-a apropiat de d'Oliva. După cum fusese stabilit, aceasta a lăsat să-i cadă un trandafir, dar a uitat să-i remită necunoscutului scrisoarea pe care o avea în buzunar. Omul în mantie îi sărută cu respect poala rochiei. De emoție, d'Oliva a murmurat ceva, iar cardinalului care stătea în fața ei i s-a părut că auzise cuvintele : „Puteți spera că trecutul a fost dat uitării“. El mulțumi fierbinte și se înclină. În acest moment apărură o umbră, care le spuse în șoaptă să plece repede, căci se apropie principesele — soțiile fraților regelui. „Contele“ La Motte plecă cu d'Oliva. De Rohan, care s-a depărtat în grabă, a afirmat că ar fi recunoscut în omul care a șoptit aceste cuvinte pe de Villette. Se prea poate. Dar, luînd-o pe d'Oliva drept regina, pe care o cunoștea bine, cardinalul nu a dovedit că are o vedere prea ageră.

Așadar, pasul hotărîtor fusese făcut, și complotiștii sărbătoriră reușita. Succesul trebuia consolidat și Jeanne începu să-i prezinte cardinalului noi scrisori, tot mai prietenoase, din partea reginei. Orbirea lui de Rohan, om de altfel inteligent, a fost atît de surprinzătoare, încît mai târziu mulți au explicat-o prin faptul că La Motte era amanta cardinalului. Ea însăși a dat o asemenea explicație, dar de Rohan a negat categoric. (Și se pare că se poate da crezare prelatului.) Pînă una alta, aventuriera i-a stors cardinalului sume mari de bani, chipurile pentru regină, căreia îi erau trebuincioși în diferite scopuri filantropice. Cu acești bani La Motte a cumpărat și și-a amenajat somptuos o casă la Paris. Pentru sine, Jeanne a cerut doar niște mărunțișuri, și de Rohan era convins că ea o duce greu.

În toamna anului 1784 La Motte a făcut cunoștință cu bijutierii Boehmer și Bassenge, care tot nu reușiseră încă să găsească un cumpărător pentru colier. În ianuarie 1785 de Rohan, întorcîndu-se dintr-o călătorie întreprinsă prin episcopatul său din Alsacia, a aflat că Maria-Antoaneta îl roagă să ia asupra sa rolul de mijlocitor în negocierile pentru cumpărarea acestui colier. Regina voia să-l aibă pentru a și-l pune la sărbătoarea din 2 februarie și promitea să achite costul briliantelor, care se ridica la 1 600 000 de livre, în cîteva rate plătibile din trei în trei luni. De Rohan a rugat-o pe Jeanne să aducă de la

Maria-Antoaneta pentru bijutieri un angajament scris cu privire la plată. Jeanne a încercat la început să se eschiveze de la acest lucru, dar în urma insistențelor lui de Rohan a adus un document, cu rugămintea reginei de a fi ținut secret, deoarece cumpărarea colierului se făcea fără știrea regelui. După aceasta, cardinalul a ajuns repede la înțelegere cu bijutierii, confirmând garanția achitării datoriei, pe care o conținea documentul adus de Jeanne și semnat de către „Maria-Antoaneta a Franței”. După cum i-a atras atenția mai târziu Cagliostro lui de Rohan, nu era posibil ca regina să fi semnat în acest fel cu totul neobișnuit. Dar atotștiutorul Cagliostro și-a expus această părere când era deja prea târziu pentru a se mai putea îndrepta ceva. Documentul nu le-a trezit îndoieli nici lui de Rohan, nici bijutierilor. Cardinalul i-a adus Jeannei colierul, iar aceasta l-a transmis în prezența lui, într-o cameră alăturată cufundată în semiîntuneric, unei persoane care era, după spusele ei, un trimis al reginei. Cardinalului i s-a părut că îl recunoaște pe omul care-l prevenise în șoaptă să plece în timpul întâlnirii de lângă grota lui Venus. Era, într-adevăr, de Villette.

Complotiștii au desfăcut numaidecât colierul. Soțul Jeannei a plecat cu o cantitate mare de briliante în Anglia, unde le-a vândut bijutierilor londonezi. De Villette a fost arestat înșelător, asupra lui găsindu-se o parte din briliante, dar Jeanne a reușit să obțină punerea în libertate a amantului său. Totul se desfășura potrivit prevederilor ei. Achitându-și datoriile, Jeanne a plecat în orașul său natal Bar-sur-Aube, pentru a se fâli în fața localnicilor, care mai înainte o trataseră cu dispreț pe „calica Valois”. În urma ei veneau șase trăsură dol-dora de lucruri de preț. E drept, în curînd Jeanne reveni pentru scurt timp la Paris.

Acolo, în absența ei evenimentele s-au precipitat. Cu ocazia sărbătorii din 2 februarie regina, spre surprinderea cardinalului și a bijutierilor, nu și-a pus colierul cumpărat. Dar Jeanne avea un răspuns pregătit: regina găsește că prețul este prea mare. Bijutierii mai scad din preț. Atunci Jeanne le spune că Maria-Antoaneta nu vrea să poarte colierul, deoarece pînă la achitarea completă a datoriei către bijutieri nu consideră că-i aparține.

La 12 iulie Boehmer s-a dus la Versailles cu o scrisoare către Maria-Antoaneta, dictată de cardinal. În scrisoare se exprima bucuria prilejuită de faptul că marea regină stăpînește acum cel mai frumos colier din lume. Boehmer a transmis scrisoarea prin valeți și a plecat fără a aștepta un răspuns. Regina a citit scrisoarea și, considerînd probabil că bijutierul și-a pierdut

mințile, i-a dat indicații unei doamne din curtea sa, doamna Campan, să-i transmită că nu intenționează să cumpere briliantele. Maria-Antoaneta nu a considerat însă necesar să-i ceară lui Boehmer explicații cu privire la conținutul scrisorii, neclare pentru ea.

Se apropia termenul achitării primei rate și Jeanne se temea că afacerea va fi descoperită înainte de vreme. De aceea, de Rohan a primit la 31 iulie un bilețel din partea „reginei“, conținând rugămintea de a amâna termenul primei rate de la 1 august la 1 octombrie, obligându-se ca atunci să achite nu 400 000, ci 700 000 de livre — jumătate din noul preț al colierului. Pentru prima oară de Rohan este cuprins de o vagă bănuială. El compară bilețelul primit cu scrisorile din anii trecuți ale reginei. Nici o asemănare ! Dar Jeanne reușește să-l liniștească pe prelat : ea aduce, chipurile din partea reginei, primele 30 000 de livre în contul plății pentru colier. Căpătînd de pe urma vînzării briliantelor multe sute de mii, ea își putea permite o asemenea cheltuială pentru a câștiga timp. Cardinalul este din nou convins, căci de unde pot apărea la o femeie așa de săracă cum era La Motte 30 000 de livre dacă nu i-au fost date de regină ? Dar neliniștea se transmisese între timp și bijutierilor. Atunci, la 3 august Jeanne se hotărî să facă un pas îndrăzneț. Ea îi declară pe față lui Bassenge că angajamentul de plată al reginei este fals. Aventuriera sconta că de Rohan, strîns cu ușa, va acoperi el însuși întregul preț al colierului pentru a evita scandalul.

Bijutierii înspăimîntați, neavînd curajul să apară în fața lui de Rohan, alergară la doamna Campan. Aceasta le-a confirmat faptul că regina nu primise colierul. Abia a doua zi, la 4 august, Bassenge i-a pus lui de Rohan întrebarea fatală : este oare de Rohan sigur de cinstea trimisului reginei căruia îi fusese înmînat colierul ? Această „persoană“ — de Villette — tocmai dădea în acest timp piteni calului, galopînd spre Geneva, pentru a se refugia în afara hotarelor Franței. D'Oliva, care-l înlocuise pe La Motte cu un alt iubit, a fost trimisă la Bruxelles. Îndepărtîndu-i pe ceilalți participanți la lovitură, Jeanne nu a considerat necesar să fugă și ea însăși. S-a întors la Bar-sur-Aube, unde a așteptat desfășurarea evenimentelor. Cardinalul însă continua să-i asigure pe bijutieri că el personal primise însărcinarea din partea reginei și că-i fuseseră deja remise primele 30 000 de livre în contul plății pentru colier. Dar după plecarea bijutierilor, prelatul alarmat l-a chemat pe principalul său consilier, Cagliostro. Marele mag era un om practic. El i-a arătat imediat lui Rohan că scrisoarea de garanție sem-

nată „Maria-Antoaneta a Franței“ este, fără îndoială, un fals. Cagliostro l-a sfătuit pe Rohan să se grăbească, pînă nu este prea târziu, să-i mărturisească totul regelui și să-i ceară iertarea. Dar de Rohan a continuat să șovăie. Între timp, la 12 august, Maria-Antoaneta a aflat de la bijutieri tot ce știau aceștia despre furt.

La 15 august, de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, cardinalul trebuia să officieze serviciul divin, dar nu a fost lăsat să-și rostească predica. Din ordinul regelui, de Rohan a fost arestat. Aflînd acest lucru, Jeanne s-a întors în grabă acasă la Paris și a pus pe foc toate hîrțile ce o compromiteau. În curînd fu arestată și ea. De Villette și d'Oliva au fost extrădați autorităților franceze și au compărut, împreună cu eroii principali ai „afacerii colierului“, în fața judecătii parlamentului parizian. Au fost trimiși în judecată chiar și Cagliostro cu soția sa. Jeanne a căutat, cu o dibăcie extraordinară, să arunce toată vina asupra lui de Rohan, care, după spusele ei, intenționa să fure colierul, și asupra lui Cagliostro, care a întocmit, cum afirma dînsa, scrisoarea de garanție falsă a reginei și spera să utilizeze briliantele pentru ședințele sale de magie. Dar depozițiile lui de Villette și d'Oliva au lămurit repede cum stăteau lucrurile. În consecință, de Rohan și Cagliostro au fost achitați. D'Oliva a fost de asemenea declarată nevinovată. De Villette a scăpat doar cu expulzarea din Franța. El a argumentat cu cinism că „garanția“ pe care o ticluisese nu era un fals, deoarece regina nu semna niciodată „Maria-Antoaneta a Franței“.

Sentința indulgentă nu era de fel întîmplătoare și nici o urmare a frondei pe care o făcea de mult timp parlamentul parizian, nemulțumit de intervenția coroanei în drepturile sale. O asemenea sentință a fost determinată de frămîntarea care s-a iscat în opinia publică în legătură cu procesul. Cagliostro și de Rohan devin personalități foarte populare. Doamnele poartă panglici la modă de culoare roșu-galben (culoarea roșie a pălăriei de cardinal și culoarea galbenă a paielor care serveau drept așternut deținuților Bastiliei). O tipografie clandestină tipărește dări de seamă despre proces, textele cuvîntărilor avocaților se vînd contra unor sume fabuloase. Peste tot se aud stihuri batjocoritoare la adresa reginei. Se vorbea că, în cazul unei sentințe de condamnare, la Paris vor izbucni tulburări. Nemulțumirea poporului găsisese un prilej pentru a se manifesta.

Vina Jeannei La Motte nu suscita îndoieli. În timpul procesului ea a aruncat, într-un acces de mînie, un sfeșnic greu de bronz în Cagliostro. Înălțîndu-și privirea spre ceruri, magul a

răspuns cu o ploaie de înjurături în multe limbi — cunoscute și necunoscute. Apoi La Motte s-a prefăcut că și-a pierdut mințile. În celulă stătea tot timpul sub pat. A fost condamnată să fie biciuită în public și stigmatizată cu litera „V” (de la voleuse — hoată). La 21 iunie 1786 verdictul dat împotriva Jeannei La Motte, care turba de furie, a fost executat, apoi condamnată a fost trimisă la închisoarea corecțională.

Regele a dat ordin ca de Rohan să fie trimis la eparhia lui. Lui Cagliostro i s-a prescris să părăsească Franța. A plecat la Londra.

Dar scandalul provocat de întâlnirea din grota lui Venus nu a putut fi stins. Întrucât afacerea colierului devenise publică, au intervenit activ diplomația oficială franceză și agentura secretă de peste graniță. Pentru curtea franceză devenise o sarcină de importanță primordială să pună mîna pe toți părtașii la furt, pentru a dovedi nevinovăția reginei. Nu erau cruțate în acest scop nici eforturile, nici banii. Extrădarea lui d'Oliva și de Villette (din Belgia și Elveția) fusese obținută fără greutate, dar era mult mai complicat să ajungi la soțul Jeannei, care se afla în Anglia. Or, numai el putea răspunde la întrebarea unde dispăruse partea cea mai mare a briliantelor. De aceea, ambasadorul Franței la Londra contele Adhémarm s-a bucurat mult primind din Edinburgh o scrisoare, datată 20 martie 1786, de la un oarecare italian Francesco Benevento, zis D'Acosta, „profesor de limbi străine”.

În scrisoare, Benevento se oferea să asigure scoaterea în secret din Anglia nu numai a lui La Motte, dar și a briliantelor ce se aflau asupra acestuia. Profesorul Benevento, ajuns la onorabila vîrstă de 70 de ani, cerea pentru serviciile sale nici mai mult nici mai puțin de 10 000 de guinee, adică 260 000 de franci. La Motte îl cunoștea, într-adevăr, bine pe bătrînul italian, care în schimbul unei recompense căzuse de acord să-l prezinte pe „conte” drept un nepot al său. (La Motte se temea că este căutat de poliția engleză.)

Cu toate că suma cerută de italian era enormă, Adhémarm a considerat oferta acceptabilă și s-a grăbit să trimită scrisoarea lui Benevento Mariei-Antoaneta, care a obținut acordul regelui. La 4 aprilie, ministrul afacerilor externe i-a comunicat lui Adhémarm că-i poate plăti lui Benevento, cu titlu de avans, 1 000 de guinee și-i poate oferi garanții ferme în privința restului sumei, pe care acesta o va primi imediat ce La Motte se va găsi sub strajă în oricare dintre porturile franceze. Adhémarm i-a adus la cunoștință lui D'Acosta că oferta sa este acceptată și a încredințat primului secretar al ambasadei, Sibille

d'Aragon organizarea răpirii. Secretarul, care fusese în trecut ofițer, era un om de acțiune. El alcătui repede planul. Benevento urma să-l convingă pe La Motte să părăsească Edinburghul sub pretextul că este, chipurile, periculos să continue a rămâne acolo. După aceasta, italianul va veni cu La Motte la Newcastle, unde nu va fi greu să-l convingă pe „conte” să viziteze portul Shields, situat în apropiere. În acest timp, D'Acosta și La Motte vor fi urmăriți de doi agenți secreți francezi. Alți doi oameni de-ai lui d'Aragon vor veni la Shields pe mare cu o navă mică, avînd la bord un echipaj de încredere. Nava nu putea trezi nimănui bănueli, deoarece din Shields se exporta o cantitate mare de ulei. Benevento îi va administra „contelui” un somnifer, La Motte va fi transportat repede pe navă și peste puțin timp se va afla în mâinile justiției franceze.

La 29 aprilie, Benevento a comunicat din Edinburgh că va anunța în zilele următoare plecarea sa, împreună cu La Motte, la Newcastle. Cei doi au și pornit într-adevăr. La Londra au sosit în grabă inspectorii de poliție francezi Quidor și Grandmaison, care urmau să execute misiunea secretă. Aflînd abia de la d'Aragon ce sarcină li s-a încredințat, ofițerii de poliție nu s-au arătat de loc entuziasmați. Nu le surîdea perspectiva de a fi spînzurați în Anglia în cazul eșuării planului de răpire. Dar lucrurile nu au ajuns pînă acolo. A reieșit că îi surîdea și mai puțin o asemenea perspectivă lui Benevento, care primise deja avansul. La întîlnirea pe care a avut-o cu francezii, el a uzat de numeroase pretexte pentru a refuza să ia parte la răpire. Printre alte motive invocate era și acela că, după spusele italianului, „contele” a simțit primejdia și nu a consimțit să meargă la Shields. După toate probabilitățile, Benevento a preferat să-i mărturisească totul lui La Motte și să împartă cu el banii primiți. Este chiar posibil ca întregul plan să fi fost ticluit dinainte chiar de La Motte, care, în acest caz, s-a dovedit a fi un demn discipol al soției sale.

În Franța, mulți au considerat-o pe regină părtaşă la furtul colierului. Același lucru îl repeta Jeanne La Motte, care în 1787 a evadat din închisoare refugiindu-se în străinătate. (Încă la proces Jeanne afirmase că a văzut multe scrisori autentice ale reginei către de Rohan.) După părerea unui mare număr de contemporani, numai admițînd că regina a luat parte la furtul colierului poate fi explicată credulitatea uluitoare, orbirea inexplicabilă a lui de Rohan. (De altfel cu două zile înainte de arestarea lui, Cagliostro l-a convins pe de Rohan să cineze cu... regele Henric al IV-lea, care murise asasinat în anul 1610.) Se pare însă că suspiciunile la adresa reginei nu

erau întemeiate. Maria-Antoaneta era o femeie arogantă și crudă, disprețuia profund poporul și nu era obișnuită să țină seama de nimic atunci când era vorba de satisfacerea capriciilor sale. Cîțiva ani mai târziu, în timpul revoluției, regina se arăta dispusă să înece poporul în sînge. Dar hoacă nu era. Pur și simplu nu avea nevoie de așa ceva.

Procesul în legătură cu furtul colierului a adus un imens prejudiciu moral monarhiei și astfel a avut o anumită contribuție la creșterea stării de spirit revoluționare. În atmosfera de nemulțumire generală care domnea în Franța, lui Cagliostro, care după proces a fost nevoit să plece în Anglia, nu i-a fost greu să prezică distrugerea iminentă a Bastiliei.

„Bani! Bani— și fără pierdere de timp”

Serviciul secret, instrument de nădejde al diplomației și al forței militare, a jucat un rol deosebit de important în înrobirea colonială a Asiei de către europeni. Printre agenții viitorilor cuceritori se numărau și misionari creștini (îndeosebi iezuiți), și negustori care făceau comerț „pașnic” cu băștinașii, și călători, interesați în aparență numai de explorarea unor noi regiuni ale globului.

Astfel au fost puse, între altele, bazele cuceririlor engleze în India : timp de aproape un secol și jumătate (din 1603 pînă în 1740) englezii s-au ocupat în India cu „negoțul pașnic”. Compania Engleză a Indiilor de Est a construit, cu aprobarea împăratului Indiei — marele mogul —, cîteva factorii. E drept, la un moment dat (în anii 1686—1690), englezii au încercat să acapareze o parte însemnată a teritoriului din jurul factoriilor lor. Dar puterea centrală era încă prea puternică în India și Compania Indiilor de Est s-a văzut în primejdia de a fi zvîrlită afară din țară.

Englezii au trebuit să se grăbească să încheie pace, renunțînd pentru un timp la toate planurile de a pune mîna pe pămînturi străine.

La începutul secolului al XVIII-lea, criza împărăției mogolilor s-a adîncit. Marele mogul stăpînea din ce în ce mai mult doar cu numele, domnitorii din provincii ajungînd de

fapt independenți față de centru. Englezii și alți colonialiști au considerat că sosise timpul lor.

În deceniul al 5-lea al secolului al XVIII-lea s-a încins o luptă înverșunată pentru India între Anglia și Franța. După o scurtă întrerupere, ea a fost reluată în perioada războiului de șapte ani (1756—1763). Ambele părți au recurs pe scară largă la serviciul secret în scopul atragerii de partea lor a diferiților prinți din India, al corupției — în același țel — a curtenilor lor, al participării la intrigile de palat. Profitând de un conflict cu nababul (domnitorul) Bengalului, englezii au hotărât să pună mîna pe această provincie deosebit de bogată a Indiei, cu un teritoriu și o populație mult mai mari decît cele ale Angliei. Firește, rolul principal urma să-l aibă forța militară. Experiența arătase că soldații indieni instruiți după model european — șipaii — sînt capabili să înfrîngă detașamentele prinților indieni, cu efective mai numeroase, dar slab disciplinate și prost înarmate. Nababul Bengalului, Siraj-ud-dowlah, dispunea însă de o armată atît de numeroasă, încît multă vreme cîmpul de luptă nu s-au încumetat să porceadă la înfăptuirea planului lor.

În fruntea trupelor engleze a fost numit Robert Clive. Fiu mai mic al unei familii de nobili scăpătați, el venise în India în calitate de simplu contopist al Companiei Indiilor de Est. În timpul războiului cu Franța, Clive a intrat voluntar în trupele engleze și, în condițiile din India, unde omul trebuia să dea în permanență dovadă de tărie și inițiativă personală, s-a evidențiat ca un ofițer hotărît și ingenios. Era un om pentru care toate mijloacele erau bune în vederea atingerii țelului propus — instaurarea dominației engleze în Bengal și acumularea de uriașe averi personale pe calea jefuirii țării cucerite. „Bani ! Bani — și fără pierdere de timp” —, aceasta era de-
viza lui Clive.

El a priceput că cheia succesului rezidă în recrutarea de aliați secreți din rîndul comandanților militari și al oamenilor de la curtea nababului Bengalului. Tocmai acestui scop i-a servit trimiterea unor reprezentanți englezi oficial în vederea unor tratative cu nababul, dar de fapt pentru a împinge spre trădare un număr de personalități influente. Un rol și mai important l-au avut însă agenții secreți trimiși de Clive la curtea lui Siraj-ud-dowlah. Aceștia promiteau tot ce își doreau cei nemulțumiți, deși Clive, firește, nici nu avea de gînd să îndeplinească aceste promisiuni. El a enunțat chiar „teza” că în relațiile cu „băștinașii” pot fi neglijate orice considerente de ordin moral. Planul lui Clive se rezuma, în principal, la

următoarele : să ajungă în secret la un acord cu unul din principalii comandanți militari ai nababului, Mir Jafar, promițându-i tronul Bengalului în caz că va trece în momentul decisiv de partea englezilor. Apoi să guverneze prin mijlocirea lui Mir Jafar, dacă acest lucru nu va deveni stingheritor, iar în caz contrar să înlăture marioneta devenită inutilă. Până una alta, agenții secreți făceau curse frecvente între Clive și Mir Jafar.

Clive avea numeroși spioni la curtea din Murshidabad a nababului, care îi raportau fiecare pas al lui Siraj-ud-dowlah, îl informau asupra tratativelor sale cu francezii, asupra pregătirii trupelor. Dar cel mai important dintre acești agenți era hindusul Omichund, prin intermediul căruia se purtau toate tratativele englezilor cu complotiștii.

La un moment dat, Clive primi o știre îngrijorătoare : Omichund este pe cale de a-l trăda. Omichund îi știa pe toți participanții la complot ; dacă îi denunța, întregul plan al lui Clive, atît de minuțios elaborat, s-ar fi prăbușit. Și atunci acesta se grăbi să aducă la cunoștința lui Omichund că îi cunoaște intenția și este gata să-i plătească tăcerea ; trebuie doar să se înțeleagă asupra prețului. Răspunsul fu uluitor. Omichund cerea în schimbul tăcerii 300 000 de lire sterline. O asemenea sumă nu putea fi, probabil, adunată nici chiar dacă s-ar fi confiscat toți banii negustorilor englezi din Calcutta. Dar, în pofida protestelor membrilor Consiliului bengalez, Clive l-a informat imediat pe Omichund că-i acceptă condițiile, deși nu avea intenția să-și respecte promisiunea. Celălalt partener nu era însă nici el atît de naiv. Omichund ceru ca angajamentul privind achitarea sumei să fie inclus în tratatul secret pe care Clive urma să-l încheie cu Mir Jafar. Clive își dădu acordul fără nici o obiecție. Omichund obținu ca actul să fie semnat de amiralul englez Watson, cunoscut ca un om cinstit, care în orice caz nu ar fi fost în stare de o pungășie evidentă. Clive era de acord și cu aceasta numai să obțină tăcerea lui Omichund.

În curînd, Omichund primi un document împodobit cu multe înflorituri, scris pe hîrtie roșie. El conținea promisiunea de a fi satisfăcute toate pretențiile pe care le-a prezentat hindusul. La sfîrșitul documentului, alături de semnătura lui Clive, se afla semnătura amiralului Watson...

Abia după aceasta au început acțiunile militare fățișe. Clive nu era nici pe departe convins de succes. Nimic nu garanta că Mir Jafar, care-l trădase pe nabab, nu-i va trăda în ultimul moment și pe englezi. Iar atunci mica oaste a lui Clive, alcătuită doar din 3 000 de oameni (dintre care vreo mie erau en-

glezi, iar restul şipai), ar fi fost covârşită de uriaşele armate ale lui Siraj-ud-dowlah.

Clive aştepta cu o nerăbdare explicabilă sosirea curierului său secret, care trebuia să aducă o scrisoare de la Mir Jafar. Trecuseră toate sorocurile, trupele se aflau deja faţă în faţă în poziţie de luptă, dar vestea mult aşteptată tot nu venea. În sfârşit, trimisul sosi. Clive desfăcu cu înfrigurare scrisoarea. Aceasta era prea puţin liniştitoare şi mai ales nu era de loc clară. Vicleanul demnitar căuta, pînă în ultima clipă, să nu se angajeze definitiv, pentru a vedea mai întîi de partea cui va înclina balanţa victoriei. În aceste condiţii, consiliul de război convocat de Clive s-a pronunţat împotriva bătăliei. Era prea mare pericolul de a condamna la pieire întreaga armată şi de a face astfel să se prăbuşească dominaţia englezilor chiar şi în acea parte neînsemnată din Bengal pe care o ocupaseră. Iniţial, Clive fusese de acord cu hotărîrea consiliului. Apoi însă îşi dădu seama că renunţînd să dea bătălia el va pune capăt şi planurilor engleze de cucerire a Bengalului, îi va permite lui Siraj-ud-dowlah să-i zvîrle afară din ţară pe venetici. Clive se hotărî să dea lupta...

Între timp, în tabăra nababului îngrijorarea era şi mai mare. Cu două zile înainte de bătălie, nababul fusese informat că Mir Jafar completează cu englezii. Dar el nu îndrăzni să-l aresteze pe puternicul său comandant de oşti. Dimpotrivă, Siraj-ud-dowlah se simţea el însuşi în nesiguranţă în propria sa tabără. Nu mai avea încredere în nici unul dintre comandanţii săi. I se părea că trădarea îl pîndeşte din toate părţile. La 23 iunie 1757 se dă vestita bătălie de la Plassey. Şi nu întîmplător, în plină desfăşurare a luptei, nababul dă el însuşi semnalul retragerii. Siraj-ud-dowlah spera să reia operaţiile militare atunci cînd avea să fie mai sigur de ajutoarele sale. Dar retragerea se transformă, sub presiunea englezilor, într-o fugă dezordonată.

Mir Jafar nu a luat parte la luptă. El a aşteptat cu trupele sale de elită să vadă cine va fi învingătorul. De altfel, Clive nici nu avea nevoie de altceva. Acum, cînd armata nababului îşi încetase existenţa, Mir Jafar aştepta cu nelinişte dacă nu cumva Clive va hotărî să rupă tratatul cu el şi să-l arunce în temniţă pe aliatul infidel. Dar Clive considera că deocamdată Bengalul va putea fi jefuit mai nestîngerit sub acoperirea numelui noului nabab, Mir Jafar. Trădătorul este întîmpinat cu onoruri în tabăra englezilor. Noul nabab pune ţara la chere-mul englezilor, spre a fi jefuită. În buzunarele lui Clive, ale ofiţerilor săi, ale funcţionarilor Companiei Indiilor de Est, ale

negustorilor englezi se scurg sute de mii, milioane de lire sterline.

Numai Omichund nu primește nimic. În zadar prezintă el înțelegerea scrisă pe hîrtia de culoare roșie. Adevăratul tratat încheiat cu Mir Jafar nu pomeneste nici un cuvînt nici despre Omichund, nici despre pretențiile sale. Dar semnătura amiralului Watson, cu care acesta întărise documentul scris pe hîrtia roșie? Ei bine, falsificarea unei semnături nu a fost un lucru prea complicat pentru cuceritorul Bengalului — el s-a pretat la afaceri mult mai murdare. Cu atît mai mult cu cît era vorba de un „indigen“, cu care, după cum explicase Clive, poți în general să-ți permiți orice!

Așa a fost cucerit Bengalul. În curînd veni rîndul altor state din India. Timp de două decenii englezii au purtat un război după altul împotriva principatului Mysore din sudul Indiei, care își apăra eroic independența. Iar cînd în 1799 a început ultimul război dintre englezi și Mysore, serviciul de spionaj britanic s-a putut lăuda cu un mare succes. El reușise să recruteze pe cei mai apropiați curteni ai lui Tippoo-Sahib, adversarul său, pe primul ministru — Purnaiya, pe ministrul finanțelor — Mir-Sadîc, pe comandantul cavaleriei ușoare — Camar-ud-din. Toți aceștia îl induceau în eroare pe Tippoo. Serviciul de informații al Mysore-ului, de obicei bine informat despre deplasările englezilor, de data aceasta a fost orb și surd. Tippoo nu cunoștea cele mai importante deplasări ale uriașei armate engleze care se apropia de capitala Mysore-ului, Seringapatam. La sfîrșitul lunii aprilie 1799 trupele engleze au început asediul acestui oraș populat și bine fortificat. Tunurile engleze, multe la număr, făceau spărturi în zidurile orașului. Cînd Tippoo-Sahib a ieșit în afara zidului interior pentru a respinge un nou asalt al englezilor, Mir-Sadîc a dat ordinul trădător de a închide porțile, chipurile pentru a împiedica pătrunderea atacanților englezi. Lui Tippoo i-a fost tăiată retragerea. Peste puțin timp el a fost rănit. Soldatul englez care s-a întîmplat să fie prin apropierea lui a fost ademenit de centura prețioasă a lui Tippoo. Dar cum acesta mai încerca să opună rezistență, englezul l-a împușcat în tâmplă. Faptele s-au petrecut la 4 mai 1799. Soldații englezi, îmbătați de sînge, pătrunseră în oraș. Timp de trei zile jaful a continuat nestîngerit de nimeni.

Soarta spionilor care trădaseră țara a fost diferită. Mir-Sadîc, după ce a închis porțile pentru a-i tăia drumul lui Tippoo, și-a adunat bijuteriile și a încercat să fugă la englezi. Dar mysorienii i-au ghicit imediat intenția: trădătorul a fost

înșat de mulțime. Dimpotrivă, Purnaiya și Camar-ud-din au fost recompensați cu dărnicie pentru serviciile aduse în calitate de agenți ai serviciului secret englez. Purnaiya a fost numit ministru principal al principatului vasal în care fusese transformat Mysore, păstrându-și, cu alte cuvinte, locul pe care-l ocupase pe timpul lui Tippoo. Camar-ud-din a primit moșii bogate.

Astfel a fost frântă rezistența îndelungată pe care au opus-o popoarele din sudul Indiei cuceririi coloniale engleze.

Trădare la West-Point

George Washington, comandantul suprem al trupelor coloniștilor americani care luptau împotriva Angliei pentru independență, înțelegea foarte bine importanța serviciului de informații. Încă pe când era foarte tânăr, participând în calitate de voluntar la războiul dintre Anglia și Franța, el a fost martor la înfrângerea pe care au suferit-o lângă fortul Duquesne (pe locul unde mai târziu s-a dezvoltat orașul Pittsburg), la 13 iulie 1755, trupele engleze de sub comanda generalului Braddock. Înfrângerea s-a datorat faptului că Braddock habar n-avea de ce forțe dispuneau francezii care apărau fortul.

Peste două decenii, la începutul războiului pentru independență, când Washington a ajuns în fruntea trupelor coloniștilor, el a căutat imediat să-și creeze un serviciu de informații propriu. Primul său agent a fost, după toate probabilitățile, renumitul Nathan Hale, prins și executat de englezi în septembrie 1776. Deși numele lui Nathan Hale a devenit legendar, nu se știe aproape nimic nici despre misiunea cu care a fost trimis în spatele frontului inamic, nici despre ceea ce a reușit să realizeze.

Când serviciul de informații al coloniștilor s-a dezvoltat într-o măsură oarecare, Washington a încredințat misiunea de a-l perfecționa maiorului Benjamin Tallmadge. Maiorul a ales, la New York și în alte localități ocupate pe atunci de trupele engleze, câțiva oameni pe care îi cunoștea personal. De obicei, agenții care acționau în aceeași regiune erau buni prieteni — în felul acesta Tallmadge spera să pună la punct colaborarea dintre oamenii săi, fiind sigur că, în cazul arestării și pieirii unuia

dintre ei, ceilalți vor continua activitatea cu un zel îndoit, pentru a-și răzbuna prietenul. Primii agenți selecționați de Tallmadge studiaseră împreună cu el la Universitatea din Yale. Deși erau oameni care mai înainte nu cunoscuseră de loc munca de spionaj, cei mai mulți dintre ei au reușit să se adapteze repede noului gen de activitate. Toți aveau nume conspirative și, în afară de Tallmadge, nici în tabăra americană nu cunoștea nimeni numele lor adevărat.

Cu un succes deosebit își desfășura activitatea Robert Townsend din New York, care figura sub numele de Samuel Culper junior. Townsend a înființat o firmă comercială care se ocupa cu furnizarea de produse alimentare pentru New York achiziționate de la fermierii din împrejurimile orașului. Sediul firmei sale era în permanență tixit de cumpărători, inclusiv de militari englezi și de soțiile lor. În conversații pe care nimeni nu se gîndea să le țină în secret se strecurau destule informații militare utile. Townsend le nota și le transmitea statului-major al lui Washington. Alți doi agenți — Abraham Woodhill (Samuel Culper senior) și Austin Roy, îndeplineau rolul de „cutie poștală” și respectiv de curier. Roy, care locuia la New York sub chipul unui funcționar al firmei lui Culper, îi înmîna rapoartele lui Woodhill, care se stabilise în afara orașului. Primind informațiile, Woodhill se grăbea să atîrne pe sfori, într-un loc anume și într-un fel convenit dinainte, niște rufărie de corp. Acesta era semnalul că totul este în ordine, și un al doilea curier, Brewster, barcagiu de meserie, ducea informațiile culese lui Tallmadge (John Bottom) sau unuia dintre oamenii de încredere ai acestuia. În această corespondență era folosit un cod destul de greoi, care necesita pentru cifrarea și descifrarea raportului folosirea unor cărți speciale. Unele litere le înlocuiau pe altele, diferite figuri desemnau un loc, un nume sau pur și simplu anumite cuvinte. Astfel, cifra 711 însemna generalul Washington, 712 — generalul englez Clinton, 745 — Anglia, 592 — nave.

Washington avea mare nevoie de informațiile care parveau de la Townsend și prietenii săi ; el a ordonat anume ca acestea să-i fie remise îndată ce sînt primite. Tallmadge a încălcat acest ordin o singură dată. Maiorul nu i-a înmînat nedesfăcut generalului Washington, precum obișnuia, un mesaj primit de la Samuel Culper junior, ci l-a citit el însuși și chiar l-a reținut vreo oră. Din cauza acestei mici întîrzieri s-au petrecut evenimente care au avut o însemnătate excepțională pentru armata coloniștilor.

259 Trupele engleze ocupaseră orașelul în care se născuse Robert

Townsand. Acolo, acesta avea o casă, lăsată în grija sorei sale Sarah. În casa respectivă s-au instalat niște ofițeri englezi, printre care și colonelul Simcoe. Sarah Townsend știa că fratele ei devenise agent secret al armatei coloniștilor și se străduia să-i acorde tot ajutorul posibil. Prefăcându-se că dirijează pe servitorii care serveau masa ofițerilor englezi, Sarah se străduia să nu scape nimic din ceea ce se vorbea.

Într-o seară, pe la sfârșitul lui august 1780, colonelul Simcoe se întreținea cu un cunoscut sosit de curînd. Era maiorul André, fiul naturalizat în Anglia al unui comerciant elvețian. Înrolîndu-se în armata engleză, André a făcut repede carieră, ajungînd, în perioada de care ne ocupăm, adjutant-șef al trupelor expediționare britanice din America de Nord și persoană de încredere a generalului Clinton. Toate acestea au determinat-o pe Sarah Townsend să asculte cu atenție deosebită conversația celor doi ofițeri, care, de altfel, nu conținea nimic deosebit de important. Dar, pe cînd cina se apropia de sfîrșit, s-a produs un incident ciudat. A fost adusă o scrisoare adresată lui John Anderson. Sarah l-a întrebat, firește, pe Simcoe dacă nu cunoaște pe cineva cu acest nume. André a declarat pe neașteptate că îl știe el și a pus scrisoarea în buzunar. Ochiul atent al gazdei a observat în curînd ceva și mai ciudat : André nu a transmis nimănui această scrisoare, ci a desfăcut-o și a citit-o personal. El a făcut acest lucru pe cînd ofițerii își beau cafeaua și discutau despre fortăreața americană și depozitul militar principal de la West-Point.

Sarah Townsend hotărî pe bună dreptate că toate acestea trebuie să-l intereseze pe fratele ei. Ea îl rugă pe căpitanul Daniel Young, unul din ofițerii cazați în casa ei, să transmită un plic prin ordonanța sa la New York firmei care-i furniza produsele alimentare. Galantul ofițer nu putea, firește, refuza să îndeplinească această rugăminte a frumoasei domnișoare, cu atît mai mult cu cît alimentele îi erau necesare Sarei pentru mesele destinate colonelului Simcoe și ofițerilor săi. Sarah Townsend i-a înmînat soldatului un plic sigilat. Se subînțelegea că acesta conține lista produselor alimentare necesare... Imediat ce a primit scrisoarea surorii sale, Robert Townsend a trimis-o, pe calea obișnuită, lui Tallmadge.

Abia cu o jumătate de oră mai înainte șeful serviciului de informații, maiorul Tallmadge, primise o altă scrisoare. Era semnată de comandantul West-Pointului, generalul Benedict Arnold. Acesta îl informa că așteaptă sosirea unui prieten apropiat, John Anderson, care nu prea cunoaște locurile. Co-

mandantul West-Pointului ruga stăruitor pe Tallmadge să-i fie trimiși câțiva dragoni pentru a-l însoți pe mister Anderson.

Coloniștii treceau pe atunci prin momente grele. Poporul lupta eroic împotriva trupelor engleze, dar o parte însemnată a latifundiarilor luase de la bun început atitudine împotriva războiului pentru independență. Alți latifundiari, care continuau formal să rămână în tabăra revoluționară, umflau prețurile, se ocupau cu specula, cu cumpărarea pământurilor fermierilor ruinați. Toate acestea nu puteau să nu stârnească indignare în rândurile soldaților lui Washington, care primeau știri despre situația grea a familiilor lor. În același timp, în cercurile avute creștea numărul celor vădit nemulțumiți de războiul ce se prelungea. Aceștia priveau cu îngrijorare masele înarmate, în rândul cărora clocotea în surdină nemulțumirea față de bogătași și speculanți. Se vorbea tot mai des despre pericolul „domniei prostimii“, se cumpănea dacă nu cumva este prea târziu pentru a se ajunge la o înțelegere acceptabilă cu englezii.

Generalul Arnold nu putea să nu cunoască aceste stări de spirit, care corespundeau într-un totu planurilor sale. Arnold avea socoteli personale cu politicienii americani de vază. Bigoții puritani l-au învinuit, poate fără temei, de o purtare neconformă cu principiile morale. Arnold era convins că această învinuire dăuna carierei sale. Washington a încercat în zadar să-l convingă de contrariul. Odată, comandantul suprem l-a întrebat chiar cum îi poate dovedi că suspiciunile sale nu sînt întemeiate. „Numiți-mă comandant al West-Pointului“ — fu răspunsul. Washington acceptă. Iar Arnold, primind comanda importantului punct de sprijin și depozit militar principal al coloniștilor, unde se aflau aproape toate rezervele lor de pulbere, socoti că a sosit momentul favorabil pentru a trece de partea inamicului. În schimbul predării West-Pointului, care putea atrage după sine înfrîngerea totală a armatei coloniștilor, Arnold a cerut de la englezi rotunda sumă de 20 000 de lire sterline și refugiu pe teritoriul englez. Tocmai aceasta explica și înduioșătoarea sa grijă față de „John Anderson“. Acesta trebuia să vină pentru a încheia tratativele dintre Arnold și comandamentul englez.

Scrisoarea lui Arnold nu-i putea trezi nici un fel de bănueli maiorului Tallmadge. Dar numai pînă în momentul cînd a primit de la New York raportul lui Townsend. Din întâmplare, șeful serviciului de informații a deschis acest plic înainte de a-l duce comandantului suprem. Tallmadge fu surprins de faptul că în decursul unei ore citea a doua oară despre același John

Anderson, care, de fapt, nu era altul decât maiorul englez John André.

Se naştea întrebarea de ce avea nevoie ofiţerul englez să plece sub un nume născocit la comandantul West-Pointului, iar generalul Arnold să manifeste o asemenea grijă pentru securitatea acestui agent secret al comandamentului britanic. Talmadge dădu ordin ca Anderson să fie reţinut şi interogată.

Dar maiorul André a ales alt drum. Nu prea avea încredere în Arnold şi era în general nemulţumit de misiunea ce-i fusese încredinţată. De aceea, el nu a pornit pe uscat, cum îl sfătuisese comandantul West-Pointului, ci a ajuns la destinaţie mergînd pe râul Hudson cu şalupa de război britanică „Uliul”. În timpul nopţii André s-a întîlnit cu Arnold. Tratatările maiorului cu trădătorul, care cerea un preţ exagerat, au durat pînă dimineaţa, cînd convorbirea le-a fost întreruptă de canonada artileriei : o baterie americană deschisese focul asupra navei engleze pe care o descoperise dimineaţa, aceasta fiind nevoită să se retragă în grabă.

Trimisul generalului Clinton a trebuit să se travestească în civil şi, însoţit de o călăuză pusă la dispoziţia lui de Arnold, să facă cale întoarsă pe uscat. La vreo două mile de poziţiile trupelor engleze călăuza a refuzat să continue drumul.

André a pornit singur şi în curînd s-a văzut înconjurat de trei soldaţi britanici. Pentru orice eventualitate, i-a întrebat cine sînt. A urmat o scurtă tăcere, după care unul dintre soldaţi a răspuns că făceau parte dintr-o tabără militară engleză. Atunci maiorul i-a lămurit pe loc că el este un ofiţer englez din statul-major al generalului Clinton. Adevăratul său nume este gravat pe capacul din spate al ceasului, dar călătoreşte sub numele de John Anderson, iar actul de identitate pe acest nume i-a fost eliberat de un general al rebelilor, care se numeşte Arnold. Şeful micului grup de soldaţi englezi a ascultat cu atenţie explicaţiile lui André, iar cînd acesta, pentru a întări cele spuse, a arătat ceasul avînd gravat numele său... l-a arestat imediat. André dăduse peste nişte miliţieni americani care găsiseră uniforme engleze la o fermă părăsită în grabă de inamic. Pricepînd repede ce s-a întîmplat, André a încercat să facă alt joc. Rîzînd, el declară că este un ofiţer american şi a urmărit să verifice vigilenţa soldaţilor, iar ceasul l-a scos, pur şi simplu, de pe cadavrul unui englez. Dar ostaşii armatei revoluţionare s-au dovedit a fi mai perspicace decât credea maiorul englez. Ei şi-au perchezitionat prizonierul şi au găsit asupra lui documente demascatoare, pe care André le ascunsese în cizme. Zădarnică a fost şi încercarea maiorului de a-i corupe pe soldaţi

cu o sumă mare de bani. Ei l-au dus la șeful lor, locotenent-colonelul Jameson.

La scurt timp după această întâmplare, generalul Arnold și soția sa dădeau o masă în cinstea generalului Washington, care făcea o călătorie de inspecție, și a comandantului voluntarilor francezi, generalul La Fayette, care îl însoțea. Deodată i se aduse un plic : locotenent-colonelul Jameson nu era la curent cu planurile lui Tallmadge și trimise un curier să-l informeze pe generalul Arnold despre arestarea lui „Anderson”. Arnold ceru celor de față scuze pentru că era nevoit să-i părăsească pentru o clipă și o rugă pe soția sa să-l urmeze. Apoi i-a comunicat acesteia situația și, fără a mai acorda vreo atenție femeii leșinate, încăleacă pe cal și în scurt timp ajunse în dispozitivul trupelor engleze.

Arnold a primit gradul de general englez, „evidențiindu-se” apoi prin reprimarea cruntă a populației civile. Drept compensație pentru daunele materiale pe care le-a suferit, guvernul englez i-a plătit câteva mii de lire sterline, care au constituit baza pentru operațiile sale comerciale rentabile. Ajuns un om bogat, a murit în 1801 la Londra, disprețuit și urât de poporul pe care l-a trădat.

Cu toate încercările generalului Clinton de a-l salva, maiorul André a fost spânzurat în octombrie 1780. Un timp, Robert Townsend s-a temut că englezii vor ghici de unde s-a strecurat informația despre călătoria lui André. Dar acesta fusese arestat în împrejurări care nu aveau nici o legătură cu rapoartele primite de Tallmadge, și autoritățile engleze nu au aflat pînă la urmă nimic. Townsend și grupul lui au continuat să acționeze cu succes pînă la sfîrșitul războiului pentru independență.

Washington a apreciat mult informațiile primite de la Townsend. Dar pentru a nu știrbi „bunul renume” al membrilor grupului de spionaj, el a ordonat ca toate documentele referitoare la activitatea acestuia să fie puse într-un plic sigilat. De aceea, deși Townsend și ajutoarele sale au mai trăit cîte cincizeci de ani și mai bine după războiul pentru independență, a mai trecut încă peste o jumătate de secol pînă cînd serviciile pe care le aduseseră armatei revoluționare a coloniștilor să devină cunoscute.

Încă înainte de demascarea lui Arnold a fost descoperit, în împrejurări asemănătoare, planul englez de nimicire a armatei lui Washington. Un ofițer englez de vază a fost cazat în casa soților Durre din Philadelphia.

Într-o seară, Lidia Durre, partizană convinsă a revoluției, a ascultat de după ușa cele ce se vorbeau în consiliul convocat

în încăperea locatarului ei. Aflând că armata engleză intenționează să execute o lovitură prin surprindere împotriva trupelor coloniștilor, Lidia hotărî să-l prevină cu orice preț pe Washington. Ea se retrase în grabă în camera ei și se prefăcu că doarme.

Ofițerul englez care locuia la ea bătu, pentru orice eventualitate, la ușa ei, doar de formă, pentru a-i anunța plecarea oaspeților, dar în realitate pentru a se convinge că gazda se află în cameră și că nu a ascultat ce s-a vorbit la consfătuire. Lidia răspunse abia la a treia bătaie în ușă. Ofițerul o informă că el și colegii săi pleacă acum de acasă. Era mai mult decât putea spera. Lidia s-a îmbrăcat repede și, fără a spune nimănui nimic, a pornit la drum. După multe peripeții, ea a reușit să ajungă la armata coloniștilor. Ofensiva engleză „prin surprindere” a suferit un eșec total.

Patriotismul de două ori retribuit al doctorului Bancroft

Spionul englez cel mai periculos pentru America acționa la mii de kilometri depărtare de teritoriul unde se desfășurau operațiile militare. Pentru coloniști sprijinul din afară avea o importanță deosebită. Ambasadorul la Paris al coloniilor răs-culate, renumitul savant Benjamin Franklin, căuta insistent să determine o acțiune a Franței împotriva Angliei. Cu toată aversiunea pe care o avea față de „rebelii” americani, guvernul lui Ludovic al XVI-lea hotărî totuși, după multe șovăieli, să se alieze cu aceștia, pentru a se răzbuna pe rivalul odios — Anglia, care abia cu puțin timp înainte, în anii războiului de șapte ani, cucerise multe din coloniile franceze, inclusiv Canada și însemnate posesiuni din India. De aceea, pentru englezi era foarte important să cunoască cu exactitate planurile Franței, precum și cele ale Spaniei și Olandei, care ulterior au aderat și ele la coaliția antibritanică. Situația Angliei deveni gravă, și conducătorii serviciului de informații englez, lordul Suffolk și locțiitorul său William Eden, nu precupețeau banii...

Doctorul în medicină Edward Bancroft avea reputația unui

om de știință serios, fapt confirmat de primirea sa în rândurile membrilor Societății regale britanice. O asemenea cinste era rareori acordată unor oameni originari din colonii. Cu atât mai lăudabil era faptul că onorurile primite în Anglia nu au zdruncinat fidelitatea doctorului Bancroft față de îndepărtata sa patrie. El colabora îndeaproape cu dascălul său, doctorul Franklin, și acorda alor săi tot sprijinul de care era în stare. Bancroft a făcut de multe ori naveta între casa din Paris a lui Franklin și Londra, și nu s-a întors niciodată din capitala britanică fără informații importante cu privire la deplasările armatei și flotei engleze, pe care le obținea de la numeroșii săi cunoscuți sus-puși. Desigur, informarea pe care o făcea era tardivă și conținea uneori știri vădit cronate, dar putea oare acest lucru să diminueze însemnătatea activității patriotice a doctorului, fără a mai vorbi de riscul la care se expunea? Și oare nu era justificată dorința lui ca Congresul american să-i recompenseze munca, apreciind pericolele prin care trecea, mai ales după ce autoritățile engleze l-au arestat o dată pe Bancroft, din fericire pentru scurt timp? Nu era justificat și faptul că își manifesta zgomotos indignarea atunci când retribuția cuvenită întârzia?

Firește, nu numai Franklin, dar și toți compatrioții săi ar fi rămas nespuse de surprinși aflând că acel respectat de toată lumea doctor Bancroft devenise de mult un spion al inamicului, care nu numai că îi storcea dascălului său informații despre activitatea desfășurată de diplomația americană, dar îi și furniza știri fabricate de serviciul de informații englez. Acesta din urmă pune mare preț pe serviciile lui Bancroft, plătinându-le cu 1 000 de lire sterline pe an — o sumă, pentru acele timpuri, mai mult decât considerabilă. De altfel, profitul realizat din vânzarea către englezi a unor informații reale, iar către americani a unora false constituia doar una din sursele de venituri ale savantului doctor, care mai era și un norocos speculant la bursă.

Pînă și șefii serviciului secret englez, care văzuseră multe în viața lor, se simțeau uneori prost văzînd abilitatea pe care o demonstra doctorul Bancroft. Temerile lor au fost exprimate deschis de regele George al III-lea, care întreba indignat dacă nu cumva Bancroft îi trădează nu numai pe compatrioții săi, ci și pe patronii săi englezi.

Atît în spionaj, cît și la jocul de bursă Bancroft îl avea ca asociat pe Paul Wentworth, de asemenea originar din colonii și, totodată, rudă îndepărtată a marchizului Rockingham. Acesta îi trăda pe coloniști nu pentru bani, de care, fiind un

om bogat, nu avea nevoie, ci în schimbul speranței ce i s-a dat de a primi titlul de baronet și un loc în parlamentul englez.

În primul deceniu ce a urmat constituirii S.U.A., relațiile lor cu fosta metropolă au fost foarte încordate. Anglia nu voia să se împace definitiv cu pierderea fostelor ei posesiuni. Atmosfera era încărcată. Agenții englezi unelteau activ în S.U.A., stimulând elementele anglofile și tendințele separatiste ale unora dintre state. O activitate deosebit de energică au desfășurat agenții britanici în ajunul războiului anglo-american din 1812—1815. Unul dintre spionii englezi, John Henry, s-a hotărât să-și trădeze stăpînii publicînd în 1809 în ziarul „Boston patriot“, corespondența sa cu oamenii de stat din Anglia, care dovedea că aceștia se ocupau cu spionajul împotriva S.U.A.

Falsul pașaport al baronesei Korf

În 1789 a izbucnit Marea revoluție franceză, care a deschis o nouă pagină în istoria lumii. Ea a fost un jalon important și în istoria războiului secret.

În noaptea de 20 spre 21 iunie 1791 în Piața Carrousel staționau două carete mari demodate. Treptat, s-au adunat pasagerii și trăsurile au pornit la drum. Într-una din ele ședea, judecînd după pașaport, baroneasa Korf, văduva unui colonel țarist. După moartea soțului ei baroneasa se stabilise la Paris, de unde pleca acum împreună cu copiii în străinătate, simțindu-se, probabil, prost în orașul cuprins de evenimente revoluționare. Baroneasa era însoțită de cîteva cameriste și valeți. Nimic din această plecare a bogatei străine nu putea suscita bănuieli. Patrurile gărzii naționale întîlnite în drum n-aveau cum să știe că o baroneasă Korf, cu un pașaport identic, apucase deja să plece în Germania.

În realitate, se petrecea un eveniment extrem de important al epocii revoluționare. Conspiratorii regaliști, inclusiv favoritul Mariei-Antoaneta, contele Fersen, pregăteau de mult timp răpirea regelui, devenit prizonier al Parisului revoluționar. Fugind în străinătate, Ludovic al XVI-lea trebuia să devină

centrul de atracție al contrarevoluționarilor și, cu ajutorul armatelor străine, să pornească împotriva nesupusului popor al Franței.

Adevărata baroneasă Korf a primit un duplicat al pașaportului sub pretextul că originalul arsesese. Rolul baronesei îl juca acum educatoarea copiilor regelui, ducesa de Tourzel. Ludovic s-a deghizat în valet, iar Maria-Antoaneta și sora regelui — în cameriste ale baronesei Korf. Trăsura era însoțită de trei nobili din regimentul de gardă regală deghizați, de asemenea, în valeți. Adevăratele cameriste călătoreau în altă trăsură, care plecase mai devreme. În sfârșit, pe un alt drum a plecat și a reușit să ajungă în Belgia fratele regelui, contele de Provence. Fuga regelui avea loc cu o întârziere de două zile față de data stabilită, din care cauză unele detașamente, trimise din timp de generalul regalist Bouillé pe traseul pe care trebuia să-l urmeze trăsura, au trebuit să fie retrase pentru a nu trezi bănuieli. În drum s-a stricat o roată a trăsurii, ceea ce a provocat, de asemenea, pierderea unei ore întregi din prețiosul timp de noapte. Cu toate acestea, fuga ar fi reușit dacă nu s-ar fi manifestat vigilența poporului revoluționar, pe care conspiratorii nu au știut să o aprecieze la justa ei valoare.

În acele timpuri, când încă nu fusese descoperită fotografia, nu era lesne să recunoști după desene un om îmbrăcat în straie străine. Dar fiul dirigintelui poștei dintr-o mică comună de lângă Varennes, Jean-Baptiste Drouet, era un revoluționar ferm și perspicace. El știa că se făcuseră în repetate rînduri încercări de a-l scoate pe Ludovic al XVI-lea din Parisul revoluționar. Drouet fu izbit de asemănarea dintre un valet din trăsura baronesei Korf și portretul regelui de pe bancnote: aceeași figură grasă și nasul corioat pe o față tipică de Bourbon. Alte fapte au venit imediat să întărească bănuiala care l-a fulgerat: căii pentru trăsura baronesei fuseseră comandați de ducele Choiseul în persoană, iar detașamentul de cavalerie de sub comanda unor nobili monarhiști, care se apropia de orașel, era în mod vădit trimis pentru a forma garda lui Ludovic.

Drouet nu a stat să piardă timpul: a adunat în grabă garda națională locală, pentru ca aceasta să rețină detașamentul, a sărit pe cal și a gonit spre Varennes, spre care plecase trăsura regelui. Pe căi ocolite, fiul dirigintelui poștei a întrecut trăsura falsei baronese. În puținele minute pe care le-a avut la dispoziție, Drouet împreună cu câțiva localnici pe care i-a întâlnit au barat cu o căruță răsturnată podul peste care trebuia să treacă trăsura. Apoi, Drouet l-a trezit pe primar, care a chemat la arme garda națională din Varennes. Au început să bată

clăpotele ; din toate părțile, din oraș și din satele din jur, se adunau în fugă oameni înarmați. Când trăsură regelui a apărut, totul era pregătit pentru a-l întâmpina. Regele și însoțitorii săi fură arestați. Escadroanele de cavalerie sosite refuzară să se supună ofițerilor regaliști și trecură de partea poporului. Complotul regalist suferi un eșec total. Cei arestați fură trimiși înapoi la Paris.

În istoria fugii la Varennes rămîne neclar în ce măsură ambasadorul țarului, baronul Simolin, a fost inițiat în planurile conspiratorilor. În corespondența sa cu Petersburgul se întâlnesc fraze ce pot fi interpretate în sensul că ambasadorul nu a știut ce destinație avea duplicatul pașaportului baronesei Korf, eliberat din ordinul său. În același timp însă, această ignoranță a diplomatului țarist, care îndeplinea totodată rolul de spion și polițist, supraveghind comportarea rușilor care se aflau în Parisul revoluționar, nu prea este verosimilă. Simolin, care punea în aplicare planurile contrarevoluționare ale țarinei Ecaterina a II-a, își crease o rețea de spionaj. Prin intermediul secretarului ambasadei Meșkov, el a recrutat ca agent secret pe unul din funcționarii Ministerului de Externe francez. În felul acesta, Simolin a obținut și a transmis la Petersburg codul pe care îl foloseau în corespondența dintre ei ministrul afacerilor externe al Franței, contele Montmorin, și însărcinatul cu afaceri francez în Rusia, Genest. Drept urmare, corespondența diplomatică franceză era lesne citită la Petersburg. Chiar și atunci când Simolin a părăsit capitala revoluționară, el a primit în continuare rapoarte de spionaj detaliate de la agenții săi din Franța.

Un spion în Comitetul salvării publice

Era în toamna anului 1793, furtunoasă, frământată de lupte revoluționare. Parisul era inima Franței iacobine republicane, care se apăra împotriva unei întregi coaliții de puteri reacționare în frunte cu Anglia, împotriva loviturilor pe la spate pe care i le dădea contrarevoluția internă. La uneltirile dușmanu-

lui, iacobinii răspund cu teroarea revoluționară, poporul întreg se ridică în apărarea patriei împotriva intervenționiștilor.

Comitetul salvării publice, numit de către reprezentanța populară — Convenția —, devine statul-major de luptă al revoluției. În fața celor 12 membri ai acestui comitet dau socoteală miniștrii și generalii, el conduce armata pe front, aprovizionarea capitalei cu pâine, fabricarea prafului de pușcă, diplomația tinerei Republici.

În ședința, ca de obicei secretă, din 2 septembrie 1793, Comitetul salvării publice ascultă raportul ministrului afacerilor externe, Deforgues. Membrii comitetului discută deschis problema comportării ambasadurilor franceze, dintre care mulți mai erau diplomați ai vechiului regim. Sînt ei oare cinstiți, poate oare Republica să conteze pe capacitatea și fidelitatea lor? Nu puține sînt cuvintele amare ce se rostesc la adresa unora dintre acești diplomați și, printre alții, la cea a lui Hennin, însărcinatul cu afaceri franceze la Constantinopol. El este chiar bănuît de venalitate.

La cîteva săptămîni după aceasta, Hennin a primit o scrisoare de la un vechi cunoscut de-al său, don Simón de Las Casas, ambasadurul regelui Spaniei la Veneția. Spania se afla deja în război cu Franța, dar diplomații tot nu considerau încă necesar să întrerupă legăturile mai vechi dintre ei. Las Casas îl avertiza prietenește și confidențial pe Hennin asupra acuzațiilor care fuseseră pronunțate împotriva lui în ședința temutului Comitet al salvării publice. Hennin a trimis la Paris o scrisoare plină de indignare, respingînd cu îndîrjire învinuirea că ar fi un element corupt. Primind scrisoarea lui Hennin, Comitetul salvării publice a tras concluzia că în sînul său se află un spion. Era o constatare de o extremă gravitate: scurgerea informațiilor secrete de care dispunea comitetul putea provoca un rău imens. Erau în primejdie viețile a mii de soldați, rezultatul operațiilor militare, securitatea întregii Republici.

Foarte grăitor este faptul — pe care trebuie să-l remarcăm de la bun început — că nici Robespierre, nici Saint-Just, nici alți membri ai comitetului nu au suspectat pe vreunul dintre funcționari, dintre secretarii care luau parte la ședințe. Toți erau convinși că spionul trebuie să fie unul dintre membrii comitetului. Aveau, pentru aceasta, suficiente motive, iar noi — care nu știm multe din cele ce cunoșteau membrii comitetului în 1793, dar avem, în schimb, cunoștință de o serie de fapte pe care ei nu le puteau ști — trebuie să recunoaștem seriozitatea acestor motive.

venției, iar uneori și seara, astfel încât discuțiile se prelungeau pînă noaptea târziu. La ședințe participau, în afară de membrii comitetului, diverși secretari însărcinați să consemneze și să transmită hotărârile, miniștri chemați să-și dea raportul și alte persoane. Așadar, existau, fără îndoială, oameni inițiați *parțial* în secretele comitetului. Dar comitetul nu avea un secretar *permanent*; în felul acesta, nimeni, în afară de înșiși membrii Comitetului salvării publice, nu avea posibilitatea să informeze *permanent* despre cele ce se petreceau în ședințe. Comitetul putea doar să presupună că o asemenea scurgere de informații se producea cu regularitate, dar acum, cînd au devenit accesibile arhivele de stat ale multor țări, în care se păstrează documentele acelei epoci, noi știm acest lucru cu precizie. Să ne reamintim însă cine făcea parte din comitet în toamna anului 1793 (unii fuseseră aleși mai înainte, alții puțin mai târziu). Membri ai comitetului erau 12 oameni, și anume: 1) Robespierre, 2) Saint-Just, 3) Jeanbon Saint-André, 4) Hérault de Séchelles, 5) Prieur din Marna, 6) Lindet, 7) Barère, 8) Billaud-Varenne, 9) Collot d'Herbois, 10) Carnot, 11) Couthon, 12) Prieur din Côte-d'Or.

Comitetul era supraîncărcat, avînd un volum enorm de muncă, examina în fiecare zi sute dintre cele mai diferite probleme, pentru a căror analiză au fost constituite șase secțiuni (alcătuite fiecare din cîte doi oameni). Drept urmare, membrii comitetului răspundeau de anumite ramuri ale administrației (Robespierre se ocupa de problemele referitoare la „opinia publică”, Saint-Just și Couthon de poliția revoluționară, și așa mai departe). Afacerile externe intrau în competența lui Barère și a lui Hérault de Séchelles, iar cele militare (inclusiv producția de armament și de echipament) — a lui Carnot și Prieur (din Côte-d'Or). Fiecare membru al comitetului avea o cancelarie proprie.

Cînd comitetul a luat cunoștință de scrisoarea lui Hennin, care dovedea scurgerea de informații, suspiciunile s-au îndreptat imediat asupra fostului aristocrat Hérault de Séchelles. Probabil că această bănuială a fost determinată în bună măsură de faptul că Hérault de Séchelles, partizan al lui Danton, avea legături suspecte cu bancherii și speculanții internaționali, precum și, fără îndoială, de nemulțumirea pe care o stîrnea orientarea lui Hérault pe planul politicii externe. Această orientare cam aducea a aventurism acoperit cu fraze revoluționare și putea să determine creșterea listei — și așa lungă — a dușmanilor Republicii Franceze.

În noiembrie—decembrie 1793, cînd a sosit scrisoarea lui

Hennin, Hérault îndeplinea o însărcinare din partea comitetului în regiunea Rinului. El fu rechemat și tras la răspundere direct de Convenție. Deși Hérault a reușit să se justifice în fața Convenției, care a refuzat chiar să-i primească demisia, Comitetul salvării publice a rămas neînduplecat. El a cerut ca Hérault ori să prezinte justificări mai convingătoare, ori să-și mențină cererea de demisie. În acest stadiu cazul a stagnat pentru puțin timp, iar peste câteva luni Hérault a fost arestat împreună cu ceilalți dantoniști și ghilotinat la 5 aprilie 1794, pe baza sentinței date de tribunalul revoluționar. În dosarul său se află o copie a scrisorii lui Las Casas, care-i comunica detaliile ședinței comitetului din 2 septembrie 1793. În titlul copiei se arată că aceste informații ar fi fost trimise în străinătate de către Hérault. Conducătorii revoluției și-au păstrat pînă la capăt această convingere. Dar ea constituia o eroare. Lăsînd la o parte problema dacă, în genere, Hérault a avut legături cu serviciul de spionaj străin, putem doar să afirmăm cu deplin temei că știrile despre ședințele comitetului aveau o altă sursă, deoarece transmiterea informațiilor a continuat și după executarea lui Hérault...

Timp de un secol întreg după revoluție nu s-a lămurit cum ajungeau în mîinile dușmanilor Franței iacobine materialele privitoare la ședințele secrete ale Comitetului salvării publice. Dar iată că în 1894 a apărut în Anglia al doilea volum al publicației științifice a „Manuscriselor esquire-ului J. B. Fortescue, păstrate la Drompore“. (Datorită legăturilor sale de rudenie, proprietarul Drompore-ului a moștenit arhivele personale ale unor importanți oameni de stat ai Angliei.) În volum au fost publicate 28 de buletine informative trimise la Londra între septembrie 1793 și iulie 1794 de către ministrul Angliei la Genova Francis Drake. Erau rapoartele unui agent regalist cu privire la activitatea Comitetului salvării publice. Printre acestea se afla și o dare de seamă asupra ședinței din 2 septembrie 1793, ale cărei materiale le-a expus Las Casas în scrisoarea către Hennin. Istorici de renume european — francezul A. Aulard, englezul J. Clapham și alții — au declarat în unanimitate că aceste buletine sînt falsuri cu ajutorul căroră regaliști îi induceau în eroare pe diplomații străini sau, posibil, le storceau pur și simplu bani. Într-adevăr, buletinele conțin o serie de informații care nu prea concordă cu ceea ce știm despre unele evenimente ale revoluției din alte izvoare, fără îndoială demne de încredere. Buletinul se referă la unele contradicții dintre Robespierre și Saint-Just, le atribuie acestor revoluționari de seamă și altor membri ai comitetului acțiuni greu de explicat

și, de aceea, puțin verosimile. Cu toate acestea, după cîte știm, Comitetul salvării publice considera și el că informațiile transmise în străinătate (cu alte cuvinte tocmai aceste buletine) conțineau, cel puțin în ce privește ședința din 2 septembrie 1793, o dare de seamă veridică.

Au mai trecut 20 de ani de la publicarea „Manuscriselor” lui Fortescue. În 1914, eminentul istoric francez Albert Mathiez a supus unui studiu buletinele trimise de Drake și a ajuns la concluzia să ele nu pot fi pur și simplu ignorate, cum s-a procedat pînă atunci. Firește, multe lucruri relatate în aceste buletine sînt greu de crezut, dar unele dintre informațiile pe care le conțin și care, de asemenea, nu inspirau la prima vedere încredere s-au confirmat pe deplin la o verificare minuțioasă (inclusiv detalii ce puteau fi, probabil, comunicate numai de un om care a participat la ședințele Comitetului salvării publice). Chiar și informații care la prima vedere par false s-au dovedit la o cercetare minuțioasă a fi adevărate. Spre exemplu : un buletin purtînd data de 2 iunie 1794 informa despre trimiterea lui Billaud-Varenne la Armata din nord. Billaud-Varenne a rămas la Paris, dar, după cum s-a constatat, a existat într-adevăr hotărîrea — adoptată, dar neaplicată — de a-l trimite pe Billaud-Varenne să inspecteze Armata din nord.

Mathiez propunea ca nimic din conținutul buletinelor să nu fie luat de bun, dar să se depună eforturi pentru a se verifica faptele menționate în cuprinsul lor. La această muncă au și purces în ultimii ani istoricii, care au publicat un număr de cercetări interesante. Să le urăm succes, iar noi să facem, deocamdată, două observații : în primul rînd, buletinele publicate constituie doar o parte din cele ce se păstrează în Anglia și, în al doilea rînd, rapoarte informative asemănătoare se află și în arhivele unui număr de alte țări. Este absolut evident că spionii regaliști își trimiteau informările la adrese diferite, aducînd servicii tuturor inamicilor Franței revoluționare și, totodată, primind de mai multe ori plata pentru una și aceeași marfă.

Cine a fost totuși informatorul lui Francis Drake ? Persoana care aducea nemijlocit diplomatului-spion englez materialele ne este destul de bine cunoscută. Era un anume conte d'Antraigues, la începutul revoluției partizan al monarhiei constituționale, care însă peste puțin timp a emigrat în străinătate și a luat asupra sa conducerea, de pe teritoriul Elveției, a rețelei de spionaj regaliste din Paris. Studiind arhivele regelui Ludovic al XVIII-lea (fratele lui Ludovic al XVI-lea, care fusese executat), aflat în timpul revoluției în emigrație, care în 1814 s-a

Întors, cu sprijinul trupelor străine, pe tron, Mathiez a dovedit că d'Antraigues denatura destul de mult conținutul informațiilor pe care i le trimiteau agenții săi. O făcea vădit în scopul de a incita puterile străine să intensifice lupta împotriva iacobinilor.

Dar de la cine primea informațiile d'Antraigues? Principalul său rezident la Paris era în anii 1792—1793 un oarecare cavalier de Pomelles, militar de carieră și prieten apropiat cu membrul Convenției Tallien, care în 1794 a devenit unul din conducătorii loviturii de stat contrarevoluționare din 9 termidor. Un al doilea agent, nu mai puțin însemnat, era Pierre Jacques Lemaître, un fost funcționar superior, care a preluat conducerea rețelei de spionaj după ce, în 1793, Pomelles a emigrat din Franța. Lemaître avea o mulțime de cunoscuți și procura cu pricepere informații: uneori trăgându-i pur și simplu de limbă pe flecari, alteori corupând cu pomeni neînsemnate funcționari și deputați lipsiți de fermitate. Lemaître era ajutat de abatele Brotier, editorul ziarului „Journal général de France”, care ținea legătura cu contrarevoluționarii din Vendée, și de Nicolas Sourda, un fost funcționar de tribunal din provincie. Centrul de spionaj se stabilise în subsolul unei clădiri ocupate de o instituție guvernamentală. Organizația avea numeroase case conspirative, tipărea clandestin manifeste regaliste, multe materiale erau trimise în Elveția prin poștă la numeroase adrese dinainte stabilite. Pentru a înșela cenzura Comitetului salvării publice, rapoartele de spionaj erau inserate în text cu cerneală simpatcă. Deși în 1795 Lemaître a fost arestat și executat, ansamblul rețelei de spionaj a continuat să acționeze. Oamenii de știință au găsit multe scrisori adresate din Paris lui d'Antraigues; din păcate, de regulă majoritatea rîndurilor scrise cu cerneală invizibilă și „developate” la primirea scrisorilor s-au decolorat într-atîta cu trecerea timpului, încît încă nu s-a reușit citirea lor.

Dar ei, membrii organizației clandestine regaliste care se ocupa de spionaj, de la cine primeau informațiile despre ședințele Comitetului salvării publice? Aici ajungem în domeniul cel mai întunecat și necercetat. După cum am mai remarcat, multe elemente pledează pentru faptul că sursa informațiilor nu putea fi decît unul dintre membrii comitetului. Dar cine? Trebuie să încercăm, spun cercetătorii din Apus, să-l căutăm pe trădător fără a pune temei pe reputația istorică a membrilor comitetului. Mai întîi de toate, pentru simplificarea problemei, trebuie să separăm din lista membrilor Comitetului salvării publice — citată mai sus — pe aceia care în mod fizic nu erau

În măsură să îndeplinească funcția de informatori ai regaliștilor. Cine dintre ei are un alibi ? După cum știm deja, în primul rînd principalul bănuît — Hérault de Séchelles. În plus, pot fi de la bun început eliminați Jeanbon Saint-André și Prieur din Marna, deoarece au fost mult timp plecați din Paris și nu au luat parte la ședințe. Billaud-Varenne și Collot d'Herbois încă nu erau membri ai comitetului în timpul ședinței din 2 septembrie 1793, despre care d'Antraigues a trimis o dare de seamă clienților săi străini. Couthon a stat tocmai în toamna anului 1793 mult timp la Lyon. Saint-Just alterna șederea la Paris cu vizitele la armatele operative. Lindet se afla în vestul țării și a fost rechemat la Paris abia la sfîrșitul lunii octombrie 1793. Robespierre ? În afară de faptul că ar fi o absurditate și un sacrilegiu să-l suspectezi pe „Incoruptibilul“, șeful efectiv al guvernului revoluționar, Robespierre a lipsit de asemenea deseori de la ședințele despre care ajungeau informații în mîinile lui d'Antraigues.

Așadar, mai rămîn trei. Dintre ei unul, Barère, a fost un om cu o reputație nu prea bună, a cărei carieră ulterioară a dovedit că era capabil de multe. Dar rapoartele conțin numeroase informații cu caracter specific militar (care cu ocazia verificării s-au dovedit a fi fost adevărate). După toate probabilitățile, Barère nu putea cunoaște asemenea detalii. Mai rămîn doi : Prieur din Côte-d'Or și Carnot — amîndoi erau la curent cu toate problemele militare. Atunci care din cei doi ? Pe calea analizei formale nu mai poate fi exclus nici unul din ei. Și aici ne vine în ajutor d'Antraigues. Constatăm că el nu face de loc un secret din numele informatorului său. În scrisorile sale către Las Casas din 20 și 27 august 1794, el precizează direct acest nume : Carnot. Lazare Carnot ! Omul simpatizat de toți, pe care mai întîi contemporanii, iar apoi istoricii burghezi l-au numit „Organizatorul victoriei“. E drept, istoricii burghezi îl simpatizau tocmai pentru faptul că el a fost printre iacobini o „cioră albă“. El năzuia să creeze o armată „obișnuită“, „regulată“, nu atît pentru că voia să pună capăt anarhiei, spiritului de partizanat, ci pentru că dorea să stăpînească, să subordoneze conducerii burgheze stihia înfricoșătoare a războiului revoluționar al poporului. Chiar și în zilele noastre bănuiala exprimată la adresa lui Carnot a provocat o vie indignare printre oamenii de știință burghezi influenți din Franța.

Și apoi ce preț se poate pune în general pe spusele lui d'Antraigues ? Există oare probe, în afara afirmațiilor acestui aventurier mai mult decît josnic ? La aceasta se poate răspunde că d'Antraigues nu prea ar fi avut motive să mintă în scrisorile

către Las Casas, fără a mai vorbi de faptul că noi am ajuns la Carnot prin excluderea aproape a tuturor celorlalți membri ai comitetului. Informații despre legăturile lui Carnot cu spionii regaliști din Paris nu există. Există în schimb o mărturie indirectă a legăturilor dintre Carnot și d'Antraigues. Când, în 1797, d'Antraigues a fost arestat în Italia de către soldații lui Napoleon Bonaparte (va fi vorba despre acesta în cele ce urmează), el a corespondat cu Carnot — care ocupa, ca și mai înainte, o funcție înaltă în guvern —, cerînd să se elibereze pașapoarte membrilor familiei sale.

Regaliștii puteau să-l ispitească pe Carnot nu atît cu bani, cît cu promisiunea de a-i asigura securitatea în cazul restaurării monarhiei Bourbonilor. În sinea lui, membrul Comitetului salvării publice Lazare Carnot nu prea credea în stabilitatea guvernului revoluționar. La un moment dat, el a fost chiar în mod direct învinuit că transmite inamicului secretele comitetului. A luat parte la lovitura de stat din 9 termidor. Ulterior a avut în mod vădit legături cu regaliștii, contacte cu armata intervenționiștilor. Analiza textului propriu-zis al buletinelor lui d'Antraigues s-ar părea de asemenea că îl indică pe Carnot. Ele conțin, după cum s-a mai spus, numeroase informații militare. Buletinul din 23 martie 1794 expune planul campaniei armatelor revoluționare în nordul Franței și în Belgia. Ordinele prin care se indica trupelor franceze să treacă la înfăptuirea acestui plan au fost semnate de Carnot, unele dintre ele cu puțin *înainte*, altele imediat *după* 23 martie. Multe dintre informațiile comunicate în buletine erau fără îndoială false și nu prea puteau proveni de la Carnot. Dar Carnot (dacă el era informatorul) nu era totuși singura sursă de informare a lui d'Antraigues. În plus, Carnot însuși putea, pentru a nu se demasca, să comunice, pe lîngă informații adevărate, și unele născocite.

Și totuși... Și totuși cele de mai sus nu constituie nici pe departe o dovadă. Căci am putea presupune că informatorul spionilor a fost unul dintre funcționarii Comitetului salvării publice, unul dintre secretari, poate unul dintre ajutoarele cu stare de spirit regalistă ale aceluiași Carnot. Nu era de loc necesar ca acest informator să fi luat parte la toate ședințele comitetului pentru a fi fost la curent în ansamblu cu hotărîrile organului suprem al cîrmuirii revoluționare. Erau suficiente pentru acesta convorbirile cu colegii de muncă, citirea proceselor-verbale ale ședințelor alcătuite de secretari, noile ordine semnate de membrii comitetului. Într-una din scrisorile pe care le trimitea la Londra o dată cu buletinele, Drake face o vagă

aluzie la un secretar al comitetului ca sursă a informației sale. Dar este posibil să fi făcut acest lucru din considerente de conspirație. În plus, pînă la întâlnirea personală cu d'Antraigues, care a avut loc mai târziu, Drake nu prea ar fi avut cum să știe numele spionului din Paris.

Probabil că misterul va fi dezlegat. Dar deocamdată arhivele continuă să păstreze secretul...

Dar Danton?

Danton a fost bănuît încă în anii revoluției că întreține legături cu serviciul de informații englez. După unele supoziții ale oamenilor de știință, tocmai probele existenței acestor legături, prezentate în ultimul moment juraților tribunalului revoluționar în timpul procesului dantonistilor, au hotărît definitiv soarta acestora.

Orice am crede despre moralitatea lui, Danton a fost un revoluționar burghez de seamă. El a adus o contribuție însemnată la desfășurarea revoluției în primele etape ale dezvoltării acesteia. Dar în timpul dictaturii iacobine, prin modul său de viață de proaspăt îmbogățit, prin aviditatea sa pentru bunuri materiale, pentru avuție, prin toate legăturile și simpatiile sale sociale, Danton gravita spre cercurile burgheze, nemulțumite de teroarea revoluționară, speriate de pericolul pierderii proprietăților, pe care o întrevedeau în năzuințele iacobinilor spre egalitate; el se manifesta ca un purtător de cuvînt al acestor cercuri. Lupta lui împotriva dictaturii iacobine s-a încheiat în primăvara anului 1794 cu pieirea lui și a prietenilor săi. Mai târziu, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, Danton a devenit erou recunoscut al republicanilor liberali. Istoricii care simpatizau cu aceștia, ca A. Aulard, acoperindu-l cu laude pe Danton, îl opuneau „dictatorului” Robespierre.

Mănușa a ridicat-o istoricul democrat A. Mathiez. Luînd apărarea lui Robespierre, el nu l-a cruțat pe Danton. În urma unor cercetări stăruitoare, efectuate ani de-a rîndul în arhive, a verificării unor acte de notariat, a unor acte de vînzare-cumpărare și a altor documente, Mathiez a emis împotriva acestuia învinuiri grave — de venalitate, colaborare cu palatul și cu servicii de spionaj străine.

Cum își dovedește Mathiez afirmațiile? Ei calculează cu scrupulozitate toate sursele legale posibile de venituri ale lui Danton (avocatura, salariul de deputat) și ajunge la concluzia că ele nu ar fi putut constitui nici măcar o bază pentru averea destul de mare pe care a apucat s-o încropească într-un timp scurt fostul avocat provincial. În 1787 valoarea diverselor bunuri aparținând lui Danton se ridica la numai 12 000 de livre, iar în 1794 ea ajunsese la peste 200 000. Urmează însă, oare, de aici că Danton a primit bani de la regaliști sau de la serviciul de spionaj englez? Asemenea multor altor deputați burghezi, Danton s-a ocupat, probabil, cu specularea bunurilor naționale (așa se numeau pământurile confiscate de la nobilii emigrați puse în vânzare în timpul revoluției). În plus, pe cînd a fost ministru, Danton a dispus de sume secrete foarte mari, pe care avea posibilitatea să le cheltuiască aproape fără nici un control. S-ar fi putut ca el să-și fi însușit și cîte ceva din capturile făcute de armata franceză în Belgia (și în privința aceasta găsim aluzii în documente). Toate acestea nu înfrumusețează, firește, chipul lui Danton, dar lasă nedovedită învinuirea de corupție și spionaj.

Există însă și alte mărturii. Încă la începutul revoluției, în noiembrie 1789, ambasadorul Franței la Londra îi raporta ministrului afacerilor externe: „...La Paris sînt doi englezi, unul cu numele de Danton, iar altul cu cel de Paré (secretarul lui Danton. — E. C.), bănuți de către unii că ar fi agenți speciali ai guvernului englez“. Ar fi greu să-l suspectăm pe diplomatul francez că ar fi avut idei preconceptuate despre Danton. Numele acestuia era pe atunci încă cu totul necunoscut, și ambasadorul îl considera chiar englez.

După arestarea lui Danton, printre hîrțiile sale s-a găsit o scrisoare a Ministerului de Externe englez către bancherul Perrégaux prin care se ordonanța achitarea unor sume destul de mari unor persoane indicate prin inițiale. Acești bani urmau să constituie recompensa pentru servicii aduse Angliei, printre altele pentru rostirea unor cuvîntări cu caracter provocator la adunările de la clubul iacobin. Nu este clar cum ar fi putut ajunge la Danton această scrisoare, dacă nu i-a transmis-o însuși bancherul Perrégaux.

Oricum ar fi interpretate asemenea mărturii directe, acuzația de spionaj adusă lui Danton este confirmată indirect și prin dovezile atestînd că el primise bani de la curtea franceză. În 1851 a fost dată publicității corespondența lui Mirabeau cu contele La Marck. În aceste scrisori personale, confidentiale, datînd din 1791, Mirabeau, care se afla el însuși în solda

curții, amintește ca despre ceva de la sine înțeles de faptul că Danton primea bani pentru ajutorul pe care îl acorda regelui la pregătirea unei lovituri contrarevoluționare. Una dintre persoanele care a colaborat cu Danton în aceste mașinații a fost un anume Talon, aventurier care a ocupat postul de șef al poliției secrete a regelui, organizator al propagandei regaliste. Plecând în străinătate și îmbogățindu-se în Anglia de pe urma unor speculații financiare, Talon a îndrăznit în 1803, la nouă ani după executarea lui Danton, să revină în Franța, dar a fost imediat arestat de poliția consulului Bonaparte. În depozițiile sale, el a relatat despre colaborarea sa cu Danton, arătând că acesta, fiind ministru al justiției, i-a procurat un pașaport pentru a pleca în străinătate atunci când pentru Talon a devenit periculos să mai rămână în Franța. Talon a confirmat că a dus tratative cu agenți englezi în legătură cu încercarea de a-l salva pe rege. În această chestiune i-a oferit ajutor tot Danton, care intenționa să atingă acest scop prin adoptarea unui decret de exilare. Dar Danton cerea, după spusele lui Talon, o sumă atât de mare, încât primul ministru al Angliei, William Pitt junior, nu era de acord s-o dea nici măcar după ce regele va fi fost salvat. Nu trebuie să credem că Talon a intenționat să defăimeze prin depozițiile sale memoria lui Danton. Mai curînd, dimpotrivă, Talon, fiind regalist, considera aceste acțiuni ale lui Danton întru totul lăudabile, deși nu dezinteresate. Așa că Talon nu avea motive să mintă.

Trebuie să adăugăm că încă un regalist, Théodore de Lameth, în memoriile sale, care au văzut lumina zilei abia în secolul al XX-lea, relatează în amănunțime, cu totul independent de Talon, această istorie a tratativelor purtate de Danton cu puteri străine, inclusiv Anglia, privitoare la salvarea regelui în schimbul sumei de 2 000 000 și la refuzul lui Pitt de a-și da acordul la achitarea unei asemenea sume.

Nu este necesar, pentru a confirma relatările lui Talon și Lameth, să reproducem în continuare numeroasele mărturii suplimentare pe care le prezintă Mathiez. Istoricul francez a încercat să „reconsidere“, prin prisma acestei versiuni, întreaga activitate a lui Danton în anii revoluției. Majoritatea specialiștilor au apreciat teoria lui Mathiez în ansamblu ca fiind nedovedită. Acești istorici au respins categoric, cu deplin temei, încercarea lui de a-l înfățișa pe Danton *numai* drept un șperțar și un spion, ignorînd rolul revoluționar, însemnat din punct de vedere obiectiv, pe care l-a jucat într-o serie de evenimente dintre cele mai importante ale acelor ani furtunoși.

În anii revoluției a dăinuit o permanentă stare de încordare în Franța, o teamă că secretele de stat vor fi vândute de spioni dușmanului, că agenți ai inamicului, camuflându-se în patrioți, vor lovi pe la spate republica iacobină. Istoricilor reacționari le place să vorbească despre „spionomania“ care ar fi existat în anii Marii revoluții franceze. Afirmția nu este întemeiată. E drept că în desfășurarea luptei politice li se atribuiau conducătorilor partidului înfrînt legături cu dușmanul, dar nu o dată aceste acuzații au fost false (de pildă, în cazul așa-numiților „turbați“, al iacobinilor de stînga și al altor curente politice).

„Aurul lui Pitt“ erau cuvintele nelipsite în gura oratorilor și în paginile presei. Pe de altă parte, nu poate fi omis faptul că în Franța revoluționară acționa într-adevăr agentura nobililor-emigranți, care primea bani de la puteri străine, că acționau și organizații de spionaj ale acestor puteri, în primul rînd ale Angliei. Am amintit deja de rețeaua de spionaj a lui d'Antraigues, care prin vînzarea buletinelor sale asigura de fapt finanțarea agenturii lui de către guvernele străine. Bani par-veneau nu numai prin mijlocirea lui Francis Drake, ci și prin aceea a ambasadorului Angliei în Elveția Wickham. Wickham era acela care transmitea subvențiile engleze armatei de emigranți a lui Condé, conducătorilor răscoalei contrarevoluționare din Lyon, organizatorilor propagandei regaliste din anii guvernării Directoratului.

Și mai strînse erau legăturile dintre contrarevoluționarii din Vendée și Londra care se realizau prin insula Jersey, unde se aflau mii de emigranți. A fost pus la punct un sistem de spionaj și transmitere regulată a informațiilor, așa-numita „Correspondență“, condusă de N. F. Prijean. Agenții „Correspondenței“ au acționat în nordul Franței timp de cîțiva ani.

Furișîndu-se pe lîngă satele cu stare de spirit iacobină și pe lîngă patrurile republicane, acești agenți se duceau la numeroasele case conspirative, denumite „case ale Correspondenței“. Au fost stabilite „trasee ale Correspondenței“ regulate, de la litoral spre Paris și spre alte centre ale Franței. Unele case conspirative erau descoperite de autorități, pe altele le părăseau chiar oamenii lui Prijean, pentru a nu provoca suspiciuni. Deosebit de ramificată era rețeaua „Correspondenței“ în Vendée și Bretagne. „Correspondența“ a luat parte nu numai la organizarea rebeliunii din Vendée, ci și la încercarea, întreprinsă în 1795, de

debarcare a armatei emigranților, care la scurt timp după aceasta a fost zdrobită de trupele republicane. Agenții lui Pitt au desfășurat chiar o propagandă în favoarea alipirii la Anglia a Vendéei, Bretagnei și a altor regiuni din nordul Franței.

Unul din șefii tipici ai „Corespondenței” a fost aventurierul englez Philippe d’Auvergne, căpitan, apoi amiral al flotei engleze. Încă înainte de revoluție, în timpul războiului dintre Anglia și Franța, el căzuse prizonier la francezi și... fusese înfiat de către ducele de Bouillon. Ducele a murit în 1792 și căpitanul englez, care visa să pună mîna pe posesiunile tatălui adoptiv, ura de moarte revoluția. Mai târziu, în timpul domniei lui Napoleon, în perioada încetării pentru un scurt timp a războiului dintre Anglia și Franța, d’Auvergne a venit la Paris ca să ceară averea tatălui său. Autoritățile s-au grăbit să-l bage la pușcărie pe sîcîtorul solicitator : acesta ar fi trebuit să știe că pămînturile asupra cărora își prezenta pretențiile ajunseseră în posesia primului consul Bonaparte în persoană !

Printre formele de activitate cele mai periculoase pentru Republică desfășurate în cadrul „Corespondenței” se înscrie trimiterea în Franța de bancnote false, care au început să fie tipărite în fabrici speciale din Londra încă din 1791. Rolul de falsificatori de bani a fost îndeplinit îndeosebi de preoți-emigranți. Baloturile cu bancnote false erau transportate în Franța pentru a-i asigura cu bani pe regaliști și pentru a provoca în țară haos financiar.

„Corespondența” a suferit în activitatea ei unele eșecuri serioase. Serviciul de informații al republicanilor trimitea pe insula Jersey, sub înfățișarea de emigranți, oameni de-ai săi care-i comunicau punctele unde intenționau să debarce regaliștii, încurcau multe dintre planurile acestora. Astfel, din 130 de emigranți înarmați trimiși în Franța sub comanda lui Prijean, el a fost singurul care a scăpat, ceilalți fiind luați prizonieri. În anii Directoratului și ai Consulatului, ministrul poliției, renumitul cameleon politic Joseph Fouché, a pus la punct un sistem de contrainformații, și astfel mulți agenți ai „Corespondenței” s-au lăsat prinși în plasa lui. Cu toate acestea, organizația a continuat să acționeze și după ce rebeliunile regaliste din nordul Franței au fost înăbușite și chiar și în primii ani ai Imperiului lui Napoleon : acum această rețea de spionaj se ocupa în principal cu culegerea informațiilor privitoare la pregătirile de invadare a Angliei de către armata franceză.

După ce Napoleon a instituit în 1806 blocada continentală, acțiunile agenților francezi s-au împletit strîns cu operațiunile contrabandiștilor, care se ocupau cu introducerea mărfurilor

interzise în Franța și în alte țări de pe continent. Rapoartele secrete erau ascunse sub pietroaiele de pe țărmul mării, în scobituri făcute în visle și în fundul bărcilor, care trebuiau desfăcute în bucăți pentru a se putea găsi mesajul ascuns. Se înmulțeau metodele de cifrare. Se trimiteau rapoarte sub formă de note, tratate științifice, descrieri tehnice și chiar rețete culinare. Zeci și sute de agenți cădeau, dar alții continuau munca darnic retribuită de serviciul secret britanic.

Din cazul abatelui Ratail ne putem face o idee de abundența cu care curgea aurul englez. În anii Consulatului (1799—1804), onorabilul abate și colaboratoarea sa, prostituata Julienne Spair, care acționau la Boulogne-sur-Mer, au primit de la englezi, pe lângă propriul lor salariu mare, circa 300 000 de franci pentru retribuirea agenților. Descurcărețul părinte Ratail și-a păstrat o parte considerabilă din această sumă mare, și serviciul de spionaj englez a trebuit să depună eforturi considerabile pentru a scoate de la dînsul măcar o parte din banii statului care se lipiseră de degetele lui.

Abatele Leclerc, care i-a luat locul lui Ratail, era un complotist abil și cu experiență. Dîndu-se drept avocat, el nu a părăsit Parisul nici în anii dictaturii iacobine, întreținînd legături cu mișcarea regalistă clandestină. Abatele călătorea în trăsură, sub diferite nume, pe tot litoralul nordic al Franței, culegînd informații despre trupele pe care Napoleon le concentra acolo în vederea debarcării în Anglia. Leclerc completa aceste informații cu știrile aduse de agenții săi de elită. Unul dintre ei era funcționar superior la Ministerul de Război, iar altul ocupa un post în secția administrativă a flotei maritime militare. Se găsea tordeauna și un pescar gata să ducă în secret în Anglia, contra unei recompense de 500 de franci, o scrisoare a „comerciantului La Rose“ (cum își spunea deseori Leclerc). Pescarii erau convinși că transmit mesaje particulare (Leclerc chiar le citea mai întîi conținutul scrisorilor, fără a pomeni, se înțelege, de rapoartele de spionaj scrise printre rînduri cu cerneală simpatică). Dintre agenții lui Leclerc a făcut parte, în 1804, ușuratica domnișoară Roussele-de-Préville din Boulogne, în vîrstă de 18 ani, poreclită „Nimfa“. Ea deveni un curier abil și norocos. Ministrul poliției Fouché le-a dat celor mai versați detectivi ai poliției sarcina de a-i depista pe Leclerc și pe agenții acestuia. Pornind de la depozițiile unuia dintre membrii organizației de spionaj, care fusese arestat, jandarmii erau cît pe ce să pună mîna pe Leclerc și pe „Nimfă“ la Abbeville, dar aceștia reușiră să se facă nevăzuți și să ajungă, după îndelungi tribulații, în Anglia.

Un număr de agenți englezi au eșuat datorită întâmplării. Astfel, Armand de Chateaubriand (vărul renumitului scriitor), agent al „Corespondenței“, a așteptat timp de o lună pe litoral corabia care trebuia să-l ducă spre Jersey. La începutul lunii ianuarie 1808 o mică ambarcație pescărească a sosit într-adevăr cu întârziere în portul stabilit și Chateaubriand a fost luat la bord. Vânturile au mînat însă ambarcația înapoi spre țărmul Franței. Atunci agentul „Corespondenței“ se grăbi să împacheteze într-o pînză impermeabilă rapoartele și hărțile ce se găseau asupra lui și să arunce pachetul în mare. Ofițerul gărzilor de frontieră la care au fost duși cei arestați a dat crezare afirmației lor că sînt pescari de pe insula Jersey : îi amenința numai internarea. Dar peste vreo două zile, valurile au aruncat pe țărm, la 30 de mile de locul spre care fusese împinsă nava, pachetul cu rapoarte și hărți. Prefectul departamentului la Manche poseda lista a 108 agenți activi ai „Corespondenței“. Primind rapoartele privitoare la arestarea așa-zişilor pescari și pachetul cu documente, el înțelese imediat cum stau lucrurile. Peste puțin timp Armand de Chateaubriand fu executat la Paris sub învinuirea de spionaj.

Cel mai mult s-a menținut Prijean — el a făcut 184 de călătorii în scopuri de spionaj din Jersey în Franța, dar în cele din urmă a fost trădat în vara anului 1808 de unul din agenții regaliști care s-a dat de partea Imperiului. După o noapte petrecută în închisoare, Prijean a cerut o întrevedere cu prefectul de Rennes și timp de 6 ore a relatat în toate amănuntele cele ce știa despre „Corespondență“ ; numele și înfățișarea agenților, casele conspirative și punctele de debarcare, parolele etc. Pentru „Corespondență“ aceasta a fost o lovitură mortală. Pe baza depozițiilor lui Prijean, la Rennes au fost arestați și judecați 30 de oameni. De altfel, nici Prijean și nici agentul care l-a denunțat nu și-au salvat pielea, ei au fost printre cei 9 trădători executați conform sentinței tribunalului.

Succesele serviciului secret englez se datorau unui număr de factori favorabili. Unii funcționari superiori civili și militari ostili dictaturii iacobine își ofereau singuri serviciile inamicului. După lovitura de stat din 9 termidor s-au activizat regaliștii camuflați care ocupau uneori importante posturi administrative. Un exemplu cunoscut este trecerea generalului Dumouriez de partea dușmanului și trădarea unui număr de alți generali. Unele persoane de acest tip deveneau agenți plătiți ai serviciului secret străin, uneori prin intermediul centrelor regaliste din străinătate, de genul organizației din Elveția a lui d'Antraigues.

Se pare că serviciul de spionaj englez nu a încercat să recurgă el însuși la organizarea de atentate împotriva principailor militanți ai revoluției. Cei din Londra considerau — nu fără temei — că asasinarea unuia sau altuia dintre revoluționari nu va schimba mersul general al evenimentelor. În plus, era mai comod să acționeze cu mâinile regaliștilor și, în general, ale tuturor dușmanilor guvernului revoluționar. Pumnalul Charlottei Corday, care a pus capăt vieții lui Marat, a fost îndreptat de girondini, legați deja prin multe fire de dușmanul înrăit al Republicii — Anglia.

În conștiința contemporanilor lupta înverșunată a Angliei împotriva revoluției franceze era pusă în legătură cu numele șefului guvernului englez — William Pitt junior. De aceea, nu este surprinzător faptul că în cercurile revoluționare se vorbea de necesitatea de a-l înlătura — în numele libertății — pe principalul inspirator al tuturor tiranilor care porniseră lupta împotriva poporului francez, primul ministru britanic Pitt.

Într-un buletin al lui d'Antraigues există informația că această problemă a fost discutată în luna septembrie 1793 în ședința Comitetului salvării publice. Nu cumva d'Antraigues a născocit această știre cu scopul de a face să crească însemnătatea și prețul informațiilor sale în ochii lui Drake și ai șefilor din Londra ai acestuia? Se pare că nu. După o întrevedere avută cu d'Antraigues, Drake a comunicat la Londra și numele unui oarecare Baldwin, care urma să săvârșească atentatul împotriva lui Pitt (informații identice au trimis la Londra și alți diplomați britanici. Ele proveneau tot de la d'Antraigues). Pe neașteptate însă s-au primit și informații din cu totul altă sursă.

La 13 octombrie 1793 a sosit în Anglia un anume Richard Ferris, cu niște misiuni din partea guvernului francez. Dar în loc să îndeplinească aceste misiuni, Ferris s-a prezentat la ministrul afacerilor externe Grenville și i-a trădat pe cei ce-l trimiseseră. Ferris era un preot catolic irlandez, care plecase încă înainte de revoluție în Franța. În 1791 el nu depuse jurământul laic, pe care noua lege revoluționară îl cerea preoților, fugi din Franța și se aciuă pe lângă armata emigranților. La sfârșitul anului 1792 Ferris s-a întors în Franța și, dându-se drept supus englez (războiul împotriva Angliei încă nu începuse), a obținut un pașaport britanic. Arhivele franceze confirmă existența unor legături și mai strânse între autoritățile revoluționare de la Paris și Ferris (printre altele, intenția de a-l folosi în vederea contacte or cu republicanii irlandezi). De altfel, aceste legături erau mereu umbrite de câte ceva — în august 1793 Ferris fu

chiar arestat în Franța. În toamna anului 1793 autoritățile franceze i-au permis irlandezului să plece în Anglia, în schimbul promisiunii lui de a îndeplini acolo misiuni de spionaj.

La început, Grenville i-a dat crezare lui Ferris și a hotărât să inducă în eroare cu ajutorul lui guvernul francez transmițând informații false. Dar peste puțin timp Ferris a încetat să mai inspire încredere : el se întâlnea cu un emigrant din Țările de Jos austriece, pe care autoritățile engleze îl considerau suspect, iar în „confesiunea” scrisă de el în Anglia a ascuns, fără îndoială, multe lucruri din trecutul său. De aceea Pitt și Grenville au ajuns în cele din urmă la concluzia că, nefiindu-le lămpede ce intenții are, nu trebuie să-i încredințeze nici un fel de sarcini. El a fost chiar considerat drept un eventual participant la complotul împotriva lui Pitt și pus sub observația poliției.

Baldwin, participantul principal la acest complot, după afirmațiile lui d'Antraigues, nici nu a mai sosit la Londra. Drake a comunicat, iarăși pe baza celor aflate de la d'Antraigues, că Baldwin, considerat incapabil pentru îndeplinirea unei misiuni de asemenea importanță, fusese arestat și ținut câteva luni la închisoare. În locul lui a plecat un fost aristocrat sub numele americanului Elias Tommin, dar nici acesta nu a ajuns în Anglia. În februarie 1794 Drake transmitea că prin Țările de Jos austriece vor porni spre Anglia elvețianul Collas și genovezul Godoni. Autoritățile austriece, anunțate de Londra, au reținut doi oameni care păreau să fie Collas și Godoni și au întrebat prevenitor guvernul englez cum ar dori să procedeze cu cei arestați. Grenville a răspuns imediat : „Să fie ținuți în temniță pînă la terminarea războiului”. Se pare că nu au existat nici un fel de dovezi ale participării celor arestați la complot, totuși au fost băgați la închisoare, ca să folosim expresia lui Șcedrin, „pînă la găsirea probelor”.

Astfel, datele de care dispunem nu ne permit să tragem concluzia dacă toate sau măcar unele din aceste persoane au avut vreo legătură cu pregătirea unui atentat împotriva lui Pitt și, chiar mai mult decît atît, dacă însuși complotul nu a fost cumva rodul imaginației șefului serviciului de spionaj regalist d'Antraigues. În schimb, serviciul de spionaj englez se gîdea chiar și la o metodă cu totul nouă de luptă : arma bacteriologică. Încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în timpul războaielor din America de Nord, lordul Amherst intenționa, cu scopul de a slăbi triburile indiene „rebele”, să răspîndească în rîndurile lor o epidemie de variolă. Contaminarea avea să se producă cu ajutorul unor pături infectate oferite

încrezătorilor „sălbatici“. În 1804, Bethier, ministrul de război al lui Napoleon, își prevenea subalternii că, judecînd după zvonuri, englezii intenționau să aducă pe coasta franceză șase sau șapte mii de saci cu lînă contaminată cu ciumă.

Servieta contelui d'Antraigues

Încă din vara anului 1796, cînd armata tînărului general Bonaparte a început să obțină în nordul Italiei o victorie după alta asupra forțelor superioare ale austrieilor, d'Antraigues a avut deja agenți printre ofițerii statului-major al lui Napoleon. În scrisorile lui F. Drake care se păstrează printre documentele Ministerului Afacerilor Externe al Angliei se întîlnesc aluzii la faptul că d'Antraigues a întreținut legături chiar și cu Bonaparte în persoană. La această chestiune vom mai reveni, iar deocamdată să vedem cine erau agenții lui Drake și d'Antraigues în statul-major al armatei generalului Bonaparte. Încă într-o scrisoare din 23 iunie 1796, trimisă de F. Drake din Veneția la Londra, se arată că omul său întreține contacte cu „comisarul general“ al trupelor franceze. O asemenea funcție nu exista pe atunci în armata franceză. Există însă un șef al administrației militare purtînd titulatura de „comisar organizator-șef“. În funcția aceasta s-au succedat rapid în iunie 1796 trei oameni. Primul dintre ei, Dainnier, a fost demis din motive de sănătate și din „lipsă de energie“. Despre succesorul său — Lamberte —, generalul Clarke, care a inspectat în noiembrie 1796 armata operativă din Italia, a remarcat că el „este talentat, dar nu și cinstit“. Lamberte fu înlocuit cu Villemannsie, care, după părerea aceluiași Clarke, avea „rezerve față de Republică“. Așadar, toți trei sînt suspecti, dar din lipsă de probe nu putem să ne pronunțăm care dintre ei era vizat.

Dar a mai existat un agent al lui Drake și d'Antraigues — „generalul Boulard“. S-au păstrat multe dintre scrisorile sale conținînd informații de spionaj. Sînt bine cunoscute numele tuturor generalilor lui Bonaparte, printre ei nefiind nici unul cu numele de Boulard. Prin urmare, ori agentul nu avea gradul de general, ori Boulard este un nume născocit. Scriso-

rile trimise de „Boulard“ datează toate din luna iulie 1796, după care informațiile despre el se întrerup pînă în 1798. În martie 1798 unul din agenții lui d'Antraigues comunica din Paris că generalul Boulard trebuie să sosească în curînd în capitală și să fie numit comandant al unei divizii ce urmează să fie trimisă la Havre. Peste încă cîteva luni, același agent transmitea că Boulard intenționează să ia parte la expediția pe care o pregătește Bonaparte (este vorba de expediția din Egipt) și a pornit, în acest scop, la drum cu vasul „Orient“. Raportul indica numele tovarășului de drum al lui Boulard — generalul Casabianca, bine cunoscut din documentele ce s-au păstrat.

În hîrtille lui d'Antraigues se găsește un indiciu important pentru determinarea adevăratului nume al lui Boulard — se arată că acesta s-a născut la Ardèche și a fost, pînă a intrat în armată, avocat. Dintre generalii armatei franceze care a acționat în Italia, originar din Ardèche era numai Bayard de Beaurevoir. El nu a fost însă niciodată avocat și a rămas în Italia pînă în 1799, deci nu a putut să plece cu Bonaparte în Egipt. Generalul Cervier s-a născut în apropiere de Ardèche și avea (conform unei aprecieri a lui Clarke) idei nu prea favorabile Republicii. Dar după luna martie 1797 el nu a mai servit în armată. Avocat înainte de a intra în armată a fost generalul Cervoni. El s-a născut în Corsica. Este întru totul posibil ca înainte de revoluție Cervoni să fi fost avocat la Ardèche, unde, în acest caz, l-a cunoscut probabil d'Antraigues. Dar nu există nici un fel de mărturii documentare despre aceasta. Cariera militară a lui Cervoni coincide, în linii generale, cu cariera lui „Boulard“. Cervoni a fost transferat în 1798 în armata concentrată în nordul Franței în vederea operațiilor împotriva Angliei. La 15 februarie 1798 el a fost numit general de divizie. Toate acestea sînt însă insuficiente pentru a transforma o presupunere într-o certitudine, o ipoteză într-un fapt stabilit cu precizie.

În legătură cu activitatea agenților regaliști și străini în statul-major al generalului Bonaparte este necesar să examinăm împrejurările arestării șefului lor — contele d'Antraigues. D'Antraigues se afla cu familia sa la Veneția cînd aceasta a fost asediată de trupele franceze. Contele a încercat, luînd în grabă cetățenia rusă, să plece din oraș ca membru al suitei lui Mordvinov, ambasadorul țarului. Atît faptul că d'Antraigues se afla la Veneția, cît și felul în care intenționa să dispară din oraș le erau cunoscute autorităților franceze. Cu toate acestea, d'Antraigues reuși să treacă cu bine, împreună cu personalul ambasadei ruse, de dispozitivul trupelor franceze. Dar la

27 mai 1797 el fu recunoscut la Triest de jandarmii francezi și arestat. Avea cu sine numai o servietă, care conținea probabil documente deosebit de importante.

Din Triest, d'Antraigues a fost adus, sub o pază puternică, la Milano, unde a fost ținut în detențiune severă. Tot la Milano au venit și soția și fiul lui d'Antraigues. În memoriile sale, Napoleon Bonaparte descrie astfel evenimentele care au urmat (despre sine însuși el scrie la persoana a treia): „Generalii Berthier și Clarke au procedat la verificarea a tot ce s-a găsit în servieta lui d'Antraigues, au încheiat un proces-verbal, au examinat toate documentele și au trimis totul la Paris. Guvernul francez a dispus ca d'Antraigues să fie judecat de o comisie militară, conform legilor Republicii. Între timp însă, el a suscitât interesul lui Napoleon, care a avut câteva întrevederi cu el. Fiind conștient de întregul pericol care plana asupra lui în situația în care se afla, d'Antraigues s-a străduit să-i placă aceluia de care depindea soarta lui, a vorbit cu el fără a tăinui nimic, i-a dezvăluit toate intrigile din acel timp și i-a trădat secretele partidei sale. Reuși să-i placă lui Napoleon. Dându-și cuvântul de onoare că nu va fugi, el obținu permisiunea să stea în oraș fără pază. După un oarecare timp, i s-a acordat posibilitatea de a fugi în Elveția“. Cum i se întâmpla deseori când își scria memoriile, Napoleon, în timp ce expunea formal toate împrejurările chestiunii (mai ales dacă erau oricum cunoscute), trecea multe lucruri sub tăcere. Nu încapă îndoială că a procedat la fel și în cazul de față.

Cu puțin timp înainte de arestare d'Antraigues avusese o întrevedere cu un alt membru important al organizației clandestine regaliste — Montgaillard. În cursul convorbirii Montgaillard l-a pus la curent pe d'Antraigues cu întregul tablou al organizării regaliștilor în Franța. Un rezumat al acestei convorbiri se afla în servieta lui d'Antraigues și fu citit de Napoleon. Dar acest rezumat a lipsit dintre hîrțile transmise la Paris! În locul lui s-a păstrat doar o copie alcătuită de d'Antraigues la cererea lui Bonaparte în timpul îndelungatei lor întrevederi fără martori. Mai târziu, povestind acest episod lui Mordvinov, d'Antraigues relata că rezumatul avusese treizeci și trei de pagini. „Copia“ care s-a păstrat în arhive nu are decît șaisprezece pagini. Pentru a-i liniști pe regaliștii alarmați, d'Antraigues afirma că acea copie conținea doar informații false, fiind dictată de Bonaparte. (Este foarte probabil că Bonaparte, pe lângă altele, a căutat să-l compromită pe d'Antraigues în ochii regaliștilor, determinîndu-l astfel pe versatul complotist să treacă de partea lui.) Această declarație a lui

d'Antraigues este dezmințită însă de faptul că informațiile cuprinse în copia rezumatului *coincide* cu alte materiale privitoare la activitatea agenturii regaliste. Într-un cuvânt, ambele părți — atât Napoleon cât și d'Antraigues — trec ceva sub tăcere în explicațiile pe care le dau și recurg la șiretlicuri. Asupra a ce a considerat Napoleon necesar să elimine din textul rezumatului putem face doar presupuneri — probabil ceva ce compromitea pe unii ofițeri de-ai săi sau alte persoane la care ținea. Hîrțiile trimise la Paris informau doar despre trădarea generalului Pichegru.

Se înțelege că după arestarea și punerea sa în libertate, d'Antraigues a fost privit în cercurile regaliștilor și ale șefului lor, Ludovic al XVIII-lea, ca o figură suspectă, cu toate că nu a pierdut încrederea clienților săi străini. Mai interesant este faptul că nici relațiile dintre Napoleon și d'Antraigues nu erau, după cum ne vom convinge, de loc cordiale. Probabil că la încheierea tîrgului ambele părți s-au păcălit bine de tot una pe alta. În memoriile sale, Napoleon își manifestă îndeosebi indignarea împotriva lui d'Antraigues pentru un pamflet pe care l-a publicat acesta, descriind temnițele, precum și torturile la care a fost, chipurile, supus și, în plus, aducînd la cunoștința lumii, cu o demnă modestie, curajul de care a dat el dovadă în această situație. Napoleon însă păstrează tăcerea asupra feiului cum a încercat să se răzbune. Dar despre aceasta mai tîrziu ; să relatăm mai întîi despre trădarea lui Pichegru.

O încăierare în zori

Contele Maurice de Montgaillard a fost unul dintre cei mai importanți agenți dubli care au acționat în timpul Marii revoluții franceze. Adevăratul nume al acestui om urît, ghebos, cu nasul mare era Roques. Provenea dintr-o familie de nobili scăpătați și pînă la revoluție a servit ca ofițer într-un regiment care a luptat împotriva englezilor pe insula Martinica. După reîntoarcerea sa în Franța, el reuși să facă o partidă bună și să cîștige încrederea ministrului de finanțe Necker, ceea ce a contribuit mult la cariera sa. După izbucnirea revoluției Montgaillard a intrat în serviciul secret al regelui și a fost unul dintre organizatorii fugii nereușite a lui Ludovic al XVI-lea la

Varennés. În anii dictaturii iacobine Montgaillard a continuat să rămână în Franța și nu a fost nici arestat, nici supus vreunor persecuții. Este clar că aceasta s-a datorat faptului că vicleanul aventurier a reușit să intre în serviciul secret al guvernului revoluționar.

Cînd Montgaillard a sosit, în 1794, în dispozitivul armatei austriece, iar apoi a plecat la Londra, unii l-au socotit un emisar secret al lui Robespierre, iar alții un aristocrat francez care reușise să se salveze din mâinile sanculoților. La Londra Montgaillard a fost primit de reprezentanți ai aristocrației de la curte și de primul ministru Pitt în persoană, care i-a propus să intre în serviciul secret englez. Francezul a acceptat propunerea, știind că englezii îi plătesc bine pe agenții de preț. Revenind pe continent, Montgaillard a pătruns repede în anturajul șefului armatei de cinci mii de emigranți, prințul Condé. Acesta l-a trimis la Londra să solicite un ajutor financiar, deoarece armata emigranților resimțea o acută lipsă de fonduri. Montgaillard s-a întors aducînd promisiunea unei mari subvenții engleze și a unei subsidii suplimentare pentru serviciul secret. Prințul Condé l-a numit imediat șef al serviciului secret.

Montgaillard a căutat să obțină repede un succes însemnat și, în acest scop, a hotărît să încerce să-l atragă de partea emigranților pe Pichegru, unul dintre cei mai cunoscuți generali republicani în acel timp (1795—1796), care simpatiza pe ascuns cu regaliștii. Greutatea consta în a stabili legătura cu Pichegru, care era ținut sub observație de trei reprezentanți speciali ai Directoratului francez. Montgaillard a recurs la serviciile unui anume Louis Fauche-Borel, un librar din orașelul elvețian Neuchâtel. Montgaillard i-a promis acestuia marea cu sarea în cazul restaurării monarhiei : un milion de ludovici de aur, postul de inspector-șef al bibliotecilor franceze, decorațiile cele mai înalte și alte favoruri. În caz de insucces, Fauche-Borel urma să primească totuși solida sumă de o mie de ludovici de aur.

În iulie 1795 Fauche-Borel, căruia i-a fost atașat ca ajutor vechiul spion prusian Courand, a pornit la drum. În cele din urmă Fauche-Borel a ajuns la Pichegru și, folosind cu dărnicie banii englezilor, a reușit să intre în tratative cu acesta. Dar librarul a provocat neîncrederea generalului ; acesta i-a spus chiar aghiotantului său : „Mă veți îndatora foarte mult dacă îl veți împușca pe acest domn cînd va mai veni la mine”.

Informațiile cu privire la tratativele lui Pichegru cu agenții străini nu au scăpat atenției serviciului secret francez din

Elveția, condus de secretarul ambasadei franceze Bacher și de fostul membru al Convenției Bassal. Guvernul francez a dispus arestarea lui Fauche-Borel. La 21 decembrie el fu prins la Strasbourg. Fauche-Borel arsesese toate documentele periculoase, în afara unuia. (Nu este exclus ca însuși Pichegru și șeful poliției locale, Fischer, să-i fi creat iscoadei regaliste timpul necesar pentru a distruge hîrțile compromițătoare, informîndu-l dinainte că va fi arestat.) Este vorba de un bilețel de la prințul Condé, pe care l-a primit cu puțin timp înainte de arestare și l-a ascuns într-un compartiment secret al servietei sale. Se pare că polițiștii lui Fischer nu au scotocit prea atent prin servietă; bilețelul nu a fost găsit. Fauche-Borel a reușit să-l corupă pe temnicer și să-și asigure sprijinul unor persoane influente. În curînd el fu pus în libertate din lipsă de probe. (Tratativele cu Pichegru au fost continuate de alți agenți.) Trebuie doar să adăugăm că persoana care a îndreptat autoritățile franceze pe urmele lui Fauche-Borel nu a fost, după toate probabilitățile, nimeni altul decît Montgaillard. Acesta scontase la început că Fauche-Borel avea să țină legătura cu Londra numai prin el, Montgaillard, și că el își va putea însuși o parte importantă a banilor destinați de guvernul lui Pitt coruperii lui Pichegru. Dar Fauche-Borel a socotit că propriul său buzunar este un loc mult mai potrivit pentru acești bani și a intrat nemijlocit în corespondență cu ministrul Angliei în Elveția Wickham. La rîndul lor, englezii au priceput, deși cu întîrziere, că banii pe care îi puneau cu dărnicie la dispoziția lui Montgaillard nu erau utilizați în vederea răsturnării guvernului Republicii Franceze, contele considerînd oportun să-i folosească pentru nevoi mai urgente, în special pentru cheltuielile sale personale. Și, lucrul cel mai important era că de la Montgaillard te puteai aștepta la orice. În noiembrie 1797 Drake i-a trimis la Londra lui George Canning o scrisoare în care îl prevenea alarmat: „Nu ar fi lipsit de importanță ca lordul Malmesbury (unul dintre cei mai de seamă diplomați ai timpului. — E.C.) să ia cunoștință de faptul că Montgaillard posedă talentul de a imita cu exactitate orice scris. Cunoșcînd acest lucru, eu am avut o grijă deosebită ca să nu încapă în mîna lui un model al semnăturii mele. În toate cazurile cînd am fost în situația de a răspunde la scrisorile lui, secretarul meu îi scria un bilețel adresat, formal, la persoana a treia“. Este drept că Drake greșea întrucîtva: acest „talent“ nu-l posedă Montgaillard personal, ci colaboratorul său, abatele Monté, ceea ce nu schimba mare lucru. Contele obosi însă și el să îndure o neîncredere atît de jignitoare, .

Ce-i mai rămînea de făcut șefului serviciului secret al emigranților, jignit în cele mai bune sentimente ale sale, decît să se recompenseze vînzînd Directoratului informațiile despre Fauche-Borel și tratativele sale cu Pichegru ? Montgaillard a făcut pentru aceasta un drum special la Veneția și a avut o întrevvedere cu ambasadorul francez, căruia i-a transmis toate datele necesare.

După o astfel de călătorie, întoarcerea la armata lui Condé devenea, firește, cam riscantă. În loc de aceasta, Montgaillard i-a scris prințului o scrisoare convingătoare arătînd că intenționează să părăsească politica și să se stabilească pașnic în Franța. Numai că el, Montgaillard, nu știe ce să facă cu corespondența secretă a lui Condé, care se află la el — doar nu avea s-o transmită Directoratului ? Prințul a înțeles aluzia și i-a trimis un cec în valoare de 20 000 de franci. Montgaillard a primit cu plăcere cecul. S-ar putea chiar spune cu recunoștință, dacă pungașul nu și-ar fi însușit atît de bine proverbul englez că „recunoștința este o anticipare a viitoarelor binefaceri”. Acestea nu mai erau de așteptat de la Condé, și Montgaillard, socotind, din această cauză, că era de prisos să continue corespondența cu prințul, devenită inutilă, a pornit, luînd cu sine toate documentele secrete, spre Franța. Pentru orice eventualitate, înainte de a pleca, Montgaillard i-a făcut la Veneția o vizită lui d'Antraigues și l-a informat prin acesta pe regele emigranților, Ludovic al XVIII-lea, despre tratativele sale cu Pichegru. E drept, călătoria nu a fost scutită de un incident penibil. Fauche-Borel l-a ajuns pe Montgaillard într-un hotel din Elveția. Prost-crescutul oaspete l-a sculat pe călător din somn la ora 6 dimineața. Fostul librar avea mușchi vînjoși și, în plus, pentru mai multă siguranță venise însoțit de un văr...

Ce s-a petrecut apoi știm îndeosebi din „Memoriile” publicate ulterior de ambii părtași la încăierare. Fără a se fi înțeles, amîndoi evită în relatările lor amănuntele neplăcute (acestea au ajuns să fie cunoscute cu prilejul studierii scrisorilor lui Fauche-Borel, scrise pe urmele proaspete ale evenimentelor). Totuși cele două relatări seamănă prea puțin între ele. Fiecare din cei doi aventurieri a căutat să se înfățișeze cu aureola unui nobil cavaler fără frică și prihană, împrôșcînd cu noroi pe adversarul său.

Oricum ar fi stat lucrurile, Fauche-Borel i-a smuls cu forța lui Montgaillard servieta. Dar în servieta nu s-au găsit nici un fel de documente importante. Atunci aventurierul din Neuchâtel l-a obligat pe Montgaillard, care avea mult respect pentru dreptul pumnului, să mărturisească că hîrțiile se află într-o

ascunzătoare la Basel. Aflînd unde se găsesc documentele, Fauche-Borel îi dădu, în sfîrșit, drumul pungașului său de complice și plecă în grabă la Basel. Acolo îl aștepta o amară dezamăgire. În ascunzătoare se aflau, într-adevăr, hîrtii destul de importante, dar documentele cele mai secrete și mai periculoase pentru regaliști fuseseră puse de prudentul Montgaillard la adăpost în altă parte, păstrîndu-și-le ca un bun instrument de șantaj.

Curînd după această tristă întîmplare, trupele franceze au ocupat Veneția și Bonaparte a intrat în posesia hîrtilor lui d'Antraigues, dintre care o parte, inclusiv materialele private la Pichegru, le-a trimis la Paris. Pichegru fu arestat și acuzat de trădare, dar reuși să fugă. Iar contele Montgaillard deveni un republican zelos, iar apoi un tot atît de zelos bonapartist. În 1810 contele era să fie închis pentru datorii, dar Napoleon i le-a plătit și i-a fixat un respectabil salariu anual de 14 000 de franci, folosindu-l pentru diverse misiuni de spionaj. După restaurarea Bourbonilor, Montgaillard explica, fi-rește, în dreapta și-n stînga că în adîncul sufletului a fost și a rămas totdeauna regalist, dar aceste afirmații nu mai aveau credit.

Idila de la piramide și explozia din strada Saint-Nicaise

Încă înainte de lovitura de stat de la 18 brumar, care l-a adus la putere pe Napoleon, acesta a devenit ținta unui șir de comploturi organizate împotriva lui din inițiativa spionajului englez.

Era în 1798. Directoratul dorea să-l trimită undeva cît mai departe de Franța pe tînărul general Bonaparte, care repurtase o seamă de victorii strălucite în Italia. Bonaparte devenea prea popular. Ambițiosul general era un concurent din ce în ce mai primejdios pentru acest guvern șubred, care nu se bucura de prestigiu. Bonaparte a fost trimis în Egipt în fruntea Armatei de răsărit, și în sinea lor directorii au oftat ușurați cînd amiralul englez Nelson a distrus flota franceză la Abukir.

Acum, pentru armata franceză și pentru generalul ei, drumul spre patrie era serios barat de blocada maritimă engleză. În bărălia de la piramide, Napoleon i-a învins pe mameluci — armata feudală a cîrmuitorilor Egiptului —, totuși n-a reușit să înăbușe rezistența poporului față de cotorpitori. Multe luni Franța nu a primit nici un fel de știri demne de crezare despre victoriile și înfrîngerile Armatei sale de răsărit.

În schimb spionajul britanic nu ducea lipsă de astfel de știri. Agenții săi mișunau în Egipt și în Siria și învăluiseră ca într-o pînă de păianjen întreaga armată franceză. Pentru supravegherea porturilor ocupate de francezi au fost desemnate fregate speciale de pază din flota engleză. Cartierul general al serviciului de informații a fost instalat pe vasul de război „The Lion”. Acolo s-a născut, în mintea unuia dintre conducătorii rețelei de spionaj, John Barnet, ideea de a decapita armata inamică prin asasinarea lui Napoleon. Desigur, șanse de a pătrunde pînă la general — bine păzit — n-ar fi putut avea decît un ofițer din armata acestuia, de preferință cineva pe care comandantul să-l cunoască personal. Barnet se gîndi că pentru acest rol se potrivește cel mai bine un ofițer francez de care Bonaparte tocmai în acel moment voia să se debaraseze.

Acesta era un tînăr numit Fouret. Soția sa, îmbrăcată bărbătește, se strecurase în convoiul militar și, împreună cu Armata de răsărit, ajunsese pînă în Egipt. Frumoasa blondină atrăsese repede atenția lui Bonaparte și devenise metresa lui.

Nu este de mirare deci că serviabilului general Berthier, șeful statului-major al Armatei de răsărit, îi veni o idee : Fouret era curierul ideal care trebuia să ducă la Paris știri despre operațiile trupelor franceze din Egipt ! Desigur, avînd în vedere blocada engleză, călătoria se anunța plină de primejdii, iar tînărul ofițer, plecînd să îndeplinească importanta misiune ce-i fusese încredințată, nici nu se putea gîndi să-și ia cu el soția. Și astfel madame Fouret, pe care soldații republicani o numeau „regina noastră orientală” sau „Cleopatra”, a rămas în Egipt, în timp ce soțul ei, purtînd cu sine depeșele statului-major, s-a îmbarcat pentru a încerca să răzbată prin blocadă.

Curînd însă, el a ajuns nu în Franța, ci prizonier la englezi, iar John Barnet, foarte bine informat despre toate, îi deschise ochii soțului înșelat. (Abilul spion trecu sub tăcere numai faptul că mai întîi încercase să și-o facă agentă chiar pe madame Fouret și că abia după eșecul acestei încercări se hotărîse să recurgă la serviciile soțului.) Barnet, în aparență cu mult tact și fără vreo intenție, îi dădu a înțelege lui Fouret ce rol îi rezervaseră Napoleon și Berthier. Această scenă, atît de bine

jucată pe vasul britanic, aproape că l-a pregătit pe francez pentru misiunea pe care i-o destinase spionul englez. Clocotind de mînie, ofițerul hotărî să se întoarcă în Egipt ca să-și răzbune onoarea. Dar cînd Fouret, cu ajutorul englezilor, s-a înapoiat în Egipt și a pătruns în dispozitivul Armatei de răsărit, bunul-simț și cinstea ostășească l-au determinat să refuze să devină unealta spionajului inamic. Demisionă și reuși să ajungă în Franța.

Firește, dorința serviciului de spionaj englez de a-l înlătura pe Napoleon nu a fost dată uitării atunci cînd acesta a devenit prim-consul, adică guvernant al Franței, învestit de fapt cu puteri nelimitate. Londra a încercat să înfăptuiască această dorință cu mîinile regalștilor.

Încă în primăvara anului 1800 șuanii (partizanii înarmați ai Bourbonilor care continuau războiul de francțirori) își propuseseră să atace escorta ce însoțea careta primului consul și să-l răpească pe Napoleon pe drumul dintre Paris și Malmaison, unde se afla palatul soției sale, Josephina.

...Pentru 3 nivôse anul VIII al Republicii (24 decembrie 1800), la Opera din Paris era anunțată prima audição a oratorului „Facerea lumii” de Haydn. Orchestra, alcătuită din 250 de instrumentiști de prima mîină, și participarea celor mai buni soliști vocali făgăduiau un succes fără precedent. Deși prețurile erau duble, casa de bilete fu luată cu asalt. Se știa că va asista și primul consul cu soția sa.

Seara, în vreme ce careta lui Napoleon se îndrepta spre teatru, pe îngusta stradă Saint-Nicaise s-a produs o explozie. Napoleon a scăpat teafăr numai datorită goanei turbate a echipajului său. Geamurile de la careta Josephinei, care îl urma la o distanță de cîteva zeci de metri, zburară în țandări. Spațiul dintre cele două echipaje se umplu de morți și de răniți scâldați în sînge. Forța exploziei, provocată de o mașină infernală, este ilustrată în mod elocvent de faptul că 46 de case situate în apropiere au fost avariate. Fără a se arăta înspăimîntat, Napoleon ascultă oratoriul, deși buzele îi tremurau, apoi părăsi în grabă teatrul.

În aceeași seară primul consul îi exprimă ministrului poliției, Fouché, convingerea sa că mașina infernală fusese pusă de iacobini. Considerațiile lui Fouché, care era de părere că atentatul avea altă origine, n-au stîrnit decît ironie : desigur, fostul membru al Convenției, fostul iacobin „de stînga” caută acum să-și acopere prietenii de altădată. Convingerea lui Napoleon era întărită de faptul că mașina infernală care explodase în strada Saint-Nicaise era o copie fidelă a mașinii construite toc-

mai pe acea vreme de un oarecare Chevalier, un revoluționar ce se ridicase împotriva regimului consular. Fouché, printr-un agent al său, aflase despre această invenție. În noaptea de 7 spre 8 noiembrie, prietenii lui Chevalier fuseseră ridicați și interzicți în închisoarea Temple. Acum, după atentatul din strada Saint-Nicaise, câțiva iacobini au fost trimiși la eșafod. Au fost alcătuite liste de proscriși cuprinzând persoane cu vederi revoluționare, care au fost deportate la muncă silnică în colonii. Ascultător, Fouché a executat ordinul primului consul de a zdrobi opoziția „iacobină” față de noul regim.

Dar ministrul poliției se convinsese acum definitiv că era vorba de un complot regalist. Unul dintre agenții cei mai experimentați, Duchâtelier, fusese trimis în Bretania cu misiunea de a se informa asupra legăturilor conducătorului șuanilor, Georges Cadoudal, cu Parisul. Duchâtelier a aflat repede că doi acoliți ai lui Cadoudal, Saint-Réjant și Limauélan, pleaseră în taină la Paris. Dar Cadoudal socotea că nu ar fi avut nici un rost să fie asasinat primul consul — locul acestuia l-ar fi ocupat un altul, iar regaliștii nu s-ar fi ales cu nimic. Era mai bine ca Bonaparte să fi fost răpit și ținut ca ostatic.

Saint-Réjant și Limauélan au sosit la Paris tocmai în momentul când poliția raporta despre descoperirea mașinii infernale a lui Chevalier. Șuanii au hotărât să urmeze exemplul lui Chevalier și, făcând uz de legăturile pe care le aveau în capitală, au purces la confecționarea mașinii infernale. La 24 decembrie ei au plasat pe strada Saint-Nicaise o căruță în care se afla mecanismul încărcat cu exploziv. Dar explozia a fost declanșată cu o secundă mai târziu decât prevedea planul și careta lui Napoleon a trecut cu iuțeala fulgerului pe lângă primejdie. Șuanii s-au ascuns într-o casă conspirativă din Paris.

Fouché și ajutorul său Réal au luat conducerea anchetei. La locul exploziei a fost găsit cadavrul calului înhămat la căruța cu mașina infernală. Interogarea unor geambași a permis să se stabilească repede că acest cal fusese cumpărat de un oarecare Carbon. Poliția aflase mai înainte că acest Carbon era un om al șuanilor sosiți la Paris. Au început cercetări. Cu ajutorul unor rude ale sale, Limauélan reuși să fugă la timp în Bretania, apoi emigră în America. La 18 ianuarie 1801 Carbon a fost arestat într-o cârciumă, unde venea uneori, când își părăsea ascunzătoarea. Carbon a trădat numele a doi șuani care îi ajutaseră pe Saint-Réjant și Limauélan. Pe Saint-Réjant la început n-au reușit să-l prindă — el părăsise casa conspirativă cu două ore mai înainte de sosirea poliției, uitând însă să ardă hîrțile. In această casă, polițiștii lui Fouché au găsit o scrisoare a lui

Cadoudal și o relatare a lui Saint-Réjant referitoare la pregătirea atentatului. Obținând noi informații, poliția a început să-i aresteze, unul câte unul, pe cei care dăduseră ajutor complotiștilor, în afară de câțiva, care au fost puși sub observație. Astfel s-a dat de urma lui Saint-Réjant, care a fost prins și executat, împreună cu Carbon, la 20 aprilie 1801. Fouché a trimis în Bretania doi agenți cu misiunea de a-l otrăvi pe Cadoudal. Dar șeful șuanilor a reușit să descopere planul ministrului poliției. După o judecată sumară, cei doi agenți au fost spânzurați de cei mai apropiați copaci. Simțind că începe să-i fugă pământul de sub picioare, Cadoudal s-a văzut din nou nevoit să părăsească pământul Franței.

La câteva luni după eșecul atentatului din strada Saint-Nicaise, într-o altă capitală europeană — la Petersburg — a reușit complotul ofițerilor din gardă împotriva țarului Pavel, care începuse să promoveze o politică de apropiere față de Franța. Era limpede pentru toată lumea că firele complotului, la fel ca în cazul atentatului de la Paris, duceau la Londra. Nu degeaba Napoleon, aflând despre evenimentele din capitala Rusiei, a exclamat: „Au dat greș cu mine englezii la Paris în 3 nivôse, dar la Petersburg n-au dat greș!” De altfel, serviciul de spionaj englez va încerca să-și repare și eșecul de la Paris.

La începutul anului 1803, Cadoudal și ajutoarele sale care se aflau în Anglia i-au propus contelui d'Artois, fratele lui Ludovic al XVIII-lea, planul unui nou atentat asupra lui Napoleon. În caz de reușită, puterea urma să fie preluată de popularul general Moreau (care era socotit republican, deoarece se afla în opoziție față de Bonaparte, dar în secret simpatiza cu regaliștii) și de generalul Pichegru, exilat în colonii, de unde fugise în Anglia. Mai târziu, pentru conducerea regaliștilor trebuia să vină în Franța unul dintre prinții din casa regală — contele d'Artois sau ducele de Berry. Napoleon a aflat câte ceva despre noul complot (dar fără nume concrete și date precise) prin intermediul spionilor săi din anturajul diplomaților englezi (lucru despre care vom mai vorbi). Multă vreme poliția regimului consular nu a împiedicat activitatea regaliștilor. Napoleon voia ca Moreau să se compromită prin participarea la complot, iar prinții Bourboni să vină în Franța și să cadă în cursa ce le fusese întinsă.

Cadoudal a hotărât ca împreună cu un grup de partizani de-ai săi să-l răpească pe primul consul. Șuanii aflați în capitală afluă că la 30 august 1803 sosise la Paris principalul lor șef, Cadoudal, care se bucura în rîndurile lor de cea mai mare autoritate. Despre sosirea acestuia ei au vorbit unei persoane pe

care o credeau demnă de toată încrederea și care în realitate era un agent al poliției. Dar informația căpărată de acest agent era insuficientă pentru prinderea lui Cadoudal, care, prevăzător, nu înnopta niciodată de două ori în aceeași casă. Vânătoarea a durat luni de zile. Poliția n-a reușit să dea de căpetenia șuanilor, deși guvernul lui Napoleon, la fel ca în anii luptei împotriva rebeliunii din Vandeea, a creat din nou coloane mobile care au scotocit într-una regiuni întregi din Vandeea și Bretania, unde se credea că se ascunde Cadoudal. Fouché a pus în acțiune arma sa secretă : „geografia șuanilor“, cum numea el o cartotecă întocmită de Ministerul Poliției. Această cartotecă cuprindea date amănunțite despre 1 000—1 200 de regaliști dintre cei mai activi, despre casele conspirative folosite de ei etc.

În ianuarie 1804 a sosit în Franța generalul Pichegru, însoțit de alți câțiva emigranți. La 28 ianuarie a avut loc întâlnirea dintre Moreau, Pichegru și Cadoudal. Dintre ei, singurul care avea trecere în noua Franță postrevoluționară era Moreau, dar acesta avea ezitări, nefiind ferm convins că trebuie să sprijine restaurarea Bourbonilor. Cei trei s-au despărțit nemulțumiți unul de alții.

Între timp, poliția primului consul a dat totuși de o urmă. A fost arestat un șuan care a indicat unele locuințe conspirative utilizate de ei. Astfel a fost descoperit un servitor al lui Cadoudal și, după un temeinic interogatoriu, fiind „luat din scurt“ (adică torturat), arestatul a mărturisit tot ce știa despre casele conspirative unde se ascundea Cadoudal.

Au mai trecut însă câteva luni pînă cînd poliția, care-l urmărea pas cu pas pe conducătorul șuanilor, a reușit să pună mîna pe el. Ceilalți participanți la complot au fost prinși de poliție treptat, unul cîte unul. Mulți dintre ei au sfîrșit sub cuțitul ghilotinei. Pichegru a fost găsit mort în celula sa. Moreau a fost exilat pe viață din Franța. Astfel s-a terminat noua încercare a serviciului de spionaj englez de a-l doborî pe Napoleon cu ajutorul regaliștilor.

Pentru a-i intimida și mai mult pe Bourboni, Napoleon ordonă trupelor sale să-l captureze pe ducele d'Enghien (o rudă apropiată a lui Ludovic al XVIII-lea), care locuia pe teritoriu străin — la Baden — și să-l împuște ca pârtaș la complot, deși nu existau nici un fel de dovezi în acest sens.

În pofida eșecurilor sale, serviciul de informații englez nu se descurajă. În 1804 au fost arestați în Franța alți doi agenți ai săi — frații Daniel și Charles Thomas —, care, din ordinul lui Taylor, consulul englez din Cassel, pregăteau un nou aten-

tat împotriva lui Napoleon. În 1806 serviciul de spionaj britanic a însărcinat cu o misiune analogă doi francezi : falsificatorul de bani Lesimple și un oarecare Dranaube. Poliția franceză l-a urmărit la Hamburg pe Dranaube, care, odată arestat, s-a grăbit să-l trădeze pe Lesimple. Dranaube se certase cu complicele său încă înainte de plecarea lor din Anglia și a fost chiar bucuros să se răfuiască cu el cu concursul polițiștilor francezi. Ambii teroriști au fost împușcați în Franța.

Drake este păcălit

Dar să revenim la vechea noastră cunoștință — contele d'Antraigues, pe care l-am părăsit, nu mult după punerea sa în libertate, la Milano. Văzându-se liber, contele își relua de îndată ocupația obișnuită : la Londra, Viena, Neapole, Petersburg au început să soscască rapoartele primite de la informatorii săi secreți. În ianuarie 1798, unul dintre agenții lui d'Antraigues, acționând în numele acestuia, a intrat în tratative cu un anume Vannelet, care din acel moment a început să întrețină o corespondență regulată cu noul său patron. Scrisorile lui conțineau informații amănunțite cu privire la planurile și intențiile Directoratului în ultimii doi ani ai existenței acestuia (1798—1799). Vannelet îi trimitea lui d'Antraigues copii ale instrucțiunilor date ambasadorilor francezi, ale rapoartelor sosite la Paris de la diplomați aflați în străinătate. Nu este exclus, de altfel, ca acestea să fi fost false (comerțul cu secrete de stat nu este scutit de înșelătorii). Fiind în slujbă la Ministerul de Externe, iar mai târziu la Ministerul de Finanțe, Vannelet dă informații despre o serie de deplasări întreprinse de el în interes de serviciu în Elveția și în Alsacia. Sînt oare suficiente toate acestea pentru dezvăluirea adevăratului nume al spionului ? Căci „Vannelet“ este — aproape cu certitudine — un nume conspirativ. Deocamdată, cercetările prin arhive ale istoricilor francezi n-au dus la stabilirea identității corespondentului secret al contelui d'Antraigues.

Dar, după cum s-a dovedit, mai exista un mijloc de a se afla adevăratul nume al lui „Vannelet“. Într-un loc el menționează că este comisar al visteriei statului, iar în altul că în 1799 era membru al consiliului administrativ al Casei de con-

turi — importantă instituție bancară, transformată ulterior în Banca Franței. Trebuie cercetate, prin urmare, listele personalului superior al celor două instituții pe anul 1799 (publicate în „Almanahul național”) pentru a vedea ce nume apare în ambele liste. Dar nu se găsesc două nume absolut identice. Există două foarte asemănătoare, care se deosebesc doar printr-o literă : Desrez și Desprez. Reiese însă că e vorba de persoane diferite. Despre Desrez se știe prea puțin, dar Desprez era un mare financiar, a cărui carieră poate fi lesne urmărită. (Vannelet afirmă și el despre sine că e foarte bogat.) Unii istorici francezi înclină să creadă că „Vannelet”, ca și alți agenți ai lui d'Antraigues, n-ar fi decît rodul fanteziei abilului conte. Cu ajutorul unor asemenea personaje născocite, el încerca, poate, să dea mai multă greutate informațiilor pe care le obținea din sursele cele mai diverse, uneori vădit dubioase.

În Franța locul Directoratului a fost luat de Consulat, apoi de primul Imperiu. Războiul cu diferite state europene continua. Cu Anglia, făcînd abstracție de scurta întrerupere din 1802—1803, războiul a durat pînă la prăbușirea Imperiului lui Napoleon. Spionajul englez și-a dublat eforturile. În Germania a apărut Francis Drake. Acolo s-a îndreptat și d'Antraigues. Vechii colegi acționară din nou împreună, Drake avînd, pe lîngă „rețeaua” lui d'Antraigues, și spioni proprii în Franța. Autorităților franceze le-au căzut în mînă chiar niște instrucțiuni scrise ale lui Drake către agenții săi, cărora le indica, printre altele, în ce cazuri și cum anume să utilizeze cerneală simpatică.

Activitatea celor doi amici îl irita foarte tare pe primul consul. Acesta chiar a cerut principelui-electoral al Saxoniei să i-l predea pe d'Antraigues, care se mutase pe domeniile lui. Dar lucrurile se petreceau înainte de victoriile hotărîtoare ale lui Napoleon pe teritoriul german asupra trupelor Austriei și Prusiei, și de aceea principele-electoral al Saxoniei s-a încumetat să nu accepte cererea lui Bonaparte.

Nu după mult timp, în capitala Saxoniei și-a făcut apariția ofițerul francez Sagot. Autoritățile saxone n-aveau decît să-și frămînte creierii mult și bine încercînd să ghicească ce-l adusesese la Dresda. De fapt, Sagot, din însărcinarea primului consul, trebuia să studieze cu atenție topografia reședinței lui d'Antraigues și să propună un plan de răpire a acestuia. Dar Sagot a ajuns la rezultate nesatisfăcătoare : d'Antraigues locuia într-o casă amenajată astfel încît să poată face față oricărui atac, și ridicarea lui fără zarvă era aproape imposibilă. Napoleon a trebuit să se limiteze la atacuri în presă. Montgaillard, care

treceuse într-un timp de partea lui Bonaparte, publică o serie de „Memorii secrete”. În aceste memorii, transfugul Montgaillard îl acuză pe spionul profesionist d'Amtraigues de trădare !

Napoleon nu uitase nici de Francis Drake. Dar dacă era greu să-l răpească pe d'Amtraigues, cu atât mai complicat se prezentau lucrurile când era vorba de ambasadorul englez...

Oricine vizitează vechea clădire din Moscova unde se află Biblioteca fundamentală de științe sociale a Academiei de Științe poate observa fără nici o dificultate, la etajul II, la secția cărților rare, un volum frumos legat, tipărit, după cum se indică în pagina de titlu, în „anul XII” la tipografia Republicii din Paris. „Anul XII” e socotit de la căderea marelui împărat în 1792. Dar în 1804, când a fost editată cartea, Republica nu mai era de mult decât o umbră ; de altfel, în același an a și fost înlocuită de Imperiu, avându-l în frunte pe Napoleon I. Cartea menționată nu face parte dintre marile rarități bibliografice și, cu atât mai puțin, dintre tipăririle care au lăsat urme în istoria societății, a științei sau a culturii. Totuși, ea nu e de loc lipsită de interes pentru acela care cercetează istoria războaiului secret.

Poate sărmi neobișnuit de înaltul titlului cărții, foarte lung, așa cum erau toate titlurile cărților apărute în acele vremuri. Iată-l : „Alianța dintre iacobinii francezi și miniștrii englezi ; reprezentant al celor dintâi este cetățeanul Méhée, iar reprezentanții miniștrilor englezi sînt domnii Hammond, York și lordii Pelgham și Hocksbery. Completată cu o expunere a tertipurilor lui Fr. Drake, a corespondenței și planurilor lui de acțiune etc.”

Ce-i cu această misterioasă alianță dintre guvernul englez și iacobinii pe care-i detesta, „reprezentanți” de un oarecare Méhée ? Și de ce este amestecat aici diplomatul și spionul englez Francis Drake, al cărui nume l-am mai pomenit ? Bineînțeles, această „alianță” exista numai în declarațiile guvernului condus de primul consul Bonaparte, care, pentru a-și consolida situația, încerca să-i înfrângăze pe adversarii săi de stînga, revoluționarii iacobini, drept agenți ai Angliei, ba chiar complici ai regalștilor. Toate acestea nu erau decât minciuni propagandistice, iar cartea menționată fusese scrisă în parte pentru a acredita aceste măscociri calomnioase. Dar în ea este vorba de cu totul altceva, și scopul ei principal este, de asemenea, altul, strîns legat de „tertipurile lui Francis Drake”.

Napoleon și-a dat repede seama că nu va reuși să-l răpească pe Drake. A trebuit să găsească altceva. Cu executarea planului conceput a fost însărcinat un oarecare Méhée de la Touche.

Funcționar de poliție sub Ludovic al XVI-lea, în anii revoluției spion îndeplinind misiuni în Polonia și Rusia, dându-se la întoarcere drept revoluționar extremist și ocupând o funcție la primăria orașului Paris (comuna), ziarist în perioada dictaturii iacobine, membru al unor organizații revoluționare secrete în anii Directoratului (poate ca informator al guvernului), nu mult după aceea secretar general la Ministerul de Război și din nou funcționar la Ministerul Poliției, condus pe atunci de Joseph Fouché — iată drumul străbătut de acest om. Dar în perioada Consulatului Méhée de la Touche își greșise la început foarte rău socotelile. Neavînd încredere în trăinicia noului regim, el fusese amestecat în acțiunile opoziției politice și, cu acest prilej, pe cît se pare, intrase în legături și cu iacobinii, și cu regaliștii. Ca urmare, a fost arestat și deportat. Scăpînd din detențiune, Méhée de la Touche a plecat la Londra, unde i-a propus contelui d'Artois, fratele lui Ludovic al XVIII-lea, un proiect de unire a tuturor adversarilor primului consul, dar regaliștii au avut o atitudine bănuitoare față de fostul iacobin. Atunci Méhée de la Touche s-a hotărît din nou să-și schimbe radical orientarea politică, cu atît mai mult cu cît și banii îi erau pe sfîrșite. Era pe la începutul anului 1803, pe vremea scurtei întreruperi a războiului dintre Anglia și Franța. Méhée de la Touche își oferî serviciile ambasadorului Franței la Londra.

Guvernul francez a găsit foarte oportune serviciile aventurierului, iar Méhée s-a grăbit să-și dovedească zelul. El a fost acel agent de poliție pe care șuanii, nebănuind nimic, l-au informat despre sosirea lui Cadoudal la Paris. Napoleon s-a hotărît să-l folosească pe Méhée de la Touche împotriva lui Drake.

Primind o nouă misiune, Méhée a plecat pe insula britanică Guernsey, situată în apropiere de țărmul Franței. Aici se afla unul din centrele spionajului englez. Méhée a reușit repede să cîștige încrederea lui Doyle, guvernatorul insulei. I-a destăinuit că este regalist și membru al „comitetului iacobin“, organizație secretă avînd ca scop răsturnarea lui Bonaparte. Pentru ca povestea sa să pară mai verosimilă, Méhée declara de zor că, desigur, unii membri ai comitetului sînt niște iacobini incorigibili, dar că majoritatea celor ce fac parte din el ar putea fi lesne atrași de partea „regelui legitim“. Ca atare, Ludovic al XVIII-lea și prinții casei regale trebuie să se poarte astfel încît să-i atragă pe acești foști iacobini. Comitetul dispune de mijloacele necesare pentru a-l răsturna pe Bonaparte, are adepți în rîndurile funcționarilor Ministerului de Externe și în

poliție. Méhée trebuie să informeze cât mai repede despre toate acestea guvernul englez pentru ca el, care i-a sprijinit întotdeauna pe regaliști, să nu piardă un prilej favorabil. Generalul Doyle, firește, s-a grăbit să comunice la Londra această știre de o importanță extremă. Dar cei din capitala Angliei nu prea aveau încredere într-un francez cu un trecut atât de suspect și nu se grăbeau cu răspunsul. Atunci Méhée, ca să-i determine pe flegmaticii insulari să se grăbească, îi mărturisi în mod confidențial generalului Doyle că are asupra sa și planul unei debarcări a francezilor în Irlanda. Totuși răspunsul continua să întârzie. Guvernatorul Doyle fu primul care nu se mai putu reține și-l sfătui pe Méhée să plece el însuși neîntârziat la Londra și să caute să se facă ascultat. Iar când Méhée remarcă în treacăt că rămăsese cam lefter, Doyle îi împrumută 10 ludovici de aur în contul viitoarelor stipendii pe care francezul trebuia să le obțină din partea cabinetului englez.

La Londra toate eforturile lui Méhée au fost zadarnice. Pur și simplu, nu i se dădea crezare. După multe alergături, fu primit de un funcționar oarecare al Ministerului de Externe ; acesta ascultă povestirea francezului despre „comitetul secret“ și lucrurile se opriă aici. Iar între timp i se terminaseră atât banii puși la dispoziție de Fouché, cât și ludovicii de aur ai lui Doyle. Se văzu nevoit să se împrumute, și peste puțină vreme creditorii îl aruncară pe agentul secret francez în închisoarea datornicilor. Spre norocul său, Méhée ajunsese, înainte de aceasta, să facă cunoștință cu Bertrand de Molleville, care, înainte de revoluție, fusese ministru al flotei de război, iar acum se afla în emigrație. Molleville garantă pentru Méhée, iar acesta fu pus în libertate pentru 48 de ore.

Ingeniosului escroc îi și venise o nouă idee. El îl căută pe un cunoscut industriaș francez, Baudet, care, profitând de încheierea păcii, venise în Anglia cu diferite treburi comerciale. Fără a bănui nimic, Baudet se transformă într-un atu al agentului lui Fouché. Méhée explică în stînga și-n dreapta că Baudet este un curier trimis de la Paris de „comitetul secret“, care era alarmat de tăcerea reprezentantului său. Curierul primise, chipurile, cele mai stricte indicații să nu vorbească despre misiunea sa cu nimeni în afară de Méhée. Apariția acestui neașteptat curier îl convinse în sfîrșit pe Molleville, care îi făcu o vizită cunoscutului său, lordul Hocksbery. De data aceasta gheața neîncrederii s-a spart. Molleville se înapoie cu 50 de lire sterline pe care le remise lui Méhée din partea ministrului englez, împreună cu sfatul de a-i „conduce“ cu multă băgare

de seamă pe iacobinii din „comitetul secret“. O săptămână întreagă fabricantul Baudet a fost nedespărțit de Méhée, care, din prudență, nu-l părăsea nici o clipă, nici măcar noaptea : dormea în aceeași cameră cu el. Apoi Baudet plecă, tot fără a spune cuiva vreun cuvânt, ceea ce convinse definitiv pe toată lumea de adevărul poveștii născocite de Méhée.

Încă înainte de plecarea lui Baudet, Méhée reușise să alcătuiască un vast memoriu despre planurile „comitetului secret“, care prevedeau răscoale într-o serie de regiuni ale Franței și ale Elveției ocupate de trupele franceze (pentru a tăia armatelor napoleonene din Italia calea retragerii spre patrie). Memoriul a fost primit cu multă bunăvoință în sferile guvernamentale engleze, dacă ținem seama de faptul că Méhée a început să capete mari subvenții în vederea realizării laudabilelor intenții ale comitetului. Englezii puneau o singură condiție : Méhée trebuia să-și ia angajamentul de a nu comunica nimic despre „comitetul secret“... regaliștilor francezi, căci altfel, mai știi, informațiile ar fi putut ajunge și în Franța. Méhée făgădui fără ezitare ceea ce i se cerea, și nu i-a venit prea greu s-o facă, mai cu seamă avînd în vedere cantitatea de monede sunătoare pe care o primi în schimb.

Veni, în sfîrșit, momentul intrării în acțiune, și Méhée părăsi Londra înarmat cu două pașapoarte, care îi fuseseră date de către serviciul de spionaj britanic. Unul dintre aceste pașapoarte fusese eliberat pe numele de Méhée de la Touche, „expulzat din Anglia sub bănuiala de iacobinism“, iar al doilea pe numele de Stanislav Iablonsky, „nobil polonez care călătorea în interes de afaceri“. Înainte de plecare, lui Méhée i se înmînară 200 de ludovici de aur pentru cheltuielile de călătorie și 500 de lire sterline pentru nevoile „comitetului secret“.

De la Londra Méhée își îndreptă pașii spre München, capitala Bavariei, unde se înfățișă ambasadorului englez sir Francis Drake, care primise indicații de la guvernul său să remită mijloacele bănești necesare „comitetului secret“. Méhée primi chiar și instrucțiuni ce trebuiau transmise diversioniștilor englezi din Franța. (Aceștia urmau să ocupe fortăreața Huningue și orașul Besançon din estul Franței.) După ce stabili cu Drake toate detaliile, Méhée putu, în sfîrșit, să-și încheie călătoria și să se întoarcă la Paris. Curînd, din capitala Franței Drake începu să fie asaltat cu cereri stăruitoare de bani. I se cereau lunar 250 de lire sterline pentru membrii „comitetului secret“, apoi bani pentru emisarul trimis de comitet în Savoia, 100 de lire pentru un „brav republican“ care ar fi putut deveni util,

precum și fondurile necesare pentru cumpărarea unor cai de care aveau nevoie niște curieri secreți, bani pentru caretă, pentru servitori. Lui Méhée nu-i lipsise niciodată imaginația. După puțin timp, el îl înștiință pe Drake despre crearea unei tipografii clandestine, care necesita și ea destule cheltuieli. Ambasadorul englez se văzu nevoit să trimită bani pentru utilarea tipografiei, pentru retribuirea unui ziarist ce se oferea să scrie pamflete contra lui Bonaparte (în acest scop se cereau 150 de lire). Salariul lunar al muncitorilor tipografiei reprezenta 16 lire, cumpărarea hârtiei necesare înghițea 372 de lire (exactitatea socotelilor este lucrul cel mai de seamă !). Confecționarea sigiliilor viitorului „guvern provizoriu” costa 30 de lire. Alte 200 de lire trebuiau plătite unor slujbași care se angajau să arunce în aer o pulberărie. Fonduri considerabile se consumau și cu mituirea unor funcționari ai Ministerului de Externe pentru a obține de la ei informații ce erau transmise la München. Drake plătea de zor...

Ce e drept, poliția franceză nu voia să mizeze totul pe o singură carte. Lui Drake și unui alt diplomat englez, Spencer Smith, le oferiră serviciile câteva persoane care, aparent, n-aveau de-a face unele cu altele, dar în a căror biografie exista un amănunt comun : toți acești oameni se aflau în serviciul lui Fouché, ministrul poliției, și nu aveau intenția să-l părăsească. Unii dintre ei au avut succes. Astfel, căpitanul Roset, din garnizoana Strasbourg, a fost trimis la Drake. Roset i s-a prezentat ca membru al unei organizații secrete din Alsacia care pregătea o răscoală armată împotriva regimului consular. Drake îi puse la dispoziție lui Roset 65 000 de franci de aur.

Dar principala unealtă pentru compromiterea lui Drake și Smith rămânea totuși Méhée de la Touche. El le trimitea regulat informații fabricate la departamentul lui Fouché. Când lucrurile au ajuns destul de departe, toate materialele, însoțite de comentarii batjocoritoare, au fost publicate în presa franceză. Demascată, Drake a fost nevoit să părăsească în grabă postul diplomatic pe care-l ocupa. Străbătând Germania, unde în multe locuri trupele napoleonene se și instalaseră, spionul englez fu silit să se travestească în veșminte femeiești, ceea ce a oferit prilej pentru o nouă explozie de ironii și sarcasme.

Mai rămânea să fie făcut inofensiv contele d'Antraigues. Acesta reușise să-l recruteze ca agent pe secretarul ambasadei Franței la Viena, Posuel, precum și pe alți colaboratori ai serviciului diplomatic. La Hanovra, d'Antraigues avea agenți la statul-major al trupelor franceze de ocupație. Ca și altădată,

el avea la Paris numeroși corespondenți. Unii dintre aceștia, ca generalul Dumas sau generalul Suchet, erau pur și simplu niște vechi cunoscuți de-ai săi.

Dar doi dintre acești oameni care purtau corespondență cu d'Antraigues îi comunicau date cu un vădit caracter de spionaj. Ei semnavă : „Un prieten din Paris“ și „O prietenă din Paris“. În ceea ce o privește pe „prietenă din Paris“, aceasta, după cum reiese din scrisorile sale, înainte de revoluție fusese amanta lui d'Antraigues ; ulterior, cînd el emigrase, se măritase, dar curînd rămăsese văduvă. În 1803, cînd „prietenă din Paris“ reluă corespondența cu d'Antraigues, ea frecventa cercurile din anturajul lui Napoleon și al soției sale, Josephina. Dar informațiile ei nu cuprindeau știri militare sau politice de mare valoare. Altfel se prezentau lucrurile cu informațiile „prietenului din Paris“, care conțineau date de cea mai mare importanță.

Istoricii încearcă de multă vreme să stabilească adevărata identitate a „prietenului din Paris“. Încă în secolul trecut s-a emis supoziția că ar fi vorba de Noël Daru, care a ocupat o serie de importante posturi administrative și militare pe vremea lui Napoleon I. Multe date care ne sînt cunoscute cu privire la „prietenul din Paris“ coincid cu biografia lui Noël Daru, dar în nici un caz toate. Iată o coincidență deosebit de importantă : „prietenul din Paris“ a murit în vara anului 1804 ; Noël Daru a încetat din viață la 30 iunie 1804. Corespondența cu d'Antraigues a fost continuată de fiul „prietenului din Paris“, care scrie că el, prin poziția pe care o ocupă, are posibilitatea, mai mult chiar decît tatăl său, să observe evenimente importante.

Noël Daru a avut doi fii, Pierre și Martial. Amîndoi au deținut funcții de seamă. Pierre Daru, încă în 1801, fusese numit secretar general în Ministerul de Război, iar în anii următori a urcat și mai sus pe treptele ierarhiei administrative. Cariera lui n-a fost întreruptă nici de căderea lui Napoleon și restaurarea Bourbonilor. În 1819 Ludovic al XVIII-lea i-a acordat lui Pierre Daru titlul de pair al Franței. Pierre și Martial Daru erau veri buni cu marele scriitor francez Stendhal (Henri Beyle), care a și locuit la ei în anii 1799—1800. Dar cu toate că ulterior Stendhal a avut o atitudine foarte critică față de Pierre Daru, nu există nicăieri în scrierile sale nici cea mai mică aluzie la posibilitatea ca vărul său să fi fost spion.

305 Noël Daru, chiar dacă n-a fost milionar (cum se înfățișează

În scrisorile sale „prietenu din Paris“), era în orice caz un om bogat și fiul său de asemenea. De aceea este puțin probabil ca motive bănești să-i fi determinat să furnizeze informații.

Cînd ai însă de-a face cu un om ca d'Antraigues, te poți aștepta la orice. Istoricii francezi formulează o serie de ipoteze care explică proveniența scrisorilor „prietenu din Paris“. Se poate să fi fost vorba de un personaj născocit sau se poate ca d'Antraigues să fi comunicat în secret cumpărătorilor buletinelor sale numele persoanei cu care coresponda, indicînd pe cineva din anturajul lui Napoleon și „ajustînd“ datele privitoare la „prietenu din Paris“ după biografia acelei persoane (bunăoară, chiar a lui Noël Daru și, ulterior, a fiului acestuia). Procedînd astfel, d'Antraigues putea completa cu născociri plauzibile niște informații veritabile, dar nu prea importante, pe care le primea de la agenții săi. D'Antraigues putea și să corespundea realmente cu Daru, fără a primi de la el vreo informație cu caracter de spionaj, iar apoi, pe baza acestei corespondențe, să compună imaginarele scrisori ale „prietenu din Paris“. În sfîrșit, ținînd seama de ceea ce știm despre Méhée de la Touche, mai putem lua în considerație încă o ipoteză : Daru tatăl și fiul, din ordinul lui Napoleon, i-ar fi putut furniza lui d'Antraigues informații intenționat false, iar dezvăluirea publică a acestei mistificări putea fi considerată inoportună. Dar... presupunerile rămîn presupuneri atîta timp cît nu sînt confirmate de fapte incontestabile.

Între timp, d'Antraigues reuși să intre în serviciul diplomatic rus, apoi să plece în Anglia, unde obținu o substanțială pensie din partea guvernului britanic. Se afirmă că aceasta ar fi fost răsplata pentru informațiile furnizate de el Londrei în legătură cu unele clauze secrete ale tratatului de pace de la Tilsit dintre Franța și Rusia. Istoricul francez L. Pingaud, care a scris un studiu special despre d'Antraigues, consideră că aceasta ar fi o legendă, întrucît contele a plecat în Anglia înainte de tratativele de la Tilsit. Dar un atare argument nu dovedește absolut nimic atunci cînd este vorba de un om ca d'Antraigues, care avea agenți pretutindeni.

La 12 iulie 1812 d'Antraigues și soția sa au fost înjunghiați de un servitor al lor, italianul Lorenzo, concediat în ajun. Adevăratele cauze ale crimei au rămas neelucidate, întrucît asasinul și-a pus imediat capăt zilelor. Cel mai probabil ar fi că Lorenzo era un agent al serviciului secret francez, care, în sfîrșit, i-a venit de hac abilului și primejdiosului său dușman.

Astfel a intrat în mormînt unul din principalii furnizori de informații secrete pentru toți inamicii Franței republicane și, ulterior, imperiale.

Ar fi greșit să se creadă că activitatea serviciilor secrete ale celor două părți vrăjmașe avea ca obiectiv principal obținerea de informații. Am văzut cît de energic a acționat spionajul englez așîtînd rebeliunea din Vandeea, instigîndu-i pe generalii republicani la trădare, organizînd atentate împotriva lui Napoleon, tipărind bancnote false. Tipărirea acestora, după cum am mai arătat, fusese începută de preoții francezi emigranți, dar, ulterior, cu această operă plăcută lui Dumnezeu a început să se ocupe chiar guvernul britanic. Ca să fim drepecți, trebuie să recunoaștem că sfinții părinți nu puteau pretinde prioritatea în materie. Mai înainte lor, fabricanții englezi se ocupaseră nu o dată cu producerea de monede metalice străine, iar autoritățile fie că închideau ochii, ca și cum ar fi fost vorba de o ștrengărie nevinovată, fie că-i încurajau de-a dreptul cînd aceasta convenea țelurilor politicii britanice. Astfel, în Prusia într-o vreme începuseră să dispară din circulație talerii de argint. S-a aflat că patronii unei fabrici de nasturi din Birmingham organizaseră pe scară largă fabricarea de monedă divizionară prusiană și o schimbau pe taleri, care erau transportați în Anglia. Așadar, preluînd experiența preoților francezi, guvernul Pitt a urmat totodată o „tradiție“ locală deja împămîntenită. Bancnotele tipărite în Anglia se distingeau prin buna calitate care a făcut faima mărfurilor englezești peste hotare. Cînd, în sfîrșit, pe vremea lui Napoleon, poliția a reușit o dată să pună mîna pe o cantitate de bani francezi tipăriți în Anglia, însumînd multe milioane de franci, Bonaparte a fost atît de impresionat de calitatea lor, încît a dat ordin să se „legalizeze“ bancnotele false confiscate și să se achite cu ele facturile furnizorilor armatei.

Tot atît de activ lucra serviciul secret englez în colaborare cu diplomația în toate țările europene (inclusiv în Turcia), încercînd să folosească aceste țări în conflictul cu Franța. În sudul Italiei, în anul 1799, cei care se aflau în spatele cardinalului Ruffo erau englezii; acesta așîta fanatismul religios împotriva „păgînilor“ francezi, care ocupaseră Neapole, și împotriva republicanilor italieni, care colaborau cu ei. La Constantinopol, vizirii care își plecaseră urechea la sunetul aurului francez, și nu la al celui englez, se mutară pe neașteptate din palatele lor în beciurile Castelului cu șapte turnuri.

„Biroul secret“ al lui Bonaparte

Napoleon și-a organizat personal și în mod temeinic serviciul de spionaj încă în timpul campaniei din Italia (1796—1797). Când tânărul Bonaparte, puțin cunoscut pe atunci, a intrat în armată, a avut de întâmpinat opoziția generalilor. Aceștia l-au primit cu ostilitate pe „parvenitul“ trimis de „avocații de la Paris“, cum îi numeau ei cu dispreț pe membrii Directoratului. Nu degeaba unul din cei mai capabili generali, Masséna, adresându-se generalului Stengel, exclamase : „Comandantul nostru este un idiot“. Napoleon avea nevoie de serviciul de spionaj nu numai împotriva inamicului, ci și pentru supravegherea propriilor săi generali (mai cu seamă după ce armata a început să repurteze victorii și generalii căutau să-și însușească o parte însemnată din prada capturată).

De la început, Napoleon practica pe scară largă interogarea prizonierilor, recrutându-și agenți din rîndurile lor. Ofițerilor luați prizonieri li se promitea o mare recompensă dacă vor atrage în slujba francezilor grade mai înalte.

Dar servicii deosebit de mari i-a adus lui Bonaparte bancherul elvețian Haller, pe care-l cunoștea bine încă din 1794. În însemnările sale cu privire la campania din Italia, Napoleon trece intenționat sub tăcere modul în care a fost luată foarte importanta fortăreață piemonteză Cherasco. Haller a căzut pur și simplu la învoială cu comandantul, care le-a predat francezilor fără luptă fortăreața, deși ea avea o mare cantitate de artilerie și muniții, iar, pe de altă parte, în apropiere se afla armata piemonteză, gata să vină în ajutor asediaților. Căpitularea garnizoanei fortăreței Cherasco a jucat un rol important în hotărîrea luată de Piemont de a începe tratativele de pace cu Franța, fapt care, la rîndul său, a contribuit foarte mult la victoriile ulterioare ale armatei lui Napoleon.

Unul dintre agenții cei mai iscusiți ai lui Napoleon era Francesco Togli. El i-a furnizat comandantului suprem austriac Melas informații false privitoare la amplasarea și efectivul armatei franceze, lucru care a contribuit în mare măsură la înfrîngerea austriecilor. Togli i-a procurat lui Napoleon date de cea mai mare importanță despre noua armată austriacă a generalului Wurmser, care a fost și ea zdrobită de francezi. Pictorul Beaujean, care l-a însoțit pe Napoleon în campaniile

din Italia, scrie că comandantul suprem francez primea zilnic o mulțime de persoane pe care nimeni nu le cunoștea : „Printre acestea erau doamne elegant îmbrăcate, un preot, persoane din diferite păături sociale. El le plătea bine și de aceea știa totul“.

În același timp, la statul-major al comandantului suprem ajungeau și informații ale serviciului de spionaj pe care îl conduceau diplomații francezi. „Orice general care nu acționează într-un pustiu, ci într-un ținut locuit, și este insuficient informat despre inamici nu-și cunoaște meseria“ — obișnuia să spună Napoleon. Mulți generali, însușindu-și indicația lui, îndeplineau chiar personal misiuni de spionaj. Astfel, generalul (ulterior mareșal) Ney, travestit în țăran, s-a strecurat în orașul Mannheim, s-a convins de posibilitatea unui atac prin surprindere asupra acestui oraș și, pe baza informațiilor adunate de el însuși, a raportat victoria asupra inamicului.

Încă în mai 1796, după bătălia de la Lodi și cucerirea orașului Milano, Napoleon, în locul vechilor organizații de spionaj care existau pe lângă cartierul general și pe lângă statele-majore ale diferiților generali, a creat „Biroul secret“, a cărui conducere a încredințat-o comandantului de cavalerie Jean Landret. Biroul era împărțit în două secții : generală și politică. În atribuțiile acestuia din urmă intra supravegherea teritoriului ocupat, reprimarea mișcărilor populare și alte obligații. Șeful secției politice, Galdi, recrutase un mare număr de agenți, printre care se numărau : un călugăr capucin, un criminal de drept comun eliberat din închisoare prin amnistie, un inginer, diferite doamne din lumea mare de felul contesei Albani (la Milano) și al contesei Uggeri (la Brescia).

Landret își trimitea agenții la Neapole, Roma, Florența, Torino, Veneția, în armata austriacă și chiar la Viena. Adesea „Biroul secret“ redacta pentru Napoleon câteva rapoarte pe zi. În afară de comandant, mai avea dreptul să citească rapoartele Biroului numai șeful statului-major, Berthier. Astfel, „Biroul secret“ se ocupa și cu spionajul și cu contraspionajul. Landret își avea agenții săi și la Paris — în atribuțiile lor intra supravegherea persoanelor pe care Directoratul le numea în diferite posturi în cadrul armatei franceze care lupta în Italia.

„Biroul secret“ era înzestrat cu fonduri din belșug ; pentru informațiile aduse, unii agenți primeau sume mari (de ordinul zecilor de mii de franci). Cîteodată, informațiile cuprinse în rapoartele „Biroului secret“ erau atât de neașteptate, încît Napoleon refuza să le dea crezare, amenințându-l pe Landret cu destituirea. Dar aproape întotdeauna știrile comunicate se dovedeau reale.

Landret și Biroul său foloseau o tehnică intrată ulterior teameinic în practica serviciilor de spionaj. Astfel, „Biroul secret” făcea un joc complicat cu agenți dubli, printre care se număra, bunăoară, contesa Palestrina. Prin intermediul ei, li se transmiteau austriecilor informații false. Însuși Napoleon s-a încadrat în acest joc. Nu o dată, în prezența contesei „îl lua gura pe dinainte”, vorbind despre lucruri importante și simulînd ba accese de furie, ba, dimpotrivă, explozii de bucurie.

„Biroul secret” recurgea și la provocări. Colaboratorii Biroului au fost aceia care au organizat strîngerea de „materiale compromițătoare” împotriva Veneției, pe care Napoleon hotărîse s-o ocupe pentru ca apoi s-o folosească drept monedă de schimb în tratativele cu austriecii. Se utilizau diferite metode : uneori erau organizate „răscoale populare” împotriva guvernului venețian și erau chemați în ajutor francezii ; alteori, dimpotrivă, erau provocate tulburări îndreptate împotriva francezilor, fiind uciși soldați răniți ai armatei lui Napoleon. La Verona aceste acțiuni erau conduse de un oarecare Giovanelli. După ce a asmuțit mulțimea împotriva francezilor răniți, acest provocator, care ocupa o funcție oficială în oraș, s-a grăbit să dispară înainte de intrarea în Verona a trupelor trimise urgent de Bonaparte. Pe fugar nu l-au mai căutat... După ce Napoleon se proclamă împărat, Giovanelli a făcut o carieră rapidă în serviciul francezilor. După toate probabilitățile, provocarea de la Verona fusese organizată, peste capul „Biroului secret”, chiar de către Napoleon, care de cîtăva vreme nu mai avea încredere în Landret, pînă atunci colaboratorul său cel mai apropiat și mai prețuit. Ambițiosul șef al „Biroului secret” își avea propriile sale planuri, care nu întotdeauna coincideau cu cele ale lui Napoleon.

Pe vremea arestării lui d'Antraigues (care a fost relatată mai înainte) s-a produs o ruptură fățișă. Napoleon îl acuză pe Landret că ar fi păstrat un timp suspect de lung servieta lui d'Antraigues și, într-un moment de minie, ordonă ca șeful „Biroului secret” să fie băgat la arest pe 15 zile. Acest ordin pripit a fost repede contramandat, dar relațiile dintre ei s-au încordat la extrem. Landret a fost nevoit să-și dea demisia și să plece în Franța. În anii guvernării lui Napoleon a fost sfătuit pe un ton amenințător să-și țină gura. Împăratul a interzis utilizarea lui Landret în orice funcție publică.

După întoarcerea din Italia, victoriosul general Bonaparte a fost trimis de către Directorat, în fruntea unei mari armate, să cucerească Egiptul. În drum spre Egipt, escadra care transporta armata franceză a cucerit din mers insula Malta.

Această insulă, care avea o mare importanță strategică, aparținea ordinului Cavalerilor de Malta. Un asediu de lungă durată era de neconceput. Escadra franceză era urmărită de o flotă engleză, mai puternică, comandată de amiralul Nelson. Cum a fost totuși cucerită Malta ?

Cu aproximativ un an mai înainte, un diplomat francez, funcționar la ambasada din Genova, un oarecare Poussielgue, a fost trimis, la propunerea lui Napoleon, în Malta. Versatul agent francez s-a înțeles repede cu cei mai influenți membri ai ordinului, iar când, la începutul lunii iunie 1798, flota lui Napoleon s-a apropiat de insula Malta, care fusese transformată într-o puternică fortăreață, aceasta a fost cedată francezilor fără luptă. La rîndul lor, învingătorii au acordat o bogată compensație cavalerilor, care dăduseră dovadă de neobișnuite însușiri comerciale cu prilejul vînzării insulei.

În timpul expediției din Egipt, Napoleon n-a izbutit să creeze un serviciu de spionaj care să poată rivaliza în eficiență cu „Biroul secret” al lui Landret. Totuși, spionajul francez a reușit să-l cumpere pe unul dintre șefii mamelucilor egipteni, Murad-bey.

După întoarcerea sa în Franța și lovitura de stat de la 18 brumar, în urma căreia a ajuns la putere în calitate de prim-consul, Napoleon s-a ocupat, ca de o chestiune primordială, de crearea propriului său serviciu de spionaj, mai exact a mai multor organizații paralele de spionaj. Atribuții de spionaj și contraspionaj au fost date Ministerului Poliției, condus de Fouché, ca și biroului, independent de acesta, al prefectului poliției Parisului, Dubois. Mai existau și agenți personali ai primului consul, care și-au creat și organizații proprii (printre aceștia se numărau militari de vază, ca Duroc, Davout, Lannes, Junot, Savary — viitori mareșali și miniștri ai Imperiului napoleonean). Acest serviciu de informații personal era condus de Napoleon prin secretarul său, Bourrienne.

Ulterior, spionajul napoleonean și-a avut agenții săi în toate capitalele și în multe orașe mari din majoritatea statelor europene. De obicei, aceștia erau niște rezidenți bine plătiți. Când sectorul de activitate al unuia dintre acești agenți ajungea în centrul evenimentelor, rezidentului respectiv i se puneau la dispoziție sume foarte mari pentru obținerea de informații.

Deosebit de activ s-a dovedit „cabinetul negru”, condus de un experimentat spion, La Valette, directorul poștelor. În 1811 Napoleon a ordonat să se instituie filiale ale „cabinetului negru” în multe orașe ale imensului său imperiu — la Torino, Genova, Florența, Roma, Amsterdam, Hamburg. La Valette a

devenit de fapt un al doilea ministru al poliției și unul dintre conducătorii contraspionajului napoleonean. Printre altele, cu concursul lui La Valette, Napoleon a angajat vreo duzină de agenți bine plătiți, care trebuiau să-i prezinte rapoarte secrete cu privire la starea de spirit din diferite cercuri ale burgheziei și funcționării franceze. Dintre acești agenți făcea parte cunoscuta scriitoare madame de Genlis. Rapoartele erau transmise în plicuri sigilate lui La Valette, care i le înmîna lui Napoleon.

Serviciul de spionaj al lui Napoleon recurgea adesea și la oficiile emigranților regaliști nu numai pentru urmărirea altor regaliști, ci și pentru îndeplinirea celor mai diferite misiuni de spionaj; ei reușeau să îndeplinească aceste misiuni mai bine datorită repunerii lor de adversari ai regimului imperial. Bunoară, unul dintre ei, N. A. du Boucher, a fost mai întâi emigrant, apoi a căzut într-un „revoluționarism” extremist, pentru ca ceva mai târziu să participe la activitatea clandestină a regaliștilor. El se afla (în 1795) la curtea lui Ludovic al XVIII-lea, pretinzându-se partizan înfocat al regelui. După căderea lui Napoleon și restaurarea Bourbonilor, Boucher, relatîndu-și într-o scrisoare către Ludovic al XVIII-lea faptele săvîrșite întru slava tronului și a altarului, s-a oprit la data venirii la putere a lui Napoleon. „Din acel moment — adăuga cu modestie Boucher — a intervenit o lungă întrerupere, în cursul căreia am fost lipsit de posibilitatea de a da Maiestății-Văstre noi dovezi ale devotamentului meu, fiind nevoit să-l ascund în inimă”. Boucher a uitat doar să adauge că, după ce „a ascuns în inimă” sus-menționatul „devotament”, s-a angajat imediat în poliția lui Napoleon și a devenit agent al ministrului de externe Talleyrand la Londra (în 1804), apoi spion la Varșovia (în 1807), pînă cînd niște sfaturi necerute i-au atras mînia împăratului.

Încercînd să organizeze o vastă activitate de spionaj împotriva adversarilor săi, Napoleon se străduia totodată să creeze un serviciu de contraspionaj cît mai eficient care să lupte împotriva agenților inamici. În 1804, cînd armata franceză din tabăra de la Boulogne, unde se afla concentrată în vederea unei debarcări în Anglia (care a fost proiectată, dar n-a mai avut loc), a fost trimisă în marș forțat pe Rin împotriva Austriei, Napoleon scria ministrului poliției: „Interziceți ziarelor să scrie despre armată, ca și cînd aceasta nici n-ar exista”. Persoanelor particulare li s-a interzis temporar să folosească telegraful optic care exista pe atunci. S-au luat măsuri extraordinare pentru păstrarea secretului. Pentru documentele deose-

bit de importante exista un cifru al lui Napoleon și un cifru al șefului de stat-major, Berthier.

Napoleon a rămas el însuși în mod demonstrativ la Boulogne, iar apoi a plecat la Paris, unde a dat serbări fastuoase. Toate acestea se făceau pentru dezorientarea inamicului. Dar principalul succes a fost obținut datorită unui spion deosebit de norocos al lui Napoleon, care fusese trimis în Austria. Este vorba de faimosul Schulmeister.

Capcana din Ulm

Karl Schulmeister s-a născut în Alsacia în anul 1770, în familia unui pastor protestant, deși ulterior afirma că tatăl său ar fi fost un aristocrat ungar. Această afirmație era, de altfel, una din manifestările grandomaniei spre care l-a dus curînd pe Schulmeister vanitatea sa innăscută. Documentele false care „confirmau” această născocire au apărut abia mai târziu. După ce s-a ocupat mai întâi de comerțul cu fierărie, tînărul Schulmeister s-a gîndit peste puțin timp că, desigur, contrabanda este o meserie mult mai avantajoasă. Veniturile obținute de pe urma acestei noi profesii i-au îngăduit lui Schulmeister să-și satisfacă vechea pasiune pentru îmbrăcăminte elegantă, să se înfățișeze în postura unui om bogat și de vază. În 1799 a făcut cunoștință cu colonelul francez Savary, viitorul duce de Rovigo, care avea să ia cîndva locul lui Fouché în funcția de ministru al poliției. Savary nu avea capacitățile predecesorului său. Trebuie totuși să recunoaștem că viitorul ministru se pricepea la oameni; el a apreciat posibilitățile de spion ale lui Schulmeister de îndată ce l-a cunoscut.

Savary i-a încredințat lui Schulmeister cîteva misiuni mărunte pe care acesta le-a îndeplinit cu succes. Astfel, Schulmeister a plastografiat scrisoarea amantei ducelui d'Enghien, scrisoare care a ajutat jandarmilor francezi să-l răpească pe teritoriul străin și să-l aducă în Franța.

În 1805 se desfășura războiul lui Napoleon împotriva Austriei și Rusiei. Schulmeister a plecat la Viena cu însărcinarea de a afla amănunte referitoare la caracterul și, dacă se poate, la planurile comandantului austriac, generalul Mack. Succesul lui Schulmeister a depășit toate așteptările.

Schulmeister a sosit la Viena camuflându-se sub masca aristocratului ungar, care îi devenise obișnuită. După spusele lui, fusese expulzat din Franța fiind bănuț de spionaj în favoarea Austriei. A dovedit că este familiarizat cu multe probleme importante în legătură cu situația din Franța și în special din armata franceză. Și-a câștigat repede încredere și simpatii în cercurile aristocratice din Viena și a fost prezentat generalului Mack, care fusese numit comandant al trupelor austriece. Informațiile pe care Schulmeister le-a dat lui Mack i-au părut generalului atât de importante, încât l-a primit pe acest om amabil, bine informat și activ printre ofițerii statului său major. Schulmeister avea doi agenți de încredere — Bend și Rulski — care îi „confirmau” informațiile.

După puțin timp, lui Schulmeister i s-a propus o funcție la care pînă atunci nu ajunsese nici un spion : să devină șef al serviciului de spionaj al țării în care fusese trimis să spioneze. În acest post talentele lui Schulmeister au găsit cel mai larg teren de desfășurare. Nu numai că i-a transmis lui Napoleon toate planurile importante ale lui Mack ; din ordinul împăratului Franței au fost tipărite numere speciale ale unor ziare, în care se relata despre tulburări izbucnite în Franța. Același lucru era arătat și în scrisorile ce soseau mai în ficcare zi, chipurile, de la diverși nemulțumiți din armata franceză. „Vrăbia mălai visează” — spune proverbul. Mack a început să creadă că Franța se află în pragul unei răscoale împotriva lui Napoleon. În aceste condiții, comandantului austriac nu i-au mai trezit nici un fel de îndoieli informațiile potrivit cărora Napoleon a început să-și retragă trupele de pe frontul Rinului. Bineînțeles, francezii trebuiau urmăriți, ceea ce Mack a și făcut. El a fost foarte mirat cînd, cu mult mai repede decît i s-ar fi părut posibil potrivit calculelor sale, trupele austriece s-au ciocnit cu corpul care „se retrăsese”, dar care în realitate îi atrăsese pe austrieci în capcana generalului Ney. Uimirea generalului Mack a fost și mai mare descoperind că pe flancurile și în spatele său se aflau trupele altor generali napoleoneni — Marmont, Soult, Lannes, Murat. După puțin timp, armata lui Mack a fost încercuită la Ulm. Comandantului austriac, care în visurile sale înainta deja victorios spre Paris, nu i-a mai rămas decît să se predea împreună cu armata sa (33 000 de soldați, 18 generali și 60 de piese de artilerie). Cele mai bune divizii austriece au ajuns în captivitate franceză încă de la începutul acestui război, a cărui povară a căzut acum în întregime pe umerii armatelor ruse.

O dată cu Mack a căzut „prizonier” și Schulmeister, dar el

nu-și socotea încă misiunea încheiată. S-a înscenat evadarea sa din prizonierat cu acte false. Cu aceste acte trebuia să-l convingă pe împăratul Austriei, Francisc al II-lea, și mai cu seamă pe țarul Rusiei, Alexandru I, să acționeze în așa fel, încât să-și ducă trupele la o înfrângere rapidă.

De data aceasta Schulmeister n-a avut noroc. Unii dintre demnitarii austrieci începuseră să-l suspecteze și a fost arestat. Schulmeister scăpă de judecată și de condamnarea la moarte care îl aștepta numai datorită ocupării rapide a Vienei de către francezi. Napoleon l-a numit cenzor militar al capitalei austriece.

Kutuzov, care comanda armata rusă, nu s-a lăsat mult timp antrenat într-o bătălie care, în condițiile raportului de forțe de atunci, nu putea să se termine decît în favoarea francezilor. Atunci Napoleon a repetat de fapt trucul folosit de Schulmeister. L-a trimis pe generalul Savary la Alexandru I pentru a-i obține o întrevvedere personală cu acesta. Alexandru s-a mulțumit să trimită pentru tratative un reprezentant al său ; pe cneazul Dolgorukov, un om mărginit. În cursul convorbirii cu el, Bonaparte s-a prefăcut că ar fi foarte înspăimîntat de știrile neplăcute primite din Franța și de bătălia care urma să aibă loc. Dolgorukov a căzut în plasa întinsă de împărat. După afirmația lui Napoleon, cneazul a vorbit cu el „cum ar fi vorbit cu un boier pe care voia să-l trimită în exil în Siberia“. Cu toate obiecțiile categorice ale lui Kutuzov, Alexandru I a stăruit să se dea bătălia cu Napoleon. Dispozițiile absurde ale țarului și ale generalilor austrieci au agravat situația aliaților, care și așa era destul de grea. Bătălia de la Austerlitz a fost pierdută. Austria s-a văzut nevoită să încheie pace separată cu Napoleon.

În timpul războiului din 1809 cu Austria, Schulmeister își desfășură din nou activitatea în spatele frontului austriac ; fu arestat și condamnat la moarte prin împușcare. Îi îmbătă însă pe soldații care îl păzeau și evadă îmbrăcat într-o uniformă austriacă. Schulmeister se pricepea foarte bine să se grimeze și să-și schimbe înfățișarea, făcîndu-se de nerecunoscut. El dădea dovadă de o neobișnuită ingeniozitate. O dată i s-a întîmplat să asiste, îmbrăcat într-o uniformă furată de la un general austriac, la un consiliu de război prezidat de împăratul Francisc al II-lea. Altădată, închizîndu-se într-un coșciug, a scăpat dintr-un oraș asediat. Într-o vreme, Schulmeister nu se despărțea nici o clipă de un cîine cu părul tuns scurt, pe care îl îmbrăca cu o hăinuță de lînă mișoasă. Falsul pudel transporta sub această hăinuță documente importante. Datorită banilor

primiți de la Napoleon și anterior de la austrieci, Schulmeister a ajuns un om bogat. Dar el a adunat și mai multă avere luând mită de la furnizorii de război, după ce împăratul l-a numit, în 1809, comisar general pentru aprovizionarea armatei franceze.

Schulmeister a mai îndeplinit din însărcinarea lui Napoleon o serie întreagă de misiuni de spionaj de mai mică însemnătate. Între altele, a fost și în Anglia. În ultimii ani ai guvernării lui Napoleon cariera spionului a fost strânjită de intrigile celei de a doua soții a împăratului — prințesa austriacă Maria-Luiza — și a anturajului acesteia, care nu-i puteau ierta lui Schulmeister rolul jucat în înfrângerea Austriei în 1805. Totuși, Schulmeister i-a rămas credincios lui Napoleon, a participat la pregătirea „celor 100 de zile”, iar după înfrângerea definitivă a împăratului în bătălia de la Waterloo a fost trimis în judecată. A fost condamnat la plata unei amenzi enorme, egală cu trei sferturi din averea lui. Partea care i-a rămas a pierdut-o în speculații de bursă.

Schulmeister a mai trăit aproape patruzeci de ani, pînă în 1853. În ultimii ani i s-a acordat, ca o favoare, un brevet, pe baza căruia și-a deschis o mică tutungerie la Strasbourg, vînzarea tutunului fiind monopol de stat.

Un joc triplu

Nu trebuie să ne imaginăm spionajul și contraspionajul francez de pe vremea lui Napoleon ca ceva unitar și care acționa întru totul în interesul împăratului. Pînă în 1810, cu o scurtă întrerupere, postul de ministru al poliției a fost deținut de faimosul Joseph Fouché. Pînă la revoluție preot, apoi monarhist constituțional, „ultrarevoluționar” în epoca dictaturii iacobine, unul dintre principalii organizatori ai loviturii de stat de la 9 thermidor, ministru al poliției în vremea Directoratului — pe care l-a trădat în favoarea generalului Bonaparte —, acest abilameleon politic și trădător de profesie a fost totodată și cel mai bun copoi polițist pe care l-ar fi putut găsi împăratul.

Fouché a înțeles că subminarea moralului, tortura psihologică, istovirea morală a agenților inamici căzuți în mîinile sale acționează adesea mai bine decît amenințările și torturile

fizice. Subalternii lui Fouché reuşeau să obţină toate informaţiile de care aveau nevoie sub masca compasiunii prieteneşti şi numai după aceea îşi trimiteau la ghilotină victima, „stoarsă” pînă la epuizare.

Fouché îi era necesar lui Napoleon, dar acesta niciodată n-a avut cine ştie ce încredere în ministrul său de poliţie. Stăpînul ştia foarte bine că slujitorul său e gata de orice trădare de îndată ce o va socoti avantajoasă pentru sine. De aceea spionii personali ai împăratului nu-l pierdeau din ochi pe credinciosul ministru al poliţiei, iar acesta depunea, fireşte, toate eforturile pentru a depista iscoadele suveranului său. Cele mai apropiate ajutoare ale lui Fouché erau inspectorul general de poliţie Réal şi şeful secţiei de securitate publică a poliţiei secrete, Desmarests.

Fouché, care niciodată nu voia să ardă toate punţile în urma sa, ducea o politică foarte subtilă faţă de regalişti. În Franţa poliţia lui îi urmărea cu mult zel, şi pe mulţi i-a trimis la eșafod. Faţă de regaliştii care se aflau în siguranţă pe teritoriul englez, ministrul poliţiei avea însă cu totul altă atitudine. Agenţii lui Fouché au trecut nu o dată Canalul Mînceii şoptind la urechea a diferiţi emigranţi regalişti că, în fundul sufletului său, Fouché rămîne mereu de partea „regelui legitim” Ludovic al XVIII-lea. La Londra momeala lui Fouché fu înghiţită cu lăcomie de către Fauche-Borel, despre care am mai vorbit în legătură cu afacerea Pichegru. Tainicele „simpatii regaliste” ale ministrului napoleonean au devenit obiect de discuţie în cel mai apropiat anturaj al regelui emigranţilor. Totul mergea bine, dar Fouché îşi dădea seama că spionii lui Napoleon nu vor întîrzia să-i descopere manevrele. De aceea ministrul poliţiei, în dese rapoarte pline de devotament prezentate lui Napoleon, îşi expunea în amănunţime intriga, explicînd că o foloseşte în interesul cauzei. Arăta că vrea să descompună dinăuntru lagărul emigranţilor şi să-i momească în Franţa pe unii oameni deosebit de periculoşi. Într-adevăr, cîţiva regalişti care pătruseseră clandestin în Franţa, în primul rînd pentru a stabili legătura cu Fouché, au fost arestaţi şi executaţi din ordinul lui Napoleon ca spioni englezi. (Printre ei era şi nepotul lui Fauche-Borel, Charles Vitel, care sosise cu o scrisoare către ministrul poliţiei.) Deşi Napoleon admira rar pe cineva, nu şi-a putut ascunde uimirea faţă de abilitatea „regicidului” (Fouché votase în Convenţie pentru executarea lui Ludovic al XVI-lea), care reuşise să-i convingă pe emigranţi că el şi nimeni altul este nădejdea partidului regalist. Relaţiile lui Fouché cu emigranţii i s-au părut împăratului cît se poate de suspecte. El hotărî să nu se mulţumească cu provocatorii folo-

șiți de Fouché, și să trimită la Londra spioni de ai săi, personali, cu scopul de a afla care sînt adevăratele legături ale ministrului poliției cu regaliștii.

În 1807 a intrat în strîns contact cu Fauche-Borel un oarecare Perlet, care-și exprima sus și tare devotamentul față de Bourboni. Era un agent trimis la spionul regalist de către prefectul poliției pariziene Dubois. Pentru a cîștiga încrederea regaliștilor, Perlet le-a predat lista deținuților politici aflați în închisoarea Temple din Paris. Perlet îl asigură pe Fauche-Borel că în Franța acționează un comitet secret regalist, care în curînd îl va răsturna pe Napoleon și va constitui un guvern provizoriu, iar acesta îl va rechema în Franța pe Ludovic al XVIII-lea. Perlet îi entuziasmă pe regaliștii din Londra; el plecă cu însărcinări primite de la ei pentru emigranții din Berlin, și despre toate acestea raportă cu de-amănuntul la Paris. Printre membrii comitetului secret era pomenit și Fouché. Întrucît ar fi fost imposibil ca Fouché să nu afle ceva despre călătoria lui Perlet la Londra, i s-a explicat ministrului poliției că scopul acestei călătorii este de a-l atrage în Franța pe Fauche-Borel. Ministrul protestă cu vehemență împotriva organizării unei asemenea capcane, invocînd considerente umanitare. Astfel de argumente în gura omului care vărsase sîngele atîtor oameni, adesea nevinovați, nu puteau constitui pentru Napoleon decît o dovadă a relei-credințe a lui Fouché. Acesta se temea de destăinuirile pe care le-ar fi putut face Fauche-Borel în cazul unei arestări. Napoleon a hotărît să-l compromită pe Fouché în ochii emigranților. De aceea Perlet primi pe neașteptate o nouă însărcinare: să dovedească regaliștilor că nu trebuie să conteze pe concursul ministrului poliției! În felul acesta Napoleon căuta ca, prin mijlocirea lui Perlet, să-i determine pe regaliști să renunțe la încercările de a stabili legătura cu Fouché. Prin diferite manevre, Fouché a reușit însă să adoarmă treptat bănuielile lui Napoleon. Poliția lui Fouché a nimicit tocmai în acel timp rețeaua de spionaj engleză din Franța și a arestat pe unul dintre principalii agenți ai Londrei și ai regaliștilor, Prijean, despre care cititorul a mai auzit.

Fouché reuși din nou să ia în mîinile sale „tratativele“ provocatoare cu Fauche-Borel. În vara anului 1808 la Fauche-Borel a venit un oarecare Bourléac, care, continuînd jocul lui Perlet, i-a spus o poveste potrivit căreia el era trimis de o organizație regalistă clandestină — un „comitet secret“ — din care făceau parte mari demnitari și generali ai lui Napoleon. După spusele lui, era gata pregătită o lovitură de stat pe care urma s-o dea senatul, profitînd de absența împăratului. La Londra pretinsul

emisar regalist a fost din nou luat în serios. Bourléac s-a întâlnit cu miniștrii Cuning și Hocksbery. Este interesant că provocatorul Bourléac, trimis cu consimțământul lui Napoleon, avea indicația specială de a face din nou să crească în ochii lui Fauche-Borel și ai regaliștilor acțiunile lui Fouché, subminate întrucâtva în urma executării lui Vitel și a intrigilor lui Perlet. Bourléac i-a adus la cunoștință lui Ludovic al XVIII-lea că Fouché este devotat în taină regelui. Ludovic a ascultat această știre cu multă atenție și și-a exprimat dorința de a obține de asemenea sprijinul mareșalilor Berthier și Macdonald, precum și al generalului Moreau, aflat pe atunci în emigrație. Astfel, regele emigranților a primit cu foarte multă bunăvoință asigurările privitoare la devotamentul secret al fostului „regicid”.

Psiholog cu experiență, Fouché hotărî să nu pomenească despre acest ultim amănunt în raportul prezentat lui Napoleon în legătură cu misiunea lui Bourléac. Excesiva abilitate a ministrului poliției ar fi putut din nou să nu fie pe placul bănuitorului împărat... De altfel, Fouché nici nu se gîdea în momentul acela să-l trădeze pe Napoleon în favoarea Bourbonilor. El a socotit avantajos să facă acest lucru abia după înfrîngerea mării armate a lui Napoleon în Rusia, dar pînă atunci avea să mai treacă mult.

Curînd, „comitetul secret” a fost lichidat de ministrul poliției, ca fiind inutil. În schimb, în anii Restaurației Bourbonilor, cînd regaliștii au început să caute urmele „comitetului secret”, Fouché a declarat că fusese membru activ al acestei eroice organizații care luptase împotriva uzurpatorului corsican.

Nesățioasa „Anna Ivanovna”

Schulmeister, superspionul lui Napoleon, a reușit să se distingă în timpul întîlnirii de la Erfurt dintre împăratul Franței și țarul Rusiei (septembrie 1808), organizînd supravegherea, bine pusă la punct, a participanților și îndeosebi, firește, a țarului Alexandru I. Amantele țarului, care se schimbau foarte repede, se dovediră toate, pînă la urmă, a fi în serviciul lui Schulmeister. Dar omniprezentul spion nr. 1, deși l-a înconjurat pe țarul Alexandru cu o rețea de filare, a scăpat din vedere

o importantă întâlnire a țarului. Mai exact, n-a știut și nici n-a ghicit despre ce s-a vorbit la această întâlnire.

Spionii englezi care mișunau pe atunci în jurul Erfurtului au obținut rapoarte destul de exacte și amănunțite despre întâlnirea celor doi împărați. În aceste rapoarte ale spionilor se vorbea despre conflictele care se ascundeau îndărătul fațadei tratativelor prietenești dintre cei doi atotputernici monarhi.

Dar nici chiar foarte experimentatul spionaj englez n-a aflat nimic despre episodul ce ne interesează. E drept că Napoleon a început în anii următori să bănuiască în mod vag ce se întâmplase, dar unde, în ce împrejurări și, mai cu seamă, cu a cui participare — toate acestea au rămas pentru împărat o enigmă pînă la sfîrșitul zilelor lui. Despre această întâmplare a relatat pentru prima dată abia în zilele noastre cunoscutul cercetător sovietic academicianul E. V. Tarle, pe baza studierii arhivelor diplomatice ruse.

Principalele personaje ale acestui episod au fost țarul Rusiei, Alexandru I, și ministrul afacerilor externe al Franței nu de mult demisionat, prințul Talleyrand, care de altfel își păstrase, ca și mai înainte, influența asupra politicii Franței. Nu este nevoie să-i prezentăm. Țarul rus, „cîrmuitorul slab și viclean“, cum l-a caracterizat Pușkin, este la fel de bine cunoscut ca și interlocutorul său, al cărui nume a devenit sinonim cu abilitate diplomatică și perfidie. Era același prinț Talleyrand — aristocrat, devenit diplomat și ministru al Republicii Franceze (numai cu iacobinii nu s-a putut acomoda), care a trădat apoi Republica în favoarea lui Napoleon, iar după aceea l-a trădat și pe Napoleon în favoarea Bourbonilor, pentru ca după alți cincisprezece ani să-i trădeze pe Bourboni, trecînd în slujba regelui burghez Ludovic-Filip de Orléans. Același Talleyrand despre care contemporanii spuneau : este atît de bogat pentru că i-a vîndut pe toți cei care l-au cumpărat. Omul la moartea căruia se spunea cu sarcasm : „A murit Talleyrand ? Ar fi bine de știut ce interes o fi avut s-o facă ?“

Dar și în 1808 reputația lui Talleyrand era pe deplin stabilită. Diplomații ruși, în corespondența lor oficială, îl numeau „popă răspopit“, „secretar al tiranului“, trădător de profesie, șperțar și delapidator, care, prin aceste două mijloace, jefuise nenumărate milioane. Dar nimeni nu-i contesta remarcabila inteligență, perspicacitatea și clarviziunea, îmbinate cu hotărîrea de a comite orice crimă cu condiția să-i fie avantajoasă, precum și cu o absolută lipsă de pudoare, pe care știa să le ascundă îndărătul maiestuoasei și leneșei aroganțe a seniorului înnăscut.

Acesta era personajul care s-a înfățișat țarului Alexandru Pavlovici la Erfurt și care în plus îi era extrem de antipatic țarului. Alexandru nu i-a putut ierta toată viața lui Talleyrand o notă redactată din ordinul lui Napoleon. În această notă se făcea o aluzie mai mult decît străvezie la amestecul lui Alexandru în asasinarea tatălui său, Pavel I.

Întîlnirea cu „ticălosul“ Talleyrand era cu atît mai neplăcută țarului cu cît politica de apropiere față de Franța și de ostilitate față de Anglia, pe care fusese nevoit s-o ducă după pacea de la Tilsit, provocase dezaprobarea crescîndă a nobilimii ruse, deoarece era profund dezavantajoasă intereselor economice ale acesteia. Alexandru era neliniștit chiar și pentru propria sa securitate în Erfurt, oraș ocupat de trupele napoleonene. Nu trecuse multă vreme de cînd, în împrejurări asemănătoare, la Bayonne, Napoleon ordonase să fie arestați regele și prințul moștenitor al Spaniei, care veniseră acolo!

Cu atît mai uluitor a fost pentru Alexandru conținutul convorbirii sale cu cel mai apropiat sfetnic al lui Napoleon. Esența a ceea ce a spus Talleyrand — dacă lășăm deoparte numeroasele echivocuri și cuvintele frumoase — se rezuma la următoarele: el, Talleyrand, nu este de acord cu impetuoasele planuri de cucerire ale lui Napoleon. Nici Franța nu este de acord cu ele. Țara vrea numai să-și aibă granițele pe Rin, în Alpi și în Pirinei. Tot restul — adică o bună jumătate din Europa, supusă lui Napoleon — reprezintă cuceriri personale ale împăratului, cu care, potrivit amabilelor explicații ale prințului, Franța nu are nimic comun. Cu alte cuvinte, Talleyrand renunța anticipat la aceste cuceriri — el fiind convins că oricum nu vor putea fi menținute multă vreme — în favoarea aceluia care ar fi putut pune capăt puterii lui Napoleon. Iar pentru a întări noile relații stabilite cu Alexandru, Talleyrand se declara dispus să intre în serviciul Rusiei, desigur în mod secret și, lucru de la sine înțeles, cu onorariul convenit într-o asemenea situație. Toate acestea, firește, nu au fost convenite de la prima întîlnire, ci în cursul cîtorva întrevederi ulterioare.

Mai mult decît atît. Pentru a dovedi seriozitatea intențiilor sale, Talleyrand a început să-i trădeze pe loc țarului secretele lui Napoleon, să-i indice limitele pînă la care putea merge cu împotrivirea față de pretențiile și planurile împăratului francez fără a provoca o ruptură definitivă. Iar apoi, în convorbirile cu Napoleon, Talleyrand ofta cu amărăciune ascultîndu-i plîngerile în legătură cu neașteptata încăpăținare manifestată de țar în cursul tratativelor.

Externe, el, ca și mai înainte, ca persoană apropiată de Napoleon, era inițiat în toate secretele politicii externe a Franței. În afară de aceasta, cum experimentatul prinț știa că nu va reuși nicum să-și ascundă metamorfozele față de un copoi ca Fouché, care avea un fler deosebit în astfel de treburile, Talleyrand crezu de cuviință să-l atragă de partea sa. Fouché, care, ca și Talleyrand, înțelesese pericolul continuării politicii de cuceriri a lui Napoleon, a adoptat o poziție de prietenoasă neutralitate și chiar, când s-a ivit prilejul, a început să-i furnizeze lui Talleyrand informații de care acesta avea nevoie pentru a le transmite la Petersburg. În corespondența diplomatică secretă rusă, ducele de Bénévent, serenissimul prinț Talleyrand-Périgord, cavaler a nerumărate ordine, a început de atunci să fie numit „jurisconsultul“, „prietenu meu“, „librarul nostru“, „vărul Henri“ sau, pur și simplu, „Anna Ivanovna“.

Trebuie spus că Anna Ivanovna, asemenea unei eroine a lui Gogol, s-a dovedit a fi o doamnă care nu era nicidecum plăcută din toate punctele de vedere. Pentru marfa livrată ea cerea într-una plara cuvenită și dădea dovadă de o aviditate atât de nemăsurată, încât corespondența ambasadei ruse de la Paris cu Petersburgul conținea tot timpul cereri stăruitoare de a se trimite sume de bani suplimentare. Ceea ce însă nu se putea afla nicidecum din informațiile furnizate de această onorabilă persoană era că, foarte curînd (prin intermediul lui Metternich, care era pe atunci ambasadorul Austriei la Paris), ea a intrat și în serviciul Austriei, și manevra cu dibăcie între cei doi patroni, ale căror interese, firește, erau departe de a coincide. Anna Ivanovna nu se dădea înapoi nici de la acte de spionaj militar, furnizînd austrieșilor informații despre mișcarea trupelor franceze tocmai în ajunul noului război al lui Napoleon împotriva Austriei din 1809.

Napoleon, bineînțeles, nu știa nimic despre aceste „negociații“, cum se scria în stilul arhaic al corespondenței diplomatice ruse din vremea aceea. Dar împăratului i s-a raportat imediat despre inexplicabila apropiere dintre Talleyrand și Fouché, care pînă atunci fuseseră dușmani neîmpăcați. Această veste l-a făcut pe Napoleon, care se afla în Spania, să-și lase baltă armata și să se îndrepte în cea mai mare grabă spre Paris. La recepția oficială din 23 ianuarie 1809, împăratul, în culmea furiei, s-a repezit la Talleyrand, amintindu-i în mod public toate trădările și complicitatea lui la cele mai murdare treburile. „De ce nu te-am spînzurat încă de grilajul Pieței Carrousel? Dar mai e timp, e timp destul! Ești o scîrnăvie în ciorapi de

mătase ! O scîrnăvie ! O scîrnăvie !...” — striga, ca turbat, Napoleon.

Dar Talleyrand era mai puțin dispus decît oricare alt muritor să dea atenție cuvintelor jignitoare, chiar dacă erau proferate în public, bineînțeles cu condiția ca îndărătul lor să nu se întrevadă pericolul unor neplăceri mai substanțiale. Și, întrucît Napoleon nu știa deocamdată despre activitatea prințului în rolul de spion dublu, „Anna Ivanovna” a continuat cu aceeași rîvnă să-și îndeplinească obligațiile contractate față de Petersburg și Viena. Talleyrand a cerut chiar de la Viena, care pe vremea aceea avea deosebită nevoie de serviciile lui, cîteva sute de mii de franci drept compensație pentru prejudiciul suferit.

Activitatea nu s-a întrerupt nici în anul următor, 1810. Dar valoarea informațiilor pe care le vindea prințul a scăzut simțitor pe la mijlocul acestui an. Secase principala sursă de informații — Fouché...

Renaștere din cenușă

Eroul unei povestiri fantastice a lui H. G. Wells poruncise pămîntului să se oprească din mersul său. S-a dezlănțuit o catastrofă cosmică. Autorul ei, înspăimîntat de moarte, a apucat să ceară ca totul să revină în starea dinainte, și în felul acesta omenirea n-a aflat nimic despre dezastru și miraculoasa sa salvare. Ceva asemănător s-a întîmplat și cu serviciul secret francez în iunie 1810. Deși nu era o pasăre fenix, el a renăscut din cenușa... unor documente arse.

Timp de 12 ani, cu o mică întrerupere, Joseph Fouché s-a aflat în fruntea Ministerului Poliției. El crease o imensă rețea de spionaj care pătrundea peste tot, în toate păturile populației, supraveghind pe curteni, pe militari, pe diplomați, atît francezi cît și străini, pe funcționarii administrației napoleonene și pe literați, care-și alimentau, docili, inspirația din indicațiile cenzurii imperiale. Poliția interzicea orice adunare cît de cît numeroasă, chiar și petrecerile de familie și întîlnirile dintre prieteni, fără prezența reprezentanților ei. Odată un cunoscut general a vrut să invite cîteva camarazi de arme la o masă prietenească. Bravul militar află cu indignare că îi este

interzis s-o facă fără participarea poliției. El se plînsese lui Fouché. Ministrul clătină din cap cu compătimire, dar nu renunță la pretențiile sale. Cînd indignarea generalului ajunsese la culme, lui Fouché îi veni pe neașteptate o idee.

— N-ați putea să-mi dați lista invitațiilor ? — întrebă el și, aruncînd o privire fugară doar asupra primelor două-trei nume din cele douăsprezece, adăugă liniștit :

— Bine, generale, nu e nevoie de prezența reprezentantului poliției...

Fouché devenise o forță ; în fața lui, inițiat în toate aspectele ascunse ale vieții mărimilor lumii, inclusiv în slăbiciunile lor, toți încercau o teamă mai mare decît chiar în fața împăratului. Lui Fouché îi erau perfect cunoscute toate dedesubturile familiei imperiale, pînă și destrăbălarea surorilor lui Napoleon sau numele celui cu care îl înșela pe împărat amanta sa. Dar proaspătul duce de Otrante era ros în permanență de o nesățioasă ambiție. Zidurile Ministerului Poliției erau prea strîmte pentru el. Napoleon aflîndu-se în Spania, englezii profită de absența lui și debarcă în Belgia. Fouché, în numele împăratului, creează, instruește, echipează într-un timp scurt o întreagă armată și o trimite în întîmpinarea inamicului debarcat. Corpul expediționar englez este nevoit să-și ia în grabă tălpășița.

Dar Joseph Fouché are visuri mai mărețe. El știe cît de larg este răspîndită năzuința spre o pace care ar pune capăt îndelungatului și istovitorului război cu Anglia și că la Londra de asemenea există forțe influente dispuse să reflecteze la un compromis, la o înțelegere care ar deschide din nou pentru mărfurile engleze porțile țărilor europene zăvorîte de Napoleon. Și iată că Fouché, din proprie inițiativă, reia tratativele secrete cu Anglia, întrerupte de intransigența lui Napoleon. Fouché este gata să renunțe la o parte a cuceririlor făcute de francezi. Agentul său este un afacerist veros, bancherul Ouvrard, care însă crede și el că acționează din însărcinarea împăratului, prin intermediul ministrului poliției, care e, desigur, executorul voinței acestuia. Mai mult, chiar și regele Olandei, Ludovic Bonaparte, fratele lui Napoleon, este încredințat că tratativele, care se duc prin Olanda, au loc, fără doar și poate, cu știrea și acordul împăratului.

Bineînțeles, Napoleon avea nu numai poliția lui Fouché, ci și o altă poliție, care îl spiona pe Fouché, precum și poliția directorului general al poștelor, care trebuia să supravegheze poliția care îl urmărea pe vicleanul conte de Otrante. Împăratul mai avea și alte poliții... Dar și Fouché urmărea polițiile

care îl urmăreau pe el. Acest ghem de șerpi a continuat să se încolăcească, dar Napoleon tot nu a primit informațiile necesare de la agenții săi. El a aflat despre acțiunile lui Fouché cu totul întâmplător. Când Napoleon, împreună cu noua sa soție, Maria-Luiza, fiica împăratului Austriei, a vizitat Olanda, Ludovic Bonaparte pomeni în treacăt despre aceste tratative ca despre un fapt bine cunoscut. Nu trebuia să fie cineva Napoleon ca să înțeleagă cine se ascunde îndărătul lui Ouvrard. Turbînd de furie, împăratul ordonă comandantului jandarmeriei, Savary, duce de Rovigo, să-l aresteze imediat în chip discret pe agentul lui Fouché. La Paris, Napoleon îl întreabă pe ministrul poliției dacă știe ceva despre tratativele lui Ouvrard. Fouché, se înțelege, se grăbi să se dezică de reprezentantul său. Atunci, continuîndu-și jocul, Napoleon îi ordonă lui Fouché să-l aresteze pe Ouvrard, care se afla deja după gratii. Ministrul poliției încercă să obiecteze, și cu aceasta nu făcu decît să se demaște.

A doua zi, Napoleon îl numește pe Savary ministru al poliției. E drept că ducele de Otrante știe mult prea multe pentru a putea fi, pur și simplu, alungat cu o lovitură de picior. Ca și pe vremea unei alte demiteri, de scurtă durată, a lui Fouché, îndepărtarea din funcție a fost însoțită de numirea onorifică în postul de ambasador imperial la Roma. Dar Fouché nu se lasă. El se străduiește să-i dovedească lui Napoleon că valorează mai mult decît șleahta de curteni lingușitori și slugi plecate cu portofolii ministeriale ce-l înconjură. Inegalabila mașină polițienească creată de Fouché nu trebuie să aibă alt stăpîn !

Cînd ducele de Rovigo se înfățișează ducelui de Otrante aducîndu-i știrea că el, Savary, a fost numit în postul de ministru al poliției, Fouché își întîmpină succesorul cu o excepțională amabilitate. Savary e amăgit. Ba chiar oftează ușurat. În locul unor penibile discuții și certuri cu autoritarul și primejdiosul om din fața sa, are loc o convorbire prietenească între doi oameni, dintre care unul este obligat din ordin să preia niște treburi, iar celălalt este gata să predea bucuros niște obligații devenite prea împovărătoare pentru el. Fouché se declară chiar gata să se facă util în fel și chip noului ministru, familiarizîndu-l cu mulțimea de probleme noi și necunoscute pentru acesta. Desigur, e nevoie de cîtva timp pentru a pune în ordine treburile ministerului — doar ordinul împăratului a venit pe neașteptate —, astfel încît ducele de Otrante n-a reușit să se pregătească pentru a preda succesорului său întreg aparatul, foarte complicat, al ministerului. Dacă ducele de Rovigo n-are nimic de obiectat, el, Fouché, în cîteva zile va

pune totul în cea mai perfectă ordine, iar în acest timp și ducesa de Otrante va reuși să se mute într-o nouă locuință. Se înțelege, Savary n-are nimic împotrivă și pleacă extrem de mulțumit. Iar Fouché, împreună cu cel mai de încredere ajutor al său, se apucă de lucru. Documentele privitoare la cea mai importantă agentură secretă sînt fie distruse, fie transportate urgent în ascunzători sigure, unde nu vor mai putea fi găsite de spionii împăratului. Numeroși agenți — militari, demnitari, curteni, preoți — toți sînt spionii lui Fouché și numai ai lui Fouché, iar el nu vrea să-i predea în mîinile lui Napoleon. De formă, sînt lăsate numai datele privitoare la agenți de mică importanță, de la care nu se poate afla nimic serios. Patru zile și patru nopți durează această muncă febrilă. Patru zile și patru nopți fumegă coșul căminului, înghițind fără urmă tot ceea ce Fouché socotește necesar să nu păstreze pentru sine și să nu-i cedeze lui Savary.

După aceasta are loc predarea treburilor ducelui de Rovigo, care nu bănuiește nimic. Fouché a distrămat toată rețeaua de spionaj într-o mulțime de fragmente mici, nelegate între ele ; principalele elemente ale rețelei au dispărut fără urmă. Douăzeci și patru de ore mai tîrziu își dă seama de aceasta și Savary, care e nevoit să raporteze îngrijorat împăratului despre cele întîmplate. Napoleon îi trimite lui Fouché ordin să înapoieze documentele sustrase. Ordinul e repetat a doua oară, a treia oară... Fouché răspunde că a ars de mult documentele care i se cer. El aruncă parcă în treacăt o vorbă trimisului lui Napoleon, declarînd cum că a procedat astfel pentru a apăra onoarea familiei imperiale (aluzie vădită la niște hîrtii importante și compromițătoare aflate în mîinile ministrului demis). Dar Fouché și-a greșit socotelile : el a subapreciat hotărîrea lui Napoleon. Acesta ordonă imediat șefului poliției sale personale, Dubois : Fouché sau va restitui hîrțiile cerute, sau va fi trimis la închisoare escortat de zece jandarmi și va simți în curînd ce înseamnă să atragă asupra sa mînia împăratului.

Abia acum își dă seama Fouché că a mers prea departe — Dubois sigilează hîrțiile fostului ministru. Desigur, tot ce era important a fost ascuns de mult în locuri sigure, dar este limpede că împăratul nu se va da îndărăt de la nimic pentru a-l zdrobi pe Fouché. Și acesta se simte cîtva timp cu adevărat zdrobit. Zadarnic îi scrie scrisori umile lui Napoleon, cerîndu-i să-l primească. I se răspunde brutal că nu mai este nevoie de serviciile lui. Cuprins de o spaimă cumplită, Fouché pleacă din Paris, fuge în Italia, rătăcind din oraș în oraș, se gîndește să emigreze peste ocean. Îl oprește numai teama de a nu cădea în

măinile englezilor. Între timp ducesa de Otrante cade la înțelegere cu Napoleon. Ea îi predă cele mai importante hîrtii, care îl privesc personal pe Napoleon și familia imperială. După aceasta, ministrul demis are posibilitatea să se întoarcă la moșia sa. (Aceasta nu este încă ultima etapă a carierei lui Fouché : îl mai așteaptă noi ascensiuni și noi căderi.)

Pînă una-alta, Savary, evident lipsit de capacitățile lui Fouché, dar slujitor harnic și stăruitor, începe să restabilească pas cu pas mașina de spionaj distrusă. Unele urme Fouché n-a reușit să le anihileze — rămăsese, de pildă, registrul cu numele și adresele unor informatori de importanță secundară. Unii sînt cunoscuți de funcționarii ministerului, și chiar de portar. Printre vizitatori sînt mulți agenți de-ai lui Fouché ; fără a bănuî distrugerea produsă, ei fac, din prudență, noului stăpîn, în clădirea Ministerului Poliției, o vizită care nu angajează la nimic. Ministrul se consultă în grabă cu portarul : îl vizita sau nu persoana în cauză pe ducele de Otrante ? Ascunzîndu-și neștiința, Savary reușește să convingă majoritatea persoanelor venite în audiență că se află în posesia tuturor materialelor privitoare la trecutul lor, de care dispunea Fouché. Adesea, aceste materiale serveau ca garanție a fidelității agentului mai mult chiar decît banii. Astfel, treptat, fără ca măcar agenții să bage de seamă și fără să bănuiască nimic despre distrugerea mașinii de spionaj din care făceau parte, această mașină este din nou refăcută roțiță cu roțiță. Și, deși multe „piese“ s-au pierdut, ea este pusă din nou în funcțiune.

Cînd se dau dosare la legat

În ultimii ani ai imperiului napoleonean, războiul secret se înțețea tot mai mult. Călugărul scoțian James Robertson nu s-a lăsat prea mult rugat atunci cînd i s-a propus să-și părăsească chilia pentru a intra în slujba spionajului englez. Sihastrul, care vorbea foarte bine germana, a fost introdus în Germania de nord prin insula Helgoland, transformată în centru al serviciului secret britanic. Lepădîndu-și rasa, Robertson și-a procurat un pașaport pe numele de Adam Rohrauer, originar din orașul Bremen. La Hamburg „Rohrauer“ a făcut cunoștință cu un

preot spaniol și, prin intermediul acestuia, cu un căpitan spaniol, care se afla internat în spitalul din localitate. Dându-se drept un mic comerciant, călugărul, în tovărășia noilor săi prieteni, a plecat în Danemarca. Acolo, pe insule, fuseseră amplasate regimente de elită ale armatei spaniole, pe care Napoleon, încă înainte de a porni la cucerirea Spaniei, le ceruse ca trupe auxiliare și le trimisese cât mai departe de patria lor. Robertson a pătruns la comandantul corpului spaniol, generalul La Romana, și i-a spus parola, pe care acesta o primise încă la Madrid de la secretarul misiunii diplomatice engleze, B. Frair. La timpul convenit, La Romana a concentrat aproape zece mii dintre soldații săi, chipurile, pentru a depune jurământul către noul rege al Spaniei, Joseph, fratele lui Napoleon, și..., sub nasul francezilor, i-a îmbarcat pe vasele engleze ale amiralului Keith, care se aflau în apropiere de țărm. Aceste trupe au fost incluse în armata engleză a lui Wellington, care lupta în Spania împotriva mareșalilor lui Napoleon. În 1810 spionajul englez a încercat să-l răpească, cu ajutorul regaliștilor, pe prințul moștenitor al Spaniei, Ferdinand, care era ținut arestat în Franța, și prin aceasta să dea o lovitură simțitoare lui Napoleon. Englezii căutau astfel să agraveze dificultățile pe care le întâmpina împăratul Franței în Spania. Tentativa a eșuat, iar organizatorul ei, baronul de Colli, a fost împușcat. În 1813, vrînd să grăbească intrarea Austriei în război contra lui Napoleon, serviciul de spionaj englez a luat parte la un complot împotriva împăratului Francisc. S-a intensificat simțitor și lupta dintre spionajul francez și cel rus.

Colonelul Cernîșev, aghiotantul țarului, sosit la Paris ca reprezentant al acestuia, observa cu atenție armata franceză însoțindu-l pe Napoleon în timpul războiului din 1809 purtat de acesta împotriva Austriei. Firește, pe Cernîșev îl interesau în mod deosebit rapoartele oficiale despre starea tuturor forțelor armate ale Imperiului francez, care erau prezentate săptămînal lui Napoleon de către Ministerul de Război. Avînd aceste materiale, îți puteai da seama limpede de efectivele, dislocarea și armamentul trupelor franceze. Se înțelege, aceste rapoarte constituiau cel mai strict secret de stat. Cernîșev nu putea să vadă decît frumoasele mape în care se legau rapoartele. Dar și aceasta era ceva. Rapoartele sînt legate în mape — înseamnă că cineva se ocupă de acest lucru. Oare nu se poate face cunoștință mai îndeaproape cu legătorul? Curînd, Cernîșev a reușit nu numai să se întâlnească cu Michel, legătorul Ministerului de Război, ci și cu ajutorul lui — se înțelege dar-nic răsplătit —, să citească rapoartele destinate numai ochilor

împăratului Napoleon. Michel avea și complici — pe Saget, Salmon, Moses, slujbași la Ministerul de Război, și pe austriacul Wustinger, portarul hotelului unde se afla ambasada rusă. Wustinger era mijlocitorul între Michel și Cernîșev.

Abia în februarie 1812, adică peste mai bine de doi ani, poliția secretă a lui Napoleon a dat de o urmă. Profitînd de absența lui Cernîșev, polițiștii au operat o percheziție inopinată în locuința acestuia și au găsit dovezile incontestabile ale activității lui de spionaj.

Cernîșev, care mai tîrziu, sub Nicolae I, printr-o abilă slugărnicie, a făcut o strălucită carieră, nu se număra printre spionii iscusiți și înzestrați cu perspicacitate. Atrage atenția și faptul că în informațiile obținute de aghiotantul țarului efectivul armatei franceze este mult redus. Aceasta ne sugerează ideea posibilității unei provocări intenționate din partea lui Napoleon.

Indignîndu-se de „perfidia asiatică” a rușilor, Napoleon desfășura, la rîndul lui, o activitate și mai intensă de spionaj în vederea campaniei proiectate. Atașatul militar francez în Rusia, Lauriston, a adunat informații amănunțite cu privire la forțele și amplasarea armatei ruse și a obținut chiar și plăcile gravate cu care fuseseră tipărite hărți militare secrete. Încă la sfîrșitul anului 1811, Napoleon îi ceruse baronului Bignon, ambasadorul Franței în ducatul Varșoviei, să organizeze o secție specială care să se ocupe cu spionajul militar și politic împotriva Rusiei. Napoleon a ordonat să se trimită în Rusia rezidenți care au primit sarcina de a crea nuclee de spionaj la Petersburg, la Moscova, în principalele orașe ale provinciilor baltice, într-o serie de centre fortificate, pe drumurile principale pe unde urma ca armata lui Napoleon să pornească invazia de la granița apuseană spre inima Rusiei. Dar Bignon nu a reușit să execute ordinul împăratului.

Chiar de la începutul războiului, serviciul de spionaj rus a reușit să obțină o serie de importante succese. Un rol activ în dezvoltarea rețelei de spionaj ruse în Germania cotoșită de Napoleon a fost jucat de Stein, fostul șef al guvernului Prusiei. Stein era un dușman neîmpăcat al lui Napoleon și, la cererea temutului cuceritor, regele Prusiei a fost nevoit să-l alunge din țară pe ministrul său. Cu ajutorul lui Stein, serviciul de spionaj rus a reușit să organizeze tipărirea în Germania a unui ziar clandestin antinapoleonean. Schleiermacher, pastorul regelui Prusiei, și Gruner, ministrul poliției, au devenit agenți ai spionajului rus. Ei căutau să împiedice transporturile de război ale armatei lui Napoleon pe drumurile Prusiei, orga-

nizau incendierea depozitelor militare franceze de pe teritoriul prusian și dezertarea soldaților prusieni din corpul auxiliar, mobilizat la cererea lui Napoleon împotriva Rusiei. Această activitate a căpătat o însemnătate deosebită în momentul în care a devenit vădită înfrângerea mării armate a lui Napoleon de către poporul și armatele Rusiei. În timpul campaniei de eliberare a armatei ruse în Europa, s-a distins cunoscutul comandant de partizani A. S. Figner, care, dându-se drept italian, a pătruns în armata franceză și a câștigat încrederea generalului napoleonean Rapp.

În Rusia, în timpul invaziei armatelor napoleonene, un rol important a jucat spionul Wilson, autorul a nenumărate intrigi împotriva lui Kutuzov, care nu voia să subordoneze interesele Rusiei țelurilor politicii engleze. Când Imperiul lui Napoleon a ajuns în pragul prăbușirii, Londra a făcut din nou uz de agentura sa regalistă, stabilind legături cu mareșalii și miniștrii imperiali, care căutau să scape de pe corabia ce se îneca, contribuind la accelerarea falimentului.

Napoleon, unul dintre cei mai mari comandanți de oști din istoria lumii, a fost și un talentat organizator al spionajului, depășindu-și și sub acest aspect majoritatea adversarilor. Rețeaua spionajului napoleonean împânzise întreaga Europă. Și, atîta timp cît serviciul secret francez a servit unor planuri realizabile din punct de vedere istoric, el a obținut mari succese. Eșecurile au început să se țină lanț atunci cînd Napoleon a încercat să-și folosească serviciul de spionaj pentru îndeplinirea planurilor himerice de cucerire a dominației mondiale. Iar aceste eșecuri au început să se înmulțească rapid după ce marea armată a fost distrusă pe cîmpiile Rusiei și trupele ruse și-au început marșul eliberator în Europa, care a dus, în cele din urmă, la prăbușirea Imperiului napoleonean.

În martie 1814, armatele aliate au intrat în Paris. Napoleon a abdicat și a fost trimis în exil pe insula Elba din Marea Mediterană. În Franța a fost restaurată monarhia Bourbonilor. Roiuri de spioni căutau să afle secretele diplomaților care s-au adunat în toamna anului 1814 la Congresul de la Viena, unde se dezbăteau problemele organizării postbelice a Europei. Anglia și Austria au încheiat o alianță cu guvernul lui Ludovic al XVIII-lea împotriva Rusiei. Dar Napoleon, pe insula Elba, continua să rămînă un pericol pentru Bourboni și pentru planurile Austriei și Angliei de a se sprijini pe Ludovic al XVIII-lea în lupta împotriva Rusiei.

La 26 februarie 1815, Napoleon părăsi insula Elba, debarcă cu un mic detașament în sudul Franței și, fără a trage măcar

un foc de armă, ajunse pînă la Paris. Ludovic al XVIII-lea fugi. A început faimoasa perioadă a „celor 100 de zile“ ale noii guvernări a lui Napoleon, care a luat sfîrșit cu înfrîngerea de la Waterloo și deportarea împăratului pe îndepărtata insulă Sfînta Elena. (În treacăt fie zis, ducele de Wellington, învingătorul de la Waterloo, dispunea de un eficient serviciu de spionaj, condus de Henry Hardinge, viitorul vicerege al Indiei, și de colonelul C. Grant.)

În ultimii ani, istoricul englez P. Bartel a formulat o ipoteză potrivit căreia „zborul vulturului“ — denumire cu care este desemnată debarcarea lui Napoleon în Franța și „cele 100 de zile“ — ar fi fost rezultatul unei provocări organizate de serviciile de spionaj britanic și austriac. Ideea aceasta nu a fost străină multor contemporani destul de bine informați¹, care erau de părere că ministrul englez al afacerilor externe, Castlereagh, cancelarul Austriei, Metternich, și Talleyrand, care trecuse în serviciul Bourbonilor, hotărîseră să-l atragă pe Napoleon în Franța, pentru ca acolo fie să-l ucidă, fie să creeze un pretext pentru alungarea lui undeva cît mai departe de țarmurile Europei. (Înainte de aceasta s-au făcut încercări de asasinare a lui Napoleon : pentru organizarea unui atentat, serviciul de spionaj francez l-a trimis pe insula Elba pe un oarecare Brüll, dar planul nu a reușit, deoarece fostul împărat avea o gardă personală de nădejde.)

În ianuarie 1815, a plecat de la Viena în mare taină generalul Koller, comisarul austriac de pe insula Elba. Koller a sosit pe insulă și, după cît se spune, i-ar fi comunicat lui Napoleon că Anglia și Austria sînt gata să consimtă la revenirea împăratului pe tron dacă el va satisface o serie de cereri ale Londrei și Vieni. Aluzii la această provocare se află în corespondența lui Mariotti, consulul francez la Livorno, conducătorul rețelei de spionaj care îl supraveghea pe Napoleon pe insula Elba. Desigur, Mariotti este un martor care nu merită prea multă încredere. Dar mai există și alte mărturii. După Waterloo și întoarcerea Bourbonilor în Franța, a avut loc procesul mareșalului Ney, care fusese trimis de Ludovic al XVIII-lea cu trupele împotriva lui Napoleon și trecuse de partea acestuia. Ney a afirmat că Napoleon l-ar fi încredințat că puterile aliate nu sînt împotriva întoarcerii împăratului pe tron. Napoleon adăugase că acest lucru i-a fost declarat în repetate rînduri de către

¹ Liderul opoziției liberale din parlament, lordul Grey, a acuzat în mod direct guvernul englez de „neglijare criminală în cel mai înalt grad“ a îndatoririlor sale și a cerut deschiderea unei anchete.

generalul Koller. La 26 februarie, puțin înaintea plecării din Elba, primindu-i pe reprezentanții autorităților locale, Napoleon a remarcat că întoarcerea lui în Franța va fi primită cu satisfacție de puterile străine.

Există și o dovadă indirectă — pasivitatea autorităților engleze, austriece și franceze, care primiseră de la agenturile lor de pe insula Elba numeroase rapoarte (păstrate în arhive) despre pregătirile lui Napoleon în vederea debarcării în Franța. În memoriile contelui Lebzeltern, cel mai apropiat colaborator al lui Metternich, memorii publicate recent, se arată că serviciul de spionaj austriac pusese mîna pe corespondența secretă a lui Napoleon cu Murat, fostul său mareșal și rege al Neapolelui, care nu lăsa nici o îndoială cu privire la intenția lui Napoleon de a părăsi insula Elba. Metternich a luat cunoștință de aceste scrisori și... n-a luat nici o măsură. Conte Ferrand, Ministrul Marinei în guvernul lui Ludovic al XVIII-lea, dă asigurări în memoriile sale că a ordonat să se trimită de la Toulon două sau trei vase de război pentru supravegherea insulei Elba, întrucît promise informații demne de crezare cu privire la pregătirea debarcării lui Napoleon în Franța. Dar Ferrand a fost pus în retragere și ordinul lui a fost anulat.

Agenții lui Mariotti l-au informat cu anticipație pe Campbell, comisarul englez de pe Elba, că Napoleon intenționează să fugă de pe insulă. Campbell, militar și diplomat cu experiență, după ce a primit această știre... a plecat din Elba pentru 12 zile (de la 16 pînă la 28 februarie) — mai întîi la Livorno, apoi la Florența, la amanta sa. E drept că la 23 februarie el a trimis la Elba corveta „Partrige”. Eddie, căpitanul corvetei, i-a făcut o vizită lui Napoleon, după care vasul a părăsit imediat insula. Împăratul trebuia să ajungă la convingerea că Campbell nu este în stare în acel moment să-i urmărească planurile și să împiedice înfăptuirea lor.

Nu cumva Campbell a plecat pentru a avea ulterior posibilitatea să se justifice invocînd faptul că nu fusese prezent în timpul fugii lui Napoleon din Elba? Desigur, în corespondența oficială engleză nu există nici un fel de indicii că comisarul Campbell ar fi primit asemenea instrucțiuni de la Londra. Dar în astfel de cazuri delicate Amiralitatea engleză și Ministerul de Externe preferau să nu lase urme.

Fără îndoială, ipoteza lui P. Bartel rămîne foarte slab fundamentată. Totuși ea continuă să stîrnească interes în Franța.

O altă ipoteză de acest fel se leagă de numele spionului francez Montholon. După cum am mai remarcat, în ultimii ani ai guvernării lui Napoleon calitatea serviciului de spionaj im-

perial s-a înrăutățit vizibil. Mulți dintre cei mai capabili organizatori ai săi au fost îndepărtați din posturi. În plus și Napoleon înclina tot mai puțin să asculte rapoartele care spuneau adevărul, dacă ele contraveneau planurilor sale. În 1812 Montholon, unul dintre spionii lui Napoleon, a creat în orașul Würzburg o organizație specială care trebuia să țină sub observație Germania în timpul campaniei marii armate în Rusia. În fiecare săptămână, Montholon comunica la Paris ministrului de externe Maret știrile cele mai alarmante. La 19 octombrie, când Napoleon începuse retragerea din Moscova, Maret l-a informat pe Montholon că a căzut în dizgrația împăratului. Cauza era căsătoria lui Montholon cu o nepoată a cancelarului Cambacérès, care mai fusese până atunci de trei ori căsătorită și toți cei trei soți se despărțiseră de ea acuzînd-o de infidelitate conjugală. Napoleon s-a erijat în cenzor al moravurilor în momentul cel mai nepotrivit pentru el, când rapoartele lui Montholon începuseră să prezinte o deosebită valoare. Este cazul să adăugăm că Montholon l-a însoțit pe împărat pe insula Sfînta Elena, iar soția lui, rămînînd fidelă reputației sale, a devenit amanta lui Napoleon.

Cercetările întreprinse în 1964 de savanți englezi în laboratorul centrului atomic din Harwell au dus la concluzia că în decursul unei lungi perioade, pe insula Sfînta Elena, Napoleon fusese supus acțiunii arsenicului. S-a ajuns la această concluzie după ce patru fire de păr ale lui Napoleon au fost bombardate cu neutroni și a fost fixată radiația atomilor de arsenic din aceste fire, deveniți radioactivi. Cercetătorii au socotit drept cea mai plauzibilă presupunerea că Napoleon a fost otrăvit de Montholon, căruia el îi lăsase prin testament o mare avere.

Printre savanții care au efectuat experiențele cu fire de păr ale lui Napoleon se numără Hamilton Smith, fizician de la Universitatea din Glasgow, precum și suedezii Sven Forshoevood și Anders Bassen. Forshoevood, încă cu trei ani mai înainte, publicase, pe baza unor experimente anterioare, o carte în care a căutat să acrediteze versiunea otrăvirii lui Napoleon.

Știrea despre experiențele savanților britanici și suedezi a stîrnit vîlvă în Franța, unde unii au văzut în toată această afacere „o intrigă engleză”, dorința de a se dezvinovăți și de a arunca în spinarea francezilor răspunderea pentru moartea lui Napoleon. S-a subliniat că „dovezile” otrăvirii sînt neconvîngătoare din punct de vedere științific, că este extrem de îndoielnic chiar faptul dacă firele de păr supuse cercetării au aparținut sau nu în realitate lui Napoleon, că arsenicul putea

să ajungă în păr și de la pudră sau ulterior, când corpul lui Napoleon zăcea în pământ.

Dar în Franța a circulat o versiune și mai puțin întemeiată în legătură cu moartea împăratului. A existat o legendă despre fuga lui Napoleon de pe insula Sfânta Elena. Ea a atribuit unei organizații bonapartiste secrete răpirea fostului împărat de sub pază și substituirea lui cu un caporal anume François Robot, care semăna extraordinar de bine cu Napoleon. Robot e cel care ar fi murit pe insula Sfânta Elena la 5 mai 1821. Cît despre Napoleon, acesta ar fi ajuns în Italia și, sub identitatea unui mic comerciant, Revard, s-ar fi stabilit la Verona. Acolo a trăit pînă în 1823. În luna septembrie a acestui an, Revard a dispărut, iar două săptămîni mai tîrziu o santinelă care păzea castelul Schönbrunn din Viena, unde zăcea bolnav fiul lui Napoleon, a împușcat un necunoscut care încercase să escaladeze zidul de piatră al castelului. Trupul celui ucis nu a fost predat reprezentanților ambasadei franceze, care și-au făcut neîntîrziat apariția, și a fost înmormîntat alături de locul ce fusese destinat pentru înhumarea soției și fiului lui Napoleon.

Această poveste cu mai multe variante a fost nu o dată utilizată în literatură; ea este un reflex al „legendei napoleonene“, căreia i-au plătit tribut Pușkin, Lermontov, Heine. Mitul despre peripețiile fostului cuceritor a generat și parodii. Nu de mult, într-o revistă franceză a apărut o piesă conținînd o nouă versiune a evadării de pe insula Sfânta Elena. Napoleon, devenind proprietarul unei mici prăvălioare, decade repede și este cu totul absorbit de interesele derizorii ale măruntului său negoț. Iar cînd, în sfîrșit, mareșalii și generalii lui Napoleon vin la împărat cu știrea că totul e pregătit pentru o lovitură de stat în favoarea lui, îi întîmpină un negustoraș cam nătăfleş, preocupat să vîndă cît mai avantajos niște mărfuri de băcănie zgîrciților săi vecini.

De prăbușirea Imperiului napoleonean este legat un caz clasic de spionaj „comercial“, adică strîngerea de informații în scopuri comerciale.

Încă în perioada feudalismului tîrziu, pe lîngă spionajul „de stat“ al Veneției și al altor republici comerciale, s-a născut spionajul particular al marilor case de comerț din Italia de nord. În secolul al XVI-lea își avea propriul său serviciu de spionaj casa bancară Fugger din Germania de sud, care împrumuta bani multor monarhi europeni și trebuia să știe cu precizie cît de trainică este poziția și solvabilitatea debitorilor săi. De altfel, acest serviciu de spionaj, firește, n-a putut să prevadă totalul faliment al finanțelor principalului ei debitor, dinastia

Habsburgilor spanioli, care a zdruncinat puterea casei Fugger. La începutul secolului al XIX-lea și-a avut serviciul său de spionaj și casa bancară Rothschild. Această firmă acționa împotriva lui Napoleon (cu toate că și împăratul, la rîndul său, a utilizat nu o dată corespondența de afaceri a celebrei familii de financieri, pentru ca, împreună cu polițe și trate, să primească regulat rapoarte de spionaj din Londra). Mulțumită serviciului său de spionaj, bancherul londonez Nathan Rothschild a fost primul din Londra care a aflat în iunie 1815, cu mult înainte de sosirea curierului guvernamental, despre totala înfrîngere a împăratului Franței la Waterloo. Rothschild a speculat la bursă mai întîi pe scăderea cursului obligațiilor de stat engleze și, întrucît toți îl urmăreau, nimeni n-a avut nici cea mai mică îndoială că bancherul a primit știri despre o înfrîngere catastrofală a trupelor britanice. Speculanții de bursă s-au năpustit să-și vîndă valorile, temîndu-se de scăderea lor în continuare. S-a produs panică, cursul obligațiilor scădea din ce în ce mai mult. Între timp, Rothschild, prin intermediul unor persoane interpușe, a cumpărat la un preț foarte scăzut o enormă cantitate de valori. A doua zi toți au aflat rezultatele bătăliei de la Waterloo. Cursul hîrtilor de valoare a început imediat să crească, și Rothschild, datorită faptului că a primit mai devreme această știre, a cîștigat o avere uriașă.

Asemănare zadarnică

În istoria războiului secret un loc însemnat ocupă adeseori împliniri care... n-au avut loc. Ele n-au avut loc, dar planurile sau interesele unor forțe au făcut să se pretindă că ele au avut loc. Falsa acuzație de spionaj a devenit nu o dată o armă în lupta politică. Despre aceasta am mai vorbit și vom mai avea prilejul să ne izbim de astfel de cazuri în cursul relatării noastre. Au existat și cazuri cînd s-a pus pe seama spionajului ceea ce el nu a săvîrșit niciodată, în scopul proslăvirii participanților la fapte și isprăvi închipuite. Aceste „contribuții ale ficțiunii” au luat formele cele mai diverse, de la mistificările literare pînă la apariția unor impostori în jurul cărora decenii de-a rîndul s-au purtat dispute înfierbîntate.

stîrnit multă vîlvă mistificarea cunoscutului scriitor francez Charles Nodier. În cartea sa „Istoria societăților secrete din armată și a comploturilor militare avînd ca scop răsturnarea guvernului lui Napoleon” (Paris, 1815) se vorbea despre activitatea clandestină regalistă, care a luat amploare în rîndurile trupelor lui Napoleon. Ofițerilor regaliști, membri ai acestor organizații secrete, li se atribuiău virtuți excepționale; erau niște caractere prin excelență eroice, în spiritul romantismului pe atunci la modă.

Istoria asociației secrete „Philadelphienii” are un neajuns esențial. În forma în care este redată, ea n-a existat ! De fapt, asociația „Philadelphienii” — un cerc de tineri foarte puțin numeroși, la care aderaseră cîțiva militari nemulțumiți, cum era generalul Molé — nu prezenta nici urmă de primejdie pentru Napoleon. Iar faptul că Molé a încercat, în noaptea de 22 spre 23 octombrie 1812, să proclame constituirea unui guvern provizoriu răspîndind zvonul că Napoleon ar fi pierit în Rusia (ceea ce a indus în eroare cîțiva militari și a dus la arestarea unor demnitari, întreaga aventură fiind lichidată în cîteva ore), nu mai are nimic comun cu „Philadelphienii”. Nodier știa să combine istoria cu fantezia. Cînd scriitorul povestea despre participarea sa la evenimentele Revoluției franceze, mulți ascultători, după relatarea unuia dintre ei, „erau atît de convinși că el avusese nefericirea să sfîrșească pe eșafod... încît se întrebau cum de reușise totuși să obțină să i se lipească capul la loc”. Povestea „Philadelphienilor” a fost crezută, deoarece în anii Restaurației forțe prea numeroase în Franța erau interesate să creadă ele însele în „eroica” luptă a ofițerilor nobili împotriva „uzurpatorului corsican” și, mai cu seamă, să-i convingă pe alții de aceasta. Dar, cum se întîmplă adesea, o acțiune provoacă contraacțiuni. Alături de forțele interesate să se dea crezare poveștilor născocite de ele, există și cercuri datoare, din diferite motive, să facă totul pentru ca acestea să fie date în vileag. Atunci, în jurul evidentelor născociri pe tema războiului secret se încinge o luptă atît secretă, cît și fățișă. Uneori această luptă are o însemnătate socială, în alte cazuri ea oglindește ciocnirea dintre interese particulare, de grup, înăuntrul claselor conducătoare.

Exemplul mistificării lui Nodier demonstrează cît de acut se simțea în epoca Restaurației, care a readus la putere nobilimea regalistă, totala inconsistență a împotrivirii lor față de revoluție și, ulterior, față de Napoleon. Nu le era prea plăcut să admită că numai baionetele străine restabiliseră puterea emi-

granților. Și apoi, potrivit expresiei inspirate a lui Talleyrand, pe baionete te poți sprijini, dar nu poți șede.

În lupta împotriva influenței ideologice a revoluției, regaliștii au creat un adevărat cult al „martirilor” Ludovic al XVI-lea și Maria-Antoaneta. Dar atunci cum putea fi explicat faptul că poporul nu l-a smuls din mâinile „sceleraților” (adică ale revoluționarilor) pe „monarhul adorat” și că pînă și nobilii s-au dovedit neputincioși să-l salveze regele și regina. Această neputință a rezistenței regaliste față de „clica de scelerați” nu prea putea fi motivată. În curînd însă s-a născut o legendă: dacă regaliștii n-au putut să-l salveze pe rege, în schimb ei au reușit să-l răpească în taină și să-l scoată din Franța pe fiul și moștenitorul acestuia, care, în cercurile emigranților, era numit Ludovic al XVII-lea. Cererea generează ofertă. Cînd, după 1815, cererea a crescut, Ludovic al XVII-lea a fost cîrînd găsit. Ce-i drept, au apărut în același timp mai mulți Ludovici, dar au fost demascați cu toții ca niște escroci nu prea iscușiți. Un pretendent a fost descoperit chiar dincolo de ocean. Acesta era metisul Eleazar Williams, originar din statul New York, care a găsit un număr considerabil de adepți. În total au apărut vreo 40 de pretendenți! (În „Aventurile lui Huckleberry Finn”, Mark Twain a zugrăvit un portret foarte sugestiv al unui individ totalmente degradat, care se dădea și el drept Ludovic al XVII-lea.)

Printre toți acești Ludovici, demascați destul de repede, a fost totuși unul în privința căruia lucrurile nu erau chiar atît de clare.

Delfinul (prințul moștenitor) Charles-Louis, duce de Normandia, fiu al lui Ludovic al XVI-lea și al Mariei-Antoaneta, fusese încredințat în timpul revoluției familiei pantofarului Simon. Această măsură n-a fost în nici un caz dictată de dorința de a „pedepsi” un copil de 7—8 ani, ci, dimpotrivă, de credința în atotputernicia educației, de convingerea că numai într-o familie cinstită și muncitoare „fiul tiranului” va deveni un membru util al societății. Zvonurile răspîndite în cercurile regaliste, potrivit cărora soții Simon s-ar fi purtat aspru cu copilul pus sub tutela lor, erau lipsite de temei. Simon, iacobin convins, s-a străduit să-l educe pe băiat ca pe un devotaț partizan al Republicii, iar soția lui, în mod evident, a îndrăgit copilul ce-i fusese încredințat. După prăbușirea dictaturii iacobine, ca rezultat al loviturii contrarevoluționare din 9 thermidor, Simon a pierit pe eșafod, o dată cu alți membri ai Comunei din Paris partizani ai lui Robespierre. Noile autorități thermidoriene au hotărît să-l izoleze pe copil — care în străinătate

fusese proclamat „regele Ludovic al XVII-lea“ —, întemnițându-l în închisoarea Temple : era prea mare pericolul ca el să fie răpit de regaliști și să devină punctul de concentrare a forțelor nobililor emigranți. La 8 iunie 1795, „Ludovic al XVII-lea“ a murit în închisoarea Temple în vîrstă de zece ani. Există documente ce stau mărturie a morții copilului și a înhumării lui în groapa comună. Încercările de a găsi rămășițele delfinului, întreprinse după restaurarea Bourbonilor, au rămas fără rezultat.

Legenda răpirii delfinului, potrivit căreia în închisoarea Temple a murit și a fost înmormîntat în locul său un alt copil, a luat naștere în strictă conformitate cu canoanele după care se plămduiesc de obicei asemenea povești. În Anglia, la sfîrșitul secolului al XV-lea, a circulat o legendă potrivit căreia micul rege Eduard al V-lea, asasinat din ordinul unchiului său Richard Glocester, ar fi fost salvat în chip miraculos și ar fi ajuns în străinătate, iar în locul său ar fi pierit un altul. A trecut și domnia de scurtă durată a ducelui de Glocester, devenit regele Richard al III-lea. După moartea lui în bătălia de la Bosworth, care a pus capăt sîngerosului război al celor două roze, s-a urcat pe tron Henric al VII-lea Tudor. Dar timp de încă un deceniu și jumătate domnia i-a fost disputată de o serie de impostori care se dădeau drept Eduard al V-lea.

În Rusia, după asasinarea (sau picirea într-un accident) a țareviciului Dmitri, fiul mezin al lui Ivan cel Groaznic, de asemenea s-au ivit, în timpul intervenției polono-suedeze de la începutul secolului al XVIII-lea, preinși țarevici Dmitri. Unul dintre ei, cu ajutorul intervenționiștilor, a și ocupat pentru scurtă vreme tronul Rusiei.

Legenda salvării delfinului francez a luat naștere scurt timp după moartea lui și a găsit crezare la mulți regaliști pentru că aceștia voiau să creadă în ea. Dar în lagărul regalist existau și cercuri care nu erau interesate în răspîndirea acestei legende. Este cazul contelui de Provence, fratele lui Ludovic al XVI-lea. Primind știrea morții delfinului, el s-a grăbit să se proclame rege sub numele de Ludovic al XVIII-lea. Zvonurile privitoare la evadarea delfinului nu puteau decît să dăuneze prestigiului lui Ludovic al XVIII-lea, pe care și așa puterile străine încetaseră să-l mai ia în considerație. Iar cînd, după căderea lui Napoleon, Ludovic al XVIII-lea s-a întors pe tronul strămoșesc în furgoanele armatelor aliate, el a fost și mai puțin dispus să audă povești pe tema „salvării“ nepotului său, care îi subminau drepturile la tron. Dar pentru legendă ca atare, ostilitatea lui Ludovic al XVIII-lea s-a dovedit chiar utilă. Această ostilitate

a permis să se explice un fapt altfel inexplicabil : de ce nu s-a mai auzit nimic despre delfinul „salvat“ în 1795 și ajuns pe teritoriul unor state dușmane Republicii Franceze, de ce a reapărut el abia la zece ani după evadarea sa din închisoarea Temple ?

Astfel s-au încurcat ițele pe care ulterior au încercat să le descurce decenii de-a rîndul numeroase polemici purtate în presă, procese, interpelări în parlamente și declarații guvernamentale oficiale, sute de studii, precum și cercetările unci Societăți istorice speciale și articolele publicate în paginile revistei sale.

În toată această tevatură au jucat un rol de seamă interesele personale și politice ale unor cercuri influente. În epoca Restaurației și a Monarhiei din iulie, pretențiile delfinului „salvat“ au stîrnit neliniște în cercurile monarhiste și o ironie fățișă în rîndurile republicanilor, care făceau caz de această apariție a „celui mai legitim“ dintre toți pretendenții la tronul Franței. Mai tîrziu, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, enigma delfinului a fost speculată pentru a trezi interesul publicului burghez pentru propaganda monarhiștilor. Se împloteau aici și planurile de restaurare a monarhiei în Franța la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și moravurile presei burgheze, caracterizată prin goana după senzațional.

Firește, important este nu atît dacă drepturile celui care se pretindea Ludovic al XVII-lea erau sau nu justificate (din punctul de vedere al „legitimistilor“, partizani ai Bourbonilor). Mult mai interesant ar fi să se stabilească dacă a avut loc sau nu acea încordată luptă între serviciile de spionaj care trebuia să se fi încins dacă, într-adevăr, Charles-Louis ar fi fost scos din Franța și totuși îndepărtat din viața politică. Dacă istoria evadării lui „Ludovic al XVII-lea“ nu este o născocire, atunci avem în față unul dintre cele mai încurcate și de loc lipsite de importanță episoade ale războiului secret din perioada Marii revoluții franceze și a Imperiului napoleonean, perioadă cînd restaurarea monarhiei Bourbonilor era o posibilitate care rămînea în sfera politicii practice și care apoi s-a transformat în realitate (între 1814 și 1830). Dar și ulterior posibilitatea unei noi restaurări a Bourbonilor nu era de loc exclusă, și numeroși contemporani au considerat-o cu mult mai reală decît era de fapt. În aceste condiții, problema unui pretendent care afirma că el este Ludovic al XVII-lea nu putea fi lipsită de însemnătate. Iar guvernul care ar fi avut dovezi reale de natură să confirme drepturile „pretendentului“ putea să-și vîndă scump

tăcerea sau să profite în alte moduri de pe urma posedării unui secret atât de important.

După cum s-a mai arătat, претендентii nu lipseau. Ei s-au ivit încă în anii guvernării lui Napoleon. Unul dintre ei — aventurierul Jean-Marie Hervagault — după toate probabilitățile a beneficiat în 1802 de protecția secretă a ministrului napoleonean al poliției. Rămîne neclar ce a avut în vedere cu acest prilej experimentatul trădător Fouché : să proclame în numele falsului delfin renunțarea acestuia la drepturile sale în favoarea primului consul Bonaparte sau, dimpotrivă, să păstreze la îndemîină un om pe care, în cazul unei evoluții favorabile a evenimentelor, l-ar fi putut opune lui Napoleon ? Cunoșcînd caracterul lui Fouché, putem presupune că el lua în considerație ambele posibilități.

După moartea lui Hervagault, survenită în 1812, alți „delfini” s-au dovedit a fi niște escroci și mai patenți. S-a reușit foarte repede și fără multă trudă să se afle adevăratul lor nume și locul nașterii. Lucrul cel mai interesant este că poliția — în vremea Restaurației și ulterior, după 1830, în timpul Monarhiei din iulie — nu a întreprins de fapt nici un fel de acțiuni contra lor și nu a împiedicat apariția cărților pe care ei le semnavă cu numele de „Ludovic al XVII-lea”. În 1834, unul dintre претенденти, Richemont a fost condamnat la 12 ani muncă silnică pentru diferite isprăvi și... în curînd pus în libertate. Încă pe vremea aceea se punea întrebarea dacă nu cumva toți acești „Ludovici” (sau majoritatea lor), impostori cu bună știință, erau niște simpli agenți plătiți ai poliției, apăruiți în unicul scop de a-l face ridicol în ochii opiniei publice pe „adevăratul” pretendent.

Un astfel de pretendent a fost și tînărul, de proveniență necunoscută, căruia în Prusia i s-a dat numele de Karl Wilhelm Naundorff. El a apărut la Berlin în 1810, și din acel moment viața lui poate fi lesne urmărită pe baza documentelor oficiale care s-au păstrat. Atitudinea autorităților franceze față de el se deosebește evident de atitudinea față de alți претенденти. Autoritățile au evitat mereu, sub diferite pretexte, să-i examineze pretențiile ; autobiografia lui, tipărită la Londra, a fost interzisă în Franța — ea era confiscată la graniță, la fel ca toate cărțile interzise. Declarațiile guvernului francez în privința lui, fapt stabilit pe bază de documente, conțineau date intenționat false.

În autobiografia lui, tipărită în 1834, Naundorff afirmă că el este delfinul și că a fost răpit din închisoare în 1795. Mai întîi l-au ascuns în podul închisorii Temple, iar în celulă au

pus o păpușă mare. În același timp a fost trimis spre Strasbourg un alt copil, pentru a pune autoritățile pe o urmă falsă. Mai târziu, în închisoare, păpușa a fost înlocuită cu un copil mut, care a fost dat drept delfinul. Acest copil a murit curînd, a fost înmormîntat în taină, iar în sicriu a fost pus delfinul, adormit cu opiu. Pe drum l-au ascuns în furgonul care ducea cadavrul la cîmîtir, iar în sicriul gol s-a turnat pămînt. La răpirea delfinului ar fi participat, chipurile, Josephina de Beauharnais, pe atunci prietena unui influent membru al Directoratului, Barras, și ulterior soția lui Napoleon. Naundorff afirma că el poate comunica judecătorilor amănunte importante ale istoriei acestei răpiri, dar guvernul francez s-a ferit să ofere pretendentului această posibilitate.

Naundorff povestește mai departe că a fugit în Vandeea însoțit de o femeie din Elveția care îl dădea drept fiul ei. Pe drum au fost arestați, dar ulterior au fost puși în libertate mulțumită intervenției Josephinei de Beauharnais. Fugarii au plecat în Italia, unde au locuit la Veneția, Triest și Roma. Dar Italia a fost în curînd ocupată de trupele Republicii Franceze, iar „delfinul” a fugit mai întîi în Anglia, apoi în Germania și Franța. El a fost arestat în repetate rînduri și o mare parte din anii tinereții și i-a petrecut în închisoare. În 1809 a luptat împotriva trupelor napoleonene în detașamentul de franc-tirori al maiorului Schill și, fiind rănit, a căzut prizonier la francezi. În Franța, grav bolnav de friguri, a fost părăsit într-un sat, de unde a reușit să fugă în Germania. Își pierduse vechii cunoscuți și, sosind la Berlin, a trebuit să devină ceasornicar ca să-și poată cîștiga existența. Întrucît foarte curînd i s-a cerut să prezinte actul de identitate, precum și alte acte, el s-a înfățișat prefectului poliției din capitala Prusiei, Lecoq. Naundorff i-a predat lui Lecoq documentele, care atestau adevăratul nume și originea sa. Lecoq le-a luat pentru a le preda regelui Prusiei și a declarat că ar fi primejdios pentru el să rămîină în Berlin. I-a eliberat un act de identitate pe numele Karl Wilhelm Naundorff, născut la Weimar, de profesie ceasornicar. Sub acest nume s-a stabilit în 1812 la Spandau.

În 1816, după restaurarea Bourbonilor, el a trimis o scrisoare „surorii sale”, ducesa de Angoulême, care în anii revoluției fusese deținută împreună cu el în închisoarea Temple. Dar n-a primit nici un răspuns. Tot fără răspuns au rămas și următoarele scrisori trimise ducesei și altor reprezentanți ai dinastiei Bourbonilor.

Între timp, Naundorff continua să ducă viața unui mic burghez prusian la Spandau : s-a însurat cu fiica unui fabricant

și a devenit tatăl unei familii care se tot înmulțea. În 1821, cu prilejul cumpărării unei case, a intrat în legături cu niște indivizi suspecti care s-au dovedit a fi falsificatori de bani și a ajuns pe banca acuzaților. La proces a fost nevoit să-și declare adevărata identitate, întrucât în cursul instrucției reieșise că la Weimar nu locuise niciodată vreun Karl Wilhelm Naundorff. Declarațiile lui, firește, au trezit neîncrederea judecătorilor, care l-au condamnat la închisoare. Totul depinde de punctul de vedere din care te plasezi : adversarii lui Naundorff încearcă să prezinte procesul lui ca o dovadă că pretendentul era un escroc ordinar, în timp ce partizanii săi sînt gata să vadă și aici uneltirile dușmanilor delfinului salvat de la moarte.

După detențiunea în închisoare (1825—1828), Naundorff s-a mutat la Krossen. Îl stînjenea foarte mult imposibilitatea de a-și dovedi adevărata origine, faptul că trăia sub o identitate conștient falsă. Primind știrea că regele Prusiei dăduse dispoziții să fie din nou arestat, Naundorff a fugit din Prusia și, după o seamă de peregrinări prin alte state germane, în 1833 a sosit în Franța.

Aceasta este povestea lui Naundorff. În ce măsură i se poate da crezare ? O serie de date comunicate de Naundorff pot fi verificate și sînt confirmate total sau parțial de documente din arhive (bunăoară, împrejurările legate de naturalizarea lui în Prusia) ; din aceasta însă nu decurge că ar fi adevărate și alte pasaje ale autobiografiei, și mai cu seamă faptul că Naundorff ar fi delfinul evadat din închisoarea Temple. Multe amănunte privind evadarea și, mai cu seamă, peregrinările sale te fac să te gîndești la un roman de groază „gotic“. Dar în acea epocă furtunoasă se întîmplau uneori lucruri pe lîngă care pălește și cea mai neînfrînată fantezie. Rămîne un fapt că nu s-a reușit să se găsească nici un fel de urme ale originii lui Naundorff și că autoritățile prusiene, din cine știe ce cauză, au hotărît să-i elibereze cu bună știință un pașaport fals.

Pe lîngă aceasta, trebuie să admitem că în referirile privitoare la împrejurările morții și îngropării delfinului există multe contradicții parțiale, pasaje neclare sau chiar, pe cît s-ar părea, exprimate într-o formă intenționat echivocă. De pildă, doi dintre cei patru medici care au semnat certificatul de deces, după toate datele, avuseseră prilejul, încă înainte de revoluție, să-l vadă pe copilul decedat. Or, în certificat ei se exprimă într-o formă foarte prudentă. Rezultă că li s-a arătat un trup neînsuflețit și li s-a spus că este cadavrul „fiului lui Capet“ (adică al lui Ludovic al XVI-lea). Aceasta poate fi considerat și ca o simplă constatare a faptului, și ca o rezervă, în sensul

că pe medici nu-i privește al cui este cadavrul examinat ; ei **n-au** făcut decît să consemneze rezultatele autopsiei cadavrului unui **copil de zece ani**.

Puțin timp înainte de a muri, Charles fusese vizitat în închisoare de reprezentanți ai Convenției thermidoriene. Ulterior, unul dintre aceștia, Armand, a relatat că, deși copilul îndeplinea docil ordinele ce i se dădeau, nu s-a putut scoate de la el, cu toate eforturile depuse, nici un singur cuvînt. S-a făcut presupunerea că băiatul era mut. Armand și-a împărtășit amintirile în 1814, cînd Ludovic al XVIII-lea, reîntors în Franța, l-a numit prefect al departamentului Alpii Superioari. La cîteva luni după publicarea acestor memorii, care în mod vădit nu puteau fi pe placul regelui, Armand a fost destituit din înalta sa funcție administrativă și a murit în mizerie.

Dacă e să-l credem pe Armand și, totodată, să respingem ipoteza puțin plauzibilă că băiatul tăcea cu lunile „nevînd să aibă de-a face“ cu autoritățile republicane, atunci se impune concluzia că delfinului i-a fost cu adevărat substituit un alt băiat. Curios este că un oarecare Eckard, care a publicat, tot în 1814, prima carte despre delfin, a trecut sub tăcere o notă a lui Cénard, agent al Comitetului siguranței publice, aflată la dispoziția sa. În această notă, redactată la scurt timp după autopsie, se arăta de-a dreptul că mortul nu este delfinul. Cîteva luni mai tîrziu, în martie 1796, Cénard a încetat din viață. (Documentul despre care e vorba a ajuns ulterior în mîinile unui istoric francez.)

Este interesant că la 1 iunie 1795, adică cu o săptămîină înainte de moartea delfinului, a murit subit medicul care-l supraveghea, cunoscutul chirurg Desault. El își cunoștea bine pacientul și dacă ar fi fost în viață în nici un caz n-ar fi putut scrie în certificatul de deces că lui și colegilor săi le-a fost arătat un trup neînsuflețit explicîndu-li-se că este cadavrul „fiului lui Capet“. O nepoată a lui Desault, d-na Touvenain, a declarat în 1845, sub prestare de jurămint, că mătușa ei, văduva chirurgului, i-a comunicat următoarele împrejurări ale morții soțului său. Desault a făcut o vizită la Temple și s-a convins că delfinul, aflat în tratamentul său, fusese schimbat cu un alt copil. Cînd a anunțat acest lucru, cîțiva deputați din Convenție l-au invitat la un dineu. Întorcîndu-se acasă, Desault s-a simțit rău, a început să aibă spasme puternice și în scurt timp a murit. Această relatare a fost confirmată la Londra de doctorul Abbeille, un elev al lui Desault, care, potrivit afirmației sale, se temea și pentru propria sa viață, drept care fugise din Franța.

Dacă presupunem că delfinul a fost cu adevărat îndepărtat și înlocuit cu un alt copil, atunci reiese că mulți puteau dori să-i înlăture pe martorii incozi. În primul rînd, este vorba de cei care au organizat sau au ajutat la organizarea evadării și se puteau teme de pedeapsă din partea guvernului Republicii sau care căutau să împiedice arestarea fugarului, în cazul că acesta se mai afla pe teritoriul francez. În al doilea rînd, putea fi vorba de agenții contelui de Provence, care se grăbise să se proclame Ludovic al XVIII-lea. În al treilea rînd, puteau fi în cauză chiar autoritățile oficiale, care, convingîndu-se de fuga delfinului, puteau considera preferabil să-l declare mort și să-l discrediteze ca impostor, în cazul că ar fi apărut în străinătate și ar fi devenit un centru de atracție pentru regaliști. În acțiunile autorităților nu se vede o dorință deosebită de a preciza în amănunt cine anume a murit în realitate la 8 iunie 1795. Legea cerea prezența rudelor celui mort la redactarea actelor de deces. În închisoarea Temple era deținută sora mai mare a delfinului, dar nu s-a considerat necesar să fie adusă pentru recunoașterea cadavrului.

Ce-i drept, există depoziții care par să excludă orice îndoială că băiatul decedat la 8 iunie 1795 era Charles-Louis. Există mărturiile a doi gardieni de la închisoarea Temple, atașați pe lîngă delfin — Gomin și Lasne —, care au trăit pînă la adînci bătrînețe. În aceste depoziții sînt expuse în amănunțime toate împrejurările în legătură cu boala și moartea delfinului. Totuși există temeuri de suspiciune față de aceste mărturii, care au fost făcute în perioada Restaurației și a Monarhiei din iulie : cei doi foști temniceri puteau avea amîndoi motive serioase pentru a ascunde adevărul. Gomin, bunăoară, primea o pensie generoasă din partea lui Ludovic al XVIII-lea, iar ducesa de Angoulême îl numise administrator al unuia dintre castelele ei. Pe scurt, Gomin și Lasne aveau multe motive să spună numai ceea ce le convenea binefăcătorilor lor. În depozițiile lor, în comparație cu documente indiscutabile, apar nu numai multe inexactități, care s-ar putea explica prin eclipse ale memoriei, ci și minciuni spuse cu bună știință.

Accestor mărturii le pot fi opuse trei scrisori ale lui Laurent, un al treilea gardian al închisorii, referitoare la anii 1794—1795. Scrisorile nu sînt semnate, dar nu puteau proveni decît de la Laurent. Jean-Jacques-Cristophe Laurent era creol, originar din insula Martinica, ca și Josephina de Beauharnais. După cum reiese din documentele de serviciu care s-au păstrat, Gomin a fost numit ajutor al lui Laurent la 8 noiembrie 1794, iar Lasne a intrat în funcție ca gardian la 31 martie 1795,

după ieșirea din slujbă a lui Laurent. Dacă dăm crezare versiunii referitoare la răpire, se poate presupune că Charles-Louis a fost scos din închisoare încă înainte de intrarea lui Gomin în funcția de supraveghetor. La aceasta se și referă scrisoarea lui Laurent.

Prima scrisoare poartă data de 7 noiembrie 1794 ; a treia — și ultima — 3 martie 1795. Toate scrisorile sînt adresate „generalului“ (probabil, generalului Frotté, membru activ al mișcării regaliste clandestine). Din scrisori reiese că Laurent fusese părtaș la complotul în urma căruia delfinului îi fusese substituit un băiat mut. În scrisori se vorbește de vizitarea acestui pretins delfin de către Armand. Din prima scrisoare rezultă că substituirea a fost săvîrșită înainte ca Gomin și Lasne să-și fi început exercitarea atribuțiilor de gardieni. Delfinul, potrivit acestor scrisori, era amenințat de pericolul unei noi arestări, prin urmare se afla încă pe teritoriul francez.

Scrisorile lui Laurent ar stabili, fără îndoială, faptul evadării delfinului... dacă n-ar stîrni chiar ele îndoieli. Scrisorile au parvenit doar în copii, care datează, pe cît se pare, din aceeași vreme ca originalele, dar au ieșit la iveală abia după cîteva decenii. Specialiștii în istoria revoluției consideră că scrisorile par foarte verosimile. Pe de altă parte, în ele se poate observa, am putea spune, o oarecare tendință de a-i înlătura cu tot dinadinsul ca martori pe Gomin și Lasne, precum și aceea de a menționa amănunte consemnate în documente care au devenit cunoscute abia în cel de-al treilea sau al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea. Și totuși Laurent, în calitate de martor ocular, putea să cunoască toate aceste amănunte și să considere necesar să se refere la ele în scrisorile sale către Frotté. În ansamblu, argumentele care pledează „pentru“ și „contra“ autenticității par să fie de greutate egală.

Se pune întrebarea : oare e plauzibilă participarea Josephinei de Beauharnais la răpirea delfinului din închisoarea Temple ? Răspunsul va fi : destul de plauzibilă, ținînd seama de simpatiile ei regaliste din acea perioadă și de faptul că aman-tul ei, Barras, purta tratative cu regaliștii în vederea restaurării monarhiei Bourbonilor, sperînd să capete în schimb multe milioane de franci. Politician fără principii și șperțar, Barras putea foarte bine să încerce să folosească persoana delfinului ca un atu în plus în jocul său complicat. Cunoșcînd taina locului unde se afla Charles-Louis, Barras putea, după restaurare, să dispună de o armă puternică cu care să-l șantajeze pe Ludovic al XVIII-lea. Nu pare a fi întîmplător faptul că îndată după lovitura de la 9 thermidor și după executarea lui Ro-

bespierre și a celorlalți conducători iacobini, Barras s-a grăbit să-l viziteze pe delfin la Temple, în calitate de reprezentant al Convenției, și să-l întrebe pe copil dacă n are de făcut vreo plângere cu privire la purtarea paznicilor față de el. Soția ministrului venețian Broglie-Solari, care, înainte de revoluție, era primită la curtea Franței și-l văzuse de multe ori pe delfin, l-a „recunoscut” în persoana „pretendentului” pe care l-a întâlnit la Londra în 1810. În memoriile ei scrie că a făcut, sub prestare de jurământ, următoarea declarație: în iarna anului 1803, l-a întâlnit la Bruxelles pe Barras, pe care-l cunoștea foarte bine. Fostul membru al Directoratului a vorbit cu multă ură despre „aventurierul corsican”, care-l învinsese, adăugînd că planurile ambițioase ale lui Napoleon nu se vor împlini, deoarece fiul lui Ludovic al XVI-lea trăiește. După moartea lui Barras, survenită în perioada Restaurației, hîrțile lui au fost confiscate din ordinul lui Ludovic al XVIII-lea, dar pentru aceasta el putea să fi avut și destule alte motive decît enigma delfinului: fostul membru al Directoratului știa prea multe lucruri și corespondase în taină cu „regele emigranților”.

În memoriile contemporanilor (printre care și ruși, ca prințesa Voronțova, fiica contelui Trubețkoi, aghiotant-general al lui Alexandru I) întîlnim aluzii la faptul că în 1814, la Paris, Josephina de Beauharnais i-a împărtășit țarului secretul evadării delfinului din închisoarea Temple. Pe atunci, Alexandru I se bucura de o mare influență (trupele rusești, care-l învinseseră pe Napoleon, se aflau în Paris!) și se înțelege cu cîtă neliniște trebuie să fi urmărit Ludovic al XVIII-lea asemenea zvonuri. După unele memorii, Josephina ar fi dezvăluit același secret și unor persoane din suita lui Alexandru. De aceste dezvăluiri este legată și moartea subită a Josephinei, despre care mulți cred că a fost otrăvită. Hîrțile ei au fost imediat confiscate de poliție. Ulterior, Hortensia de Beauharnais a reprodus relatarea cu privire la răpirea delfinului din închisoarea Temple, pe care o auzise de la mama sa.

Există și alte depoziții în favoarea versiunii despre fuga delfinului. În primul rînd, mărturia văduvei lui Simon, care multă vreme a locuit într-un azil. Ani de zile — și pe vremea Imperiului napoleonean și sub Restaurație —, ea și-a exprimat, în convorbiri cu diferite persoane, convingerea că delfinul a fost schimbat cu un alt copil. Dar, deși fosta mamă adoptivă se referea la convorbiri cu oameni care cunoșteau îndeaproape situația din închisoarea Temple în 1795, în declarațiile sale există și amănunte vădit neverosimile. În 1816 poliția lui Ludovic al XVIII-lea s-a ocupat de văduva lui Simon, punîndu-i în ve-

dere, sub amenințarea cu o pedeapsă aspră, să înceteze cu desăvârșire să mai vorbească despre delfin.

În al doilea rînd, atrage atenția mărturia unei englezoaice, o oarecare d-nă Atkins, care a participat activ la intrigile regaliste și chiar a fost în taină la Paris. Ea o cunoscuse înainte de revoluție pe Maria-Antoaneta și, indiscutabil, se număra printre regaliștii care visau la răpirea lui Charles-Louis din închisoarea Temple. Printre cei mai apropiați prieteni ai ei se afla și generalul Frotté, căruia, așa cum știm, i-au fost adresate scrisorile temnicerului Laurent.

În scrisoarea către William Pitt din 2 februarie 1795 trimisă ca răspuns la o întrebare ce-i fusese adresată din partea premierului englez, Atkins scria : „Pentru d-l Pitt nu va fi o noutate dacă îi voi aduce la cunoștință că Ludovic al XVII-lea nu se mai află la Temple“. În scrisoare se făceau chiar considerații asupra urmărilor acestui fapt pentru situația politică din Franța. Încă la sfîrșitul lui decembrie 1794, d-na Atkins primise o misivă de la Frotté în care acesta afirma, pe cuvînt de onoare, că „regele (adică Ludovic al XVII-lea) a fost salvat“, încît nu mai este nevoie de noi acțiuni în această privință. Dar această scrisoare, ca și următoarele, adresate de Frotté d-nei Atkins și chiar lui Pitt, este redactată în termeni echivoci și nu afirmă direct că Charles-Louis a fost răpit din închisoarea Temple.

La fel se prezintă și scrisorile unui alt complotist, baronul Yves Cormier. Probabil că pe ele se baza și convingerea d-nei Atkins exprimată în răspunsul către Pitt pe care l-am citat. După primirea scrisorii lui Cormier din 3 iulie 1795 d-na Atkins scria de data aceasta cu mai multă prudență, că scrisoarea fusese redactată „înainte de adevărata sau preținsa moarte“ a delfinului. Finul d-nei Atkins, contele Lar, a afirmat în 1810 că ea ar fi comunicat guvernului englez că delfinul a fost răpit din închisoarea Temple, dar a căzut în mîini dușmane. Există informații că regaliștii i-au adus d-nei Atkins copilul răpit, după spusele lor, din închisoarea Temple, dar acesta s-a dovedit a fi un băiat mut, care fusese substituit lui Charles-Louis.

Trebuie să adăugăm că d-na Atkins se afla în bune relații cu Ludovic al XVIII-lea. În 1797 acesta îi mulțumea printr-o scrisoare specială pentru serviciile aduse familiei regale și pentru participarea ei personală la activitatea clandestină a regaliștilor în Franța. Poate că aceasta este și explicația atitudinii mai prudente a d-nei Atkins în privința soartei delfinului. Dar este clar că d-na Atkins era în sinea ei convinsă că planul ră-

prii reușise și manifesta un viu interes ori de câte ori se ivea vreun pretendent.

Tot ceea ce s-a spus pînă acum în favoarea versiunii evadării se află într-un fel sau altul în limitele posibilului. Dar alte „dovezi” despre care amintea Naundorff și mai cu seamă partizanii acestuia nu mai par de loc verosimile. Ei încearcă să pună în legătură împușcarea de către Napoleon a ducelui d'Enghien și sinuciderea tatălui acestuia, prințul de Condé, după revoluția din iulie cu cunoașterea „tainei” fugii delfinului. Imensa avere a lui Condé a revenit ducelui d'Aumale, fiul lui Ludovic-Filip. Partizanii pretendentului susțin că ducele de Berry înclina să-l „recunoască” pe Naundorff și că faimoasa asasinare a ducelui în 1820 de către meseriașul Louvel a fost pusă la cale de poliție. Naundorff a afirmat că primise o scrisoare din partea ducelui de Berry în care acesta spunea : „Sau voi reuși să asigur restabilirea drepturilor Voastre, sau voi pieri”. Printre altele, într-un raport al contelui von Goltz, ambasadorul Prusiei la Paris, se arăta că ducele de Berry, cu câteva zile înainte de atentatul lui Louvel, și-a prezis moartea. Circulau zvonuri potrivit cărora relațiile ducelui cu Ludovic al XVIII-lea erau extrem de încordate. Dar chiar dacă ar fi fost adevărat, de aici nu reiese nicidecum că la mijloc ar fi fost problema pretendentului. Printre altele, apărătorii lui Naundorff afirmă că renunțarea definitivă a contelui de Chambord — după părerea legitimiștilor, regele legitim al Franței — la perspectiva unei noi restaurări a Bourbonilor conturată în 1873, ar avea legătură cu dorința de a nu încălca drepturile moștenitorilor pretendentului. De fapt, această renunțare a fost determinată de hotărîrea sa de a nu recunoaște tricolorul ca drapel național al Franței — moștenire a revoluției din secolul al XVIII-lea — și mai cu seamă de înțelegerea faptului că încercările de restaurare a puterii Bourbonilor nu pot duce decît la o nouă explozie revoluționară.

Dar să revenim la Naundorff. În 1834 el a apărut la Paris, a fost „recunoscut” de Joly, ultimul ministru de justiție sub Ludovic al XVI-lea și de guvernanta delfinului, madame Rambaud. Potrivit afirmației acestei bătrîne doamne, ea observase la Naundorff toate semnele caracteristice ale delfinului. Dar sora delfinului, Maria-Tereza, ducesă de Angoulême, continua în mod demonstrativ să-l ignoreze pe pretendent, nerăspunzînd nici la scrisorile lui, prin care îi solicita o întrevvedere, nici la scrisorile partizanilor lui. Ulterior a căpătat o largă răspîndire legenda potrivit căreia însăși ducesa de Angoulême ar fi fost „substituită” cu o altă fată, care, firește, se temea să se întâl-

nească cu Ludovic al XVII-lea. Există însă și o explicație mai simplă. După eliberarea sa din închisoarea Temple, în 1795, Maria-Tereza a fost trimisă în Austria. I s-a restituit o parte a averii personale a părinților, al cărei moștenitor ar fi trebuit să devină fratele ei dacă ar fi rămas în viață. Această fată egoistă și plină de ciudățenii, căreia tot ceea ce se petrecuse în patria ei îi inspira doar groază și repulsie, a devenit o logodnică bogată. A fost repede măritată cu ducele de Angoulême, fiul contelui d'Artois (viitorul Carol al X-lea), care, după unchi și după tată, trebuia să moștenească tronul. Așadar, șansele ducese de a deveni cândva regina Franței depindeau în mod vădit de recunoașterea morții fratelui ei. Unii au căutat să explice caracterul dificil, inegal al Mariei-Tereza prin conștiința faptului că a contribuit la deposedarea de drepturi a fratelui ei; cu înclinațiile sale mistice, ea își închipuia poate că pentru aceasta este pedepsită să nu aibă copii. Judecând după o serie de memorii, ea a trimis în taină oameni de-ai ei de încredere ca să ia legătura cu pretendentul, dar tuturor celor care-l „recunoscuseră” le-a spus că el nu e decât un impostor abil, care a aflat amănunte despre viața delfinului din cărțile de istorie. Ducesa a refuzat să asculte acele amintiri din copilărie pe care le evoca Naundorff și care, dacă corespundeau realității, nu-i puteau aparține decât lui Charles-Louis. Maria-Tereza a continuat să se eschiveze de la o întrevvedere cu Naundorff și în anii următori, sub cuvânt că nu vrea ca prin aceasta să favorizeze țelurile unui aventurier. Potrivit unei mărturii, poate apocrife, ducesa de Angoulême l-ar fi recunoscut pe „pretendent” când ea se afla pe patul de moarte.

În timpul șederii lui Naundorff la Paris, a avut loc un atentat la viața lui. După expulzarea pretendentului din Franța, acesta a plecat la Londra, unde s-a făcut o nouă tentativă de a-l ucide. Dar n-au fost oare acestea doar niște înscenări de atentat, menite să dea mai multă greutate afirmațiilor lui Naundorff? Naundorff a murit în 1845. Copiii lui (ca și pretendentul însuși, semănau foarte mult la chip cu mulți reprezentanți ai dinastiei Bourbonilor) s-au naturalizat în Olanda. Regele Olandei le-a acordat dreptul de a purta numele de Bourbon. La începutul secolului al XX-lea unii dintre urmașii lui Naundorff au încercat, fără rezultat, să obțină cetățenia franceză. Versiunea potrivit căreia Naundorff ar fi fost cu adevărat delfinul a dăinuit ca o tradiție în sânul unor dinastii domnitoare (bunăoară la Bourbonii din Spania), care își aveau, poate, sursele lor secrete de informații. Cu trecerea anilor, problema și-a pierdut însemnătatea politică și a trecut în dome-

niul enigmelor istorice nedezlegate. A fost oare Naundorff cu adevărat Charles-Louis cel evadat din închisoarea Temple? A fost un șarlatan sau, mai probabil, un maniac care credea sincer în afirmațiile sale? Dezlegarea acestei enigme ar permite să se arunce lumină asupra unei istorii din analele războiului secret, o istorie poate nu chiar atât de importantă, dar interesantă și încâlcită ca un bun roman polițist.

Merită să remarcăm că unul dintre cei mai sîrguincioși cercetători germani ai luptei purtate de serviciile de spionaj pentru „Ludovic al XVII-lea” a fost prins de francezi în 1914 făcînd cel mai real spionaj în favoarea Germaniei. El a fost acuzat că din proprietatea sa, situată în insula Belle-Île din Oceanul Atlantic, transmitea semnale submarinelor germane. Iar monarhiștii francezi, într-un acces de șovinism, au declarat că moștenitorii lui Naundorff au încercat prin intrigile lor să deschidă drum spre înscăunarea în Franța... a fiului kaiserului Wilhelm al II-lea. Într-un cuvînt, de aici încolo începe domeniul purei absurdități.

După al doilea război mondial, unii cercetători au afirmat pe un ton serios că hitleriștii aveau de gînd să pună drept cîrmuitor în Franța, în locul trădătorului Pétain, pe un urmaș al lui Naundorff. Partizanii unui alt „pretendent” la tronul Franței, contele de Provence (urmaș al lui Carol al X-lea), au încercat în felul acesta să-și compromită „conurenții”, uitînd că nici ei nu s-au prezentat mai bine sub aspectul patriotismului și al refuzului de a colabora cu ocupanții hitleriști...

Interesul pentru această problemă a fost atît de cunoscutul istoric francez A. Castelo, care a publicat în 1947 cartea „Ludovic al XVII-lea. O taină dezlegată”. În această carte atrage atenția în special relatarea despre expertiza medico-legală făcută prin compararea unor șuvițe de păr ale lui Naundorff și ale delfinului (care s-au păstrat la dosarul acestuia). Expertiza a confirmat că ele aparțin uneia și aceleiași persoane. Pe la mijlocul deceniului al șaselea numărul cărților despre „taină închisorii Temple” trecuse cu mult de două sute. Au început să apară reviste speciale consacrate acestei „taine”.

În 1954 instanțele judiciare superioare ale Franței s-au ocupat de examinarea unei noi cereri a urmașilor lui Naundorff, care stăruiau să fie anulat actul de deces al delfinului și să se recunoască drept dată a morții sale anul 1845, luîndu-se în considerație mărturia privitoare la moartea lui Naundorff. Juriști și istorici cunoscuți au luat poziție în instanță „pentru” și „contra”. În cursul procesului au fost clarificate o serie de probleme.

De pildă, a ieșit la iveală că tratativele cu Madridul puteau determina pe unii membri ai guvernului thermidorian să ia parte la răpirea copilului sau să favorizeze eforturile regaliștilor în această direcție. Bourbonii din Spania au pus ca o condiție a încheierii păcii (extrem de avantajoasă pentru Franța, care era nevoită să lupte cu coaliția puterilor inamice) predarea delfinului. Thermidorienii nu puteau consimți fățiș la această cerere fără a-și prejudicia prestigiul ; cu atât mai convenabilă a fost pentru ei „disparația“ delfinului.

A reieșit, de asemenea, o neînțeleasă și subliniată indiferență a lui Ludovic al XVIII-lea față de memoria nepotului său. Acesta a fost unicul membru al familiei regale pentru care în cursul întregii perioade a Restaurației nu s-au oficiat recviemuri.

Mulți au socotit afirmația lui Naundorff că a predat actele sale prefectului de poliție Lecoq drept o născocire, și nu dintre cele mai abile. E greu să-și închipuie cineva că actele putuseră să fie păstrate după nenumăratele aventuri și peripeții prin care Naundorff, potrivit asigurărilor sale, fusese nevoit să treacă. Dar un aristocrat german a declarat, sub prestare de jurământ, că prințul August Wilhelm al Prusiei i-a comunicat în 1920 că ar fi văzut într-o arhivă germană aceste acte, care, incontestabil, confirmau pretențiile lui Naundorff. Acestea sînt noile argumente „pentru“, dar numărul celor „contra“ sau cel puțin al problemelor care stîrnesc nedumerire a crescut și mai mult. Putea oare Naundorff să uite limba franceză dacă era într-adevăr delfinul și pînă la zece ani vorbise numai franceza ? Or, în declarațiile sale, Naundorff a arătat categoric că „a uitat“ limba maternă. Partizanii lui încearcă să atenueze forța acestui argument „contra“ invocînd faptul că după sosirea în Franța Naundorff știa deja să vorbească franțuzește. Înțelegîndu-se cu multe dintre persoanele care l-au „recunoscut“.

Un argument foarte serios „contra“ este lipsa oricăror date, oricît de neînsemnate, care să indice cine anume a săvîrșit răpirea. Nici unul dintre cei care au luat parte la ea n-a vorbit vreodată despre aceasta în mod public, deși ar fi avut destule prilejuri. Vandeennii, fără doar și poate, socoteau că delfinul a murit la Temple. Nici unul dintre statele care luptau împotriva Franței republicane nu a avut, pe cît se pare, vreun motiv temeinic ca să-l persecute pe delfin, să-l țină în închisoare, așa cum pretindea Naundorff, care însă nu indică nicăieri locuri și date precise. Și e puțin probabil ca Ludovic al XVIII-lea să fi avut în anii emigrației posibilitatea de a-l urmări fără ajutorul vreunui stat.

Scrisorile lui Laurent, despre care am vorbit mai sus, sînt considerate acum drept contrafaceri chiar de către unii partizani ai lui Naundorff. Cu atît mai mult cu cît a fost descoperită o scrisoare a generalului Frotté (cărui îi erau adresate aceste false misive). În această scrisoare, datată 28 decembrie 1795, Frotté, care se afla la Paris și strînsese informații din prima sursă, o anunța pe d-na Atkins despre moartea delfinului. Iar scrisorile d-nei Atkins către Pitt, anterioare acestei știri, erau bazate probabil pe informații deliberat false, pe care i le transmisese diferiți emigranți pentru a obține bani de la bogata englezoaică.

Partizanii lui Naundorff, în decursul unui secol întreg, au afirmat cu încăpăținare că ducesa de Angoulême ar fi declarat tot adevărul în testamentul ei, care, potrivit dorinței ducesei, trebuia să fie deschis după 100 de ani de la moartea ei, adică la 19 octombrie 1951. Dar și după această dată nu s-au găsit nici un fel de urme ale testamentului.

La întrebarea pusă de către cercetători șefului arhivei Vaticanului, unde, potrivit zvonurilor, s-ar fi păstrat testamentul, acesta a răspuns că n-a fost descoperit nici un astfel de document (ceea ce nu-i împiedică pe partizanii pretendentului să afirme că ulterior Papa Ioan al XXIII-lea, cercetînd dosarul lui Naundorff, a recunoscut pretențiile urmașilor acestuia). La întrebările trimise la Viena s-au primit răspunsuri mai puțin categorice.

O nouă expertiză a părului (chiar dacă se consideră că ar fi într-adevăr părul lui Naundorff și al delfinului) a dovedit că el aparține unor persoane diferite. Castelo a trebuit să publice o nouă ediție a cărții sale, demonstrînd că Naundorff a fost un impostor... A fost stabilit și un fapt suplimentar. Delfinul fusese vaccinat pe ambele brațe. Iar la examinarea cadavrului lui Naundorff vaccinul n-a fost descoperit decît pe un singur braț.

Cel mai serios argument al partizanilor lui Naundorff era acela că el a fost „recunoscut” de oameni care-l văzuseră adesea pe delfin în copilărie, printre care și guvernanta Rambaud. Dar, după cum reiese, d-na Rambaud nu se distingea printr-o memorie deosebit de bună: ea a recunoscut drept delfin și pe un alt pretendent, pe escrocul înveterat Richemont.

După revoluția din 1830 guvernul francez nu mai avea nici un motiv să respingă pretențiile lui Naundorff dacă ele ar fi fost îndreptățite. Dimpotrivă, regelui Ludovic-Filip i-ar fi convenit chiar ca, printr-o astfel de „recunoaștere”, să semene discordie în lagărul adversarilor săi legitimiști, care îl consi-

derau drept rege „legitim“ pe reprezentantul ramurii mai vîrstnice a Bourbonilor, răsturnată de revoluția din iulie 1830. După 1830, nici ducesa de Angoulême nu mai avea temeiuri vădite de a continua să nu-l recunoască pe Naundorff dacă n-ar fi fost convinsă că este un impostor.

Au ieșit la iveală și alte amănunte în legătură cu moartea delfinului. Cu puțin înaintea morții, el a fost vizitat de Guérin și Damon, funcționari ai comunei, care îl cunoscuseră înainte și ar fi trebuit să descopere substituirea. Ambii au confirmat (unul în 1795, celălalt în 1817) că băiatul văzut de ei era delfinul.

Actul de deces, așa cum reiese din compararea lui cu alte documente similare, a fost întocmit în strictă conformitate cu formalitățile în vigoare pe atunci. Unele curiozități din acest act, asupra cărora au atras atenția partizanii lui Naundorff, s-au dovedit a fi, la o examinare mai atentă, reproduceri ale formelor uzuale. În ceea ce privește moartea lui Desault, aceasta a avut loc la 20 mai, iar nu la 1 iunie 1795, cum s-a afirmat anterior, și se pare că n-a avut nimic misterios. La spitalul unde funcționa a izbucnit o epidemie. Din cauza ei, în afară de Desault, au mai murit doi colegi ai acestuia, Debut și Ferand, care nu-l văzuseră pe delfin. Astfel încît nu există nici un fel de dovezi ale otrăvirii.

Toate informațiile despre „substituirea“ delfinului cu un alt copil sînt pline de contradicții. De pildă, se atrage în mod deosebit atenția asupra faptului că băiatul pe care l-au vizitat reprezentanții Convenției nu răspundea la întrebări și se comporta ca și cum ar fi fost mut. Aceasta este considerată o dovadă a „substituirii“, dar în relatarea lui Naundorff se amintește că la închisoarea Temple el fusese grav bolnav și își pierduse pentru un timp darul vorbirii. Există și versiunea unei „duble substituiri“ a delfinului : mai întîi cu un copil, apoi cu un altul etc. Dar acestea sînt deja de domeniul purei născociri. Totuși, torentul de cărți nu se mai sfîrșește. S-a încercat, nu o dată, să se aplice la istoria „răpirii“ metode de cercetare copiate din romanele polițiste.

Unul dintre argumentele încă neconfirmate ale partizanilor pretendentului este acela că locul nașterii lui Naundorff a rămas necunoscut. Dar oare sînt puțini oamenii a căror origine nu poate fi lămurită, mai cu seamă dacă ei înșiși au luat măsuri pentru a-și ascunde trecutul ? Cercetările au dovedit că Naundorff, chiar după căsătoria sa, s-a comportat cîtăva vreme ca un luteran și nu ca un catolic. Prin confruntarea unei serii de documente din arhivele germane, Naundorff poate fi identifi-

cat, cu o anumită plauzibilitate, cu un dezertor din armata prusiană. Dar, cu toate că instanța franceză a respins cererea moștenitorilor lui Naundorff, partizanii lui nici nu se gîndesc să depună armele. Speculațiile în jurul acestei „taine“ — întreținută în special de înclinația spre senzațional, dar care capătă adeseori o nuanță politică fățiș reacționară — continuă.

Inima și principiile lui Leonard Mac Nelly

Oricît de multă vreme a trecut de cînd ați citit „Documentele postume ale clubului Pickwick“, nu ați putut uita necazurile ce s-au abătut asupra blajinului mr. Pickwick și a prietenilor săi încă de la începutul călătoriei pe care au întreprins-o. Președintele clubului Pickwick, cuprins de patima cercetărilor, îl interogă cu de-amănuntul pe vizitiu asupra vârstei calului său. Răspunsurile vizitiului, ursuz, arătau limpede că acesta era foarte nemulțumit de convorbire — calul avea, după spusele lui, vîrsta de 42 de ani ! El refuză să ia șilingul oferit ca plată pentru cursă și, cuprins de mînie, îl zvîrli pe caldarîm :

— Îi trăsnește cuiva prin minte — continuă birjarul, adresîndu-se mulțimii — că vulpoiul ăsta se suie în brișca omului și nu numai că-i pune numărul pe hîrtie, dar pe deasupra și fiecare vorbă pe care o scoate ? (Carnetul reveni ca un fulger în memoria d-lui Pickwick)... Și, cu un dispreț superb pentru propriile-i lucruri, birjarul își trînti pălăria pe caldarîm, zvîrli cît colo ochelarii d-lui Pickwick și își continuă atacul cu o lovitură în nasul d-lui Pickwick, alta în pieptul d-lui Pickwick, a treia în ochiul d-lui Snodgrass și a patra, ca variație, în jiletca d-lui Tupman ; apoi țopăi în mijlocul străzii, reveni pe trotuar și, în cele din urmă, răpi d-lui Winkle puținul aer respirabil pe care îl conțineau momentan plămîinii lui ; totul în vreo șase secunde...

— Copoilor ! răcni mulțimea.

Dar aici va trebui să-i părăsim pe bieții pickwickieni în situația lor dificilă și să încercăm să înțelegem ce anume a

provocat o atât de furtunoasă explozie de indignare în rîndurile trecătorilor întîmplători ce se adunaseră.

Cercurile diriguitoare engleze au utilizat spionajul în modul cel mai activ împotriva mișcării revoluționare. În parte, aceasta se explică prin faptul că în Anglia pînă în cel de-al treilea deceniu al secolului al XIX-lea nu existau forțe polițienești bine organizate și dirijate dintr-un centru, așa cum existau în statele de pe continent.

Vom cita doar un exemplu. În anii revoluției franceze, în Irlanda, cea mai veche și cea mai crunt asuprită dintre coloniile engleze, a început o largă mișcare populară pentru independență. Organizația „Irlandezii uniți“, apărută mai întîi ca partid al burgheziei și intelectualității liberale, a început în curînd să capete un caracter de masă. Bazele dominației engleze erau în pericol. Recunoscutul ideolog și conducător al organizației, Wolfe Tone, a stabilit legături cu guvernul revoluționar al Franței, nădăjduind într-o debarcare franceză în Irlanda în vederea sprijinirii luptei contra jugului englez. Trimisul lui Tone în Franța era unul dintre prietenii săi de aici, Jackson. În 1794 acesta se înapoia din Franța în Irlanda, via Londra.

La Londra, Jackson își împărtășe secretul unui prieten al său, avocatul Cocayne. Acesta comunică totul fără întîrziere premierului Pitt, și chiar dacă pînă atunci nu fusese spion al guvernului englez, deveni din clipa aceea, și, însoțindu-l pe Jackson, începu să-i urmărească fiecare mișcare. Jackson a fost arestat la Dublin, condamnat la moarte și executat. Numai o întîmplare fericită îl ajută pe Tone să nu-i împărtășească soarta și să emigreze în străinătate. Jackson a fost apărat de avocatul Leonard Mac Nelly. Lui i-a cerut condamnatul, înainte de execuție, să aibă grijă de familia sa. Lui Mac Nelly i-a fost predat și testamentul lui Jackson, în care acesta scria : „Semnat și sigilat în prezența celui mai scump prieten al meu, Leonard Mac Nelly, a cărui inimă și principii trebuie să-l recomande ca pe un demn cetățean“. Putea ști oare Jackson că înmînează acest document unui primejdios spion englez, care în anii următori avea să dăuneze într-o măsură incalculabilă „Irlandezilor uniți“, ducîndu-i la pieire pe mulți dintre cei mai buni revoluționari ?

În 1797, conducerea organizației „Irlandezii uniți“ a fost preluată de un directorat secret, care a început o intensă activitate de pregătire a răscoalei. Și din nou interveni trădarea. Unul din membrii directoratului provinciei Leinster, subordonat directoratului central, colonelul Reynolds, deveni agent al

viceregelui englez. La 12 martie 1798 conducerea asociației s-a adunat la o ședință în casa unui membru al directoratului, Oliver Bond. De îndată ce toți participanții au fost prezenți, casa a fost înconjurată de poliție și conducătorii asociației revoluționare arestați. Aceasta s-a întâmplat într-un moment când pînă la începerea insurecției generale nu mai rămăseseră decît săptămîni numărate. Reynolds n-a fost arestat, și acest lucru, desigur, a trezit bănuieli. Un conducător al „Irlandezilor uniți” rămas în libertate, S. Neilson, republican înflăcărat și hotărît, întîlnindu-l pe Reynolds pe o stradă pustie, a scos pistolul și, punîndu-i-l în piept, l-a întrebant : „Ce trebuie să fac cu un nemernic care a căutat să-mi cîştige încrederea cu scopul de a mă trăda ?” Reynolds nu s-a tulburat : „Ar trebui — răspunse el — să-i tragi un glonț în inimă”. Uimit, Neilson coborî arma și chiar din acea clipă începu să se îndoiască de vinovăția lui Reynolds. Era în ultima zi, zi hotărîtoare, dinaintea începerii răscoalei, și Reynolds a reușit să-și continue activitatea trădătoare.

În ajunul acțiunii a fost arestat în locuința sa conducătorul militar al asociației, devotatul și talentatul luptător revoluționar Edward Fitzgerald, care fusese denunțat de un trădător. Cu prilejul arestării, Fitzgerald a fost rănit mortal. Pe cît se pare, în această afacere a avut un amestec direct Reynolds, care, dîndu-se drept prieten al lui Fitzgerald, se informase la soția acestuia despre revoluționar, care se ascundea la Dublin. Alți doi conducători ai mișcării de eliberare — frații Chirce — au fost arestați în urma denunțului unui alt spion al guvernului, căpitanul Armstrong, care reușise să le cîştige încrederea. Cei doi frați au fost spînzurați.

Răscoala a izbucnit totuși, dar conducerea organizației „Irlandezii uniți” fusese scoasă din luptă. De aceea mișcarea și-a pierdut caracterul centralizat : fiecare regiune a acționat de fapt independent, fără legătură cu celelalte. Într-o serie de districte și comitate, arestarea conducătorilor a împiedicat, în general, începerea insurecției. Iar dacă totuși răscoala din 1798 a luat o asemenea amploare încît armata engleză doar cu mare greutate a putut s-o înfrîngă, cu cît ar fi fost ea mai puternică și mai bine organizată dacă ar fi avut conducători ! Mii de morți — spînzurați, împușcați, torturați în temnițe — iată prețul plătit de poporul Irlandei pentru eșecul eroicei sale încercări de a scutura jugul străin. Încă mai bine de un secol s-a menținut asuprirea engleză, care a condamnat la pieire prin foame mult chinuita țărănime irlandeză.

Cercurile diriguitoare engleze au folosit pe scară largă expe-

riența lor în materie de spionaj și împotriva organizațiilor revoluționare din Anglia, precum și împotriva sindicatelor, scoase în afara legii și prigonite de autorități. Spionii apăreau adesea în rolul de provocatori, căutînd să-i împingă la acțiuni premature, sortite dinainte eșecului, pe muncitorii flămînzi și desperați. De regulă, după fiecare acțiune de acest fel urmau procese, sentințe drastice, adesea au fost înălțate spînzurători, și pe eșafod au pășit cei mai curajoși și mai hotărîți conducători revoluționari ai tinerei mișcări muncitorești.

Mulțimea din Londra avusese toate temeiurile să fie mînioasă atunci cînd, din greșală, i-a luat pe inofensivii membri ai clubului Pickwick drept niște odioși „copoi”.

Un Fouché american

Războiul civil din S.U.A. (1861—1865) a pus o puternică amprentă asupra activității serviciului secret al nordiștilor și sudiștilor. În nord, în ajunul războiului, aparatul de stat și cercurile militare mișunau de partizani ai rebelilor sudiști, de oameni care simpatizau cu Confederația sclavagistă sau de apologeți ai concilierii cu orice preț. Pentru crearea serviciului secret a trebuit să se pornească de fapt de la zero. Au fost atrași la această activitate tot soiul de oameni. Unii intrau în rîndurile lui cuprinși de avîntul luptei populare împotriva rebeliunii sclavagiste, alții în dorința de a face carieră, în goană după ranguri și după aur. Printre ei s-au dovedit a fi și mulți partizani ai unui compromis cu sudul. Erau însă și ambițioși calculați, cărora nu le lipsea nici inteligența, nici energia, nici voința și care voiau să profite de starea de spirit a poporului angajat în lupta contra sclavagiștilor pentru ca, arătîndu-se niște luptători fermi împotriva rebelilor, să obțină avansare, onoruri și putere.

Printre aceștia se numără și Lafayette Baker, originar din New York, nepotul unui cunoscut militant din perioada războiului purtat de coloniile engleze din America de Nord pentru independență. Baker umblase mult prin țară și acumulasese destulă experiență în instaurarea „ordinii” burgheze la San Francisco. În calitate de membru al „Comitetului de vigență” din San Francisco, își dovedise capacitățile pentru serviciul de de-

ectiv. Bun trăgător, făcuse nu o dată uz de revolver când lucrul i se păruse util și lipsit de primejdie. Lafayette Baker socotea că este folositor să poarte și o mască puritană: fe-rească sfântul să-și spurce gura cu vreun cuvânt „urît“ sau cu vreun păhărel de alcool.

În ianuarie 1861, când începuse să miroasă a praf de pușcă, acest bărbat bine legat, cu figura încadrată de o stufoasă barbă roșcovană și cu o privire rece în ochii de culoarea oțelului a simțit că venise vremea lui. Părăsind țărnul de vest, Baker apăru la Washington în audiență la generalul Scott, comandantul nordiștilor. A fost introdus în cabinetul unui bătrîn obosit, care-și pierduse cu desăvîrșire capul în haosul și talmeș-balmeșul primelor luni de război civil. Scott nu știa în cine să mai aibă încredere. O mulțime de ofițeri de carieră dezertaseră, iar alții așteptau doar prilejul potrivit ca să treacă de partea inamicului.

Baker știa să se vîre pe sub piele. O aluzie făcută în treacăt în cursul convorbirii — cum că tatăl lui Baker luptase sub comanda lui Scott în războiul contra Mexicului — îl impresionă pe bătrînul general și îl dispuse în favoarea acestui vizitator poate cam prea sigur de sine, dar care, în mod vădit, nu era lipsit de inteligență. Scott vorbi el însuși despre greutățile provocate de totala lipsă de informații cu privire la inamic. Îndată Baker se oferă să ajute la obținerea informațiilor necesare. El era gata să plece la Richmond, capitala rebelilor, și să se întoarcă cu informațiile de care era nevoie. Generalul acceptă propunerea și remisese imediat vizitatorului zece bancnote de cîte 20 de dolari pentru cheltuieli.

Dorind să-și demonstreze capacitatea, Lafayette Baker porni neîntîrziat la drum. El nu luă cu sine nici revolver, nici vreun act de identitate federal (adică nordist), care l-ar fi putut da de gol. Baker a hotărît să călătorească sub înfățișarea unui fotograf ambulant (pe atunci o astfel de ocupație era ceva nou). Proaspătul spion, procurîndu-și un enorm aparat de fotografiat — mai mici nu existau pe vremea aceea —, avea doar o vagă idee despre modul cum trebuia să-l mînuiască.

Baker acționa de unul singur, și despre expediția sa nu fusese pus la curent nici unul dintre comandanții nordiștilor. De aceea, a avut de întîmpinat mari dificultăți cu prilejul trecerii liniei frontului. L-a scos din încurcătură aparatul de fotografiat: făcea bucuros fotografii și promitea să le trimită mai tîrziu. Șansele celor fotografiati de a primi pozele nu erau prea mari. O dată, cutreierînd niște coline sub pretextul fotografierii unei tabere militare, Baker se ascunse într-o pădure

aflată în apropiere și peste puțin timp ajunse în liniile sudiștilor. Cel puțin așa i s-a părut lui Baker pînă cînd în fața lui apăru... o santinelă nordistă. Furioși, amatorii de fotografii l-au trimis repede pe Baker sub escortă la generalul Scott, ca pe un spion sudist prins asupra faptului. A trebuit să ia totul de la început. A doua oară, Baker fu arestat tocmai cînd încerca să se atașeze pe neobservate unui regiment care se îndrepta spre front. Atunci își luă adio de la aparatul de fotografiat și, plătind o sumă de bani unui fermier din împrejurimi, ajunse în curînd, de data aceasta cu adevărat, strecurîndu-se prin poteci tănuite, pînă la liniile confederaților.

Fu arestat imediat de primii doi soldați sudiști pe care i-a întîlnit. Sobrul adversar al alcoolului reuși să-i îmbete pe cei ce-l escortau și s-o șteargă, dar în curînd fu din nou reținut, de astă dată de niște cavaleriști. Baker și-a continuat călătoria prin statele sudului pe etape, fiind de mai multe ori arestat, ceea ce nu l-a împiedicat să se ocupe cu spionajul. Adus sub pază la cunoscutul general sudist Beauregard, acesta îi făcu amabila făgăduială că-l va spînzura de îndată ce va fi dovedit definitiv ca spion al „blestemaților yankei” (așa erau numiți nordiștii în statele sudului). Dar Beauregard nu era pe deplin convins că are de-a face cu un spion — fusese indus în eroare de actele false pe numele lui Sam Manson, un californian pe care Baker îl cunoscuse pe țărmul de vest. Manson era fiul unui judecător din statul sudic Tennessee. Asupra lui Baker au mai fost descoperite și diferite scrisori și hîrtii de afaceri, de asemenea fabricate la Washington.

Condițiile de detențiune se dovediră a nu fi prea stricte — un timp statul-major al lui Beauregard uitase pur și simplu, din cauza numeroaselor sale treburi, să comunice de ce anume era bănuît omul care purta numele de Manson. Monedele de aur de zece dolari care îi mai rămăseseră l-au ajutat pe Baker nu numai să obțină dreptul de a se plimba prin împrejurimi în tovărășia unei santinele, dar și să facă plimbări de unul singur, după ce în prealabil își îmbătase paznicul. Dar el își înfrînă tentația de a fugi și se întoarse la închisoare. Între timp se primise comunicarea că Manson este arestat sub bănuiala de spionaj. Unul dintre deținuți, care susținea că este și el arestat ca agent nordist, încercă să cîștige încrederea lui Baker, dar, fără succes. Într-o zi, Baker fu vizitat în închisoare de o tînră femeie care distribuia deținuților cărți cu conținut religios. Filantroapa îi șopti că intenționează să se strecoare pe teritoriul nordist, unde locuia sora ei, și că speră să obțină permisul

necesar de la Beauregard. Îl întrebă dacă n-avea nimic de transmis la Washington. Falsul Manson respinse politicos serviciile necunoscutei. (Următoarea lor întâlnire a avut loc pe teritoriul ocupat de nordişti, unde Baker, şeful serviciului secret federal, a dat peste spioana sudistă Bell Boyd.)

Trimis la Richmond pentru a fi anchetat, Baker a reuşit să observe pe drum multe lucruri care-l interesau. După sosirea în capitala sudistă, arestatului i s-a comunicat pe neaşteptate că doreşte să-l vadă preşedintele Confederaţiei sclavagiste, Jefferson Davis, care conducea personal spionajul şi contraspionajul. „Ai fost trimis aici ca spion” — îi spuse răspicat Davis, încercînd să-l ia prin surprindere. Dar Baker nu-şi pierdea cumpătul cu una cu două. El răspunse cu un torent de plîngerii despre arestarea ilegală a unui om care are o activitate de afaceri obişnuită. Din întreaga înfăţişare a preşedintelui sudiştilor se vedea că nu credea nici o iotă. Baker fu trimis la închisoare, unde aşteptă cu nelinişte o nouă chemare la Jefferson Davis. În cursul celui de-al doilea interogatoriu, preşedintele îi puse lui Baker o serie întreagă de întrebări privitoare la armata nordului. Arestatul încercă să se mărginească la cîteva informaţii de mică însemnătate, căutînd totodată să nu spună minciuni vădite. Se părea că situaţia lui se îmbunătăţeşte, dar Baker era mereu la pîndă şi nu în zadar. Pe neaşteptate, Davis îl întrebă pe care dintre locuitorii oraşului său natal, Knoxville din statul Tennessee, îi cunoaşte d-l Manson. Baker, scîldat într-o sudoare rece, îndrugă cu trudă cîteva nume. El înţelese că va urma o confruntare. Într-adevăr, Davis sună şi remise o notă funcţionarului care intrase. Era ordinul de a aduce pe cineva originar din Knoxville. Numai o minune îl mai putea salva pe Baker ! El şedea în cabinetul lui Davis, chiar lîngă uşă, şi reuşi să observe că în anticameră, unde se afla secretarul, oamenii chemaţi la preşedinte îşi înscriau numele pe nişte foi de hîrtie. Apoi, ofiţerul de serviciu îi aducea aceste fişe lui Davis.

Funcţionarul care primise ordinul preşedintelui se întoarse curînd cu un om care, de asemenea, îşi înscriesese numele pe o fişă. Preşedintele fiind ocupat pentru moment cu alte treburi, Baker reuşi să arunce o privire pe fişă şi citi numele : Brock. Cînd acest om fu introdus în cabinetul preşedintelui sudist, Baker hotărî că unica sa şansă de scăpare ar fi să preia el conducerea convorbirii. „A, Brock ! — strigă el. — Ce mai faci, prietene ?” „Îl cunoşti pe acest om ?” — îl întrebă Davis pe noul venit, indicîndu-i-l pe Baker. Buimăcit, Brock bîgui : „Da..., dar nu-mi pot aminti cum îl cheamă”. Baker se grăbi

să-i vină în ajutor : „Manson, oare nu-ți mai amintești de fiul judecătorului Manson, care a plecat în California ?” „Sam Manson ?” — întrebă îngândurat Brock. „Desigur !” „Ei, în cazul acesta îmi amintesc de dumneata”.

Davis îl crezu. Dar primejdia nu trecuse. A doua zi, în ce-lula lui Baker apăru Brock. Spionul nordist n-avea nevoie de vreo explicație : omul din Knoxville venise să se convingă că n-a greșit când și-a recunoscut „concetățeanul”. De data aceasta Baker lăsă interlocutorului său inițiativa în convorbire, mărghinindu-se la niște vagi observații și operînd în mod iscusit cu puținele date despre Knoxville pe care le avea. Baker se prefăcu că înțelege aluziile la niște evenimente din oraș despre care habar n-avea și izbucni în hohote de rîs la auzul altor aluzii, la fel de neînțelese pentru el, cu privire la cronică de scandal locală. Convorbirea se sfîrși cu bine și după cîteva zile Baker fu pus în libertate după ce semnă un angajament de a nu părăsi Richmondul fără autorizație. Dar, cutreierînd pe străzile capitalei sudiste, el observă nu o dată că este urmărit. Agenții sudiști nu prea aveau experiență, așa încît n-au reușit să supravegheze numeroasele plimbări ale lui „Manson”, care continua să-și completeze informațiile despre forțele armate ale sudiștilor.

În timpul uneia dintre aceste plimbări atît de fructuoase, se auzi strigat pe nume : „Baker ! Ce faci aici ?” Omul care se apropie de el îl cunoscuse în furtunoasa viață pe care o dusesese înainte. Drept răspuns, Baker, pe un ton glacial, îi explică celuilalt că greșise : el nu este Baker și n-a auzit niciodată despre gentlemanul care poartă acest nume. Numele său este Manson. ...Dar, cu toate că reușise să se descotorosească de amicul rămas cu gura căscată, era primejdios, ba chiar lipsit de sens, să mai rămînă în Richmond. Trebuia să ducă cît mai repede generalului Scott informațiile adunate.

Începu călătoria de întoarcere, plină și ea de peripeții. Noi arestări, noi manevre abile și, în cele din urmă, fuga cu o barcă șubredă, sub ploaia de gloanțe ale sudiștilor, spre celălalt mal al Potomacului, ocupat de nordiști.

Informațiile aduse s-au dovedit a fi foarte importante. Baker deveni de îndată un stîlp al serviciului secret nordist în formare și curînd preluă conducerea de fapt a contraspionajului. I se spunea „Fouché al Americii”, și chiar colegi mai experimentați de-ai săi din Europa apuseană începură să-i studieze cu atenție „tehnica”.

Pinkerton și văduva veselă

Rivalul lui Baker, care a organizat o rețea de spionaj foarte ramificată în statele sudului și o rețea de contraspionaj în nord, era directorul unei agenții particulare de detectivi, Allan Pinkerton. (Numele său a fost utilizat în nenumărate romane polițiste.) Fiu al unui ofițer de poliție din Scoția ucis în timpul unei ciocniri cu greviștii, Allan Pinkerton, după spusele biografilor săi, a fost atras în tinerețe de ideile radicale și a trebuit să-și părăsească patria ca să nu fie băgat la închisoare pentru participarea la mișcarea muncitorească. Oricum ar fi, în America îl vedem din capul locului în alt rol — mai întâi agent la Direcția poliției din Chicago, apoi organizator al unei agenții particulare de detectivi, care, încă de pe atunci, și mai cu seamă ulterior, a fost larg folosită de către patroni pentru urmărirea muncitorilor, pentru organizarea de provocări în timpul grevelor etc.

În conflictul cu sudul, Pinkerton simpatiza cu nordiștii. Agentura lui îl încunoștințase despre planurile secrete ale su-diștilor încă înainte de începerea războiului civil. Astfel, Pinkerton a reușit să afle despre un atentat ce se pregătea în statul Maryland împotriva președintelui Abraham Lincoln, recent ales. La Baltimore, capitala acestui stat, câțiva complotiști aveau să însceneze o încăierare de stradă pentru a distra atenția, în timp ce alți opt, care fuseseră aleși într-o adunare secretă prin tragere la sorți, urmau să se năpustească asupra trăsorii președintelui și să-l ucidă. Într-o convorbire cu Lincoln, Pinkerton a susținut că un agent de-al său luase parte chiar la această tragere la sorți. Primind de pretutindeni semnale de alarmă, Lincoln a consimțit să ia măsuri de prevedere.

Alesul poporului american a fost nevoit să sosească în gărilor de cale ferată în trăsură închisă; s-au luat măsuri de a se întrerupe circulația trenurilor pe liniile ferate pentru a se împiedica o ciocnire cu expresul președintelui. Agenții lui Pinkerton au tăiat cablurile telegrafice, pentru ca conspiratorii să nu poată transmite știri despre deplasarea trenului cu care călătorea Lincoln. La Philadelphia, Pinkerton, cu ajutorul unui șiretlic, a făcut să întârzie expresul regulat de noapte care se îndrepta spre Washington. Președintele a fost adus pe drumuri ocolite, într-o trăsură închisă, de la o gară la alta, unde în

prealabil o agentă a lui Pinkerton cumpărase un mare număr de locuri în vagonul de dormit. Ea explica tuturor că trebuia să-și ducă în capitală fratele bolnav și pe prietenii acestuia. Pinkerton și ajutoarele sale au supravegheat cu grijă traseul, cunoscând dinainte locurile unde putea fi săvârșită tentativa de atentat.

Trenul a sosit la Baltimore pe la orele trei și jumătate dimineața. Pentru continuarea călătoriei trebuia luat un tren de la o altă gară. Trăsura a străbătut întregul oraș. Cursa prin Baltimore în plină noapte s-a desfășurat fără incidente — conspiratorii nu cunoșteau schimbările survenite în itinerar și nici ora trecerii președintelui. Dar la gară s-a aflat că trenul pleacă abia peste două ore. Urmară două ore de încordată așteptare, când în fiecare clipă incognito-ul lui Lincoln putea fi descoperit, și președintele s-ar fi aflat fără apărare în mâinile dușmanilor săi. De altfel, Lincoln a reușit să însenineze atmosfera povestind tovarășilor săi de drum diferite întâmplări hazlii și anecdote. Curînd garnitura sosi și complotul de la Baltimore din 1861 s-a terminat printr-un total eșec.

De la începutul războiului, Pinkerton s-a pus la dispoziția generalului Mac Clellan. După primele insuccese ale armatei federale, acesta fusese numit de Lincoln comandant suprem al trupelor din nord. Mac Clellan, alesul și favoritul marii burghezii din nord, nu împărtășea tendința de a transforma lupta contra sudului într-un război revoluționar al poporului pentru lichidarea sclaviei. Mai târziu el a devenit partizan al înțelegerii cu sudul și rivalul lui Lincoln în alegerile prezidențiale din 1864. Astfel, Pinkerton s-a legat în mod vădit de cea mai conservatoare parte a burgheziei din nord, care înclina spre o pace de compromis cu sudul. Dar nici aceste cercuri burgheze nu voiau să admită condițiile formulate de sclavagiști, și anume să accepte dezmembrarea țării. Iar Pinkerton, continuînd să rămînă loial față de administrația lui Lincoln, a început să se ocupe cu sîrg de urmărirea agenților sudiști la Washington.

Limitele acestei activități erau însă foarte restrînse. Pinkerton putea prinde și aresta pe agenții direcți ai sudului, care transmiteau rapoarte de spionaj cu privire la mișcarea trupelor nordiste. Dar el nu îndrăznea să se atingă de numeroșii reprezentanți ai cercurilor bancare și comerciale care cereau încheierea păcii cu plantatorii sudiști și luau poziție fățișă în ziarele subvenționate de ei împotriva tendinței de a înăbuși definitiv rebeliunea sclavagiștilor și de a-i elibera pe sclavi. Aceste „rep-tile“, cum erau denumite pe atunci persoanele care simpatizau cu sudul, au putut, practic, să-și continue activitatea fără nici

o pîdică aproape pînă la sfîrșitul războiului. Iar această activitate includea și corespondența secretă cu căpeteniile sudiste privitoare la acțiuni coordonatoare împotriva președintelui Lincoln și provocarea de tulburări antiguvernamentale la New York și în alte orașe, precum și încercări de a împiedica recrutarea soldaților în armată. Toate acestea „nu-i priveau” nici pe Pinkerton și nici pe alți organizatori ai contraspionajului federal.

Dar și fără aceasta Pinkerton avea de lucru pînă peste cap. Simțindu-se nestingherită, agentura sudiștilor la Washington a depășit orice limite. Este semnificativ cazul spioanei Rose O'Neil Greenhow. Vila ei, cum aveau să scrie sudiștii mai târziu, se afla la o „bătaie de pușcă” de Casa Albă. D-na Greenhow, rămasă văduvă de timpuriu, avea un număr mare de cunoscuți în cercurile cele mai înalte ale capitalei. Mulți dintre prietenii ei, ce e drept, fugiseră în sud, ocupînd importante posturi guvernamentale în confederație. Dar locul lor fusese luat de alți prieteni influenți, printre care se afla și secretarul de stat Seward. Rose Greenhow a devenit de fapt conducătoarea unui centru de spionaj foarte ramificat, care strîngea cele mai diferite informații despre armata nordistă și le transmitea guvernului sclavagist al sudului. Mii de soldați ai armatei nordiste au plătit cu viața această activitate a veselei văduve de la Washington, care multă vreme n-a fost tulburată de intervenția nimănui. Informațiile ei au contribuit în mare măsură la înfrîngerile suferite de armata nordistă în primele luni ale războiului civil.

De lichidarea acestui cuib de spioni a trebuit să se ocupe Pinkerton. El a ținut zile întregi sub observație casa Rosei Greenhow. La un moment dat, aceasta fu vizitată de unul dintre numeroșii ei admiratori. Detectivul recunoscuse în el pe un căpitan de infanterie care lucra la direcția poliției militare. Pinkerton reuși să afle că ofițerul aducea spioanei harta fortificațiilor Washingtonului și chiar să le asculte convorbirea. Se înțelege că Pinkerton și un colaborator care-l însoțea l-au urmărit pe ofițer și după ce acesta a părăsit ospitaliera casă a seducătoarei doamne. Pe cît se pare, căpitanul observase că e urmărit. La colțul străzii Pennsylvania, el dispăru deodată îndărătul unei porți, de unde ieșiră aproape imediat patru soldați cu baioneta la armă, care... îi arestară pe cei doi detectivi. Clădirea se dovedi a fi o cazarmă, iar căpitanul, care se socotea stăpîn pe situație, începu să-i interogheze pe arestați. Pinkerton declară că se numește E. D. Allen — pseudonim de care se folosea adesea în activitatea sa de detectiv. El peirecu noaptea

Într-o celulă întunecoasă, și această noapte ar fi putut să nu fie unica dacă n-ar fi reușit să câștige încrederea santinelei și, prin intermediul acesteia, să transmită un mesaj cu privire la situația sa.

Dimineța, Pinkerton, firește, fu eliberat. După ce serviciul de contraspionaj își prezentă raportul ministrului de război, căpitanul fu arestat. El a fost ținut în închisoare timp de un an, dar a refuzat să dea vreo informație. Într-o dimineață căpitanul fu găsit pe podeaua celei cu beregata tăiată. Funestul act fusese săvârșit cu ajutorul unui briceag. Nu s-a aflat niciodată dacă a fost o sinucidere sau un asasinat pus la cale de agenții sudiști pentru a evita o demascare. În condițiile de atunci, când în aparatul guvernamental mișunau partizani de-ai sclavagiștilor, astfel de întâmplări nu erau de mirare. Rose Greenhow a fost, în cele din urmă, arestată, dar, deși acuzația era evident întemeiată, după ce a fost ținută cîtva timp în închisoare, a fost expulzată pe teritoriul ocupat de sudiști. Acolo, spioana a fost primită cu onoruri și elogiată de conducătorii confederației.

Pinkerton a reușit să-și întindă rețeaua de spionaj în statele sudului. Un soldat din Regimentul 21 infanterie din New York, Dave Graham, care intrase în serviciul lui Pinkerton, s-a dovedit un spion abil. Travestit ca negustor de mărunțișuri, străbătea în lung și-n lat multe sectoare ocupate de armata sudului. O dată a aruncat în aer depozite și vagoane încărcate cu muniții. Pe cît se pare, Graham n-a trezit niciodată bănuieli serioase autorităților sudiste. El n-a fost nici măcar nevoit, pentru a ieși din situații grele, să recurgă la cel mai bun truc al său. Graham știa să simuleze cu atîta măiestrie un atac de epilepsie, încît i se întâmplase să inducă în eroare chiar și medici cu experiență.

„Măritul lord anglo-saxon“

<i>„Măritul lord</i>	<i>E vanitos</i>
<i>Anglo-saxon</i>	<i>Și mîncăcios</i>
<i>E mîndru foc</i>	<i>Și-i place, zău,</i>
<i>De-al său blazon</i>	<i>Pe iahtul său“.</i>

Aceste versuri ale poetului rus Polejaev redau cum nu se poate mai bine masca pe care a încercat s-o poarte unul dintre cei mai buni spioni ai nordului.

Mai toți spionii se străduiesc, de regulă, să fie cât mai puțin remarcați. Un agent trimis de Pinkerton în Virginia de Vest — teren al unor ciocniri deosebit de crâncene între nord și sud — a folosit o metodă diametral opusă.

Tînărul Price Lewis, englez naturalizat în S.U.A., și ajutorul său Sam Bridgeman, un bărbat în vîrstă de 50 de ani, originar din sud, au pornit în primejdioasa lor călătorie cu o caretă care avea legată, la locul cel mai vizibil, o ladă ca cele folosite în armata engleză. Ajutorul lui Lewis vorbea cu el umil, ca un valet cu un stăpîn aristocrat, și se purta cum nu se prea obișnuia în America republicană. Planul lor era simplu. Spionii mizau pe cunoscuta admirație — vecină cu slugărnicia — a cercurilor americane bogate, inclusiv a sclavagiștilor din sud, față de aristocrația britanică. Totodată mizau pe faptul că sudul era vital interesat să obțină trecerea guvernului englez de pe poziția unei neutralități prietenești la o intervenție directă în războiul civil de partea plantatorilor. Se înțelege că lordul englez, probabil trimis de cercurile oficiale pentru a aprecia situația la fața locului (căci altfel de ce ar fi călătorit în vremurile acelea nesigure prin coclaurile Virginiei de Vest ?), s-a bucurat de cea mai călduroasă primire din partea ofițerilor sudiști.

Deși Price își afișa poate cam prea exagerat „alura de lord“, îmbrăcîndu-se cu o eleganță ostentativă după ultima modă londoneză, în acel fund de provincie șiretlicul său „a prins“. El avea asupra sa tot felul de hîrtii care, chipurile, dovedeau ce mulți aristocrați numără printre cunoștințele sale. În Anglia, Lewis locuise nu departe de lordul Tracy, și cînd era nevoie se dădea drept fiul mezin al fostului său vecin.

În majoritatea cazurilor însă, Lewis prefera să nu-și decline numele, ceea ce făcea să pară mai importantă și mai verosimilă misiunea lui, care, după părerea sudiștilor, era neîndoielnic legată de planurile secrete ale cabinetului londonez. Mai mult : trăgînd numai la hoteluri de mîna întîii, Lewis se înscrisa în registru sub propriul său nume. Aceasta i-a convins definitiv pe confederați că lordul călătorește sub un nume de împrumut, deși nu-și dă osteneala, așa cum e și firesc pentru un aristocrat de viță veche, să se îngrijească prea mult de păstrarea incognito-ului. Iar șampania de prima calitate cu care fusese încărcată în mod prevăzător careta lui Lewis a risipit și ultimele îndoieli ale ofițerilor sudiști. Mai era oare cazul ca acest englez sus-pus, cu vădite simpatii pentru cauza sudului, să fie sîcîit dacă, în peregrinările sale pe drumurile țării, nu socotea necesar să-și ia cu sine pașaportul ? Trebuia oare să se ia străinului

în nume de rău că uneori nimerea în apropierea unor sectoare ale dispozitivului trupelor — evident fără a bănuî acest lucru ? Lewis dădea a înţelege interlocutorilor săi că participase la războiul Crimei şi că era la curent cu toate noutăţile tehnicii militare utilizate cu prilejul faimosului asediu al Sevastopolului. Colonelul Patton (bunicul cunoscutului general american din perioada celui de-al doilea război mondial) stînd de vorbă cu el, manifestă o atît de nestăpînită curiozitate cu privire la amănunte, încît Lewis cu mare greutate a reuşit să îndrume convorbirea pe un făgaş mai puţin periculos.

Dar cea mai mare primejdie îi aştepta pe „lordul Tracy“ şi pe slujitorul său la Charlestown, unul din principalele oraşe ale sudului. Comandantul trupelor sudiste din această regiune, generalul Wise (fostul guvernator al Virginiei care ordonase execuţia cunoscutului luptător antisclavagist John Brown), crease o atmosferă de adevărată „spionomanie“. Wise arestase deja zeci de oameni bănuîţi că ar fi colaborat sau că ar fi simpatizat cu nordul. Totuşi Lewis fu nevoit să solicite o audienţă la Wise : devenise imposibil să meargă mai departe fără paşaport. Aşa cum era de aşteptat, generalul răspunse printr-un refuz categoric. Atunci, hotărînd să joace totul pe o carte, Lewis îi declară cu răceală generalului că va primi paşaportul şi fără ajutorul lui.

— În ce fel ? — întrebă generalul sudist cu o politeţe ironică.

— Prin consulul britanic de la Richmond — îi răspunse degajat solicitantul.

La hotel, pe cînd Lewis compunea scrisoarea către consul, semnînd-o cu numele său adevărat, „slujitorul“ său, Bridgeman, protestă : trimiţînd această scrisoare trebuiau să se aştepte la un răspuns care i-ar fi demascată în faţa confederaţilor. Lewis a replicat că pînă va sosi acest răspuns autorităţile nu vor îndrăzni să se atingă de ei, şi astfel vor cîştiga timpul necesar pentru strîngerea de informaţii. Într-adevăr, titlul de lord, completat cu rezervele de şampanie, precum şi povestirile despre armata engleză au dezlegat limbile ofiţerilor sudişti, care s-au grăbit să prezinte spre comparaţie prietenului britanic o mulţime de date despre propriile lor trupe. La un moment dat, viaţa tihnită fu tulburată de un episod neplăcut. Proprietarul hotelului unde trăsesse Lewis (probabil în taină partizan al nordului), îl chemă într-o zi deoparte pe nobilul locatar şi îi atrase prudent atenţia că slujitorul său îşi făcuse apariţia destul de afumat şi îşi permisesese să-i insulte în mod public pe ofiţerii sudişti. Deşi acest episod n-a avut consecinţe, pretinsul lord a

trebuit să vegheze în permanență asupra tovarășului său de drum, care nu știa să-și învingă patima pentru alcool.

Era timpul să părăsească Charlestownul. De la o zi la alta putea sosi răspunsul consulului : că nu cunoaște nici un domn Lewis. Dar la prima încercare de a pleca din Charlestown, cei doi călători riscau ca Wise să ordone imediat arestarea lor. O întâmplare fericită le veni în ajutor. Generalul plecă urgent cu trupele sale pe front, iar colonelul Timkins, care-i ținea locul, se dovedi un om mai de înțelese. Ce-i drept, nici el nu le-a eliberat pașaportul solicitat, întrucît nu avea asemenea înputerniciri, dar i-a sfătuit să plece la Richmond, unde, de altfel, voia și Lewis să ajungă, după spusele lui. Timkins i-a îndemnat să meargă pe șoseaua principală : după cît se pare, pe acolo nu se cerea permis.

Dis-de-dimineață, echipajul englez părăsi în grabă Charlestownul. Curînd, Lewis și însoțitorul său părăsiră șoseaua ce ducea spre Richmond și se îndreptară spre munți, în speranța de a ajunge pe teritoriul ocupat de trupele nordiste. Acum ar fi fost deosebit de primejdioasă întîlnirea cu vreun cunoscut din Charlestown, pe care l-ar fi putut mira neașteptata schimbare a itinerariului lor. Într-un orașel, călătorii au fost totuși reținuți. De data aceasta, Lewis, încălcînd regula potrivit căreia ar fi trebuit să debiteze mereu aceeași versiune, se prezintă drept fiul unui mare fabricant din Anglia care spera să obțină bumbac din sud în pofida blocadei nordiştilor.

Din nou lovitura își atinse ținta — visul sudiștilor era să spargă, cu ajutorul Angliei, blocada instituită pe mare de nordişti. Ei erau convinși că Anglia va trebui să le vină în ajutor, întrucît ea nu va mai putea rezista multă vreme fără importul de bumbac din statele sudului necesar fabricilor sale. Sosirea fiului unui fabricant englez care încerca cu disperare să obțină bumbac era cea mai bună confirmare că speranțele sudului nu vor rămîne multă vreme neîndeplinite. Lewis pronunță chiar un discurs improvizat în acest spirit, mai întîi în fața colonelului care comanda trupe amplasate în oraș, iar apoi în fața unui grup de localnici care mai înainte ceruseră arestarea străinului suspect. Dejunul oferit de ospitalierul colonel a decurs într-o atmosferă prietenească, deși Lewis trebuia să-și arunce din cînd în cînd ochii asupra lui Sam, invitat și el la masă, ca nu cumva să bea prea mult și să strice tot jocul, care se desfășura atît de bine.

Perorația oaspetelui i-a plăcut atît de mult colonelului, încît acesta îl rugă chiar să ia cuvîntul în fața soldaților a două companii ce trebuiau să fie trimise pe front. Lewis era gata să

accepte, dar deodată își mușcă limba, aflînd că cele două companii urmau să fie puse la dispoziția generalului Wise ! Nu, îi explică Lewis colonelului, din păcate trebuie să plece în zori. Totuși colonelul reuși în aceeași seară să-l prezinte la zeci de oameni și chiar să-l tîrască în sala de dans a orașelului, unde Lewis exprimă cu entuziasm, în numele Anglici, sentimentele de simpatie față de cauza sudului. El scăpă abia pe la orele două după miezul nopții, iar la cinci se și pregătea de plecare...

Cînd Lewis păși pe scara caretei, îi răsări în față colonelul și, pe un ton fără replică, îi ceru să-l urmeze. Lewis se întreba febril care putea fi cauza : o simplă bănuială, un mesaj de la generalul Wise sau altceva care-l trădase pe așa-zisul fiu al fabricantului englez ? Lucrurile se lămuriră repede. Colonelul adusesese pur și simplu o sticlă cu vin vechi, pe care voia s-o bea la despărțire. Echipajul lui Lewis porni în mijlocul aplauzelor și urărilor de drum bun ale ofițerilor și soldaților prezenți...

Ajungînd la ai săi, Lewis, potrivit ordinului lui Pinkerton, a predat generalului Cox toate informațiile aduse. Cifrele comunicate de Lewis cu privire la trupele sudiste amplasate în fața liniilor lui Cox erau cu mult mai mici decît cele din aprecierile serviciului de informații al armatei. După ezitări chinuitoare, Cox se hotărî să pună temei pe datele aduse de Lewis și începu ofensiva, care a fost încununată de un remarcabil succes. Primind călduroase elogii pentru perspicacitatea sa, generalul, se înțelege, n-a considerat necesar să precizeze cui îi datora informațiile. Dar era oare cazul să pomenească despre lucruri atît de mărunte ?

Slugă la șase stăpîni

Spre deosebire de Lewis, un alt iscusit spion nordist, Philip Hanson, nu avea legături cu Pinkerton. În schimb, el a avut mai mulți stăpîni deodată. Șase generali îl socoteau în același timp ca fiind în serviciul lor. Patru din acești generali erau sudiști, iar doi nordiști. Dar, cu toată această abundență de patroni, Hanson și-a slujit cu credință stăpînii nordiști și i-a înșelat pe ceilalți. Nu trebuie să credeți că el nu le aducea su-

diștilor nici un fel de material — căci aceasta ar fi stricat totul. Ba mai mult informațiile lui chiar corespundeau realității, numai că ele se refereau întotdeauna la lucruri cu totul neînsemnate. Este, de asemenea, absolut adevărat că Hanson era originar din sud, lucru pe care îl și declarase generalilor confederați. Dar faptul că simpatiile sale erau întru totul de partea nordului, Hanson prefera să-l treacă sub tăcere și să nu-l mărturisească nimănui, nici măcar rudelor sale celor mai apropiate. Nici chiar soția lui Hanson nu bănuia jocul complicat al soțului ei. Și doar pe ea era mai greu s-o amăgești decât pe generalii sudști.

Spre deosebire de rudele sale, Hanson a reușit cu dibăcie să evite încorporarea în armata sudistilor, și încă într-un mod destul de original: el s-a angajat ca supraveghetor pe plantația unui prieten, iar acest lucru, potrivit legilor statului Mississippi, îl scutea de obligațiile militare. Când o parte a teritoriului acestui stat a fost ocupată de trupele nordiste care au debarcat în jurul New Orleans-ului, Hanson făcu cunoștință cu câțiva șefi ai armatei în ofensivă, printre care și cu Trucedayl, șeful serviciului de spionaj. La început, Hanson a dat ajutor nordiștilor la cumpărarea și transportul bumbacului necesar fabricilor din nord, apoi, la cererea lui Trucedayl, a consimțit să încerce să afle care sînt planurile generalului sudist Price.

Forța lui Hanson consta în faptul că acest meridional de vîrstă mijlocie, cu maniere plăcute și, mai cu seamă, cu legături în cercurile plantatorilor influenți, era privit de aceștia ca un om de-al lor. Chiar dacă depusese un jurămînt formal de credință față de guvernul de la Washington, în același fel procedaseră și mulți alți plantatori aflați pe teritoriul ocupat de trupele nordiste. Iar pentru soldații armatei sudiste, un gentleman la care se găsea întotdeauna o provizie de whisky excelent nu putea fi în nici un caz agentul „blestemaților yankei“. Bizuindu-se pe memoria sa prodigioasă, Hanson nu făcea niciodată însemnări, lucru care l-ar fi putut trăda. De aceea îndeplinirea întocmai a cererii lui Trucedayl se dovedi pentru Hanson o treabă nu prea grea. El a pătruns pur și simplu pînă în liniile trupelor sudiste, schimbînd glume cu santinelele și, în acest fel, fără nici un obstacol, a ajuns pînă la statul-major al lui Price. În curînd Hanson a putut să pornească îndărăt și, luîndu-și rămas bun de la cunoștii săi, santinelele, să remită comandamentului nordist informațiile culese.

Ulterior, raidurile de acest fel s-au repetat adesea. Hanson avea pretutindeni prieteni gata să jure că el este un adevărat gentleman sudist. Totuși generalul confederat Roddie, coman-

dantul trupelor din statul Alabama, își exprimă unele îndoieli și ceru ca Hanson să fie adus la el. Privirea încruntată a generalului nu făgăduia nimic bun. Dar curînd a reieșit că Roddie era mînios pentru că Hanson nu se înrolase în armata sudistă. În această privință spionul avea, firește, o justificare pregătită dinainte. Casa lui se găsea pe teritoriul ocupat de nordiști, iar el dorea ca mai întîi să-și elibereze familia ; după aceea avea să se înroleze neapărat în rîndurile confederaților. Generalul îl lăsa să plece, după ce făgăduise să se înscrie în controalele unei unități de cavalerie aflate sub comanda lui Roddie.

În acea vreme trecuse în serviciul generalului nordist Granville Dodge, ulterior cunoscutul constructor al magistralei feroviare transcontinentale Union Pacific. La sfîrșitul anului 1862 urma să aibă loc o mare înfruntare a armatelor în luptă în statul Mississippi, și Dodge voia să obțină informații despre planurile confederaților. Hanson plecă cu o nouă misiune... și fu de îndată arestat de o patrulă sudistă care îl aduse în fața generalului Ruggles. Lui Hanson nu-i mai rămase altceva de făcut decît să se folosească de serviciile acestui general și să nu respingă amabila lui ofertă bănească. Lui Ruggles i s-a părut, desigur, că nu el îi face un serviciu lui Hanson, ci Hanson lui. Dar, întrucît această iluzie îi convenea de minune lui Hanson, nu se apucă s-o spulbere și, cum am mai spus, luă banii făgăduind să facă spionaj în favoarea sudiștilor. Astfel, timp de un an și jumătate, el a făcut naveta între Dodge și Ruggles aproape săptămîină de săptămîină, luîndu-și pentru aceasta gradul de colonel, pe care nu i-l contesta nici una din părțile beligerante.

La un moment dat, lui Hanson i-a fost încredințată o sarcină mai complicată. Confederații transformaseră orașul Vicksburg, situat pe Mississippi, într-o puternică fortăreață. Luni de-a rîndul această fortăreață a fost asediată de armata nordistă. Prin ocuparea Vicksburgului, nordiștii și-ar fi asigurat controlul deplin asupra celui mai important drum de apă al țării și ar fi tăiat în două teritoriul statelor rebele din sud. Se înțelege că serviciul secret nordist era nerăbdător să obțină date cît mai amănunțite despre fortificațiile Vicksburgului.

Hanson începu să acționeze după o metodă verificată. Fiii unui vecin de-al său, un oarecare Johnsie, luptau în armata confederată, și tocmai în unitățile amplasate nu departe de Vicksburg. Hanson îi propuse lui Johnsie să-l însoțească în călătorie, împrumutîndu-i bucuros vecinului și un cal bun. Așadar, fusese găsit un motiv foarte plauzibil pentru această călătorie. Cu atît mai mult cu cît Hanson era socotit agent sudist,

și la întâlnirile cu confederații le putea câștiga încrederea dându-le informații despre nordiști — informații întrucâtva adevărate, deși lipsite de importanță. Pătrunzând în Vicksburg, Hanson se apucă să înșire amănunțit privațiunile pe care trebuiau să le îndure toți adevărații confederați căzuți sub stăpânirea yankeilor. Generalul Pemberton îi ceru să repete relatările sale în fața soldaților. Hanson reuși să observe în treacăt tot ceea ce îl interesa în instalațiile de apărare ale Vicksburgului.

Curând după ce s-a întors la Dodge cu prețioasele informații, neobositul Hanson a intrat în slujba a doi generali sudiști în același timp : Galstone și Ferguson. Spionului, care câpătase dexteritate, i-a reușit ceea ce rar putuseră să obțină colegii săi de meserie care au acționat atât înainte, cât și după el. Nu se știe în ce măsură a furnizat Hanson informații patronilor săi sudiști, dar cert este că, încetul cu încetul, a scos de la ei multe știri prețioase pe care le-a transmis neîntârziat generalului Dodge. Iar cu ajutorul câtorva articole de lux — care nu puteau ajunge în statele din sud din cauza blocadei și pe care Hanson le-a adus, peste linia frontului, soției unuia dintre generali sudiști în slujba cărora se afla — și-a consolidat și mai mult faima de om indispensabil.

Au fost, desigur, și neînțelegeri. În timpul unei noi curse spre prietenul său Ruggles, Hanson constată că generalul fusese transferat în alt sector al frontului, iar ofițerii veniți în locul lui îl primiră cu foarte multă suspiciune pe spionul nordist. Hanson fu arestat, dar reuși să evadeze îndată, mituind sentinela cu o sută de dolari sudiști, bani care se devalorizau rapid.

Această întâmplare nu l-a împiedicat pe Hanson să-l viziteze pe un alt patron al său, generalul Galstone ; odihnindu-se în cortul acestuia, el ascultă rapoartele prezentate generalului de diferiți cercetași și comandanți de unități. În posesia unor informații de cea mai mare importanță, Hanson se gîndea numai cum ar putea să se întoarcă mai repede la Dodge și de aceea primi cu dragă inimă propunerea lui Galstone de a încerca să pătrundă din nou în dispozitivul nordiștilor. Ce-i drept, era un lucru foarte anevoios să ajungă la destinație trecînd prin niște locuri devastate de război. Bunăoară, cum să treacă peste râul Tennessee, cînd toate bărcile fuseseră distruse sau furate de soldații celor două armate ? Pe Hanson l-a ajutat foarte mult de data aceasta cumnatul său Jansie Nobles, confederat înfocat, care credea că Hanson este agent sudist.

O expediție a lui Hanson s-a dovedit deosebit de primejdioasă. De data aceasta, Dodge îl însărcinase să facă o lungă

călătorie pe teritoriul ocupat de trupele confederate. În prealabil, Dodge deschisese sertarul în care ținea toate planurile sale operative, propunându-i lui Hanson să-și aleagă orice i-ar putea fi de ajutor în tabăra sudistă. Hanson alege cu chibzuială câteva hîrtii care păreau la prima vedere mai importante decît erau de fapt. După ce primi aprobarea lui Dodge de a le folosi, Hanson plecă urgent, direct în gura lupului. Drumul lui ducea la Cartierul general al unuia din principalii șefi militari ai sudului, generalul Forrest, cunoscut pentru atitudinea lui necruțătoare față de toți cei bănuți că-i ajută într-un fel sau altul pe nordiști.

Recomandația unui ofițer sudist din largul cerc de „prieteni” ai lui Hanson nu-și făcu efectul așteptat asupra lui Forrest. „De unde vii ?” — îl întrebă acesta cu asprime și cu o evidentă neîncredere. Oricît de straniu ar părea, numai adevărul îl mai putea salva. Dar, firește, nu întregul adevăr. „De la Cartierul general al generalului Dodge” — răspunse fără ocol Hanson, explicînd că fusese acolo pentru a îndeplini un ordin al generalului Galstone. Hanson a declarat aceasta fără să știe că Galstone se afla foarte aproape. Cînd Galstone fu chemat la Forrest, spionul trecu din nou printr-un moment de mare încordare. Dar Galstone nu bănuia nimic, iar cele două săptămîni care trecuseră de la ultima sa întîlnire cu Hanson i se părură generalului un răstimp foarte firesc pentru îndeplinirea misiunilor încredințate. Galstone îl asigură pe Forrest că Hanson este un agent credincios al sudului. Dar Forrest tot nu se arătă convîns. Totuși a început să șovăie cînd Hanson scoase la iveală materialele primite de la Dodge.

Forrest nu se mai putea îndoi de faptul că, cel puțin unele din ele, erau autentice. Cu atît mai impresionat a fost de știrea primită de la Hanson că generalul Dodge trimisese un întreg grup de spioni în spatele frontului sudist. Hanson adăugă cu modestie că el îi cunoștea personal pe toți. În această comunicare totul era adevărat, în afară de un amănunt : acești spioni nu reușiseră să atingă țelurile propuse și se și înapoiaseră pe teritoriul nordist.

Dar hotărîrea lui Forrest era luată. El îi ceru lui Hanson să plece, însoțit de un ofițer din serviciul de informații sudist, în căutarea spionilor nordiști. Cu permisul de liberă trecere semnat de Forrest și apoi de un alt șef militar sudist — generalul Polk — Hanson vizită multe sectoare operative, după care se întoarce nestingherit la Dodge, aducîndu-i informații de mare valoare. Era pe la sfîrșitul primăverii anului 1864 ; începuse

ultimul an al războiului. Prăbușirea Confederației sclavagiste se apropia.

Dodge îi propuse lui Hanson să îndeplinească o nouă misiune, care, spera el, avea să fie ultima. Generalul nu se înșela, deși evenimentele s-au desfășurat într-un chip cu totul neașteptat. După trecerea liniei frontului, Hanson s-a întâlnit pur și simplu nas în nas cu generalul Roddie, căruia cu trei ani mai înainte îi făgăduise că va intra în rândurile cavaleriei sudiste.

Fără a mai asculta vreo explicație, Roddie îl arestă imediat și îl trimise sub escortă la statul-major al generalului S. D. Lee, tizul lui Robert Lee, comandantul suprem al sudiștilor, unde a fost supus unui sever interogatoriu. Viața lui Hanson atârna de un fir de păr, și el declară cu îndrăzneală că, întrucât căzuse victimă unei erori fatale, era gata să moară pentru scumpul său sud.

În cele din urmă, Lee, care nu știa încă ce să creadă despre cel arestat, hotărî să-l interogheze personal. Generalul îl întrebă dacă a fost sau nu într-un anumit oraș ocupat de trupele nordiste. Hanson răspunse că a fost și născoci pe loc o poveste plauzibilă pentru a explica împrejurările sosirii sale în acel oraș. Atunci Lee, privindu-l țintă în ochi, îl întrebă din ce direcție va veni, după părerea sa, noua lovitură a nordiștilor. Hanson indică fără șovăială adevărata direcție de unde trebuia să înceapă ofensiva (își dădea seama foarte bine că sudiștii, oricum, nu vor mai avea timp să ia contramăsuri). Într-adevăr, lui Lee i se aduse îndată o telegramă : ofensiva nordiștilor începuse chiar în punctul pe care îl indicase Hanson. Lee îl trimise pe prizonier înapoi la generalul Polk. Acesta era cât pe-aci să-l elibereze, dar s-a amestecat din nou Roddie, convingându-l pe Forrest, care nu încetase niciodată să-l suspecteze pe Hanson, că acest om periculos trebuie menținut sub pază.

Au trecut luni întregi de detențiune... și Forrest își aminti din nou de Hanson. Armata confederaților era deja în agonie. Ea avea o disperată nevoie de completări, și Forrest ordonă încorporarea arestatului în armata sudului. Hanson reuși să obțină să fie trimis la Regimentul 26, alcătuit din locuitori ai statului Mississippi. El știa că regimentul era trimis în Virginia și spera să poată fugi pe drum. În cele din urmă Hanson a reușit să facă acest lucru, cu toate că în închisoare fusese bolnav și era foarte slăbit. El a așteptat sosirea trupelor federale stînd ascuns pe la rude (care abia acum și-au dat seama că totuși nu era spion sudist).

Istoria războiului civil cunoaște numeroși alți spioni care în multe privințe amintesc de cei pomeniți mai sus, dar care, în genere, au avut mai puțin noroc. Printre agenții nordului au fost și femei.

Cîntăreața de operetă Pauline Cashman a făcut senzație la teatrul din Luisville, statul Kentucky, cînd a ridicat, în plină scenă, un pahar cu șampanie și a închinat pentru victoria statelor din sud. Orașul se afla sub controlul trupelor nordiste, și această manifestare fățișă de simpatie la adresa confederației a fost primită cu încîntare de numeroșii partizani ai sclavagiștilor din cercurile bogate. În teatru s-a produs confuzie. O patrulă militară sosită în grabă a arestat-o pe artistă, care continua să aclame sudul. Sudiștii și simpatizanții lor credeau că Pauline aruncase această sfidare îndrăzneată autorităților federale la îndemnul unor ofițeri sudiști care o vizitaseră în taină și care, pentru a da mai multă putere de convingere acestui îndemn, îi făgăduiseră drept răsplată frumoasa sumă de trei mii de dolari. Dar în realitate lucrurile nu se prezentau atît de simplu.

Primind această propunere, artista se întrebase, poate pentru prima oară, care sînt simpatiile *sale* politice; ele aparțineau nordului, care lupta împotriva rebeliunii sclavagiștilor. Pauline se prezentase îndată la Moore, șeful poliției militare din localitate. Acesta i-a propus să accepte cererea agenților sudiști. Ca urmare, Pauline Cashman s-a ales cu o reputație bine stabilită de partizană înfocată a confederației. În mai 1863, Pauline a fost trimisă în sud împreună cu alte femei care manifestaseră simpatii pentru cauza sudiștilor. Ea ajunsese tocmai în sectorul unde se afla generalul Bragg, despre care comandamentul federal ar fi dorit să obțină informații amănunțite. Dar Pauline, care spera să poată vizita sectoarele fortificate ale sudiștilor în compania unor admiratori, n-a reușit să-și atingă ținta. Generalul Forrest, în fața căruia fu adusă artista bănuită de spionaj, de data aceasta n-a mai avut nici o ezitare. Au urmat curînd procesul și sentința. Numai ofensiva nordiștilor a salvat-o pe Pauline, aflată în închisoare, de execuția care o aștepta.

Mult mai reușită a fost activitatea desfășurată de Elisabeth Van Lew la Richmond, capitala confederației. Ca și Philip

Hanson, ea avea un avantaj neprețuit pentru un spion nordist. Potrivit originii și stării sale sociale, era considerată în cercurile aristocrației sclavagiste, clasa diriguitoare a sudului, ca fiind de-a lor. Este adevărat că Elisabeth nu-și ascundea devotamentul față de nord, ba chiar, fără să-i pese de privirile piezișe și nici de amenințările directe, organizase asistența medicală a prizonierilor de război nordiști care erau ținuti sub pază la Richmond și asigurarea lor cu îmbrăcăminte călduroasă. Dar și aceste manifestări fățișe și demonstrative de simpatie față de nord s-au dovedit utile pentru activitatea ei de spionaj. Era greu să fie suspectată o persoană care nu-și ascundea de fel simpatia față de dușman. În această activitate o ajutau mult servitorii ei, în majoritate sclavi pe care îi eliberase. Miss Elisabeth avea o mică întindere de pământ în afara orașului, cultivată cu zarzavaturi. Aceasta constituia un pretext comod pentru a-și trimite în afara orașului servitorii care îndeplineau rolul de oameni de legătură. Nu numai atât. Continuând să-și joace rolul, ea a fost chiar în audiență la Jefferson Davis, cerându-i protecție împotriva amenințărilor unor vecini care îi purtau o ură înverșunată din cauza ajutorului acordat prizonierilor. Un amănunt și mai important : urmînd sfaturile Elisabethei, o fostă sclavă de-a ei, Mary Elisabeth Bowser, s-a angajat ca slujnică în casa președintelui, și adesea, la căderea nopții, se întâlnea cu fosta sa stăpîină...

Elisabeth nu numai că a reușit să creeze o organizație de spionaj destul de ramificată, ci i-a îndrumat și pe spionii trimiși din nord în capitala sudistă. În orice caz, ei puteau să se ascundă oricînd de urmăritori și să-și găsească un refugiu în casa ei. Printre agenții folosiți de ea se numărau și cîțiva funcționari ai Ministerului de Război sudist.

Elisabeth Van Lew a transmis numeroase informații importante generalului Butler și comandantului suprem al trupelor federale, generalul Grant. În repetate rînduri au fost trimiși la Elisabeth provocatori, și nu o dată era cît pe ce să fie descoperită. Dar toate s-au terminat cu bine și a venit și ziua cînd a putut să iasă în întîmpinarea trupelor nordiste, care au intrat în Richmond în aprilie 1865. După retragerea confederaților, Elisabeth a alergat la sediul fostului guvern, unde, în mormanele de hîrtii ale arhivelor arse, a încercat să găsească documente prezentînd interes pentru autoritățile federale.

Unul din primele drumuri făcute de generalul Ulysses Simpson Grant în orașul Richmond a fost la principala sa agentă din capitala confederației învinse — Elisabeth Van Lew.

La 9 aprilie 1865, rămășițele armatei sudiste, sub comanda generalului Lee, s-au predat generalului Grant la Appomatox.

În ziua de 14 aprilie, la Washington a fost sărbătorită încheierea victorioasă a războiului civil. La teatrul „Ford” a asistat la spectacol președintele Lincoln. Actorul Booth, profitând de o inexplicabilă neatenție a gărzii, a pătruns în loja unde se afla președintele și l-a împușcat în ceafă. A doua zi Abraham Lincoln a încetat din viață fără a-și mai fi recăpătat cunoștința. Mulți au privit pe atunci acest asasinat drept un dramatic act de răzbunare al plantatorilor din sud împotriva președintelui care proclamase abolirea sclaviei. Dar e puțin probabil ca fapta lui Booth să poată fi considerată ca ultimul act criminal al spionajului sudist din războiul civil. Lucrurile sînt cu mult mai complicate ; multe fire au rămas nedescurcate pînă azi.

E stranie și neglijența gărzii, e surprinzătoare și ușurința cu care a reușit asasinul lui Lincoln să fugă de la locul crimei și faptul că fuseseră puse străji pe toate drumurile în afară de cel ales de Booth, ba chiar și împușcarea lui în momentul cînd a fost prins. În pofida ordinului categoric de a-l captura viu. În nord existau forțe influente care nu erau interesate să iasă la iveală cine anume dirijase mîna asasinului.

Icoanele și pozele consilierului Stieber

Cu vreo opt decenii în urmă, la Berlin a fost publicată o carte care, pe baza unor documente inedite din arhiva personală a consilierului privat Stieber, proslăvea virtuțile acestuia și serviciile dezinteresate pe care le adusese patriei. Aproape tot ceea ce află acum cititorul nu a intrat în carte : Stieber și executorii lui testamentari ar fi preferat să se treacă sub tăcere faptele care prezintă un deosebit interes pentru istoria războiului secret.

Wilhelm Stieber s-a născut în Saxonia în anul 1818. După absolvirea Facultății de drept, a devenit un avocat destul de cunoscut, ocupîndu-se de procesele de drept comun. Stieber era foarte norocos în procese. I s-a întîmplat adesea să scape de pedeapsă mulți clienți care erau vădit vinovați. Acest succes nu se datora nicidecum elocinței sale avocățești. El devenise editorul „Revistei poliției” și își crease legături solide în cadrul

acestei instituții. La consolidarea lor a contribuit și intrarea lui Stieber în serviciul poliției în calitate de agent secret. Printre atribuțiile sale era acum și aceea de a câștiga încrederea revoluționarilor germani și de a-i incita la acțiuni aventuriere care ar fi ajutat la arestarea și întemnițarea tuturor dușmanilor monarhiei prusiene.

În aceste condiții, autoritățile se prefăceau a nu observa că Stieber cunoștea dinainte dovezile adunate de poliție împotriva clienților lui — criminali de drept comun — și putea pregăti apărarea în modul cel mai eficace.

Dar adevărata carieră a lui Stieber a început în timpul revoluției de la 1848. Într-o zi, era în luna martie, el reuși să-l salveze pe regele Friedrich-Wilhelm, care fusese încolțit de mulțimea înfuriată. Stieber îl trase pe rege în cea mai apropiată clădire și zăvorî ușa.

După această întâmplare, pînă în 1854, cînd Friedrich-Wilhelm — care și anterior dăduse semne de dezechilibru psihic — și-a pierdut mințile definitiv, Stieber a putut conta în permanență pe protecția regală. El a început să avanseze rapid în serviciu, spre marea invidie a colegilor săi mai puțin norocoși, care îl considerau drept un diletant ignorant și un parvenit.

Împreună cu un alt funcționar al poliției, Wermuth, Stieber a publicat în 1850 lucrarea în două volume „Comploturile comuniste din secolul al XIX-lea“, care, într-un anumit sens, constituie începutul falsificării sistematice a istoriei mișcării muncitorești revoluționare în literatura burgheză.

Stieber se ocupa de fabricarea documentelor care trebuiau să slujească drept pretext pentru percheziții, arestări și alte persecuții polițienești. Falsitatea documentelor lui Stieber a trebuit să fie recunoscută chiar și de o instanță judecătorească regală prusiană.

Dar zelul de jandarm al lui Stieber n-a făcut decît să sporească bunăvoința regelui, care, pe lîngă aceasta, aprecia foarte mult concepțiile monarhice ale provocatorului. Friedrich-Wilhelm asculta zilnic cu satisfacție lungile lui rapoarte, alcătuite întotdeauna din două părți : prima se referea la activitatea „antiguvernamentală“ a revoluționarilor ; a doua era consacrată... suitei regale și reprezentanților casei domnitoare prusiene. Despre ei Friedrich-Wilhelm primea cele mai amănunțite informații : de la meniul servit la dejun pînă la detaliile de zi cu zi ale relațiilor fraților regelui cu amantele lor. După un timp, ca un curtean cu experiență ce era, Stieber începu să remită sistematic, în plicuri închise, spre satisfacția

lui Friedrich-Wilhelm, rapoarte despre fiecare dintre frații regelui.

În octombrie 1854 regele l-a însărcinat pe Stieber să organizeze spionajul împotriva Franței, Austriei și altor state. În martie 1855 parlamentul prusian a alocat o sumă importantă pentru finanțarea serviciului de spionaj condus de Stieber.

Este adevărat că ulterior, la câțiva ani după ce regele a înnebunit, cariera lui Stieber s-a întrerupt. El își făcuse mulți dușmani și, mai cu seamă, activitatea lui stîrnise indignare în cercuri largi ale societății. Prințul regent (ulterior regele Wilhelm) a socotit că bunăvoința lui Friedrich-Wilhelm față de un escroc ca Stieber nu era decît o dovadă în plus a nebuniei predecesorului său. Stieber a fost trimis în judecată, dar acest copoi scăpă de pedeapsă afirmînd că toate acțiunile ilegale de care era acuzat fuseseră săvîrșite din ordinul lui Friedrich-Wilhelm. Instanța regală prusiană, firește, nu putea cuteza să-l condamne pe monarh, dar Stieber a trebuit totuși să părăsească funcția publică pe care o ocupa. La un moment dat a fost invitat în Rusia pentru a fi „consultat“ în legătură cu reorganizarea poliției secrete țariste.

Dar și aici, „pentru orice eventualitate“, Stieber a cules multe informații despre starea armatei ruse, informații care prezentau un deosebit interes pentru comandamentul prusian.

Între timp, în Prusia a răsărit steaua lui Bismarck. Stieber fu prezentat noului prim-ministru prusian de către Brass, editorul ziarului „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“, subvenționat de guvern. Brass era cunoscut mai mult sub porecla de „marea reptilă“. Fostului funcționar nu i-a trebuit prea mult timp pentru a-l convinge pe șeful guvernului că el, Stieber, este un om extrem de util.

Bismarck i-a propus lui Stieber să organizeze serviciul de spionaj împotriva Austriei, căreia Prusia intenționa să-i declare război. Stieber a înțeles că era necesar să obțină un succes răsunător și, mai cu seamă, să-l obțină personal. Numai astfel putea funcționarul de poliție degradat să aspire la o nouă carieră. Stieber plecă în Austria și începu să călătorească prin țară sub înfățișarea unui vînzător ambulant. El făcea negoț cu două feluri de marfă, care nu se prea potriveau una cu alta : icoane și poze pornografice. Împărțind neamul omenesc, după pilda bunului Dumnezeu, în oi și țapi, Stieber socotea că va reuși să ademenească pe oricine cu una din aceste două mărfuri, dacă nu chiar cu amîndouă deodată. Mergînd din sat în sat și pălăvrăgind vrute și nevrute cu cumpărătorii, spionul prusac, în schimbul noutăților de la oraș aduse de el, știa să stoarcă pe

neobservate informații despre dislocarea unităților militare, despre amplasamentul fortificațiilor și cazărmilor.

Timp de doi ani, din aprilie 1864 pînă în mai 1866, Stieber a cutreierat în lung și-n lat toate provinciile Austriei care trebuiau să devină teatru de operații militare. Într-un cătun, în timp ce trăgea cu urechea la discuția unor negustori din curtea hanului, a fost recunoscut. „Păi ăsta-i Stieber!” — strigă mînios unul din cei de față, arătîndu-l pe fostul șef al poliției secrete prusiene. Noaptea, escortat de doi jandarmi austrieci, Stieber a fost alungat peste graniță. Dar el nu se întorcea la Berlin cu mîinile goale. Comandamentul prusian a obținut date amănunțite despre situația forțelor armate ale viitorului inamic — a aflat tot ce se putea afla fără sustragerea documentelor secrete ale marelui stat-major austriac.

Pe teritoriul Austriei a fost creată o ramificată rețea de spionaj, iar cînd, nu mult după aceea, armatele prusiene și-au început campania, au găsit în fiecare sat cîte un om care le fusese indicat dinainte și care le-a comunicat informații detaliate cu privire la poziția forțelor inamice, resursele locale de alimente și de furaje pentru cai.

Bismarck putea fi mulțumit. El îl însărcină pe Stieber să creeze un serviciu aparte, formal pentru protejarea vieții regelui și miniștrilor, dar îndeplinind în realitate funcții de contraspionaj. Un astfel de serviciu special de contraspionaj în timp de pace nu cunoscuse încă nici o țară europeană.

Stieber s-a ocupat și cu organizarea cenzurii militare și a propagandei de război pentru menținerea moralului în interiorul țării și pentru dezorientarea adversarului.

În 1866, după o scurtă campanie, trupele prusiene au zdrobit armata austriacă. Bismarck a început pregătirile de război împotriva Franței, care rămăsese principalul obstacol în calea unificării Germaniei „prin fier și sînge” sub dominația prusacă. Stieber, la stăruința lui Bismarck, fu copleșit cu decorații și onoruri, deși generalii aristocrați îl disprețuiau pe polițistul parvenit. Stieber deveni ministru al poliției. Chiar și regele Wilhelm regretă că la început nu știuse să aprecieze un slujitor atît de devotat. Avînd la dispoziție fonduri din belșug, Stieber împînzi Franța cu o puternică rețea de agenți, fără precedent în istoria spionajului.

Din septembrie 1866 pînă în octombrie 1869 Stieber a fost de patru ori în Franța. El și ajutoarele sale cele mai apropiate — polonezul Zernițki și bavarezul Kaltenbach — au stat în Franța mai bine de un an, organizînd metodic, unul cîte unul, nucleele locale ale organizației de spionaj prusiene. Trep-

tat, a fost pusă în acțiune o întreagă armată de spioni — potrivit unei afirmații laudăroase făcute ulterior de Stieber, aceasta număra 30 000 sau 40 000 de oameni. (În realitate, desigur, erau mai puțini, întrucât Stieber nu avea cadre pentru conducerea unei asemenea armate.) Printre aceștia erau 4 000—5 000 de oameni camuflați ca țărani localnici, negustori, mici funcționari, 7 000—9 000 de slujnice la cafenele, restaurante și hoteluri, 600—700 de foști subofițeri prusieni care cutreierau Franța în chip de comis-voiajori sau turiști, strângând singuri informații sau preluându-le de la alți spioni ai lui Stieber.

Pe agenții lui Stieber îi interesau nu numai planurile militare, armamentul, organizarea și dislocarea armatei franceze, ci și caracterul și legăturile de familie ale ofițerilor și generalilor. Prevăzând că trupele prusiene vor invada teritoriul francez, Stieber a stabilit în amănunt capacitatea de trafic a tuturor șoselelor și podurilor franceze, amplasarea depozitelor, a recenzat vitele și păsările de curte din fiecare sector al proiectatelor operații militare, întrucât viitorii ocupanți intenționau să se întrețină pe seama populației locale. Au fost stabilite anticipat cuantumul contribuției ce urma să fie fixată pentru fiecare oraș, pentru fiecare sat și gospodărie țărănească. În 1870 armata prusiană a năvălit în Franța având cunoștință de tot ceea ce îi putea folosi pentru cotropirea și jefuirea țării. Francezii, dimpotrivă, după cum a mărturisit mai târziu Napoleon al III-lea, nu aveau nici un fel de informații despre inamic.

În timpul războiului propriu-zis, Stieber a fost unul dintre organizatorii terorii necruțătoare dezlănțuite împotriva populației pașnice franceze. Pedepsa cu moartea era aplicată pentru vina cea mai neînsemnată sau chiar imaginară, pe baza unei simple bănuieli. Dar când războiul a căpătat pentru Franța caracterul unui război de eliberare împotriva cotropirii prusace, succesele lui Stieber s-au împușinat simțitor. Sute și mii de oameni, riscându-și viața, se strecurau cu informații importante în orașele franceze asediate de prusieni, și cotraspionajul lui Stieber n-a reușit să învingă în acest război secret.

În ianuarie 1871, la cartierul general prusian a sosit pentru tratative ministrul francez Jules Favre. Stieber s-a deghizat în lacheu și în cursul tratativelor dintre Bismarck și Favre a cercetat cu grijă corespondența delegatului francez. Cum Stieber nu reușise de prima dată să copieze anumite documente, Bismarck, folosind un pretext oarecare, a prelungit tratativele cu încă o zi. Copiile au fost făcute.

În memoriile sale, Stieber se laudă că a reușit să-l ducă de

nas pe Jules Favre. „Îmi amintesc — scrie el cu ironie — că ședeam în capul scării și priveam cum dispărea în depărtare cupeul care-l ducea pe Favre înapoi la Paris. Deși cădeam din picioare de oboseală din cauza celor două nopți nedormite, n-am putut să-mi rețin zîmbetul cînd am strîns în mîna și am făcut să sune monedele pe care mi le strecurase Favre“.

Lăudăroșenia lui Stieber nu era cu totul lipsită de temei : omul cu care avusese de-a face era un politician versat și un avocat, care nu numai că era familiarizat cu toate tertipurile criminale ale clienților săi, dar, cînd avea ocazia, le punea și el în aplicare. Favre, cu ajutorul unui șir de falsuri, reușise să pună mîna pe o mare moștenire, datorită căreia devenise un om bogat. El a scăpat de demascare datorită protecției unor demnitari ai lui Napoleon al III-lea. Participant activ la reprimarea sîngeroasă a muncitorilor parizieni în iunie 1848, Favre ura proletariatul francez. Temîndu-se de masele muncitoare, deși își dădea aere de luptător împotriva ocupanților prusaci, pășise de mult pe drumul capitulării. Pentru Jules Favre, ca și pentru Thiers și complicii lor, principalul dușman erau eroicii apărători ai capitalei Franței împotriva trupelor prusiene, muncitorii care în curînd aveau să proclame nemuritoare Comună din Paris. Pentru a înăbuși din nou în sînge acțiunea proletarilor parizieni, Jules Favre era de trei ori gata să trădeze interesele naționale, să se preteze la orice slugărnicie față de prusieni. Și toate acestea Bismarck le știa foarte bine, încă înainte de a cunoaște, prin intermediul lui Stieber, conținutul servietei împuternicitului francez.

După terminarea războiului, Stieber a purces la organizarea rețelei de spionaj în multe orașe europene. Fondurile secrete atribuite pentru spionaj au crescut de 10—15 ori. Printre agenții lui Stieber erau funcționari de la hoteluri, vînzători din tutungerii sau guvernante din casele bogate, meseriași ambulanți și cocote de lux, coafori la modă și funcționari mărunți ai Departamentului poștelor. Făceau spionaj pentru Stieber germani, elvețieni, belgieni, precum și locuitori ai țării în care se desfășura această „activitate“.

În anii aceia s-a petrecut un amuzant episod din activitatea lui Stieber — cazul cu generalul francez Cissey. Acest general, căzut prizonier în timpul războiului franco-prusian, a fost tratat cu o subliniată sollicitudine. Generalul locuia într-o vilă din împrejurimile Hamburgului și, făgăduind pe cuvînt de onoare că nu va face nici o încercare de a fugi, a beneficiat, în anumite limite, de libertate. La Hamburg el a făcut cunoștință îndeaproape cu tînăra și frumoasa baroneasă Kaulla. Lipsit de

strălucire ca general, el s-a dovedit, în pofida vârstei sale înaintate, un amant desăvârșit. Legătura a devenit atât de plăcută, încât, după încheierea războiului, moleșitul bătrîn cu mare greutate s-a mai putut hotărî să părăsească locul unde-și petrecuse atât de agreabil zilele de prizonierat și să se întoarcă în Franța. El a fost numit comandant al unuia dintre corpurile de trupe versailleze. Din ordinul lui Cissey au fost împrușcați sute de comunarzi.

În 1875 Cissey ocupa postul de ministru de război. Vremurile erau îngrijorătoare. Bismarck pregătea un nou război pentru a distruge definitiv Franța, care își revenise repede de pe urma dezastrului militar. Stieber o chemă pe baroneasa Kaulla și îi ceru să plece la Paris pentru o nouă întâlnire cu generalul Cissey. Baroneasa nu avea nimic împotriva reînnoirii cunoștinței cu adoratorul ei francez. Stieber îi puse la dispoziția agenției sale fonduri serioase. Baroneasa, sosind la Paris, a restabilit repede vechile legături cu generalul. Casa ei luxoasă era cu mult mai somptuoasă decît locuința lui Cissey, care era nevoit să se mulțumească cu o retribuție nu prea mare. Odihnindu-se în această casă după zilele obositoare de lucru, Cissey, în halat și papuci, povestea adesea iubitei sale despre greutățile și neplăcerile slujbei, despre planurile de reorganizare a armatei franceze.

Contraspionajul francez — Biroul II — a început curînd să se intereseze de baroneasă și a stabilit că ea se întâlnește cu Stieber. Dar Biroul II a trebuit să se mulțumească numai cu expulzarea de urgență din Franța a baronesei Kaulla, ca străină indezirabilă : președintele Mac-Mahon și guvernul au ținut cu orice preț să evite un scandal.

Învîgător a fost, totuși, Stieber. În momentul cînd Kaulla a fost expulzată în Germania, serviciul de spionaj german știa tot ce avea nevoie să știe despre planurile francezilor.

Ulterior, frumoasa aristocrată a fost înlocuită în rolul de spion german nr. 1 de către un modest vizitiu, pe nume Ludwig Windel, al noului ministru de război, generalul Mercier. El a vizitat, împreună cu Mercier, multe fortărețe și sectoare fortificate ale Franței.

Windel și-a publicat memoriile în America. Volumul conține o gravură care-l reprezintă șezînd pe capra caretei ministeriale.

Începîndu-și activitatea de spion ca ofițer atașat pe lîngă marele stat-major, Windel a avansat rapid. O dată i s-a încredințat o misiune delicată : să afle cine este autorul unor scrisori anonime care dezvăluiau multe secrete din înalta societate. Windel a ajuns la concluzia că autorul acestor scrisori

care au făcut mare vîlvă era o rudă apropiată a kaiserului Wilhelm al II-lea, ducele de Schleswig-Holstein. Dovezile lui Windel au fost considerate neconvingătoare și tînărul ofițer a căzut în dizgrație. După aceasta nu i-a mai rămas nimic de făcut decît să accepte un serviciu în străinătate. Făcînd vizite frecvente în Franța, Windel a reușit să obțină o seamă de succese remarcabile: el a demascat un dublu spion și, purtînd o uniformă de ofițer francez de artilerie, a asistat la manevre militare secrete. În 1893 i s-a ordonat lui Windel să verifice informațiile primite potrivit cărora francezii ar fi furat schițele unui aparat german de lansat torpile pe care intenționau să-l încerce la arsenalul din Toulon. Windel s-a apropiat cu o barcă de zona interzisă. Santinela l-a somat să se oprească. Atunci Windel a simulat o mișcare greșită și a răsturnat barca. „Naufragiatul“ a fost salvat și, în timp ce i se acorda asistență, a reușit să vadă tot ce-l interesa pe teritoriul arsenalului. În ciuda informațiilor primite la Berlin, francezii nu intenționau să experimenteze noul aparat de lansat torpile.

Slujba de vizitiu la careta ministrului de război n-a fost, așadar, nicidecum unicul succes din cariera spionului Windel.

În 1875 și în 1884, cînd Bismarck avea de gînd să dezlănțuie un nou război împotriva Franței, agenții germani au pregătit planuri de distrugere a căilor ferate franceze. Existența rețelei de spionaj a lui Stieber era larg cunoscută, dar majoritatea țărilor europene nu și-au creat sisteme eficiente de contraspio-naj. Stieber însă acorda multă însemnătate contrainformațiilor.

Un caz interesant s-a petrecut după moartea lui Stieber. În 1893 un tribunal german a condamnat doi ofițeri de marină francezi, Dejouis și Delgué Malavat, acuzați de a fi încercat să întocmească o hartă a fortificațiilor insulei Helgoland. La proces a reieșit că poliția germană aflase de plecarea acestor ofițeri francezi cu un iaht spre Helgoland încă mai înainte ca cei doi să fi părăsit Parisul.

Pe lîngă spionaj, Stieber se ocupa și cu organizarea unor sisteme de urmărire polițienească, intimidare și șantaj în interiorul Germaniei.

Una din inovațiile „regelui spionilor“ — cum îl numea pe Stieber suveranul său Wilhelm I, încîntat de succesele lui — a fost crearea la Berlin a „casei verzi“ sau, mai simplu, a unui bordel de lux sub conducerea nemijlocită a ministrului poliției. Oamenii politici burghezi și, în general, potentaii (inclusiv rude de-ale împăratului), invitați cu amabilitate în această casă, erau antrenați la început în destrăbălări „obișnuite“, care curînd erau completate cu tot felul de perversiuni. De aseme-

nea, erau larg utilizate și stupefiantele. Stieber se îngrijea ca „nivelul” desfrîului în „casa verde” să fie mai ridicat decât oriunde în Europa. Ca urmare, față de victimele acestui șantan aristocratic se putea utiliza politica „biciului și a turtei dulci”. Turta dulce putea fi ușor transformată în bici : amenințarea unei rușinoase dări în vileag era completată adesea cu alta, nu mai puțin chinuitoare pentru victimă : aceea de a o priva de serviciile „casei verzi”. Obținînd astfel de mijloace suplimentare de a-și exercita puterea, Stieber a devenit unul dintre cei mai influenți oameni din țară. Poate cea mai elocventă dovadă a groazei pe care o inspira Stieber a fost veselie nedisimulată și aproape necuviincioasă a mulțimii cu prilejul înmormîntării lui : pentru mulți, aceasta a fost realmente o sărbătoare a izbăvirii de amenințări și șantaje din partea umbrei polițiste a „cancelarului de fier”.

Secrete în paginile ziarelor

Deși pamfletele tipărite sau gazetele (săptămînale și — mult mai tîrziu — cotidiene) care le-au luat locul începuseră să fie răspîndite în Europa încă din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, multă vreme nu s-a considerat că ele ar avea vreo legătură cu posibilitatea de a trăda secrete de stat. Chiar și ca mijloace de propagandă, aceste publicații aveau o însemnătate limitată, care creștea în timpul crizelor politice violente, cum au fost, bunăoară, revoluția burgheză din Anglia de la jumătatea secolului al XVII-lea, Fronța din Franța, războiul de independență al coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783). Situația s-a schimbat radical în anii marii revoluții franceze. După venirea la putere a lui Napoleon I, el a pus presa sub un strict control polițienesc care includea și cenzura militară. Pe de altă parte, presa, inclusiv „Monitorul” guvernamental, era larg utilizată pentru răspîndirea propagandei oficiale — care, printre altele, exagera succesele și trecea sub tăcere eșecurile militare —, precum și pentru inducerea în eroare a inamicului. Aceasta se realiza nu atît prin tipărirea unor false numere de gazetă, ca acelea pe care, după cum ne amintim, Schulmeister le-a prezentat generalului austriac Mack,

cît prin inserarea de informații false în cele mai veritabile publicații franceze.

În timpul războiului civil din S.U.A., guvernul președintelui Lincoln s-a izbit de situații cînd ziarele au trădat multe informații secrete cu privire la deplasarea trupelor. Întrucît în majoritatea sectoarelor teatrului de operații militare nu exista o linie continuă a frontului, aceste ziare nimereau repede în mîinile sudiștilor. Divulgarea secretelor de stat se făcea uneori cu rea intenție, fiind rezultatul ostilității unor influente cercuri din nord, care năzuiau spre o pace de compromis cu sclavagiștii. Ziarele „reptilelor” publicau adesea informații militare mincinoase, cu scopul de a induce în eroare nu inamicul, ci populația din statele din nord. În 1864 ziarele „New York World” și „New York Journal of Commerce” au publicat o falsă proclamație a președintelui Lincoln în care se făcea o apreciere pesimistă a situației militare și se anunța în mod provocator mobilizarea în armată a încă 4 000 de oameni. Cele două gazete au scăpat ușor — cu suspendarea pe trei zile. Cunoscutul general nordist Sherman, descoperind în armata sa un corespondent al ziarului „New York Herald”, T. Knox, care nu obținuse o aprobare specială în acest sens, a ordonat ca reporterul să fie trimis în judecată ca spion inamic. Instanța l-a condamnat pe ziarist, dar președintele Lincoln a anulat sentința. Înfuriat de amestecul forurilor superioare, Sherman a declarat: „Dacă americanii cer și trebuie să capete informații — fie ele și veridice, dar totuși informații —, treaba lor, n-au decît să le capete. Dar această apucătură a lor îmi amintește de un bețiv la care înclinațiile firești sînt atît de denaturate, încît el nu-și mai găsește satisfacția decît în alcool”.

Cazurile de divulgare prin presă a unor secrete militare sînt foarte numeroase. În vremea războiului franco-prusian, Armata a III-a germană, după bătălia de la Woerth, se deplasase spre apus, distanțîndu-se cu două-trei zile de marș de trupele franceze ale mareșalului Mac-Mahon, care înaintau spre răsărit. În mîinile germanilor a ajuns însă un ziar francez care anunța că armata lui Mac-Mahon se află la Reims. Comandamentul german și-a trimis trupele spre nord și astfel a zădărnicit planurile francezilor.

Un exemplu de divulgare criminală a unor secrete militare îl poate oferi „Curierul armatei din Manciuria”, editat de comandamentul țarist în timpul războiului ruso-japonez. El publica știri despre sosirea în Extremul Orient a diferitelor mari unități militare, dări de seamă cu privire la amplasarea unităților, ordine conținînd date despre efectivul și starea diferitelor

corpuri și divizii. În „Curier“ se publicau o mulțime de anunțuri ale unor militari care își căutau rudele sau prietenii. Aceste anunțuri erau date de ofițeri care își indicau adresa, ceea ce dezvăluia și mai mult situația dislocării trupelor ruse în Extremul Orient.

Cenzura militară, nu numai ca mijloc pentru combaterea dezvăluirii secretelor militare, ci și pentru dezinformarea inamicului și pentru propaganda de război, era larg utilizată de către prusieni în timpul războaielor împotriva Austriei și Franței. Cu aceasta se ocupa Stieber. Mai târziu, în timpul primului război mondial, cenzura militară a fost extinsă și asupra scrisorilor de afaceri și private, controlând în special corespondența cu țările neutre, și a devenit unul din cele mai importante instrumente ale contraspionajului.

Piticul de sub masa lui Bismarck

Urmînd exemplul Parisului, la 28 martie 1871 muncitorii din Marsilia au pus mîna pe putere în principalul oraș portuar din sudul Franței. Revoluționarii au ocupat poșta și telegraful și au instituit controlul asupra corespondenței.

Thiers, șeful guvernului de la Versailles, l-a însărcinat cu restabilirea „ordinii“ burgheze în Marsilia pe generalul Espivent de la Villeboisnet. Acesta era un monarhist și un clerical obtuz, care făcuse carieră prin slugărnicia manifestată în saloanele doamnelor nobile și își dovedise totala incapacitate în războiul împotriva Prusiei. Acum, acest călău îngîmfat și crud, încîntat de ordinul sîngerosului pitic de la Versailles, se pregătea să-și ia revanșa în lupta cu comunarii, care nu aveau nici cartușe, nici provizii. Și iată că la general se înfățișă, oferindu-și serviciile, un alt pitic : un omuleț mărunț, gras, îmbrăcat elegant, cu picioare strîmbe și disproporționat de scurte și un cap enorm. Obrajii grași ai piticului, încadrați de o pereche de barbete „solide“, erau împodobiți cu niște ochi bulbucați, iar buza inferioară ieșită înainte. Soția piticului, după cum explică el, închiriasse o parte din locuința sa Companiei telegrafice de răsărit, care avea legătură prin cablu propriu cu orașul Oran din Algeria. Compania îngăduise conectarea acestui fir la cablul Versailles-ului. Astfel a fost stabilită legă-

tura cu guvernul lui Thiers, și generalul de la Villeboisnet a primit instrucțiunile finale pentru reprimarea insurgenților.

Comuna din Marsilia fu înecată în sânge. Iar soțul proprietăresei, pentru serviciile aduse ca spion, a fost împuternicit să comunice aceasta personal la Versailles.

Piticul cu picioarele strâmbe se numea Heinrich Georg Stephan von Blowitz. S-a născut în anul 1825 în Cehia, într-o familie de nobili germani. Istoria anilor de tinerețe ai lui Blowitz n-o cunoaștem decît din propriile sale „memorii“, iar acestea seamănă nu cu niște amintiri, ci mai curînd cu un roman fantezist, presărat din abundență cu autoelogieri ale autorului și eroului principal al narațiunii. Dacă ar fi să-l credem pe Blowitz, pe cînd avea 16 ani, o țigancă dintr-un cătun pierdut de lîngă granița croată îi prezisese viitorul.

„Cînd vrăjitoarea s-a apropiat de mine — istorisește Blowitz —, ea s-a insuflețit pe dată și ochii ei stinși au scăpărat.

— N-am mai văzut niciodată o mîină ca a ta — a zise ea. — Te-așteaptă o soartă vrednică de invidiat.

— Anume ce? — am întrebat-o eu.

— Ai să stai alături de regi și vei mânca la masă laolaltă cu prinți“.

Și într-adevăr, memoriile lui Blowitz abundă în povestiri despre nesfîrșitele sale succese în societatea înaltă, despre bunăvoința acordată de monarhi, despre prietenia sa cu miniștri și despre întîlnirile sale cu alți titulari ai unor ranguri înalte, se înțelege, de la conte și prinț în sus. Nu lipsesc nici aventurile galante, în care „făt-frumosul“ cu barbete de diplomat apare în rolul de prim-amorez. Odată, după cum povestește el, Bismarck și serviciul de spionaj german au trimis-o la el pe frumoasa și vicleana prințesă Krahla, ca să-i fure un important secret. Aflîndu-se într-o seară în salonul prințesei, Blowitz a fost atît de captivat de frumusețea și farmecul ei inegalabil, încît era cît pe ce să vorbească mai mult decît trebuia. Dar în acel moment atenția îi fu atrasă de un lucru neobișnuit : „Am observat că flacăra lumînării din candelabrul care se afla în fața oglinzii s-a aplecat și a început deodată să pîlpîie. Acest lucru m-a uimit, deoarece ușile și ferestrele erau închise. Nu-mi puteam da seama dincotro vine curentul de aer care făcuse să se încline flacăra lumînării. Apropiindu-mă de candelabru, am simțit un curent venind dinspre oglindă. Mi-am dat seama imediat că mi se întinsese o cursă. Cercetînd cu atenție oglinda, am observat că era formată din două părți, între care se vedea acum o fină deschizătură. Pe cît se pare, acolo se afla cineva care asculta. I-am arătat prințesei lumînarea ce pîlpîia și des-

chizătura din oglindă, spunându-i pe un ton cît mai calm cu putință :

— Doamnă, vicleniile dumneavoastră sînt inutile. Am înțeles totul.

Prințesa mă privi și apăsă pe un buton. Apăru un lacheu. Fără să se mai uite la mine, dînsa făcu semn să fiu condus afară“.

Adesea Blowitz se înfățișează și în rolul de nobil salvator al unor misterioase și frumoase tinere femei (care, firește, sînt invariabil prințese sau ducese), amenințîndu-i, cu acest prilej, pe urmăritorii lor — în majoritatea cazurilor prinți domnitori — cu declanșarea chiar a unor acțiuni armate din partea marilor puteri.

De fapt, influența lui Blowitz era asigurată de „a șasea mare putere europeană“ : ziarul englez „Times“. Adevărata carieră a lui Blowitz a început în zilele sîngeroase din mai 1871, cînd versaillezii, îmbătați de sînge, s-au răfuit în chip monstruos cu comunarzii prizonieri în aclamațiile doamnelor burgheze. Sîngeroasa orgie din Paris a provocat o oarecare indignare chiar și în cele mai respectabile gazete conservatoare din străinătate. Thiers voia ca relatările despre atrocitățile săvîrșite de trupele versailleze să atenueze întrucîtva tabloul. De aceea a fost foarte mulțumit aflînd că vechiul său cunoscut Blowitz, care mai înainte fusese un ziarist obscur, a căpătat temporar funcția de adjunct al corespondentului parizian al ziarului „Times“.

Cei doi pitici căutau să se tragă pe sfoară unul pe altul. Thiers voia să-l transforme pe Blowitz într-un instrument pentru înfăptuirea țelurilor sale, iar Blowitz — pe Thiers. Blowitz profită de cunoștința sa cu șeful guvernului francez, obținînd informații din prima mînă, pe care alți corespondenți nu le căpătau. Odată, Blowitz observă de departe că Thiers stă de vorbă cu un ambasador străin (pe cît se pare, german). Cînd Blowitz se apropie, convorbirea încetase. Șeful guvernului, care părea oarecum jenat, îi explică corespondentului ad-interim al ziarului „Times“ că ambasadorul își exprimase satisfacția față de anumite acțiuni ale cabinetului său. Dar Blowitz era tot atît de viclean ca și interlocutorul său. El citi pe chipul premierului că acesta mințea. Blowitz se feri să trimită redacției informațiile primite de la Thiers și, prin întrebări puse mai multor persoane cunoscute, reuși să stabilească adevăratul conținut al convorbirii : ambasadorul exprimase un protest categoric împotriva acțiunilor guvernului francez. Cînd „Times“ publică știrea întrevederii abilului premier cu ambasadorul, toți adversarii lui Thiers au fost încîntați, în timp ce el spumega de

furie : „N-am spus nimănui ce am vorbit cu ambasadorul — îi strigă el lui Blowitz. — Ai tras cu urechea, asta n-ai îndrăznit să scrii !“ Dar Blowitz nu era omul care să poată fi impresionat de vorbe, iar pe de altă parte n-avea rost ca premierul să se certe cu corespondentul lui „Times“ — fie el și ad-interim. În scurt timp, cei doi pitici găsiră din nou un limbaj comun.

În 1874, Blowitz reuși, în sfârșit, să fie numit corespondent permanent la Paris al ziarului „Times“, funcție la care râvneau multe persoane influente. De astă dată i-au venit în ajutor și împrejurările — tocmai atunci a avut loc lovitura de stat monarhistă din Spania. Adulmecînd evenimentele senzaționale, Blowitz alergă la ambasada Spaniei, încercînd să obțină confirmarea știrii că la Madrid generalul Campos pusese mîna pe putere. Ambasadorul guvernului republican se străduia să-i convingă pe Blowitz și pe ceilalți corespondenți că la Madrid nu avusese loc decît o nereușită tentativă de rebeliune, care fusese repede înăbușită. Blowitz, însă, trase o concluzie contrară, observînd starea de lucruri existentă chiar în ambasadă. Șeful acesteia trimitea la telegraf curier după curier, dar de la Madrid nu soseau nici un fel de știri. Cînd guvernul este învingător — raționă Blowitz —, ambasada nu duce niciodată lipsă de știri triumfătoare. Atunci cînd, dimpotrivă, guvernului e răsturnat, este rîndul ambasadorilor să-și bombardeze zadarnic șefii cu telegrame cerînd informații. Pe scurt, Blowitz nu dădu crezare ambasadorului, dar nu se putu decide nici să scrie despre lovitură ca despre un fapt împlinit. Blowitz alergă la reședința prințului de Asturias, pretendentul la tron (ulterior, regele Alfons al XII-lea), care locuia pe atunci la Paris. Acolo însă nu se permitea nimănui accesul mai departe de poarta păzită de poliție, în apropierea căreia se adunase o mulțime de curioși și reporteri. Totuși, Blowitz reuși să-și amăgească concurenții. El îl căută pe contele Banuelos, un vechi cunoscut de-al său, care făcea parte din anturajul prințului de Asturias, și contele îl aduse la pretendent în careta sa. Blowitz se ghemuise în cel mai întunecos ungher al caretei. Echipajul fu lăsat să intre. În ultima clipă să auziră strigătele concurenților păcăliți : „Blowitz e în caretă !“ Răsunară înjurături și blesteme, dar era prea tîrziu. A doua zi „Times“ — singurul dintre toate ziarele engleze — publică amănunte despre lovitură de stat, iar trei săptămîni mai tîrziu Blowitz deveni corespondentul permanent al lui „Times“ la Paris.

În 1875 „micul om mare“, cum începuse să fie supranumit Blowitz, reușise să comunice în mod anticipat despre intențiile

Germaniei de a porni un nou război „preventiv” împotriva Franței, care se refăcuse repede de pe urma dezastrului. Aceasta nu era de natură să-i atragă bunăvoința lui Bismarck. Or, în 1878, s-a întrunit la Berlin Congresul internațional care trebuia să dezbată din nou „problema orientală” — problema soartei popoarelor și teritoriilor situate în partea europeană a Imperiului otoman, sau, cu alte cuvinte, soarta Balcanilor și regimul strîmtorilor Dardanele și Bosfor.

Nu era cazul, firește, ca Blowitz să aștepte informații de la Bismarck. „Plenipotențiarul francez — își amintea mai târziu Blowitz — era prudent ; diplomații englezi, din principiu, nu declarau nimic ziariștilor ; diplomații ruși n-aveau încredere în reprezentantul unui ziar englez ; austrieii, temîndu-se de Germania și de Rusia, tăceau ca mușii. Cît despre diplomații turci, acestora le era frică pînă și de umbra lor. Ținînd seama de toate acestea, Blowitz și-a creat serviciul său particular de informații. El a acționat prin intermediul unui aventurier care, dîndu-se drept un tînăr bogat dintr-o familie onorabilă, trebuia să cîștige încrederea unuia dintre diplomați.

Aventurierul fu în curînd primit în serviciul acestui demnitar ca secretar onorific, sub cuvînt că vrea să învețe complicata profesiune de diplomat. Toți funcționarii erau supuși unei stricte supravegheri, de aceea Blowitz și agentul său se prefăceau că nu se cunosc. Atîta doar că luau prînzul la același restaurant, frecventat de mulți diplomați și ziariști, și că purtau jobene asemănătoare. La plecare Blowitz își punea jobenul agentului său, în a cărui căptușeală de mătase găsea scurte consemnări ale ședințelor congresului și ale tratativelor dintre diferite state. Dar și aceste consemnări, tocmai din cauză că erau prea scurte, erau insuficiente pentru a se alcătui pe baza lor lungile corespondențe trimise de Blowitz la Londra. Pornind de la puținul pe care reușise să-l consemneze agentul său, Blowitz începu să-i viziteze pe toți diplomații cunoscuți și din mici crîmpeie reconstitua toate verigile care îi lipseau pentru relatarea completă a ședințelor congresului.

Șiretenia, abilitatea în discuții și flerul său de copoi i-au venit în ajutor nu o dată corespondentului ziarului „Times”. Ziarul publica expuneri amănunțite ale discursurilor premierului rus Gorceakov. Blowitz reuși să afle înaintea altora că după lungi dispute delegații englezi și ruși ajunseseră, în sfîrșit, la un acord în principalele probleme și că plecarea la Londra, cu care amenința premierul britanic Disraeli (a fost chiar comandat în mod demonstrativ un tren special), nu va avea loc. Telegramele lui Blowitz au preîntîmpinat panica la bursă, unde

se ştia că plecarea premierului ar fi fost echivalentă cu un război cu Rusia...

Între timp, agentul care-i furniza informații lui Blowitz începu să stîrnească suspiciuni. Blowitz reuși, fără a precupeți cheltuielile, să-l trimită în Australia ca emigrant, după ce acesta și-a găsit un înlocuitor. Congresul se apropia de sfîrșit, și noul agent a promis să obțină anticipat o copie exactă a tratatului ce avea să fie semnat în ședința de închidere. „Acum aveam de învins două obstacole — povestea mai tîrziu Blowitz în memoriile sale. — În primul rînd, congresul se încheia la 13 iulie, într-o sîmbătă. Aveam nevoie de tratat în ziua de 12, ca să apară în ziarul din 13, deoarece duminica ziarele nu apăreau. Luni ar fi fost prea tîrziu. În al doilea rînd, obținerea textului nu era totul. Pentru mine era la fel de important ca ceilalți ziariști să nu-l aibă. Ziarele germane erau supărate pe Bismarck pentru că acesta nu-i primea pe reprezentanții lor. Mă gîndeam că Bismarck le va da tratatul, ca să le potolească. Dacă documentul apărea în gazetele germane sîmbătă, aş fi suferit o înfrîngere. Eram disperat. Cum să-l împiedic pe Bismarck ? Cum să telegrafiez textul la Londra ? Din Berlin era imposibil. Din Paris ar fi fost prea tîrziu. M-am oprit la o a treia soluție : Bruxelles“.

Blowitz reuși să-l învîrtă pe degete pe ministrul plenipotențiar al Belgiei la Londra și obținu de la acesta autorizația necesară pentru a transmite la orice oră din zi sau noapte o lungă telegramă. Cu ajutorul unor complicate manevre, Blowitz își împiedică confrății să obțină prețiosul document, iar vineri agentul lui copie textul tratatului încă nesemnat. După ce intră în posesia acestuia, Blowitz, cu o mutră foarte abătută, se îndreaptă spre gară, declarînd oricui dorea să-l asculte că și-a pierdut definitiv speranța de a mai primi textul tratatului. La telegraful din Bruxelles mai întîi i s-a refuzat transmiterea telegramei, cînd funcționarii s-au convins că ea conține textul importantului acord diplomatic, dar hîrtia căpătată de la ministrul plenipotențiar aranjă lucrurile.

În timp ce delegații la congres abia își puneau semnăturile pe tratat, la Londra mașinile tipăreau deja numărul de sîmbătă al ziarului „Times“ cu textul complet al tratatului. Bismarck fu cuprins de furie, iar Stieber era cît pe ce să capete un atac de apoplexie. Contemporanii afirmă că atunci cînd Bismarck intra în cabinetul său, el arunca o privire sub masă, ca să vadă dacă nu cumva se află acolo Blowitz. Dar corespondentul diplomatic al ziarului „Times“, în spiritul diplomației engleze, prefera să scoată castanele din foc cu mîinile altora.

Marele stat-major al falsurilor

Faimoasa afacere Dreyfus, cu ajutorul căreia monarhiștii și clericalii voiau să lovească în Republică și în forțele democratice, a avut o mare însemnătate în istoria Franței. Rar s-a mai întâmplat ca acțiunile spionajului să se îndeplinească atât de strâns cu destinele unei țări. Cazul Dreyfus a intrat temeinic în cărțile de istorie. De aceea, în lucrarea de față ne vom mărgini să vorbim despre el numai ca despre unul din momentele dramatice ale războiului secret.

În acest caz s-au ciocnit, în mod bizar, adevăratele sentimente patriotice cu șovinismul feroce, interesele clicii nulițărilor militare cu interesele poporului francez, iezuiții cu regimul republican. Măreția umanitarismului a intrat în luptă împotriva josniciei demagogiei reacționare. Larga publicitate se îndeplinea cu secretul cel mai strict și adevărata dramă cu opereta. În canavaua relațiilor internaționale se întretaie strâns romanul polițist. Ca într-un caleidoscop monstruos, apăreau, rînd pe rînd, documente falsificate, ofițeri sus-puși care — deghizați cu bărbi false și ochelari negri — se întîlneau cu un criminal inveterat pentru a-l ajuta să scape de urmărire, un proxenet ridicat pentru falsurile făcute la rangul de erou național și niște judecători docili, gata să ia, în virtutea disciplinei militare, orice născociri drept purul adevăr. Început ca un episod mărunț, particular, cazul Dreyfus s-a transformat într-o criză politică generală a Franței.

...La 15 octombrie 1894, căpitanul Alfred Dreyfus, de origine evreu, a fost chemat, fără să bănuiască ceva, la marele stat-major. În camera unde a fost introdus se aflau cîțiva ofițeri. Unul din ei, maiorul marchiz du Paty de Clam, îi propuse lui Dreyfus să-l aștepte pe general, iar apoi, sub un pretext oarecare, îi ceru căpitanului să scrie cîteva cuvinte. Acestea reprezentau textul unui document anonim, numit ulterior „borderoul“, al cărui autor se oferea să trădeze Germaniei secrete militare franceze. Ofițerii, care își aveau convingerea formată dinainte, au afirmat că Dreyfus ar fi început să tremure cînd a scris frazele din „borderou“, dar apoi și-a recăpătat stăpînirea de sine și a devenit absolut calm. Aceasta a fost unica „dovadă“, dar ea a părut suficientă pentru a-l aresta pe Drey-

fus și a-i propune imediat să se sinucidă. După o oarecare ezitare, căpitanul Dreyfus a refuzat să facă jocul dușmanilor săi : el a hotărît să lupte și să-și dovedească nevinovăția. Ofițerii au declarat că aceasta era o dovadă în plus a trădării lui.

„Borderoul“ fusese adus maiorului Henry din serviciul de contrainformații de un oarecare Brücker, care îl urmărea pe atașatul militar german, colonelul Schwartzkoppen. Adevăratul autor al acestui document era maiorul Esterhazy, un aventurier monden și colaborator al serviciului de spionaj. Cercețînd hîrtia pe care era scris „borderoul“, Henry a înțeles foarte bine cine este autorul. Dar maiorul din serviciul de contrainformații știa și ce vor șefii săi din cercul generalilor cu sentimente antisemite și clericale, astfel încît a preferat să tacă.

În decembrie 1894, tribunalul militar, în pofida lipsei totale de dovezi, l-a condamnat pe Dreyfus la recluziune pe viață într-o fortăreață. În prezența regimentelor din garnizoana Parisului, a avut loc ceremonia publică a degradării : condamnatului i-au fost smulși epoleții de ofițer și i-a fost frîntă sabia. Firește, puțini dintre cei prezenți la acest penibil spectacol știau că experții contestaseră identitatea dintre scrisul lui Dreyfus și cel al autorului „borderoului“, dar acest fapt nu a fost adus la cunoștința tribunalului. Iar apărătorilor le-au fost ascunse chiar și copiile descifrate ale telegramelor lui Schwartzkoppen, dintre care una dovedea în mod incontestabil nevinovăția lui Dreyfus. Acesta a fost deportat la Cayenne (în Guyana franceză), pe Insula Dracului, unde moartea trebuia în scurt timp să-l „înlătore“ pe acest om, care, deși condamnat, mai era primejdios pentru clica militară reacționară. Treptat, cercurile largi ale republicanilor din Franța au început să vadă, dincolo de acuzația de spionaj adusă unui căpitan pînă atunci necunoscut și dincolo de campania antisemită stîrnită pe această temă, tentativa unor aventurieri militari, a unor conspiratori clericali și monarhiști de a submina Republica...

Colonelul Picquart, numit în 1895 șef al serviciului de spionaj francez, la prima vedere nu se deosebea prin nimic de colegii săi. El împărtășea întru totul ideile preconceptuate și simpatiile lor — altfel n-ar fi ajuns niciodată într-un asemenea post. Primind numirea, Picquart a fost chemat de șeful marelui stat-major, care i-a dat indicații lipsite de orice echivoc cu privire la cazul Dreyfus. Acest caz nu poate fi considerat încheiat — i s-a spus lui Picquart — și, în consecință, ca măsură de prevedere, trebuie strînse probe suplimentare împotriva lui Dreyfus. Trebuie să se stabilească ce anume l-a determinat să trădeze : nu era cumva un cartofor inveterat, nu întreținea

oare amante costisitoare și, în general, nu avea niscaiva vicii ascunse care să-l fi împins la cheltuirea unor mari sume de bani? Sau poate avusese pierderi financiare jucînd la bursă? Pe scurt, de ce Dreyfus, un om destul de bogat, avusese deodată nevoie urgentă de bani? Nu se urmărea să se procedeze la cercetări suplimentare, ci, pur și simplu, pentru orice eventualitate, se cerea să se adune orice materiale care ar fi putut servi. De altfel, predecesorul lui Picquart, colonelul Sandherr, transmițîndu-i acest caz, își sfătuisese prietenește succesorul ca, în general, să nu se ocupe de problema lui Dreyfus. Picquart a remarcat cu uimire această evidentă contradicție. Dar colonelul Sandherr fusese mult timp bolnav și în absența lui toate treburile le condusesese maiorul Henry.

Atașatul militar german, colonelul Schwartzkoppen, șeful spionajului german în Franța, fusese pus și el sub observația unei rețele de agenți francezi. Biroul II supraveghea orice mișcare a lui Schwartzkoppen din clipa cînd colonelul se ridica dimineața din pat și pînă seara, cînd se culca. Pe lîngă toate celelalte, colonelul Picquart, despre care vom mai avea multe de spus în povestirea noastră, își închiriasse un apartament în clădirea situată peste drum de ambasada germană. Cu un etaj mai jos, în aceeași casă, locuia maiorul Süsskind, adjunctul lui Schwartzkoppen, iar agenții contraspionajului francez, prin cămin, puteau să asculte sistematic discuțiile diplomaților germani. În afară de aceasta, francezii fotografiau pe neobservate toate persoanele care vizitau clădirea ambasadei.

Mulți teoreticieni militari francezi au afirmat că Franța fusese înfrîntă în 1870—1871 în special din cauza superiorității sistemului de spionaj prusian. Se înțelege că s-au depus toate eforturile pentru a nu se repeta vechea greșeală și pentru a se para activitatea spionilor germani. Ofițerii francezi, și îndeosebi maiorul Henry, au recurs pe scară largă chiar și la serviciile unor criminali de drept comun. Dar poate cel mai important dintre spionii Biroului II era madame Bastian, femeie de serviciu la ambasada germană, care îndeplinea și obligațiile de cameristă a contesei Münster, fiica ambasadorului.

Schwartzkoppen primise asigurări că poate fi fără grijă în privința d-nei Bastian și că, așa cum scria însuși ambasadorul folosind cuvintele persoanelor care o recomandaseră, „era mult prea proastă ca să se ocupe cu spionajul“. Dar diplomatul german se înșela amarnic.

Prin natura slujbei sale, franțuzoaica avea acces în toate încăperile ambasadei. În schimbul unei sume consistente ce-i era transmisă din fondurile secrete ale marelui stat-major, ma-

madame Bastian acceptase să îndeplinească în același timp o neînsemnată muncă suplimentară : ea strângea cu grijă conținutul coșurilor de hîrtii din cabinetele de lucru, ca și ceea ce se găsea prin căminuri. De două ori pe lună, prada adunată era transmisă Biroului II. Predarea hîrtilor era foarte bine organizată, deoarece madame Bastian îndeplinea adesea și rolul de portăreasă. În afară de aceasta, multilaterală doamnă avea cîțiva prieteni intimi, pe care îi primea în camera portăresei. De acolo, unul dintre prietenii d-nei Bastian, sus-menționatul Briicker, de asemenea agent al Biroului II, i-a adus maiorului Henry faimosul „borderou“ pe baza căruia a fost condamnat Dreyfus.

În martie 1896, madame Bastian, folosind calea obișnuită, și-a anunțat șefii că le poate înmîna o nouă „recoltă“. În momentul acela însă Henry era cu totul absorbit de treburi cu caracter familial, și cum el evita să inițieze pe alții în activitatea d-nei Bastian, aceasta, spre marea ei mirare, nu primi invitația de a vizita biserica unde se întâlnea de obicei cu reprezentantul Biroului II. D-na Bastian se alarmă. Ea se temea că a fost descoperită și, în plus, se pare că tocmai atunci nu i-ar fi stricat să primească o anumită sumă de bani din partea serviciului francez de informații, astfel încît se arată stăruitoare. Colonelul Picquart ordonă maiorului Henry să se întâlnească cu madame Bastian și să primească documentele obținute de ea. Maiorul execută ordinul, dar aruncă numai o privire fugară asupra noului transport de hîrtii furate de madame Bastian. Mult ar fi dat Henry, mai tîrziu, să-și poată repara această neglijență !

Dar deocamdată maiorul Henry plecă într-un concediu pentru aranjarea unor afaceri de familie, iar hîrțile ajunseră la căpitanul Lauth, care îi preluase vremelnic atribuțiile. Printre aceste hîrtii se aflau cîteva zeci de fragmente de hîrtie albastră. Pentru colaboratorii Biroului II nu era o treabă prea grea să reconstituie din aceste fragmente scrisoarea ruptă. Peste puțin timp, în fața colonelului Picquart se afla documentul reconstituit, pe care se distingea următorul text :

„Maiorul Esterhazy, Paris, str. Bienfaisance nr. 27.

Stimate domn. Mai întîi de toate, sper să primesc de la dv. informații mai amănunțite decît cele pe care mi le-ați predat recent, în chestiunea despre care am vorbit. De aceea vă rog să mi le comunicați în scris, pentru a avea posibilitatea să-mi dau seama dacă pot menține și în viitor legătura cu firma R.

C...t“

De obicei, telegramele pneumatice se împăturesc și se expediază adresantului fără a fi puse în plic. Dar această scrisoare nu purta ștampila poștei, prin urmare nu trecuse pe la poștă.

În privința autorului nu exista nici o îndoială — acesta nu putea fi decât colonelul Schwartzkoppen. E adevărat că nu era scrisă de el personal, ci de cineva dintre prietenii săi. Dar această persoană mai scrisese și anterior pentru colonel scrisori analoge, semnate „C...t“, și scrisul puțin modificat al acestui colaborator al lui Schwartzkoppen era bine cunoscut Biroului II, grație oficiilor d-nei Bastian.

De ce scrisoarea nu fusese trimisă lui Esterhazy — a rămas o enigmă. Poate că Schwartzkoppen își schimbase hotărîrea — intenționînd să întrerupă legătura cu Esterhazy, care încetase să-i mai transmită informații destul de valoroase — și, rupînd pe neașteptate scrisoarea, aruncase bucățelele de hîrtie în căminul deja stins. După altă versiune, colonelul voia să ducă el însuși scrisoarea la poștă, dar se luase cu treburile și de aceea o predase pentru expediere d-nei Bastian, care a adus-o... la Biroul II. Dar această versiune nu prea explică de ce scrisoarea a fost mai întîi ruptă — nu este verosimil ca d-na Bastian întîi s-o fi rupt și apoi să fi adus șefilor săi bucățelele de hîrtie, adunate cu grijă. Un lucru este în afara oricărei îndoieli : autenticitatea documentului. Ea a fost recunoscută, după trecerea multor ani, chiar de către Schwartzkoppen. Dar în timpul afacerii Dreyfus, falsificatorii în uniforme de generali au încercat cu insistență să convingă toată lumea că scrisoarea e falsă, pentru a face să treacă drept autentice falsurile fabricate de ei.

Picquart era un om cinstit. În această privință, colonelul se deosebea de carierişti din jurul său, care își camuflau lipsa de scrupule cu ajutorul frazelor sforăitoare despre patriotism și despre măreția Franței. Picquart era convins de vinovăția lui Dreyfus (doar acesta fusese condamnat de un tribunal militar !). Probabil că mai există încă un trădător — își spuse Picquart, hotărînd să se ocupe de cazul Esterhazy. Picquart nu a adus acest lucru la cunoștința superiorilor săi. Dar tocmai această omisiune, săvîrșită cu sau fără voie de Picquart, și pentru care ulterior el a fost aspru condamnat, a dat posibilitatea ca cercetările să nu fie blocate din capul locului.

Dar este timpul să facem cunoștință și cu corespondentul colonelului Schwartzkoppen : Esterhazy, sau, cum se numea în mod oficial, contele Marie-Charles Ferdinand Walsin-Esterhazy. Titlul de conte și l-a atribuit singur. Născut la Paris, el a studiat la Academia militară din Viena, a participat la războiul austro-prusian, apoi a intrat în legiunea străină a Franței. Cariera lui ulterioară în armata franceză pare a se prezenta bine : Esterhazy ar fi dat, chipurile, dovadă de mult curaj în

timpul războiului franco-prusian. Am spus „pare“, deoarece aceste date sînt luate de prietenii lui Esterhazy dintr-un formular de serviciu, care fusese completat pe baza declarațiilor lui. Este vădit și faptul că Esterhazy lucra pentru serviciul francez de informații și contrainformații, spionîndu-i pe ceilalți ofițeri. El avea mulți cunoscuți în cercurile militare. Printre cunoscuții săi se număra și un oarecare Henry, ofițer care împrumutase de la Esterhazy o mare sumă de bani — 6 000 de franci — și nu-și mai putea plăti datoria. Era același maior Henry care a devenit unul dintre conducătorii Biroului II.

Dar activitatea lui Esterhazy nu se reducea la serviciul în armata și spionajul francez. El era dispus să slujească oricui îl plătea. Dubiosul conte a devenit un spion internațional în toată regula, care vindea informații secrete Angliei, Italiei, Austriei și mai cu seamă Germaniei. Aceasta plătea mai bine decît toți pentru secretele militare ale Franței — pe atunci principala sa rivală. Potrivit memoriilor lui Schwartzkoppen, publicate după moartea acestuia, în 1930, Esterhazy a fost în serviciul lui de la mijlocul lunii iulie 1894, pînă în octombrie 1897, cînd colonelul a părăsit postul de atașat militar german în Franța. Esterhazy primea 2 000 de mărci lunar, iar adeseori și sume în plus, pentru documente care prezentau un interes deosebit din punctul de vedere al marelui stat-major german. Acest strălucit aristocrat, atașat pe lîngă marele stat-major, putea constitui o ilustrare a descompunerii cercurilor diriguitoare ale Franței burgheze ; e de remarcat că el îl considera — și nu fără temei — pe președintele Republicii, multimilionarul Casimir-Périer, drept un ambițios politic fără talent și fără principii, pe ministrul de război o nulitate absolută, pe șeful marelui stat-major, generalul Boisdeffre, o marionetă docilă a iezuiților, iar despre generalul Saussier, guvernatorul militar al Parisului, spunea că nu este decît un bătrîn prost și libidinos.

Pentru Esterhazy orice metode de a obține bani erau acceptabile : jocul la bursă și exploatarea unei case de toleranță din apropierea gării St. Lazare, șantajarea fostelor sale amante și a șefului casei bancare pariziene Rothschild. Iar atunci cînd veniturile de pe urma șantajului și a casei de toleranță au devenit insuficiente, iar jocul la bursă cu acțiuni ce nu-i aparțineau i-au adus pierderi serioase, Esterhazy a început, cu sînge rece, să vîndă secrete militare. Cu toate acestea, și-a păstrat neatinsă reputația de gentleman, de ofițer exemplar, rămînînd răsfațatul bisericii și al saloanelor aristocratice.

Firește, multe aspecte din viața „privată“ a lui Esterhazy au ieșit la iveală abia mai tîrziu. Dar și ceea ce a aflat colonelul

Picquart în primăvara anului 1896, în urma unei anchete discrete, era de ajuns.

Picquart a reușit să stabilească că Esterhazy, avînd permanente dificultăți pecuniare, se afla în posesia copiilor unor documente și planuri secrete de cea mai mare importanță. La început, colonelul Picquart a fost doar uimit de îndrăzneala lui Esterhazy, care, crezîndu-se în deplină securitate, vizita ambasada germană fățiș, îmbrăcat în uniformă militară. Picquart a dat ordin ca Esterhazy să fie supravegheat, dar adjunctul său, maiorul Henry, s-a grăbit să-și anunțe prietenul și creditorul că fusese pus sub supraveghere. După aceasta, Esterhazy, degajat, a adus la cunoștința Biroului II cauzele pentru care fusese la ambasadă : luase pur și simplu o viză pentru soția șefului său — comandantul Regimentului 74 —, care voia să facă o călătorie în Alsacia. Dar Picquart nu mai putea fi derutat. El studiase dosarul „cazului Dreyfus“ și fusese uluit de lipsa de dovezi convingătoare împotriva ofițerului condamnat. Pe de altă parte, comparînd scrisul de pe hîrțiile personale ale lui Esterhazy cu cel de pe „borderoul“ pe care-l cunoaștem, Picquart s-a convins că aparțineau uneia și aceleiași persoane. Acum știa cine era adevăratul spion german. După cîteva luni de ezitări, Picquart se încumetă să raporteze șefilor săi despre rezultatele preliminare ale anchetei.

După ce Boisdeffre, șeful marelui stat-major, a citit raportul lui Picquart, el l-a trimis pe colonel la generalul Gonse, unul dintre conducătorii Ministerului de Război. Uluit, acesta abia a putut bîgui : „Dar atunci s-a comis o eroare !“ El își recăpătă însă curînd calmul și îi ordonă lui Picquart să desfășoare cercetările asupra cazului Esterhazy fără a-l lega de cazul Dreyfus ! Picquart a continuat să strîngă noi probe, apoi s-a prezentat iarăși cu ele în fața generalului Gonse. După cum sublinia Picquart, putea izbucni un scandal care ar fi întinat onoarea armatei și a marelui stat-major. El ceru încuviințarea pentru arestarea lui Esterhazy. Gonse refuză și adăugă pe un ton iritat că nu înțelege din ce cauză Picquart manifestă atîta interes pentru afacerea Dreyfus ; dosarul lui nu putea fi revizuit, deoarece aceasta i-ar afecta pe generalii Mercier și Saussier. Dar Dreyfus e nevinovat — încercă să obiecteze Picquart. Aceasta nu mai are azi nici o importanță — fu răspunsul generalului. Bine, dar în cazul că lucrurile ar fi descoperite, rușinea va cădea asupra marelui stat-major — observă Picquart, făcînd o ultimă încercare.

— Dacă dv. nu veți vorbi nimănui despre aceasta, nimeni nu va afla — declară Gonse.

— Este odios, domnule general ! — exclamă Picquart. — Nu vreau să iau acest secret cu mine în inormînt.

Clica militară simți pericolul. Picquart la Paris devenea o adevărată amenințare. Trebuia îndepărtat din capitală. Ministrul de război îi încredință o misiune urgentă și secretă. Atît de urgentă, încît colonelul abia dacă avu la dispoziție vreo două ore pentru a-și pune în ordine locuința din Paris, și atît de secretă, încît Picquart a trebuit să viziteze cîteva armate amplasate la frontiera cu Germania fără a se opri nicăieri mai mult decît era necesar pentru îndeplinirea rapidă a ordinelor primite. Iar din Paris, Picquart era mînat prin noi scrisori-ordine, scrise pe un ton amical, dar categoric : Mai repede !... Mai repede ! Azi Picquart era la Marsilia, mâine la Lyon, poi-mîine la Grenoble. De îndată ce misiunea se apropia de sfîrșit, i se încredință alta la fel de urgentă : să organizeze serviciul de informații în coloniile franceze Algeria și Tunisia. Nu după mult timp, Picquart fu numit comandant adjunct al Regimentului 4 infanterie din Algeria, care se ocupa cu urmărirea detașamentelor de răsculați ce luptau împotriva coloniștilor francezi. În aceste condiții, glonte de unui răsculat (sau poate al unui asasin plătit) trebuia să scape clica generalilor de un martor incomod. Iar pînă una-alta, pentru a închide gura conștiințiosului Picquart, generalul Gonse și alte somități ale marelui stat-major trimiteau colonelului scrisori în care-și exprimau călduroasa lor afecțiune și stimă.

Pentru orice eventualitate, a fost creată și o a doua linie de apărare. Biroul II, pe care acum îl dirija Henry, plănuia cu febrilitate falsuri după falsuri ; scrisori anonime către ministrul de război, al căror conținut trebuia să sugereze ideea că ele provin de la Picquart. Aceste scrisori erau menite să demonstreze că Picquart divulgă secrete militare și este cumpărat de partizanii revizuirii cazului Dreyfus.

Picquart, cu tot respectul său față de conducătorii marelui stat-major, începu vag să-și dea seama ce se petrece. El solicită un concediu de opt zile la Paris și se sfătuiește cu un vechi prieten. Întorcîndu-se în Algeria, își făcu, pentru orice eventualitate, testamentul, declarînd că Esterhazy este spionul ce poartă răspunderea faptelor pentru care Dreyfus, deși nevinovat, fusese condamnat, disprețuindu-se complet legile.

Clica militară hotărî să nu mai țină seama de nimic. Ea intenționa nu numai să se răfuiește cu Picquart, ci și să închidă gura tuturor „dreyfusarzilor“ (partizanii revizuirii procesului Dreyfus), al căror număr creștea. Scheurer-Kestner, vicepreședintele senatului, își exprimă îndoiala cu privire la

vinovăția lui Dreyfus. Atunci ministrul de război, Billot, considerat un vechi prieten al lui Scheurer-Kestner, trimise la el un ofițer de la marele stat-major, care îi declară confidențial : e mai bine ca senatorul să nu se ocupe de afacerea Dreyfus, altfel „poate cădea victimă unor groaznice insinuări“. Dar Picquart, în timpul unei alte scurte călătorii la Paris, îi remise lui Scheurer-Kestner, prin intermediul avocatului Leblois, corespondența sa cu generalul Gonse.

La 14 iulie 1897 Scheurer-Kestner declară solemn în senat că s-a convins de nevinovăția lui Dreyfus și că va face totul pentru a o dovedi. Dar senatorul știa încă foarte puțin. Deși numele lui Picquart nu a fost rostit, pentru furnicarul alarmat de la marele stat-major era limpede de unde proveneau informațiile de care dispunea Scheurer-Kestner.

Curînd urmă o nouă lovitură. Încă în 1896 ziarul de dreapta „Le Matin“, pentru a demonstra vinovăția lui Dreyfus, publicase un facsimil al „borderoului“. Dar un cititor al ziarului, bancherul Castro, recunoscuse imediat scrisul clientului său Esterhazy. Dreyfusarzii, și fără informațiile lui Picquart, erau pe drumul cel bun. Acum, Mathieu Dreyfus, fratele căpitanului condamnat, într-o scrisoare deschisă adresată ministrului de război, îl acuză direct pe Esterhazy ca autor al „borderoului“.

Alarmați, prietenii lui Esterhazy din Ministerul de Război îl chemară telegrafic pe maior la Paris. În capitală, Esterhazy, care trăsesese la o amantă de a sa, fu căutat de un mesager de la marele stat-major. Acesta îi spuse că, deși de partea lui se află persoane influente, situația sa este foarte gravă. Împotriva lui există probe zdrobitoare, care acum sînt cunoscute de toată lumea. Fălosul ofițer se schimbă la față într-un asemenea hal, încît cu greu mai putea fi recunoscut. Singurul om care-l mai putea salva era atașatul militar german. Esterhazy luă o trăsura și, fără a-l observa pe agentul de poliție care-l urmărea pas cu pas, alergă la ambasada germană. Esterhazy îl conjură pe colonelul Schwartzkoppen să-i salveze viața, declarînd familiei lui Dreyfus că acesta fusese trădătorul, autorul „borderoului“. Schwartzkoppen, se înțelege, refuză să îndeplinească cererea fantastică a spionului său.

Colonelul german nu era cîtuși de puțin călăuzit de simțul dreptății, de o corectitudine elementară sau chiar pur și simplu de dorința de a nu minți în interesul lui Esterhazy. Conștiința lui Schwartzkoppen tăcuse ani îndelungați, cînd i se ceruse nu o dată să declare în mod public, pe cuvînt de onoare, cine este vinovatul. Dar colonelul știa, de bună seamă, că la Berlin kaiserul Wilhelm al II-lea și sfetnicii lui își freacă mîinile sa-

tisfăcuți cînd primesc informații despre criza politică crescîndă din Franța. Cu cît Republica Franceză se va înfunda mai adînc în mocirla „afacerii Dreyfus“, cu atît mai bine pentru noi — se spunea la Berlin. Chiar și acest singur lucru ar fi fost de ajuns pentru a pecetlui buzele colonelului Schwartzkoppen, lăsînd la o parte faptul că dacă el l-ar fi declarat oficial pe Dreyfus (sau pe Esterhazy) spion german, aceasta ar fi provocat un scandal internațional. Se înțelege că Esterhazy a întîmpinat un refuz categoric.

Melodrama se transformă repede în operetă. Esterhazy, care de frică își pierduse capul și totodată turba de furie, începu să-l amenințe pe Schwartzkoppen cu demascări avînd cu totul alt caracter. El, Esterhazy, cunoștea foarte bine o cocotă cu care atașatul militar avea legături. Acum, colonelul german, nu mai puțin înfuriat, îi arătă maiorului francez ușa. Esterhazy scoase revolverul și declară că îl va uide pe Schwartzkoppen, iar apoi se va sinucide. Dar colonelul neamț se dumirise cu cine are de-a face. El îl îmbrînci pur și simplu afară pe lașul aventurier. Noul act al farsei ar fi rămas neterminat dacă, după cîteva ore, Esterhazy nu s-ar fi ivit din nou în cabinetul lui Schwartzkoppen. Dar ce schimbare se petrecuse cu el în aceste puține ore! În fața lui Schwartzkoppen se afla un aristocrat politicos, cu o urmă de aroganță, care venise să-și ia rămas bun de la stimatul său prieten...

Ce se întîmplase? Influenții ofițeri de stat-major urmăreau acțiunile lui Esterhazy cu o emoție tot atît de mare ca și a lui. Iar cînd Esterhazy, alungat de la ambasadă ca un cîine bătut, ajunsese la ei, începură să-l liniștească prietenește pe maior. Întîlnirea a avut loc în parcul Montsouris. Înfășurați în pardesie largi, caraghioase, cu bărbi false și ochelari negri, ofițerii de la marele stat-major îl consolara în cor pe spionul internațional și trădătorul invederat căruia i se zdruncinaseră nervii. Esterhazy află că marele stat-major deține o dovadă incontestabilă a vinovăției căpitanului Dreyfus, care va astupa gura fratelui acestuia și tuturor celor ce vor mai îndrăzni să arunce vreo umbră de suspiciune asupra maiorului. Datorită acestor știri liniștitoare, Esterhazy își revenise cu totul cînd se prezentă la colonelul Schwartzkoppen în vizita de adio.

Dar „bărbile false“ nu s-au limitat doar la consolări, ci l-au instruit cu de-amănuntul pe Esterhazy, arătîndu-i ce trebuie să facă, și nemernicul, încurajat, începu să acționeze. Îmboldit de Henry și de du Paty de Clam, el începu să scrie scrisoare după scrisoare.

Mai întîi ministrului de război, cerîndu-i să-l primească

pentru o convorbire care poate preîntîmpina izbucnirea unui mare scandal. Dar ministrul — care era civil și om politic — nu riscă să urmeze sfatul generalilor și să se compromită primindu-l pe maior. Esterhazy afirma că numai „dintr-o scrisoare anonimă“ aflase despre „mașinațiile“ lui Picquart și că nu-l putea provoca pe acesta la duel, întrucît colonelul nu se afla la Paris. Cît despre asemănarea scrisului său cu scrisul persoanei care era autorul „borderoului“, aceasta se explica foarte simplu. Dreyfus, prin prietenii săi bancheri, obținuse, de bună seamă, textele unor recipise ale lui Esterhazy. Cînd Dreyfus scrisese „borderoul“, el imitase pur și simplu scrisul maiorului. Nu era greu de înțeles nici faptul că Esterhazy îl cunoștea pe Schwartzkoppen : cunoștința lor data încă de pe vremea cînd părinții maiorului se întîlniseră la băile Karlsbad cu viitorul atașat militar german. (Tatăl lui Esterhazy murise cu patruzeci de ani înainte de data acestei scrisori !) Esterhazy încercă chiar să întoarcă în favoarea sa vizitele făcute la ambasada germană : dacă ar fi fost vinovat, s-ar fi arătat oare el acolo, ziua în amiaza mare, așa cum făcuse adeseori, conștient de purtarea sa ireproșabilă ? Esterhazy declară că va obține dreptate adresîndu-se kaiserului Germaniei, care, ca soldat, nu va putea refuza să confirme pe cuvînt de onoare că maiorul francez nu s-a făcut vinovat de nici un fel de legături condamnabile cu atașatul militar german.

Declarațiile de acest fel abundau în scrisorile lui Esterhazy adresate președintelui Republicii, Félix Faure (care în 1895 fusese ales în locul lui Casimir-Périer). În aceste scrisori, aventurierul amenința fățiș, arătînd că punerea lui sub acuzare ar putea duce la un război cu Germania. Ce e drept, președintele n-a răspuns la mesajele lui Esterhazy. Chiar și acest politician de dreapta, care se gudura în fața reacționarilor extremiști în uniforme militare, s-a temut să se angajeze printr-un răspuns. În schimb, Esterhazy fu despăgubit prin vizita unei misterioase „dame voalate“, cum a fost numită ulterior în rapoartele judiciare. Cercetată mai de aproape, aceasta s-a dovedit a fi colonelul du Paty de Clam. Colonelul îi aduse un nou fals, fabricat în oficina Biroului II, și pe care ulterior Esterhazy l-a prezentat triumfător la Ministerul de Război. Din ordinul ministrului, Esterhazy fu chemat la generalul Saussier, care îl dojeni amical pentru tonul lipsit de tact folosit în scrisorile adresate unor înalți demnitari ai statului.

E adevărat că, pentru salvarea aparențelor, nu se putea să nu se dea curs dosarului, dar Esterhazy a fost asigurat dinainte că va fi achitat. Generalul Pellieux, comandantul trupelor din de-

partamentul Sena, a ordonat interogarea unor dreyfusarzi de vază, precum și efectuarea unei percheziții la domiciliul lui Picquart. Generalul a socotit însă de prisos percheziționarea locuinței lui Esterhazy ! Maiorul Ravary, numit procuror, în loc de rechizitoriu a redactat un panegiric al virtuților maiorului Esterhazy. Unic vinovat — în afară, desigur, de Dreyfus — a fost declarat colonelul Picquart. Îndemnat de generalul Pellieux, Esterhazy a scris (sub redacția atentă a generalului) o declarație plină de trufie, cerînd întrunirea neîntîrziată a tribunalului militar. Declarația lui Esterhazy a fost reluată cu entuziasm de ziarele reacționare.

În ianuarie 1898 a avut loc procesul lui Esterhazy. „Experții” au declarat cu încăpăținare, în ciuda evidenței, că între scrisul autorului faimosului „borderou” și scrisul lui Esterhazy nu există nimic comun. Ei au mers mai departe chiar decît Esterhazy, care, așa cum am văzut, recunoscuse existența unei asemănări.

Esterhazy primise instrucțiuni amănunțite de la colonelul du Paty de Clam cum să se poarte în instanță, ce să recunoască și ce să nege, care legături cu conducătorii Ministerului de Război să le treacă sub tăcere și cu care, dimpotrivă, să se laude deschis.

Procesul s-a transformat într-o comedie. Militarii — începînd cu generalii și terminînd cu subofițerii — au făcut „depoziții unanime”, evident învățate pe de rost. Președintele tribunalului a încălcat în mod grosolan drepturile martorilor dreyfusarzi, chiar atunci cînd era vorba de persoane ca senatorul Scheurer-Kestner, fără a mai vorbi de Picquart, care a fost transformat de fapt în acuzat. Instanței i-au fost de ajuns trei minute pentru elaborarea hotărîrii. Esterhazy fu declarat nevinovat și, în strigătele de triumf ale partizanilor săi, părăsi sala de ședințe. El deveni răsfățatul și idolul presei șovine și al saloanelor pariziene.

În acest moment a răsunat ca un tunet în toată Franța faimoasa scrisoare a lui Emile Zola intitulată „Acuz !”, care a fost publicată la 13 ianuarie 1898 în ziarul „L'Aurore”. Marele scriitor acuza clica militară și pe acoliții ei de falsuri și denaturări ale justiției. Au fost dezvăluite și amănunte interesante privitoare la Esterhazy. În ziarul „Le Figaro” au fost reproduse scrisori ale maiorului către una din amantele sale. În aceste scrisori el își bătea joc cu cinism de poporul francez, își exprima dorința de a-i sfîrteca pe francezi cu sabia în fruntea unui escadron de ulani germani și de a lăsa Parisul pradă unei mulțimi

dezlănțuite de 100 000 de soldați străini beți. „Iată sărbătoarea la care visez“ — adăuga Esterhazy.

Când Esterhazy a aflat că aceste scrisori urmează să fie publicate, el alergă la Henry, cerându-i să împiedice apariția lor în presă. Altfel, el, Esterhazy, ar putea fi trimis la ghilotină! Sau Henry va împiedica publicarea scrisorilor, adăugă amenințător șantajistul, sau el va părăsi Franța și va povesti tot adevărul despre „borderou“ (acesta era de fapt atu-ul escrocului, care spera să facă avere vânzând ziarelor „istoria secretă“ a cazului Dreyfus). Henry, la rîndul său, răspunse tot cu o amenințare, dînd ordin ca Esterhazy să fie arestat dacă va încerca să treacă granița. În același timp, s-au făcut încercări de a împiedica publicarea scrisorilor. O serie de ziare au refuzat să le publice. Ziarul boulevardier „Le Figaro“ a acceptat, conținînd pe mari încasări de pe urma materialului senzational. Dar, curînd, s-au făcut presiuni și asupra acestui ziar, care s-a grăbit să „uite“ de scrisorile pe care le adusese la cunoștința cititorilor.

Cît despre Esterhazy, acesta a continuat să-și joace rolul de „erou național“, luînd cuvîntul la procesul intentat lui Zola. Continuarea carierei lui Esterhazy pe acest tărîm a fost împiedicată numai de dezvăluirea unui fapt delicat: acest ofițer „ireproșabil“ reușise, în treacăt, să fure pur și simplu suma de 35 000 de franci, pe care o rudă de-a sa i-o încredințase, rugîndu-l s-o depună la bancă. Instanța civilă, fără a ține seama de intervenția marelui stat-major, a privit cu toată rigoarea noua „poznă“ a răsfățatului cercurilor naționaliste, dar lucrurile nu au evoluat chiar atît de repede.

Pînă una-alta, reacțiunea s-a răzbunat pe Zola, dîndu-l pe scriitor în judecată și desfășurînd o campanie de calomnii împotriva lui în presa boulevardieră coruptă. Pentru a nu ajunge la închisoare, Zola fu nevoit să plece în Anglia, dar și de acolo a continuat să lupte.

Acuma, declarațiile lui Picquart făcute în instanță cu privire la vinovăția lui Esterhazy, scrisoarea lui Zola și dovezile adunate de dreyfusarzi nu mai puteau să nu fie luate în considerație. Clica generalilor avea nevoie de noi „dovezi“ cu greutate împotriva lui Dreyfus. Cererea generează ofertă. Maiorul Henry, care știuse din capul locului cine era în realitate spion german, hotărî să-și ajute din nou șefii. În acest scop, el ticlui o falsă scrisoare a atașatului militar italian Panizzardi (Italia era aliata Germaniei). Începutul și sfîrșitul acestui document falsificat erau fragmente ale unor depeșe austriece expediate de ofițerul italian și ajunse în mîinile lui Henry, iar la mijloc fu-

seseră „intercalate“ fraze în care se spunea că Panizzardi și Schwartzkoppen vor trece sub tăcere legăturile lor cu căpitanul Dreyfus. Fotocopii ale acestei opere artistice trebuiau să fie prezentate la noul proces intentat lui Picquart (clica militară socotea că înainte acesta scăpase prea ușor, fiind condamnat la detențiune pe termen scurt).

În februarie 1898 Picquart a fost destituit din armată, iar în luna iulie a aceluiași an a fost trimis în judecată sub acuzația de fals. Dar procurorul militar, căpitanul Cuignet (care nu se număra nicidecum printre partizanii lui Dreyfus), studiind toate probele materiale, obținut și originalul falsului plăsmuit de Henry. Căpitanul înțelese imediat despre ce e vorba și nu tăcu. Izbucni un scandal nemaipomenit. Henry încercă mai întâi să dea toată vina pentru acest fals... pe Picquart, dar apoi mărturisi totul și fu arestat. A doua zi fu găsit mort în celulă. Beregata arestatului fusese tăiată cu un brici. Henry se sinucisese sau fusese asasinat? Mulți au considerat că cineva hotărâse să se debaraseze cu ajutorul unei false sinucideri de autorul falsurilor, care devenise un martor incomod. În orice caz, deținutului n-ar fi trebuit să i se lase un brici.

Sinuciderea — falsă sau reală — a lui Henry nu a fost unica în felul ei. În ziua de 3 martie 1898, la Paris, într-o cameră a hotelului „La Manche“, din strada Sèvres nr. 141, și-a pus capăt vieții un oarecare Lucien Roberti. Sub acest nume se ascundea Lemercier-Picard, omul căruia Henry îi încredințase sarcina fabricării documentelor. Ziarele au scris fără înconjur că în strada Sèvres avusese loc nu o sinucidere, ci o crimă. Potrivit unei versiuni, Lemercier-Picard fusese mai întâi otrăvit și după aceea cadavrul a fost spânzurat pentru a se înscena o sinucidere. Clica militară nu mai ținea seama de nimic.

După un scurt moment de derută provocată de dezvăluirea acțiunilor lui Henry, presa reacționară începu din nou să desfășoare o campanie furibundă împotriva revizuirii procesului Dreyfus. Ziarul „L'Intransigeant“, bunăoară, scria că excepția (falsul lui Henry) nu face decât să confirme regula! Unele ziare de dreapta își asigurau cititorii că Henry pur și simplu consemnase „rapoarte verbale de spionaj“, care, chipurile, dovedeau vinovăția lui Dreyfus. Altele pretindeau că Henry prezentase un document contrafăcut, întrucât natura serviciului nu-i permitea să arate originalul... Antidreyfusarzilor, care porniseră la atac, s-au grăbit să le vină în ajutor Vaticanul, ieșind întru.

Picquart a rămas în închisoare pînă în anul 1899 și a decla-

rat deschis că poate și el va fi găsit în curînd în celulă cu be-
regata tăiată...

Esterhazy, cu toate că avea protectori atît de sus-puși, după demascarea lui Henry a simțit că pămîntul începe să-i fugă de sub picioare. El se hotărî s-o șteargă în străinătate, și acolo să vîndă ziarelor cît mai scump povestea activității lui de spion. Fără nici un bagaj, îmbrăcat ușor, maiorul se urcă pe neașteptate într-un tren local, ca și cînd ar fi vrut să facă o plimbare, apoi luă un alt tren, și în scurtă vreme ajunse în Belgia, de unde plecă la Londra. Acolo recunoscă că el scrisese „borderoul”. După aceasta, ziarele reacționare au început să scrie că dreyfusarzii l-au plătit pe „ticălosul Esterhazy” ca să ia vina asupra sa. Deși Curtea de casație a Franței exprimă opinia că acest aventurier venal era autorul „borderoului”, înalții săi protectori au continuat să meargă pe vechea linie. În august și septembrie 1899 tribunalul militar examinează din nou cazul Dreyfus... și din nou acesta fu declarat vinovat, de data aceasta pe baza unui nou fals — un document pe care, chipurile, existau însemnări făcute de mîna lui Wilhelm ! Instanța acordă doar „circumstanțe atenuante” și îl condamnă pe Dreyfus la zece ani muncă silnică. Dar evenimentele ieșiseră de sub controlul militariștilor. În țară, indignarea împotriva clicii militare reacționare ajunsese la maximum.

Încă înainte de cea de-a doua dezbateră a cazului Dreyfus murise subit președintele Faure. Acesta a fost găsit mort în patul unei persoane de moravuri nu prea austere. După cum comunica la Petersburg ambasadorul Rusiei, Urusov, dimineața Faure condusese ședința Consiliului de Miniștri, iar seara, către orele 10, s-a stins „în brațele fermecătoarei d-ne Steinhel”. Șoviniștii au început să strige că președintele căzuse victima unui complot al partizanilor revizuirii procesului Dreyfus, dar această afirmație era destul de greu de dovedit... Liderul radicalilor, Clemenceau, unul dintre dreyfusarzii de vază, dimpotrivă, declara a doua zi în modul cel mai categoric în ziarul său „L'Aurore” : „Nu se poate spune nici măcar că Franța a rămas cu un bărbat mai puțin... Eu mă pronunț pentru Loubet”.

Noul președinte era un politician cu experiență. În trecut, el fusese amestecat într-un răsunător scandal în legătură cu dezvăluirea mașinațiilor financiare ale Companiei Canalului Panama. Președintele era salutat pe străzi cu exclamații ironice : „Trăiască Panama I !” Maestru în arta compromisurilor, Loubet găsi că este rezonabil să-l grațieze pe Dreyfus. Acesta avea să mai aștepte însă încă șase ani și mai bine

înainte de a fi reabilitat. Sentința dată împotriva lui a fost anulată formal abia în 1906. Iar criminalii în uniforme militare care pusese la cale rușinosul „caz Dreyfus” au rămas, bineînțeles, nepedepsiți. Acești „patrioți” au făcut mult rău chiar armatei franceze. Clemenceau scria despre „generalii ignoranți și lipsiți de talent, care nu știau nimic altceva decât că săbiile lor erau stropite cu agheasmă”. El îi caracteriza pe ministrul de război, Billot, drept un „nemernic fără scrupule”, pe generalul Mercier îl numea „căpetenie de bandiți”, iar Ministerul de Război — „vizină de tâlhari”. Aceste caracterizări veneau din partea omului care mai târziu, în anii primului război mondial, avea să devină întruchiparea imperialismului francez !

Antidreyfusarii nu au depus armele nici mai târziu, descriind „curajul”, „credința față de datorie” arătată de Henry și de alți falsificatori. În această privință, s-au distins în chip deosebit fasciștii francezi, precum și hitleriștii, care s-au arătat într-un tot de acord cu ei asupra acestui subiect.

În 1955 au fost editate o seamă de fragmente, nepublicate anterior, din jurnalul cunoscutului diplomat Maurice Paléologue, care, la sfârșitul secolului al XIX-lea, ocupase un post de seamă în Ministerul de Externe al Franței și era foarte bine informat despre multe lucruri care se întâmplau în culisele vieții politice a Parisului. Manuscrisul jurnalului a fost temeinic prelucrat de către autor. Jurnalul poate fi considerat într-un fel drept un studiu consacrat „afacerii Dreyfus”.

Într-o însemnare făcută la începutul anului 1899, Paléologue afirmă că vina lui Esterhazy a fost împărtășită de un ofițer superior, care de la acea dată continua să fie comandant de trupe. Esterhazy era doar un agent al acestui „X”, alături de un oarecare Weil, despre care vom vorbi mai jos.

După publicarea „Jurnalului” lui Paléologue, au apărut o serie de studii istorice în care se fac încercări de a se stabili adevărata identitate a misteriosului „X”. Majoritatea acestor lucrări au un conținut vădit reacționar. Autorii lor încearcă în fel și chip să transforme relatarea lui Paléologue într-o mărturie care... îi reabilitează pe generalii francezi ! Această concepție este dezvoltată cel mai pe larg în cartea lui A. Giscard d'Estaing „De la Esterhazy la Dreyfus”, publicată la Paris în 1960. Să admitem — se spune în această carte — că „procesul Dreyfus” a dovedit nevinovăția căpitanului. El a dovedit numai aceasta și nimic mai mult, în ciuda părerii unor dreyfusarzi. De fapt — pretinde autorul — a existat numai „cazul Esterhazy”, de care, din cauza înlănțuirii unor întâmplări fatale, a

fost legat „cazul Dreyfus“. Mai mult, „cazul Esterhazy“ a început să fie privit prin prisma „cazului Dreyfus“, ceea ce a umbrat cu totul rolul și scopurile urmărite de fiecare dintre cei implicați în aceste „cazuri“.

Să ne întoarcem acum la punctul de plecare — la secția de informații a marelui stat-major francez, în sinul căreia a luat naștere „cazul Dreyfus“ și care în 1894 era condusă de colonelul Sandherr. De fapt ne interesează sectorul de contra-informații al secției (de altfel, pe atunci încă nu exista o delimitare atât de precisă, cum a apărut mai târziu, între funcțiile acestui sector și îndatoririle altor secții ale serviciului secret). Colaboratori ai acestei secții erau maiorul Henry și căpitanul Lauth. Șeful secției, maiorul Henry, era o deșcă veche, fiind promovat din rândurile subofițerilor; el își însușise bine îndatoririle pe care i le impunea serviciul în poliția militară. Dar, în rest — după cum subliniază și Paléologue —, maiorul nu se distingea nici prin cunoștințe, nici prin inteligență. De aceea, adevăratul șef al secției era căpitanul Lauth.

Acesta fusese transferat la secția de contraspionaj abia de puțin timp — din august 1893 —, și în atribuțiile sale intra studierea documentelor în limba germană care ajungeau aici. Paléologue arată că Lauth se bucura de încrederea deplină a lui „X“, care și obținuse numirea omului ce-i era necesar în serviciul de contraspionaj. Strălucitul căpitan de cavalerie a reușit repede să-l prindă în mreje pe șeful său, mult mai puțin instruit și inteligent. Atent mereu la amănuntele de alcov, Paléologue precizează că Lauth, aplicându-și talentele sale de seducător monden, nu numai că a obținut cel mai deplin succes pe lângă tînăra și frumoasa soție a lui Henry, dar a și dobîndit printr-însa un mijloc în plus de a-l influența pe maior. Astfel, cu ajutorul lui Lauth, „X“ putea să țină sub control întreaga activitate a serviciului de contraspionaj.

Dar cine era „X“? El trebuie să fi fost un conducător al organizației de spionaj din care făcea parte Esterhazy și în același timp o persoană care avea liber acces — nemijlocit sau prin oameni aflați în legătură cu el — la cele mai secrete documente ale Ministerului de Război francez. Numai de la „X“ putea Esterhazy să obțină documente de felul celor pe care le transmitea lui Schwartzkoppen și a căror valoare a fost recunoscută de marele stat-major german. Paléologue scrie că „X“ era „un ofițer cu un rang dintre cele mai înalte, care, timp de cîțiva ani, a jucat un rol important în Ministerul de Război, iar actualmente (adică în ianuarie 1899. — E.C.) e comandant de trupe“.

Enigma poate fi dezlegată într-un singur fel : verificînd foile matricole ale tuturor gradelor superioare, fără excepție, din armata franceză din vremea aceea și reținînd numele acelor dintre ei ale căror date coincid cu informațiile sumare ale lui Paléologue despre „X“. Se poate presupune dinainte că problema comportă cîteva soluții — căci nu sînt puțini generali care au ocupat posturi de răspundere în minister, iar apoi au comandat diferite unități militare. Dar istoricii francezi care au efectuat aceste cercetări afirmă că indiciile referitoare la „X“ se potrivesc numai cu biografiile a două persoane : generalii Mercier și Raux.

Mercier fusese în 1885 și din 1888 pînă în 1893 șef al secției administrative a Ministerului de Război, iar din aprilie 1893 pînă la 15 ianuarie 1895 a ocupat postul de ministru de război. Cu alte cuvinte, el a fost, în decurs de peste opt ani, un ofițer cu un rang dintre cele mai înalte, care a jucat un rol important în Ministerul de Război. După aceea, Mercier a părăsit Parisul, fiind numit comandant al Corpului 4 de armată. În această funcție generalul a rămas pînă în decembrie 1899 și, prin urmare, în luna ianuarie a anului respectiv era încă „comandant de trupe“.

Al doilea „candidat“ poate fi considerat colonelul Raux, mai tîrziu general, fost succesiv șeful de cabinet a trei miniștri de război, între care și generalul Mercier. Din 1896 pînă în 1907 Raux a comandat diferite unități militare.

Care dintre acești doi este „X“ ? Dacă trebuie să alegem între Raux și Mercier, mai probabil este acesta din urmă. (Fără a face cercetări speciale în arhivele franceze, trebuie să acceptăm, ca o concluzie valabilă, că numai foile lor matricole „se potrivesc“ cu datele lui „X“.) Dar și în acest caz alegerea generalului Mercier este departe de a fi neîndoioasă. Ea se bazează pe presupunerea că Raux nu putea acționa fără consimțămîntul lui Mercier, altfel acesta nu l-ar fi făcut pe Dreyfus țap ispășitor sau, aflînd numele adevăratului trădător, nu i-ar fi îngăduit acestuia să-și continue ascensiunea în cariera militară. Insuși stilul afirmațiilor lui Paléologue despre „X“ amintește de caracterizarea făcută tot de el lui Mercier. Dacă „X“ este Mercier, atunci Raux poate că a luat parte la întreaga afacere, dar într-un rol subordonat, ca simplu executant, ca și căpitanul Lauth.

Un colaborator mult mai activ al lui „X“ era Weil, pe care contemporanii îl descriu ca pe un afacerist fără scrupule și un petrecăreț cinic, ceva în genul personajului balzacian Rastignac. În 1875, ministrul de război de atunci, generalul Cisse,

despre care am mai vorbit, l-a numit pe ofițerul de rezervă Weil în serviciul de spionaj. Noul căpitan din serviciul de spionaj a devenit un oaspete frecvent în salonul baronesei Kaulla, agenta lui Stieber... Ulterior, Weil a ocupat o serie de funcții în Ministerul de Război, având numeroși cunoscuți în rândurile generalilor, ca și în cercurile bancare, parlamentare și ziaristice. Weil era văzut adeseori și la recepțiile organizate de diplomații străini — prea adeseori pentru ca acest lucru să poată fi explicat numai prin grija pentru afacerile soției sale, care era originară din Austro-Ungaria.

Viața pe care o ducea Weil era vădit în discordanță cu mijloacele sale, dacă ținem seama, desigur, numai de sursele cunoscute ale veniturilor sale. Încă pe atunci — în deceniul al 8-lea — se vorbea că este spion străin. În 1881 el a fost dovedit ca escroc și nevoit să demisioneze. Pierzându-și veniturile oficiale, Weil a trebuit să se ocupe și mai activ de căutarea altor mijloace de îmbogățire. Timp de câțiva ani a stat ascuns în Spania, dar apoi a reapărut în viața pariziană. Frumoasa doamnă Weil a devenit amanta lui Saussier, guvernatorul militar al Parisului, iar soțul ei a fost avansat și primit în statul-major al bătrânului îndrăgostit, care era cel mai vechi în grad între generalii armatei franceze.

Unii istorici francezi înclină azi să creadă că vânzarea farmecelor doamnei Weil nu era singura cauză a noii avansări a escrocului și că la aceasta contribuise mult și ajutorul activ al generalului Mercier, șeful secției administrative a Ministerului de Război. Pe scurt, Weil era agentul lui Mercier, care folosea legătura d-nei Weil cu generalul Saussier ca pretext pentru promovarea omului său în postul necesar. Weil trebuia să aibă acces la materialele secrete și posibilitatea de a propune serviciului de spionaj german să cumpere de la el aceste materiale.

Declarînd că „X” este Mercier, istoricii conservatori ar dori nu numai să înmormînteze întreaga versiune a lui Paléologue, ci și s-o înlocuiască cu alta : o poveste „patriotică” despre încercarea unui general francez de a-i amăgi pe nemți, încercare care a avut repercusiuni neașteptate și regretabile în interiorul Franței. Căci, dacă ținem seama de condițiile din acea vreme, nu ar fi prea plauzibil să-l bănuiești pe generalul Mercier, care a făcut o strălucită carieră, că ar fi fost un agent plătit al Germaniei. Pentru a-l absolvi definitiv pe Mercier de această bănuială — repetăm, extrem de neverosimilă — se subliniază că generalul n-a trădat-o pe madame Bastian, deși nu putea să nu știe că ea procură Biroului II documente luate de la ambasada

germană. Argumentul e foarte îndoielnic : ar fi putut exista cele mai diferite motive de natură a-l determina pe „X” să n-o trădeze pe madame Bastian.

Dacă „X” este Mercier, atunci, firește, cea mai plauzibilă este presupunerea că acesta, cu ajutorul câtorva oameni siguri, nu făcea decât să inducă în eroare serviciul de spionaj german. Altă problemă — de care cam uită, în general, cei ce se pronunță pentru candidatura lui Mercier — este aceea că nici germanii nu trebuiau să știe *de la cine* ajung la ei informațiile, căci altfel n-ar fi crezut în autenticitatea lor.

În 1893 și 1894 Mercier avea ce să ascundă de nemți, în afara obișnuitelor secrete ale Ministerului de Război (planu. de mobilizare etc.). Este vorba despre secretul tunului de 75 mm care era cu mult superior modelelor germane analoge. Serviciul de spionaj german nu reușise să afle nimic despre el. Reichstagul aprobase credite pentru producția în serie a unor tunuri cu mult mai puțin perfecționate. Tocmai pentru a asigura păstrarea secretului tunului de 75 mm, Mercier — după părerea noilor săi apologeți — ar fi creat organizația sa secretă „personală”, compusă din Lauth, Weil și apoi Esterhazy, care încă în 1881—1882 își făcuse stagiul în secția de informații a ministerului și, ca atare, era familiarizat cu tehnica spionajului. Weil și Esterhazy aveau o reputație destul de deocheată, iar serviciul de spionaj german nu trebuia să aibă vreo îndoială că amândoi sînt gata să trădeze în schimbul unei remunerații substanțiale. În ceea ce-l privește pe căpitanul Lauth, acesta, după cum am mai spus, trebuia să asigure „acoperirea” întregii operații din partea serviciului de contrainformații, adică, în primul rînd, să aibă grijă să nu transpire în cercurile militare franceze ceva despre planul lui Mercier. (Aceasta ar fi putut stîrni discuții, care, la rîndul lor, ar fi ajuns și la Berlin.)

Care sînt dovezile în favoarea teoriei expuse mai sus, bazată pe identificarea lui „X” cu Mercier ?

În timpul tuturor proceselor care s-au succedat : ale lui Picquart, Zola, Esterhazy, ca și în cursul dezbaterilor repetate ale procesului Dreyfus, a rămas neclarificată o problemă de o mare importanță, și anume : de unde putea să obțină Esterhazy informațiile secrete pe care le transmitea lui Schwartzkoppen ? Aceasta constituia o mare lacună în argumentația dreyfusarilor. În plus, pînă în vara anului 1898, Esterhazy era absolut sigur că va găsi totdeauna ocrotire la conducătorii Ministerului de Război (iar în prima perioadă nici nu-și prea ascundea legăturile cu Schwartzkoppen). Să fi fost oare maiorul Henry complicele lui Esterhazy ? Dar nici acesta nu avea acces la

planurile franceze. Sarcina lui era descoperirea secretelor germanilor. Afară de aceasta, primind „borderoul“, Henry, pe cît se pare, n-a făcut nici un fel de încercări de a-l ascunde conducerii. Or, pentru complicele lui Esterhazy ar fi fost mai logic să nu lase „borderoul“ să ajungă în fața superiorilor. Ca atare, celor care consideră că Henry ar fi fost în legătură cu Esterhazy nu le-a rămas decît să formuleze ipoteza că maiorul a fost lipsit de posibilitatea de a ascunde „borderoul“, întrucît fusese văzut citind acest document.

Paléologue scrie că Henry, dornic să acopere păcatele creditorului său Esterhazy, și Lauth, interesat în păstrarea secretului lui „X“, voiau să distrugă „borderoul“, dar au fost surprinși pe cînd citeau acest document de către căpitanul Matton, care lucra în altă secție a serviciului de spionaj. Sosirea neașteptată a lui Matton i-a silit pe cei doi ofițeri din contra-spionaj să renunțe la intenția lor inițială. Dar acest episod, dacă, firește, a avut loc într-adevăr, permite și altă interpretare. Matton putea fi pur și simplu prima persoană căreia Henry i-a arătat „lista“ fatală. În general, nu se știe bine cînd anume a fost primit „borderoul“ și cîtă vreme s-a aflat în mîinile maiorului înainte ca acesta să-l prezinte conducerii.

Primind raportul cu privire la descoperirea „borderoului“, Mercier a ordonat imediat să se deschidă o anchetă, care a și dat la iveală „trădarea“ lui Dreyfus. Deși ulterior generalii au afirmat în depozițiile lor că nu l-ar fi cunoscut pe vinovat și că numai în cursul anchetei propriu-zise bănuiala ar fi căzut asupra lui Dreyfus, astăzi nimeni nu mai neagă părtinirea cu care a fost condusă ancheta.

Apărătorii lui Mercier încearcă să mizeze tocmai pe această părtinire, punînd pe un ton patetic întrebarea : se poate crede oare că ministrul de război și colegii săi au acceptat de-a dreptul un fals, condamnarea cu bună știință a unui om nevinovat, numai pentru a acoperi adevărata trădare a unui oarecare Esterhazy și a complicei lui — doi ofițeri de rînd ? Dînd, firește, un răspuns negativ la această întrebare, istoricii conservatori preferă să nu vadă că generalii puteau avea cu totul alte scopuri — de ordin politic —, că condamnarea lui Dreyfus a fost semnalul desfășurării unei campanii în presă care corespundea dorințelor și planurilor cercurilor monarhiste și clericale, legate cu mii de fire de clica generalilor reacționari !

Oricum ar fi, pentru apărătorii lui Mercier răspunsul negativ constituie o bază pentru a trage concluzia : Dreyfus a fost sacrificat pentru acoperirea acțiunii lui „X“ (care e, în modul cel mai probabil, însuși ministrul de război) și, prin urmare,

În numele „intereselor naționale“. În plus, uitînd că ei înșiși au recunoscut caracterul tendențios al anchetei, istoricii conservatori demonstrează că, afară de „X“, ceilalți generali, nefiind inițiați în secret, au acționat pornind de la convingerea sinceră că Dreyfus este vinovat.

Se invocă, printre altele, chiar și mărturia lui Schwartzkoppen, făcută în memoriile sale, potrivit căreia „borderoul“ nici n-a ajuns în mîinile lui. Colonelul german n-a primit, probabil, „lista“ documentelor, ci chiar documentele (fie ele și false). În acest caz, „borderoul“ a fost cu bună știință strecurat d-nei Bastian, pentru ca aceasta să-l facă să ajungă la serviciul de contraspionaj pe calea obișnuită. Este posibil ca toate acestea să fi fost făcute cu scopul de a pune pe o pistă greșită contraspionajul francez, care nu bănuia nimic despre planul lui „X“ și care, totodată, aflase că un ofițer francez propusese atașatului militar german să-i vîndă informații secrete.

Așadar, ancheta a fost efectuată. La 23 decembrie Dreyfus a fost condamnat, iar în luna ianuarie a anului următor deportat pe Însula Dracului, în timp ce Esterhazy și-a continuat vizitele la ambasada germană. Dar iată că la 15 ianuarie 1895 a izbucnit o nouă criză guvernamentală. Postul de ministru de război a fost ocupat de generalul Zurlinden. Mercier, timp de cîteva luni, a rămas la Paris ca membru al Consiliului militar superior, iar apoi, fiind numit comandant al unui corp de armată, a părăsit capitala. Și tocmai în această perioadă Schwartzkoppen a început să se plîngă că informațiile procurate de Esterhazy au devenit deodată de calitate mai proastă. Oare nu înseamnă aceasta că noul ministru nu era inițiat în „jocul“ dus de Mercier, pe care acum Esterhazy îl continua pe cont propriu, pentru a storce cît mai mulți bani de la colonelul Schwartzkoppen? Esterhazy, care fusese transferat într-o garnizoană de provincie, își făcea, totuși, veacul la Paris, căutînd cunoscuți printre ofițerii care lucrau la Ministerul de Război, în scopul vădit de a obține o nouă sursă de informații. Dar acest lucru nu i-a reușit, și Schwartzkoppen hotărî să rupă legătura cu agentul care-și pierduse valoarea. Astfel a apărut scrisoarea atașatului german către Esterhazy, pe care Schwartzkoppen a dictat-o amantei sale, doamna de Weede, soția unui diplomat olandez. Acest document, poate nu fără concursul partizanilor lui Dreyfus (pe cît se pare, ei și-au constituit un serviciu secret propriu care-l supraveghea pe Schwartzkoppen, pentru a stabili cine sînt adevărații lui agenți), a căzut în mîinile lui Picquart, succesorul lui Sandherr în postul de conducător al serviciului de spionaj francez.

La început, probabil că Henry nu ştia nimic despre „jocul” lui Mercier. Dar acum trebuia să fie iniţiat în acest secret (poate prin intermediul lui Lauth). După aceea Henry a şi început să se ocupe de fabricarea falsurilor menite să confirme vinovăţia lui Dreyfus. Aceasta s-a făcut pentru acoperirea cu orice preţ a „jocului”. Astfel încât atunci când antidreyfusarii vorbeau despre „falsul patriotism” al lui Henry, ei nu erau departe de adevăr.

În sfârşit, potrivit aceleiaşi versiuni, trebuie examinată încă o dată problema vinovăţiei lui Dreyfus. Nu este oare straniu că ostilitatea faţă de el s-a menţinut în cadrul armatei chiar după ce a fost reabilitat ? Respingînd răspunsul care se impune, că adevărata cauză era ura monarhiştilor şi a clericalilor, îndrjiţi de înfrîngerea suferită, istoricii reacţionari sînt gata să vadă cauza acestei atitudini în „caracterul dificil” al lui Dreyfus şi, mai cu seamă, în îndoiala care a mai dăinuit asupra nevinovăţiei lui. Da, desigur, reabilitarea judiciară, „Memoriile” lui Schwartzkoppen, „Jurnalul” lui Paléologue au stabilit definitiv că Dreyfus nu a fost spion german. Dar dacă era totuşi spion, fără a fi în favoarea Germaniei ? Sau, ceea ce este şi mai plauzibil, oare n-o fi jucat el acelaşi rol de „agent dublu” pe care „X” îl hărăzise lui Weil şi Esterhazy ? Oare nu din această cauză Dreyfus, la primul său proces, fusese atît de neconvîngător, de reticent, fapt care îi montase şi mai mult pe judecători împotriva lui ?

În dimineaţa zilei de 5 ianuarie 1895, în aşteptarea umilitoarei proceduri a degradării, Dreyfus a făcut o stranie mărturisire căpitanului de jandarmi Lebrun-Renaud, care îl însoţea (precum şi căpitanului Attel, care era de faţă) : „Sînt nevinovat ; peste trei ani nevinovăţia mea va fi recunoscută. Ministrul ştie acest lucru ; a ordonat să fiu încunoştinţat prin maiorul du Paty de Clam ; el ştie că dacă am transmis nişte documente lipsite de importanţă, am făcut-o numai pentru a obţine altele, mai importante”. Lebrun-Renaud a relatat colegilor săi cuvintele rostite de Dreyfus şi a făcut o însemnare în carnetul său despre convorbirea cu „criminalul” condamnat. Dar oficial el nu a comunicat nimănui această importantă mărturisire. Ulterior, Mercier a afirmat că adusese declaraţia lui Dreyfus la cunoştinţa lui Casimir-Périer, preşedintele Republicii, dar Casimir-Périer a negat cu hotărîre acest lucru.

Dreyfusarii au remarcat pe drept cuvînt că dacă mărturisirea ar fi fost într-adevăr făcută, marele stat-major s-ar fi grăbit s-o utilizeze, în loc să fabrice falsuri. De altfel, cum ar fi putut face o asemenea mărturisire omul care, o oră mai tîr-

ziu, striga cu glasul frînt că este nevinovat? Noii admiratori ai lui Mercier găsesc însă și aici o soluție. Dreyfus, afirmă ei, în momentul degradării a protestat împotriva faptului că era considerat trădător, în vreme ce el nu făcuse decît să execute o misiune încredințată de ministrul de război. Iar Mercier putea atunci să-i fi interzis lui Lebrun-Renaud să vorbească despre mărturisirea lui Dreyfus pentru a nu dăuna „jocului” său.

Joc față de cine? Se insinuează că față de Rusia. Dreyfus, poate din ordinul lui Mercier, devenise spion țarist? Era în anii cînd se puneau bazele alianței ruso-franceze. Țarul Alexandru al III-lea căuta să obțină informații veridice despre starea forțelor armate ale Franței, mai exact să verifice informațiile pe care i le prezenta guvernului francez. Mercier a hotărît să transmită într-un mod adecvat, cu ajutorul lui Dreyfus, informațiile pregătite. Prin situația pe care o deținea la marele stat-major, Dreyfus era tocmai persoana care putea satisface cel mai bine curiozitatea Petersburgului.

Desigur, nu sînt aduse nici un fel de dovezi în favoarea acestei ultime presupunerii. În orice caz, am cercetat hîrțile atașatului militar țarist la Paris din anii aceia, baronul Frederiks, care s-au păstrat în arhive, și n-am găsit, după cum era și de așteptat, nici cea mai mică indicație care să confirme într-o măsură oarecare această ipoteză fantezistă.

Ce se poate spune despre întreaga versiune menită să apere „onoarea” clericalilor și monarhiștilor în uniforme de generali? Lipsa unor dovezi directe este recunoscută și de partizanii ei. Dar, mai cu seamă, versiunea menționată se bazează pe totala „ignorare” a aspectului politic al cazului Dreyfus. Or, tocmai acesta este aspectul cel mai important, care a determinat întregul curs al evenimentelor. Întreaga teorie se bîzua pe presupunerea că generalii (poate cu excepția lui Raux) nu erau inițiați în „secretul” lui Mercier și au crezut în vinovăția lui Dreyfus. Dar tocmai această presupunere se spulberă atunci cînd este confruntată cu faptele.

Istoricul francez Guillemin, în cartea sa „Secretul lui Esterhazy” (Paris 1962), a dovedit că toți principalii conducători ai Ministerului de Război — generalii Saussier, Gonse, Boisdeffre și ceilalți — știau foarte bine că acuzațiile aduse lui Dreyfus erau născocite și că adevăratul spion era Esterhazy. Versiunea potrivit căreia Mercier l-ar fi sacrificat pe Dreyfus pentru ca „jocul” său să poată rămîne secret cade în fața acestui simplu fapt. Ar fi fost de ajuns ca generalii să ordone lui Henry, Lauth, Matton și încă cîtorva persoane să nu vorbească nimănui

despre „borderou“, și n-ar mai fi fost nicidecum nevoie să se născocască „cazul Dreyfus“, dacă acesta n-ar fi fost necesar camarilei militare pentru cu totul alte motive, de ordin pur politic.

Trebuie spus că, deși aceste motive erau deja întru totul clare contemporanilor, că, deși s-au spus și s-au scris destule lucruri adevărate despre țelurile politice ale marelui stat-major, rolul lui nemijlocit în organizarea „afacerii Dreyfus“ este de parte de a fi fost lămurit pînă la capăt. Și nu întîmplător. Majoritatea dreyfusarzilor de seamă s-au temut să nu lezeze „onoarea armatei“, și de fapt nu i-au împiedicat, ba chiar i-au ajutat direct pe conducătorii marelui stat-major să evite atît răspunderea pentru crima săvîrșită, cît și dezvăluirea amestecului lor în fabricarea „cazului“.

Falsurile lui Henry și ale lui Esterhazy au fost demascate. În schimb, marele stat-major a reușit să strecoare o versiune falsă cu privire la felul cum au fost descoperite falsurile, iar această nouă contrafacere a fost reluată de mulți dreyfusarzi, întrucît ea îi scotea din cauză pe generali. De fapt, acest „fals cu privire la falsuri“ era o expresie a noii tactici a generalilor, care înțeleseseră că trebuie să ia măsuri urgente pentru a nu fi prinși în flagrant delict de complicitate cu Henry și Esterhazy. De aceea au și hotărît să-i sacrifice pe aceștia doi, precum și pe du Paty de Clam, care peste puțin a fost pus în retragere. Ei au fost făcuți țapi ispășitori pentru toate acțiunile criminale ale complotiștilor sus-puși. Acest lucru a fost declarat fără înconjur și nu numai o dată de către Esterhazy, care din vara anului 1898 și pînă aproximativ în 1901 a făcut multe mărturisiri importante. De la Londra, unde se afla în siguranță, furiosul maior îi împrósca cu epitete pe șefii și complicii săi. „Lași“, „fățarnici“, „măgari“, „cretini“ — acestea erau departe de a fi cele mai tari expresii. Firește că în „revelațiile“ sale în legătură cu „afacerea Dreyfus“, Esterhazy mințea din plin, disculpîndu-se și dînd vina pe alții. Dar nu întotdeauna acest lucru prezenta avantaje pentru el. De aceea nu mințea întotdeauna și nici în toate privințele. De altfel, nu trebuie să uităm că el a fost un martor foarte important, care s-a aflat chiar în centrul evenimentelor și care cunoștea foarte bine dedesubturile lor.

Desigur, pentru Mercier, Gonse și complicii lor, era extrem de important ca Esterhazy să nu găsească acum crezare în nici o privință și, mai cu seamă, să nu fie crezute acele părți din mărturiile lui care erau cele mai corespunzătoare adevărului, deoarece mărturiile autorului „borderoului“ nu lăsau în picioare nimic din versiunea potrivit căreia falsurile fuseseră fabricate,

fără știrea generalilor, care, chipurile, ar fi căzut victimă înșelăciunii subalternilor lor necinstiți. Și tocmai pentru confirmarea acestei versiuni s-a hotărât sacrificarea nu numai a lui Esterhazy, dar și a lui Henry și du Paty de Clam !

Generalii și presa reacționară au început să descrie cu multă oșîrdie „păcatele” pur penale ale lui Esterhazy și să demonstreze că fostul lor idol nu trebuia crezut în absolut nici o privință. Dar lucrul cel mai interesant este că conducătorii taberei dreyfusarzilor s-au lăsat amăgiți de această manevră sau, mai bine zis, s-au arătat gata să ofere generalilor o cale de retragere onorabilă. Dreyfusarzii au consimțit să ignoreze mărturiile lui Esterhazy și au exagerat rolul lui, vorbind mai puțin despre adevărații organizatori și inspiratori ai „cazului”. Mai mult, unii dreyfusarzi, făcînd încă o concesie reacționarilor, l-au prezentat pe maior ca pe un „venetic”, originar din Ungaria. Acest procedeu se deosebea prea puțin de tactica folosită de antisemiți în „cazul Dreyfus”. Toate ca toate, dar Esterhazy nu putea fi considerat mai „străin” decît sute de alți reprezentanți ai marii nobilimi franceze, care aveau legături de rudenie cu aristocrația de peste hotare. Neamul Esterhazy, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, făcea parte din vîrfurile nobilimii franceze.

Unul din principalele argumente ale antidreyfusarzilor era aserțiunea că Esterhazy n-ar fi putut să fie autorul „borderoului”, întrucît nu avea acces la materialele secrete ale marelui stat-major. Acum, însuși Esterhazy recunoscuse că a scris „borderoul” la dictarea colonelului Sandherr. Astfel a ieșit la iveală sursa de informații utilizată de Esterhazy. Fostul maior nu ascundea că transmisese materiale lui Schwartzkoppen. El susținea numai că făcuse aceasta din ordinul lui Sandherr, care încerca să strecoare informații false serviciului secret german. Astăzi nu mai avem motive să ne îndoim că, în cazul de față, Esterhazy nu mințea (deși, desigur, în scopuri de îmbogățire, maiorul a făcut și un „joc” propriu cu Schwartzkoppen).

Dar, vorbind despre proveniența „borderoului”, Esterhazy nu a spus, în mod vădit, ceea ce era mai important, căci, după toate probabilitățile, Schwartzkoppen primise documentele enumerate în această listă încă mai înainte ca „borderoul” să ajungă la ambasada germană. Dar de ce a fost nevoie ca borderoul să fie adus acolo ? Desigur, nu pentru ca el să ajungă în mîinile atașatului militar german. Și, de altfel, după cum știm din mărturisirea ulterioară a colonelului german, într-adevăr nu a ajuns la el. Trebuie să subliniem îndeosebi faptul că borderoul a fost adus la ambasadă de îndată ce Schwartzkop-

pen a plecat la Berlin (atașatul german a plecat la 24 septembrie și s-a înapoiat abia la 9 octombrie 1894). În momentul sosirii lui Schwartzkoppen înapoi la Paris, „borderoul” se afla deja în mîinile lui Henry. Spre deosebire de alte documente aduse de madame Bastian, „borderoul” nu era rupt în bucăți, și nici măcar mototolit. Este limpede că el nu fusese în coșul pentru hîrtii, de unde își strîngea „recolta” madame Bastian.

Se naște inevitabil ideea că „borderoul” a fost dus de Esterhazy la ambasada germană nu pentru a induce în eroare serviciul de spionaj german, ci în cu totul alt scop: acela de a crea „afacerea Dreyfus”. Se poate pune întrebarea de ce au avut, în general, nevoie Henry și șefii săi să trimită „borderoul” la ambasadă, pentru ca după aceea să-l primească înapoi prin madame Bastian? Nu era mai bine să declare pur și simplu că „borderoul” a fost obținut de un agent francez de la ambasada germană — cu atît mai mult cu cît, invocîndu-se secretul de stat, nu era nevoie de loc să se prezinte dovezi judecătorilor militari. Dar pentru Henry era totuși mai bine să primească „borderoul”, după ce acesta fusese într-adevăr la ambasadă și trecuse prin mîinile d-nei Bastian. Prin aceasta se creau garanții temeinice în eventualitatea în care s-ar fi început totuși să se cerceteze efectiv de unde provine „borderoul”. Astfel apăreau noi martori „veritabili”, ale căror depoziții puteau liniști temerile sau resturile de conștiință ale celor ce ezitau și ale celor ce nu voiau să-i urmeze fără rezervă, nebu-nește, pe generalii complotiști.

Așadar, Esterhazy, pe lîngă funcțiile lui de spion dublu, a început totodată să fie și unul dintre organizatorii „afacerii Dreyfus”. În urma acestui cumul a și apărut confuzia care a împiedicat pînă astăzi înțelegerea multor lucruri în ceea ce privește rădăcinile acestei „afaceri”. Antidreyfusarzii la început au negat pur și simplu rolul de spion al lui Esterhazy, iar apoi, disculpîndu-și idolul, au început să sugereze că el fusese un dublu agent, dar că despre aceasta nu trebuia vorbit, în numele „intereselor naționale”. Dreyfusarzii au văzut în toate acestea numai un truc, o încercare de a-l apăra pe trădătorul ce săvîrșise crima pentru care Dreyfus fusese condamnat fără vină. Dreyfusarzii s-au pronunțat împotriva acestei versiuni și pentru că acest lucru le permitea să nu se împotmolească încercînd să clarifice rolul jucat în organizarea „afacerii” de conducătorii marelui stat-major.

Dreyfusarzii susțineau că Esterhazy nu putea fi spion dublu, căci altfel ar fi trebuit să știe despre aceasta și Picquart, care în 1895 l-a înlocuit pe Sandherr în funcția de conducător al

secției de informații din marele stat-major. Or, Picquart fără îndoială că nu știa nimic despre însărcinarea care, chipurile, ar fi fost dată lui Esterhazy — de a furniza germanilor informații false. Dimpotrivă, primind cu ajutorul d-nei Bastian scrisoarea lui Schwartzkoppen către Esterhazy, Picquart și-a început cercetările care i-au permis să clarifice cine anume era adevăratul autor al „borderoului“. Dar tocmai pentru că Esterhazy era nu numai un agent dublu, ci și un provocator care participase la fabricarea „afacerii Dreyfus“, conspiratorii puteau să nu comunice nimic despre rolul maiorului unui om atât de puțin verificat ca Picquart. Mai mult, Henry și Lauth au încercat în mod vădit să ascundă șefului lor rolul jucat de Esterhazy. În vara anului 1896, Picquart a primit de la unul dintre agenții săi germani din Berlin știrea că un ofițer în vârstă de 45—50 de ani are legături cu Schwartzkoppen (Esterhazy avea pe atunci 49 de ani). Picquart hotărî să organizeze o întâlnire a ofițerilor săi cu agentul din Berlin. Din partea secției de informații franceze au fost trimiși la Basel în acest scop Henry și Lauth. Se înțelege că Picquart nu a obținut nici un fel de informații despre Esterhazy.

După fuga sa la Londra, Esterhazy a procedat în repetate rînduri la „demascări“. Totuși, probabil că „a pus bine“ unele documente importante, gîndindu-se să le folosească mai târziu ca mijloc de șantaj împotriva demnilor săi complici. Maiorul chiar s-a lăudat în presă că posedă astfel de documente. Dar, din anumite cauze, nu le-a publicat. După mulți ani de la moartea lui Esterhazy, în 1934, un cunoscut cercetător francez a promis că va publica o carte despre maior și va cita în ea documentele care fuseseră ascunse. Dar această carte nu a văzut lumina tiparului...

Chiar și după demascarea lui Henry și Esterhazy, generalii au continuat să afirme că sînt convinși, ca și mai înainte, de vinovăția lui Dreyfus, dar că, în numele „intereselor naționale“, nu pot divulga conținutul documentelor ultrasecrete pe care se întemeiază convingerea lor. Cu acest prilej, argumentul principal al generalilor care pretindeau să fie crezuți pe cuvînt era acela că ei înșiși au descoperit falsurile ticluite în cadrul Ministerului de Război. Cu alte cuvinte, recunoașterea abuzurilor devenite larg cunoscute și care puteau fi supuse analizei s-a transformat în „dovada“ autenticității falsurilor pe care conspiratorii refuzau să le demonstreze, sub pretextul păstrării secretului de stat. Se poate stabili destul de exact cînd a început să fie aplicată această nouă tactică: în iulie 1898. Încă la 7 iulie 1898, ministrul de război Cavaignac a susținut în mod

oficial în parlament vechile falsuri, iar după o lună și jumătate a urmat scena „dării în vileag“ a lui Henry, jucată în cabinetul aceluiași Cavaignac.

Schimbarea tacticii generalilor a fost impusă de o întreagă serie de împrejurări ca, de pildă, faptul că falsurile pe care le deținea Esterhazy au ajuns în fața anchetatorului „civil“, că guvernul italian a hotărât să demaște oficial falsul atribuit lui Panizzardi și că puteau urma lămuriri extrem de neplăcute din partea lui Schwartzkoppen. Lunile precedente abundaseră în încercări de a-i reduce la tăcere prin amenințări pe martorii incomozi. Încă în toamna anului 1897 Lemerrier-Picard (aceiași falsificator de documente care, patru luni mai târziu, la 3 martie 1898, a fost găsit spânzurat în camera sa) începuse să-l șantajeze pe colonelul german Schwartzkoppen cu ajutorul unor scrisori false. Mai târziu s-a încercat să se obțină același lucru amenințându-l pe atașatul german cu publicarea unor scrisori către amanta lui, care îi fuseseră furate din buzunarul paltonului. Încercări asemănătoare au fost făcute și cu Panizzardi, înainte de plecarea lui din Paris, dar tot fără rezultat. Este adevărat că Schwartzkoppen a rămas mut — guvernul german era vădit interesat ca în Franța să continue lupta îndârjită în jurul „afacerii Dreyfus“ — dar pericolul demascării plana în permanență asupra capetelor conspiratorilor. Și generalii au preferat să se descotorosească de trei dintre cei mai compromițători agenți ai lor. Au hotărât să-i sacrifice pe Henry, Esterhazy și du Paty de Clam.

Cavaignac, pe care Esterhazy, furios, nu-l mai numea altfel decât „măgar“ și „paiață“, s-a ocupat personal de îndeplinirea noului plan. Ca executant nemijlocit a fost ales un oarecare căpitan Cuignet, care a dat dovadă cu acest prilej de multă abilitate și nerușinare, camuflate sub masca sincerității și a onestității. Merită să adăugăm că soarta ulterioară a lui Cuignet se deosebește prea puțin de aceea a predecesorilor săi — Esterhazy, Henry și du Paty de Clam. El a avansat doar pînă la gradul de comandant de batalion, și a și fost pus în retragere. Cu alte cuvinte, „maurul își făcuse datoria“. Dar în 1898, Cuignet se afla în culmea favorii conspiratorilor, și tocmai lui i s-a încredințat sarcina de a înscena „demascarea“ lui Henry.

Potrivit versiunii oficiale, Cavaignac i-a dat lui Cuignet dispoziția de a verifica încă o dată materialele referitoare la „afacerea Dreyfus“, și căpitanul, privind întîmplător la lumină documentul plăsmuit de Henry, s-a convins că era un fals alcătuit din cîteva hîrtii diferite. Toată această poveste poartă

amprenta vădită a artificialului : ar fi naiv să presupui că un fals atît de grosolan a fost dat la iveală numai mulțumită unei întâmplări fericite, deși înainte de aceasta se aflase mult timp în mîinile unor specialiști destul de experimentați și calificați. Este limpede că falsul a fost „demascăt” atunci cînd acest lucru a fost necesar conspiratorilor. Cuignet a făcut „descoperirea” sa la 13 august 1898, pe cînd Henry se afla în concediu. Din anumite motive au mai fost lăsate să treacă două săptămîni, pînă la 30 august — oficial pentru strîngerea de probe suplimentare. Numai după aceasta Henry a fost reținut și adus să fie interogat, dar nu la guvernatorul militar al Parisului, așa cum cereau regulile, ci în cabinetul lui Cavaignac. (Poate pentru un mai mare efect teatral, pe care ministrul căuta să-l folosească în vederea creșterii prestigiului său.) După „mărturisire”, Henry a fost trimis la Mont-Valérien, și nu la închisoarea militară — din nou o neînțeleasă abatere de la procedura obișnuită. Pînă și relatarea interogării lui Henry a fost făcută în spiritul „beletristicii” de proastă calitate. Fără îndoială că acest interogatoriu a decurs cu totul altfel decît a fost relatat ulterior de Cavaignac și complicitii săi.

După toate probabilitățile, darea de seamă privind împrejurările legate de detențiunea lui Henry și de sinuciderea care a urmat a fost de asemenea temeinic „prelucrată” de conspiratori. După cum s-a anunțat, Henry scrisese trei scrisori. Una — generalului Gonse, cu rugămintea de a-l vizita la închisoare. Scrisoarea a fost terminată de față cu martori și nu a putut fi ascunsă. Celelalte două — soției. Prima din ele, scrisă la scurt timp după sosirea la închisoare, conține niște cuvinte cam de neînțeles : „Văd că toți, afară de tine, s-au dezis de mine, și totuși tu știi în al cui interes am acționat”.

Mai târziu, d-na Henry, vădit inspirată de altcineva, a explicat că defunctul ei soț avea în vedere „interesele Franței”, ceea ce nu sună prea convingător. Probabil că Henry ar fi scris de-a dreptul că a acționat în numele „intereselor naționale” dacă ar fi vrut să spună aceasta și nu alt lucru, pe care văduva sa preferă să-l treacă sub tăcere. Desigur, aceste cuvinte ale lui Henry (deși permiteau o interpretare „convenabilă”) nu puteau să placă conspiratorilor. Dar în aceeași scrisoare Henry a susținut că falsul era doar „copie” unui document autentic. De aceea păstrarea scrisorii a devenit, pînă la urmă, avantajoasă pentru organizatorii „afacerii”.

Din cea de-a doua scrisoare către soție, scrisă de Henry a doua zi, cu puțin înaintea sinuciderii, s-a păstrat numai începutul. Acest fragment conține cîteva fraze scrise de un om

aflat într-o stare de extremă surescitare, vecină cu nebunia. Fragmentul întărea versiunea oficială cu privire la sinucidere, și păstrarea lui corespundea, fără doar și poate, intereselor susținătorilor acestei versiuni. Să nu fi rămas oare de la Henry și alte hîrtii — mai puțin avantajoase pentru conspiratori ? Cunoscînd „metodele de lucru“ ale șefilor lui Henry, putem să nu ne îndoim că ei nu ar fi ezitat să distrugă materialele „incomode“ dacă ar fi existat.

Este interesant că, după arestare, Henry era literalmente obsedat de gîndul că a fost sacrificat cu bună știință de complicități săi în vederea propriei lor salvări. În drum spre închisoare, el i-a spus colonelului Ferry, care îl însoțea : „Ce păcat că a trebuit să lucrez împreună cu oameni atît de nemernici ! Ei sînt cauza nenorocirii mele !“ Cine sînt acești „oameni nemernici“ ? Generalul Zurlinden s-a grăbit să explice cu amabilitate în declarațiile sale că era vorba probabil de Picquart și de avocatul său, Leblois. Generalul Roger, șeful de cabinet al lui Cavaignac, a susținut că Henry, după toate probabilitățile, se gîdea la Picquart și la du Paty de Clam sau, poate, și la Esterhazy. Dar aceste explicații sînt cam trase de păr, mai cu seamă dacă confruntăm cuvintele lui Henry cu o frază scrisă de el curînd după aceea, în prima scrisoare către soția sa : „Tu știi în al cui interes am acționat“.

Antidreyfusarii au reușit s-o determine pe văduva lui Henry să facă declarații pe care i le-au compus ei. Poate că ea simpatiza cu conspiratorii. În afară de aceasta, să nu uităm că s-a organizat strîngerea de bani pentru ajutorarea familiei lui Henry, ceea ce constituie de asemenea un „argument“ foarte serios. Patruzeci de ani mai tîrziu, un istoric s-a adresat d-nei Henry, cerîndu-i să dea anumite amănunte ce-i erau cunoscute cu privire la „afacerea Dreyfus“. Ea a refuzat, dar a făcut și o aluzie străvezie, spunînd că documentele de care dispun anchetatorii nu le îngăduie să reconstituie pe deplin istoria din culise a „afacerii“.

Hotărîrea de a-l „sacrifica“ pe Henry era, probabil, departe de a fi unanimă. Unii dintre generali au început să se gîndească că în curînd s-ar putea să le vină și lor rîndul. Generalul Pellieux, în scrisoarea sa de demisie, își acuza șefii, „care l-au silit să acționeze pe baza unor falsuri“. Cuignet, dimpotrivă, acționînd ca purtător de cuvînt al principalilor conducători ai complotului, s-a încumetat ca, nesocotind toate uzanțele în materie de respect față de gradele superioare, să-l critice chiar pe generalul Gonse pentru trăgănarea care l-a împiedicat să demaște falsul lui Henry. (Cercurile militare nu i-au putut ierta lui

Cuignet această critică, ceea ce a și constituit, probabil, una din cauzele curmării carierei lui.)

Pe scurt, în istoria „afacerii Dreyfus“, deși esența ei politică este absolut limpede, rămân multe puncte tenebroase. Rămîne deschisă problema identității lui „X“ și chiar a existenței acestui „X“. Mai sînt încă pagini enigmatice ale „afacerii Dreyfus“ care așteaptă să fie descifrate.

În Orientul Apropiat și Îndepărtat

În decursul secolului al XIX-lea, țările Orientului au devenit din ce în ce mai mult o arenă a războiului secret. Spionajul englez a început să acorde o atenție neslăbită Orientului Mijlociu și Apropiat. În cel de-al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, în Afganistan, Fergana, Kokand, Hiva, Buhara au fost trimiși, rînd pe rînd, diferiți agenți ai Companiei Indiilor de Est. Unii dintre ei au pierit (Murkfort, apoi A. Connolly și Stoddor la Buhara), dar alții au continuat cu stăruință activitatea de spionaj. Un rol însemnat în această privință l-a jucat călătoria locotenentului Alexander Burns în Afganistan, întreprinsă în 1836. Dar încercările lui de a stabili influența engleză au fost zădărnice de activitatea ofițerului rus Vitkevici, trimis în Afganistan în 1837 în scopul unirii feudalilor afgani pentru contracararea ofensivei englezilor.

Vitkevici călătorea îmbrăcat ca un negustor hivan. Agentul rus a reușit să încheie un tratat cu o serie de mari conducători feudali afgani. După sosirea la Petersburg în mai 1839, Vitkevici a fost decorat. S-a emis ordinul prin care era trecut în rîndurile gărzii. În fața lui Vitkevici se deschideau perspectivele unei cariere rapide — cînd, deodată, la o săptămînă după sosirea în capitală, fără cauze aparente, și-a pus capăt zilelor într-o cameră de hotel. Într-un bilețel lăsat înainte de a muri, el menționa că arsesese toate hîrțile diplomatice de valoare aflate asupra sa. S-a iscat încă de pe atunci bănuiala că „sinuciderea“ putea să fi fost înscenată de persoane care voiau să pună mîna pe hîrțile lui Vitkevici. Tocmai în acea vreme

englezii începuseră războiul împotriva Afganistanului, și aceste hîrții căpătaseră pentru ei o deosebită valoare.

Înfrîngerea suferită de trupele engleze în Afganistan a dus nu la curmarea, ci, dimpotrivă, la o și mai mare intensificare a activității agenturii engleze, care pregătea noi expediții agresive împotriva afganilor ce luptau pentru independență. Spionii britanici au acționat și în Asia Centrală, în deceniile cînd aceasta a fost ocupată de trupele țariste (în deceniile 7—9 ale secolului trecut). În timpul bătăliilor, ofițerii englezi au acționat în calitate de consilieri militari ai detașamentelor care căutau să oprească înaintarea armatei țariste.

De la sfîrșitul secolului al XIX-lea, serviciul de spionaj a devenit o armă activă în lupta pentru concesiuni, pentru surse de materii prime și forță de muncă ieftină în regiunile unde, din diferite cauze (în primul rînd din cauza rivalității dintre marile puteri capitaliste), nu se putea recurge la metodele de cîmpire militară directă. Astfel, puțin cunoscutul agent englez D'Arcy, învingîndu-și toți concurenții, inclusiv pe cei americani, a obținut de la șahul Iranului dreptul de a extrage petrol în condiții de monopol pe aproape întreg teritoriul Iranului. Secretul succesului lui D'Arcy constă în faptul că acesta a acționat ca agent al puternicelor forțe financiare din Anglia, precum și al Amiralității britanice, care căuta să pună anticipat sub controlul său zăcămintele de petrol, combustibil care a început curînd să înlătorească cărbunele pe vasele flotei militare maritime. Pe baza concesiunii lui D'Arcy a fost creată Compania petrolieră anglo-iraniană, care în decursul istoriei sale de mai bine de o jumătate de secol a adus venituri fabuloase capitaliștilor englezi.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, în războiul secret din Orient, la care participaseră pînă atunci principalele state europene și S.U.A., a intrat și Japonia, a cărei putere crescuse rapid.

Pregătindu-se de luptă împotriva adversarilor săi virtuali și în primul rînd împotriva Chinei și a Rusiei, cercurile diriguitoare japoneze și-au îndreptat atenția îndeosebi asupra dezvoltării serviciului de spionaj. În interiorul Japoniei, sistemul spionajului poliției secrete se practica încă din evul mediu și pe o scară inimaginabilă pentru țările Europei.

La sfîrșitul celui de-al 9-lea deceniu al secolului al XIX-lea, Japonia se afla deja la două decenii după revoluția Meiji, care avusese loc în 1868 și marcase începutul acțiunii de creare a unei industrii proprii și de reconstrucție după modelul țărilor burgheze înaintate ale Europei.

Pășind pe calea unei largi dezvoltări a serviciului de spionaj, japonezii au trimis o misiune specială pentru a primi îndrumări de la Stieber, după cum în calitate de instructori militari au luat ofițeri din armata prusiană, considerată ca neîntrecută după succesele obținute de ea în războiul din 1870—1871. În selecționarea cadrelor pentru organizațiile lor de spionaj, autoritățile japoneze mizau pe sentimentul patriotismului, al cărui criteriu era considerat a fi supunerea oarbă și hotărârea de a-și da viața pentru „divinul mikado“.

O trăsătură interesantă a spionajului japonez de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea era faptul că de el se ocupau nu numai organele de stat — departamentul armatei și cel al marinei — ci și „societăți patriotice“ particulare, create și finanțate de moșieri și de burghezi bogați. Un rol deosebit de important l-a jucat „Asociația oceanului negru“, creată la sfârșitul deceniului al 9-lea. Agenții acestei asociații, sub înfățișarea unor negustori de mărunțișuri, frizeri, meșteșugari sau servitori, erau strecurați în China de nord, în Coreea, în Manciuria și mai cu seamă în regiunile ocupate de trupele Rusiei țariste — în fortăreața Port-Arthur, în orașul Dairen, în sate și orașe unde se construiau puncte fortificate sau unde erau încartiruite unități militare. Rezidenții — ofițeri ai marelui stat-major japonez — apăreau adesea în postura de patroni ai unor case de toleranță sau taverne de opiu, de fotografi, prăvăliași și, adesea, de vânzători, bucătari, fochiști sau stewarzi pe vapoare. Rezidenții erau conducătorii unor mici grupuri de spioni, din care făceau parte chinezi și coreeni — aceștia erau recrutați dintre oamenii săraci, gata să facă orice muncă grea și primejdioasă în schimbul unei remunerații derizorii, dar care adesea le salva familiile de amenințarea morții prin foame. Serviciul de spionaj japonez stimula inițiativa și independența de acțiune a rezidenților săi, care formau coloana vertebrală a întregii organizații. Agenții angajați de rezidenți le erau întru totul subordonați.

Japonezii profitau pe scară largă de neglijența, de incompetența sau pur și simplu de corupția care îi caracteriza pe mulți ofițeri țariști.

Cînd, în ianuarie 1904, Japonia, fără declarație de război, a atacat escadra rusă care staționa la Port-Arthur, întreaga arenă a viitoarelor operații militare era împînzită de japonezi cu o rețea deasă de spionaj. Peste tot unde înaintau trupele japoneze, ele găseau oameni de-ai lor, care cunoșteau topografia și condițiile locale. Dar o însemnătate și mai mare aveau, firește, grupurile de spioni plasate în spatele liniilor rusești.

Fiecare spion permanent era deservit de trei sau patru

curieri, prin care acesta trimitea sistematic informații comandamentului japonez. Curierii erau negustori ambulanți și culi, de regulă analfabeți și adeseori în totală necunoștință a semnificației activității lor. Ar fi fost foarte greu să-i descopere cineva pe acești curieri în mulțimea fără număr a hamalilor, argaților, cerșetorilor și vagabonzilor de care erau pline orașele și drumurile Manciuriei.

Pentru transmiterea rapoartelor se utilizau numeroase ter-tipuri și șiretlicuri. Rapoartele erau ascunse în tălpile încălțărilor, strecurate în tivurile veșmintelor sau împletite în cozile chinezilor; uneori erau vîrîte în interiorul dinților de aur, alteori băgate în căruțe încărcate cu obiecte casnice.

Încă la jumătatea secolului al XIX-lea, guvernul țarist încercase să introducă ortodoxismul în Japonia, sperînd ca astfel să-și creeze un sprijin. Autoritățile japoneze nu numai că n-au împiedicat activitatea misiunii ortodoxe ruse, ci, dimpotrivă, au încurajat-o în fel și chip. Explicația era foarte simplă: un mare număr din cei convertiți erau spioni japonezi care hotărîseră să învețe astfel limba rusă și să-și creeze legături cu Rusia. Pînă și ghidul de conversații ruso-japonez, editat de misiunea ortodoxă, era plin de întrebări cu cel mai vădit caracter de spionaj: „Unde sînt trupele ruse?“, „Ce efective au?“, „Există cavalerie?“ Era un adevărat manual pentru spioni. Cît despre dicționarele japono-ruse apărute în Rusia, nu fără participarea serviciului de spionaj japonez, acestea dădeau, dimpotrivă, traduceri greșite ale multor noțiuni avînd legătură cu problemele militare.

Spionajul japonez a luat o mare amploare la Port-Arthur atunci cînd orașul a fost asediat de armata japoneză. Generalul Stessel, comandantul sectorului fortificat Port-Arthur, adjutan-tul său, generalul-locotenent Fok și alți înalți funcționari țariști au devenit de fapt agenți japonezi. Ei au sabotat în fel și chip apărarea fortăreței Port-Arthur, asediată de japonezi, au interzis trimiterea de întăriri unităților aflate în luptă, i-au expus pe soldați focului artileriei japoneze. Stessel și Fok provocau deliberat fricțiuni între unitățile terestre și flotă, susțineau fațiș că predarea fortăreței în mîinile japonezilor este inevitabilă, lucru care, în ultimă instanță, le-a și reușit. Din cauza trădării lor, miile de soldați și matrozi, precum și comandanți atît de talentați și cinstiți ca amiralul Makarov și generalul Kondratenko au fost lipsiți de posibilitatea de a salva Port-Arthur-ul, pe care l-au apărut de dușmani cu un eroism fără precedent.

Dar spionajul japonez nu se limita la regiunea Extremului Orient. Spionii japonezi desfășurau o vie activitate și în Rusia europeană. Astfel, de pildă, ofițerul japonez de marină Yasu-

nosuke Yamamoto a lucrat multă vreme ca bucătar la Odesa, strângând informații despre flota rusă din Marea Neagră. Colonelul Akashi, atașat militar japonez (din 1900) în Franța, în Rusia și în alte țări, a încheiat o înțelegere cu naționaliștii burghezi polonezi (Pilsudski ș. a.) și a căutat să-și recruteze agenți printre fruntașii naționaliști din Kazan, Caucaz și Asia Centrală ; de asemenea, a dus tratative cu Azef, conducătorul „Organizației de luptă” a partidului socialist-revoluționar, și cu faimosul popă Gapon, care, de altfel, era în același timp și în serviciul oltranei țariste.

În septembrie 1904 au fost arestați la Petersburg japonezii Konzo Kamakura și Seiko Akiohshi, slujbași mărunți ai unei companii navale rusești. Cei doi japonezi trecuseră la religia ortodoxă, iar unul din ei, Kamakura, chiar în ziua când a fost arestat, trebuia să se cunune cu logodnica sa, o rusoaică. Abia după arestare a ieșit la iveală că sub masca de mici slujbași se ascundeau ofițeri de marină japonezi care strângeau informații despre flota rusă din Marea Baltică.

După cum se știe, în timpul războiului escadra baltică, comandată de amiralul Rojdestvenski, a fost trimisă de către guvernul țarist în Extremul Orient pentru a lupta împotriva flotei japoneze. Aceasta a fost o aventură criminală a autocrației, care încerca să găsească o scăpare din dificultățile în care se afla, după ce ieșise la iveală totala lipsă de pregătire a Rusiei țariste pentru războiul din Extremul Orient. Marinarii ruși au fost trimiși la moarte sigură. În dezastrul escadrei amiralului Rojdestvenski, un rol important l-a jucat serviciul secret japonez. De-a lungul întregului drum, de multe mii de kilometri, care se întindea de la Kronstadt pînă în Extremul Orient, de la țărmurile nordice ale Danemarcei pînă în Marea Chinei de Sud, escadra a fost urmărită cu atenție de agenți japonezi, care transmiteau regulat la Tokio toate informațiile necesare.

Succesele spionajului japonez se explică în primul rînd prin totala nepăsare și incapacitate a autorităților țariste. Dar, deși spionii japonezi au cheltuit pentru strîngerea de informații, numai în anii propriu-ziși ai războiului, uriașa sumă de 120 000.000 de yeni-aur, acționînd în condiții excepțional de favorabile, ei au suferit totuși o serie de eșecuri serioase. Astfel, în primele luni ale războiului, japonezii au apreciat în permanență la dublu efectivele trupelor ruse aflate în Extremul Orient. În ianuarie 1904, după calculele japonezilor, rușii aveau 120 000 de oameni, dar în realitate erau numai 60 000 ; în luna iulie a aceluiași an cifra raportată era de 300 000, față de

efectivul real de 150 000. Această enormă eroare a împiedicat armata japoneză să-și folosească în mod eficient superioritatea numerică și a redus ritmul ofensivei ei.

Război înainte de război

Primul război mondial a fost precedat de o îndelungată pregătire, inclusiv sub forma războiului secret.

Serviciul de spionaj german a căutat să plaseze o agentură de masă în sectoarele de frontieră ale viitorilor săi adversari și probabil că era singurul dintre serviciile similare ale statelor europene care a făcut acest lucru. Departamentele răsăritene ale Franței și guberniile vestice ale Rusiei au fost împânzite cu rezidenți germani. De asemenea, serviciul de spionaj german — unicul se pare și în această privință — a alcătuit o vastă cartotecă („cartea neagră”), cuprinzând zeci de mii de nume ale unor locuitori din alte țări care puteau fi recrutați în rețea. Fiecare persoană inclusă în „cartea neagră” avea câte o fișă, în care se menționau : averea, situația în serviciu și cea familială a persoanei în cauză, înclinațiile, slăbiciunile și viciile sale ascunse. Pe baza acestor informații, cu prilejul recrutării se putea recurge în unele cazuri la amenințări, în altele la corupție, iar în altele la mistificări.

Marele stat-major al Austro-Ungariei, aliata Germaniei, acționa pe o scară mai redusă, dar și el a trimis în regiunile sud-vestice ale Rusiei un mare număr de agenți. Una din formele activității sale era, bunăoară, alcătuirea unor hărți amănunțite ale presupusului teatru de operații militare de pe teritoriul rus. Agenții se dădeau drept practicanți ai școlilor austriece de silvicultură și întocmeau, de fapt în mod gratuit, planurile domeniilor moșierilor ruși. Numai arestarea întâmplătoare, în 1907, a unuia dintre acești „practicanți” a deschis ochii autorităților rusești asupra activității spionajului austriac. Iar trimiterea de spioni în calitate de șoferi la mașinile firmelor austriece a fost dată la iveală abia după izbucnirea războiului.

Profitând de înapoierea tehnică a Rusiei țariste și de predominarea capitalului străin, serviciul de spionaj german a reușit să-și plaseze mulți oameni în uzinele și pe șantierul naval

rusești care aveau o importanță deosebit de mare pentru apărare. Astfel, șantierul naval „Putilov“ din Petersburg se afla sub controlul firmei germane „Blohm & Voss“. În Belgia, firmele germane Krupp, Meissel ș.a., încheind contracte de antrepriză la prețuri scăzute, au efectuat o mare parte a lucrărilor rutiere din sectoarele Liège și Namur. Faptul explică în mare măsură relativa ușurință cu care trupele germane au reușit în 1914 să cucerească aceste fortărețe belgiene. Armata germană înainta cu o viteză de 25 km pe zi. În douăzeci de zile de deplasare prin Belgia, germanii au trimis 3 120 000 de oameni; pentru transportul lor a fost nevoie de 11 000 de trenuri. Iără îndelungata activitate de pregătire a serviciului de spionaj german, organizarea unui astfel de transport ar fi fost cu neputință.

Agenții germani se împărțeau în două categorii principale. Prima o constituiau conducătorii, selecționați cu grijă din cercurile superioare ale iuncherilor și burgheziei germane; unii dintre ei erau numiți personal de către kaiser. Ceilalți formau masa principală a agenturii germane, despre care am vorbit. Comparativ cu sistemul lui Stieber, inovația consta în larga utilizare a firmelor comerciale în scopuri de spionaj. O parte a acestor firme erau pur și simplu filiale camuflate ale serviciului de spionaj german, fiind subvenționate anume din fondurile secrete. Erau chiar câteva firme de spionaj astfel camuflate, care aveau reprezentanțe în multe țări. Dintre ele făcea parte, bunăoară, „Asociația funcționarilor de hoteluri“, care număra 20 000 de membri, două treimi dintre aceștia fiind germani. Organizația putea funcționa în condiții bune, deoarece membrii „Asociației“ de obicei primeau o retribuție dublă — ca funcționari ai hotelurilor și ca spioni. Sarcina lor era să tragă cu urechea la discuțiile din hoteluri, acestea fiind, firește, locuri unde se comentau știrile. Ei strângeau informații atât despre situația internă a țării respective cât și despre problemele internaționale.

Un alt mare grup al spionilor germani îl alcătuiau bonele și guvernantele germane, care pe atunci erau „la modă“ în casele bogate dintr-o serie de țări europene. Este interesant, după cum au arătat cercetările, că numărul guvernantelor germane creștea rapid pe măsură ce se apropiau locurile de amplasare a principalelor baze, tabere și a altor obiective avînd o însemnătate militară.

În secolul al XX-lea serviciul de spionaj german continua să fie considerat fără egal în Europa. Dar conducătorii săi nu mai erau de aceeași talie cu Stieber, după cum nici politicienii

mediocri care s-au succedat în funcția de cancelar al Germaniei n-au fost decît niște epigoni ai lui Bismarck. Noilor căpetenii ale spionajului german le lipsea abilitatea și suplețea, calități în care excelsa bătrînul copoi. Regulile stabilite de Stieber au degenerat în șabloane, aplicate fără imaginație, fără pic de inventivitate și — ceea ce era mai grav — adesea fără a se ține seama de condițiile existente. Pînă și cel mai important „principiu“ al lui Stieber — proporția de masă a spionajului — a devenit în unele cazuri o sursă de eșecuri. La Stieber, știrile mărunte comunicate de agenții lui — care se aflau, fiecare din ei, departe de sursa principală de informații — își găseau locul ca niște elemente mici, dar necesare, dintr-un mozaic, ca niște particule al căror ansamblu crea un tablou general de o mare precizie.

Acum însă aceste știri mărunte se adunau într-un noian de informații fără valoare, care adesea nu puteau fi verificate și din care puteau să lipsească tocmai cele mai importante verigi. Toate acestea creau numai o iluzie a informării, paralizînd implicit tendințele de a îmbunătăți activitatea respectivă. Eforturile și mijloacele cheltuite pentru obținerea unei mase de informații nu tocmai necesare abăteau atenția de la încercările de a obține date în problemele principale și hotărîtoare. Ulterior, Basil Thompson, șeful serviciului de contraspionaj englez, a socotit că germanii ar fi putut, cu jumătate din fondurile cheltuite, să cumpere în fiecare țară cîteva persoane care să aibă acces la documentele cu adevărat importante. Șabloanele predominau și în tehnica propriu-zisă, în organizarea și în metodele de lucru ale rețelei de spionaj, care deveniseră cunoscute de toată lumea încă de pe vremea lui Stieber. Pentru toate acestea, serviciul de spionaj german a trebuit să plătească printr-un crunt eșec, suferit în momentul cel mai hotărîtor — la începutul primului război mondial.

Creîndu-și agentura de masă, serviciul de spionaj german s-a călăuzit, probabil, după regula pe care unii glumeți o atribuiau marelui stat-major german: „Nu există deșeuri, ci doar rezerve“. Dar nemții au încercat, totodată, să folosească un mic număr de spioni de mîna întâi, instruiți în mod special, care erau capabili să obțină accesul la cele mai importante secrete de stat.

Dintre acești agenți făcea parte spionul care se ascundea sub pseudonimul Karl Graves (fără a mai vorbi de alte nume false ale sale). El este autorul unor cunoscute memorii, publicate la începutul primului război mondial. Din păcate, nu știm în ce măsură se poate da crezare acestor memorii. Graves afirma că

provenea dintr-o familie nobilă și că, în urma unor intrigi, a fost depozat de drepturile sale la avere și la o situație înaltă în societate. K. Graves nu era german, dar a ajuns în rețeaua serviciului secret german în Transvaal. După absolvirea universității a dus o viață aventuroasă și a locuit în Transvaal, unde era medic militar. În timpul războiului anglo-bur, la spital a fost adus unul dintre numeroșii ofițeri străini care luptaseră de partea burilor : maiorul Von Reitzenstein. Acesta îi propuse lui Graves să devină agent secret al serviciului de spionaj german.

După războiul anglo-bur, sosind la Berlin, Graves a fost primit în serviciul de informații al marinei. El a urmat un curs de cinci luni, unde se predau topografia, trigonometria, construcțiile navale, desenul și alte materii. Sub îndrumarea căpitanului Steffens, Graves a studiat toate tipurile de nave de război, submarine, armament naval, proiectile, torpile și mine. El putea distinge de la mare distanță, după siluetă, navele de război ale diferitelor state.

Graves află că spionajul german se împărțea în trei sectoare principale : serviciile de informații ale armatei, flotei și Ministerului Afacerilor Externe. Berlinul nu făcea economie la cheltuieli atunci când se efectuau misiuni extraordinare. În timpul unei misiuni de spionaj care a durat paisprezece zile, Graves a cheltuit 20 000 de mărci. Pentru fiecare sarcină îndeplinită cu succes, el primea câte 30 000 de mărci peste retribuția obișnuită, care era și ea destul de însemnată. A treia parte din bani însă nu era achitată în numerar, ci se depunea în contul agentului. În felul acesta se urmărea să i se asigure „loialitatea” în caz de arestare.

Gama misiunilor încredințate lui Graves în răstimp de mai bine de zece ani, cât a făcut parte din serviciul de spionaj, a fost foarte largă. Corupând un rajah indian care locuia la Singapore, a obținut, prin intermediul lui, informații de la funcționari despre această mare bază militară engleză din Extremul Orient și a sosit la Port-Arthur cu șase săptămâni înainte de izbucnirea războiului ruso-japonez (germanii voiau să afle posibilitățile fortăreței de a rezista iminentului atac din partea Japoniei, care nu era un secret pentru Berlin).

După îndeplinirea unui număr de misiuni, Graves a fost pus la dispoziția Ministerului Afacerilor Externe. El a primit însărcinarea de a stabili care dintre oamenii politici turci se aflau în slujba Franței și a Rusiei. Graves a îndeplinit această misiune împrietenindu-se cu o dansatoare de cabaret, franțuzoaica Cécile Coursan. Ea era prietenă cu domnișoara Balniaux, amanta

unui influent consilier pe lângă marele vizir. Cécile Coursan dădu curînd cărțile pe față, propunîndu-i lui Graves să intre în serviciul de spionaj francez. Dansatoarea îl transformă chiar pe noul său amic într-o „cutie de scrisori“ pentru corespondența ei de spionaj. Se înțelege că Graves transmitea scrisorile la Berlin, în Wilhelmstrasse, unde se afla Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei.

Lui Graves i s-au încredințat cele mai diferite însărcinări — de la transmiterea unui ordin secret al lui Wilhelm al II-lea către căpitanul crucișătorului „Pantera“ aflat în Maroc (pe vremea faimosului salt al „Panterei“ din 1911, care era cît pe ce să provoace izbucnirea războiului mondial), și pînă la organizarea întîlnirii secrete a oamenilor de stat ai Germaniei, Austro-Ungariei și Marii Britanii pentru a duce tratative privitoare la posibilitatea neutralității britanice în războiul european ce urma să aibă loc.

Graves fu prins în flagrant delict și arestat în Anglia. Dar tribunalul îl condamnă numai la un an și jumătate închisoare în loc de șapte ani cum s-ar fi cuvenit după lege. Serviciul de spionaj englez hotărîse să-l atragă de partea lui pe Graves, care nu avea nimic împotriva schimbării stăpînului. S-a înscenat evadarea lui Graves din închisoare, și, după puțin timp, el a început să lucreze ca spion englez. Graves reuși să-l cumpere pe paznicul compartimentului de bagaje al vasului german „Kaiser Wilhelm II“, care se îndrepta spre New York și, deschizînd cufărul curierului guvernamental german Schmidt, copie importante documente diplomatice — instrucțiunile către delegații germani care urmau să se întîlnească în secret cu reprezentanții japonezi la hotelul „Astor“ din New York.

În Anglia acționa unul din conducătorii spionajului german, căpitanul Steinhauer. Acest fost agent de poliție, autor al unei cărți publicate după război sub titlul „Spionul nr. 1 al kaiserului“, era, într-adevăr, favoritul lui Wilhelm al II-lea. În 1913, la Dover, a fost arestat un străin care fotografia instalațiile militare din acest important oraș portuar. Arestatul își exprimă cu atîta vehemență indignarea și demonstrează atît de convingător că el făcuse fotografii ca simplu turist, neavînd idee de importanța lor, încît în cele din urmă fu pus în libertate. Abia ulterior a ieșit la iveală că adresa lui din Londra, pe care o declarase autorităților, era falsă. Printr-un dublu agent din Londra, serviciul de spionaj englez a aflat că omul arestat la Dover fusese spionul german Steinhauer („Otto Gratz“). Ceva mai tîrziu, Steinhauer, deghizat, se întîlni întîmplător pe o

stradă cu Woodhall, agentul serviciului de contraspionaj, care îl urmărea. Englezul a ezitat: nu-i venea să creadă că necunoscutul bărbos este tocmai spionul german pe care-l căuta. Steinhauer reuși să se urce într-un tren și să scape definitiv din plasa pe care i-o întinseseră englezii.

În ajunul primului război mondial spionajul maritim german nu a dat rezultate eficiente în Anglia. Graves a fost arestat fără a fi reușit să afle nimic substanțial. Germanii reușiră să-l recruteze pe subofițerul englez George Charles Parrot, dar acesta se dovedî un spion lipsit de valoare. Parrot știa, de bună seamă, multe lucruri despre înzestrarea tehnică a flotei și ar fi putut furniza informații importante, dar a fost pus sub supraveghere și urmărit pas cu pas în timpul călătoriei sale la Ostende, în Belgia, unde s-a întâlnit cu patronii săi germani. În august 1912 Parrot a fost îndepărtat din flotă, dar a continuat să lucreze pentru germani. În luna noiembrie a aceluiași an spionul a fost arestat. La percheziție s-a găsit un chestionar ce-i fusese trimis din Germania. Acest chestionar nu dovedea că șefii spionajului german ar fi fost inteligenți sau cel puțin bine informați. Majoritatea informațiilor cerute s-ar fi putut obține din publicațiile oficiale britanice, ca „Naval and Military Record“, în care se comunica despre deplasările vaselor flotei militare engleze în apele teritoriale.

Despre spionajul britanic din acești ani, deocamdată nu se știe prea multe. Serviciul de spionaj englez folosea în general în Europa sisteme opuse celui utilizat de germani. În locul spionajului „de masă“ preconizat de Stieber, englezii, pe lângă activitatea de spionaj desfășurată de corpul lor diplomatic — ambasadori, atașați militari și navali, „consilieri politici“ în țările dependente —, întrețineau un efectiv de spioni relativ puțin numeros, dar care în schimb avea mari posibilități de acces la materiale secrete. La acțiuni de spionaj au participat chiar și reprezentanți ai cercurilor diriguitoare, ca Winston Churchill sau viitorul feldmareșal Wilson. Potrivit propriei sale mărturisiri, Wilson, în ajunul războiului, a cutreierat cu bicicleta întreaga Belgie. Baden-Powell, fondatorul organizației de cercetași a introdus o inovație: întocmirea de schițe ale fortificațiilor militare sub forma unor fluturi sau altor insecte.

Serviciul de spionaj englez nu punea accentul pe cantitate, ci pe calitatea informațiilor, căutînd să afle ceea ce era principal, esențial, fără a-și dispersa atenția asupra unor lucruri mărunte. Această linie, firește, nu avea un caracter întîmplător. Cercurile diriguitoare din Marea Britanie mai nutreau speranța că, la fel

ca în războaiele anterioare, vor reuși să determine alte țări să scoată castanele din foc pentru ele. Pe vremea aceea, guvernului englez încă nu-i trecea prin minte că va fi nevoit să creeze în grabă o armată de masă spre a o trimite pe frontul de vest împotriva germanilor, precum și pe alte fronturi. De aceea, pînă la un timp, „mărunțișurile“ pe care le puteau comunica mulți spioni păreau necesare mai curînd pentru aliații Marii Britanii decît pentru ea. Iar grija exagerată pentru interesele aliaților nu intra de loc în tradițiile politicii engleze.

Au fost prinse făcînd spionaj fățiș chiar și persoane oficiale. Odată, atașatul militar englez care asista la manevre în Franța a luat pe neobservate și a ascuns în buzunar o schijă dintr-un nou proiectil folosit, dar schija era încinsă. Puțin după aceea, toți cei prezenți au observat cu uimire fumul gros ce ieșea din uniforma de paradă a atașatului militar, care încearca să-și păstreze mult lăudatul sînge rece britanic.

Spionul englez D. Aston povestește cum a făcut schița fortificațiilor Bosforului. El a fost zărit de departe de o patrulă turcă. Dar pînă să ajungă soldații turci la locul unde se afla Aston, acesta... își găsise un înlocuitor în persoana tovarășului său de călătorie prin Turcia, care nu bănuia nimic. Sub un pretext oarecare, Aston se grăbi să dispară, iar „locțiitorul“ său fu înconjurat de turci și percheziționat. Firește, asupra lui nu s-a găsit nimic. După puțin timp, Aston, împreună cu alți cîțiva ofițeri, s-au apropiat de locul întîmplării și i-au arătat șefului patrulei că avusese loc o neînțelegere. Totuși, soldații turci au scotocit cu grijă locurile, în căutarea hîrtilor pe care, gîndeau ei, englezul arestat reușise să le arunce. Influența britanică în Turcia era pe atunci atît de mare, încît sultanul, aflînd despre incidentul petrecut, a poruncit ca englezii să nu fie împiedicați în nici un fel să viziteze fortificațiile. De altfel, serviciul de spionaj britanic nu disprețuia nici metodele lui Stieber, bunăoară trimiterea de spioane ca guvernante în familiile militarilor germani sus-puși.

În Germania a făcut multă vîlvă prinderea căpitanului englez Stewart în flagrant delict de spionaj. El a fost trădat de un alt spion al Angliei, un comis-voiajor german. Acesta făcuse o căsătorie avantajoasă și apoi, cuprins subit de patriotism, și-a dat în vileag patronii englezi. Kaiserul, care cocheta pe atunci cu Anglia, l-a grațiat pe Stewart. (Căpitanul a fost ucis în primele luni ale războiului.)

În decembrie 1910, la Friedrichshafen — centrul construcțiilor de dirijabile — a fost arestat, sub acuzația de spionaj,

căpitanul Lux, inginer militar francez. După proces, Lux a fost înmormântat în fortăreața Gratz din Silezia, de unde a evadat. El se strecură pe neobservate din celulă, reuși să taie cu ferăstrăul gratiile unei ferestre de pe coridor și prin această fereastră coborî pe o frînghie împletită din cearșafurile aflate în celulă. Lux a lăsat chiar și o scrisoare amabilă adresată comandantului fortăreței, în care își exprima recunoștința pentru ospitalitatea acordată. Francezul reuși să-i amăgească pe cei ce-l urmăreau și, în ciuda unei hăituieli înverșunate, să ajungă în Italia. Două zile mai târziu, Lux își făcu apariția la Paris în audiență oficială la ministrul de război.

Anii care au premers nemijlocit primului război mondial au constituit perioada unor grave crize internaționale care s-au succedat una după alta și care, nu o dată, au adus lumca în pragul unei catastrofe militare. În această atmosferă s-a intensificat foarte mult războiul serviciilor de spionaj. Activitatea cea mai intensă a desfășurat-o și aici imperialismul german, care socotea că ar fi avantajos pentru el să dezlănțuie războiul înainte de a se încheia reînarmarea armatei ruse. Dar nici serviciile de spionaj ale adversarilor Germaniei nu se lăsau cu mult mai prejos. Cercurile diriguitoare germane, încercînd să atragă populația în lupta împotriva agenților străini, au creat în țară o atmosferă de adevărată spionomanie. Exagerînd fiecare caz (real sau fals) de spionaj descoperit de contraspionajul german, presa șovină îl folosea pentru a învenina și mai mult relațiile internaționale. (O spionomanie asemănătoare, care de fapt împiedica prinderea adevăraților spioni, a cuprins în primele luni ale războiului și țările Antantei.) Procesele zgometoase intentate unor spioni au servit și ca mijloc de a determina Reichstagul să aprobe mereu noi credite de război.

Poliția secretă germană reușea, de cele mai multe ori, să-i prindă pe germanii recrutați de serviciile de spionaj străine. Un agent militar rus a corupt un copist de la statul-major al fortăreței Thorn, anume Welkerling, dar acesta nu avea acces la materialele secrete păstrate în seiful șefului statului-major. L-a ajutat o întîmplare. Șeful statului-major... distrat, uită într-o simbătă cheia pe masa de lucru. Luni, cînd ofițerul intră în cabinetul său, cheia se afla în același loc unde o lăsase. Dar șeful statului-major al fortăreței nu știa că în timpul zilei de duminică această cheie făcuse o lungă călătorie. Ea fusese la Varșovia (care pe atunci, ca și cea mai mare parte a Poloniei, făcea parte din Imperiul rus). La Varșovia, un meșter specialist

În broaște de seifuri făcuse repede o copie a acestei chei și, curînd, copistul putu să deschidă seiful în absența ofițerului statului-major. Welkerling îl deschidea sîmbăta seara și trimitea documentele secrete pentru a fi fotografiate la Varșovia. Luni dimineța, cînd ofițerii germani apăreau în clădirea statului-major, toate se aflau din nou la locul lor. După cum se vede, spionul nu trebuia nici măcar să-și sacrifice odihna duminicală. În schimb, spionii ruși de la Varșovia aveau de lucru duminica pînă peste cap. Într-o singură duminică au făcut 10 000 de fotografii.

Welkerling a fost prins abia după un an, observîndu-se că duce o viață care îi depășește veniturile. Toaletele scumpe purtate de d-na Welkerling au stîrnit suspiciuni, care au și dus la demascarea spionului, condamnat apoi la muncă silnică.

Serviciul de spionaj rus a reușit, încă în 1904, să obțină faimosul plan Schlieffen. Acesta a fost transmis francezilor, care însă îl considerară un fals. Planul prevedea încălcarea neutralității Belgiei, ceea ce ar fi provocat intervenția Angliei, iar la Berlin se ținea cu orice preț să se evite o alăturare a Angliei de Franța și Rusia.

Ulterior, serviciul de spionaj rus a reușit să obțină un document existent pe atunci numai în trei exemplare : „ordinele în caz de război“, semnate personal de kaiser. Germanii au aflat despre reușita spionilor ruși și au hotărît să modifice „ordinele“. Dar ei n-au reușit să facă acest lucru pînă la război. Iar francezii nici de data aceasta nu au crezut !

Selecționînd agenți pentru Austria, serviciul de spionaj rus și-a îndreptat atenția în mod deosebit asupra... agenților austrieci. La ce bun să se depună eforturi pentru a trimite oameni proprii în armata austriacă, de vreme ce era posibil, după cum s-a dovedit, să fie cumpărați fără prea multă dificultate ofițeri austrieci dintre cei destinați să desfășoare ulterior activitate de spionaj împotriva Rusiei ?

În decurs de mai mulți ani, statul-major austriac a trimis ofițeri anume selecționați pentru a efectua un stagiul în Rusia. Ei trebuiau să studieze țara și limba rusă. Serviciul de spionaj rus n-a ridicat nici o obiecție împotriva acestei trimiteri în Rusia a viitorilor conducători ai spionajului austriac. Acestora li s-a îngăduit, bunăoară, să locuiască la Kazan. Dar la Viena nu se știa cît de bine au reușit spionii ruși să-i deprindă pe austrieci cu beția, să-i înglodeze în datorii și apoi să-i cumpere cu anticipație...

Un toc de briceag rătăcit

Această întâmplare poate constitui subiectul unui roman polițist. E o poveste despre o scrisoare post-restant neridicată de destinatar, un toc de briceag rătăcit și pierderea unui meci de fotbal care au dus la descoperirea și darea în vileag a unei taine...

La 26 mai 1913, ziarele care apăreau în Imperiul austro-ungar au publicat două știri neavînd nici o legătură una cu alta. Prima era un comunicat al agenției telegrafice vieneze, reprodus de toate ziarele, care anunța neașteptata sinucidere a colonelului Alfred Redl, șeful statului-major al Corpului 8 de armată austro-ungar. „Talentatul ofițer, pe care-l aștepta o strălucită carieră — se spunea în comunicat —, aflîndu-se la Viena în interes de serviciu, într-un acces de demență...” Mai departe se relata despre apropiatele funeralii ale acestui ofițer, victimă a epuizării nervoase la care ajunsese după multe săptămîni de nesomn.

A doua știre era din domeniul sportului și se referea la întrecerea a două echipe de fotbal neprofesioniste din orașul Praga. Neașteptata înfrîngere suferită de echipa „Storm I” în meciul susținut în acea duminică a atras atenția numai ziarului „Prager Tageblatt”, care și-a exprimat mirarea și amărăciunea în legătură cu meciul pierdut. Dar notița despre meciul de fotbal era sortită nu numai să provoace contramandarea funeraliilor deja stabilite, ci și să dezvăluie un secret de stat pe care agenția oficială de presă căuta cu desperare să-l păstreze.

Amărăciunea cu care ziarul din Praga a scris despre înfrîngerea echipei „Storm I” nu era cîtuși de puțin ipocrită. Autorul notei — unul dintre redactorii ziarului — era totodată căpitanul acestei echipe. El socotea că meciul fusese pierdut din cauza absenței a doi jucători foarte buni și, după ce-și vărsă focul prin nota publicată, se duse după-amiază la unul din ei, Wagner, de profesie lăcătuș.

La reproșurile căpitanului echipei, Wagner n-a putut răspunde decît că el lipsise dintr-un motiv cît se poate de întemeiat. Veniseră la el acasă niște ofițeri superiori și-l duseseră într-o casă dintre cele mai bogate din Praga, aparținînd unui militar care murise la Viena în ziua aceea. În casă se aflau deja comandantul corpului de armată din Praga și alte per-

soane sus-puse, dintre care unele sosiseră, pe cît se părea, de la Viena. Toți aceștia căutau probabil un testament. Întrucît Wagner primi ordinul să spargă încuietorile tuturor sertarelor, dulapurilor și seifurilor. A fost o treabă grea, deoarece răposatului îi plăcea să-și țină hîrțile încuiate cu broaște sigure. După spargerea broaștelor, au fost ridicate numeroase hîrtii, planuri militare, fotografii, precum și o mare sumă de bani. O parte din aceste hîrtii erau scrise în rusește. Conținutul materialelor găsite i-a uluit pe ofițeri, care nici n-au încercat să-și ascundă spaima.

Mai mult Wagner nu știa, dar și cele povestite fuseseră de ajuns pentru ca în căpitanul echipei de fotbal să se trezească gazetarul. Încă nedumerit, el se întoarse la redacție, unde ochii îi căzură pe comunicatul agenției telegrafice vieneze despre sinuciderea lui Redl. Totul începea să se lămurească. Hîrțile scrise în rusește, documentele militare, percheziția urgentă efectuată în prezența comandantului corpului de armată și a ofițerilor sosiți din capitală... explicația putea fi una singură : Redl se dovedise a fi un spion al Rusiei țariste.

Desigur, nici vorbă nu putea fi să se publice toate acestea în ziar. Poliția ar fi confiscat întregul tiraj chiar mai înainte ca el să fi ieșit din tipografie, iar direcția ziarului ar fi fost expusă la amenzi și urmăriri judiciare. Dar ziariștii austrieci aveau o vastă experiență în folosirea limbajului esopic și erau neîntrecuți în a spune într-o formă alegorică tot ceea ce era interzis să apară în presă. Ei se pricepeau de minune să publice o știre prefăcîndu-se că o dezmint.

A doua zi, în „Prager Tageblatt“ a apărut o mică notă care a produs îndată o uriașă senzație : „O persoană sus-pusă — se spunea în notă — ne roagă să combatem zvonurile, răspîndite în special în cercurile militare, cu privire la colonelul Redl, șeful statului-major al corpului de armată din Praga, care, după cum s-a și anunțat, s-a sinucis la Viena în zorii zilei de duminică. Potrivit acestor zvonuri, colonelul ar fi fost învinuit că a trădat unui stat străin, și anume Rusiei, secrete militare. În realitate însă, comisia de ofițeri superiori sosită la Praga pentru a efectua o percheziție în casa colonelului decedat urmărea cu totul alt scop“.

Pînă la publicarea notei, în Austro-Ungaria fuseseră inițiați în această taină numai zece ofițeri superiori. Nu fusese pus la curent nici măcar împăratul Franz-Joseph. După apariția numărului de marți al ziarului „Prager Tageblatt“ secretul a fost cunoscut de întreaga lume, dar multe amănunte importante au

ieșit la lumină abia după prăbușirea, în 1918, a „imperiului de petice“ austro-ungar.

După cât se pare, demascarea lui Redl s-a datorat unei întâmplări. La începutul anului 1913, la poșta centrală din Viena sosise o scrisoare post-restant, expediată din orașelul Eidkunen, situat în Prusia Orientală, în apropiere de granița rusă. Cum vreme îndelungată nu s-a prezentat nimeni să ridice această scrisoare, ea a fost returnată în Germania. Deoarece expeditorul era necunoscut, scrisoarea a fost deschisă și poliția germană s-a grăbit să încunoaștințeze serviciul de spionaj al Austro-Ungariei despre conținutul ei. Cel puțin așa istorisește lucrurile, în memoriile sale, Maximilian Ronge, șeful serviciului de spionaj și contraspionaj austro-ungar. Dar, după toate probabilitățile, scrisoarea nici n-a mai fost trimisă în Germania, și întreagă această poveste a fost născocită de Ronge pentru a ascunde existența „cabinetului negru“ din Austro-Ungaria.

Indiferent pe ce cale, scrisoarea din Eidkunen a ajuns la dispoziția serviciului de contraspionaj austriac. Ea avea un conținut cu totul neașteptat : bancnote în valoare de 6 000 de coroane austriece și două adrese — una din Geneva, alta din Paris. Cele două adrese erau bine cunoscute contraspionajului austriac drept „cutii poștale“ pentru spionii din diferite țări. Fără îndoială că cele 6 000 de coroane reprezentau plata pentru o activitate de spionaj. Acest lucru era atestat nu numai de cele două adrese, ci și de faptul trimiterii unei sume atât de importante printr-o scrisoare. Era limpede că banii nu puteau fi trimiși fățiș, prin procedeul obișnuit. Dar cum să fie prins spionul, care locuia probabil în Austria și care, din cine știe ce cauză (poate fiind bolnav), nu putuse intra în posesia sumei trimise ca plată pentru serviciile sale ? Scrisoarea era adresată unui oarecare Nikon Nitzetas. După cum s-a dovedit, acesta era un nume inventat. Singurul mijloc posibil era supravegherea oficiului poștal, în speranța că spionul străin va cădea singur în cursa întinsă.

Între timp a sosit încă o scrisoare post-restant adresată, ca și prima, lui Nikon Nitzetas. În ea erau 7 000 de coroane. Apoi sosi o a treia scrisoare, dar a trecut luna aprilie, jumătatea lunii mai, și enigmaticul Nitzetas tot nu s-a prezentat să se intereseze de suma frumușică ce zăcea în cele trei scrisori post-restant (serviciul de contraspionaj înapoiase oficiului poștal și prima scrisoare). Încordarea creștea. Ghișeul poștal a fost legat printr-un fir direct cu secția de poliție aflată în apropiere. Era de ajuns ca funcționarul de la poștă să apese pe butonul unei sonerii și într-un minut sau două, care s-ar fi scurs cu îndepli-

nirea formalităților de predare a scrisorilor, agenții poliției vieneze cărora li se încredințase urmărirea acestei afaceri ar fi și ajuns lângă ghișeu. Dar zilele treceau și scrisorile continuau să zacă la poștă.

Sîmbătă 24 mai, seara tîrziu, căpitanul Ronge, șeful serviciului de contraspionaj, se îndrepta spre casă. Abia intră în casă cînd, deodată, se auzi soneria telefonului — era consilierul de stat Heyer de la direcția poliției vieneze: „Vă rog să veniți la mine la birou. S-a întîmplat ceva îngrozitor !“

Sîmbătă, în a doua jumătate a zilei, la ghișeul poștei se prezentase, în sfîrșit, un om care ceruse scrisorile ce-l așteptau de atîta vreme. Funcționarul de la poștă apăsă imediat pe butonul soneriei și încercă să-l rețină puțin pe necunoscut. Dar agenții n-au apărut — tocmai în momentul acela la poliție nu se afla nimeni în cameră. Clientul, primindu-și scrisorile, părăsi clădirea poștei. Trei agenți, sosiți cu un minut mai tîrziu, alergară în urmărirea lui. Ghinion ! Nu văzură decît cum omul care ridicase scrisorile luă un taxi și plecă. Altă mașină în apropiere nu era, astfel încît au trebuit să renunțe la urmărire. Polițiștii reușiseră doar să observe numărul mașinii. Era unicul fir rămas în mîinile lor. Au mai stat vreo 20 de minute, analizînd situația creată, cînd deodată văzură un taxi care le venea în întîmpinare. Era aceeași mașină cu care plecase necunoscutul !

Agenții se urcară în taxi și-l întrebă pe șofer încotro îl dusesse pe prietenul lor, care se urcase nu de mult din același loc. „La cafeneaua „Kaiserhof““, răspunse șoferul. Noii pasageri cerură să fie duși tot acolo. Pe drum, ei au avut timp să cerceteze cu atenție interiorul taxiului. Cu acest prilej, agenții au găsit un toc cenușiu de briceag. Nu părea o urmă prea sigură, cu atît mai mult cu cît tocul putea să fi fost uitat de oricare dintre pasagerii care luaseră taxiul înainte de persoana cu scrisorile.

La cafeneaua „Kaiserhof“ era lume multă. Deși mai înainte agenții nu putuseră vedea decît spatele necunoscutului, s-au convins de îndată că acesta nu se afla printre consumatori. Dar poate că nici nu avusese intenția să intre la „Kaiserhof“, ci pur și simplu se hotărîse, observînd că e urmărit, să schimbe taxiul. La cea mai apropiată stație de taxiuri detectivii aflară că aproximativ cu jumătate de ceas mai înainte un om ale cărui semnalmente coincideau cu aspectul general al necunoscutului luase o mașină și plecase la hotelul „Klomser“. Detectivii se îndreptară în grabă spre hotelul „Klomser“. Întrebat cine sosise la hotel cu taxiul în ultima oră, portarul n-a putut da un răspuns precis. Sosiseră mai multe persoane, cel puțin patru, prin-

tre care și colonelul Redl, care locuia în hotel. Detectivii îl rugară pe portar să întrebe cine dintre locatari pierduse tocul de briceag. Convorbirea lor fu întreruptă de apariția unui om îmbrăcat într-un costum civil de o croială elegantă. Desigur, agenții l-au recunoscut îndată pe colonel — strălucitoarea stea a marelui stat-major —, care se aflase multă vreme în fruntea serviciului de spionaj al monarhiei austro-ungare.

— Scuzați, domnule colonel, nu duminneavoastră ați pierdut acest toc de briceag? — întreabă portarul.

— Ba da, — este al meu, mulțumesc — răspunse colonelul uitându-se la toc. Dar în aceeași clipă chipul său căpătă o paloare cadaverică — își adusese aminte unde pierduse tocul. Încet, Redl aruncă o privire celor trei martori prezenți la această autodemascare, apoi ieși repede în stradă. Doi agenți îl urmară, iar al treilea alergă să telefoneze la direcția poliției, consilierului de stat Heyer. Acesta aduse lucrurile la cunoștința lui Ronge, care scrie în memoriile sale: „Aflînd că omul care mulți ani de zile făcuse parte din serviciul nostru de spionaj și care participase ca expert militar la numeroase procese ale spionilor a fost demascat ca trădător, am încremenit“.

Curînd, detectivii au adus fragmentele unor notițe rupte în grabă și aruncate de Redl. Cînd acestea au fost puse cap la cap și textul reconstituit, a dispărut și ultima îndoială. În scrisori erau indicate o serie de „cutii poștale“, care dovedeau legătura lui Redl nu numai cu Rusia, ci și cu Franța și Italia.

Așa cum scria Ronge, aflînd despre trădarea lui Redl, el și colaboratorii săi înmărmuriseră. Redl se număra printre ofițerii care făcuseră o carieră rapidă în armata austro-ungară, și întreaga sa activitate fusese legată de spionaj. El a lucrat în serviciul de informații începînd din 1900 și a introdus o serie de „inovații“, ca, bunăoară, fotografierea pe neobservate a tuturor vizitatorilor pe care-i primea în cabinetul său de lucru, și chiar imprimarea convorbirii pe un disc de fonograf. Brațele fotoliului și țigările pe care le oferea vizitatorilor erau presărate cu o pulbere specială, astfel încît orice persoană care intra în cabinetul lui Redl își lăsa — fără să-și dea seama — amprente digitale. Generalul von Giesl, șeful lui Redl, își prețuia foarte mult subalternul. Cînd Giesl a fost transferat de la Viena la Praga, unde se afla unul din principalele centre ale armatei austro-ungare, el îl luă cu sine și pe experimentatul său ofițer de informații. Pe atunci Redl ajunsese colonel. La Viena a fost înlocuit de căpitanul Ronge. La rîndul său, acesta adăugă la „inovațiile“ lui Redl o metodă foarte veche — cenzura strictă a corespondenței, care pînă atunci nu fusese

efectuată sistematic. Scopul era contraspionajul, dar chiar și cenzorilor li se spunea că sarcina lor constă în combaterea contrabandei.

Lucrătorii serviciului de spionaj austriac îl considerau pe colonelul Redl un învățător și un model. Instrucțiunile secrete denumite „sfaturi pentru descoperirea spionajului“, alcătuite de el, erau o adevărată carte de căpății pentru succesorii săi. Marele stat-major austriac nu avea secrete față de Redl. Dar aceasta însemna că nu avea secrete nici față de serviciile de spionaj inamice! Consternat, Ronge plecă să raporteze șefilor săi despre nemaipomenită descoperire.

...În această vreme, Redl rătăcea pe străzile Vienei gândindu-se probabil la situația sa și încercând să-și dea seama dacă este sau nu urmărit. Curînd, el nu mai avu nici o îndoială în această privință: agenții îl urmăreau pas cu pas. Redl cotea brusc și se întoarse la hotelul „Klomser“. E greu de spus ce-l călăuzea pe Redl în acțiunile sale. Poate că nu pierduse speranța că va scăpa, deși, pentru un spion atît de experimentat cum era el, nu putea exista îndoială că o asemenea încercare era irealizabilă — cercul se închisese. Cel mai probabil este că Redl, cu psihologia sa de jucător monden și de om deprins cu viața de petreceri, înțelegînd că jocul e pierdut, se hotărîse să-și petreacă în modul cel mai plăcut posibil puținele ore ce-i mai rămăseseră.

În timp ce Ronge raporta conducerii și obținea de la comandantul orașului încuviințarea pentru arestarea lui Redl, acesta se întîlni la hotel cu prietenul său Victor Pollack, procuror la Înalta Curte de Casație, care participase împreună cu colonelul la procesele spionilor străini. Redl și Pollack plecară împreună la restaurantul „Ridthof“, unde, într-un separeu, li se servi un supeu copios. Pentru a asculta convorbirea lor, unul dintre agenți își prezintă împuternicirile directorului restaurantului și, punîndu-și un frac de chelner, începu să-i servească pe cei doi clienți de seamă. Dar Redl prefera să-și facă mărturisirile către Pollack cînd chelnerul ieșea din încăpere.

În spovedania sa, el mărturisi că, pentru a-și satisface înclinările vicioase, avea mereu nevoie de mulți bani. Redl se referi la niște tulburări psihice, arătînd că-și ieșise din minți și că nu mai răspundea de faptele sale. Dar colonelul nu pomeni nimic despre activitatea sa de spion. Pollack îi telefonă imediat lui Heyer, încunoștințîndu-l despre această convorbire și despre faptul că Redl suferă probabil de o gravă boală psihică. Pe la orele 11 și jumătate, Redl, luîndu-și rămas bun de la Pollack, se întoarse la hotelul „Klomser“, înconjurat din toate

părțile de poliție. În ușa camerei sale răsunară bătăi. Intrară patru ofițeri în uniformă... Redl refuză să răspundă la întrebări — toate materialele vor putea fi găsite în locuința sa de la Praga. El ceru — sau poate i se oferă — un revolver. Ofițerii plecară.

La orele cinci dimineața, unul dintre agenți veni la hotel declarând că trebuie să-i predea urgent o scrisoare lui Redl. Intrând în cameră, el descoperi cadavrul colonelului, care-și trăsesese un glonț în tâmplă. Agentul se strecură repede pe lângă portar, care, la această oră matinală, moșia în post. Autoritățile au căutat să ascundă cauzele sinuciderii, pe care au prezentat-o ca fiind cu totul neașteptată. La câteva minute după plecarea agentului, soneria telefonului îl deșteptă pe portar. Glasul poruncitor al unei persoane care refuza să-și spună numele ceru ca colonelul Redl să fie chemat imediat la telefon în vestibul. Portarul intră în cameră, văzu trupul neînsuflețit al colonelului și dădu alarma. Sosi poliția. Lângă mort se afla un bilet prin care Redl își exprima hotărârea de a-și pune capăt zilelor pentru a-și ispăși păcatele.

S-a trimis presei un comunicat menit să mascheze cele petrecute și au început pregătirile pentru funeralii, care fură zădărnice atît de neașteptat din cauza meciului de fotbal pierdut de echipa „Storm I” din Praga.

O comisie specială începu să lucreze febril pentru a determina proporțiile prejudiciilor aduse de Redl și pentru a stabili ce secrete militare căzuseră prin intermediul lui în mâinile serviciilor de spionaj străine. Pînă la urmă, aceasta nici nu s-a putut preciza, cu atît mai mult cu cît au intervenit și calcule politice. Mai întîi s-a căutat să se diminueze cu orice chip importanța activității lui Redl. Această linie a urmat-o și Ronge în memoriile sale, căutînd să salveze postum prestigiul contra-spionajului austro-ungar. A existat și o altă extremă — tendința de a-l prezenta pe Redl drept groparul Austro-Ungariei. El, chipurile, pe de o parte dezinformase guvernul austriac în privința stării armatei ruse, căreia îi minimalizase puterea, și prin aceasta împinsese Viena la o politică aventuristă care a provocat izbucnirea războiului; pe de altă parte, trădînd toate planurile militare ale monarhiei habsburgice, Redl ar fi slăbit în mod serios forța ei armată și ar fi determinat dinainte înfrîngerea armatei austriece în războiul mondial.

Firește, toate acestea sînt exagerări : războiul mondial nu a izbucnit din cauză că Redl a dezinformat guvernul de la Viena; de asemenea nici starea armatei austriece n-a fost principalul factor care a determinat soarta conflictului mondial. Dar, fără

îndoială, faptul că sîrbii au cunoscut (prin intermediul Rusiei) planul de mobilizare austriac, care fusese transmis de Redl, le-a ajutat să reziste multă vreme forțelor superioare ale inamicului. Aflînd despre trădarea lui Redl, marele stat-major de la Viena a luat ample măsuri, încercînd să schimbe planul de mobilizare, dar în linii mari acesta a trebuit să rămînă același. Cunoscînd vechiul plan, nu era greu de ghicit ce schimbări fuseseră făcute.

Activitatea de spionaj a lui Redl a durat mai bine de zece ani — începînd din 1902. El a încasat sute de mii de coroane, dar secretele transmise nu valorau mai puțin. Pe baza datelor comunicate de el, rușii își puteau face o idee completă despre efectivul și situația materială a armatei austriece, ca și despre planurile comandamentului. O importanță la fel de mare a avut și faptul că, fiind șeful serviciilor de spionaj și contra-spionaj, Redl i-a trădat pe cei mai periculoși spioni austrieci trimiși în Rusia și în alte țări. La un moment dat, un colonel rus îi propusese atașatului militar austriac, aflat în trecere prin Varșovia, să-i vîndă planul ofensivei rusești proiectate împotriva Austro-Ungariei și Germaniei în caz de război. Documentul a nimerit mai întîi la Redl. El a trimis adevăratul plan la Petersburg, și în locul acestuia a pus în dosar un plan fals. Totodată, a înștiințat serviciul de spionaj țarist despre oferta colonelului trădător. Înțelegînd că a fost demascată, acesta își curmă firul vieții. Atașatul militar austriac, care, chipurile, cumpărase un plan fals, a fost rechemat la Viena, iar Redl a primit din partea spionajului țarist un „onorariu“ colosal pentru serviciile aduse.

Ce-i drept, situația lui nu era dintre cele mai ușoare. Pentru consolidarea prestigiului său, el trebuia să prindă spioni, dar, totodată, nu putea nici să-și supere patronii. Era nevoit să recurgă la diferite manevre. În 1903 Redl s-a străduit să captureze pe unul dintre spionii serviciului secret țarist, care devenise nefolositor pentru stăpînii săi. Este vorba de fostul procuror militar Zygmund Hekailo. Acesta fusese arestat mai întîi sub cu totul altă acuzație — delapidare de fonduri publice —, dar probele erau insuficiente și Hekailo, pus în libertate, reuși să emigreze în Brazilia, unde luă numele de Karl Weber. Redl declară autorităților judiciare că are dovezi că Hekailo a trădat spionajului rus planul operațiilor militare comune ale Germaniei și Austro-Ungariei împotriva Rusiei. Au fost prezentate probe materiale incontestabile, pentru obținerea cărora Redl pretindea că ar fi cheltuit 30 000 de coroane.

Diplomația austriacă reuși să obțină extrădarea lui Hekailo

ca delincvent de drept comun (activitatea de spionaj a fost trecută sub tăcere), și rugarul fu trimis în fața tribunalului. Anchetatorii reușiră să-i stoarcă lui Hekailo o importantă mărturisire despre legătura sa cu maiorul Wencikovski, care fu arestat. Hîrțiile găsite asupra acestuia au dus la arestarea căpitănelui Acht, aghiotantul guvernatorului orașului Lvov. Afacerea a făcut multă vîlvă. Dar comportarea expertului principal Redl, care pe atunci era încă maior, era greu de explicat. El a început subit să depună eforturi desperate pentru a-i scoate din cauză pe Wencikovski și Acht. Aceste eforturi treziră chiar suspiciuni juristului austriac Haberdietz, care luase parte la strîngerea materialului acuzării. Acesta, deși la început avusese o atitudine foarte amicală față de Redl, ceru acum pur și simplu ca în locul maiorului să fie numit un alt expert, mai puțin părtinitor. Dar aluziile și incriminările lui Haberdietz n-au provocat decît hazul șefilor lui Redl. Iată însă că pe neașteptate acesta își schimbă din nou atitudinea și deveni cel mai zeios ajutor al procurorului. Toți acuzații au fost condamnați la muncă silnică pe termene îndelungate.

Schimbările de atitudine ale lui Redl fuseseră determinate de cauze serioase. Serviciul de spionaj țarist îi oferise bucuros el însuși materialul contra lui Hekailo, și Redl putuse să bage în buzunar cele 30 000 de coroane cheltuite, chipurile, cu anchetarea acestui caz. Dar spionajul țarist fusese alarmat de arestarea lui Wencikovski și Acht și îi ceruse lui Redl, într-o formă ultimativă, să depună toate eforturile pentru salvarea celor doi agenți. El fu nevoit să încerce, și se convinse că își asumase o sarcină irealizabilă. Atunci Redl ajunsese la o nouă înțelegere cu patronii săi — aceștia consimțiră să-i sacrifice pe Wencikovski și Acht, iar Redl le trădă în schimb un maior austriac trimis cu scopuri de spionaj în districtul militar al Varșoviei.

Este interesant de remarcat că serviciul de spionaj austriac s-a făcut de rîs nu numai încercînd zadarnic să ascundă cauzele sinuciderii lui Redl. Cu prilejul percheziției efectuate la domiciliul acestuia, colonelul Urbanski, șeful direcției de spionaj, și anchetatorul militar Vorlitschek nu au dat atenție la două aparate de fotografiat aflate acolo. Aparatele, împreună cu alte bunuri aparținînd lui Redl, au fost vîndute la licitație. Un elev de liceu, în mîinile căruia a ajuns unul dintre aceste aparate, dezvoltă clișeele găsite înăuntrul. Pe clișee erau imaginile unor documente militare secrete. E drept că un profesor a confiscat aceste clișee de la elevul său și le-a predat autorităților militare. Dar ziarele au făcut o largă publicitate în jurul

acestui incident, în urma căruia cariera lui Urbanski în cadrul serviciului de informații a luat sfârșit.

În „afacerea Redl“ au rămas multe puncte neclare, începînd cu neglijența greu de explicat la un spion cu atîta experiență : ridicarea cu întîrziere a plicului cu bani, ca și cum aceștia n-ar fi fost trimiși la timpul stabilit. Dar posibilitatea oferită colonelului de a se sinucide înainte de a face declarații amănunțite (care, firește, nu puteau fi înlocuite de nici un fel de hîrtii găsite în locuința lui) ? Numărul problemelor rămase în suspensie este mult mai mare. A acționat Redl singur, fără complici influenți ? Probabil că în această privință arhivele au de spus ultimul cuvînt.

O tunsoare după funeralii

Organizarea rețelei de spionaj germane în Anglia suferea de un viciu care s-a dovedit a-i fi fatal. Toți agenții germani comunicau cu Berlinul prin una și aceeași „cutie poștală“.

Zdrobirea spionajului german în Anglia nu a început o dată cu izbucnirea primului război mondial, ci în momentul... morții — sau mai bine zis al înmormîntării — regelui Eduard al VII-lea al Angliei, care a avut loc cu patru ani înainte de conflagrația mondială. La funeraliile regelui sosiseră delegații din numeroase țări, inclusiv o serie de capete încoronate. Printre acestea, firește, se remarca Wilhelm al II-lea, kaiserul Germaniei, care venise însoțit de o numeroasă suită. Un aristocrat german atrase imediat atenția secției speciale de contraspionaj a Scotland Yardului : baronul Rostock, cunoscut ca unul dintre organizatorii spionajului german. Fusese chiar prins în flagrant delict pe cînd era atașat naval într-o republică sud-americană.

Supravegherea lui Rostock, camuflată cu grijă, dar cu atît mai strictă, a arătat că oaspetele manifestă un interes deosebit pentru arsenalul din Woolwich și pentru cazărmiile din capitală.

Afară de aceasta, spionul german se întîlni, ca din întîmplare, în centrul Londrei, pe strada Charing Cross, și avu o convorbire cu un om suspectat de multă vreme de autoritățile engleze de spionaj. Seara, Rostock și partenerul său se revă-

zură într-o cafenea, după care oaspetele străin se întoarce la hotel. Trei dintre cei mai versați agenți ai serviciului de contrainformații englez, care îl urmăreau pas cu pas, vrînd să se convingă dacă Rostock va ieși din nou, mai tîrziu, din hotel, se postară în jurul hotelului, ținînd sub observație toate ieșirile.

După ceasuri de așteptare, către miezul nopții germanul se strecură prin ieșirea de serviciu a hotelului și luă îndată un taxi. Pînă să găsească agenții contraspionajului un alt taxi, mașina dispăru. Agenții englezi au fost favorizați totuși de o întîmplare fericită : pe una din străzi se produse o aglomerație de mașini, în mijlocul căreia zăriră și taxiul urmărit. Curînd, germanul coborî din mașină și intră într-o mică frizerie, pe care o părăsi abia după o oră. Era destul de ciudat că i-a venit să se tundă și să se radă la o oră atît de tîrzie. După ce străbătu pe jos o bună porțiune din lunga Caledonia Street, spionul german luă din nou un taxi și, după cum s-au convins agenții Scotland Yardului care îl urmăreau, se întoarce la hotel.

Motivele pentru care baronul din suita kaiserului Germaniei vizitase în miez de noapte mica frizerie situată atît de departe de hotelul aristocratic unde locuia erau prea evidente pentru a mai lăsa loc la vreo îndoială. Totuși, a doua zi, germanul fu lăsat să plece liniștit în patrie. În parte acest lucru a fost, desigur, determinat de hotărîrea autorităților engleze de a nu opera atunci o arestare care, în mod inevitabil, ar fi provocat un mare scandal internațional.

Au existat însă și alte considerente : era evident că baronul vizitase un centru al spionajului german din Anglia, deși nu se putea încă spune ce importanță avea mica frizerie în rețeaua de spionaj întinsă în Anglia de succesorii lui Stieber.

După oarecare eforturi a fost clarificat rolul jucat de patronul frizeriei, un german naturalizat în Anglia. Formal, se ocupa cu importul de scule pentru frizerii. Pe adresa lui soseau zilnic cîteva zeci de scrisori în plicuri comerciale cu anteturile a diverse firme străine. Patronul frizeriei deschidea aceste plicuri, în care se aflau altele (purtînd adrese din diferite părți ale Angliei, în special din princ palele porturi și locuri de staționare a flotei de război), le lipea timbre englezești și le puneau la cutia de scrisori. Astfel erau trimise instrucțiuni tuturor agenților germani din Anglia.

Constatînd toate acestea, Scotland Yardul nu se grăbi să-l aresteze pe patronul frizeriei. Puse însă să fie fotografiată cu grijă toată corespondența adresată acestuia. Astfel, contraspionajul englez a aflat numele și adresele tuturor spionilor germani

din Anglia. Dar și după aceasta Scotland Yardul a rezistat tentației de a proceda la arestări : în locul rețelei de spionaj distruse, germanii, în condiții de pace, ar fi reușit de bună seamă să creeze una nouă. Serviciul de contraspionaj englez a hotărât, dînd dovadă de perspicacitate, să aștepte declanșarea războiului pentru a da în mod metodic lovitura pe care o pregătise de multă vreme.

După declararea războiului au fost arestați imediat toți spionii germani (după diverse izvoare, între 20 și peste 50 de persoane). În clipa hotărîtoare, Berlinul se pomeni complet lipsit de surse de informații privitoare la forțele armate engleze, informații care aveau pentru el o importanță vitală. În timpul războiului serviciul secret german n-a mai reușit să creeze în Anglia o rețea de spionaj ca cea distrusă în primele zile ale conflictului. Acest fapt a avut cele mai serioase urmări. Desigur, spionajul german a depus eforturi desperate pentru a-și trimite din nou agenți în Anglia. El a recurs atît la serviciile unor germani, cît și la cele ale cetățenilor unor țări neutre. În cîteva cazuri Berlinul a obținut succese. (Despre aventurile lui Silber, unul dintre cei mai norocoși spioni germani, vom mai vorbi cu alt prilej.) Dar eșecurile înregistrate de germani au fost mult mai numeroase.

Una din consecințele nemijlocite ale defecțiunii spionajului german în Anglia, care „orbise” la începutul războiului, a fost faptul că statul-major german n-a aflat nimic despre trecerea în Franța (în cea mai mare parte în decurs de patru zile, între 10 și 13 august) a unui corp expediționar britanic cu un efectiv de 90 000 de oameni. Ce-i drept, unii agenți germani rămăseseră totuși nedescoperiți și au încercat să informeze Berlinul despre trimiterea diviziilor britanice pe frontul din Franța de nord și din Belgia.

În primele zile ale războiului cenzura militară franceză a atras atenția Biroului II asupra telegramelor pe care le trimitea de cîteva ori pe zi firma londoneză Strooker asociaților săi din Paris. În aceste telegrame se comunicau multe amănunte tehnice cu privire la cantitățile de cărbune și bumbac trimise de la Cardiff și Manchester în porturile nordice ale Franței. Căpitanul Ladoux, șeful serviciului de contraspionaj francez, a cerut ajutorul unui cunoscut de-al său care se ocupa cu importul a diferite mărfuri în Franța, dar acesta îi declară că telegramele par cu totul plauzibile. S-au cerut discret informații despre reprezentanța firmei Strooker la Paris, înființată în martie 1914. Dar în comportarea celor trei conducători ai ei,

printre care se afla și un olandez, nu era nimic de natură să trezească suspiciuni.

La 11 august Ladoux stătea de vorbă cu un prieten de-al său, căpitanul Hilaire. Veni vorba, firește, despre ofensiva masivă a germanilor. Ladoux își exprimă părerea că armata franceză va fi nevoită să țină singură piept năvalei, întrucît nu se va putea conta pe sosirea întăririlor engleze înainte de octombrie. Hilaire, mai bine informat, îi răspunde că englezii vor putea arunca în curînd pe cîmpul de luptă 100 000 de oameni și că în Franța sosiseră deja 15 000 de militari. Hilaire arată prietenului său un document în care erau notate zi cu zi efectivele unităților engleze debarcate în porturile franceze și belgiene. Lui Ladoux aceste cifre i s-au părut cunoscute: ele corespundeau cifrelor pe care le conțineau telegramele firmei Strooker din Londra către firma pariziană cu același nume, telegrame cu care de cîteva zile își băteau capul căpitanul Ladoux și colaboratorii săi !

Se dovedi însă că nu era atît de simplu ca Londra să fie informată despre toate acestea. Parcurgerea tuturor verigilor mașinii birocratice franceze, care trebuiau să-și dea avizul pentru transmiterea știrilor, cerea timp. La început, Ladoux a mers pe calea oficială, dar undeva pe parcurs rapoartele lui s-au împotmolit în cancelarii și n-au mai ajuns la destinație. S-a văzut nevoit să recurgă la canale particulare. Un american recomandat lui Ladoux plecă ducînd în Anglia informațiile necesare.

Fluxul de telegrame al firmei Strooker din Londra încetă brusc la 25 august. Serviciul de contraspionaj a continuat să țină sub supraveghere filiala franceză a „firmei“. Pînă să fie gata formalitățile pentru emiterea ordinelor de arestare, toți trei funcționarii sucursalei pariziene reușiseră să dispară. Ulterior s-a stabilit că acest rol fusese jucat de niște ofițeri germani. Dar încă de la 14 august 1914, ei nu mai primiseră adevăratele telegrame din Londra, ci „telegrame“ plătuite la Biroul II. În aceste telegrame se comunica despre trimiterea unor contingente britanice foarte mici. De aceea, atunci cînd Armata I germană, de sub comanda generalului von Kluck, care înainta spre Paris, s-a întîlnit și a intrat în luptă cu corpul expediționar englez, acest lucru a constituit pentru germani o totală surpriză. Apariția neașteptată pe front a unei mici armate engleze a influențat mersul operațiilor militare. De fapt însă victoria francezilor la Marna a devenit posibilă datorită unui alt factor : transferarea unor importante efective germane din vest pe frontul de est pentru a ține piept ofensivei ruse.

Germanii luaseră din timp măsuri pentru a obține informații amănunțite despre armata rusă. Dezvoltarea spionajului german și, în parte, austriac în Rusia țaristă a fost favorizată de unele condiții prielnice. Este vorba, în primul rînd, de starea de înapoiere a economiei ruse, de masiva pătrundere a capitalului german. Multe firme germane ramificate în Rusia erau, după cum s-a mai arătat, filiale ale serviciului de spionaj. În al doilea rînd, aparatul de stat țarist era alcătuit din elemente descompuse, corupte, în posturile de conducere erau promovați oameni depravați și fără scrupule, care făcuseră carieră participînd la reprimarea sîngeroasă a mișcării revoluționare, la „pacificarea” țării cu ajutorul spînzurătorilor, al nagaicelor căzăcești și al pogromurilor organizate de cercurile ultrareacționare. În al treilea rînd, se făcea simțit puternicul curent germanofil de la curte. Acesta se concentra în jurul țarinei, care era germană și putea să-l joace după plac pe Nicolaie al II-lea, despot crud și obtuz, ajuns țarul tuturor rușilor. În al patrulea rînd, nobilimea de origine germană, care predomina în guberniile baltice — gubernii aflate la granițele Rusiei —, se bucura de o mare influență: acești baroni de „Livlanda”, „Kurlanda” și „Estlanda”, erau considerați în cercurile birocratice și aristocratice ale Petersburgului drept cel mai credincios sprijin al tronului. În al cincilea rînd, în imperiul țarist, în special în sud-vestul lui, existau un mare număr de coloniști germani, în rîndurile cărora fuseseră create cuiburi de spioni aproape încă din vremea colonizării (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea). O parte dintre coloniști făcuseră chiar, înainte de război, serviciul militar în armata germană. Pentru a eluda legea care interzicea străinilor să achiziționeze pămînturi în zona de graniță, mulți germani aveau supușenie dublă (germană și rusă).

În primul deceniu al secolului al XX-lea, în Rusia țaristă acționau vreo treisprezece organizații mari, create de serviciile de spionaj german și austriac. Ele au reușit să cunoască întregul plan de pregătire a armatei Rusiei țariste în vederea războiului mondial. În alcătuirea rețelei de spionaj, germanii au folosit aceeași metodă de grupare care la începutul războiului a provocat eșecul rețelei lor de agenți din Anglia. Serviciul de contraspionaj rus poseda date despre majoritatea grupurilor de spioni germani. Totuși, în Rusia factorii despre care am vorbit mai sus au ajutat agenturii germane să evite dezastrul.

sus-puși i-a pricinuit Rusiei nenumărate jertfe omenești și pierderea unor mari teritorii.

În afară de centrul de spionaj creat chiar în inima armatei ruse — în Ministerul de Război, condus de generalul Suhomlinov —, serviciul de spionaj german a dispus de numeroși agenți în spatele frontului rusesc. Paralel cu rețeaua de spionaj, o mare importanță a avut-o descifrarea codului militar rusesc de către austrieci și germani, ceea ce le-a permis ca în decursul unei lungi perioade a războiului să ia cunoștință de rapoartele și ordinele statelor-majore țariste transmise prin radio. Aceasta a fost încă o cauză a pierderilor nejustificat de grele și de sângeroase pe care le-a suferit armata rusă.

Mobilizarea porumbeilor

Războiul avea un caracter imperialist. Dar, pentru a putea influența masele, clasele diriguitoare își ascundeau adevăratele țeluri, făcând mare caz de „apărarea patriei“. Imperialiștii Antantei susțineau că duc „un război care va pune capăt războaielor“, pretinzând că vor să salveze cultura europeană de militarismul german. Imperialiștii germani, la rîndul lor, pretindeau că apără „libertatea“ Europei de țarism și că luptă pentru ca europenii să nu se transforme în sclavi coloniali ai Angliei. Burghezia, în scopurile sale reacționare, reînvia ideologia mișcărilor naționale din trecut. Astfel, imperialiștii francezi cereau cu înfocare „eliberarea“ Alsaciei și Lorenei, iar burghezia italiană „eliberarea“ minorității italiene din Austria, justificîndu-și în felul acesta participarea la un război care urmărea intensificarea asupririi naționale, înrobirea altor țări și popoare.

În cursul războiului, Germania și aliații ei au copleșit mari teritorii străine. Imperialiștii Antantei, care asupreau și jefuiau milioane de oameni în colonii, se erijau în eliberatori ai popoarelor ale căror țări erau ocupate de germani. Serviciile de spionaj imperialiste au exploatat cu cinism, pe scară largă, faptul că mulți oameni au căzut în mrejele acestei rafinate propagande. Serviciul secret al Antantei își datorește succesele, într-o măsură mare și adesea hotărîtoare, faptului că a reușit să exploateze în interesul său ura popoarelor din țările mici față de ocupanții germani.

În anii primului război mondial au fost puse la dispoziția serviciilor de spionaj resurse uriașe — de la inovațiile tehnice până la cîinii polițiști. Pentru activitatea de spionaj au fost mobilizate și catedrele de matematici ale universităților, și armate întregi de porumbei călători.

Războiul a determinat o creștere fără precedent a forțelor armate. Zeci de milioane de soldați luptau unii împotriva altora în armatele Antantei și ale Puterilor Centrale. Efectivele armatelor angajate în războiul secret au crescut într-un ritm și mai rapid : de zeci și, uneori, de sute de ori. Potrivit unor date (probabil, exagerate), Antanta avea peste 500 de birouri de spionaj numai în Olanda. În Belgia acționau peste 2 000 de agenți englezi. Nu a existat un centru unic care să fi putut furniza date despre numărul agenților ce lucrau pentru fiecare din blocurile beligerante. La un moment dat, germanii au crezut că se află undeva o hartă pe care sînt însemnate cîmpurile de acțiune ale tuturor spionilor Antantei. Serviciul de spionaj german a și încercat, printr-un agent englez, să obțină această hartă, care n-a existat niciodată. În linii mari, raportul de forțe între serviciile de spionaj corespundea raportului general de forțe dintre coalițiile aflate în luptă. Către sfîrșitul războiului, cînd s-a profilat înfrîngerea Germaniei, a ieșit în evidență și superioritatea serviciilor de spionaj ale principalelor state ale Antantei.

Pe măsura extinderii diferitelor servicii de spionaj, diferitele lor nuclee mărunte se transformau în organizații ramificate, care aveau agenți în mii de orașe, sate și gări. Prin structura lor, aceste organizații, dacă nu ne referim la serviciile de cercetare ale armatei sau marinei, erau adesea foarte asemănătoare unele cu altele. În fruntea unui mic nucleu se afla un rezident (al cărui sediu era și „cutie de scrisori“). Către această persoană, cu grijă conspirativă (de obicei un locuitor al țării în cauză sau — mai rar — al unui stat neutru), se îndreptau informațiile. Rezidentul le transmitea într-un fel sau altul unor curieri speciali. Adesea rezidentul avea el însuși sarcina recrutării agenților : era în interesul lui să verifice minuțios pe fiecare dintre oamenii săi. Agenții nu se cunoșteau între ei ; toți îl știau numai pe rezident, care era deci expus primejdiei de a fi prins în urma arestării oricăruia dintre subordonații săi. Fiecare agent avea un număr sau un nume conspirativ, care la răstimpuri se schimba, pentru derutarea adversarilor.

Uneori o astfel de organizație avea două sau trei trepte. Rezidentul principal ținea legătura cu cîțiva spioni, care, la rîndul lor, serveau ca rezidenți și „cutii poștale“ pentru agenții

din a doua verigă și așa mai departe. Dar un mare număr de spioni lucrau independent, transmițând informații unui agent itinerant, trimis special la ei în acest scop. Câteodată, dacă profesia lor oficială o permitea, acești spioni independenți duceau ei înșiși informațiile „clientului“, de obicei într-o țară neutră.

În timpul primului război mondial s-a extins foarte mult sfera problemelor în care serviciile de spionaj ar fi vrut să capete informații. La problemele pur militare s-a adăugat un mare număr de probleme politice, social-psihologice, tehnice și altele, a căror rezolvare avea importanță pentru succesul operațiilor. Interesau, printre altele, relațiile dintre diferitele departamente ale statului inamic și ritmul de înlocuire a materialului rulant uzat, codul maritim și rațiile de ulei produse care se distribuiau pe cartele, planurile de creare a unui nou tip de proiectile și starea de spirit a populației dintr-o regiune oarecare, adesea foarte îndepărtată de teatrul operațiilor militare. Uneori, informațiile obținute de spioni erau necesare doar ca „material“ pentru activitatea altor spioni (date despre o uzină oarecare, pe baza cărora un agent se putea da drept un maestru de la această întreprindere, ultimele instrucțiuni ale poliției militare, în scopul evitării periculoaselor capcane în care ar fi putut cădea agenții ce nu cunoșteau aceste instrucțiuni etc.).

Marea diversitate a obiectivelor în privința cărora trebuiau culese informații a făcut să crească și varietatea identităților sub care trebuiau să acționeze spionii. Agentul se putea ascunde sub masca unui om de orice profesie sau naționalitate. Erau oameni de vârstele cele mai diferite. Un distins aristocrat sau un bătrîn cerșetor, o artistă cunoscută sau un contabil de întreprindere, un medic de țară sau un comis-voiajor puteau fi, în realitate, spioni.

Printre agenți erau mulți care încercau să vîndă informații false în speranța că vor fi plătite înainte de a se ivi posibilitatea de a fi verificate. Existau și mulți spioni dubli, care furnizau materiale ambelor părți beligerante. Uneori și aceasta era o mască : agenții respectivi furnizau informații reale numai uneia dintre părți, dezinformînd-o pe cealaltă. Adesea, aceasta din urmă ghicea jocul și continua să recepționeze informațiile false numai pentru a putea înțelege ce încearcă inamicul s-o facă să creadă. Unii spioni dubli lucrau „cinsti“ pentru ambele tabere. Alții încercau să vîndă știri false ambelor părți ; iar una din „părți“ fiind Antanta, ei își vindeau „marfa“ cu acest prilej mai multor servicii de spionaj în același timp (de pildă, francezilor, englezilor și americanilor). În țările neutre exista

chiar și o „bursă“ sui-generis a spionajului. Un agent francez, în loc să-și riște pielea pentru a obține informațiile de care avea nevoie, specula pur și simplu informațiile despre Franța de care dispunea. El le oferea unui spion german, în schimbul informațiilor despre Germania.

Motivele care îi determinau pe oameni să intre în slujba spionajului burghez erau diferite: uneori îi împingeau sentimentele naționaliste și ura față de ocupanți, alteori dorința de a face carieră sau spiritul de aventură, dar de cele mai multe ori banii, speranța unei îmbogățiri rapide de pe urma unei ocupații rentabile, cum era considerată meseria de spion.

Desigur, serviciile secrete trebuiau să verifice cu grijă informațiile, obținute de obicei din surse mai mult decât dubioase. Verificarea se făcea mai cu seamă prin confruntarea cu informațiile primite anterior în problema respectivă și în altele adiacente. Informații se primeau pe căile cele mai diferite (de la serviciile de cercetare ale unităților terestre, aeriene și maritime; din surse diplomatice; prin interogarea prizonierilor și dezertorilor; din cercetarea hîrtilor găsite la soldații inamici căzuți pe cîmpul de luptă; din materialele adunate prin cenzurarea corespondenței; din studierea presei periodice a țării inamice, mai cu seamă a presei de provincie; prin ascultarea convorbirilor telefonice; prin interceptarea și descifrarea mesajelor transmise prin radio ș.a.m.d.). Uneori, o știre aparent lipsită de importanță, un amănunt neînsemnat, plasat în contextul altor informații, căpăta o importanță deosebită.

În multe cazuri, verificarea era îngreuiată de faptul că o știre falsă, provenită de la un agent (care a transmis-o intenționat sau de bună-credință), putea să facă parte din sistemul general de dezinformare într-o anumită problemă elaborat de spionajul inamic. De pildă, se înregistrau „pregătiri pentru ofensivă“ într-un sector al frontului, în timp ce în realitate ofensiva urma să aibă loc în cu totul alt sector. Pe frontul de vest, germanii obișnuiau adesea, pentru camuflaj, să trimită spre locul preținsei ofensive în pregătire trenuri militare și de marfă goale. Comandamentul german presupunea că spionii Antantei care supravegheau transporturile feroviare vor observa intensificarea mișcării trenurilor militare și chiar vor calcula efectivul aproximativ al trupelor, transportate în aparență. (În calculul brut, unui tren militar îi corespunde un batalion.) Se sconta pe faptul că agenții inamicului nu-și vor da seama că trenurile circulă goale. În unele cazuri acest șiretlic reușea, în altele era dibuit din capul locului.

croare nu numai inamicul, ci și... propriul comandament. Aceasta se întâmpla din cauză că aproape fiecare țară avea mai multe organizații de spionaj, care rivalizau între ele.

Tipurile de legături utilizate de spioni au devenit foarte variate : scrisori cifrate și baloane din cele cu care se joacă copiii ; aripile morilor de vînt situate în zona frontului, a căror mișcare constituia un cod sui-generis ; transmiterea informațiilor cu avionul (care pe atunci era încă o noutate tehnică) ; sectoare de ogor arate într-un anume fel ; proiectile în interiorul cărora, în loc de materii explozive, se aflau comunicări secrete ; anunțuri aparent inofensive inserate în ziarele din țările neutre și mii de alte procedee, care nu semănau unele cu altele. Cu cît un asemenea procedeu era mai original și mai nou, cu atît mai mic era riscul de a fi descoperit. Rețeaua de spionaj germană trimitea agenților săi din Anglia noi tipuri de cerneală simpatică îmbibînd cu ele diferite obiecte de îmbrăcăminte, pe care le transporta în geamantan un curier special angajat — cetățean al unei țări neutre. Informațiile erau trimise sub formă de clișee microscopice ascunse sub timbrul lipit pe o carte poștală.

Se utiliza și radioul — o altă inovație tehnică. Au început să funcționeze radioemitoare secrete. Ripostînd, contraspionajul a creat o întreagă rețea de stații gonio pentru detectarea emitoarelor clandestine. În timpul războiului s-a bucurat de o faimă deosebită stația de radio construită de englezi la Bar-le-Duc. Acesta era un mic petec de pămînt belgian înconjurat din toate părțile de posesiuni olandeze. Germanii nu-l puteau ocupa fără să încalce neutralitatea Olandei. Dar, iritați de valul de mesaje cifrate răspîndite în eter de această stație de radio care putea fi văzută cu ochiul liber de pe teritoriul belgian ocupat de germani, ei au reușit să dea o lovitură adversarului. La cererea germanilor, autoritățile olandeze au interzis transportarea la Bar-le-Duc a benzinei necesare pentru funcționarea stației de radio. Atunci englezii au organizat transportarea benzinei prin contrabandă. Femei olandeze și belgiene aduceau bidoane cu combustibil, pe care le ascundeau sub fuste. În cele din urmă germanii au izbutit să corupă pe unii dintre colaboratorii stației de radio, care au început să transmită informații false. Curînd informațiile de la Bar-le-Duc au încetat să mai găsească crezare.

Aliații, care pusese ră mâna pe o serie de coduri germane, transmiteau prin radio ordine false submarinelor germane. Comandanții acestora, neștiind că acționează după indicațiile inamicului, mergeau la pieire sigură. În același timp, schim-

bul de mesaje radiofonice între vasele comerciale pe care se aflau radiotelegrafiști transbordați de pe cuirasatele engleze îi inducea în eroare pe germani. Interceptând aceste convorbiri din eter, ei își făceau o idee falsă cu privire la locul unde se aflau escadrelle britanice.

Uriașa extindere a rețelei de spionaj a provocat o creștere la fel de mare a contraspionajului. Întreaga corespondență poștală și telegrafică, îndeosebi cea destinată străinătății, era supusă unei minuțioase cenzuri militare. Astfel, la Londra erau cercetate scrisori scrise în 60 de limbi. Cenzorii au descoperit comunicări cifrate în 31 de limbi. Scrisorile și ziarele suspecte erau supuse unor tratamente chimice pentru a se stabili dacă nu conțin mesaje secrete. Experții examinau scrisorile care trezeau suspiciuni și sub alt aspect, căutând să depisteze textele în aparență inofensive, dar care în realitate erau mesaje cifrate. Frontierele cu țările neutre au fost puse sub un control sever. Zona din apropierea frontului a fost împărțită în mici sectoare, fiecare din acestea fiind supravegheat de un grup special de ofițeri din serviciul de contraspionaj. Acolo unde se putea conta pe loialitatea populației civile, erau recrutați din rândurile ei oameni care trebuiau să atragă atenția acestui serviciu asupra tuturor persoanelor suspecte sau pur și simplu necunoscute. În regiunile unde autoritățile militare nu puteau conta pe concursul populației locale — în special în teritoriile ocupate — se instituiau îngrădiri severe asupra deplasărilor. Pentru a-și putea părăsi localitatea de reședință, chiar pentru scurt timp, locuitorii Belgiei ocupate trebuiau să obțină autorizații speciale de la poliție. Modelele acestor autorizații erau schimbate la răstimpuri, pentru a îngreuija contrafacerea lor.

În toate țările beligerante a fost creat un sistem vast și masiv de supraveghere polițienească.

Serviciile de spionaj încercau să-și introducă oamenii în aparatul de contraspionaj al inamicului, deși aceste încercări reușeau destul de rar.

Spionajul în sensul strict al cuvântului era completat de cercetarea militară (date obținute prin observarea din tranșee, cercetarea prin luptă, trimiterea de patrule, observarea de artilerie, cercetarea de aviație, interogarea prizonierilor, a dezertorilor și a populației locale, interceptarea corespondenței inamicului etc.), de materialele furnizate de cenzură, de informațiile obținute pe căi diplomatice și altele. În serviciile de spionaj lucrau specialiști în probleme de presă, cenzură, transmisiuni secrete, traducători, descifratori, chimiști și experți în diferite alte probleme.

Pentru trimiterea mesajelor, serviciile de spionaj ale Antantei au recurs în permanență la porumbei călători. Pînă în 1914 Belgia era renumită pentru porumbeii săi călători. Înainte de retragere, serviciul de contraspionaj belgian a ordonat uciderea a peste 30 000 de porumbei de cele mai bune rase, pentru a evita căderea lor în mîinile germanilor. Porumbeii s-au dovedit niște mesageri nu numai rapizi, ci și deosebit de siguri. Au fost cazuri cînd acești curieri înaripați, răniți mortal de inamic, s-au tîrît pe pămînt ceasuri de-a rîndul reușind să ajungă în cele din urmă pînă la porumbarul lor. Nu o dată, vase comerciale și de război, torpilate de submarine sau avariate din alte cauze, au trimis semnale S.O.S. prin porumbei călători și au primit la timp ajutorul solicitat. Comandantul fortului Vaux, încercuit de germani, a trimis cu ultimul porumbel pe care-l mai avea un mesaj cerînd ajutor. Adesea, cercetașii trimiși în spatele frontului inamic sau lansați cu parașuta se îngrijeau în primul rînd de găsirea unei ascunzători sigure pentru porumbeii lor. Colivia cu porumbei era fixată de obicei în vîrfurile unui copac stufos. În aceste cazuri, cercetașul trebuia să se cațere noaptea neobservat în arborele respectiv pentru a duce hrană porumbeilor. Către sfîrșitul războiului, numai englezii aveau pe frontul de vest un efectiv de 6 000 de porumbei. În Franța s-a ridicat chiar un monument eroicilor porumbei, care au făcut servicii armatei, mulți dintre ei fiind decorați !

Intrucît porumbeii erau urmăriți, s-a încercat... deghizarea lor, dîndu-li-se înfățișarea altor păsări. Englezii au împușcat pe frontul de vest un porumbel vopsit ca un papagal.

Pentru transmiterea mesajelor erau folosiți pe scară largă și cîini dresați. Cîinele ciobănesc german „Fritz“, care a transportat în repetate rînduri comunicări ale agenților peste linia frontului, a dat mult de lucru spionajului aliat. „Fritz“ trebuia prins viu. Acest lucru s-a putut face numai datorită serviciilor unei cățelușe cu numele de „Rozi“, care a fost plasată în calea curierului patrupe.

Pentru trimiterea spionilor au început să fie utilizate pe o scară tot mai largă submarinele (în special în Marea Mediterană) și avioanele.

Arsenalul mijloacelor de transmisie se lărgea din an în an. Serviciile de contrainformații descopereau sute de procedee, dar în locul lor se inventau altele. Un spion german făcea o tăietură în pîntecele unui pește viu, introducea o scrisoare și apoi arunca peștele în rîu. Peștele era prins în apropierea pozițiilor germane. Un alt spion german, care se afla în orașul

francez Belfort, folosea următorul procedeu. Spionul se urca într-un tren care plăca în Elveția neutră și ocupa o anumită măsuță din vagonul-restaurant. După ce lua dejunul, cobora din trenul ce se apropia de graniță. La prima stație din Elveția, locul spionului la măsuță era ocupat de un alt spion. În timpul dejunului, acesta vărsa, ca din întâmplare, puțin vin pe fața de masă și, acoperind locul cu un șervețel, continua să mănânce. Primul spion lăsa pe fața de masă un mesaj scris cu cerneală simpatică. Al doilea spion făcea să apară acest mesaj cu ajutorul vinului vărsat, iar după ce îl citea repede, aștepta pînă cînd literele apărute pe fața de masă dispăreau. În alte cazuri mesajele erau ascunse în pansamentele aplicate pe răni, sub peruci, în scutecele sugariilor, în creioane, în șireturile ghetelor.

O cîntăreață de operă a fost arestată la trecerea frontierei franco-elvețiene pentru că... se abătuse de la cerințele modei. Fusta ei foarte scrobită a părut suspectă vameșilor. Într-adevăr, pe această fustă fusese scrisă cu cerneală simpatică o comunicare de spionaj. S-au semnalat și unele cazuri cu un deznodămînt comic. Cenzura franceză a reținut o scrisoare trimisă din Olanda pe adresa unei demimondene — blonda actriță Eva M. — la vila „Alcibiade“, proprietatea acesteia. Scrisoarea părea să fie un text cifrat, cu atît mai mult cu cît începea cu formula : „Sfinția-voastră...” În realitate, era o scrisoare rafinată, scrisă de elevul unui abate, care participase la niște orgii foarte libertine în sus pomenita vilă „Alcibiade“. Acestea nu priveau contraspionajul...

Transmiterea informațiilor prin radio n-a căpătat o prea mare dezvoltare. În condițiile nivelului de atunci al tehnicii radio, era foarte greu de menținut un emițător secret pe teritoriul inamic. Totuși, pe frontul de vest a fost amplasat un astfel de post emițător în spatele trupelor germane, în casa abatelui belgian Pynthe. Uneori, drumul parcurs de o informație era destul de complicat. Serviciul de contraspionaj francez își storcea creierii încercînd să stabilească în ce fel primea comandamentul german informații despre ieșirea vaselor de transport din portul Marsilia. Deși ofițerii aflau data plecării în cursă abia în ajunul ridicării ancorei, în mai puțin de 24 de ore germanii transmiteau prin radio dispozițiile corespunzătoare submarinelor lor care operau în Marea Mediterană. S-a presupus mai întîi că informațiile erau trimise prin scrisori cifrate, dar cercetările au dovedit că această presupunere era prea puțin plauzibilă. Rămîneau telegramele cifrate, pe care aveau dreptul să le trimită guvernelor respective numai diplomații

străini. S-au dat dispoziții să se rețină timp de câteva zile la telegraf toate depeșele ambasadelor și consulatelor străine.

În același timp, a fost pus sub supraveghere unul dintre consuli suspecti din Marsilia. Astfel s-a aflat că el se întâlnea regulat la cafenea cu un necunoscut. Urmărirea acestuia a dus la arestarea unei străine. După cum a ieșit curînd la iveală, aceasta era o spioană germană. După arestare, ea a recunoscut că primise informații de la un ofițer de pe vasul „Sevastopol“, care era amantul ei. Chiar cu puțin înainte de arestarea spioanei, „Sevastopol“ ridicase ancora. S-a transmis vasului prin radio ordinul de schimbare a rutei, dar furtuna a împiedicat recepționarea acestui ordin de către postul de radio de pe vas. „Sevastopol“ fu scufundat ; nici unul din cei 500 de oameni aflați la bord n-a scăpat cu viață.

Procedeele activității de spionaj se schimbau într-una în cursul războiului. Țările beligerante n-au reușit să blocheze dintr-o dată nici măcar canalele care permiteau scurgerea unui număr deosebit de mare de informații. Spionul francez Lacaze, care în toamna anului 1914 a acționat pe teritoriul unde se întâlneau frontierele Franței, Germaniei și Elveției neutre, a dat pe neașteptate de un adevărat „filon de aur“. După cum a aflat Lacaze, pietrarul italian Vittorio Cavagnetto își completa venitul într-un mod original. El cutreiera satele franceze de la graniță, locuite de numeroși alsacieni ale căror rude serveau în armata germană, și aduna scrisori pentru a le trimite în Germania. Apoi, italianul trecea granița elvețiană și preda corespondența patronului unui bar, iar acesta o trimitea adresanților. Pe aceeași cale, în sens invers, soseau și scrisorile soldaților din armata germană.

Autoritățile franceze locale, acționînd pe baza ordinului care interzicea orice contact cu inamicul, intenționau să pună capăt activității întreprinzătorului poștaş. Dar Lacaze hotărî să încalce ordinul : autorii scrisorilor din Franța, fiind persoane civile, nu puteau comunica știri prea importante, în timp ce traista cu primele 250 de scrisori de la soldații germani conținea informații deosebit de prețioase. Toate aceste scrisori purtau ștampile și mărci de înregistrare ale poștei militare, care indicau numărul diviziei, corpului și armatei. Conștiincioșii expeditori ai scrisorilor, dîndu-și adresa de retur, comunicau în plus amănunte de mare însemnătate. Acest sistem avea și un neajuns : majoritatea alsacienilor serveau în Corpul 14 al armatei germane, iar spionajul francez avea nevoie de informații cu privire și la alte mari unități. Treptat, situația a început să

se îmbunătățească, întrucât mulți soldați alsacieni, după ce fuseseră răniți, au ajuns în diferite alte unități combatante.

Cenzura germană s-a gândit să ia măsuri de securitate abia în vara anului 1915. Numerele diviziilor și ale regimentelor, precum și adresele de retur au început să apară tot mai rar, iar apoi au dispărut cu totul. Dar, între timp, Lacaze alcătuisese câte o fișă specială pentru fiecare soldat care corespundea cu rudele sale. Pe fișă erau notate toate datele obținute despre el — unitatea în care servea, numele rudelor și cunoscuților etc. În consecință, adesea pîna și o carte poștală semnată doar cu numele de botez, dar adresată unei familii care figura deja în cartotecă, era de ajuns pentru a se stabili unde se află în momentul respectiv cutare sau cutare unitate combatantă germană. Pîna la urmă, secretul „prelucrării” corespondenței soldaților a fost ghicit chiar de populația locală ; sosirea scrisorilor din Germania a încetat cu totul cu puțin timp înainte de începerea bătăliei de la Verdun din 1916.

O dată cu schimbarea metodelor, în funcție de împrejurări, se schimba și structura organizațiilor de spionaj. Astfel, același Lacaze, care după o serie de conflicte cu autoritățile elvețiene a preferat să se afle permanent în deplasare, a stabilit un sistem original de legături cu rezidenții săi. Locul și ora întîlnirii erau stabilite dinainte. Cît privește ziua întîlnirii, rezidentul o afla printr-o carte poștală pe care o primea cu puțin înainte de momentul respectiv și care avea aspectul unei inofensive scrisori trimise de rude. Dacă însă agentul, dintr-un motiv sau altul, avea nevoie să transmită urgent știri importante, el dădea un anunț dinainte convenit într-unul din ziarurile locale. A doua zi, Lacaze putea să citească anunțul și să trimită cartea poștală care stabilea o întîlnire suplimentară. Lacaze se întîlnea cu diferiți agenți, folosind, bineînțeles, pseudonime diferite, ceea ce, de asemenea, micșora riscul de a fi descoperit.

În Belgia ocupată

După cum am mai arătat, serviciile secrete ale țărilor beligerante exploatau cu pricepere faptul că primul război mondial, care a avut un caracter imperialist, includea și un aspect național. Desigur, Serbia sau Belgia nu erau decît niște pionieri în lupta

desfășurată înainte de război de marile puteri imperialiste. Totuși guvernele Serbiei și Belgiei erau angajate în această luptă și au participat la ea în mod activ, chiar dacă nu au jucat decât roluri subordonate. Când a izbucnit războiul și armatele inamice au ocupat teritoriile acestor țări mici, populația, ridicându-se împotriva ocupanților, a fost însuflețită de convingerea că-și apără țara, căminul. Poate că această convingere era lipsită de înțelegerea adevăratului caracter al războiului, poate că era total greșită părerea că țările imperialiste inamice ale puterilor ocupante erau adevărații prieteni ai țărilor mici cotate. Dar această convingere era răspândită, și tocmai pe ea au căutat să mizeze serviciile de spionaj imperialiste.

Această tactică au utilizat-o pe o scară deosebit de largă spionajul englez, cel francez și mai târziu cel american în Belgia, care fusese cotate la începutul războiului de trupele germane. Despre aceasta povestește, bunăoară, în memoriile sale Martha Knockaert. Din însărcinarea serviciului secret englez, ea a deschis o cafenea, frecventată de militarii germani, a lucrat ca infirmieră într-un spital militar german și a mai îndeplinit și alte misiuni cu scopul de a strânge informații de spionaj.

Una dintre cele mai importante spioane ale aliaților a fost Louise de Bettignies. Născută într-o familie de aristocrați francezi scăpătați, ea și-a făcut studiile la Universitatea Oxford, iar apoi a servit ca guvernantă în familii germane și belgiene bogate. Louise vorbea impecabil câteva limbi. În timpul ofensivei armatei germane în Belgia din august 1914, Louise de Bettignies a fugit în Anglia, unde a fost repede convinsă să intre în slujba spionajului aliaților. Căpătînd acte false pe numele Alice Dubois, dantelăreasă, Louise s-a întors pe teritoriul belgian, ocupat de trupele germane. „Dantela“ lucrată de ea n-ar fi putut să fie pe placul germanilor. În organizația de spionaj creată de Louise au intrat chimistul De Geyter, care prepara cernelurile pentru mesaje secrete, cartograful Paul Bernard, care s-a dovedit un specialist capabil în domeniul cifrurilor, și alte persoane. Curînd numărul membrilor noii organizații a trecut de treizeci. Marie-Léonie van Houtten („Charlotte“), din orașul Roubaix, a devenit cea mai apropiată colaboratoare a Louisei de Bettignies. Ele reușeau să trimită mesaje în Olanda maiorului Cameron, spion englez. Louise schimba mereu sistemul de transmitere a informațiilor : astăzi mesajul era introdus într-o tabletă de ciocolată, mâine în proteza unui bătrîn invalid, pentru ca poimîine o hîrtie transpa-

rentă cu semnele microscopice ale cifrului să fie plasată sub fotografia lipită pe pașaportul lui „Alice Dubois“.

Louise de Bettignies nu-și pierdea niciodată stăpînirea de sine cu prilejul frecventelor arestări. Odată Louise și Marie-Léonie se aflau într-un tren ai cărui pasageri au fost controlați cu minuțiozitate de contraspionajul german. Cele două fete s-au strecurat pe sub garnitură pînă la vagonul unde controlul se terminase și au scăpat cu bine de primejdie. Altă dată, Louise a fost interogată de o polițistă germană, care nu s-a mulțumit să o oblige pe arestată să se dezbrace pînă la piele, ci i-a uns epiderma cu o soluție specială, în speranța că va apărea vreo inscripție secretă. Dar mesajul era ascuns într-o cașetă mică pe care Louise o ținea sub limbă. Dîndu-și seama că dacă percheziția continuă nu va reuși să păstreze ascuns mesajul, spioana înghiți în grabă cașeta, dar germana observă gestul. Sub pretextul grijii pentru arestată, polițista îi dădu să bea un pahar cu lapte în care fusese dizolvat un vomitiv. Louise simulă un acces de tuse... și răsturnă paharul ce-i fusese oferit. Pînă să fie pregătit un alt pahar cu vomitiv, cașeta s-a dizolvat. Nimi-cînd astfel unica probă acuzatoare, Louise de Bettignies a fost pusă în libertate.

De multe ori, fiind avertizată la timp, ea a reușit să evite arestarea. La un moment dat, un provocator a trădat-o pe Marie-Léonie. Louise se afla în Olanda, dar avertismentul de a nu se înapoia în Belgia i-a sosit prea tîrziu. Cîtăva vreme contraspionajul german a ținut-o sub observație, încercînd să-i afle legăturile, apoi a arestat-o. Louise de Bettignies și Marie-Léonie van Houtten au fost condamnate la moarte, pedeapsa fiindu-le comutată apoi în detențiune pe termen lung. Louise de Bettignies a murit într-o închisoare germană cu puțin înainte de sfîrșitul războiului. Marie-Léonie a fost eliberată după înfrîngerea Germaniei.

O spioană nu mai puțin renumită a fost..., dar să ne întoarcem cu gîndul în Bruxelles-ul ocupat de germani. Acolo, pe strada Teatrului nr. 68, locuia pe atunci tînărul locotenent german Henning. El ocupa două camere — una pentru el personal, cealaltă pentru iubita sa. Aspectul camerei locotenentului arăta că e locuită de un militar — peste tot erau împrăștiate hărți topografice, iar pe masă se aflau înrămate fotografiile celor mai renumiți generali și feldmareșali ai armatei germane. O singură fotografie contrasta în mod izbitor cu fotografiile bătrînilor masivi în uniforme pompoase, pline de decorații. Era fotografia frumoasei iubite a lui Henning. Unii dintre locuitorii capitalei belgiene ar fi putut spune că frumoasa femeie din

fotografie se numește Gabrielle Petit. Dar e puțin probabil ca vreunul dintre ei să fi ghicit că Gabrielle juca în același timp două roluri — atât pe cel al amantei ofițerului german cât și... pe cel al locotenentului Henning însuși !

Gabrielle Petit se născuse la Tournay în 1893, astfel încât la începutul războiului avea 21 de ani. Rămăsese curînd orfană de mamă și a fost crescută într-o mănăstire, unde a învățat să vorbească curent germana. Ulterior a plecat la o mătușă din Bruxelles, lucrînd ca vînzătoare într-unul din magazinele universale la modă din capitală. Războiul a zădărnicit planurile Gabriellei, care intenționa să se mărite curînd. Logodnicul Gabriellei a trecut, împreună cu ea, frontiera olandeză și s-a înrolat în armata belgiană din Franța. Dar Gabrielle s-a înapoiat în Belgia.

Chiar mai înainte, fata intrase într-o organizație care se ocupa cu trecerea în Olanda neutră a prizonierilor de război francezi și englezi, precum și a belgienilor doritori să se înroleze în armata belgiană care lupta în Franța împotriva germanilor. Printre conducătorii acestei organizații era și infirmiera engleză Edith Cavell, care mai târziu a fost executată de germani sub acuzația de spionaj. Curînd Gabrielle avu prilejul să-și dovedească talentele de actriță. Ea se tunse scurt și începu să se îmbrace în haine bărbătești, adesea chiar în uniformă de ofițer german. Există informații că ea a ajuns chiar pe front, în uniformă militară. Se crede că Gabrielle ar fi fost acel misterios locotenent din Arras care a fost reperat pe cînd transmitea semnale trupelor engleze și franceze, dar a reușit să dispară.

Gabrielle Petit lucra în strînsă legătură cu Alice Dubois. Împreună cu alți membri ai organizațiilor secrete belgiene, Gabrielle avea legătură cu serviciul de spionaj englez. Ea a trecut clandestin frontiera de cîteva ori și a plecat în Anglia. O întregă armată de agenți germani a început s-o urmărească după ce contraspionajul german primise informații despre activitatea ei. Nu o dată a scăpat datorită unui fericit concurs de împrejurări. Astfel, cînd, după un îndelungat antrenament în fața oglinzii, a plecat pentru prima oară în uniformă de ofițer cu trenul de la Lille la Gand, ea a stîrnit imediat bănuieli unui căpitan german aflat în același compartiment. Gabrielle sosi la hotel însoțită de noul său cunoscut, căpitanul. Ea reuși repede să iasă printr-o ușă laterală, lăsîndu-și mantaua în cuier. Întorcîndu-se acasă, Gabrielle observă că e filată și distruse în grabă toate lucrurile compromițătoare, inclusiv uniforma militară. Reuși să scape de agenți și chiar să se întoarcă la hotel, de data aceasta sub înfățișarea unei vînzătoare de ziare. Gabrielle

auzi cum căpitanul și un reprezentant al poliției secrete întrebau dacă locotenentul nu s-a întors să-și ia mantaua.

Contraspionajul german adunase numeroase informații despre Gabrielle. Totuși nu izbutea s-o prindă. Ea a trecut frontiera în repetate rînduri, sub nasul santinelelor germane, cu misiuni de mare importanță. Cu ajutorul ei s-au transmis din Olanda informații despre un belgian care trădase poliției germane o seamă de concetățeni de-ai săi. Trădătorul a fost ucis.

Una din principalele misiuni ale Gabriellei a continuat să fie trecerea peste granița belgiano-olandeză a prizonierilor și spionilor aliați aflați în Belgia. Odată ea a însoțit un grup de patru persoane — doi ofițeri belgieni, un soldat englez și un spion britanic — care se înapoia în Olanda. Toți aveau acte false, care însă nu le-ar fi ajutat prea mult în cazul unui control atent. Bunăoară, soldatul englez, care nu știa decît limba sa maternă, avea acte pe numele unui olandez.

Prima parte a drumului după plecarea din Bruxelles s-a desfășurat relativ bine, dar în zona de graniță primejdiile pîndeau micul grup la fiecare pas. Gabrielle purta toate discuțiile cu patrurile, reușind să-i înșele pe soldații germani. La postul de grăniceri procedura controlului a durat foarte mult, dar în cele din urmă și aceasta s-a terminat cu bine. Gabrielle și tovarășii săi mergeau pe drumul care ducea spre granița propriuzisă. Deodată, dintr-o pădurice apăru un polițist german și îi spuse Gabriellei, fără a-și ascunde triumful :

— Iată-te, în sfîrșit, mademoiselle, te aștept de luni de zile ! El ceru ca întregul grup să-l urmeze și, cu o mișcare rapidă, duse la gură un fluier, vrînd să cheme garda. Dar ofițerul belgian se năpusti asupra lui dintr-un salt și îi împlîntă cuțitul în piept. Gabrielle își reveni prima după momentul de confuzie generală. Ea ieși în întîmpinarea celor două santinele germane care se apropiau încet, pe cînd ceilalți fugari ascundeau cadavrul într-un șanț, acoperindu-l cu niște crengi, și presărau nisip peste urmele de sînge rămase pe pămînt. Gabrielle reuși s-o „vrăjască“ și pe această nouă patrulă. La graniță, un ofițer german îi puse Gabriellei cîteva întrebări și, pe cît se părea, era nehotărît.

— N-ai întîlnit cumva pe drum un ofițer german de poliție ? — întrebă el, în sfîrșit.

Gabrielle răspunse afirmativ și descrie îndată semnalmente celui ucis.

— El mi-a vorbit despre o fată suspectă și a comunicat la telefon că are în vedere o tînără franțuzoaică — continuă germanul.

Gabrielle avea răspunsul pregătit : ea și însoțitorii ei se întîlniseră cu acel ofițer de poliție, care se convinsese singur de lipsa de temei a bănuielilor sale ! După puțin timp, Gabrielle și ceilalți membri ai grupului ei se aflau deja pe teritoriul olandez.

Altă dată, în drum spre Olanda, Gabrielle sosi la un hotel din apropierea frontierei. Hotelul era plin de soldați germani. Gabrielle se retrase repede în camera sa, unde veni imediat, cuprins de îngrijorare, și patronul, care era membru al organizației secrete.

La hotel apăruse, după cum spunea el, o pereche suspectă. Potrivit pașaportului, erau un anume Henri Durier și soția sa, dar bărbatul, deși îmbrăcat civil, semăna de la o poștă a militației germane. Privind pe fereastra camerei sale, Gabrielle recunoscuse în „madame Durier“ pe o oarecare Flora, o persoană de moravuri ușoare, care intrase de multă vreme în serviciul poliției germane. Ea era însoțită, după cum a reieșit mai târziu, de un subofițer german care, înainte de război, lucrase în Belgia în calitate de director al sucursalei unei fabrici germane de pian. Ca om ce cunoștea locurile, fusese trimis de poliția germană pe urmele spioanei care dăduse atît de mult de furcă comandamentului german. Dar germanul nu o cunoștea, și de aceea i-a fost dată ca însoțitoare Flora, care o văzuse pe Gabrielle în repetate rînduri. De altfel, „soții Durier“ erau o pereche prea puțin potrivită. El abia reușea să-și ascundă disprețul pe care i-l inspira această consoartă de ocazie, iar Flora nu-și ascundea nici ea simțămîntul de ușurare cînd încruntatul ei soț se îndepărta pentru un timp și ea putea să bea cîteva pahare de vin tare în tovărășia unor adoratori din rîndul soldaților germani ; în această privință excela un lungan serviabil din trupele de rezervă ale armatei teritoriale (agent al poliției secrete, trimis să-i țină sub observație pe „soții Durier“). Înapoiindu-se la șefii săi, agentul n-a putut să raporteze altceva decît că el, cu ajutorul unui alt soldat, a dus-o și a culcat-o pe madame Durier, beată moartă, în camera unuia dintre locatari. Pretinsul ei soț a reușit s-o trezească abia spre seară, și numai a doua zi onorabila pereche a plecat în Olanda.

Gabrielle trecu granița împreună cu cîteva belgieni chiar în aceeași noapte în care o văzuse pe Flora.

Se înțelege că în Olanda soții Durier n-au reușit să dea de urma Gabriellei și nici să stabilească în ce fel reușea aceasta să treacă granița. În schimb, cei doi „soți“ s-au aflat ei înșiși sub supravegherea spionilor Antantei. Negăsind-o pe Gabrielle, Flora încerca să obțină un succes oricît de mic, care i-ar fi

ajutat să se justifice în fața șefilor ei. Ea se întâlnește cu Jean Bordin, membru al unei organizații clandestine belgiene, care nu știa că Flora este în slujba poliției germane. Ea spera să obțină cu ajutorul lui informații despre Gabrielle și despre alți spioni ai aliaților. Dar Bordin fu curînd avertizat tot de Gabrielle și de tovarășii ei. Flora a dus nemților informații false. De altfel, germanii nu s-au lăsat amăgiți, dîndu-și seama repede că se încearcă o mistificare. Florei nu i s-au mai încredințat misiuni peste graniță, iar „soțul“ ei a fost mutat în altă unitate.

Între timp, Gabrielle își continua primejdiosul joc cu contraspionajul german. Fata se întoarce din nou în Belgia și fu cît pe ce să fie reținută cu prilejul unei percheziții efectuate într-o casă conspirativă din apropierea frontierei. Gabrielle îi zărise de departe pe poliștii care se apropiau. Împreună cu stăpîna casei, ea reuși să distrugă toate hîrțiile compromițătoare. Percheziția n-a dat nici un rezultat, iar poliștii, lipsiți de experiență, care au efectuat-o au dat crezare declarației Gabriellei că nimerise acolo întîmplător, fiind în căutarea unei camere pentru o noapte. Dar aceasta a fost ultima întîmplare fericită... Gabrielle fu arestată pe stradă de o patrulă germană de poliție, care o pîndea. Asupra ei s-au găsit hîrții care o dădeau de gol. Fata refuză să-și răscumpere viața cu prețul trădării a tot ce știa despre organizațiile belgiene care duceau un război secret împotriva ocupanților germani. Un tribunal militar a condamnat-o pe Gabrielle la moarte prin împușcare. Ea a fost executată la 1 aprilie 1916.

Aventurile „Doamnei în alb“

Activitatea rețelei de spionaj din Belgia era organizată de obicei pe teritoriul olandez. În Olanda, locul principal printre serviciile de spionaj rivale ale țărilor Antantei l-a ocupat — deși nu de la început — serviciul secret englez (mai exact una din secțiile acestuia, deoarece și în cadrul organelor de informații ale Angliei, subordonate inițial diferitelor departamente, domneau invidia și concurența). Șeful de fapt al acestui serviciu era Henry Landau, care ulterior a relatat în memoriile sale despre această activitate.

Englezii au ținut seamă de experiența prăbușirii, în 1916, a rețelei de spionaj organizate de ei pentru supravegherea transporturilor germane din Belgia și din Franța de nord-est, ocupate de trupele germane. Agentul englez Frankignul o organizase într-un mod strict centralizat. Toate informațiile erau concentrate într-un singur loc și erau transmise pe aceeași cale : ele erau strecurate într-un tramvai care pleca zilnic din Belgia în orașul olandez Maëstricht. Multă vreme sistemul a funcționat bine, dar în cele din urmă poliția germană i-a dat de urmă. Agenții lui Frankignul se cunoșteau între ei, iar el nu avea cum să-și avertizeze subalternii de primejdia ce-i amenința. Rezultatul a fost că germanii au reușit să distrugă cu o singură lovitură această organizație, lichidând peste 40 de posturi de observație care urmăreau transporturile feroviare și arestându-i aproape pe toți oamenii lui Frankignul. Încercările acestuia de a reface organizația pe aceleași baze n-au fost încununate de succes. H. Landau a creat noua rețea de spionaj cu totul în alt chip.

Cu ajutorul unor belgieni refugiați în Olanda, s-a reușit să se creeze pe teritoriul belgian un mare număr de nuclee de spionaj. Șeful fiecăruia dintre aceste nuclee trimitea informațiile culese la „cutiile de scrisori” din Anvers, Liège și Bruxelles. De acolo ele erau trimise la punctele de trecere a frontierei. Fiecare nucleu își avea „cutia de scrisori” și punctul de trecere propriu, independent de celelalte. Curierul care transporta informațiile la frontieră nu cunoștea pe nici unul dintre membrii nucleului de spionaj, în afara de persoana ce îndeplinea funcția de „cutie de scrisori”. La rîndul său, această persoană nu-i cunoștea nici chiar pe curierii care îi aduceau sau preluau informațiile. Pentru supravegherea fiecărui obiectiv sau sector important erau create adesea cîte două grupuri care acționau paralel, fără a-și bănuî reciproc existența.

...În Germania răsăriteană și centrală căpătase răspîndire, încă din evul mediu, legenda „Doamnei în alb”. În Prusia se povestea că o oarecare Dorothea, rămasă văduvă la vîrsta de patruzeci de ani, se retrăsese într-o chilie situată nu departe de catedrala din Marienwerder și poruncise ca intrarea să fie zidită. Ea a murit după 14 ani de sihăstrie voluntară. Dorothei i-au fost atribuite numeroase minuni. După moartea ei, în 1414, s-a trimis papei cererea ca Dorothea să fie canonizată printre sfinții catolici. Împrejurările erau însă nefavorabile : era în vremea mării schisme a bisericii din Apus. Au existat în același timp doi papi sau chiar mai mulți. Fiecare papă își blestema concurenții — antipapi — și îi excomunica din sînul

bisericii. Nici unul dintre ei n-a găsit răgaz să examineze cererea sosită din îndepărtata Prusie. După aceasta, în rîndurile populației s-a ivit convingerea că sfînta schimnică, jignită de ingratitudea oamenilor, li se arată în veșmînt alb numai pentru a le prezice nenorociri.

Unii istorici germani resping această versiune. După părerea lor, „Doamna în alb“ ar fi fost soția marelui principe elector al Brandenburgului. Într-o veche gravură ea este înfățișată în veșmînt alb, urmînd sicriul soțului său, decedat în anul 1688. După alte izvoare, prima apariție a „Doamnei în alb“ ar fi avut loc în 1486, la Plassenburg, în apropiere de Bayreuth. În sfîrșit, există și adepți ai unei alte versiuni, potrivit căreia legenda „Doamnei în alb“ este legată de persoana unei oarecare contese d'Orlamunde, care a trăit în secolul al XIV-lea undeva în apropiere de Bayreuth. Ea și-a ucis cei doi copii, apoi și-a pus capăt zilelor, pentru că amantul ei — o rudă a monarhului — refuzase s-o ia în căsătorie.

„Doamna în alb“, după cum se spune, a reapărut la Berlin în 1799. Ea s-ar fi arătat — în veșminte albe, cu un colan de perle la gît și un toiag de fildeș în mînă — unui soldat care făcea de santinelă la palatul regal. Soldatul a înțeles că văzuse o fantomă și, foarte impresionat, a povestit camarazilor săi despre această întîmplare. Pe baza povestirii lui, a fost publicată chiar o cârtică, în care se dădea și un „portret“ al „Doamnei în alb“. În zadar ar fi întrebat cineva de unde luaseră editorii acest portret.

Un amănunt cu totul straniu : „Doamna în alb“ — această fantomă, pare-se, strict germană — s-a arătat lui Napoleon atunci cînd împăratul s-a oprit la Bayreuth înainte de a porni în campania împotriva Rusiei. Dar, dacă facem abstracție de această extindere ocazională a atribuțiilor „Doamnei în alb“, ea s-a arătat invariabil în palat cu puțin înainte de moartea fiecărui rege din dinastia Hohenzollernilor. Ea a fost văzută în 1840, în ajunul morții lui Friedrich-Wilhelm al III-lea, în 1861, cu puțin înainte de sfîrșitul lui Friedrich-Wilhelm al IV-lea... În timpul lui Wilhelm al II-lea a început să se spună că următoarea apariție a „Doamnei în alb“ va trebui să prevestească sfîrșitul dinastiei Hohenzollern. Ce-i drept, politica ultimului kaiser — trufaș, crezînd cu fanatism în originea divină a puterii sale, insolent și totodată laș — crease destule temeuri pentru o astfel de modificare a străvechii legende.

Cea mai mare organizație de spionaj care a acționat în Belgia ocupată și-a luat numele de „Doamna în alb“. Ea a luat naștere în vara anului 1916 și la început a avut altă denumire

(„Serviciul Michelin“ — probabil după numele firmei producătoare de anvelope „B—149“). Unul din întemeietorii organizației era inginerul Devet, văr primar al lui Dieudonné Lambrecht, care lucrase pentru serviciul de spionaj englez și care, trădat de un agent dublu, fusese executat de germani. Devet a vorbit despre planurile sale mai întâi profesorului de fizică Chauvin, care a condus împreună cu el organizația. Aceasta cuprindea la început un mic grup de prieteni ai lui Devet și Chauvin. Cu ajutorul preotului Daise O’Neil, ei au reușit să-i verifice pe foștii colaboratori ai lui Lambrecht și să-i atragă în organizația „Doamna în alb“.

Devet și Chauvin s-au dovedit niște buni conducători. Ei au selecționat cu pricepere oamenii necesari și au construit organizația în așa fel, încât arestarea diferitelor persoane să-i cauzeze daune minime. Curierii, care erau cei mai expuși pericolului unei arestări, nu cunoșteau pe nici unul dintre ceilalți membri ai organizației, în afară de intermediarul („cutia de scrisori“) de la care primeau materialele. Organizația și-a creat chiar propriul ei serviciu de contraspionaj ! În fruntea acestuia se afla Neugens, șeful poliției belgiene din Liège, o rudă a lui Chauvin. Mulțumită situației sale oficiale, Neugens putea urmări în modul cel mai eficient activitatea poliției secrete germane din Belgia, principalul adversar al „Doamnei în alb“.

Mai rămânea să fie stabilită legătura cu serviciile de informații ale Antantei care acționau în Olanda. Spionul francez Faichy a aflat înaintea altora despre intențiile lui Devet și Chauvin și le-a trimis propuneri în vederea organizării unei colaborări. Dar printre oamenii lui Faichy se strecuraseră spioni germani. Aceștia au denunțat autorităților de ocupație pe trei importanți agenți francezi : Fauquenot, Creusin și Marie Birkel; despre care vom vorbi mai departe. În cele din urmă, după o serie de eșecuri, de care erau vinovate în primul rând serviciile de spionaj ale Antantei, „Doamna în alb“ a intrat în legătură cu englezii. În parte, aceasta se datorește faptului că numai spionajul militar englez reușise să pună la punct trimiterea de agenți peste frontiera belgiano-olandeză, pe care germanii o închisuseră cu un baraj de sîrmă ghimpată racordat la o sursă de curent de înaltă tensiune. Henry Landau a reușit această performanță tot cu ajutorul unui belgian : Moreau (fiul unui funcționar superior de la direcția căilor ferate belgiene, care aveau un larg cerc de cunoscuți printre funcționarii feroviari). Moreau („Oram“) și colaboratorii aleși de el au organizat un serviciu de trecere clandestină peste graniță, care a funcționat pînă la sfîrșitul războiului.

Englezii și-au asumat finanțarea „Doamnei în alb“, iar H. Landau, fără a avea nici un fel de împuterniciri, a promis că toți membrii organizației vor fi considerați militari englezi. „Doamna în alb“ a fost militarizată — au luat naștere batalioane, companii, plutoane. Totuși organizația era, ca și mai înainte, alcătuită în așa fel, încât să fie ușor de „izolat“ acea verigă în care ar fi pătruns un trădător sau care ar fi fost descoperită în vreun fel oarecare de poliția secretă germană.

Îndeletnicirea de căpetenie a „Doamnei în alb“ era supravegherea cotidiană a mișcării eșaloanelor militare. Modestul slujbaș de cale ferată care număra de la fereastra odăiței sale trenurile ce treceau (ajutat adesea de soția sa și de copiii săi), era principalul furnizor al celor mai importante informații. Însumând datele primite de la numeroși agenți de acest fel, „Doamna în alb“ și serviciul de spionaj englez puteau să-și facă o idee despre dislocarea trupelor germane, transportul de muniții și, implicit, despre planurile comandamentului inamic. Lucrul cel mai complicat era transportarea informațiilor primite, mai întâi prin Belgia, iar apoi peste graniță. Germanii introduseseră un sistem de permise foarte strict, fără de care le era interzis belgienilor să-și părăsească orașul de reședință. Adesea o cursă începută cu succes era întreruptă de un strigăt neașteptat : „Stai !“, după care urma percheziția la secția de poliție. Dacă se descopereau la curier informații secrete, îl amenința judecarea sumară și împușcarea. De aceea, în caz de arestare, curierul trebuia, în primul rînd, să se debaraseze de probele acuzatoare — corespondența secretă. În acest scop, foițele subțiri de hîrtie erau introduse într-un mic tub metalic, pe care curierii încercau să-l arunce pe neobservate din mîncă. O curieră — tînăra Juliette — fusese reținută și nu reușise, sub privirea atentă a polițistului german, să se descotorosească de pachetul învelit în postav negru. El cuprindea mesaje care, dacă ar fi fost descoperite de germani, ar fi dus desigur la condamnarea fetei la moarte. Dar Juliette nu-și pierdu cumpătul. La secția de poliție ea reuși, cu o mișcare nebăgată în seamă, să ascundă pachetul după radiatorul caloriferului. Percheziția, deși minuțioasă, n-a dat nici un rezultat, și Juliettei i s-a declarat că este liberă. La plecare, rămînînd o clipă singură, Juliette scoase prețiosul pachet, pe care-l duse la destinație.

Aceste mesaje, prin intermediul cartierului general al „Doamnei în alb“, aflat la Liège, ca și pe alte căi, ajungeau la „cutiile de scrisori“ de la frontieră.

Momentul cel mai greu și mai primejdios era trecerea peste graniță, împînzită cu sîrmă ghimpată și păzită de santinele

germane care dispuneau de câini polițiști. Agenții își puneau mănuși și cizme de cauciuc ceea ce îi ferea de electrocutare. Pentru a-i înșela pe soldații germani, erau folosite diferite viclesuguri, mereu altele. Adesea mesajele, ascunse în bulgări de pământ, erau aruncate de țărani de prin partea locului peste rețeaua de sîrmă ghimpată ; pînă atunci, ele erau păstrate îngropate în cîmpul de cartofi. Uneori se introducea sub sîrma ghimpată un butoiș fără fund, prin care un om se putea strecura fără a se expune electrocutării. De altfel, germanii nu țineau tot timpul rețeaua sub tensiune din lipsă de energie electrică. Pe sîrma ghimpată puteau fi văzute adesea cadavrele unor oameni uciși de curent pe cînd încercaseră să treacă granița. Germanii interziseră îndepărtarea leșurilor, pentru a intimida astfel populația. Cînd cadavrele trosneau, era un indiciu că se dăduse din nou drumul în rețea curentului de înaltă tensiune.

Odată poliția germană fu cît pe ce să aresteze conducerea „Doamnei în alb“. Polițiștii fuseseră sesizați printr-o scrisoare anonimă, trimisă din gelozie de o femeie care habar n-avea de existența organizației ilegale. Primind denunțul, poliția germană hotărî să-l controleze pe un oarecare Reimann, a cărui slujnică, franțuzoaica Marcelle, stîrnise gelozia autoarei scrisorii anonime. Reimann nu fu găsit acasă, iar vecinii au spus că el se află probabil la „Vila lăstunilor“, pe care o închiriasse unor necunoscuți. Acolo se afla secretariatul „Doamnei în alb“. Porțile de stejar puteau rezista unui îndelungat asediu și mai cu seamă ar fi dat timp pentru distrugerea hîrtilor compromițătoare. Dar de data aceasta membrii organizației clandestine n-au avut noroc. Agenții germani întîlniră la poarta vilei niște curieri care le-au părut suspecti. Punînd unuia dintre ei pistolul la tîmplă, germanii îl siliră să ceară să se deschidă poarta... Poliția captură toate persoanele aflate în vilă, hîrtille și armele. Arestații n-au trădat organizația. Curierul Franchimond declară că era amantul doamnei Gessels, stăpîna vilei, iar celălalt curier s-a jurat că el, ca prieten al lui Franchimond, îl însoțise întîmplător într-o plimbare. Ceilalți arestați au afirmat că nu făceau decît să ajute fugarilor să treacă granița. Frații Louis și Antoine Collard, care fuseseră prinși pe cînd transcriau niște mesaje, afirmară că strîngeau informații pentru a încerca apoi să le vîndă în Olanda spionajului englez sau francez. Tribunalul militar condamnă la moarte pe patru dintre cei arestați, inclusiv pe doamna Gessels, dar acesteia și unui alt spion pedeapsa le fu comutată în detențiune pe viață. Frații Collard au fost împușcați în luna iulie 1918. Germanii nu și-au dat însă

seama că puseseră mîna prin surprindere pe secretariatul unei ramificate organizații de spionaj.

Unul dintre cele mai impresionante, dacă nu și dintre cele mai importante succese ale „Doamnei în alb” a fost crearea unui nucleu de spionaj... la Saint-Léonard, închisoarea principală din Liège. Acesta a fost organizat de doi spioni, Fauquenot și Creusin.

Cei doi erau agenți ai serviciului de spionaj francez și, după o serie de misiuni îndeplinite cu succes, au fugit în Olanda, unde s-au apucat să creeze o nouă rețea de spionaj. La un moment dat, ei au trimis-o în Belgia, însoțită de un contrabandist olandez, pe tînăra învățătoare Marie Birkel. După aceea, tînăra fată n-a mai dat multă vreme nici un semn de viață (fusesse arestată de poliția germană). Pe neașteptate apăru un oarecare Bertram, care anunță că Birkel îi cheamă pe Fauquenot și Creusin la o întâlnire chiar la frontieră, lîngă împrejmuirea de sîrmă ghimpată. Bertram nu inspiră încredere. Totuși, Fauquenot și Creusin hotărîră să se ducă la întâlnire și căzură în cursa întinsă de Bertram din însărcinarea serviciului de contraspionaj german. În noaptea de 30 iunie 1915, la graniță, belgienii au fost atacați prin surprindere de agenți germani, care i-au lovit în cap, amenințîndu-i, și i-au tîrît pe teritoriul belgian. Un tribunal german i-a condamnat pe amîndoi la moarte. Unica șansă de salvare a celor doi condamnați era să dea de veste despre răpirea lor, săvîrșită prin încălcarea neutralității olandeze. Ei au reușit s-o facă, trimițînd o scrisoare cu ajutorul bucătarului închisorii — un deținut de drept comun ; bucătarul a predat această scrisoare călugăriței Mélanie, care avea acces în închisoare ; ea a transmis-o consulului general olandez din Bruxelles. A urmat un protest al guvernului olandez, și sentința de condamnare la moarte fu anulată cu șase ore înainte de execuție.

Printr-un soldat german de origine poloneză, Fauquenot și Creusin au stabilit o legătură permanentă cu „Doamna în alb”. Au fost ajutați de Marie Birkel, care se afla în aceeași închisoare, precum și de alți deținuți. Ei reușeau să transmită în afară mesaje despre împrejurările arestării diferiților agenți ai „Doamnei în alb”, — agenți pe care, după arestare, germanii îi trimiteau, de regulă, la închisoarea Saint-Léonard —, despre capturarea unor documente compromițătoare etc. Aceste mesaje au împiedicat nu o dată descoperirea organizației de către poliția germană. „Doamna în alb” avea astfel posibilitatea să-și instruiască oamenii, comunicîndu-le tactica pe care tre-

buiau s-o folosească după arestare. Aceasta a salvat viața multora din ei.

În 1918 Creusin și Fauquenot au reușit să evadeze din închisoare. Soldatul polonez le-a deschis ușa celei, după ce le adusese un cârlig și un ciocan. Fugarii au luat dintr-o magazie niște cearșafuri răsucind din ele o frînghie, pe care au coborît de-a lungul zidului înalt al închisorii pînă în stradă. Acolo erau așteptați de prieteni. Schimbînd tramvai după tramvai, ca să li se piardă urma, Creusin și Fauquenot ajunseră curînd în relativă securitate, într-o casă conspirativă. La Saint-Léonard dispariția lor a fost observată abia după o oră. În zadar au fost interogați deținuții care ar fi putut să știe ceva despre evadare. Fauquenot încercă să treacă granița în veșminte preoțești. El a fost reținut întîmplător în tramvai de un agent de poliție, care declară că „foarte mulți spioni se deghizează în preoți”. A scăpat însă și a fugit la Liège, unde a stat ascuns pînă la sfîrșitul războiului. Creusin a fost arestat chiar la frontieră. El declară că-l cheamă Desemey și că voise să fugă în Olanda. Barba și mustățile pe care și le lăsase după evadare îl făceau de nerecunoscut. Fugarul fu trimis la închisoarea din Hasselt. Autoritățile germane nici nu bănuiau că noul deținut este unul și același cu Creusin, pentru a cărui căutare fusese mobilizată toată poliția.

În ultimul an al războiului, „Doamna în alb” a suferit o serie de eșecuri. Încă înainte de descinderea poliției la „Vila lăstunilor” fusese arestat Neugens, șeful serviciului de contra-spionaj al „Doamnei în alb”. Germanii aflaseră că îl vizita adesea o belgiană care la începutul războiului ajutase cîtorva prizonieri francezi să fugă din lagăr. Fu arestat pe neașteptate un curier care ducea importante instrucțiuni de la Bruxelles la Gand. O și mai mare însemnătate a avut descoperirea făcută de germani la unul dintre punctele de trecere a frontierei. Transmiterea informațiilor se făcea cu ajutorul contrabandiștilor care aduceau, în același timp, ilegal alimente din Olanda în Belgia. Această contrabandă era trecută cu vederea chiar și de comandantul local al grănicerilor germani, care primea în schimb alimente olandeze. De aceea, spionii se simțeau acolo în siguranță, și prin acest punct a început să fie trecut cea mai mare parte a informațiilor. Cu atît mai neașteptată a fost arestarea contrabandiștilor de către agenții poliției secrete germane.

Germanii au fost îngroziți constatînd numărul imens de informații descoperit cu prilejul arestării. Ei au înțeles, în sfîrșit, că acolo acționa o mare organizație de spionaj. În închisoare,

în urma unui interogatoriu de „gradul trei“, contrabandiștii arestați au divulgat numele celor opt membri ai nucleului din Hasselt al „Doamnei în alb“ pe care-i cunoșteau. Toți au fost arestați. Dar cu acest prilej s-a văzut cât de bine chibzuită era structura organizatorică a „Doamnei în alb“. Grupul de agenți din Hasselt ținuse legătura cu centrul printr-un singur om — inspectorul de poliție belgian Surlemont. Dar acesta trecuse granița cu 24 de ore mai înainte, ascuns în cala unui șlep. Polițiștii germani sosiți a doua zi la locuința lui Surlemont n-au putut aresta decât pe soția și fiica acestuia, care nu bănuiau nimic despre activitatea lui de spionaj.

Pînă la sfîrșitul războiului, „Doamna în alb“ s-a transformat într-o vastă organizație. Ea număra în total 1 084 de membri și stabilise 51 de posturi de observație pe căile ferate. Germanii au arestat pînă la sfîrșitul războiului, în total, 45 de membri ai organizației, din care au fost executați doi.

„Doamna în alb“ nu era unica organizație a Antantei în Belgia, deși către sfîrșitul războiului a jucat rolul principal. Conducătorii ei aveau principiul de a nu stabili, în interesul securității, nici un fel de contacte cu alte organizații. Rareori acest principiu a fost încălcat, fapt care s-a soldat uneori cu eșecuri, cu pătrunderea unor provocatori și cu descoperirea unor nuclee.

Succesele serviciului de spionaj englez în Belgia se datorau în primul rînd sprijinului populației, care îi ura pe ocupanți. Este interesant că englezii n-au reușit să organizeze nici un post de observație a transporturilor feroviare pe teritoriul propriu-zis al Germaniei, unde acest factor, simpatia populației locale, lipsea.

La Olanda, pe lângă serviciul de spionaj propriu-zis, o importantă sursă de informații pentru aliați a constituit-o interogarea acelor dezertori germani care, în schimbul unor sume de bani, erau gata să dea informații despre unitățile militare din care făcuseră parte. Desigur, sub masca unor dezertori, serviciul de spionaj german a strecurat în repetate rînduri agenți de-ai săi, care comunicau date false. Dar englezii cu greu mai puteau fi trași pe sfoară. Pe baza interogării a sute de mii de prizonieri germani și a datelor culese de serviciul de spionaj în cursul primilor ani de război, fusese alcătuită și era completată neconținut o „carte brună“, care cuprindea numerele tuturor regimentelor și diviziilor, date despre corpul de comandă al fiecărei unități și multe alte informații. Controlînd informațiile cu ajutorul „cărții brune“, se putea stabili rapid în ce măsură corespundeau realității.

Odată a venit la Landau un dezertor german care i-a propus să-i vîndă ultima ediție a îndreptarului secret al poștei militare germane. Germanul lucra la poșta din Düsseldorf, de unde și furase îndreptarul. Această carte era de o valoare cu adevărat excepțională pentru comandamentul aliat. Ea era incomparabil mai amănunțită decît „cartea brună“, alcătuită cu atîta trudă. Soldatul german primi docil suma derizorie de 100 de lire ce i s-a oferit în schimbul cărții, deși, după cum recunoștea Landau, serviciul de spionaj ar fi fost literalmente gata să plătească oricît pentru ea. Ulterior, acest german, pe nume Fleischer, fu primit în slujba serviciului de spionaj englez, care a reușit să exploateze ura lui față de kaiser și de clica militară germană. Fleischer plecă cu acte false în Germania, de unde se întoarse cu informații importante despre formarea unor noi regimente și despre situația economică a țării. Atunci i se încredință o nouă misiune primejdioasă — organizarea unui post de observație la Trier. Din această nouă călătorie, Fleischer nu s-a mai întors : poate că a fost prins, dar și mai probabil este că a hotărît să nu-și mai riște viața pentru noii săi stăpîni.

Lupta pentru informații secrete

În ziua de 22 aprilie 1915, trupele germane au folosit pentru prima oară substanțe otrăvitoare la Ypres, în Flandra. Germanii dădeau drumul gazului din baloane în momentul cînd un vînt prielnic trebuia să împingă norul otrăvitor spre tranșeele inamice. La început, folosirea gazelor le-a prilejuit mari succese. Dar o dată vîntul și-a schimbat brusc direcția, și gazele i-au otrăvit pe soldații germani. Germanii au început să caute febril alte forme de utilizare a gazelor toxice. Spionul francez Charles Lousitot s-a convins de acest lucru, cînd a constatat că fabrica de anilină din Mannheim (Baden), care producea gaze, începuse să lucreze din plin. Dar cum se puteau ghici intențiile inamicului ? Lousitot a remarcat că cisternele cu gaz sînt trimise la uzinele de armament ale firmei Krupp din Essen. Fără a ține seama de riscuri, spionul începu să frecventeze berăriile unde veneau muncitori de la aceste uzine și să tragă cu urechea la convorbirile lor. Stînd de vorbă cu un polițist din paza uzinei, spionul făcu niște aprecieri pesimiste cu privire la șansele Germaniei de a cîștiga războiul. Ca răspuns, paznicul spuse că se pregătește o armă nouă, care va

schimba mersul războiului în favoarea Germaniei — un proiectil umplut cu gaze.

Neîncrederea vădită manifestată de Lousitot l-a întăritat pe polițist. Au făcut un pariu pe o sumă importantă. După puțin timp germanul și-a introdus prietenul într-un ascunziș din apropierea poligonului unde trebuia să aibă loc experimentarea noilor proiectile. Din acest adăpost, Lousitot a putut asista la experimentările efectuate chiar în prezența kaiserului. Proiectilele cu gaz au fost lansate asupra unei turme de oi care pășteau pe cîmp. Rezultatele s-au văzut imediat. Gazul nu numai că a provocat sufocarea animalelor, dar a și ars literalmente întreaga vegetație.

Personal, Lousitot fusese convins de tot ceca ce văzuse. Dar cum să învingă neîncrederea șefilor săi de la Paris? Spionul ceru prietenului său polițistul să-i lase în amintirea pariului lor o schiță de obuz. Polițistul triumfător, care dovedise că are dreptate și băgase în buzunar un câștig însemnat, de îndată ce kaiserul și însoțitorii săi au părăsit poligonul, îi dăruie cu generozitate lui Lousitot suvenirul dorit. Trei zile mai târziu această schiță se afla la Paris și, înainte ca nemții să apuce să-și formeze un stoc mare de obuze din noul tip, francezii și englezii își înzestraseră trupele cu măști antigaz și începuseră să producă și ei proiectile de acest tip.

Cît despre englezi, ei au reușit să păstreze secretul tancurilor — concepute încă în 1914, dar intrate în fabricație cu o mare întârziere. Pentru a explica în mod cît mai plauzibil destinația ciudatelor mașini, care erau transportate pe calea ferată acoperite cu foi de cort, au fost propuse diferite denumiri cu caracter de camuflaj — cisterne, rezervoare, tancuri. A fost preferată aceasta din urmă, și astfel cuvîntul „tanc“, care în limba engleză are înțeles de cisternă, a devenit denumirea unei noi și înspăimîntătoare arme de luptă.

Prima utilizare a tancurilor, care a avut loc la 15 septembrie 1916, a provocat o mare panică în rîndurile germanilor. Cînd un soldat fugit din tranșee a fost adus în fața generalului său și a raportat că „monstrul“ se deplasează fără roți, generalul crezu că omul își pierduse mințile de spaimă. Ce prostie mai era și asta — o mașină care se mișcă fără roți? Atacul masiv cu tancurile întreprins în august 1918 a produs o mare spărtură în liniile de fortificații germane.

Un mare succes al serviciilor de spionaj austriac și german a fost asigurarea surprizei în timpul bătăliei de la Caporetto din octombrie 1917. Serviciile de spionaj aliate primiseră, ce-i drept, destule știri, direct sau indirect, cu privire la intenția

germanilor și austrieilor de a începe ofensiva într-un sector al frontului din Italia. Într-una din zile, în „țara nimănui“ dintre tranșeele germane și cele britanice de pe frontul din Franța, un sergent englez a găsit o carte poștală pierdută de un soldat german. În ea, un oarecare Heinrich scria că unitatea lui se află la odihnă în Austria. După numărul oficiului poștal militar indicat pe cartea poștală, englezii au stabilit că este vorba de corpul alpin, una din unitățile de șoc ale armatei germane. Știri transmise de serviciul american de informații din Elveția confirmau că germanii pregătesc o lovitură pe frontul italian.

Cu toate acestea, comandamentul italian a fost luat prin surprindere de ofensiva germano-austriacă declanșată la 24 octombrie. Înaintea începerii acesteia, în tranșeele italiene fuseseră aruncate teancuri de numere false, tipărite în Austria, ale celor mai răspândite ziare din Italia de nord. În aceste ziare se relata despre ciocniri între populație și poliție, cu deschiderea focului împotriva demonstranților; nu lipseau nici listele celor uciși și răniți cu prilejul înăbușirii manifestațiilor. Pentru a face mai plauzibile toate aceste știri, serviciul de spionaj austriac adunase o mulțime de date mărunte (numele unor locuitori reali din anumite orașe italiene, funcțiile ocupate de aceștia etc.). De aceea nimeni n-a avut nici cea mai mică îndoială asupra autenticității ziarelor, fapt care a subminat în mod serios moralul armatei italiene, în special al soldaților originari din Italia de nord — piemontezii —, din care erau formate unitățile cele mai combative. Pierderile italienilor în bătălia de la Caporetto s-au ridicat la 800 000 de oameni, din care jumătate au fost luați prizonieri. Antanta a reușit să preîntâmpine prăbușirea totală a frontului italian numai transferînd de urgență în Italia de nord un număr de divizii franceze și engleze.

Spionajul și diversiunea acționau mînă în mînă.

Printre cele mai importante acte de sabotaj din timpul războiului — dacă este vorba în adevăr de un act de sabotaj —, trebuie considerată incendierea zepelinelor pe aerodromul din Alhorn. Zepline avea numai Germania. Față de gradul de dezvoltare la care se afla pe atunci aviația, ele păreau o armă primejdioasă. Zeplinele puteau să se ridice mult mai sus decît avioanele și, ajungînd la înălțimea maximă, să devină în mod practic invulnerabile la tirul artileriei antiaeriene.

Aerodromul din Alhorn, construit la începutul anului 1917, era utilat după ultimul cuvînt al tehnicii. Hangarele, în care încăpeau cîte două zepline, erau înzestrate cu toate mijloacele imaginabile de asigurare împotriva incendiului. Totuși perico-

lul de incendiu nu putea fi înlăturat cu desăvîrşire, întrucît zepelinele erau umplute cu hidrogen, gaz uşor inflamabil, şi nu se putea evita o mică scurgere de gaz.

La începutul lunii ianuarie 1918, pe aerodromul din Alhorn aveau loc ultimele pregătiri în vederea unei importante operaţii. Zepelinele trebuiau să acţioneze împreună cu principalele forţe ale flotei germane, care urma să facă o nouă încercare de a rupe lanţul blocadei engleze. În zorii zilei de 5 ianuarie, în hangarul nr. 1 a izbucnit un incendiu care a cuprins întreaga clădire. Aproape concomitent au izbucnit explozii şi incendii în alte hangare. În mai puţin de un minut au fost distruse patru hangare şi cinci dirijabile de cea mai nouă construcţie, care se aflau în ele. În urma catastrofei a fost zădărnicită operaţia flotei germane din largul mării, construcţia germană de dirijabile căpătînd o puternică lovitură — nu numai materială, ci şi morală. Deşi s-au întreprins cele mai amănunţite cercetări, cei ce purtau răspunderea pentru catastrofă n-au fost descoperiţi. În orice caz, este în afară de orice îndoială că agenţii Antantei au reuşit să pătrundă în bazele pentru dirijabile.

Raidurile aeriene încununate de succes care au avut loc ulterior asupra acestor baze au fost rezultatul informaţiilor obţinute de serviciul de spionaj. Astfel, în iulie 1918, în urma unui puternic bombardament, au fost distruse hangarele cu dirijabile din Tondern. În octombrie 1918 s-a făcut o încercare de a arunca în aer baza de dirijabile din Wittmündhafen, dar bombele amplasate în hangare au fost descoperite de paza aerodromului.

În unele cazuri, spionii reuşeau să creeze pe teritoriul inamic baze secrete, unde, prin viclenie sau forţă, atrăgeau oamenii de care aveau nevoie pentru a-i interoga. La sfîrşitul anului 1915, un versat colaborator al contraspionajului englez, căpitanul Barry, a fost numit în tabăra militară Bassens de lângă Bordeaux. La cîteva zile după sosirea în tabără, Barry a plecat cu nişte treburi în interes de serviciu şi a dispărut în chip misterios. Căpitanul avea asupra sa importante documente secrete şi o mare sumă de bani. Au început imediat cercetări pe toate drumurile din regiunea Bordeaux, au fost interogaţi căpitani şi echipajele vaselor aflate în port, dar fără nici un rezultat. Prietenii lui Barry declarară că acesta, cînd venea la Bordeaux, trăgea la o casă din strada Lafayette nr. 25. La această adresă locuia împreună cu familia sa tînăra Jeanne, cu care căpitanul intenţiona să se însoare. Dar Jeanne nu ştia nimic despre locul unde se afla logodnicul ei.

Timp de două săptămîni serviciul de contraspionaj englez

a răscolit întregul Bordeaux și împrejurimile orașului, interogînd pe toată lumea, dar n-a fost găsită nici o urmă a căpitanului dispărut. Au fost chemate în ajutor două fete colaboratoare ale serviciului de contraspionaj, Dolly și Louisetle, prima englezoaică, cealaltă belgiană. Stînd de vorbă cu niște soldați într-o cafenea din oraș, ele aflară că puțin timp înainte de dispariția lui Barry dăduseră tîrcoale taberei doi oameni care, din cînd în cînd, erau văzuți prin împrejurimi. Curînd, cele două agente ale contraspionajului reușiră nu numai să descopere aceste persoane, dar și să facă cunoștință cu ele. După ce vinul le-a mai dezlegat limbile, unul dintre bărbați se lăudă imprudent că el nu duce grija banilor. Este la Limoges un om care îi plătește scump tăcerea, deoarece el a luat parte la o treabă cercetată acum de poliție. În aceeași seară, Dolly și Louisetle au plecat la Limoges împreună cu noii lor cunoscuți. Desigur, întregul grup era urmat pe neobservate de agenți travestiți. Cei doi bărbați au condus fetele într-o casă. Le-a deschis ușa o persoană, care a fost imediat arestată împreună cu însoțitorii lui Dolly și Louisetle. În casă, pe spătarul unui scaun atîrna vestonul lui Barry.

Dar omul din Limoges care fusese arestat declară că el nu-l ucisese pe căpitan, ci că luase parte la atacul împotriva ofițerului numai pentru a pune mîna pe banii acestuia :

- Sînt poate hoț, dar nu-s asasin.
- Dar unde se află Barry ?
- Pot să vă spun doar că este viu. Mai mult nu mă întrebați nimic...

Altceva nu s-a putut obține de la arestat nici cînd acesta a fost interogat la prefectura poliției din Limoges. Nereușind cu ajutorul forței, poliștiirecurseră la un șiretlic. Puseră la dispoziția arestatului cantități nelimitate de alcool, fapt în urma căruia limba i se mai dezlegă. Din vorbele scăpate de el s-a aflat că Barry fusese atacat între Bassens și Bordeaux. Ofițerul călătorea în automobil, cînd niște oameni care se aflau pe șosea îi făcură semne, rugîndu-l să oprească. De îndată ce mașina a stopat, căpitanul a fost înșfăcat de acești oameni, care îi astupară gura cu un căluș, îl legară și îl duseră într-o direcție necunoscută. Omul din Limoges promise pentru participarea sa suma de 5 000 de franci, care-i fusese făgăduită și cu care intenționa să deschidă o bodegă. După alte cîteva ore de interogatoriu, arestatul mărturisi că Barry este sechestrat în peșterile de lîngă fortul Médoc și că în urină cu o săptămîină mai era viu. Fortul Médoc, construit în vremurile vechi pentru apărarea orașului Bordeaux de atacurile dinspre mare, era un

loc frecventat în timpul verii de amatorii de plimbări, dar toamna devenea cu desăvârșire pustiu, fapt de care profitaseră spionii.

S-a pus la cale o adevărată expediție militară la Médoc. În acest scop a fost aleasă o noapte întunecoasă. Peștera a fost atacată prin surprindere. S-a încins o adevărată bătălie. Trei din cei care se aflau în peșteră au fost uciși, patru capturați, iar ceilalți au fugit. Au căzut morți și răniți și din rândul soldaților, și al polițiștilor. Barry fu eliberat, dar, din pricina privațiunilor și torturilor îndurate în decurs de trei săptămîni, englezul își pierduse mințile. Hîrțiile secrete care se aflaseră la Barry, desigur, n-au mai fost găsite — ele luaseră drumul centrului de spionaj german din Barcelona. Bandiții tocmiți de serviciul de spionaj german ca să-l răpească pe Barry intenționau să plece în Brazilia.

Pe lîngă bandiți, serviciul de spionaj german căuta să angajeze traficanți de stupefiante, cu ajutorul cărora recruta adesea noi spioni.

Lupta pentru informații secrete era mereu plină de neprevăzut. În istoria războiului secret se întîlnesc destul de frecvent chiar și episoade cu oameni de o asemănare perfectă, pe care mulți le socotesc apanajul exclusiv al romanelor de aventuri. Unele dintre aceste episoade au început absolut întîmplător.

În toamna anului 1914, la restaurantul hotelului dintr-un orașel francez de la granița franco-elvețiană ședeau la masă doi bărbați. Unul din ei era Lacaze, vechea noastră cunoștință, celălalt inginerul Grossman, un prieten al său din Zürich, care se bucura și el de încrederea serviciului de spionaj francez. Pe neașteptate a intrat în restaurant proprietarul unei ceasornicării din localitate. Zărindu-l pe Grossman, veni la el și îl salută cu multă bucurie, numindu-l vărul Jules. Doar cu multă greutate și numai după ce se uită la el cu mare atenție, ceasornicarul își dădu seama că greșise. Lacaze și Grossman acceptară invitația ceasornicarului de a veni la el la o ceașcă de cafea. Tinerele fete ale amfitrionului remarcară și ele uimitoarea asemănare a lui Grossman cu unchiul lor Jules, fabricant de ceasuri care locuia în Elveția. Lui Lacaze îi veni ideea unui plan de acțiune. Serviciul de spionaj francez trebuia să stabilească legătura cu un cunoscut al lui Lacaze, un medic care locuia la Mulhouse (în Alsacia). Acesta putea fi util pentru crearea unui nucleu de spionaj în spatele apropiat al liniilor germane. Nu era cu puțință să-l trimită în Germania pe Grossman, deși avea pașaport elvețian, deoarece inginerul se afla pe lista neagră a germanilor, care erau informați că nutrea

simpatie pentru Franța. Dar poate că Grossman ar fi reușit să facă această călătorie sub identitatea lui Jules, care nu era cu nimic compromis în ochii autorităților germane...

Lacaze plecă în Elveția și îl convinse destul de ușor pe Jules să-și scoată un pașaport pentru străinătate și să obțină viza germană, iar apoi să predea documentul lui Grossman. Pentru orice eventualitate, la biroul de pașapoarte au fost date fotografii de-ale lui Grossman, iar când Jules s-a prezentat cu ele la consulatul german, și-a pieptănat părul la fel cu alter-ego-ul său. Lui Grossman i s-au dat informații amănunțite despre toate rudele, cunoscuții și clienții lui Jules, apoi a primit o valiză cu ceasuri de vânzare, care trebuia să-i servească drept pretext pentru această călătorie. Jules fu rugat să dispară pentru un timp de acasă și să locuiască sub o identitate falsă într-o localitate climaterică, firește, pe cheltuiala serviciului de spionaj francez. Partea grea era că Grossman nu se pricepea de loc în ceasornicărie, și în convorbirile cu clienții n-ar fi putut să treacă drept fabricantul de ceasuri pe care aceștia îl cunoșteau bine din corespondență. Grossman a fost nevoit să se dea drept Jules numai în fața autorităților, iar cu ocazia vizitelor la clienți a jucat rolul unui frate al acestuia.

Cu toată lipsa sa de experiență, Grossman, care nu trezi nici un fel de bănueli, îl găsi pe doctorul din Mulhouse și căzu de acord cu el în privința acțiunilor ulterioare și a mijloacelor de menținere a legăturii. Grossman trecu prin momente de spaimă la întoarcere. Comisarului de la frontieră i-a dat de bănuat faptul că fabricantul elvețian se și întorcea acasă, deși nu trecuse decît ceva mai mult de o săptămînă de la sosirea lui în Germania. Elvețianul declară că mulți clienți refuzaseră să aibă de-a face cu o firmă dintr-o țară neutră. Răspunsul nu-l satisfăcu pe comisar. Acesta ordonă să fie percheziționate cu mare atenție hainele și valiza călătorului. Și — ceea ce era mai periculos — el se apucă să telefoneze reprezentanților firmelor pe care le vizitase Grossman, întrebîndu-i dacă într-adevăr purtaseră negocieri cu fabricantul elvețian. Dacă vreunul din ei ar fi spus că nu se întîlnise cu fabricantul personal, ci cu fratele acestuia, soarta lui Grossman ar fi fost pecetluită. Dar în cursul convorbirilor telefonice, acest unic amănunt compromițător n-a fost menționat. Grossman, care trăsesese o spaimă zdravănă, s-a întors cu bine în Elveția.

Legătura cu doctorul n-a putut fi pusă la punct multă vreme. În schimb, în februarie 1916 sosi în Elveția chiar doctorul, care-și făcuse rost în acest scop de un concediu și își schimbase uniforma de ofițer german cu un costum civil. Doctorul trec-

cuse granița cu multă greutate, pentru a transmite o hartă de stat-major ce-i căzuse în mână. Pe hartă era însemnată amplasarea artileriei germane într-un important sector al frontului. Gradul de concentrare a artileriei denota că se pregătea o ofensivă împotriva Verdunului (acest semnal, ca și multe altele, nu s-a bucurat de atenția comandamentului francez). Cît despre unchiul Jules, prima experiență i-a fost pe plac : a început să întreprindă personal călătorii în Germania din însărcinarea lui Lacaze.

Serviciul de spionaj francez recurgea adesea la serviciile unor elvețieni care aveau rude în Germania sau în Luxemburgul ocupat de germani. O chelneriță de cafea, care mergea în repetate rînduri în Luxemburg ca să-și viziteze mama, aducea de fiecare dată, cusute în rufăria de corp, scrisori cu date despre amplasarea a numeroase unități germane. Nepoata unui hotelier din Basel era logodită cu un subofițer german demobilizat din armată care ocupa postul de șef al pazei la una din uzinele Zeppelin din Friedrichshafen. Fata se apucase să-și convingă logodnicul ca, în schimbul unei remunerații substanțiale, să arunce în aer uzina. Dar, fiind trădată de cineva, ea fu arestată de autoritățile germane.

Uneori se putea afla cîte ceva chiar și direct de la frontieră. Un spion înarmat cu un binoclu, observînd cu atenție teritoriul german din apropierea frontierei, pe baza unor observații fragmentare, a reușit să stabilească un fapt important : dislocarea într-o anumită direcție a corpului alpin al armatei germane.

În anumite cazuri, pentru înlesnirea activității unui agent, spionajul aliat încălca el însuși blocada împotriva Germaniei. În vederea creării unui pretext pentru vizitele unui elvețian în Germania, i s-a permis acestuia să cumpere anvelope franțuzești și să le vîndă inamicului.

Adesea funcțiile spionajului și contraspionajului fiecareia dintre țările beligerante se întretaiau. Aceasta se întîmpla mai ales atunci cînd agenții acționau de pe teritoriile unor țări neutre, în special în Elveția, Olanda și Spania. Fiecare dintre părți încerca să-și introducă agenții în rețeaua de spionaj a inamicului, care, firește, căuta să demaște spionii dușmanului și „agenții dubli”. Cei însărcinați cu recrutarea se temeau întotdeauna să nu dea de un agent al adversarului (fără a mai vorbi de faptul că serviciile de spionaj ale Antantei, care se concureau între ele, încercau adesea să-i cumpere pe agenții recrutați de rivalii lor). Uneori se creau situații ciudate. O agentă de recrutare germană, care își zicea baroneasa Martha Makovska a

Încercat să-l atragă în serviciul Germaniei pe francezul Louis Thibaut, comis-voiajor al firmei Rhumonet, care făcea comerț cu vinuri de Burgundia. Sigură de sine, tână și frumoasă femeie a reușit, fără prea multă trudă, să producă impresie asupra modestului funcționar pe care l-a cunoscut întâmplător într-un tren ce-i ducea spre Lausanne. Proaspeții cunoscuți s-au înțeles să se întâlnească peste puțin timp la Geneva. După o romantică plimbare cu barca pe lac, Louis Thibaut și baroneasa au ajuns, ca din întâmplare, într-un cazino. Tânărul francez pierdu repede la ruletă 200 de franci și îi mărturisi amicei sale că îi rămăsese o sumă de două ori mai mică pentru toate cheltuielile.

Seara, la hotel, în fața unei sticle de șampanie, baroneasa dădu cărțile pe față, propunându-i lui Thibaut o slujbă mult mai bine plătită decât avea la firma Rhumonet. A doua zi dimineața Thibaut consimți, și baroneasa îl prezentă unui domn de vîrstă mijlocie. Acesta îi ceru francezului să plece la Paris, să predea o scrisoare inofensivă și să aducă confirmarea despre primirea ei. Era vorba pur și simplu de achitarea unei datorii contractate înainte de război de către un bancher parizian, și pentru serviciul făcut Thibaut urma să primească un comision substanțial. Francezul își îndeplini rapid și ireproșabil prima însărcinare. Domnul de vîrstă mijlocie, căpitanul de cavalerie von Schneidt, fu mulțumit și încetă să-și mai ascundă adevărata ocupație față de noul său agent. N-avea de unde să știe că Makovska i-l recrutase pe Lacaze, unul dintre conducătorii serviciului de spionaj francez din Elveția ! Nu e greu de înțeles că acesta, cu ajutorul Biroului II, îndeplinise atît de strălucit prima însărcinare a căpitanului, ca și pe cele următoare. Se ivi o singură dificultate : numeroasele obligații de serviciu îl împiedicau pe Lacaze să continue a juca rolul de agent al lui von Schneidt. Atunci Lacaze, prin intermediul baronesei, îi prezentă germanului pe unul dintre subalternii săi, anume Müller. După oarecare ezitări, von Schneidt mușcă și din această momeală. Müller îi declară lui von Schneidt că este hotărît ca, împreună cu cîțiva oameni de nădejde, să execute acțiuni de diversiune. E drept că grupul lui Müller n-a reușit să arunce în aer nici unul din obiectivele indicate de germani, dar în schimb s-a distins în multe alte locuri, în Franța și chiar în coloniile franceze din Africa. Secretul era foarte simplu : cenzura franceză făcea să întîrzie cu 24 de ore știrile despre toate accidentele (prăbușiri de tuneluri, catastrofe de cale ferată etc.). Müller, înștiințat la vreme, putea prezenta aceste fapte drept rezultate ale diversiunilor săvîrșite de grupul său. Iar von Schneidt, primind curînd din ziare confirmarea celor comunicate de agen-

tul său, îi plătea bucuros sume importante, care completau fondurile serviciului de spionaj francez.

Comedia a durat multă vreme. Pînă la urmă, Müller se îndrăgosti de baroneasă (pe numele ei adevărat Louise Neume-
yer), care îi împărtăși aceleași sentimente. Tîrziu, von Schneidt
înțelese că e tras pe sfoară și că Müller primește bani pentru
„acte de sabotaj“ cu care nu avea nimic comun. Dar căpitanul
știa să-i pedepsească pe agenții care-l înșelaseră. El adună
chitanțele de primire a banilor care-i fuseseră date de către
„Thibaut“ și Müller și le trimise autorităților militare fran-
ceze. După aceasta, într-adevăr nu i-a mai văzut niciodată
pe nici unul din ei. El era ferm convins că serviciul de contra-
spionaj francez îl răzbunase. Firește, nimeni n-a socotit necesar
să-l convingă de contrarul.

Din păcate pentru serviciile de spionaj ale Antantei, nu toți
spionii germani făceau parte din categoria lui „Thibaut“ și
Müller.

Printre persoanele căutate cu asiduitate de serviciul de con-
traspionaj francez era spioana germană care acționa sub nu-
mele de Irma Staub. În delirul urmăririi, era semnalată în
Franța cînd într-un loc, cînd în altul. Astfel, într-o singură zi
s-au primit la Paris cinci rapoarte din diferite părți ale țării :
potrivit acestor rapoarte, Irma Staub fusese văzută în același
timp la Nancy în compania unui pilot militar, într-un auto-
mobil la granița cu Spania, într-un vagon al trenului Caiais-
Nisa, în centrul Parisului, precum și într-o îndepărtată stație
de cale ferată. Aceasta nu i-a împiedicat pe agenții serviciului
de contraspionaj francez să se întâlnească realmente, și nu o
dată, față în față cu ea în Elveția. Iată ce relatează cunoscu-
tul spion francez Lousitot :

Împreună cu un colaborator de-al său, se afla în restaurantul
„Bellevue“ din Berna. În sală intră Irma Staub, însoțită de un
căpitan german, unul dintre conducătorii serviciului de spionaj
german. Ea veni direct la masa pe care o ocupau francezii și
spuse pe tonul cel mai amabil :

— La masa dumneavoastră sînt două locuri libere. Ne permi-
teți, domnilor agenți secreți francezi, să ocupăm aceste locuri ?

— Ce n-am face — răspunse Lousitot — ca să fim pe placul
domnișoarei Irma Staub !

Lovitura nimerise drept la țintă. Totuși, în jurul mesei,
această convorbire pe un ton caustic continuă. A urmat o po-
veste amănunțită cu urmăriri, travestiri, răpiri și regăsiri — ce
mai, ca într-un roman de aventuri : Irmei Staub i-au fost sus-
trase schițele unui nou tip de avion francez pe care le furase.

Dacă acestea s-ar fi petrecut pe teritoriul țărilor beligerante, totul s-ar fi terminat printr-o execuție în zori — fie în Turnul Londrei, fie în curtea cine știe cărei închisori obscure din Franța.

Criticii literari acuză adesea pe câte un autor de lipsă de măiestrie atunci când el încearcă să soluționeze cu ajutorul unei întâmplări fericite înfruntări complicate ale unor destine omenesti. Dar, cel puțin în războiul secret, întâmplarea — fericită sau nefericită — în forma ei cea mai pură a jucat foarte adesea un rol hotărâtor.

Spionul englez Woodhall a relatat următorul episod. Serviciul de contraspionaj francez din Le Havre a primit o scrisoare anonimă. Aceasta se referea la o tânără și frumoasă refugiată din Belgia, chelneriță într-o ceainărie frecventată adesea de soldați englezi și americani. După cum se arăta în scrisoare, chelnerița vorbea bine englezește și punea soldaților întrebări suspecte. Woodhall, atașat pe lângă serviciul de spionaj francez, a început să cerceteze acest caz. Vizitînd de mai multe ori ceainăria, el făcu cunoștință curînd cu cocheta chelneriță. Ea știa într-adevăr engleza, dar niciodată, cel puțin în prezența lui Woodhall, n-a încercat să obțină informații cu caracter militar.

În schimb, atenția lui Woodhall fu atrasă de un client taciturn, care venea adesea la ceainărie și, pe cît se părea, trăgea cu urechea la discuții. Chelnerița îl evita în mod vădit pe acest necunoscut și parcă se temea de el. Woodhall întreprinse cercetări care nu făcură decît să-i întărească bănuielile. Necunoscutul era un elvețian care, după cum pretindea, nu înțelegea engleza. Dar, în acest caz, de ce alesese tocmai această ceainărie, cînd existau atît de multe altele? Nu era oare ciudat că fusese atras de un local vizitat în special de soldați care vorbeau englezește, mai cu seamă dacă ne gîndim că în Elveția băutorii de ceai sînt rari? Chelnerița fu chemată pentru a i se lua un interogatoriu. Ea mărturisi, în primul rînd, că scrisoarea anonimă... fusese scrisă chiar de ea! În felul acesta voise să atragă atenția asupra necunoscutului, care, potrivit spuselor lui, sosise cu două luni în urmă din Elveția. Acesta îi spusese că știe unde se află în Belgia fratele ei, pe care îl ascundeau socrii chelneriței. Toți erau amenințați cu împușcarea. Elvețianul i-a cerut chelneriței să-i comunice tot ce aude la soldații care frecventează ceainăria dacă nu vrea să-și nenorocească rudele. El a amenințat-o că o va uide și pe dînsa dacă nu-i va îndeplini ordinele.

Serviciul de contraspionaj a întârziat. Probabil că ceva îl alarmase pe spion. Luase în grabă primul tren de dimineață spre Paris și dispăruse fără urmă în furnicarul marelui oraș. Trei luni mai târziu, Woodhall, care se ocupa de o altă problemă, îl întâlnește pe „elvețian“ într-o renumită cafenea internațională ! Ședea la masă cu o femeie tânără și frumoasă. Woodhall reuși să se înțeleagă rapid cu agenții contraspionajului francez aflați în cafenea. Necunoscutul și însoțitoarea lui au fost arestați la ieșirea din local. Omul era vestitul spion german André Potin, care, de altfel, avea numeroase alte nume, iar femeia s-a dovedit a fi Margarethe Francillard, una dintre cele mai periculoase spioane germane.

În condițiile „contactelor“ permanente dintre serviciile secrete ale țărilor beligerante, fiecare dintre aceste servicii, căutând să-și asigure „fidelitatea“ foarte șubredă a agenților săi, recurgea adesea la intimidare și teroare.

Încă cu mult înainte de primul război mondial, serviciul de spionaj german obișnuia să se „debaraseze“ fără scrupule de agenții deveniți, dintr-un motiv sau altul, incoezi. În acest scop erau utilizate diferite mijloace — de la otrăvă pînă la uciderea în duel. (Asemenea exemple citează, printre altele, și Karl Graves în memoriile sale.)

În timpul războiului, locuia la Paris actrița de comedie Marusia Destrelle. Nimeni nu știa de unde era de fel ; mulți o considerau poloneză, dar foarte puțini știau că ea lucrează pentru spionajul german. Odată actrița primi vizita unui ziarist francez care scria cronici teatrale la un ziar. Actrița îl rugă s-o ajute în următoarea chestiune. Ea trebuia să plece pentru niște treburi personale în Elveția. Cum însă nu era supusă franceză, avea prea puține speranțe de a mai căpăta viza de intrare în Franța. De aceea îl rugă pe ziarist să-i trimită o telegramă în sensul că ar fi solicitată pentru rolul principal într-un spectacol. Telegrama i-ar fi servit ca motivare pentru cererea vizei.

Ziaristul era dispus să îndeplinească rugămintea, atît de simplă, a frumoasei femei. Dar cînd părăsi locuința actriței, servitorul acesteia, care-l conducea, îi șopti : „Dacă vă întâlniți pe scară cu un cărbunar sau cu un băiat de băcănie, să nu vă neliniștiți, e unul din oamenii noștri“. Uimit, ziaristul căzu pe gânduri, apoi se adresă poliției. Polițiștii au rîs de el, dar Biroul II luă lucrurile în serios. Marusia Destrelle era deja suspectată că s-ar ocupa cu spionajul, deși împotriva ei nu existau nici un fel de dovezi directe. Se înțelege că ea n-a mai primit telegrama așteptată de la Paris. Atunci, serviciul

de spionaj german i-a cerut să treacă clandestin frontiera franceză și să se stabilească la Paris sub o identitate falsă. Tot atunci, Destrelle fu vizitată de un reprezentant al serviciului de spionaj francez care îi propuse fără ocol să-și schimbe stăpîinii. Actrița își dădu seama că francezii îi cunoșteau activitatea de spionaj în favoarea Germaniei. De aceea s-a eschivat în fel și chip de la plecarea clandestină în Franța.

Chiar din punctul de vedere al patronilor ei germani, temerile actriței erau îndreptățite. Dar neîndeplinirea ordinului nu putea rămîne nepedepsită. Marusia fu invitată la o recepție organizată la ambasada germană. A doua zi, ea a fost găsită moartă în camera sa. Expertiza medico-legală stabili că fusese otrăvită. Autoritățile elvețiene se prefăcură că îl caută pe asasin, dar cercetările n-au dat nici un rezultat și au fost curînd abandonate.

Începuturile înregistrărilor fonografice

Spionii care nu țineau seama de progresele tehnicii au trebuit adesea să plătească scump această atitudine.

Contraspionajul englez a introdus folosirea microfoanelor pentru a asculta convorbirile prizonierilor germani. Cei mai mulți dintre germani nu știau nimic despre posibilitățile și chiar despre existența acestor aparate. S-a reușit pe această cale să se obțină nu numai informații suplimentare despre armata germană, pe care prizonierii refuzau să le divulge la interogatorii, dar uneori chiar și informații despre acțiunile spionajului german. Acesta căuta să intre în legătură cu prizonierii utilizați la construcția de drumuri, de cantonamente militare și la alte asemenea lucrări.

Căpitanul Walton din serviciul de contraspionaj englez a primit misiunea de a-i prinde pe spionii germani din Romorantin, unde se aflau amplasate trupe americane. În primul rînd, el a pus sub observație lagărul de prizonieri din apropiere. Ascultarea convorbirilor a dat curînd roade : s-a stabilit că punctul de scurgere a informațiilor secrete era clubul ofițerilor americani, unde acționa un francez numit Pricard, care făcea spionaj în favoarea germanilor. Acest Pricard pusese la dis-

poziția comandamentului american o clădire veche, nelocuită de multă vreme, și procura pe cont propriu provizii pentru popota ofițerilor.

Walton nu putea să conteze pe sprijinul ofițerilor americani, care nu-i prea aveau la inimă pe englezi și erau cu atât mai puțin binevoitori față de reprezentanții contraspionajului britanic. Totodată, trebuia să găsească dovezi incontestabile înainte de a-l aresta pe Pricard, care devenise un om indispensabil la club. În primul rând, trebuia stabilit pe ce cale transmite Pricard informațiile obținute. Au fost puse sub supraveghere întreaga corespondență a clubului ofițerilor, ca și toate persoanele care soseau în acest sector fără scopuri bine definite. În cele din urmă, au fost chestionați niște ofițeri care-l cunoșteau pe Pricard (aceasta a stîrnit o indignare atât de mare, încît, pentru aplanarea incidentului, a fost necesară intervenția generalului Pershing, comandantul suprem american).

Spionîndu-l de departe pe Pricard prin fereastra zăbreliată a camerei lui, Walton a constatat că în fiecare noapte acesta scrie niște misive. Dar cine i le ducea la destinație? Bănuiala căzu asupra tinerei Marcelle, în vîrstă de 18 ani, nepoata lui Pricard. Fata aceasta drăguță, cu o înfățișare naivă avea mult succes printre ofițeri, fapt care făcuse să crească și numărul apărătorilor unchiului ei. Marcelle pleca adesea la Paris ca să-și vadă părinții, după cum spunea ea, și să facă diferite cumpărături. Walton a încredințat unei agente a spionajului englez, anume Yvonne, sarcina de a lămuri adevăratul rost al acestor drumuri la Paris. Yvonne a fost plasată în serviciu la clubul american și, după cum era foarte firesc, făcu repede cunoștință cu Marcelle, unica femeie care locuia prin apropiere. Odată Yvonne o rugă pe Marcelle s-o ia cu dînsa la Paris. Fata acceptă cu dragă inimă, dar, cu toate strădaniile depuse, Yvonne nu reuși să afle conținutul voluminoasei genți pe care o purta însoțitoarea ei. Marcelle i-a explicat că-și păstrează acolo scrisorile de dragoste. Atunci spioana englezărecurse la un mijloc extrem. Ea turnă pe neobservate în paharul Marcellei un vomitiv. Praful își făcu efectul, și însoțitoarea Yvonnei fu nevoită să se ridice repede de la masă, lăsînd din mîină, în mod imprudent, geanta de care pînă atunci nu se despărțise nici o clipă. Mesajele lui Pricard ajunseră în mîinile agentei contraspionajului englez. Ele erau destinate unei doamne cu numele de Brouchard, care locuia pe calea Montaigne. Doamna Brouchard le expedia la Barcelona. În toamna anului 1918, Pricard, nepoata lui și madame Brouchard au fost împușcați pe baza unei sentințe a tribunalului militar.

În a doua parte a războiului, aparatele de înregistrare, care pe atunci erau denumite dictografe, au căpătat o largă răspîndire în activitatea serviciilor secrete ale țărilor beligerante.

În septembrie 1918 o pretinsă baroneasă, care avea o reputație foarte dubioasă, solicită o audiență la șeful serviciului secret american din Elveția. Ea îi comunică acestuia că președintele Consiliului de Miniștri al Bulgariei, după înfrîngerea din Macedonia, hotărîse să ceară încheierea unei păci separate și voia să afle dacă țările Antantei sînt de acord să-l lase pe tron pe țarul Ferdinand. Guvernul bulgar trimise un diplomat pentru sondarea terenului. Baroneasa îi propuse americanului să organizeze o întîlnire secretă cu emisarul guvernului bulgar. Ea adăugă că spionul american nu era obligat să facă nici un fel de declarații care să angajeze cît de cît, ci că trebuia doar să asculte în tăcere ceea ce i se va spune. Baroneasa îl avertiză că ea va plasa pe ascuns în cameră un dictograf. Americanul, primind instrucțiunile corespunzătoare de la Washington, veni la întîlnire și ascultă propunerile guvernului de la Sofia. Iar baroneasa reuși să vîndă foarte scump germanilor placa cu înregistrarea convorbirii, dovadă a faptului că Ferdinand intenționa să-și părăsească aliații germani și să încheie pace separată. Dar aceasta încă nu era totul. Înregistrarea a fost vîndută și autorităților elvețiene, care au cumpărat-o ca o dovadă a faptului că serviciile de spionaj ale Antantei încalcă neutralitatea țării !

Ciocirlia căpitanului Ladoux

Printre cei mai norocoși spioni dubli care au lucrat pentru Franța se număra și Marthe Richer, o femeie frumoasă în vîrstă de 20 de ani, al cărei soț pierise pe front în primul an al războiului și care încercase zadarnic să se înroleze în aviația militară. Făcînd cunoștință cu căpitanul Ladoux, șeful serviciului de contraspionaj militar francez, acesta o convinsese să intre în slujba lui. Pe cît se pare, la început Ladoux nu a acordat prea multă încredere noii sale colaboratoare : în atmosfera de spionomanie care domnea pe atunci în Franța, Marthe stîr-

nise suspiciunea unuia din prietenii săi. Acesta știa că ea cunoaște niște ziariști aflați sub supraveghere.

Prima acțiune de spionaj a Marthei Richer s-a terminat cu un eșec total. Ea fusese trimisă în Suedia în speranța că acolo va reuși să fie recrutată de germani, dar serviciul de spionaj german a bănuț de la bun început că tînăra frânțuzaică este o agentă a Biroului II și, după o serie de peripeții pline de primejdii, Marthe fu nevoită să părăsească în grabă Suedia și să se înapoieze la Paris.

Primul eșec al Marthei nu l-a demobilizat pe căpitanul Ladoux. În vara anului 1916 Marthe Richer fu trimisă în Spania, la San Sebastian, localitate climaterică la modă, unde turiștii bogați din țările beligerante duceau o viață foarte veselă. Ea își luă numele ei de fată, Betenfeld, care avea rezonanță germană. În Spania se afla pe atunci un mare centru al spionajului german, pe care îl conduceau, în afară de ambasador, atașatul militar von Kalle și atașatul naval von Krohn.

Germanii stabiliseră o strictă ierarhie a agenților lor secreți. După conducătorii centrului urmau numai germani — atît civili cît și ofițeri din armată sau flotă, din serviciul activ sau din rezervă — pe care războiul îi surprinsese în Spania. Următoarea treaptă a ierarhiei o constituiau agenții recrutori („secretarii”). Majoritatea agenților erau „informatori”, recrutați, de regulă, dintre spanioli. Germanii nu prea aveau încredere în ei, ba, mai mult, considerau că majoritatea „informatorilor” lucrau pentru ambele tabere. În afara acestei ierarhii a agenților, existau și spioni neincluși în ea, care primeau din cînd în cînd misiuni speciale. Trebuie adăugat că, pe măsură ce situația militară a Germaniei se înrăutățea, știrile furnizate de „informatori” deveneau tot mai tendențioase, prezentînd evenimentele într-un spirit convenabil pentru patronii lor. Într-o informare cu privire la rezultatele unui raid aerian întreprins asupra Parisului în primăvara anului 1918, se spunea că în oraș au fost 600 de morți și un milion (!) de răniți. Pe lîngă spionaj, centrul de informații german se ocupa și cu organizarea a diferite acte de diversiune, printre care otrăvirea proviziilor, contaminarea vitelor, distrugerea centrelor hidroelectrice, aruncarea în aer a uzinelor militare din Franța.

Agentura engleză ducea o luptă acerbă împotriva centrului de spionaj german. Iahturile engleze erau adesea puncte de observație de unde spionii englezi urmăreau sosirea submarinelor germane în Spania pentru aprovizionarea cu combustibil. Englezii îl cumpăraseră pe șeful contrabandiștilor din sudul Spa-

niei, pentru ca oamenii acestuia să supravegheze sosirea și plecarea submarinelor. Germanii au căutat și ei să-l cumpere pe acest om, necesar lor, în care scop a fost adusă special o fetișcană fermecătoare din Hamburg. Colonelul englez Thornton era foarte indispus urmărind evoluția rapidă a relațiilor dintre contrabandist și seducătoarea nemțoaică. În cele din urmă, totul se sfârși cu bine pentru englezi. Fetișcana încurcă toate socotelile autorităților germane, deoarece i s-a părut prea mică suma de 10 000 de pesetas pe care i-o oferise contrabandistul îndrăgostit. Spaniolul se întoarse la Madrid cu nasul zgâriat și anglofil convins...

Totuși englezii nu reușiseră să pătrundă în centrul de spionaj german. Această misiune fu încredințată Marthei Richer.

La cazinoul din San Sebastian, Marthe începu să fie curtată de un german, care, cu prilejul unei întâlniri întâmplătoare, i-a făcut cunoștință cu un ofițer german de marină pe nume Steffan. Aflînd că franțuzoaica are nevoie de bani, Steffan, la întâlnirea următoare, îi propuse să lucreze pentru germani. Marthe acceptă, dînd limpede de înțeles că așteaptă să fie bine plătită, și ceru să se întâlnească cu șeful lui Steffan.

Întîlnirea a avut loc în zorii zilei pe plajă; germanul, un bărbat înalt și slab, cu ochelari fumurii, o invită pe Marthe într-un „Mercedes“ luxos, care porni în goană pe străzi necunoscute. El îi înmîină Marthei un plic cu 3 000 de pesetas și un chestionar privitor la apărarea antiaeriană a Parisului, precum și la starea de spirit a locuitorilor capitalei franceze. Marthe primi totodată și un stilou special conținînd niște bobite negre-argintii. Prin dizolvarea lor în apă se obținea o cerneală simpatcă: collargol — o invenție recentă a chimiștilor germani. După ce i s-a dat și o adresă din Madrid unde trebuia să trimită informațiile obținute, Marthe se despărți de însoțitorul ei.

Căpitanul Ladoux putea fi mulțumit. Germanul înalt și slab era baronul von Krohn, atașat naval la Madrid și nepot al generalului Ludendorff — una din somitățile marelui stat-major german. Întorcîndu-se de la Paris în Spania, Marthe fu întâmpinată de von Krohn chiar în localitatea de frontieră Irun. După cum a reieșit, dintr-o cauză sau alta, o scrisoare pe care ar fi trebuit s-o trimită Ladoux în numele Marthei nu ajunsese la destinație — una din scăpările de neînțeles ale serviciului de spionaj francez. Dar von Krohn nu acordă prea mare însemnătate acestui fapt. Deși cu întîrziere, el primise de la Marthe, după cum i s-a părut lui, informații utile. Pe lîngă aceasta, baronul, care mergea pe 50 de ani, se simți atras de tînăra sa colaboratoare, și aceasta deveni amanta lui.

Din însărcinarea lui Krohn, Marthe plecă din nou la Paris. Căpitanul Ladoux nu fu în măsură să-i dea nici o explicație logică cu privire la scrisoarea ce se pierduse (sau poate nici nu fusese trimisă).

În apartamentul confortabil închiriat de către von Krohn pentru Marthe Richer la Madrid, pe strada Barquillo, atașatul naval începu chiar să-și primească agenții. Împreună cu baronul, Marthe plecă în sudul Spaniei, la Cadiz. Germanii încercau să intre în legătură cu șefii triburilor marocane, speculând ura acestora împotriva colonialiștilor francezi. Marthe reuși să asculte din camera vecină, printr-o fereastră întredeschisă, frânturi ale convorbirii lui von Krohn cu un necunoscut. Ea îl auzi menționând în limba germană locul precis din apele teritoriale spaniole unde șase submarine trebuiau să aștepte un anumit transport. Mai mult n-a izbutit să audă, deoarece von Krohn închise fereastra. Marthe trimise imediat la Paris o carte poștală, comunicând importante știri pe care le aflate. În continuare ea a avut și mai mult noroc. Von Krohn hotărî s-o trimită la Tanger cu instrucțiuni pentru agentura germană de acolo. El i-a predat o cutie cu hîrtie de scrisori, la prima vedere încă nedesfăcută. Dar jumătate din hîrțiile aflate în cutie, după cum o preveni baronul pe Marthe, conțineau texte scrise cu cerneală simpatică. Pentru călătoria la Tanger erau necesare viza franceză și cea engleză. Obținînd relativ ușor viza de la ambasada franceză, Marthe se hotărî să riște și se prezentă direct consulului englez din Madrid, căruia îi spuse cine este și în ce scopuri pleacă la Tanger. Totodată, îi comunică cele aflate despre submarine. Consulul îi acordă viza. La Tanger, hamalul care a adus bagajele Marthei în camera de la hotel îi șopti parola convenită : „C-32” (sub acest număr figura Marthe Richer pe lista agenților lui von Krohn). Primind cutia cu hîrtie de scrisori, falsul hamal îi fixă Marthei o întîlnire pentru a doua zi la vama portului. Dar el n-a mai venit la întîlnire. Măsurile luate de englezi n-au dat germanilor posibilitatea să trimită arme în Maroc.

Pe vremea aceea von Krohn nu numai că se afla sub influența frumoasei sale subalterne, dar și cheltuia pentru dînsa mari sume din banii serviciului secret german, acordîndu-i fără nici un temei „prime” și recompense. La Paris soseau informații prețioase.

După un timp oarecare, von Krohn îi încredință Marthei o misiune importantă : să plece peste ocean, în Argentina, cu instrucțiuni către agenții germani de acolo și mai cu seamă cu două termosuri în care se aflau dăunători agricoli — gărgărițe.

Serviciul de spionaj german voia să contamineze cu gărgărițe grîul trimis din Argentina în țările Antantei. Pe vapor, în sfîrșit, Marthe își întîlni ajutorul trimis de la Paris : locotenentul Mary. Spionii francezi au acționat cu hotărîre : mai întîi au înecat gărgărițele, apoi le-au pus la uscat și le-au amestecat cu grîul adus de Marthe pentru hrănirea lacomilor dăunători. Foile cu instrucțiuni către agenții germani au fost trimise la Paris. În locul lor, Marthe scrisese cu collargol un text fără nici un înțeles, apoi muie hîrtia în apă de mare. Ajungînd la Buenos-Aires, ea înmîină atașatului naval german Müller termosurile cu gărgărițele făcute inofensive și hîrțiile, care, după cum îl preveni ea, se udaseră cînd apa mării, pătrunzînd prin hublou, îi inundase cabina. Germanii, firește n-au putut citi textul șters de apă și n-au știut ce să facă cu termosurile primite.

Multe dintre propunerile Marthei Richer n-au fost aprobate de Biroul II, care s-a situat pe o poziție inexplicabil de pasivă în toată această poveste. În continuare planurile Marthei au fost zădărnicate de un accident de automobil. Marthe se alegea cu un picior fracturat și cu o rană la cap provocată de cioburi, iar von Krohn, care o însoțea, s-a ales cu mai multe tăieturi pe obraz.

Între timp, Marthe Richer a conceput un plan care trebuia să pună capăt activității ei de agent dublu. Odată ea îl deranja pe Krohn la ora siestei, pe care el o respecta cu sfințenie, cerîndu-i bani. Nevoind să se scoale, el îi dădu cheia și îi spuse și combinația cu ajutorul căreia putea fi descuiat seiful. Marthe spera că va reuși să fure lista agenților germani din Spania. La San Sebastian, unde sosi împreună cu von Krohn, a făcut cunoștință cu un dezertor francez, pe care voia să-l folosească în scopurile ei. Marthe îi spuse baronului că intenționează să-l atragă pe acest francez în slujba Germaniei. Dar lucrurile s-au petrecut altfel. „Prietenii“ acestui francez, cărora el le-a prezentat-o pe Marthe și care au invitat-o la o plimbare cu barca, erau de fapt agenți ai ambasadorului german sau ai lui von Kalle. Numai stăpînirea de sine o salvă de la pieire pe agenta Biroului II. Înțelegînd ce primejdie o amenință, ea răsturnă barca și, deși nu era pe deplin restabilită de pe urma accidentului, reuși să ajungă la țarm. Un medic local îi acordă primul ajutor, iar Marthe, la cererea ei, fu transportată la hotelul „Continental“, care aparținea unei franțuzoaice. Germanilor le era interzis accesul în acest hotel. Marthe îl chemă la telefon pe baron, comunicîndu-i că e nevoită să mai rămînă cîteva zile la hotel deoarece, înotînd, se rănise la umăr. Baronul o anunță că trebuie să lipsească un timp din oraș. Marthe îi răspunse că va

profita de absența lui ca să-și viziteze niște prieteni și plecă la Paris.

Marthe îi expuse în amănunțime căpitanului Ladoux planul său de devalizare a seifului lui von Krohn. Pentru aceasta ar fi avut nevoie doar de un somnifer și de un ajutor care să aștepte la momentul convenit sub fereastra baronului pentru a prelua conținutul seifului. Dar Ladoux a respins acest plan, considerându-l prea primejdios. Căpitanul se lăasă înduplecat, pe cât se pare, numai după multe insistențe și a doua zi îi dădu Marthei câteva pachetele cu somnifer. Despre prafurile căpătate, Marthe îi povesti unui prieten de-al ei, care lucra tot în cadrul serviciului de spionaj. Acesta turnă liniștit conținutul a două pachete într-un pahar cu bere și îl bău. Pachetelele conțineau un amestec absolut inofensiv.

Dejucînd încercările agenților lui von Kalle de a o fila, Marthe sosi din nou la San Sebastian, iar de acolo, după o serie de întîrzieri — provocate, oricît de ciudat ar părea, de consulatul francez — ajunse la Madrid. Curînd, Richer avu o întîlnire cu noul șef al serviciului de spionaj francez sosit în capitala Spaniei. Acesta nici măcar nu-i știa numele conspirativ — „Ciocîrlia“ !

Marthe hotărî să pună capăt jocului început. Ea îi declară deschis lui von Krohn, care o asculta uluit, că este în slujba spionajului francez. Baronul se mărgini doar la o încercare nereușită de a o aresta cu ajutorul unui polițist spaniol, acuzînd-o de spionaj. Dar era prea tîrziu. Marthe luase legătura cu prințul Ratibor, ambasadorul Germaniei. Luîndu-și o înfățișare de femeie jignită și punîndu-i dinainte un pachet cu scrisori de dragoste ce-i fuseseră adresate de baronul von Krohn, franțuzaica îi dovedi că știe și combinația seifului atașatului naval ! Ambasadorul fu convins că francezii cunosc toată rețeaua de spionaj creată de von Krohn. Curînd, acesta a fost rechemat din Spania.

La Paris, Marthe fu primită de colonelul Goubet, care încercă s-o mustre pentru că părăsise postul fără a primi ordin. Ea nu l-a mai găsit acolo pe căpitanul Ladoux, care fusese arestat pe baza denunțului unui subaltern de-al său, Lenoir, acesta din urmă fiind un agent german. Abia mult mai tîrziu Lenoir a fost demascat și executat, iar Ladoux a fost achitat de un tribunal după sfîrșitul războiului. El a istorisit într-o carte povestea Marthei Richer, care, după ce a fost decorată în 1933, a publicat, la rîndul ei, în presă cunoscutele ei memorii. Dar anumite momente din aventurile „Ciocîrliei“ Biroului II și ale agentei germane „C-32“ au rămas neclarificate.

Cu serviciul de spionaj francez se petreceau pe atunci (în anii 1916—1917) lucruri cu adevărat ciudate.

În toamna anului 1917, cînd a venit la putere guvernul Clemenceau, el a anunțat că, pentru ca războiul să fie dus pînă la victoria finală, este necesară o epurare radicală a Franței de „trădători“. Dar în această categorie erau incluși în primul rînd muncitorii și soldații cu stare de spirit revoluționară, precum și unii politicieni burghezi de nuanță pacifistă. S-au intensificat măsurile de cenzură și de poliție, controlul la frontierele cu țările neutre. Dar, pe cît se pare, această epurare nu a atins influentele forțe care au zădărnicit atît de des acțiunile multor spioni francezi.

...Alsacianul Dominique Schutter, care servise ca ordonanță lui Reining, șeful poliției germane din Lörrach, Bavaria, dezertase în Elveția. La cererea lui Reining, un comisar de poliție elvețian încercase prin toate mijloacele — permise și nepermise — să-l silească să se întoarcă în Germania, dar fără succes. Schutter n-a putut fi convins nici cu ajutorul carcerii — primul lucru cu care a făcut cunoștință în „libera Elveție“. Agentul german în uniformă de polițist elvețian a fost nevoit, în cele din urmă, să-l pună în libertate pe soldat, obligîndu-l să se prezinte de trei ori pe zi la poliție.

Persoana lui Schutter a atras imediat și atenția serviciului de spionaj francez, cu atît mai mult cu cît un văr primar de-al său era și el agent al Biroului II. Schutter comunică semnalmente pe peste douăzeci de spioni germani. Dar, stînd de vorbă cu el, Lacaze, reprezentantul serviciului de spionaj francez, află un amănunt și mai important : un prieten al lui Schutter, care lucra ca șofer, era gata să dezerteze și, în schimbul a 30 000 de mărci, să aducă fotografiile și fișele personale a aproximativ 200 de agenți germani aflați în Franța și în Germania. Propunerea era mai mult decît ispititoare, totuși șefii de la Paris, după ce au primit-o, o bucată de vreme n-au dat nici un răspuns. După insistențe repetate a urmat un răspuns ciudat : agenților francezi li se propunea să se înțeleagă cu șoferul să nu fure cartoteca, dar... să arunce în aer vila unde se afla aceasta. S-a trimis chiar — de data aceasta foarte repede — o mașină infernală care trebuia predată șoferului neamț. Acesta mai întîi a respins propunerea, iar apoi a acceptat-o, dar nu cu prea mult entuziasm.

Pînă la urmă întreaga acțiune a eșuat ; se pare că șoferul a preferat pur și simplu să arunce mașina infernală în Rin (în orice caz, după terminarea războiului, nu departe de locul acestor întîmplări au fost pescuite niște cutii cu explozivi).

Cu toate acestea cineva de la Paris s-a declarat, probabil, satisfăcut... Mai mult. Dominique Schutter, îmbrăcat în uniformă de infanterist francez, a primit misiunea de a-i semnală pe agenții germani care treceau frontiera franco-elvețiană. El a recunoscut câteva persoane, dar nici una dintre acestea n-a fost arestată de autoritățile franceze. În schimb, s-au luat măsuri urgente ca Dominique Schutter să fie izolat de agenții francezi care-l cunoșteau și internat într-un lagăr pentru persoane civile. Cauzele tuturor acestor acțiuni au rămas o enigmă.

Nu este lipsită de interes nici soarta ulterioară a căpitanului Ladoux, care a fost complet reabilitat, decorat și avansat la gradul de maior. Pus în retragere, Ladoux a scris câteva cărți despre lupta dintre serviciile secrete în anii primului război mondial. În aceste cărți, pe cât se pare, nu era nimic de natură să lezeze cine știe ce persoane influente. Ladoux a murit în 1933, mai înainte de aplicarea „politicii mîncheneze” de „pacificare” a hitlerismului, însă chiar oameni din cei mai conservatori, dar care își păstrau tradiționala ostilitate față de Germania, nu erau văzuți cu ochi buni de „groparii Franței”, viitorii colaboraționiști. Și nu putem să nu remarcăm că moartea lui Ladoux s-a produs în împrejurări care trezesc puternice suspiciuni. Iată ce povestește soția maiorului.

În februarie 1933, adică la puțină vreme după venirea hitleriștilor la putere în Germania, Ladoux a primit o scrisoare din partea corespondentului din Berlin al unui ziar francez. Ziaristul francez stătuse de vorbă cu faimoasa spioană germană cunoscută sub numele de „Frau Doktor” (despre care vom mai vorbi). Pe atunci aceasta devenise o figură aproape legendară. Ladoux scrisese adesea despre ea, și germana își exprimă dorința de a se întâlni cu „vechiul ei adversar”, pentru a-i spune care din informațiile primite de el erau adevărate și care născocite. Acum, chipurile, toate acestea erau de domeniul trecutului, între ei nu existase niciodată o dușmănie personală și nu mai avea nici un sens să se ascundă adevărul. Ladoux știa multe lucruri despre „Frau Doktor” și, firește, se arăta rezervat față de numeroase născociri. El a avut o atitudine prudentă în privința propunerii spioanei germane de a se întâlni la Zürich în timpul apropiatei vacanțe de paști și de a depăna amintiri din trecut.

Ladoux luă legătura cu unul dintre foștii săi șefi, care continua să joace un rol de seamă în spionajul francez. Acesta consideră și el că invitația era o capcană și ordonă unui agent de-al său din Germania să afle ce se ascunde în spatele interesului manifestat de „Frau Doktor” față de Ladoux.

misă invitația, și acesta își exprimă pe dată părerea de rău că, din imprudență, se amestecase în această afacere. După cum aflate, „Frau Doktor“ nu rupsesse nicidecum legăturile cu serviciul secret. După informațiile sale, „Frau Doktor“ — persoană de încredere a lui Ludendorff — era nazistă încă de pe vremea „puciului de berărie“ din 1923, iar dizgrația în care ar fi căzut, chipurile, în vremea regimului nazist nu era decît o comedie menită să acopere revenirea ei în cadrele active ale serviciului de spionaj german. (De altfel, acest corespondent francez, un tînăr ziarist și scriitor, a murit curînd în împrejurări care au rămas nelămurite). Firește, Ladoux s-a ferit să accepte invitația.

Două săptămîni mai tîrziu, la începutul lunii martie 1933, Ladoux, care se afla la Nisa, a primit un pachet cu două fotografii reprezentînd-o pe „Frau Doktor“, una din vremea primului război mondial, cealaltă făcută foarte recent. Arătînd soției sale fotografiile, maiorul îi spuse că găsise acest pachet în cutia de scrisori, pe la ora 3 după-amiază, deși de obicei nu se aducea corespondența la ora aceea. În afară de aceasta, coletul nu avea ștampila poștei. Pe fotografii se aflau niște inscripții, pe care Ladoux a încercat să le examineze și să le descifreze cu ajutorul lupei.

După cîteva zile el se îmbolnăvi. Mai întîi s-a crezut că e o simplă gripă, dar boala se agrava. Stînd de vorbă cu medicul, un vechi prieten al familiei, Ladoux îi mărturisi bănuiala că fusese otrăvit din ordinul spioanei germane „Frau Doktor“, bănuială pe care a repetat-o într-o scrisoare adresată unui alt prieten de-al său. Maiorul fu transportat la spital. Se constată că suferă de o gravă boală infecțioasă. Se impunea o operație, iar el era prea slăbit pentru a o suporta. La 20 aprilie Ladoux încetă din viață. Văduva lui a predat fotografiile unui cunoscut care ocupa un post important la prefectura poliției din Paris. Acesta a făgăduit să trimită fotografiile pentru a fi cercetate de specialiști, dar, pe cît se pare, pe atunci în poliția pariziană (care, adăugăm noi, mișuna de fasciști și profasciști) se făcea simțit un alt curent. După stăruitoarele intervenții ale doamnei Ladoux i s-au trimis doar niște copii ale fotografiilor cu pricina, cu mențiunea că originalele au fost depuse la arhivă.

Doamna Ladoux a încercat să publice memoriile soțului ei, dar această încercare a fost primită și ea cu răceală de editori, de obicei avizi de materiale senzaționale. Un publicist ce-i fusese recomandat pentru a redacta memoriile pe care nu reușise să le prelucreze maiorul, mai întîi s-a apucat de lucru cu multă rîvnă, însă curînd după aceea a restituit doamnei Ladoux materialele primite. Dar nu pe toate. Lipsea un ra-

port foarte important trimis din Olanda de un colaborator de-al lui Ladoux. Publicistul a declarat că pur și simplu nu înțelege cum de s-a putut pierde acest document.

Ce se poate spune despre toate acestea ? Ținând seama de cele știute de noi, apar evidente unele inexactități. „Frau Doktor“, după cum ne vom convinge, n-a revenit în slujba spionajului german, și „dizgrația“ în care căzuse, pe cât se pare, n-a fost simulată de autoritățile naziste. Dar această dizgrație a survenit mai târziu, după „noaptea cuțitelor lungi“ din iunie 1934. Serviciul de spionaj german, începându-și jocul cu Ladoux, putea să folosească numele faimoasei „Frau Doktor“. Dar aveau oare naziștii temeuri serioase pentru aceasta ? E puțin probabil ca aici să fi fost vorba de o simplă răzbunare — serviciul de spionaj german putea să se răzbune pe personaje mai importante decât acest ofițer în retragere al Biroului II.

Putea exista un temei doar într-un singur caz — dacă Ladoux știa ceva important despre agenții germani rămași nedemascați în anii primului război mondial și pe care serviciul de spionaj hitlerist voia să-i pună din nou la lucru. Furtul documentului ne sugerează, pare-se, această concluzie. Dar oare nu este ca în mare măsură rodul închipuirii sau, mai bine zis, al unor încercări ale editorilor „memoriilor“ de a face cât mai mult zgomot în jurul cărții ? Nu e plauzibil ca Ladoux să fi avut anumite materiale pe care să nu le cunoască alți conducători ai Biroului II și ca germanii să fi știut despre existența acestor documente aflate în posesia lui Ladoux. De altfel însă în anii din ajunul celui de-al doilea război mondial s-au petrecut multe lucruri suspecte în cadrul Biroului II, și istorii care păreau vădite născociri s-au dovedit, din nefericire, a fi adevărate. Oricum, împrejurările morții maiorului Ladoux au rămas printre numeroasele enigme încă nedelegate ale războiului secret.

Morții nu invie

În tot timpul războiului, serviciul de spionaj german a depus eforturi desperate pentru a-și reface organizația distrusă de englezi dintr-o singură lovitură în august 1914. Dar s-a do-

vedit că nu e o treabă ușoară să pătrunzi la secretele militare ale „perfidului Albion“.

În primele luni ale anului 1915, cenzura engleză a corespondenței a interceptat câteva scrisori adresate firmei „Dirks & Co“ din orașul olandez Rotterdam. Contraspionajul englez stabilise încă mai demult că această firmă olandeză camufla o „cutie de scrisori“ prin care se expediau rapoarte de spionaj în Germania. Aparent, scrisorile aveau un conținut inofensiv, dar în ele se comunicau cu o cerneală invizibilă informații care lăsau să se presupună că autorul lor este pe cale de a intra în posesiunea unor importante secrete militare. Scrisorile fuseseră depuse în diferite cutii poștale, astfel încât nu exista posibilitatea de a se stabili unde locuiește expeditorul lor.

Serviciul de spionaj englez hotărî să substituie scrisorile trimise pe adresa firmei „Dirks & Co“, furnizînd germanilor informații false. Dar cum putea fi descoperit însuși spionul? În scrisori, el cerea mereu bani. Astfel a apărut speranța că va putea fi descoperit atunci cînd i se va plăti pentru informațiile furnizate. Dar el a fost demascat mai repede. Într-o nouă scrisoare, pe al cărei plic se afla ștampila oficiului poștal din orașul Deptford, se anunța că „Z“ plecase la Newcastle și că se oferea să comunice despre „201“. Ce însemna acest număr? Cineva a presupus că ar putea fi numărul casei unde se afla „cutia de scrisori“ a spionului. Cercetările întreprinse la Deptford au arătat că o casă cu numărul 201 există numai pe High-Street. În clădire se afla o brutărie, al cărei proprietar era Peter Hahn, un german naturalizat în Anglia. La percheziția făcută, s-a găsit într-un cuptor stins o cutie conținînd toate materialele necesare pentru scrierea de mesaje secrete și niște plicuri asemănătoare cu cele în care se expediau scrisorile adresate firmei „Dirks & Co“.

Hahn refuză să explice proveniența acestei cutii și declară că nu știe nimic despre „Z“ și despre „201“. N-a putut spune mai mult poliției nici soția lui Hahn, care în mod vădit nu era inițiată în secretele soțului său. În schimb, chestionarea vecinilor a dat imediat rezultate importante. A ieșit la iveală că Hahn, care se ruinase în 1913, redeschisese repede brutăria, deși nimeni n-a reușit să afle de unde făcuse rost de bani. Aceasta a confirmat participarea lui Hahn la activitatea de spionaj, fapt care era și așa destul de limpede. Mai importantă era mărturia unei femei locuind în apropiere și care a declarat că Hahn era vizitat adesea de un străin înalt, bine îmbrăcat, cu numele de Miller, după cîte i se părea. A început căutarea acestui străin prin diferite hoteluri. Într-o pensiune, după cum

s-a aflat, locuia supusul rus Karl Friedrich Miller. Stăpîna pensiunii declară că locatarul ei plecase la Newcastle. Aceasta coincidea întru totul cu cele comunicate în scrisoare cu privire la călătoria în acel oraș a misteriosului „Z”. Poliția din Newcastle l-a găsit repede pe Miller și l-a arestat, trimițându-l la Londra. În bagajele lui a fost descoperită o scrisoare către „Dirks & Co” neexpediată încă.

Miller a negat mai întîi că l-ar cunoaște pe Hahn, dar curînd recunoscuse totul. Acest german din Letonia, în vîrstă de cincizeci de ani, culegea informații prin intermediul femeilor cărora le făcea curte și al bărbaților cărora le promitea participarea la afaceri avantajoase. Miller a fost împușcat, iar Hahn s-a ales cu șapte ani de muncă silnică. Dar știrea executării lui Miller în Turnul Londrei nu apărură în ziarele engleze. După împușcarea spionului serviciul de contraspionaj englez a continuat timp de trei luni să furnizeze germanilor, în numele lui, informații false și să primească în schimb remunerații substanțiale din partea firmei „Dirks & Co”. Abia după ce sora lui Miller, care locuia în Belgia, a aflat despre moartea fratelui ei, această știre a ajuns și la serviciul de spionaj german.

O altă încercare de a compensa dezastrul rețelei germane de spionaj la începutul războiului a fost trimiterea în Anglia a ofițerului de rezervă Karl Lody. El lucra ca ghid la o linie de vapoare care lega Germania cu porturile din Atlantic ale S.U.A. și vorbea curent engleza. Dar Lody nu era un spion cu experiență. Sosind în Anglia cu pașaport american, el începu să acționeze aproape fără să se ascundă. Chiar prima telegramă în limba germană pe care a trimis-o în Suedia a stîrnit suspiciuni. Din acel moment n-a mai fost scăpat din ochi în timpul vizitelor făcute în orașele portuare și în punctele de concentrare a trupelor. După ce intențiile lui Lody au ieșit limpede la iveală, el a fost arestat în Irlanda, trimis la Londra și, în noiembrie 1915, executat în Turn. În primii ani ai războiului, guvernul englez ținea ca spionii prinși să fie judecați în procese publice și anunța sentințele de condamnare la moarte, precum și executarea lor. Astfel, sub pretextul respectării „procedurii legale”, se urmărea intimidarea agenților inamicului. Dar mai tîrziu, la stăruințele serviciului de contraspionaj, comunicatele despre prinderea spionilor inamicului au dispărut, pentru a se crea posibilitatea trimiterii de rapoarte la Berlin în numele lor.

În afară de Lody, autoritățile engleze au prins fără prea multă trudă alți cîțiva agenți germani, la fel de slab pregătiți

sau de nepotriviri pentru activitatea de spionaj. Parte din ei fuseseră recrutați dintre emigranții germani din America de Sud. Unul dintre aceștia, Fernando Buschman, s-a adresat aceleiași firme „Dirks & Co” cerînd să i se trimită bani la o adresă indicată de el. Dar în loc de bani, la această adresă a venit poliția, și în septembrie 1915 spionul a fost condamnat la moarte.

Un alt spion german, Robert Rosenthal, a fost arestat în urma... greșelii unui funcționar danez de la poștă. Din Copenhaga se expediase la Berlin un raport. Reieșea din el că fusese trimis în Anglia un agent german camuflat ca reprezentant al unei firme comerciale daneze care vindea becuri de gaz. Poșta daneză a trimis raportul la Londra. De altfel, pînă să ajungă scrisoarea la serviciul de contraspionaj englez trecuseră cîteva săptămîni, și despre spion nu se știa altceva decît că vinde becuri de gaz. Totuși, el a fost prins destul de repede. A fost instituit un control special asupra listei persoanelor ce doreau să plece din Anglia, și după cîtăva vreme s-a comunicat din Newcastle că un oarecare Robert Rosenthal, comerciant de becuri de gaz, care făcuse o călătorie prin Scoția, urma să plece la Copenhaga. Rosenthal încercă să nege totul. Anchetatorii îi cerură să scrie cîteva rînduri, și s-a constatat că scrisul său era absolut identic cu cel din raportul trimis din Copenhaga la Berlin, care nu ajunsese la destinație.

Începînd din 1916, germanii au încercat să recruteze în serviciul lor corespondenți din străinătate ai ziarelor americane și să-i trimită în S.U.A. cu misiuni de spionaj. Englezii au aflat despre aceasta cu de-amănuntul de la americanul George Box Bacon, arestat de ei. Dar, de regulă, germanii nu reușeau să-și camufleze destul de bine agenții. Aceștia erau trădați atît de adresele „cutiilor de scrisori” din Olanda, cunoscute de contraspionajul englez, cît și de faptul că nu puteau explica în mod plauzibil proveniența sumelor de bani pe care le primeau. Uneori chiar și sumele primite prin mandate telegrafice îi dădeau de gol : în pedantismul lor, șefii germani trimiteau de obicei agenților mereu aceeași sumă de bani pentru cheltuieli preliminare, și însuși faptul primirii unui asemenea avans, bine cunoscut englezilor, constituia o serioasă dovadă. Se pare însă că principala sursă a succesului serviciului de contraspionaj englez era cunoașterea adreselor din țările neutre la care spionii își trimiteau rapoartele.

Un agent german de o factură mai puțin obișnuită, deși la fel de nenorocos ca și alții, a fost olandezul Leo Packard. El era șeful unei trupe de pitici care, în preajma războiului, dădea

reprezentării de circ în diferite regiuni ale Angliei. Încă de pe atunci se remarcase faptul că trupa, neluînd în seamă marile orașe, acorda o atenție deosebită porturilor militare și localităților aflate în apropierea unor tabere militare. Călătoriile frecvente ale lui Packard în Olanda s-ar mai fi putut explica prin considerente de ordin profesional — bunăoară, necesitatea de a-și completa originala sa trupă. Dar era puțin probabil ca proprietarul unui circ ambulant să aibă neapărat nevoie să se întâlnească cu Steinhauer, unul din capii spionajului german. Aceste întâlniri erau fixate fără o prea strictă păstrare a secretului, și una din ele, care a avut loc la Rotterdam, a fost observată de agenții englezi. Cu cîteva săptămîni înainte de război, circul lui Packard a dat o reprezentație într-o tabără militară. Curînd după reprezentație s-a descoperit dispariția unor documente secrete, și bănuielile au căzut asupra piticei Maria, asistenta abilului olandez. Dar împotriva acesteia n-au existat probe evidente.

La începutul războiului, Packard și-a lichidat trupa de circ, devenind directorul unui teatru din Londra. Apoi și-a schimbat iarăși meseria. A început să se ocupe cu exportul și importul de filme. Packard a încercat să trimită o însemnată cantitate de peliculă la o adresă suspectă din Olanda, dar, firește, n-a obținut licența de export. Olandezul fu pus sub observație. Cineva l-a auzit lăudîndu-se cu sumele mari de bani pe care le cîștiga, cu toate încercările făcute de a împiedica comerțul lui cu Olanda. Polițiștii interceptară corespondența lui cu „cutia de scrisori” germană din Olanda. Deși Packard nu comunicase nimic ilegal, într-o scrisoare de răspuns i se recomanda să-și încerce norocul în orașele de pe litoralul Angliei. Packard fu arestat ; chiar de la primul interogatoriu, el se declară dispus să-și trădeze patronii germani și să lucreze în viitor pentru Anglia. După ce a scos informații destul de utile din oceanul de minciuni conținut în mărturisirile lui Packard, serviciul de contraspionaj englez l-a trimis pe olandez în fața tribunalului. Spionul a fost condamnat la muncă silnică pe viață, dar după război a fost pus în libertate, și multă vreme s-a ocupat cu publicarea unor articole despre isprăvile sale, bineînțeles, născocite.

Germanii trimiteau rar în Anglia femei, în primul rînd din cauză că era greu de scornit un pretext plauzibil pentru voiajul lor pe timp de război în insulele britanice. Dar și acele spioane care au fost totuși trimise în Anglia s-au dovedit absolut necorespunzătoare pentru rolul ce le fusese destinat.

supusă suedeză în vîrstă de 40 de ani. Strămoșii ei fuseseră originari din Franța, ceea ce explica și rezonanța franceză a numelui ei. Eva Bournoville era agentă a serviciului de spionaj german. Pînă atunci încercase multe profesii — fusese actriță, guvernantă în familii aristocrate, infirmieră și, într-un timp, chiar secretară de ambasadă. Ea vorbea curent șase limbi.

Sosise în Anglia sub pretextul unui tratament medical. O cunoscută de a ei, scoțiană, a recomandat-o unor prieteni care locuiau la Hackney, în nordul Londrei. Eva intră în legături cu această familie, dar curiozitatea ei exagerată a stîrnit bănuieli. Bunăoară, suedeza își sîcîia cunoscuții londonezi cu întrebări despre numărul și amplasarea armelor de apărare anti-aeriană, despre rezultatele raidurilor efectuate de dirijabile etc. De asemenea, ea își rugă cunoscuții s-o ajute să se angajeze în secția „suedează” a cenzurii corespondenței, dar nimeni nu s-a putut hotărî să-i dea o recomandatie. Schimbînd mereu hotelul, Eva Bournoville continua să pună cu insistență tot felul de întrebări servitorilor, ba chiar și ofițerilor pe care îi întîlnea prin hoteluri. Un alt spion german, Silber, care lucra la cenzura engleză (despre el vom mai vorbi), i-a pus în vedere cu multe precauțiuni Evei Bournoville că în felul acesta nu face decît să atragă atenția contraspionajului englez.

Eva Bournoville își trimitea rapoartele pe adresa unei oarecare „doamne Volstream”. Cenzura engleză descoperi repede că pe lîngă textul „vizibil”, inofensiv, erau și rînduri scrise cu cerneală simpatică. Se înțelege că nici una dintre aceste scrisori — deși informațiile comunicate prin ele nu erau deosebit de importante — n-a părăsit țărmurile britanice. După depistarea lor, serviciul de contraspionaj englez începu să-l caute pe expeditor. Într-una din scrisori era indicată o adresă de retur : Londra, hotelul din piața Bedford. În acest hotel locuiau peste treizeci de persoane. Pentru a stabili care din ei este agentul german, a fost trimis la hotel un agent al serviciului de contraspionaj. Prezentîndu-se drept ofițer de artilerie, el începu să șoptească locatarilor care i se păreau suspecti istorii de necrezut despre noul armament al trupelor britanice. A doua zi cenzura corespondenței a găsit o reproducere fidelă a uneia dintre aceste povești într-o scrisoare trimisă la Copenhaga. Agentul contraspionajului știa cui îi spusese această poveste. La 15 noiembrie 1915 spioana germană fu arestată. Tribunalul a condamnat-o la moarte, pedeapsa fiindu-i apoi comutată în muncă silnică pe viață. În 1922 Eva Bournoville fu expulzată în Suedia.

O agentă și mai puțin valoroasă s-a dovedit a fi germana Elisabeth Wertheim. Ea fusese căsătorită cu un german naturalizat în Anglia și astfel devenise supusă engleză. După ce se despărți de soțul ei, Elisabeth avu totuși destule mijloace pentru a duce o viață îndestulată. Era o persoană vulgară, guralivă și se îmbrăca în culori țipătoare. Dar tocmai asupra acestei femei și-a fixat alegerea bogătașul american Reginald Roland, care se afla într-o călătorie. Neobișnuita pereche voiaja prin țară, cheltuia mulți bani și... trimitea scrisori suspecte în Olanda, care n-au întârziat să atragă atenția serviciului de contraspionaj asupra ei.

Elisabeth se ținea de capul ofițerilor, căutînd să obțină de la ei informații cu caracter militar. Întrebările ei erau atît de importune, încît Scotland Yardul fu în curînd sesizat despre această curiozitate excesivă. Elisabeth Wertheim și însoțitorul ei fură arestați. Roland prezentă un pașaport american, care se dovedi fals. Secretarul ambasadei americane convocat pentru expertiză stabili că vulturul înfățișat pe pașaport era reprodus foarte stîngaci : regele păsărilor avea etichete răsucite și îi lipsea o pană din coadă. Ștampila de pe fotografie avea altă compoziție chimică decît aceea folosită în instituțiile americane care eliberează pașapoarte. După o scurtă tăgadă, „Reginald Roland“ a recunoscut că adevăratul său nume este George Breckow și că e născut la Stettin. De ce Breckow, fiu al unui fabricant de pian și muzician, fusese socotit o persoană potrivită pentru a se ocupa cu spionajul militar, aceasta a rămas o taină a serviciului de spionaj german. Hotărîtor fusese, probabil, faptul că din 1908 Breckow locuise în America și posedea la perfecție limba engleză. Din America, Breckow fusese chemat la Anvers, iar de acolo, după instruirea sa la o școală de spionaj, fusese trimis în Anglia, via Olanda. El fu executat în Turnul Londrei. Elisabeth Wertheim, condamnată la 10 ani muncă silnică, a murit la doi ani după război într-un spital de alienați unde fusese transferată de la închisoare.

Bumerangul cenzurii

În majoritatea cazurilor, serviciul de contraspionaj englez izbutea să-i prindă pe spionii germani. El a suferit însă un eșec total cînd a avut de-a face cu cel mai versat și primejdios din-

tre ei. Mai exact, Scotland Yardul, în tot cursul războiului, nici n-a bănuit existența acestui spion german foarte important care pătrunsese în serviciul de contraspionaj britanic, și anume la cenzura corespondenței. Povestea acestui spion, J. C. Silber, este un interesant exemplu al felului cum utilizau spionii organele de contraspionaj ale adversarului.

Emigrînd încă în copilărie din Germania în America de Sud, Silber a luat parte la războiul anglo-bur din 1899—1902 în calitate de ofițer în armata engleză, a stat un timp în India, iar ulterior a plecat în S.U.A. După cum a afirmat Silber, abia izbucnirea războiului mondial l-a decis să devină spion german în Anglia. Dar acțiunile sale îl arată ca pe un spion experimentat și abil. Pentru a nu primi un pașaport în care să i se menționeze naționalitatea, Silber plecă în Canada. Sosind apoi în Anglia, Silber își păstră adevăratul nume, declarînd însă că era născut în provincia Quebec din Canada. El a procedat astfel cu intenția de a se sluji de actele din care rezulta că prestase serviciu în armata engleză. În aceste acte se menționa numele lui Silber, dar nicăieri nu se pomenea despre naționalitatea lui. În afară de documentele menționate, lui Silber i-au folosit mult niște fotografii care îl reprezentau în anturajul unor ofițeri englezi dintr-o garnizoană din India. Toate acestea l-au ajutat să învingă anumite suspiciuni pe care le trezise canadianul sosit în Anglia fără pașaport.

La Londra Silber își oferi de îndată serviciile la cenzura militară. Cu acest prilej, el făcu uz din nou de documentele și fotografiile menționate. Un rol important l-a jucat și faptul că el lucrase în organisme de cenzură militară încă în anii războiului anglo-bur. Silber fu angajat și i se ceru să completeze niște fișe foarte amănunțite. Trecură cîteva săptămîni într-o așteptare plină de încordare. Ar fi fost de ajuns ca serviciul de contraspionaj englez să ceară relații în Canada sau prin locurile unde servise Silber în armata engleză pentru ca înșelătoria să fie descoperită.

De obicei, funcționarii Scotland Yardului verificau în amănunțime toate datele înscrise în fișe. Dar de data aceasta mult lăudatul serviciu secret englez a dat greș. Silber fu chemat la Salisbury House, o clădire enormă unde se instalase pentru un timp cenzura militară. Colonelul care l-a angajat servise multă vreme în armata engleză din India. Cei doi își găsiră cunoștințe comune și ultimele urme de neîncredere se spulberară. E drept că serviciul de contraspionaj englez nu încetase cu totul verificarea. La cîteva luni după intrarea lui Silber în serviciu, în-

tr-un apartament vecin cu al lui s-a mutat o tânără femeie care a făcut cunoștință cu el într-un chip destul de abil, dar spionul era în gardă. Tânăra dispăru curînd fără veste, iar Silber își găsi lucrurile cercetate cu de-amănuntul. Firește, în ele nu fusese descoperit nimic suspect. Probabil că serviciul de contra-spionaj englez n-avea nici un fel de temeiuri serioase ca să-l bănuiască. Dădea de gîndit doar numele său cu rezonanță germană ; aceasta îi făcuse nu o dată pe funcționarii cenzurii militare ca, sub formă de convorbiri prietenești, să-l supună unor examene deghizate. Dar spionul știuse să iasă mereu basma curată.

Silber a reușit să stoarcă numeroase informații utile din corespondența ce-i trecea prin mîini. Dar nu mai puțin important era pentru serviciul de spionaj german faptul că Silber, în calitate de cenzor, căpătase posibilitatea de a afla ce adrese din țările neutre atrăseseră atenția englezilor. Ca urmare, Berlinul putea să schimbe adresele urmărite, îngreuiind demascarea agen-turii germane din Anglia.

Silber elaborase un sistem destul de simplu de a-și trimite rapoartele în Germania. Închiriind trei locuințe în Londra, el își trimitea acolo scrisori în plicuri comerciale cu chenar transparent pentru adresă. Acestea conțineau de obicei tăieturi din ziare, iar timbrele aveau o valoare suficientă pentru expedierea scrisorii în străinătate. Astfel, Silber obținea pe marcă ștampila poștală de care avea nevoie cu o anumită dată. La birou el punea în plic noul său raport, scria o adresă sigură dintr-o țară neutră și aplica ștampila de control — scrisoarea nu se mai deosebea acum într-un nimic ca înfățișare de alte scrisori ce trecuseră prin cenzura militară.

După un timp, Silber fu avansat și trimis la Liverpool, în secția de cenzură militară înființată acolo, avînd ca sarcină să controleze toată corespondența cu America de Nord și de Sud. La Liverpool, Silber a avut o situație independentă, care i-a permis să furnizeze într-o măsură și mai mare informații spio-najului german. Încă de pe cînd era la Londra, el nu mai dis-punea de timp suficient ca să transcrie știrile interesante, și începuse să recurgă la fotocopierea documentelor importante pe microfilme. Este interesant că, printre alte materiale, Silber trimitea serviciului german de spionaj și rapoartele... unei spioane americane din Anglia. Aceasta era o irlandeză care avea legături vaste în cercurile funcționarilor englezi sus-puși. Cenzura atrăsese de mult atenția asupra scrisorilor acestei „Molly“ (cum își semna ea corespondența), făcuse copii după

ele, dar nu se atingea de autoarea lor. Probabil că englezii nu socoteau că transmiterea unor atare informații în S.U.A. ar prezenta vreun pericol. Desigur, poziția serviciului de contra-spionaj englez s-ar fi schimbat imediat dacă ar fi știut că alte copii ale rapoartelor lui „Molly“ erau expediate sistematic și la Berlin.

Activitatea la Liverpool avea pentru Silber un neajuns esențial : îl împiedica să păstreze legătura cu statele neutre din Europa, întrucât această corespondență trecea prin Londra. De aceea spionul pleca destul de des în capitală, intra ca și mai înainte în localul cenzurii militare și, în timp ce purta diferite discuții prietenești, își strecura cu abilitate plicurile în teancul de scrisori trecute deja prin cenzură.

Un alt mijloc de trimitere a informațiilor utilizat de Silber se baza pe faptul că cenzorii controlau doar în fugă sau nu controlau de loc numeroasele anunțuri mortuare — armata engleză suferea mari pierderi pe frontul de vest. Tehnica de lucru era simplă. Pe o foaie de hârtie fotografică de mărimea unei cărți poștale, Silber expunea — fără a dezvolta — mesaje de spionaj. Apoi, pe aceeași hârtie scria un anunț cu privire la decesul unei persoane oarecare, de obicei născocită. Hârtia era închisă cu grijă într-un plic gros cu chenar de doliu și adresat cu un diminutiv care sublinia caracterul confidențial, particular, al scrisorii (să zicem, Polly). După aceea plicul, împreună cu o mică scrisoare conținând rugămintea de a o pregăti pe „Polly“ pentru tragica veste, era introdus într-un alt plic de format mare. Cenzorul, de obicei, deschidea plicul mare, dar nu se atingea de cel dinăuntru. Dar, chiar în cazul că cenzorul ar fi avut vreo bănuială și ar fi deschis plicul din interior, hârtia fotografică s-ar fi voalat și astfel orice urmă a mesajului de spionaj ar fi fost nimicită.

În afară de numeroase și importante rapoarte cu caracter politic, Silber a reușit să transmită un mare număr de informații pur militare referitoare la formarea de unități militare, la deplasarea trupelor etc. El a transmis și noua ediție, strict secretă, a îndreptarului Lloyd, care prezenta o deosebită importanță pentru submarinele germane. Spionul german a reușit să informeze Berlinul și despre faptul că englezii construiau vase-capcană (nave de război camuflate sub înfățișarea unor vase comerciale).

După intrarea S.U.A. în război, dificultățile în transmiterea informațiilor la Berlin au crescut simțitor. Silber a încercat să trimită scrisori prin curieri, care-i erau puși la dispoziție de

serviciul de spionaj german, dar aproape toți aceștia au căzut în mâinile englezilor. Un caz reușit a fost transmiterea, încă în 1915, a unor mesaje cu ajutorul unei germane internate la începutul războiului în Anglia și ulterior expulzate în Germania. La punctul de frontieră, un ofițer german i-a cerut să declare dacă nu aduce cumva știri secrete. Curiera promise însă instrucțiuni stricte să predea informațiile numai la biroul de informații din Berlin. Răspunse, așadar, negativ. Acest fapt l-a salvat pe Silber, deoarece ofițerul care o interogase pe mesageră era în realitate spion englez.

Oricât de prețioase ar fi fost în sine informațiile procurate de Silber, el nu putea — de altfel nici nu-și asumase o asemenea sarcină — să împiedice activitatea cenzurii engleze. Or, în anii războiului, aceasta a reușit, după cum stabilise și Silber, nu numai să culeagă informații de o extraordinară importanță, care erau folosite pentru a se exercita presiuni economice asupra țărilor neutre și a se strânge și mai mult lațul blocadei în jurul Germaniei, ci și să îndeplinească o serie de alte sarcini, inclusiv să ducă lupta împotriva spionajului german. În acest domeniu, Silber a putut para numai unele dintre lovituri. În plus, informațiile lui erau adesea transmise la Berlin cu întârziere, și astfel își pierdeau o bună parte din valoare.

Din prudență, Silber cumpăra filme și hârtie fotografică de la diferite magazine. Pentru a adormi bănuielile proprietăreșelor locuințelor sale, el lăsa dinadins pe masă bilete de teatru și de concert, căutînd astfel să furnizeze o explicație a frecvențelor sale absențe nocturne. Un vecin totuși îl suspectă, dar cînd își exprimă bănuielile la poliție, fu dat, în mod politicos, pe ușă afară.

Lui Silber i s-a părut de cîteva ori că este descoperit, dar de fiecare dată nu era decît o falsă alarmă. Cînd spionul credea că este chemat la forurile superioare pentru a fi demascată și arestat, i se anunța o nouă avansare în grad. Cele mai mari complicații i-a prilejuit înregistrarea întreprinsă în legătură cu introducerea serviciului militar obligatoriu. La înregistrare se cerea actul de naștere, iar Silber nu putea să prezinte un astfel de document și nici să obțină o copie din pretinsa lui patrie — Canada. Situația devenise atît de serioasă, încît spionul a vrut de mai multe ori să părăsească Anglia, lucru care s-a dovedit a fi și mai dificil. El a reușit totuși să trăgăneze prezentarea actelor, desfășurîndu-și cu bine activitatea la cenzura militară pînă la sfîrșitul războiului.

Una din principalele sarcini pe care a încercat să le rezolve comandamentul german a fost aceea de a curma aprovizionarea armatelor Antantei de către Statele Unite — care pînă în primăvara anului 1917 își menținuseră neutralitatea. Au fost utilizate toate mijloacele posibile, de la campaniile de presă împotriva încălcării neutralității (presa americană a ripostat prompt printr-o contracampanie, declarînd că livrările sînt un comerț absolut legal) pînă la propunerea de a li se permite Statelor Unite exportul nelimitat de alimente în Belgia în schimbul sistării livrărilor de armament către statele Antantei. Dar „filantropii“ americani, care făcuseră mare tapaj pe tema cruzimilor săvîrșite de germani în Belgia, au bătut imediat în retragere cînd li s-a propus o tranzacție care prejudicia profiturile monopolurilor din industria de armament. Nici submarinele n-au reușit în vremea aceea să împiedice afluxul de livrări militare. Mai rămînea un mijloc — organizarea de acțiuni diversioniste în porturile americane. La Berlin se spera că desfășurînd pe scară largă o „activitate“ diversionistă, s-ar putea, dacă nu curma, cel puțin îngreua foarte mult transportul armamentului american peste ocean.

În martie 1915, la bordul unui vapor norvegian ce plecase de la Oslo spre New York, s-a urcat un călător care, potrivit pașaportului său, era elvețian și se numea Emile Gachet. Sub acest nume se ascundea ofițerul german de marină Franz Rientelen, căruia i se încredințase o misiune „delicăta“ în S.U.A. Numele de Gachet nu fusese ales la întîmplare. Era numele de fată al unei elvețiene căsătorite cu un ofițer german. Aceasta îi comunicase lui Rientelen toate datele necesare despre familia ei, pentru ca spionul să-și poată juca rolul cu succes. Într-adevăr, comerciantul elvețian n-a trezit nici un fel de bănueli ofițerilor englezi care controlau vasele navigînd sub pavilion neutru și a sosit cu bine la New York. Rientelen a adus cu sine un cifru strict secret, pe care l-a predat atașatului militar german von Papen (ulterior cancelar al Germaniei și diplomat-spion hitlerist) și atașatului naval Boj-Ăd.

Spionului nu i-a fost greu să prindă rădăcini la New York, unde a obținut un sprijin direct din partea armatorilor și industriașilor originari din Germania. El a avut la dispoziție și un mare număr de marinari din flota comercială germană, pe care războiul îi surprinsese în S.U.A., fiind izolați de Germania

datorită blocadei engleze. Cu ajutorul unui oarecare Max Weiser, Rientelen a înființat repede firma comercială „E. V. Gibbons & Co.” Sub paravanul acestei firme de import-export, ei a început să acționeze. Un chimist german, dr. Schäle, i-a propus să utilizeze noua sa invenție. Era vorba de un tub de plumb avînd la mijloc un disc de cupru. Cele două părți ale tubului, despărțite prin disc, erau umplute una cu acid picric și cealaltă cu acid sulfuric, care, puse în contact, se aprind. Reglînd grosimea discului de cupru — aprinderea se producea numai după ce discul era dizolvat de acizi —, se putea calcula cu anticipație momentul izbucnirii incendiului. Cu ajutorul marinarilor pe care-i cunoștea, Rientelen a început să plaseze „havanele” de plumb pe vasele care transportau armament. „Havanele”, arzînd, nu lăsau urme și multă vreme a fost greu să se precizeze cauzele incendiilor izbucnite din ce în ce mai frecvent pe vasele de transport americane care plecau în Europa.

Rientelen trebuia acum să organizeze producția masivă de „havane”, avînd grijă, totodată, să nu atragă atenția poliției americane și să nu ajungă la închisoare, fie și numai pentru încălcarea neutralității S.U.A. Diversionistului i-a venit în ajutor bătrînul avocat newyorkez Boniface, care știa întotdeauna — se înțelege, în schimbul unei remunerații substanțiale — să găsească porțițe în jungla legislației americane. Boniface l-a sfătuit să organizeze producția de „havane” la bordul unuia din vasele germane internate. Alegerea a căzut asupra vasului „Frederic cel Mare”.

Succesul l-a determinat pe Rientelen să facă pasul următor — să încerce să pună la cale diversiuni chiar în docuri, ceea ce ar fi putut dezorganiza pentru multă vreme navigația. În schimbul unui onorariu de 300 de dolari, Boniface a ținut lui Rientelen și ajutoarelor sale o scurtă conferință despre articolele din codul penal conform cărora se pedepsește săvîrșirea diversiunilor plănuite de ei, precum și despre căile care trebuiau folosite pentru a abate sabia justiției americane. După aproximativ un an, agenții lui Rientelen au obținut un important succes: ei au reușit să arunce în aer cheiul principal unde se încărcau vasele de transport cu muniții ¹.

Pericolul s-a ivit dintr-o direcție neașteptată. Într-o zi, dr. Schäle se prezintă la Rientelen și îi ceru să-i dea imediat 10 000 de dolari peste sumele importante pe care le primise.

¹ La 30 iulie 1916 agenții germani au distrus în portul New York 2 000 000 de livre de pulbere. Explozia a fost auzită pînă la o distanță de 100 de mile.

În caz contrar, inventatorul „havanelor” amenința că va dezvălui totul poliției. Rientelen fu nevoit să-i înmîneze șantajistului cecul pretins. Dar era deja târziu, după ora de închidere a băncilor. Pînă a doua zi dimineața Rientelen spera să poată întreprinde ceva, și nu numai în scopul salvării banilor. Era evident că, după ce își va primi banii, Schäle va începe să stoarcă sume și mai mari sau va divulga totul poliției.

Spionul se prefăcu că, în pofida celor întîmplate, vrea să rămînă în bune relații cu Schäle și îl invită să cineze împreună la un restaurant. Plecînd de la restaurant, într-un loc pustiu și slab luminat, Schäle fu acostat de doi inși. Unul dintre ei îi ceru să înapoieze cecul dacă nu vrea să ajungă în fundul mării cu țesta sfărîmată. De asemenea, i s-a explicat fără nici un echivoc că dacă-i va da prin minte să se adreseze poliției, o lovitură în cap cu un drug de fier îl va lipsi pe mult stimatul doctor de posibilitatea de a-și mai arăta vreodată frumoșii săi dinți de aur. Schäle a înțeles foarte bine acest limbaj. Totodată, i s-a adus la cunoștință că, în orice caz, firma „Gibbons” îl va plăti pentru serviciile sale mai generos decît oricare alta.

Schäle fu destul de înspăimîntat, dar nu se putea ști pentru cîtă vreme. Spionilor le veni în ajutor, ca și în alte ocazii, slujitorul justiției, d-l Boniface. Cîteva zile mai târziu, Schäle, care era un mare crai, avea o întîlnire — de cu totul altă natură — cu o tînră fată. O cunoscuse în timp ce traversa cu vaporeșul lacul Hudson și fata acceptase cu plăcere invitația lui de a face o plimbare cu automobilul afară din oraș. Dar abia părăsiseră străzile centrale, cînd fata începu deodată să țipe. Schäle opri mașina și imediat se apropie un om care se prezentă drept agent de poliție. Afectînd o mare indignare, însoțitoarea lui Schäle îl acuză pe doctor că încercase s-o violeze. Cu ajutorul unui șperț substanțial, Schäle reuși să scape de polițistul ivit atît de inoportun. Dar cînd chimistul se prezentă la biroul firmei „Gibbons”, acolo îl aștepta o nouă lovitură. D-l Boniface îi explică, cu multă amabilitate, că îl așteaptă mari neplăceri, deoarece victima solicitase serviciile unui cunoscut avocat din New York pentru a-i intenta un proces doctorului. Perspectiva unei îndelungate șederi îndărătul gratiilor i-a scos gîrgăunii din cap nenorocosului crai. Înțeleghătorul domn Boniface îi făgădui să mușamalizeze totul, iar Schäle se apucă din nou să fabrice „havane”.

Mult mai greu a fost să se abată atenția poliției din New York, asupra căreia diplomația engleză exercita presiuni pe diferite căi. Și în acest caz, Boniface se dovedi un om de neîn-

locuit : prietenii săi de la direcția poliției îl anunțau la timp în privința măsurilor pe care intenționau să le ia.

Un vapor plecat spre Arhanghelsk primi ordin să se îndrepte spre o altă destinație — Marsilia, unde a și fost descărcat. Proiectilul incendiar amplasat în cala acestui vas fusese calculat în vederea unui drum mai lung și n-a apucat să explodeze. El fu descoperit cu prilejul descărcării vasului, și astfel enigma „havanelor“ a fost dezlegată. Băgînd de seamă că este urmărit, Rientelen se grăbi să lichideze firma „Gibbons“ și dispăru pentru un timp din New York.

Sub identitatea englezului Brennon, spionul german se instală într-o localitate climaterică din apropiere de Stamford, în statul Connecticut. Acolo Rientelen primi știrea că poliția fusese pusă pe urmele diversioniștilor germani de însuși atașatul militar englez, care, în plus, făgăduise să-i trimită pe colaboratorii Scotland-Yardului în ajutorul detectivilor americani. O întâmplare îl ajută pe Rientelen să-l păcălească pe atașatul englez. El se întâlnește cu două doamne din New York pe care le cunoștuse cîndva la o serată și care nici nu știau cum îl cheamă. Aceasta nu le-a împiedicat să-i facă cunoștință lui Rientelen cu un amic de-al lor — atașatul militar englez. Rientelen se prezintă drept ofițerul de marină Brennon, trimis în S.U.A. pentru a studia la fața locului un nou tip de torpilă americană. Brennon se grăbi să istorisească o poveste ciudată, pe care, chipurile, o auzise de la căpitanul Johnson, comandantul unui vas comercial englez. Cu cîteva zile mai înainte, căpitanul observase niște oameni care urcau cîteva lăzi la bordul unui vas încărcat cu muniții. Din păcate, Johnson nu-i văzuse la față pe oamenii care aduseseră aceste lăzi, conținînd, evident, mașini infernale. Atașatul, pe care această poveste îl interesează, istorisește la rîndul său că este de multă vreme cu ochii pe banda lui Rientelen, al cărui nume era adesea pomenit în telegramele ambasadei germane. Din păcate, Rientelen nu fusese prins în flagrant delict, deși dădea tîrcoale în permanență docurilor, trecînd adesea pe acolo într-o barcă cu motor. Ba odată, îmbătașindu-se într-o tavernă din port, își dezvăluise chiar numele. Fără îndoială că în curînd avea să fie adunat suficient material pentru a se putea cere arestarea acestui diversionist german.

Dar atașatul nu s-a mărginit doar să povestească toate acestea simpaticului său interlocutor. Chiar acolo, în sala de bal, diplomatul englez fu căutat de un om care îi aducea o știre pe care tocmai o primise. Rientelen a aflat că această știre se referea la locul unde se găsea un vas de război german — crucișătorul „Karlsruhe“ — care provocase mari pagube marinei

engleze. Englezul voia să anunțe telegrafic Amiralitatea despre informațiile primite, când Rientelen îl opri, comunicându-i o veste extraordinară. În porturile americane fuseseră internate câteva zeci de vase germane de mare tonaj. Unele din ele erau înarmate în secret cu tunuri. În cazul că America ar fi declarat război Germaniei, lucru destul de probabil, germanii intenționau să plece cu forța din porturile americane. (Acest plan fusese într-adevăr examinat de germani, dar ulterior se renunțase la el.) Atașatul trebuia să se gândească bine : oare trimiterea telegramelor sale n-ar fi determinat rechemarea escadrei engleze care își avea baza în insulele Bermude, înlesnind astfel germanilor plecarea prin surprindere din porturile americane ? În cele din urmă atașatul englez luă o hotărâre : o telegramă care, după cum i-a declarat lui Rientelen, a și fost trimisă la Londra trebuia să pregătească o „surpriză“ vaselor germane când aveau să încerce să iasă în largul mării. Rientelen reușise să abată pentru un timp pericolul care amenința crucișătorul german.

Așa, cel puțin, relatează toată această istorie Rientelen în memoriile sale. Autorii englezi o consideră drept o născocire de la început pînă la sfîrșit, afirmînd că nici un atașat militar britanic n-a dispus vreodată de împuternicirile care i s-au atribuit în povestirea diversionistului german...

Plasarea „havanelor“ pe bordul vaselor a continuat. În câteva cazuri diversioniștii au folosit și o altă „invenție“ — o mașină infernală fixată de cîrma vasului care, după explozie, survenită în largul mării, nu mai putea fi condus. Dar numărul transporturilor de muniții creștea, și Rientelen încercă un procedeu cu totul nou. Cu ajutorul banilor dați de diversionist a fost creat un „sindicat“ galben care încerca să organizeze greve. Acest sindicat îi atrăgea pe docheri, plătindu-le mari ajutoare de grevă. Succesul lui Rientelen în această acțiune i-a fost asigurat în primul rînd de faptul că i se opuneau syndicate reacționare, aflate sub egida liderilor Federației americane a muncii. Docherii știau foarte bine că mulți dintre liderii sindicali susțineau interesele armatorilor. Nu este, așadar, de mirare că unii muncitori au putut fi la început induși în eroare, intrînd în „syndicate“ care îndemneau la organizarea de greve și care, pe lîngă aceasta, dispuneau de fonduri pentru a-i întreține pe greviști în timpul luptei. Desigur, acest succes al spionajului german n-a putut fi decît de scurtă durată — pînă cînd a ieșit la iveală adevăratul chip al organizației pseudosindicale create de Rientelen.

Odată, Boniface, ca întotdeauna foarte bine informat și dispus — desigur, nu în mod dezinteresat — să-și împărtășească

informațiile, îi comunică lui Rientelen că cel mai secret cifru german fusese furat de serviciul de spionaj englez, care reușise să-l corupă pe un mărunț funcționar al atașatului naval german. Căpitanul Boj-Ăd, aflînd neplăcuta știre de la Rientelen, declară că cifrul se află tot timpul la el în seif și că este de neconceput ca cineva să fi reușit să-l copieze. Ce-i drept, cu acest prilej a reieșit că în afară de căpitan mai avea dreptul de a închide seiful și unul dintre secretarii acestuia. Dar Boj-Ăd respinse temerile exprimate de Rientelen, declarîndu-i tăios în încheierea discuției că felul cum trebuia păzit seiful era o chestiune care-l privea numai pe atașatul naval și pe nimeni altcineva. Curînd după aceea, Rientelen primi prin Boj-Ăd ordin de la Berlin să se înapoieze în Germania. Ce anume provocase acest ordin a rămas o enigmă. În memoriile sale, Rientelen formulează presupunerea că n-ar fi fost străină de toate acestea o cunoștință a lui din Berlin, baroana von Schroeder, în salonul căreia se întâlneau mulți demnitari de vază ai Imperiului german. Baroana s-a sinucis doi ani mai tîrziu, fiind bănuită de spionaj în favoarea S.U.A.

Pentru „a da în primire“ centrul său de diversiune, Rientelen avea nevoie de oarecare timp și de aceea s-a conformat cu întîrziere ordinului de revenire în patrie. O lună mai tîrziu, elvețianul E. V. Gachet se îndrepta spre Europa la bordul vasului „Nordham“, aparținînd unei companii americano-olandeze. Pe drum era cît pe ce să fie demascată de un olandez cu care Rientelen avusese prilejul să se întâlnească la Berlin. Dar acest conte olandez uitase cum îl cheamă pe Rientelen și, cu toate că la început fusese mirat, l-a crezut totuși că fusese funcționar la ambasada elvețiană din Berlin.

Cînd vasul a ajuns în apropierea coastelor Angliei, ofițerii englezi, cu toate protestele lui Rientelen, l-au invitat să debarce. Jocul a continuat cîteva zile. Rientelen interpreta cu atîta naturalețe rolul elvețianului indignat de această arestare, încît i-a făcut să șovăie nu numai pe ofițerii care-l arestaseră, ci și pe amiralul Reginald Hall, șeful serviciului naval de spionaj englez.

Abia cînd s-a trimis la Berna o telegramă cerîndu-se relații despre E. V. Gachet, diversionistul german n-a mai așteptat răspunsul și s-a grăbit să declare că el, căpitanul Rientelen, se predă ca prizonier de război. Acestea se petreceau în august 1915.

Rientelen fu trimis într-un lagăr de prizonieri, dar între timp din S.U.A. au început să sosească cereri insistente de extrădare pentru a fi tradus în fața unui tribunal american.

Aceste cereri s-au întetit după un episod petrecut cu atașatul militar german von Papen. S.U.A. îl declaraseră pe acesta „persona non grata” și, în conformitate cu prevederile dreptului internațional, englezii au acceptat să-i permită trecerea spre Germania. Dar, când a obținut permisul de trecere pentru persoana sa, Papen nu s-a gândit să solicite un permis asemănător și pentru bagajul său. Profitînd de această scăpare, vameșii englezi din Falmouth au confiscat bagajul lui von Papen și l-au trimis la Londra. În bagajul confiscat nu era nimic deosebit de important — afară de un carnet de cecuri pe ale căror cotoare erau indicate persoanele care primiseră banii și pentru ce se făcuse plata... Astfel au fost descoperite dovezi ale activității diversioniste desfășurate în S.U.A. de către căpitanul Rientelen. Acesta fu extrădat autorităților americane și în vara anului 1917 condamnat la 4 ani muncă silnică. În același timp au fost arestați circa 30 de agenți ai lui, dintre care o parte continuaseră să plaseze „havane” pe vase și după plecarea lui Rientelen în Europa.

După cum i-a declarat fără ocol lui Rientelen, cu prilejul arestării sale în Anglia, amiralul Hall, unul dintre conducătorii contraspionajului britanic, englezii îl așteptau de mult, deoarece interceptaseră și descifraseră telegrama care îl rechemă în Germania. Atunci de ce au șovăit totuși englezii când au trebuit să decidă dacă cel reținut de ei este Rientelen sau altă persoană? Singura explicație este că spionul german trăgă-nase puțin plecarea, cu scopul de a preda „treburile” sale în mâini sigure.

Berlinul n-a dat ascultare avertismentului lui Rientelen, care transmisese cele aflate de la Boniface despre furtul cifrului, și a continuat să-l utilizeze. Englezii puteau acum să citească fără nici o greutate toate telegramele germanilor. Episodul cel mai dramatic în legătură cu această situație a fost descifrarea telegramelor ministrului de externe german Zimmerman către ministrul plenipotențiar german în Mexic. În telegramă i se dădea acestuia indicația să propună președintelui Mexicului să intre în război de partea Germaniei împotriva Statelor Unite și să îndemne Japonia să trădeze Antanta, trecînd de partea puterilor Triplei Alianțe. Ar fi fost greu de imaginat o propunere mai absurdă în situația concretă din anii aceia. La fel de nesăbuită era și ideea de a trimite o asemenea indicație prin telegraf, fie chiar și într-o formă cifrată. La început, președintele Wilson și guvernul american nici n-au crezut în autenticitatea telegramelor, pe care le-o transmisese de la Londra ambasadorul american W. H. Page. Telegrama însă fusese expedită via

Washington : ambasadorul Germaniei în Statele Unite, Bernstorff, îi telegrafiasse textul lui von Eckardt, ministru plenipotențiar al Germaniei în Mexic. La poșta din Washington se păstrase o copie a acestui document. Specialiștii englezi au descifrat în prezența ambasadorului american textul care fusese transmis din Washington la Londra. În plus, serviciul de spionaj englez a descifrat în curînd și a predat guvernului american o serie de alte instrucțiuni trimise de Berlin, care dezvoltau și precizau depeșa ministrului. Nu mai putea exista nici o îndoială.

Desigur, hotărîrea președintelui Wilson de a declara război Germaniei nu a fost determinată de telegrama trimisă în Mexic, așa cum afirmă numeroși istorici și diplomați burghezi. Imperialismul american a fost atras să participe la primul război mondial de propriile sale planuri de cîmpire, care ținteau departe. Dar pentru a justifica în ochii opiniei publice intrarea S.U.A. în război, gafa lui Zimmerman a jucat un rol important.

Serviciul de spionaj englez a reușit totuși să facă în așa fel, încît germanii să utilizeze în continuare vechiul cifru. Pentru aceasta el trebuia să convingă Germania că conținutul telegramelor devenise cunoscut nu ca urmare a descoperirii cifrului de către contraspionajul englez, ci ca urmare a unei fisuri existente în S.U.A. prin care se scurgeau informațiile. În faimoasele sale „Memorii“, Rientelen afirmă că amiralul Hall a pus la cale publicarea unui articol în ziarul „Daily Mail“. Articolul critica serviciul secret englez, care nu fusese în stare să descifreze telegrame importante al căror text a fost interceptat de americani. La Berlin această momeală a prins — autoritățile de acolo nici nu s-au gîndit că publicarea unui asemenea articol în „Daily Mail“ n-ar fi fost niciodată admisă de cenzura militară dacă nu s-ar fi amestecat amiralul Hall. Așa prezintă lucrurile Rientelen, și după el și alți autori.

În realitate, articolul din „Daily Mail“ nici n-a văzut lumina tiparului. Amiralul Hall a intenționat doar să-l publice, dar, în ultimul moment, s-a temut să facă acest lucru, din cauza prejudiciului pe care l-ar fi adus prestigiului Amiralității engleze. Rientelen a aflat despre această intenție fie în timp ce era arestat în Anglia, fie după război, cînd a întreținut legături cu amiralul Hall.

În orice caz, fapt este că diplomația germană a continuat să utilizeze cifrul. Încercările germanilor de a transmite ordine prin țări neutre — Suedia, Olanda, Spania — erau, de asemenea, contracarate de contraspionajul englez, care își avea agen-

tura sa în țările respective. Amiralul Hall continua să primească copii ale telegramelor cifrate după același cod, cunoscut de englezi.

Au existat trei versiuni (în afară de cele vădit născocite) cu privire la modul în care serviciul de spionaj englez pusese mâna pe codul diplomatic german. Germanii afirmău că acest cod fusese predat englezilor de tânărul inginer radiofonist austriac Alexander Szk. Inginerul avea acces în clădirea din Bruxelles de unde se făceau emisiunile radio. Din această clădire, în care locuia și generalul german care îndeplinea funcția de guvernator, erau trimise radiogramele guvernului german diplomaților săi din străinătate. Mama lui Szk era englezoaică. Potrivit versiunii germane, Szk, căruia i se făgăduise o importantă sumă de bani, a fugit în Anglia cu cifrul. Apoi i s-a pierdut orice urmă. După război tatăl său a încercat să întreprindă cercetări, dar serviciul de spionaj englez a refuzat categoric să dea vreo informație de natură să facă lumină în privința soartei lui Szk. Nu este exclus ca acesta să fi fost „eliminat” pentru a se putea garanta păstrarea secretului : prea multe lucruri depindeau de aceasta — era necesar ca nemții să nu primească nici cea mai mică știre care să-i fi determinat să bănuiască adevărul ¹.

W. Churchill, în cartea sa „Criza mondială”, expune versiunea oficială britanică. Potrivit acesteia, cărțile conținând cifrurile au fost găsite de scafandrii ruși care au cercetat epava crucișătorului german „Magdeburg”, care a naufragiat în Marea Baltică la 25 august 1914. Izbindu-se de stîncile submarine, crucișătorul, aflat sub focul navelor rusești, n-a reușit să se despotmolească și a fost sabotat de echipajul său. Cărțile cu cifruri se aflau la un subofițer german, ascunse în sân. El încercase să se salveze în timpul catastrofei, dar în zadar.

Comandamentul rus a luat toate măsurile pentru ca germanii să nu afle despre prețioasa pradă scoasă din mare. Scafandrilor germani care cercetaseră epava crucișătorului „Magdeburg” li s-a dat o muștrare pentru că lucraseră neglijent. Nici măcar căpitanul crucișătorului „Magdeburg” și cei câțiva membri ai echipajului care au devenit prizonieri n-au bănuț că cifrurile ajunseseră în mîinile rușilor. Amiralitatea britanică, anunțată de atașatul naval rus, a trimis imediat un vas de război la Arhanghelsk pentru a prelua cifrurile. Acestea au fost aduse la Londra în luna octombrie. Ce e drept, codul era doar unul

¹ Spionul englez H. Landau afirmă că Szk a fost arestat de germani la granița olandeză și împușcat ca dezertor. Un agent englez care îl însoțea a ajuns în Olanda cu fotocopiiile codului pe care le făcuse Szk.

dintre mijloacele utilizate pentru păstrarea secretului radiogramelor. Totuși, la începutul lunii noiembrie 1914, experții englezi reușeau deja să descifreze radiogramele trimise de guvernul și de comandamentul militar german.

În sfârșit, spionul englez, E. Woodhall relatează o a treia versiune, afirmînd că el l-a cunoscut personal pe cel care a adus codul. Acesta era un soldat din legiunea străină a Franței, pe care Woodhall îl numește în mod convențional Smith. La sfârșitul anului 1915, Smith, care vorbea în mod curent franceza, germana și flamanda, a intrat în serviciul de spionaj. El a fost trimis în capitala Belgiei cu misiunea de a pune mîna pe cifrul german. Lansat cu parașuta în apropiere de Bruxelles, Smith, îmbrăcat ca un țaran belgian, a reușit să pătrundă cu bine în oraș și să ia legătura cu cîțiva belgieni care erau dispuși să-i dea ajutor. Un rol deosebit de important l-a jucat Yvonne, o tînră belgiană. Aceasta era angajată la o cafenea vizitată adesea de un subofițer german care era îndrăgostit de dînsa. Germanul lucra ca operator la stația de radio. Yvonne își convinse admiratorul că ea și fratele ei (adică Smith) sînt mari iubitori de radio, care pe atunci era încă foarte puțin răspîndit. Subofițerul a acceptat bucuros să-i învețe radiofonia și, răspunzînd unui număr de întrebări pregătite dinainte de Smith, a trădat, fără să-și dea seama, toate elementele principale ale codului. Timp de cîteva săptămîni, Smith a transcris cu grijă, după fiecare lecție, informațiile primite. Apoi spionul s-a travestit cu ajutorul unei uniforme germane procurate de prietenii săi belgieni și a trecut cu bine linia frontului.

Îndată după plecarea lui Smith, germanii au năvălit în cafeneaua unde lucra Yvonne. După cum a reieșit, serviciul de contraspionaj german urmărea încă de mult vizitele suspecte ale tînărului radiooperator. Dar Yvonne, dîndu-și seama că germanul nu explicase — și nici nu putea să explice — rostul lecțiilor lor de radiofonie, a recunoscut doar că îl ascunsese pe Smith, despre care a spus că era un dezertor german. Yvonne a fost condamnată la închisoare pe un termen îndelungat, iar o prietenă a ei, care de asemenea acordase un ajutor activ lui Smith, a fost condamnată și ea, dar pe un termen mai scurt.

Aceste versiuni nu sînt neapărat contradictorii, deoarece cifrul putea să fie obținut în același timp pe căi diferite¹. Dar

¹ Un alt cod german a fost găsit la bordul unui dirijabil avariat după un zbor efectuat asupra Angliei. Zepelinul a fost doborât pînă la urmă pe teritoriul francez. Niște ofițeri americani aflați în apropiere de locul caderii aparatului au reușit să pună mîna pe prețioasele cărți, obținîndu-le cu multă trudă de la amatorii de suveniruri. Englezii au afectat chiar,

secretul care continuă să învăluie această afacere ne determină să presupunem că, poate, adevărata istorie a procurării codului a rămas necunoscută. Mai important este, desigur, faptul că serviciul de spionaj englez a reușit nu numai să pună mâna pe cifrurile germane, ci și să trimită telegrame în numele comandamentului german. Una din aceste telegrame a determinat o mare victorie navală engleză.

Amiralitatea engleză era foarte îngrijorată din cauza acțiunilor escadrei germane comandate de amiralul von Spee, care se afla în toamna anului 1914 în apropierea coastelor Americii de Sud, amenințând serios navigația țărilor Antantei. Din această escadră făceau parte crucișătoarele „Scharnhorst” și „Gneisenau”, echipate cu tunuri cu bătaie lungă de cel mai nou tip. Pentru a putea lupta cu succes împotriva lor, trebuiau afectate cel puțin două cuirasate de escadră de un tip foarte nou, înarmate cu tunuri de calibru mai mare. În acest scop, potrivit indicațiilor lui Hall, la șantierele engleze au fost construite în câteva săptămîni... două machete din lemn ale vaselor de linie „Invincible” și „Inflexible”. Aceste machete au fost remorcate din Anglia pînă în Marea Egee, unde se aflau cele două cuirasate, pentru a împiedica crucișătorul german „Heben” să ajungă din Dardanele la baza navală de război austriacă Pola. Noaptea, la adăpostul întunericului, cele două cuirasate care ridicaseră ancora au fost înlocuite cu machetele din lemn. Ele se aflau la o distanță destul de mare de țarm și au fost înconjurate de torpiloare și de alte nave de război care nu lăsau curioșii să se apropie. Numeroși agenți germani și austrieci n-au observat nici ei substituția. Astfel, cele două puternice vase de linie au părăsit fără știrea germanilor Marea Mediterană și au pornit în urmărirea escadrei lui Spee. Mai rămînea un lucru : să se afle la timp unde va fi escadra germană într-o anumită zi.

La 1 noiembrie 1914, navele lui Spee au distrus într-o luptă navală escadra engleză a amiralului Credock, care era mai slabă, și apoi au intrat în portul chilian Valparaiso. Aici i-a sosit lui Spee o telegramă din Berlin prin care i se ordona să plece spre insulele Falkland pentru a distruge o stație de radio aflată acolo. Dar acest ordin nu i-l trimisese comandamentul german, ci un agent englez care i l-a expedit de la telegraful din Berlin. Acesta a reușit să-și procure blanchete pe care a

după aceasta, o escadrilă specială de avioane, gata în orice moment să zboare în punctele unde cădeau zepelinele. Această escadrilă a izbutit să găsească încă o carte cu cifruri, pe jumătate arsă. De asemenea, serviciul secret al marinei se ocupa cu căutarea codurilor în epavele submarinelor scufundate.

aplicat tot el ștampilele expediției de la Ministerul Marinei și de la secția de cenzură, pe care le furase. Prevăzută cu aceste ștampile, depeșa a fost primită la telegraf fără nici o bănuială și expediată la destinație. La 7 decembrie 1914, executînd ordinul, Spee a apărut în locul care-i fusese indicat în realitate de serviciul de spionaj englez. A doua zi, în zori, tunurile mai puternice ale cuirasatelor engleze au distrus crucișătoarele germane care pricinuiseră atîtea necazuri Amiralității britanice.

Cifrurile germane furate au servit Antantei în cele mai diferite situații. Astfel, în mai 1917, ministrul plenipotențiar german în Argentina, contele Luxburg, a trimis un mesaj prin care recomanda să fie scufundate, fără a lăsa urme, două vapoare argentinienne — „Oran” și „Gauza” — care transportau grâu în Franța. În telegrama cifrată plenipotențiarul german făcea o apreciere lipsită de politețe diplomatică la adresa ministrului de externe al Argentinei, arătînd că acesta era, „după cum știe toată lumea, măgar și anglofil”. Această telegramă, pe care germanii au trimis-o prin cablu cu ajutorul plenipotențiarului suedez, fu descifrată de englezi. Ca urmare, nu numai că au fost salvate cele două transporturi, puse sub o puternică escortă, dar i s-a dat pașaportul și diplomatului german de la Buenos Aires.

Amiralul Hall și colaboratorii săi dețineau și multe alte informații despre acte de diversiune pregătite de germani în țările neutre. Dar serviciul de contraspionaj englez a hotărît să păstreze pentru sine aceste informații, pentru a nu trăda nemților sursa de care dispuneau. Agenții contraspionajului englez au făcut uz de toată inventivitatea lor, născocind mereu alte trucuri pentru ca comandamentul german să nu afle despre descifrarea codurilor. Cu ajutorul serviciului secret francez, amiralul Hall a trimis la germani doi oameni siguri. Unul era un atașat francez dintr-o țară neutră, iar al doilea acționa în altă țară neutră. Amîndoi, intrînd în serviciul germanilor, cu scopul de a le cîștiga încrederea, au comunicat informații destul de importante (francezii, se înțelege, transmiteau aceste informații cu oarecare întîrziere, pentru ca autoritățile germane să nu aibă timp să ia contramăsuri). Noii agenți au informat serviciul de spionaj german că englezii obțin date cu privire la codurile inamice de la anumite persoane sus-puse de la Berlin. Serviciul de spionaj german a ținut seama de știrile primite de la cei doi agenți — știri aparent independente unele de altele și care, prin urmare, se confirmau reciproc. Au început minuțioase cercetări pentru a se da de urma trădătorului de la Ber-

lin ; aceste cercetări, firește, au rămas zadarnice, în ciuda marii recompense făgăduite pentru prinderea lui.

Concomitent cu eforturile depuse pentru dezinformarea adversarului, Hall nu considera de prisos nici o precauție pentru a păstra secretul „camerei nr. 40” din vechea clădire a Amiralității, unde erau descifrate telegramele germane. Numai câteva persoane, verificate cu multă grijă, puteau intra în „camera nr. 40”. Abia după semnarea armistițiului, în noiembrie 1918, amiralul Hall a permis femeilor de serviciu să pătrundă, în sfârșit, în camera interzisă și, pentru prima dată după război, să șteargă praful care se adunase acolo...

„Să nu furi...”

Despre descoperirea cifrurilor germane de către englezi s-a aflat la mulți ani după terminarea primului război mondial. Mult mai târziu, abia în zilele noastre, a ieșit la iveală și un alt lucru interesant. Englezii au reușit să profite de faptul că și unul din cifrurile lor căzuse în mâinile dușmanului. Spre deosebire de nemți, englezii au aflat repede despre pierderea cifrului. Era vorba de un cod cu ajutorul căruia se transmiteau comunicări despre curățirea câmpurilor de minele instalate de submarinele germane. Un submarin german pusese un mare număr de mine la ieșirea din portul Waterford (în Irlanda). Serviciul de contraspionaj englez, folosind codul cunoscut de germani, a transmis știrea că aceste mine fuseseră pescuite. Submarinul a reapărut curînd ca să pună altele... și a sărit în aer, lovindu-se de una din minele puse anterior.

Dar și mai multă însemnătate a avut o altă acțiune despre care s-a aflat, de asemenea, relativ recent : transmiterea în mâinile germanilor de către agenții contraspionajului englez a unui cod fals, utilizat, chipurile, pentru cifrarea unor mesaje deosebit de importante și urgente. S-a luat hotărîrea ca acest cod să fie strecurat germanilor și, din cînd în cînd, să se transmită prin radio diferite „ordine” cifrate cu acest cod. Căpitani vaselor engleze, firește, nu puteau citi aceste ordine, deoarece nu posedau codul cel fals, destinat numai comandamentului german.

Calculul era simplu, dar s-a ivit o problemă care nu era de

loc simplă : cum să fie „strecurat“ germanilor acest cod pentru ca ei să nu aibă nici cea mai mică îndoială în privința autenticității lui ?

În orașul olandez Rotterdam se afla un hotel unde trăgeau adesea englezi și care, din această cauză, era sub atenta observație a spionilor germani. Serviciul de contraspionaj englez știa că portarul se afla în slujba nemților. Dacă din Anglia sosea cineva care, după părerea portarului, merita atenția spionilor germani, a doua zi sosea la hotel o doamnă blondă care lua o cameră situată de obicei în vecinătatea camerei noului locatar. Această blondină fusese de multă vreme „reperată“ de englezi. Era căsătorită cu un belgian. Mai târziu, spioana a fost împușcată de francezi. Capacitățile doamnei blonde erau foarte mult apreciate la Londra și englezii au hotărât să le exploateze împotriva patronilor ei.

Rolul principal a fost rezervat lui Guy Locock, care ulterior a devenit mare industriaș, dar care pe atunci era secretar al unuia din membrii parlamentului. Anterior, Locock lucrase câțiva ani în cadrul Foreign Office-ului și era familiarizat cu manierele pe care străinii le considerau tipice pentru comportarea diplomaților britanici. De altfel, rolul care i-a fost încredințat nu era prea complicat.

La 22 mai 1915 după-amiază a sosit la Rotterdam o persoană oficială britanică, avînd un pașaport special, de serviciu. Se putea presupune că englezul era un curier diplomatic cu o misiune confidențială. Printre lucrurile sale se număra și o servietă de voiaj, destinată, evident, transportării hîrtilor oficiale și de care el nu se despărțea niciodată. Vom adăuga — deși acest lucru nu-l puteau ști dinainte persoanele care-l pîndeau cu atenție pe oaspetele de la Londra — că în servietă se afla o copie a noului cod ultrasecret.

Ziua de 22 mai nu fusese aleasă la întîmplare. Era într-o sîmbătă, și consulatul britanic, spre care se îndreptase englezul, își închisese deja porțile pînă luni. De altfel, nu era exclus ca el să fi fost închis și pînă marți, deoarece luni, 24 mai, era o sărbătoare religioasă — Sfînta Treime —, ținută de obicei cu multă strictețe în Anglia. Așadar, timp de o zi și jumătate — sau poate chiar două zile și jumătate — servieta trebuia să rămîină în camera noului sosit !

Locock, după ce s-a instalat în camera sa de la etaj, a încuiat ușa și a ieșit în grădină. De acolo se vedea ușor că fereastra camerei sale era a treia din colț. În apropiere se afla țărmlul mării, de unde se putea observa de asemenea această fereastră. Pe țărml erau îngrămădite niște butoaie. Locock căută repede un

loc de unde, strecurându-se după butoaie, să aibă posibilitatea să-și țină sub observație fereastra. Era timpul să se întoarcă în cameră. Mai rămăsese doar să agațe servieta de voiaj în cuielul unde pusese hainele. Cu aceasta, treburile pe care le avea de făcut Locock simbată se terminaseră.

Duminică după-amiază sosi la hotel doamna cea blondă. Ea nu acordă nici o atenție englezului care, instalat comod într-un fotoliu din hol, citea ziarele proaspăt venite, fără a manifesta nici el vreun interes față de noua sosită.

Englezul se plictisea în mod vădit, neștiind cum să-și omoare vremea într-un oraș străin. Portarul socoti că e de datoria lui să vină în ajutorul pasagerului. Nu cumva se plictisește ? Ba da, desigur, răspunse acesta. Atunci portarul îi indică confidențial un loc unde se putea petrece seara într-un mod foarte agreabil și îi explică în amănunțime cum să ajungă pînă la acest local plăcut. Oaspetele se grăbi să urmeze amabilul sfat. Urcă repede în cameră și cîteva minute mai tîrziu părăsi hotelul. Servieta rămăsese agățată pe cuier în cameră.

Ce-i drept, englezul nu s-a dus pînă la locul indicat de portar. Cotind după colț, Locock făcu un ocol și se înapoie la butoaiele îngrămădite pe țarm, lîngă hotel. (E interesant de remarcat că germanii nici n-au încercat să mai verifice dacă curierul englez se afla în localul unde fusese trimis de portar.)

Blondina și prietenii ei nu-și pierdură timpul. La o jumătate de oră după plecarea lui Locock, în camera lui se aprinse lumina și pe perdele se profilă niște umbre. Curînd lumina se stinse : germanii găsiseră ceea ce căutau — registrul cu cifruri. Se punea întrebarea : oare blondina va fura pur și simplu registrul — aceasta ar fi fost o treabă grosolană, care ar fi devalorizat cu totul prada obținută. În acest caz, englezii ar fi aflat imediat despre furtul codului și ar fi luat de îndată măsuri pentru a-l schimba. Dar spioana germană socotise probabil că curierul englez va petrece în afara hotelului cel puțin vreo trei ore — timp mai mult decît suficient pentru a obține fotocopia tuturor paginilor registrului de cifruri și a-l pune înapoi la locul său. Lui Locock nu-i rămînea decît să aștepte pînă cînd în camera lui avea să se aprindă iarăși lumina.

Englezul așteptă pînă la ora unu noaptea și răbdarea îi fu răsplătită : lumina se aprinse din nou pentru vreo două minute. Așadar, servieta fusese atîrnată la loc. Pe la unu și jumătate diplomatul, beat turtă, se împleticea în vestibulul hotelului. El încercă să explice amabilului portar cît de plăcut își petrecuse seara, dar limba refuza să i se supună. Mai greu i-a fost să urce pînă la etaj. Serviabil, portarul îl ajută pe oaspe-

tele chernelit să rezolve și această problemă. Ambele părți rămaseră extrem de mulțumite una de alta...

Un an mai târziu, același Locock a fost trimis cu „comple-tări” la codul secret, menite să-i convingă pe germani că englezii nici nu bănuiesc că inamicul le cunoaște cifrul. De data aceasta Locock reuși să vîndă suplimentul codului fals pentru frumoasa sumă de 500 de lire sterline. Era puțin probabil ca el să fi valorat mai mult.

Cu ajutorul acestui cifru fals, serviciul de contraspionaj englez a păcălit de multe ori comandamentul german. Bunăoară, în septembrie 1916 a fost cifrat cu acest cod un „ordin” către vasele engleze, din care reieșea că acestea trebuiau să participe în curînd la niște operații de debarcare. În același timp, cîțiva agenți versați ai serviciului de spionaj, care ocupau diferite posturi diplomatice și de altă natură și care adesea frecventau saloanele londoneze, au primit dispoziția de a „trîncăni” despre pregătirea debarcării unui corp expediționar englez în Germania. Se afirma că expediția va părăsi Anglia în trei grupuri — din Harwich, Dover și de pe Tamisa, unde se concentra deja un mare număr de vase de desant.

Pentru a-i convinge definitiv pe nemți că au loc pregătiri de debarcare, a fost tipărit un număr special al ziarului london- ez „Daily Mail”, datat 12 septembrie 1916. El n-avea nimic comun cu numărul lui „Daily Mail” apărut la aceeași dată care se vindea la chioșcurile de ziare. Ediția specială a fost tipărită numai în 24 de exemplare și în ea, firește, nu se men- ționa nicăieri că s-ar deosebi cu ceva de ediția „obișnuită”, destinată cititorilor englezi. În 6 din aceste 24 de exemplare un paragraf a fost șters cu o linie groasă de cerneală neagră. Aceste 6 exemplare, ca și cîteva dintre celelalte, au fost trimise în Olanda la adresele unde era expediat de obicei ziarul „Daily Mail”. În același timp, comunicațiile cu Olanda au fost între- rupte pentru o zi.

Englezii erau siguri că germanii vor remarca pasajul șters cu cerneală din acest ziar englezesc pe care-l citeau cu multă atenție și că vor compara exemplarul modificat cu cel „nemo- dificat”. Serviciul german de spionaj trebuia să tragă concluzia că exemplarele „nemodificate” fuseseră trimise în Olanda înainte ca cenzura engleză să se sesizeze și să ordone să fie aco- perit cu cerneală pasajul „periculos”. În alineatul cu pricina se relata despre pregătirea unei mari flote de debarcare pe țăr- mul de est al Angliei. Corespondentul — care, chipurile, transmitea știrea de la Dover — adăuga că acolo nu se puteau pune întrebări și că el nu cunoaște destinația vaselor de desant.

Pe atunci încă nu exista recunoaștere aeriană... și germanii începură să retragă în grabă forțe de pe front pentru a se pregăti să respingă debarcarea.

Serviciul de spionaj englez își anunță curînd comandamentul — care nu bănuia complicatele manevre ale amiralului Hall și ale subalternilor săi — despre aceste deplasări de trupe germane. S-a iscat o adevărată panică. Soldații au primit ordin să ocupe poziții în tranșee de-a lungul țărmului, pentru a întâmpina invazia germană și au început pregătiri febrile pentru evacuarea populației civile.

Nici chiar amiralul Hall nu avea deplina convingere că într-adevăr germanii nu intenționează să debarce în Anglia și că regruparea trupelor germane fusese provocată numai de informațiile false „strecurate” Berlinului de contraspionajul englez. Cu atît mai mult cu cît englezii mai convinseseră o dată comandamentul german — în primăvara anului 1915 — că se pregătește o debarcare în Germania (simulînd această pregătire, autoritățile britanice chiar au întrerupt, de la 21 aprilie pînă la 3 mai, toate comunicațiile cu Olanda). Se punea întrebarea dacă nu cumva germanii se prefăceau doar că ar fi căzut din nou în cursă, pentru a concentra trupe și a executa pe neașteptate un salt peste Canalul Mîneei ! Nu era ușor de dezlegat această enigmă, dar pînă la urmă s-a văzut că alarma fusese falsă — nu era vorba de nici o debarcare a germanilor în Anglia.

Destine pe mare

Războiul secret pe mare nu se limita nicidecum la „hava-nele” lui Rientelen și la obținerea de cifruri.

...În ciuda superiorității forțelor inamice, flota rusă din Marea Baltică respingea cu succes atacurile germanilor. Un număr mare de vase germane au fost scufundate de minele rusești, printre altele, în cursul unei bătălii navale precedate de întâmplări interesante.

Subofițerul Kurt Bremerman servea pe un crucișător german a cărui bază se afla în portul Liepaja (Libava), ocupat în timpul războiului de trupele germane. Bremerman avea succes la femei și printre camarazii săi se bucura de o binestabilită faimă de crai. În Libava el făcuse cunoștință cu o frumoasă

chelneriță numită Anna. Aceasta era o fată instruită, care nu-și ascundea simpatiile față de Germania și ostilitatea față de ruși. Deși Anna era amabilă cu Bremerman, ea continua să păstreze relații bune și cu alți militari germani. Anna nu manifesta interes pentru declarațiile amoroase de care făcea mare risipă subofițerul îndrăgostit pînă peste urechi și chinuit de gelozie. Pe ea o interesa mai curînd politica, și Kurt se văzu nevoit să povestească noii sale prietene multe lucruri despre războiul împotriva Rusiei.

Într-o bună zi chelnerița, impresionată probabil de dragostea sinceră a lui Bremerman, îi mărturisi că are motive personale să-i urască pe ruși. Iubise cu pasiune un ofițer rus. Acesta era marinar și servea probabil în artileria de coastă — Anna socotise că nu are dreptul să-l întrebe ceva despre slujba lui. Rusul îi făgăduise s-o ia în căsătorie, dar cînd Anna fu pe cale de a deveni mamă, el o părăsi cu cinism, spunîndu-i că este o femeie ușoară. Anna a aflat că ofițerul era căsătorit și avea doi copii. Ea a descoperit chiar și o fotografie în care iubitul ei era înconjurat de întreaga familie. Această fotografie se afla în servieta pe care o uitase la ea în graba plecării, deoarece despărțirea lor coincisese cu momentul părăsirii portului Libava de către trupele rusești.

Chinuit de gelozie, Bremerman n-a dat atenție la început aluziei privitoare la servieta lăsată Annei de amantul infidel. Dar curînd instinctul militarului învinse. O servietă lăsată de un ofițer rus care servea în artileria de coastă! Deși era doar un simplu subofițer, Bremerman știa foarte bine cîtă nevoie are comandamentul german de informații despre apărarea de coastă a rușilor, tocmai acum cînd se pregătea o ofensivă asupra Rigăi. El o întrebă pe Anna, ca din întîmplare, unde se afla acum servieta. Femeia rupsesse furioasă fotografia, iar servieta o aruncase pe undeva, printre alte vechituri. Acum, germanul fu cuprins de un arzător zel profesional. Manifestîndu-și compătimirea față de Anna, el aduse iarăși vorba, în mod diplomatic, despre servietă. Anna, fără prea mult entuziasm, se lăsă convinsă s-o caute. Cînd Bremerman scoase hîrțile aflate în servietă, nu mai avu nici o îndoială. Servieta era plină cu documente de serviciu. Despărțindu-se cu duioșie de prietena sa, subofițerul alergă în grabă la bord. Curînd prețiosul conținut al servietei se afla pe masa amiralului german. Examinînd documentele, germanii aflară întregul sistem al bateriilor de coastă rusești, al cîmpurilor lor de mine și al culoarelor dintre ele utilizate de vasele flotei ruse.

o lungă și periculoasă operație de curățire a minelor. Drumul spre Riga era deschis. În orice caz, trebuia mai întâi să se cerceteze cu băgare de seamă dacă nu cumva datele din documentele găsite în servietă se învechiseră, iar apoi se putea acționa. Dacă pînă atunci escadra germană din Marea Baltică nu se putuse lăuda cu cine știe ce succese, acum i se oferea, în sfîrșit, un prilej fericit de a recupera cu prisosință timpul pierdut. O recunoaștere efectuată în timpul nopții prilejui o veste îmbucurătoare : culoarele dintre cîmpurile de mine rămăseseră neschimbate, întocmai așa cum se indica în documentele aduse de Bremerman. Dispăruseră astfel și ultimele îndoieli cu privire la aceste documente.

La început, evenimentele s-au desfășurat întocmai cum se așteptau germanii. Mai este oare nevoie să spunem că după aceea ele au început să se desfășoare cu totul altfel ? Una cîte una, navele de război germane au sărit în aer, izbindu-se de minele apărute pe neașteptate în culoarele „sigure“. Iar bateriile rusești, amplasate în cu totul alte puncte decît socotea comandamentul german, au deschis un foc aproape direct asupra dușmanului căzut în capcană. După ce au pierdut patru contratorpiloare și două vase port-mine, germanii abia au mai avut posibilitatea să riposteze, deschizînd focul asupra punctelor unde, potrivit documentelor lui Bremerman, trebuiau să fie amplasate bateriile rusești. De fapt, a fost un tir în gol. Trupele rusești au pricinuit o înfrîngere flotei germane fără a pierde un singur om. Escadra germană a recurs la fugă, singurul lucru care o mai putea salva de nimicirea totală.

Amiralul german, care se și vedea încununat cu laurii victoriei, a trebuit să-și ia rămas bun de la postul de comandant al escadreii, iar timonierul Kurt Bremerman a scăpat cu mare greutate de curtea marțială. Cît despre Anna, firește, cînd a sosit ordinul de arestare a frumoasei spioane, ea era de mult departe. Kurt Bremerman păstrase o fotografie a Annei. Pe baza acestei fotografii, la Berlin s-a stabilit că Anna nu era alta decît Ekaterina Iselman, originară din Riga, pe care serviciul de contraspionaj german o căuta zadarnic de multă vreme...

Întîmplări dintre cele mai neașteptate și greșeli neprevăzute au avut, în războiul secret, consecințe catastrofale. La 19 iulie 1918, în apropierea coastelor Marii Britanii, vasele de război engleze au scufundat unul din submarinele germane intrate de puțină vreme în funcțiune. Întrucît submarinul scufundat zăcea pe fundul mării la o mică adîncime, scafandrii englezi, lucrînd cu mult zel, au reușit curînd să scoată la suprafață epava

submarinului și să o aducă în port. În cabina căpitanului a fost descoperită o pradă prețioasă. Acolo se afla jurnalul de bord, pe baza căruia se puteau stabili calitățile și deficiențele tacticii vânătorilor de submarine englezi ; planuri de amplasare a câmpurilor de mine, avînd o mare importanță ; siluetele tuturor vaselor din flota germană, ale căror tachelaje fuseseră schimbate pentru a-l induce în eroare pe inamic ; o mare hartă a sectorului de operații militare maritime, pe care erau trasate niște linii roșii, al căror sens nu s-a putut stabili dintr-o dată.

Enigma a putut fi dezlegată datorită unor scurte însemnări făcute pe marginile hărții. A reieșit că liniile roșii reprezentau rutele a cinci dintre cele mai periculoase submarine, conduse de cei mai buni comandanți din flota germană. Aceștia hotărîseră să împărtășească secretul succeselor obținute de ei prietenului lor — căpitanul submarinului recent construit. Așilor germani, desigur, nu le trecuse prin minte că sfaturile date de ei vor deveni sursa propriei lor pieiri. Pe toate rutele indicate au apărut vase de război și au fost amplasate mine. În mai puțin de trei luni toate cele cinci submarine, atît de primejdioase, au pierit, căzînd în capcana la a cărei pregătire ajutaseră chiar faimoșii lor căpitani. Acești marinari și-au dus vasele la pieire încalcînd secretul militar, deși lor li se păruse că fac un lucru util.

Au fost cazuri cînd unii spioni și-au semnat sentința de condamnare la moarte chiar prin succesele dobîndite de ei. Un alsacian care servea în flota de război germană a furnizat multă vreme spionajului englez informații foarte prețioase despre submarinele germane. Odată, alsacianul a comunicat la timp despre raidurile proiectate a două submarine puitoare de mine. Cînd acestea au sosit la locul unde trebuiau puse minele, erau așteptate de englezi. Unul dintre puitoarele de mine a fost nimicit pe loc. Abia după multe luni serviciul de spionaj englez a reușit să afle că la bordul acestui submarin pierise și agentul său secret. Alsacianul fusese transferat pe acest submarin cu puțin înainte de ieșirea lui în larg și nu mai avusese timp să trimită cuvenita știre în Anglia.

În cursul războiului, în majoritatea țărilor beligerante s-au produs explozii pe vasele de război. Unele dintre aceste explozii puteau fi consecințe ale unor accidente : asemenea explozii s-au înregistrat și înainte de război, printre altele în Japonia și în Franța. S-a considerat că ele ar fi fost provocate de un anumit sort de pulbere, care, alterîndu-se din cauza conservării îndelungate, lua foc de la sine. Dar cele mai multe dintre misteroasele explozii produse după izbucnirea războiului erau

rezultatul unor diversiuni. O deosebită amploare au luat acțiunile diversioniștilor austrieci, care căutau să scoată din circulație cele mai puternice vase ale flotei maritime de război italiene. Principalul diversionist era un anume Luigi Fiedler. Atît el, cît și oamenii săi trăiseră multă vreme în regiunile locuite de italieni ale Imperiului austro-ungar și vorbeau la perfecție limba italiană. În arsenalul bazei militare de la Pola se construiau mașini infernale, camuflate sub forma unor butoașe de benzină sau de vopsea, a unor cutii de conserve etc.

Strecurîndu-se pe neobservate, în grupuri mici, pe litoralul italian al Adriaticii, care era slab populat, diversioniștii pătrundeau în centrele portuare angajîndu-se ca marinari în flotă. Ei au aruncat în aer vasul de linie „Benedetto Brin“, cu un deplasament de 13 500 de tone. Cu acest prilej a pierit jumătate din echipajul navei, care număra 800 de oameni. La 2 august 1916 a sărit în aer cuirasatul „Leonardo da Vinci“, cu un deplasament de 22 000 de tone, unul din cele mai noi vase rapide și de mare forță ale flotei de război italiene. Au fost executate și multe alte operații reușite, dar încercarea lui Fiedler de a arunca în aer baza italiană de submarine din apropiere de Taranto a eșuat. Diversioniștii austrieci debarcați în apropiere au fost prinși de o patrulă italiană.

N-a fost scutită de diversiuni nici flota engleză, cu toate că Anglia dispunea de un contraspionaj atît de bine pus la punct. La 26 noiembrie 1914, în zorii zilei, a sărit în aer la Scheerness cuirasatul „Bulwork“. Din cei 800 de membri ai echipajului au fost salvați numai 14, doi dintre aceștia sucombînd ulterior din cauza rănilor căpătate. În diferite momente, au pierit de pe urma exploziilor cîteva vase mici. În mai 1917 a fost aruncat în aer noul cuirasat de escadră „Vanguard“, cu un deplasament de 19 250 de tone. A pierit întregul echipaj, alcătuit din 800 de oameni. În toate cazurile, vinovații n-au fost găsiți, deși s-au operat arestări în rîndurile persoanelor suspecte. Nu s-a dovedit nici măcar că aceste cazuri ar fi fost rezultatul unor diversiuni, deși lucrul era extrem de probabil. Flota germană a suferit o mare pierdere în urma exploziei unui crucișător greu, în noiembrie 1914. Oficial s-a considerat că pierderea acestui crucișător a fost determinată de un incendiu izbucnit în cala cu muniții. La 7 octombrie 1916 agenții germani au aruncat în aer cuirasatul rus „Împărăteasa Maria“, care se afla în Marea Neagră. Scufundarea acestui vas a avut consecințe importante, schimbînd raportul de forțe în Marea Neagră în favoarea flotei germano-turcești.

Serviciile de spionaj au încercat de asemenea să organizeze

diversiuni urmărind lichidarea celor mai bine pregătite cadre de comandă ale inamicului. La începutul verii anului 1917, trebuia să aibă loc la Brugge un banchet al ofițerilor de pe submarineele germane ale flotilei din Flandra. Banchetul se dădea în cinstea succesorilor obținute în războiul submarin și la el urmau să fie invitați toți ofițerii flotilei. Făceau excepție doar câțiva ofițeri inferiori, care aveau serioase sancțiuni disciplinare. Militarii care nu fuseseră invitați au hotărât, în mod demonstrativ, să organizeze un chef. Dar s-a ivit o piedică : cele mai bune vinuri fuseseră trimise la cazinou, unde trebuia să aibă loc banchetul. „Eroii” noștri nu s-au descurajat : la război ca la război ! În timp ce unul din ei distrăgea atenția chelnerilor de la cazinou, ceilalți au șterpelit o duzină de sticle de șampanie din lotul rezervat pentru faimosul banchet. În cârciuma unde aveau de gând să petreacă, cheflii au adus chiar și două sticle cu șampanie deosebit de scumpă — dintre acelea care trebuiau puse la masa amiralului Schroeder, comandantul flotilei. Când s-au apucat să destupe aceste sticle, a izbucnit o explozie care a îngropat sub ruinele casei pe toți participanții la vesela reuniune. Un supraviețuitor, venindu-și în fire a doua zi, a povestit cu mare greutate despre sticlele funeste, din care cea mai mare parte se afla încă la cazinou. Sticlele examinate conțineau un puternic exploziv. Ar fi fost de ajuns să fie deschisă una singură pentru ca flota germană să piardă pe aproape toți ofițerii de pe submarineele flotilei din Flandra.

Fără scrupule

Puterile imperialiste și serviciile lor de spionaj nu se dădeau înapoi de la nici o crimă, călcând în picioare cu o totală lipsă de scrupule drepturile și interesele țărilor mici. Deosebit de „impresionante” erau isprăvile serviciilor de spionaj imperialiste în Grecia. Antanta căuta prin orice mijloace să determine Grecia — care nu voia să intre în război — să renunțe la politica de neutralitate. La rândul lor, germanii acționau sprijinindu-se pe cercurile germanofile de la curte, în frunte cu regina Sofia, sora lui Wilhelm al II-lea. Ei căutau să-l împingă pe regele Constantin al Greciei să ceară ajutor kaiserului.

von Schenk (oficial — comis-voiajor al firmei Krupp) și atașatul naval francez, amiralul Roquefeuille. Fiecare conducea câte o vastă agentură, avîndu-și oamenii săi printre politicienii corupți, precum și ziarele „sale”. Tragedia poporului grec, care a fost tîrît într-un măcel sîngeros, debarcarea trupelor Antantei la Salonic, blocada Atenei instituită de flota anglo-franceză — toate acestea serveau doar ca un fundal sinistru pentru o infamă farsă de operetă : lupta dintre Roquefeuille și Schenk.

Nici unuia, nici celuilalt, pe cît se pare, nu-i păsa că mulți agenți de-ai lor figurau pe ambele liste. (Pînă la sosirea lui Roquefeuille, Schenk lua parte la orgii nocturne împreună cu șeful poliției secrete franceze și, în timpul acestor orgii, făceau schimb de informații și de date privitoare la agenții lor.) Agentura germană și cea franceză mișunau de spioni dubli, care lucrau „onest” pentru ambele părți. Cînd, în vara anului 1916, grănicerii greci au arestat 10 persoane suspecte, acestea au prezentat imediat insigne de colaboratori ai serviciului de spionaj francez, pe care le purtau prinse sub reverul hainei. La o cercetare mai atentă, s-a văzut că pe reversul acestor insigne se afla emblema serviciului de spionaj german. Fiecare dintre cei arestați avea câte două pașapoarte (francez și german), iar unii din ei aveau asupra lor și câte două rapoarte : unul pentru Roquefeuille și altul pentru Schenk. Roquefeuille recrutase un mare număr de prostituate, care trebuiau să obțină informații de la vizitatorii lor. Dar transferul de informații de la o categorie de „clienți” la alta nu era lipsit de dificultăți. De obicei, proaspetele spioane, neposedînd nici un fel de date reale, născocceau pur și simplu informații care, presupuneau ele, aveau șanse să fie pe placul patronilor lor.

O vizitatoare curioasă îl întrebă o dată pe paznicul unei grădini zoologice :

— De ce sex este acest hipopotam ?

— Doamnă, asta nu-l poate interesa decît pe un alt hipopotam — răspunse istețul paznic.

Serviciul de spionaj francez, tot cotrobăind prin rufe murdare ale altora, transformase această goană după informații într-un scop în sine.

Roquefeuille organiza cu mult zel tot felul de provocări — bunăoară, aruncarea în aer a unor vase ale aliaților sperînd că astfel va crea un pretext pentru ca Antanta să exercite presiuni asupra Greciei. Cînd nici această acțiune nu a dat rezultate, un grup de mercenari a organizat un „atac” împotriva ambasadei franceze (după care făptașii au fost ascunși într-o tabără militară franceză). Au mai existat și multe alte situații

de operetă, mergînd pînă la apariția „dublurilor“ grimate ale unor politicieni greci cumpărați de una dintre părți.

O luptă înverșunată între serviciile secrete avea loc în colonii și în țările dependente.

În relatarea noastră nu vom vorbi în amănunt despre faimosul colonel englez Lawrence — s-a scris și așa prea mult despre el. Lawrence a lucrat mai întîi ca spion, pătrunzînd adesea în dispozitivul armatei turcești. El se deghiza atît de bine ca localnic, încît odată turcii, luîndu-l drept un dezertor arab, erau cît pe ce să-l împuște. Dar principalul rol al lui Lawrence a constat în felul abil în care a reușit să se înțeleagă cu șeicii arabi și să-și asigure cu ajutorul lor controlul asupra mișcării de eliberare a arabilor împotriva dominației turcești. Firește, după sfîrșitul primului război mondial, făgăduielile făcute cu generozitate de Lawrence n-au fost respectate, și majoritatea teritoriilor locuite de arabi, care se desprinseseră de Turcia, au fost împărțite între imperialiștii englezi și francezi.

În Iran, o vie activitate diversionistă a desfășurat consulul german Wassmuss, care dispunea de importante fonduri bănești. Sarcina lui principală era de a instiga triburile din sudul Iranului împotriva trupelor engleze debarcate acolo. Nu era o sarcină prea grea, întrucît populația din Iran îi ura pe colonialiștii englezi. Pentru a ilustra alianța dintre Germania și Iran, Wassmuss s-a căsătorit cu fiica unui influent șef de trib. În timpul ospățului, organizat cu prilejul nunții — pe spezele serviciului secret —, colaboratorii lui Wassmuss s-au ocupat cu recrutarea de noi agenți. Wassmuss a creat o vastă rețea de spionaj și a provocat atît de multe neplăceri englezilor, încît comandamentul britanic anunțase că va plăti 3 000 de lire sterline recompensă aceluia care îl va aduce pe consul viu sau mort. Ulterior, această sumă a fost majorată la 14 000 de lire.

Wassmuss încerca să-și consolideze situația răspîndind știri fanteziste despre succesele germanilor — de pildă, despre ocuparea Londrei și executarea regelui George al V-lea al Angliei. Dar curînd falsitatea acestor știri a devenit evidentă chiar și în îndepărtatele coclauri ale Iranului. Pe lîngă aceasta, fondurile lui Wassmuss, care era izolat de Germania, au început să se epuizeze și în scurt timp nu a mai avut cu ce să-i cumpere pe șefii de triburi. Totuși, Wassmuss a reușit să se mențină pînă la sfîrșitul războiului. După aceea, s-a grăbit să se ascundă de partizanii săi înfuriați, care înțeleseseră că germanul nu este în stare să-și îndeplinească ispititoarele făgăduieli. Partizanii lui Wassmuss au mărturisit mai tîrziu că nu-l predaseră din

mare și nu puteau crede că va fi plătită pentru prinderea unui singur om !

Printre altele, fără să vrea, Wassmuss i-a ajutat pe englezi să pună mîna pe încă o carte conținînd codul diplomatic german. El voia să arunce în aer conducta de petrol engleză de la Abadan. Serviciul de spionaj englez a reușit să primească la timp informații despre acest plan al abilului consul german și trupele engleze au atacat prin surprindere detașamentul lui Wassmuss, în timp ce era în repaus. Trezit din somn, consulul a încălecat, doar în pijama, pe un cal și a fugit. Din pricina grabei, n-a mai avut timp să-și ia bagajele, iar printre ofițerii englezi nu s-a găsit nici unul destul de isteț să-și dea seama de însemnătatea trofeelor cucerite. Lucrurile care-i aparținuseră lui Wassmuss au fost trimise la Londra și depozitate în subsolul Ministerului pentru Afacerile Indiei. Abia mai tîrziu, cu prilejul unei convorbiri întîmplătoare cu un ofițer sosit din Iran, amiralul Hall a aflat că lucrurile lui Wassmuss căzuseră în mîinile englezilor. El a ordonat să-i fie aduse, și printre ele a găsit registrul cu cifruri germane. Germanii îl foloseau pentru transmiterea de rapoarte pe liniile Berlin-Constantinopol și Berlin-Madrid (iar de acolo în America de Nord și de Sud). Acest registru a ajutat la descifrarea unui mare număr de telegrame secrete germane, care se adunaseră în „camera nr. 40” de la Ministerul englez al Marinei.

Să trecem acum în Africa de Est, unde Anglia avea, ca și în Iran, forțe cu mult superioare adversarului său. Timp de cîțiva ani, trupele engleze n-au putut obține nici un succes împotriva detașamentului colonelului german Vorbeck, deși acesta era cu totul izolat de Germania. Vorbeck, ce-i drept, avea în rezervă un zepelin, pe care îl ținea camuflat îndărătul unui baraj de pe cursul unui rîu. Serviciul de spionaj englez a reușit să stabilească amplasarea exactă a aparatului de zbor. La 6 iulie 1915, monitorul „Severn”, apropiindu-se pe furiș de baraj, a nimicit dirijabilul cu salve de artilerie trase de la mică distanță. Vorbeck, care menținea prin radio legătura cu Berlinul, a cerut stăruitor să i se trimită muniții și medicamente pentru a-și putea continua lupta în condiții de semipartizanat, luptă prin care imobiliza în Africa de Est 300 000 de soldați ai Antantei. E adevărat că englezii interceptau regulat și descifrau radiograamele schimbate între Vorbeck și șefii săi de la Berlin. Dar ei aveau prea puține șanse de a distruge zepelinul pe care germanii îl puteau trimite pe neașteptate în Africa de Est, încărcat cu echipament de război.

Un agent aliat din Bulgaria a comunicat ofițerului englez

Mortimer, care fusese trimis la Viena (acesta a fost lansat cu parașuta, îmbrăcat civil, în spatele trupelor austriece), că nemții au transportat în piese separate un superzeppelin care urmează să fie asamblat în Bulgaria. Cu ajutorul aceluiași agent, care era o persoană influentă, Mortimer a plecat fără dificultate în Elveția, de unde a trimis la Londra știrile primite.

La 16 noiembrie 1917 zeppelinul a decolat din Bulgaria. El a luat direcția Africa de Est, avînd la bord 50 de mitraliere, puști, cartușe și alte muniții, precum și medicamente. Dar, ajungînd deasupra coloniei germane din Africa de Est, zeppelinul n-a primit de jos semnalul convenit pentru aterizare. Zădarnic s-a învîrtit dirijabilul ore întregi deasupra sectorului unde se presupunea că se află Vorbeck (colonelul german tocmai efectua în acel moment un raid în Africa de Est „portugheză”). Între timp, de la Berlin s-a comunicat că Vorbeck este încercuit și că zeppelinul trebuie să se înapoieze la bază. El a făcut calea-întoarsă, reușind să ajungă cu bine la punctul de plecare. Abia mai târziu a ieșit la iveală că telegrama din Berlin recepționată de comandantul zeppelinului fusese urmarea unei depeșe de la Vorbeck transmise prin radio. Mai bine zis, așa se credea în capitala germană. În realitate însă, radiograma cifrată fusese trimisă la Berlin de serviciul de spionaj englez, care cunoștea și locul unde se afla atunci Vorbeck și codul folosit de el în comunicațiile cu comandamentul german.

Serviciile de spionaj imperialiste se pricepeau să nu observe în mod voit lucrurile pe care n-aveau voie să le vadă și să le știe. Contraspionajul englez, în mod ciudat, ignora faptul că anumite firme engleze aprovizionau inamicul prin țările neutre. După cum a declarat fățiș în 1927 amiralul Concett, care ocupase în timpul războiului postul de atașat militar englez în țările scandinave, germanii primeau din coloniile britanice mari cantități de grăsimi, folosite pentru producția de explozivi, fără a mai vorbi despre livrările de nutreț pentru vite etc. Fără acest „sprijin”, Germania ar fi fost probabil înfrîntă mult mai repede de blocada aliaților.

Englezii foloseau serviciul de spionaj și pentru a răspîndi zvonuri false care puteau fi utilizate cu succes în jocul la bursă. După faimoasa bătălie navală de lîngă coastele Iutlandei, cercurile diriguitoare engleze, folosind toate canalele neoficiale de informații la care aveau acces, au anunțat mai întîi înfrîngerea, apoi victoria flotei lor, jucînd mai întîi „à la baisse” și pe urmă „à la hausse” la bursa de valori din New York. Se crede că organizatorul acestei „nevinovate operații”,

care a adus profituri de milioane, era sir Ernest Cassel, unul dintre magnații City-ului și un intim al cercurilor guvernamentale britanice.

Fantomele la vânătoare de secrete

În primăvara anului 1918, în Occident lupta serviciilor secrete era deosebit de îndârjită. Nimeni nu se îndoia că germanii vor încerca să-și folosească ultima șansă : o ofensivă cu toate forțele pe frontul de vest mai înainte ca în ajutorul trupelor Antantei să sosească milioanele de americani care începuseră să fie instruiți într-un ritm accelerat. Dar unde urma să se desfășoare ofensiva germană, în care sector al frontului ? De cunoașterea răspunsului la această întrebare depindeau atât de multe, încât sînt de înțeles eforturile febrile ale serviciilor de spionaj aliate de a pune mîna cu orice preț pe informațiile de care aveau nevoie. Informațiile se obțineau din diferite surse, dar ele erau fragmentare și adeseori contradictorii. În aceste condiții, știrile (în parte adevărate) care indicau direct locul și momentul viitoareii ofensive cereau prudență și spirit critic. Iar marile state-majore aliate adesea conchideau în calculele lor că germanii vor ataca tocmai acolo unde în realitate nici nu le trecea prin minte.

Între altele, un efect nefast a avut un grav eșec suferit de spionajul francez. Rapoartele a vreo douăzeci de agenți francezi trimiși în Germania prin Elveția spuneau unul și același lucru : ofensiva germană de primăvară va începe împotriva francezilor în Champagne și împotriva diviziilor americane în Lorena. Aceste știri erau în contradicție cu informațiile primite din alte surse. Totuși, întrucît proveneau de la agenți verificați, serviciul de spionaj francez le-a considerat, în linii mari, autentice. Cu atât mai mare a fost surpriza cînd ofensiva germană a început împotriva englezilor pe Somme, cu 150 de kilometri mai la nord decît se indicase în rapoartele spionilor francezi. Aceasta a pricinuit enorme pierderi forțelor Antantei. Un timp s-a părut chiar că întregul front de vest amenința să se prăbușească.

Au fost cercetate din nou rapoartele agenților francezi din Germania. Analiza lor minuțioasă a permis să se constate că

ele conțineau un oarecare număr de fapte adevărate, dar, pe lângă acestea, și un mare număr de informații false, care nu prea puteau fi rezultatul unei simple greșeli. Știrile ce corespundeau realității, aproape fără excepție, fuseseră cunoscute și mai înainte de către francezi și — lucru foarte important — Biroul II era informat că și germanii știau că serviciul secret francez le cunoaște.

Cu alte cuvinte, știrile adevărate, după toate probabilitățile, fuseseră adăugate altor informații, fabricate anume pentru a-i înșela pe francezi. Dar toate acestea nu erau decît presupuneri care trebuiau verificate. Biroul II a făcut atunci o experiență, trimițînd agenților săi ordinul de a obține planurile unei fabrici de anilină din Ludwigshafen (Bavaria). Agenții nu aveau de unde să știe că serviciul secret francez dispunea deja de planurile amănunțite ale acestei uzine. Și iată că din Germania sosesc planurile cerute. Ele nu erau decît niște falsuri abil executate. Nu mai putea fi nici o îndoială: agenții francezi fie că erau trădători, fie că fuseseră arestați și în numele lor trimitea rapoarte serviciul secret german. Întrucît era vorba de oameni verificați, mai plauzibilă părea cea de a doua ipoteză, care, într-adevăr, fu repede confirmată. Întregul grup de spioni francezi — peste 20 de persoane — fusese capturat de poliția germană. După cum a ieșit la iveală, ei nu fuseseră arestați cu toții deodată, deși au fost urmăriți din primul moment al apariției lor pe teritoriul german. Contraspionajul german a descoperit pe îndelete toate legăturile și ramificațiile acestui grup al serviciului secret francez din Germania, adresele conspirative, cifrurile folosite și alte informații, ceea ce a permis, după arestarea spionilor, să fie înșelat Parisul în numele lor.

Serviciul secret francez din Elveția începu acum să caute veriga prin care se ajunsese la descoperirea activității agenților săi. Treptat, urmele au dus la un spion german — după toate indiciile o figură importantă — pe care francezii îl numeau convențional „maestrul”. La început se părea că nici n-ar fi vorba de un om în carne și oase, ci de niște fantome insesizabile, dar niște fantome care vînau cu multă tenacitate secrete militare. Ulterior, fantomele s-au contopit în figura la fel de fantomatică a „maestrului”. La un moment dat s-a emis părerea că poate că nu e vorba totuși de o singură persoană. Adevărul este că urmele duceau formal la diferite persoane și se putea numai presupune că toți acești oameni, atît de puțin asemănători între ei, erau doar măștile unui singur spion.

consulat francez își făcuse apariția un vizitator. Era un bărbat înalt, de vîrstă mijlocie și cu o înfățișare severă. Vizitatorul avea o figură arogantă și un profil de medalie. Îndărătul ochelarilor străluceau niște ochi negri, iar gura era ascunsă de o pereche de mustați stufoase. Necunoscutul declară că e reprezentantul guvernului elvețian și că a sosit ca să verifice dacă nu cumva viceconsulatul încalcă neutralitatea Elveției. Prezentînd o insignă a poliției elvețiene, el ceru să-i fie deschis seiful cu documente. Funcționarul consulatului încercă să protesteze, dar apoi cedă, gîndindu-se că în seif nu există hîrtii compromițătoare și că un scandal fățiș ar fi putut duce la descoperirea altor acțiuni ale consulatului, mult mai puțin inofensive. Arogantul vizitator aruncă o privire fugară asupra hîrtilor și puse o mare parte din ele într-o valijoară. Francezul încercă din nou să protesteze, dar funcționarul elvețian spuse categoric că el trebuie să studieze cu atenție și în liniște toate hîrțile. Diplomatul declară energic că nimeni nu are dreptul să ia hîrțile consulatului. În clipa aceea necunoscutul vîrî mîna în buzunar și scoase un pistol. „Nici o mișcare !” — strigă elvețianul. El ieși repede de-a-ndaratele, fără a coborî arma. Ușa fu trîntită și îndată se auzi zgomotul unui automobil care se îndepărta.

E lesne de imaginat ce zarvă a stîrnit această vizită, sau, mai exact, acest atac înarmat asupra unui viceconsulat. În plus, s-a aflat din Zürich că, potrivit explicației unui înalt funcționar de poliție, omul care „vizitase” viceconsulatul era într-adevăr un reprezentant al guvernului. Dar acest polițist din Zürich, la rîndul său, suscita puternice suspiciuni : el figura de multă vreme pe „lista neagră” a Antantei ca agent german. În afară de aceasta, potrivit unei informații, necunoscutul care s-a dat drept funcționar al poliției elvețiene fusese văzut în compania unui aviator englez aflat în Elveția pentru îngrijirea sănătății. Din Anglia s-a comunicat însă că în flota aeriană engleză nu există un pilot cu numele respectiv. În același timp a ieșit la iveală că germanii cunoșteau secretul semnalizărilor de noapte de pe aerodroamele engleze. Piloții germani, zburînd deasupra aerodroamelor britanice, transmiteau prin codul secret englez cererea de a se aprinde luminile de semnalizare. Cînd luminile se aprindeau, avioanele germane bombardau aerodromul. Tocmai atunci sosi și vestea că rețeaua de spionaj franceză din Germania începuse să transmită informații false și că, prin urmare, spionii francezi fuseseră arestați de germani...

Serviciul secret francez îi mobiliză pe toți funcționarii vice-

consulatului care-l văzuseră pe banditul venit în inspecție „în numele” guvernului elvețian. Curînd, unul din ei sosi cu știrea că îl văzuse pe necunoscut la poliția din Berna. Nu exista nici o îndoială, acesta era omul care furase hîrțiile viceconsulatului. Francezul putuse observa cum necunoscutul ședea de vorbă amical și schimba glume cu un înalt funcționar de poliție. Funcționarul viceconsulatului, profitînd de un moment favorabil, întrebă o dactilografă cine este acest necunoscut. Dactilografa nu i-a putut răspunde decît că e un bun prieten al polițistului cu care tocmai stătea de vorbă și că cei doi se întîlnesc adesea la sediul poliției. Francezul îl urmări pe necunoscut, care, ieșind din clădirea poliției, luă un taxi și rătăci mult timp prin oraș, probabil pentru a încurca urmele.

Pe neașteptate, mașina se opri în fața unei case în interiorul căreia necunoscutul dispăru. Portarul casei avea o înfățișare de subofițer prusac. Nici vorbă nu putea fi de a-i pune vreo întrebare. Francezului nu-i rămase decît să aștepte.

De altfel, așteptarea nu a durat prea mult. După cîteva minute necunoscutul ieși din clădire și plecă pe jos. Curînd îl pierdu din vedere. Francezul hotărî să cerceteze misterioasa casă. El cumpără un teanc de ziare de la o bătrînă vînzătoare și, sub înfățișarea unui distribuitor de ziare, bătău la ușă. Îi deschise un bărbat în uniformă de căpitan german. Ofițerul era de aceeași statură cu necunoscutul, dar ceva mai lat în umeri și cu trăsături mai aspre. Altcineva nu se mai afla în micul apartament. Căpitanul aruncă o privire scrutătoare pretinsului vînzător care îi oferise un ziar, dar se întoarse să caute mărunțiș, pe care-l scoase din buzunarul paltonului. Era paltonul omului care furase hîrțiile de la viceconsulat, care fusese urmărit de francez și tocmai ieșise din casă...

Cînd funcționarul viceconsulatului își relată aventura șefului serviciului de spionaj francez, acesta îi arată fotografiile unui număr de persoane suspecte. Printre ele funcționarul îl recunoscu imediat pe căpitanul german. Era căpitanul von Eimen, care obținuse autorizația să efectueze călătorii din Germania în Elveția în chestiuni referitoare la soldații germani internați.

Căpitanul fu pus sub supraveghere permanentă. Un agent al contraspionajului francez îl urmări cînd plecă de la Berna la Zürich. În gară la Zürich, căpitanul se urcă într-o mașină cu perdelele trase. Mașina înainta destul de încet. I-a trebuit o jumătate de oră pentru a ajunge pînă într-o stradă liniștită. Ușa limuzinei se deschise și din ea coborî un om. Dar acesta, în mod evident, nu era căpitanul von Eimen. În bătrînul mărunțel și gîrbovit, al cărui chip agentul francez reuși să-l exa-

mineze cu atenție, ar fi fost cu neputință să-l recunoască cineva pe bravul ofițer german. Între timp, omul care coborâse din mașină dispăru într-o casă. Agentul francez cumpără de alături un coș cu legume și bătu la ușa casei unde intrase necunoscutul. Portarul era german, așa că francezul preferă să se adreseze femeii care făcea curățenie în curte.

— Am fost trimis cu legumele comandate de domul Glauber, care tocmai a coborât din mașină.

— Aici nu stă nici un domn Glauber — răspunse femeia. — Din mașină a coborât domnul Michaelsohn, care locuiește în această casă de multă vreme. Ai greșit adresa.

Agentul urma acum să ceară informații despre Michaelsohn la secția din Zürich a serviciului secret francez. Aici află că și Michaelsohn figura pe lista persoanelor suspecte. Se știa că este delegat pe lângă viceconsulatul german și că lucra în mod oficial la biroul pentru livrările de cărbune.

Pe lângă limba sa maternă, germana, Michaelsohn vorbea la perfecție franceza și engleza. Dar era puțin probabil ca el să fi fost un spion priceput. Ducea o viață ușuratică, schimba mereu amantele și își petrecea vremea în localuri de noapte. La Zürich nimeni nu auzise de căpitanul von Eimen.

Așadar, serviciul de contraspionaj francez cunoștea deja trei măști pe care le purta necunoscutul: polițist elvețian, ofițer german ocupat cu soarta soldaților internați și, în sfârșit, funcționar al viceconsulatului german, vizitator nelipsit al tuturor localurilor rău famate din Zürich. Dar adevăratul rol al „maestrului” a putut fi stabilit de către francezi numai în urma unor cercetări meticuloase în lumea interlopă. A ieșit la iveală că el dispunea în acest mediu de numeroși agenți, pe care-i menținea prin amenințări, făgăduieli sau oferindu-le bani. „Maestrul” avea agenți și printre funcționarii elvețieni, îndeosebi la poliție și la vamă. El își avea oamenii săi în cele mai diferite cercuri ale societății.

Francezii bănuiau că „maestrul” reușise să corupă câțiva oameni de-ai lor și astfel să pătrundă în secretele Biroului II.

Multă vreme serviciile de spionaj aliate n-au reușit să dezlege enigma „maestrului”. Le-a ajutat o întâmplare. Un agent al contraspionajului american se întâlnește cu un tânăr german pe care îl cunoscuse cu prilejul unei călătorii făcute în Germania înainte de război. Acest german, deși provenea dintr-o familie conservatoare aparținând marii burghezii, ajunsese să urască guvernul german, învinovățindu-l de nenorocirile pe care războiul le adusese rudelor și prietenilor săi. Americanul a știut să

profite de speranțele pe care mulți europeni, sătui de război, și le legau pe atunci de numele președintelui Wilson. Președintele american era considerat pacifist, dușman al agresiunii imperialiste, partizan al dezarmării și al păcii. Tocmai aceste iluzii au fost exploatare de spionul american, care îi ceru noului său prieten să-l ajute în lupta pentru zdrobirea imperialismului german. După o scurtă ezitare, tînărul se declară de acord. Americanul află curînd, spre marea sa bucurie, că amicul său lucra sub ordinele „maestrului”. După cîteva întîlniri, americanului îi fu înmînat, într-o cutie de vioară, un maldăr de documente secrete care demascau activitatea „maestrului”.

Acesta era un mare afacerist german de profesie inginer. În Elveția reușise să eludeze deciziile guvernului țării care interziceau exportul de produse deficitare. El izbutise să achiziționeze prin Elveția și multe mărfuri din alte țări, ocolind astfel blocada aliată. În același timp, „maestrul” conducea un grup însemnat de spioni germani, pe care îi trimitea în Franța. El înființase chiar la Berna o mică școală secretă în care erau instruiți viitorii săi agenți. Tot „maestrul” fusese acela care îi informase pe nemți despre cei 21 de spioni francezi care au fost prinși și executați de germani. El fusese ajutat în această acțiune de niște agenți dubli. Avîndu-și oamenii săi în cadrul poliției elvețiene, „maestrul” putea da lovituri eficiente serviciilor de spionaj ale inamicului. La instigația lui, numeroși agenți ai aliaților fuseseră acuzați de încălcarea legilor elvețiene cu privire la neutralitate.

„Maestrul” săvîrșise însă două greșeli. În primul rînd, nu descoperise că unul dintre colaboratorii săi apropiați a devenit agent al serviciului de spionaj american, iar în al doilea rînd nu-și refuza nici o plăcere, și sub numele de Michaelsohn ducea la Zürich o viață desfrînată, care nu putea să nu atragă atenția asupra lui.

După pierderea documentelor predate spionului american în cutia de vioară, zilele „maestrului” ca șef al agenturii de spionaj germane erau numărate. Diplomații Antantei au prezentat autorităților elvețiene toate datele referitoare la adevăratele ocupații ale „maestrului”. Guvernul de la Berna fu adînc tulburat : documentele compromiteau un mare număr de funcționari de vază, precum și alți cetățeni ai Elveției neutre. În orice caz, agentul german trebuia arestat imediat. Neîncercîndu-se în poliția elvețiană, agenții francezi au împresurat din toate părțile locuința „maestrului”. Cînd, în sfîrșit, și-au făcut apariția, șefii poliției elvețiene trebuiră să aștepte mult în fața ușii încuiate. Nimeni nu răspundea la bătăile lor.

Ușa fu spartă, și polițiștii se năpustiră în apartament. În fața lor se afla un chip straniu, monstruos. Jumătatea lui stîngă nu semăna de loc cu cea dreaptă. Un obraz era neted și bronzat de soare, celălalt palid și zbîrcit. Acest chip avea o singură sprînceană, peruca era deplasată într-o parte. D-l Michaelsohn era pe cale de a se transforma în căpitanul von Eimen.

„Maestrul“ a găsit destui prieteni influenți care — mulți în propriul lor interes — au căutat în fel și chip să-l smulgă din mîinile justiției elvețiene, iar acestea se dovediră a nu fi prea tenace. Acuzatul fu declarat nebun și internat într-un spital izolat, de unde fugi curînd în Germania. Mecanismul de spionaj creat de el s-a dizolvat în scurt timp. După război „maestrul“ și-a reluat activitatea de mare om de afaceri.

Evadarea unei altețe imperiale

Una din marile mistificări ale războiului secret a fost pusă la cale de serviciul de spionaj american cu scopul de a obține planurile ofensivei germane — „hotărîtoare“, cum sperau germanii — proiectate pentru primăvara anului 1918. Americanii s-au gîndit să strecoare în sînul serviciului de informații german un spion care să cîștige încrederea nemților. Spionul american (în relatarea sa cu privire la cele întîmplate, E. Woodhall îl numește convențional „colonelul“) a plecat în Spania, unde s-a dat drept dezertor din armata S.U.A. — un criminal periculos care reușise să evadeze. Despre această evadare (desigur, înscenată) au aflat grănicerii spanioli și, prin ei, serviciul german de spionaj. Dar acesta nu era decît prologul celor ce aveau să urmeze.

„Colonelul“ s-a instalat la un hotel din stațiunea climaterică San Sebastian. În lipsa lui, agenții spionajului american au pătruns în camera sa, răvășindu-i toate lucrurile. Și despre această percheziție s-a aflat în hotel. Înapoiindu-se din oraș, „colonelul“ își manifestă în mod vehement indignarea. În acel moment se apropie de el un necunoscut care, foarte amabil, se offeri să-i spună cine anume îi percheziționase camera. Necunoscutul locuia în același hotel. După ce se prefăcu că ezită, „colonelul“ acceptă. Se duse în camera necunoscutului, unde fu prezentat

cîtorva persoane. În timpul convorbirii ce a urmat, „colonelul” pretinse că nu cunoaște limba germană, pe care în realitate o vorbea în mod curent. Interlocutorii săi avură un scurt conciliabul în germană, după care îi propuseră direct americanului să lucreze pentru spionajul german, făgăduindu-i bani mulți și protecție împotriva poliției americane. A urmat din nou comedia ezitărilor, apoi „colonelul” declară că e de acord, întrucît voia să se răzbune pentru persecuțiile la care fusese supus.

Principală misiune încredințată „colonelului” a fost să favorizeze evadarea unui agent german, pe nume Müller, capturat nu de mult de francezi. Organizarea acestei evadări fusese ordonată personal de către kaiser. În afară de aceasta, „colonelul” primi misiunea de „a procura” planurile unei importante invenții franceze.

Înarmat cu bani și cu un pașaport spaniol „valabil”, „colonelul” plecă în Franța. La început fu urmărit pas cu pas, astfel încît abia reuși să strecoare unui coleg care-l aștepta un bilețel foarte scurt. Dar la Paris șefii „colonelului” rămaseră muți de uimire aflînd în ce consta misiunea pe care i-o încredințaseră germanii. Sub identitatea lui Müller se ascundea prințul Joachim, fiul îndrăgit al lui Wilhelm al II-lea, pentru a cărui salvare diplomația germană făcuse deja eforturi febrile, acționînd prin intermediul unor țări neutre. Pînă la urmă s-a luat hotărîrea de a se consimți la evadarea lui Müller. Americanul fu arestat ca spaniol suspect și introdus în aceeași celulă cu prințul Joachim. Acolo „colonelul” îi declară fără ocol pretinsului Müller că este agent al serviciului de spionaj german și că primise misiunea să-i organizeze evadarea cu ajutorul unui alt spion. Planul de evadare fu expus în amănunt lui Joachim, care făgădui să-l urmeze cu exactitate. Evadarea — cu ajutorul contraspionajului francez — a decurs fără nici un incident. În timp ce prințul își făcea plimbarea reglementară, „colonelul” și prietenul său, un „maior”, atraseră asupra lor atenția sentinelenelor. Un minut mai tîrziu, o mașină îi ducea pe toți trei spre sud, spre granița cu Spania. Apoi, pe poteci ocolite, „colonelul” și prințul au ajuns pe teritoriul spaniol.

„Colonelul” mai făcu o călătorie în Franța — de data aceasta pentru a obține planurile invenției —, deși la început Joachim refuzase categoric să se despartă de salvatorul său. Proaspătul agent german aduse și planurile cerute. Împreună cu el sosi încă un spion, un „inginer”. Acesta era un om bine pregătit, care a reușit să-i ametească pe germani vorbindu-le despre detalii tehnice din care ei nu pricepeau nimic.

În pofida ordinelor foarte stricte, prințul Joachim stăruia ca

cei doi străini — „colonelul“ și „inginerul“ — să fie aduși în Germania împreună cu el, la bordul unui submarin german. Sosind la Kiel, cei doi au fost trimiși la Koblenz, unde se pomeniră puși sub o atentă supraveghere. Era evident că sînt suspectați. Într-o cafenea au fost acostați de o tînă ră femeie care vorbea spaniola. Făcură cunoștință. Nu încăpea nici o îndoială că Grete — cum se prezentase tînă ră nemțoaică — fusese trimisă la ei de serviciul secret. Pe „inginer“ îl așteptau convorbiri neplăcute cu experții germani. Chiar în cazul cînd germanii n-ar fi descoperit imediat înșelătoria, exista temerea că, după ce vor primi de la „inginer“ toate informațiile despre pretinsa invenție, vor căuta să se descotorosească de el. Cei doi spioni hotărîră să dispară de îndată ce se va ivi prilejul.

Între timp, „colonelul“ fu chemat la feldmareșalul Hindenburg, comandantul suprem al armatei germane. Răspunzînd la întrebările ce i-au fost puse, „colonelul“ zugrăvi un tablou vădit exagerat al forței armatelor americane din Franța. Situația spionilor devenea critică, însă ei nu se apropiaseră de țintă — precizarea locului și datei ofensivei germane. Succesul veni într-un chip cu totul neașteptat. Grete, agenta serviciului de contraspionaj german, se îndrăgosti de „colonel“ și trădă jocul șefilor săi. Mai mult, ea îi puse pe americani în legătură cu doi colonei de stat-major care, socotind inevitabilă înfrîngerea Germaniei, erau gata să fugă la americani cu planurile germane secrete și să le predea Antantei în schimbul unei sume de bani și al garantării deplinei lor securități. Spionii americani, se înțelege, au primit bucuroși această propunere.

Cu concursul celor doi ofițeri germani sus-puși, „colonelul“, „inginerul“ și Grete au reușit să părăsească Germania. Curînd au dezertat la americani și cei doi colonei germani.

Vorbînd despre succesele serviciilor de spionaj ale Antantei, îndeosebi în etapa finală a războiului, nu trebuie să le exagerăm. Deși în memoriile multor spioni ai aliaților figurează, bunăoară, afirmația că ei prevăzuseră apropiata prăbușire a Germaniei, faptele arată contrarul. Înaltul comandament al Antantei, iar după el guvernele Angliei, Franței și S.U.A. aveau cea mai confuză idee despre posibilitățile Germaniei de a continua războiul. Generalii Antantei încercaseră zadarnic ani de-a rîndul să înfrîngă apărarea germană prin lovituri frontale (care s-au soldat cu milioane de morți și răniți). Ei se izbiseră dureros de atîtea ori de puternicele fortificații germane, încît li se formase un reflex condiționat care îi împiedica să se apropie de frontul german, chiar și atunci cînd acesta nu mai păstra decît o umbră a forței sale de altădată. Guvernele și statele-

majore ale Antantei, chiar și în ajutorul prăbușirii militare a Germaniei, după grelele înfringeri ale germanilor (din august 1918), se ocupau de zor cu pregătirea unor planuri amănunțite de desfășurare a războiului în anii 1919 și 1920. Ce să mai vorbim despre informarea exactă cu care se laudă spioni englezi, francezi și americani în memoriile lor !

Oral potrivit la locul potrivit

Indivizi dubioși, escroci și aventurieri de toate soiurile nu numai că erau recrutați de către oficinele de spionaj, dar se simțeau ei înșiși atrași de serviciul secret ca muștele de miere.

Un exemplu elocvent în acest sens îl poate constitui povestea vieții lui Ignarius Timothy Trebish-Lincoln, onorabil membru al Camerei comunelor din parlamentul englez. Ziarist, predicator creștin, spion dublu, politician liberal, călugăr budist, mandarin chinez — iată doar câteva din avatarurile acestui încercat maestru al blufului.

Născut într-o familie burgheză dintr-un orașel unguresc de pe Dunăre, Ignatius își schimbase de mai multe ori religia încă în anii tinereții, apărind de fiecare dată, nu fără profituri substanțiale, în postura de misionar al noii sale „credințe”. Escrocul își alesese, desigur, drept câmp al activității sale de predicator Statele Unite, iar confesiunea și-o schimba în funcție de cererea și oferta de pe piața „spirituală”. Oscilațiile acestei conjuncturi de piață l-au adus pe Ignarius în Anglia, unde, nemulțumit de succesele (și mai cu seamă de veniturile) obținute din propovăduirea cuvîntului Domnului, a devenit ziarist. În 1906, fostul păstor sufletesc a devenit membru activ al partidului liberal, apărind în rolul de secretar al lui Seebohm Rowntree, un destul de cunoscut fruntaș al vieții publice. În timp ce își îndeplinea îndatoririle de secretar, Ignatius a falsificat semnătura șefului său pe un cec pentru frumoasa sumă de 700 de lire sterline. Falsul nu a fost descoperit imediat. Înainte de aceasta, Trebish-Lincoln a reușit, în 1910, să devină membru al Camerei comunelor din partea partidului liberal.

Dar la noile alegeri, care au urmat după scurt timp, nu a mai fost ales.

Cînd a izbucnit războiul, Trebish-Lincoln, ca originar dintr-o țară inamică, s-a pomenit într-o situație extrem de echivocă și mai cu seamă fără nici un ban. Ce-i drept, prietenii săi l-au ajutat să capete o slujbă la cenzură, unde controla corespondența maghiară și română. Dar el stîrni curînd suspiciuni și fu nevoit să părăsească serviciul. Rămas din nou fără bani, îl amenința primejdia de a fi exclus din clubul aristocratic din care făcea parte. Perspectiva îl îngrijora, întrucît calitatea de membru al acestui club era considerată ca un criteriu al respectabilității și oferea posibilități de a obține avantaje.

Tocmai în acea vreme Trebish a bătut la ușa serviciului de spionaj englez. Escrocul își propunea să tragă profit din propriile sale eșecuri : avea să istorisească în amănunțime germanilor necazurile sale, spunea el, și să le declare că dorește să se răzbune împotriva Angliei. Germanii aveau să-l ia cu siguranță în slujba lor, iar el va deveni un om deosebit de util serviciului de spionaj englez. Deși propunerile lui Trebish-Lincoln miroseau de la o poștă a șarlatanie și aventură, cartea de vizită a fostului membru al parlamentului și intervențiile amicilor săi influenți și-au făcut efectul. După oarecare ezitări, el fu primit în slujba serviciului de spionaj. Dar planul ce a luat naștere imediat în mintea noului agent era cu totul fantastic. El ceru să i se pună la dispoziție informații despre ieșirea în larg a unor mici escadre engleze. Folosind informațiile primite de la Ignatius, arăta el, germanii vor scufunda aceste vase britanice și vor sfîrși prin a da crezare datelor furnizate de un agent atît de prețios. Atunci Trebish le va transmite știrea ieșirii în larg a unei alte mici escadre, dar în realitate întreaga flotă engleză își va părăsi locurile de ancorare și va nimici navele germane trimise în vederea luptei cu un adversar mai slab. Pentru început, Trebish cerea date despre locurile de ancorare și distribuția forțelor flotei engleze.

Firește, Intelligence Service-ul nu s-a lăsat prins într-o cursă care era vădit destinată englezilor, și nu comandamentului flotei germane. Era prea evident că unicul țel al lui Trebish, indiferent cum s-ar fi desfășurat ingeniosul său plan, era să stoarcă sume cît mai mari de la ambele părți beligerante. În consecință, i s-a comunicat lui Ignatius că informațiile cerute nu-i pot fi puse la dispoziție. Atunci, fără să-și piardă cumpătul, a propus să plece ca agent englez la Rotterdam, să devină spion german și să transmită la Londra tot ce va reuși să afle

fînd în serviciul germanilor. Acest plan a fost încuviințat.

Trebish plecă neîntîrziat în Olanda și își oferî serviciile consulului general german din Rotterdam, care îi primi bucuros oferta. Se înțelege că serviciul de spionaj englez nu-l scăpa din ochi pe acest agent al său, excesiv de descurcăreț. După cîtva timp, Trebish transmise niște informații care însă n-au fost bune de nimic. S-au iscat serioase bănuieli : nu cumva Trebish dezvăluisese germanilor faptul că se afla în slujba Intelligence Service-ului și intenționa ca în același timp să slujească (sau, mai bine zis, să înșele) ambele servicii de spionaj ? La Intelligence Service fu acuzat fățiș că este un agent dublu și i se ceru să pună capăt acestui joc periculos. Trebish pricepu că lucrurile luaseră o întorsătură serioasă. Nu era de glumit : putea ușor să ajungă pe banca acuzaților și chiar în ștreang în Turnul Londrei.

A doua zi după discuția de la serviciul de spionaj, vaporul american „Philadelphia“ îl ducea pe fiul rătăcitor al cîtorva biserici înapoi în Statele Unite. Întorcîndu-se pe pămîntul american, Trebish se grăbi să rupă orice relații cu perfidul Albion și începu pe dată să ispitească ambasada germană cu propuneri dintre cele mai seducătoare. Aceasta, pe bună dreptate, respinse propunerile aventurierului. Neobositul Trebish începu să scrie articole împotriva Antantei în ziarele tipărite în S.U.A. în limba germană pentru emigranții din Germania.

Toate ar fi fost bune, dacă n-ar fi izbucnit scandalul în legătură cu cecul falsificat. Trebish deveni pur și simplu un infractor de drept comun, pe care, în august 1915, autoritățile americane l-au extrădat englezilor. Ignatius ieși din închisoare în 1919 și... începu o nouă etapă a agitatei sale cariere. El își oferî serviciile fostului kaiser Wilhelm al II-lea, apoi lui Kapp, căpetenia complotiștilor reacționari germani, după aceea plecă în China, unde, după cîtăva vreme, trecu la religia budistă. Perioadele de ascensiune alternau cu perioadele de declin. Trebish ba se îmbogățea, ba rămînea fără un ban, se vîra în orice aventuri, nu se dădea în lături de la nici un fel de expediente. Această poveste a continuat timp de un sfert de secol, pînă la moartea lui, survenită în 1943.

Mai puțin norocoasă decît Trebish a fost aventuriera Despina Davidovici, un personaj de aceeași teapă. Născută la Constantinopol, ea învățase încă din copilărie să vorbească curent cîteva limbi. La 17 ani s-a căsătorit cu un francez, dar curînd s-a despărțit de el și a început să ducă viața unei turiste bogate. La Paris „frumoasa turcoaică“ era cunoscută sub numele de

Mézie, la Londra și Madrid sub cel de Hesketh, la Roma sub numele său de față — Davidovici, la New York se numea mrs. Despina, la Washington — barmeasa de Belleville. Pretutindeni reușise să-și creeze legături în cercurile înaltei societăți și să numere printre adoratorii-ei oameni influenți care aveau acces la secretele de stat.

La începutul anului 1918, Despina Davidovici, care se afla pe atunci în Spania, apărea pretutindeni înmărmășită de doi germani. Cel mai în vârstă dintre ei era numit „baronul”. Aceasta a atras atenția Intelligence Service-ului, ai cărui agenți au reușit la un moment dat, într-un restaurant din Madrid, să asculte o convorbire total lipsită de echivoc între „femeia turcoaică” și un important conducător al spionajului german. După aceasta, Despina Davidovici a fost pusă sub o supraveghere permanentă, deși discretă. Dar supravegherea n-a dat nici un rezultat. Curînd femeia dispăru pentru a reapărea mai târziu la New York împreună cu „baronul”. Acolo, agenții englezi au dat de urma unei valize sigilate, pe care Despina o păstra în seif la o bancă. Cercetînd conținutul valizei, contraspionajul englez a avut posibilitatea să predea poliției americane materiale suficiente pentru arestarea spioanei și a „baronului”. Despina Davidovici refuză să facă mărturisiri și după cîtva timp își puse capăt zilelor în celula închisorii. Nu este exclus ca sinuciderea să fi fost înscenată, și în realitate să fi fost la mijloc mîna serviciului de spionaj german.

Trebuie să remarcăm că „femeile fatale” se întîlneau incomparabil mai rar printre agenții serviciilor secrete decît în paginile nenumăratelor romane bulevardiere pe teme de spionaj. Totuși astfel de femei au existat. Erau niște agente anume alese și instruite cu minuțiozitate, cărora li se încredința misiunea de a pătrunde în sferele înalte ale societății, în cercurile guvernamentale ale cutărei sau cutărei țări, pentru ca, profitînd de decăderea morală și de corupția vîrfurilor burgheze și aristocratice, să obțină informații deosebit de importante.

Într-un asemenea rol de „femeie fatală” a apărut timp de mai mulți ani o spioană engleză cunoscută sub numele de Flora. Despre originea ei nu se știa nimic precis — unii o considerau irlandeză, alții austriacă. Era evident că primise o educație aleasă și vorbea curent vreo douăsprezece limbi. Cînd era trimisă cu o misiune secretă într-o țară oarecare, sarcina de a o introduce pe Flora în societatea înaltă era dată unui diplomat sau unui mare om de afaceri care avea legături cu serviciul de spionaj. Avînd la dispoziție bani din belșug și atribuindu-și

diferite nume aristocratice, Flora a acționat cu succes în Italia, Austro-Ungaria, Turcia și în alte țări.

În iunie 1915, la Montreux, a făcut cunoștință cu „profesorul” Erhardt, unul dintre conducătorii serviciului de spionaj german în Elveția, devenind amanta lui. Odată, dejunând în casa „profesorului”, Flora îl trimise pe acesta să cumpere ceva. Profitând de absența lui, spioana încercă să pătrundă în camera unde Erhardt păstra listele agenturii sale. Dar ușa se deschise pe neașteptate și intră secretarul lui Erhardt, căruia frumoasa prietenă a șefului său i se păruse de mult suspectă. Înapoiindu-se, Erhardt, în culmea mîniei, hotărî s-o predea imediat poliției elvețiene pe Flora, acuzînd-o de furt. Dar spioana, plîngînd în hohote, îl conjură s-o scutească de scandal, făgăduind în schimb să-i destăinuie secretele spionajului englez. Momeala părea foarte atrăgătoare, și cei doi germani — șeful și secretarul — se lăsară amăgiți. Ei îi dădură drumul Florei numai după un interogatoriu care a durat ore întregi, obținînd, credeau ei, o mulțime de informații importante. Toate aceste informații însă nu erau decît niște născociri, pregătite probabil dinainte, și n-a trebuit să treacă mult timp pentru ca „profesorul”, în loc de mulțumiri, să primească de la Berlin aspre mustrări pentru datele false pe care le trimisese.

În 1916 Flora a acționat și în Belgia, culegînd informații despre deplasările trupelor germane. Înarmată cu un pașaport olandez pe numele de Flora Vanpoland, ea a călătorit în plin război prin Germania, vizitînd Berlinul, Hamburgul, Münchenul și alte orașe germane. Întreținînd legături amoroase cu ofițeri de marină, printre care și cu căpitanul crucișătorului cuirasat „Kronprinzessin Cecilia”, Flora a subtilizat un cod german secret, despre al cărui furt nefericitul ei amant s-a temut să raporteze superiorilor săi. Cifrul furat a făcut englezilor mari servicii în timpul bătăliei navale de lângă coastele Iutlandei. Pentru acest cifru, Intelligence Service-ul i-a plătit Florei 800 de lire sterline. Remunerația ei săptămînală se ridica la 25 de lire — cu mult mai mult decît cea pe care o primeau alți agenți. Flora a desfășurat o vastă activitate și după război. Din păcate, nu se poate stabili cu precizie cît amune din povestirile cu privire la activitatea ei ține de domeniul fanteziei (foarte dubioasă este, bunăoară, povestea cu cifrul, al cărui furt a fost atribuit mai multor spioni). Același lucru, de altfel, trebuie spus și cu privire la alte spioane care au evoluat în roluri de „femei fatale”.

De data aceasta relatarea noastră ar trebui să înceapă cu descrierea unei serate în cursul căreia o dansatoare nudă a executat dansuri erotice ale tuturor epocilor și popoarelor. Cititorul să nu se grăbească să tragă concluzia că este vorba de o repetare a unei povestiri pe care o cunoaște — despre Teodora, împărăteasa Bizanțului. Recitalul de dans a avut loc cu aproape 14 secole după ce viitoarea soție a lui Justinian desfătase tineretul nobil din Constantinopol, avid de spectacole picante. Iar serata s-a desfășurat la mii de kilometri de Bosfor, pe veselele maluri ale Senei. Numai încântarea stîrnită la Paris de noua apariție la modă era la fel de mare ca cea provocată odinioară în străvechea capitală bizantină. Gusturile societății înalte, după cît se pare, nu s-au schimbat prea mult în decurs de 1 400 de ani. E drept că o jumătate de secol mai tîrziu cu greu s-ar mai fi putut găsi la Paris cineva pe care strip-tease-ul să-l uimească, dar în martie 1905 aceasta era ceva cu adevărat senzațional, cu atît mai mult cu cît sensul nu prea complicat al reprezentației era înfățișat drept o interpretare ritmică a anticelor mituri, ca o reproducere a ceremoniilor religioase în cinstea lui Buda, Șiva și a altor zei orientali. Recitalul era acompaniat de muzică „asiatică” și chiar de șerpi dresați, care, încolăcindu-se pe trupul dansatoarei, alcătuiau singura ei îmbrăcăminte...

În legătură cu viața acestei femei s-au creat legende din care uneori e greu să deslușești realitatea. Începutul acestor legende a fost făcut chiar de ea, în scopuri de reclamă, dar apoi ele au fost înflorite din belșug de fantezia furnizorilor de literatură polițistă, atît de numeroși în Occident. Aceste legende sînt atît de înrădăcinate, încît ele se repetă pînă și în cărțile privitoare la războiul secret datorate condeielor unor autori serioși. Chiar și acum, așa cum propunea pe drept cuvînt un scriitor englez, B. Newman, trebuie relatate separat două versiuni diferite: istoria legendară și cea adevărată a vieții faimoasei spioane Mata Hari. Vom urma sfatul lui Newman, autorul unui studiu special despre Mata Hari, și vom începe cu legenda.

Potrivit legendei, Mata Hari s-a născut în familia unui brahman din sudul Indiei și a primit o educație religioasă. Ea a fost scoasă din obscuritatea umbrelor temple de un tînăr ofițer englez care peste puțin timp s-a căsătorit cu tînăra fată indiană răpită de el. Din această căsătorie s-a născut un băiat, care a fost însă otrăvit de un slujitor — un hindus fanatic care

se considera răzbunătorul zeilor jigniți. Mata Hari l-a sugrumat pe asasin cu propriile sale mâini. Curînd soțul ei a murit de friguri și ea a rămas singură, fără mijloace de trai. Revenirea la traiul dinainte nu mai era cu putință. Atunci Mata Hari a hotărît să-și facă o profesie din interpretarea dansurilor exotice, necunoscute în Europa, pe care le învățase de la brahmani.

Succesul recitalurilor de dans date de Mata Hari depăși toate așteptările. Înalta și frumoasa brunetă dobîndi curînd o faimă mondială, sfidînd glasurile timide ale moralistilor, care condamnau dansurile din ce în ce mai „descoperite“ ale artistei. O primire deosebit de entuziastă i s-a făcut dansatoarei la Berlin. Acolo, ca de altfel și în alte capitale europene, i-au solicitat dragostea prinți moștenitori și miniștri care jucau un rol determinant în politica țărilor lor. Numărul adoratorilor ei creștea, și interpreta dansurilor erotice deveni una din curtezanele mondene cele mai la modă și mai scump plătite.

Devenind prostituată, Mata Hari ajunse și spioană. Ea fu recrutată de serviciul de spionaj german, care o transformă în una dintre cele mai valoroase agente ale sale. Numeroșii amanți pe care Mata Hari îi avea în toate țările constituiau o sursă ideală de informații. Nu este prea clar de ce a avut nevoie dansatoarea să intre în slujba spionajului german. Ea nu putea fi călăuzită de un devotament patriotic față de „Vaterland“, iar meseria de spioană nu putea să ofere prea mulți bani unei femei obișnuite să primească daruri foarte scumpe de la adoratorii ei. E drept că Mata Hari risipea mai mulți bani decît primea. Unii au fost de părere că Mata Hari, intrînd în serviciul spionajului, voia poate să se răzbune pe parizieni, care se cam săturaseră de dansurile ei.

Serviciul de spionaj german avea două școli pentru spioni : una la Lorrach, în Bavaria, alta la Freiburg, în Breisgau. În 1910 Mata Hari urmă cursurile de la Lorrach. Ea învăță toate procedeele necesare în noua ei profesie : folosirea cifrurilor, metodele de transmitere a informațiilor etc. Dar o celebritate ca Mata Hari nu putea trece neobservată, ca alți elevi ai școlii de spionaj. Dansatoarea a fost văzută acolo în timpul instruirii sale. Circulau zvonuri potrivit cărora, în chip de „practică“, ea l-ar fi sedus chiar pe directorul școlii. În 1914, kronprințul Germaniei a luat-o pe strălucitoarea curtezană la manevrele din Silezia. Scandalul a devenit și mai mare cînd Mata Hari a utilizat drept estradă de dans masa ofițerilor de la popota cartierului general german.

serviciului secret german. În acea perioadă, experții au atras atenția că numerele executate de Mata Hari amintesc mai curînd de dansurile indoneziene decît de cele indiene. De aceea, Mata Hari începu treptat să modifice povestea vieții sale. Potrivit noii versiuni, ea era fiica unui fermier olandez și a unei băștinase din Jawa. Cînd fata împlinise 15 ani, părinții au trimis-o la o mănăstire pentru a fi educată. Acolo ea a fost sedusă de un preot francez, cu care Mata Hari a fugit. Preotul fu excomunicat și își părăsi amanta. Mata Hari fu nevoită să se întoarcă în casa părintească. Mama se purta foarte rău cu fiica sa, adesea o bătea. Mata Hari a fost trimisă într-un templu indonezian, de unde a fost răpită de un ofițer englez. Începînd de la acest punct, a doua versiune se contopea cu prima.

Turneele dansatoarei au făcut să-i reînvie faima, care pălise întru-cîtva în timpul cît Mata Hari n-a apărut pe scenă. Au avut un succes deosebit de mare nu atît spectacolele publice, cît cele date în saloanele aristocratice. S-a vorbit mult despre casa artistei din Berlin. Existau acolo și încăperi secrete, și ascunzători în pereți, și microfoane ascunse. Agentul „H-21“ (sub acest număr figura Mata Hari în listele serviciului secret german) ținea în mîinile sale reputația unui mare număr de personalități ale vremii. Temîndu-se să nu fie demascați, acești oameni, la cererea spioanei, trădau cele mai importante secrete de stat. S-a afirmat că de la Mata Hari a primit spionajul german planul de desfășurare a armatei franceze în caz de război (faimosul „plan XVII“). Dansatoarea a obținut și materiale secrete ale marelui stat-major rus. Ea cumpărase într-o suburbie a capitalei Franței o vilă înconjurată de ziduri înalte. Poate că Mata Hari venise din nou la Paris pentru a încerca să-i prindă în mreje pe editorii marilor ziare, care dirijau „opinia publică“.

Se părea chiar că Mata Hari reușise să paralizeze activitatea Biroului II. Acesta alcătuisese o lungă listă de suspecti, în care, după cum s-a aflat, figurau mulți spioni germani dintre cei mai activi. Dar, spre deosebire de Anglia, unde agenții germani au fost arestați îndată după începerea războiului, autoritățile franceze se abțineau să aresteze persoanele incluse în această listă. Poate că timiditatea manifestată față de rezidenții serviciului de spionaj german, care nu așteptau decît un semnal pentru a intra în acțiune, era rezultatul intervenției „prietenilor“ dansatoarei Mata Hari. Tot ea avea și posibilitatea de a transmite informațiile culese de agenți germani de mare încredere.

Formal, Mata Hari rămăsese la Paris în vederea vânzării vilei și bijuteriilor sale. Colecția ei de porțelanuri de Dresda a fost cumpărată de Muzeul național în urma unei prealabile indicații neoficiale din partea unei persoane sus-puse. Când și-a terminat aceste treburi, Mata Hari a intrat în rîndurile Crucii Roșii și a obținut încuviințarea de a pleca în zona militară, chipurile, pentru a-l îngriji, în spitalul unde se afla, pe iubitul ei — un căpitan rus ce fusese grav rănit (autorii occidentali care au scris despre Mata Hari redau în mod diferit numele acestui căpitan, numindu-l de obicei „Marov“. În memoriile sale, intitulate „50 de ani în armată“, generalul A. A. Ignatiev precizează că era vorba de căpitanul Maslov). În realitate, scopul dansatoarei era să culeagă informații despre vasta ofensivă proiectată pentru anul 1915 pe frontul de vest — în Artois și Chemin-des-Dames. Deși Biroul II începuse s-o suspecteze pe Mata Hari, bănuielile aveau un caracter vag, supravegherea la care era supusă era slabă și, ca urmare, germanii au primit toate informațiile de care aveau nevoie. Ofensiva francezilor a fost înecată în sînge. Pierderile franceze s-au ridicat la 250 000 de morți, față de cei 140 000 căzuți din rîndurile germanilor.

În anul următor, Mata Hari începu să abată atenția comandamentului francez de la atacul iminent al germanilor asupra Verdunului, despre care spionii Antantei comunicaseră la timp. Comandamentul francez, după cum se știe, nu și-a plecat urechea la rapoartele propriului său serviciu de spionaj. În ajunul ofensivei, germanii au zdrobit rețeaua de spionaj franceză din regiunea franceză ocupată de trupele germane. Într-o singură zi au fost arestați 66 de spioni francezi. Cine îi trădase? Nu cumva tot Mata Hari? Pe atunci dansatoarea reușise să facă cunoștință cu pilotul Bert Hall, un cunoscut aventurier american înrolat în legiunea străină a Franței. Hall îi trecea pe agenții francezi peste linia frontului. La început el acționase cu succes, dar după ce a cunoscut-o pe Mata Hari, eșecurile începură să se țină lanț. În aviația franceză s-a înrolat și un alt amant al dansatoarei Mata Hari, care își spunea Pierre de Montessac, un chefliu și un cartofoar monden, care deveni și el spion german. El transmitea informații importante prin Mata Hari, care le trimitea germanilor, adesea prin Olanda neutră.

Un alt colaborator activ al spioanei era grecul Constantin Condoiannis, care își spunea contele de Smirna. Acest afacerist abil, care vorbea mai multe limbi, se ocupa cu traficul ilicit de stupefiante. De altfel, această veche ocupație a sa nu era, în timpul războiului, decît un paravan al activității sale de spion german. Pretinsul conte socotea, pe drept cuvînt, că ar fi mai

bine să fie prins ocupându-se cu această negustorie ilicită decât să fie demascat ca spion. Condoiannis hotărîse să se apuce și de o activitate cu totul legală, devenind negustor de fructe. Dar în timp de război se importau cantități mici de fructe, și veniturile de pe urma acestui negoț nu puteau fi prea mari. Atunci negustorul se transformă în ziarist. Un editor de ziare din Salonic a publicat cîteva articole ale lui Condoiannis. Din păcate, acest editor era el însuși o persoană suspectă, căci tocmai el îi trimitea corespondentului său din Paris cerneală simpatcă și instrucțiuni. Povea ea lui Condoiannis nu e lipsită și de detalii picante : „Contele de Smirna“ era un afemeiat, și șefii săi, dîndu-și seama că încercările de a-l îngrădi în această privință erau lipsite de orice șanse atîta timp cît voiau să-l mențină într-o stare de bună dispoziție și în deplinătatea capacității sale de muncă, i-au îngăduit „contelui“ unele libertăți, dar i-au interzis categoric să întretină legături de durată. La început acest lucru i-a convenit foarte mult lui Condoiannis, dar fructul oprit e mai dulce. Condoiannis făcu cunoștință cu o demimondenă numită Régine. Aceasta reuși repede să-l subjuge pe falsul conte. Pentru un timp, grecul renunță la celelalte plăceri și se instalează cu noua sa amantă într-un apartament de pe bulevardul Haussmann. Lui Condoiannis nici nu-i trecea prin minte că iubita lui este o agentă a Biroului II.

La un moment dat, Mata Hari îi transmise lui Condoiannis niște ordine noi. Cu acest prilej dansatoarea observă că în apartamentul grecului locuia o femeie. Spionul ascundea cu grijă această legătură. Și întrucît prudentul Condoiannis, încă înainte de această vizită, o îndepărtase pe Régine pentru cîteva zile din Paris, Mata Hari, neavînd nici o dovadă, a tăcut. Constatînd însă că este urmărită, Mata Hari începu să-l bănuiască pe Condoiannis de trădare. Dansatoarea hotărî să-l pună pe grec sub observație, și în acest scop căută să se întîlnească cu Régine. Imbrăcîndu-se ca o femeie de stradă, Mata Hari a dat ușor de Régine într-o casă rău famată din Paris. Femeile făcură repede cunoștință și intrară în vorbă. Mata Hari o întrebă pe Régine unde se află acum „drăguțul“ ei grec. Régine răspunse că e plecat la Reims. Mata Hari stabili astfel că grecul îi spune multe Réginei, dar aceasta nu era încă o dovadă de trădare, ci mai curînd de prostie. Într-adevăr, Condoiannis plecase pe atunci la Reims o dată cu alți corespondenți străini.

Într-o zi Régine, venind acasă, îl surprinse pe Condoiannis ocupându-se cu o treabă nu tocmai obișnuită : grecul își spăla niște ciorapi. Régine era convinsă că nici unui bărbat nu-i vine să se ocupe cu o asemenea treabă cînd există în casă o femeie.

Prin urmare, conchise Régine, Condoiannis face acest lucru pentru a spăla urmele de cerneală simpatică. Acest lucru fu adus imediat la cunoștința serviciului de contraspionaj francez. Mata Hari, care aflase de la Régine această poveste, fu cuprinsă de o mare agitație. Dar temerile se dovediră premature. Biroul II, cu ajutorul Réginei, încerca să găsească la Paris urmele misterioasei „Frau Doktor“. După cum îi mărturisii Régine noii sale amice, serviciul de contraspionaj îi făgăduise o sumă importantă dacă-l va face pe Condoiannis s-o trădeze pe „Frau Doktor“.

— Dar cum ai de gând să-l determini la aceasta ? — întrebă Mata Hari.

— Mai întâi am să-l ruinez — răspunse Régine.

Și într-adevăr, ea începu să-și sîcîie amantul împingîndu-l la cheltuieli nesăbuite și pregătind terenul pentru propunerea ca în schimbul unei mari remunerații să treacă în slujba Biroului II. Mata Hari înțelese că trebuie să acționeze. Grecul încă nu trădase, dar putea face ușor acest lucru. Condoiannis, hotărî ea, trebuie să moară. Peste puțin timp, „contele“ primi o scrisoare secretă de la Mata Hari. În această scrisoare i se ordona să asiste, în calitate de ziarist, la înmormîntarea unui senator. În plic se mai afla o scrisoare. Grecul trebuia s-o predea unui om în veston și cu joben care i se va adresa cu o anumită întrebare convențională.

Grecul — care între timp se hotărîse s-o trădeze pe „Frau Doktor“ — apărui la înmormîntare. În cimitir se apropiară de el trei bărbați în vestoane și cu jobene ! Aceștia formară îndată în jurul lui un cerc strîns și nu-l mai slăbiră nici o clipă. Condoiannis își dădu seama că a căzut într-o cursă și că scrisoarea din buzunarul său va constitui o dovadă incontestabilă a activității sale de spion. El nu mai putea scăpa, cu toate încercările sale desperate. Condoiannis nu înțelegea încă limpede că fusese trădat de Mata Hari, dar lucrurile se prezentau întocmai așa. Printr-un agent dublu, dansatoarea anunțase Biroul II că Condoiannis va veni cu un mesaj de spionaj pe care trebuia să-l predea unui om în veston și cu joben.

„Contele“ urzea cu febrilitate soluții. Se afla în fața mormîntului încă deschis. Iată rezolvarea ! Profitînd de un moment cînd mulțimea îi împinsese într-o parte pe cei trei bărbați cu jobene, Condoiannis aruncă hîrtia ce-i ardea mîinile în groapa deschisă. Dar el n-a reușit să-i tragă pe sfoară pe agenții contraspionajului care-l urmăreau. Aceștia observară mișcarea suspectă a lui Condoiannis, care nu putea fi luată drept un semn de deosebită venerație față de răposat. Cînd grecul, în

sfârșit, plecă din cimitir, îl urmăreau numai doi inși. Nu era nevoie să i se explice lui Condoianis de ce rămăsese al treilea în cimitir. După cum era de așteptat, hîrtia a fost găsită, Condoianis arestat și tribunalul l-a condamnat la moarte.

Dar serviciul de spionaj francez voia să obțină de la Condoianis informații despre Mata Hari. Grecul fu supus unui interogatoriu de „gradul III“, cum e denumită de obicei în Occident folosirea torturii. Condoianis fu hrănit cu mâncare sărată fără a i se da de băut. În fața lui se aflau pahare cu apă și vin, dar nu era lăsat să se atingă de ele, pentru ca vederea lichidului dător de viață să-l determine pe arestat să divulge secretele. Dar tratamentul s-a dovedit prea tare — Condoianis își pierdu mințile. Încercările făcute de a-i reda rațiunea, fie chiar temporar, cu ajutorul cocainei și al altor stupefiante, n-au dat nici un rezultat. Biroul II n-a obținut dovezi împotriva spioanei Mata Hari.

Aceasta continua să comunice germanilor date de cea mai mare importanță. Mulțumită acestor informații, submarinele germane au reușit să torpileze 17 (dacă nu mai multe) transporturi ale aliaților. Mata Hari aflase dinainte despre noua armă — tancurile — seducînd un ofițer englez inițiat în secretul acestora. Ea era răspunzătoare de moartea lordului Kitchener, comandantul suprem englez care a pierit pe crucișătorul „Hampshire“, scufundat de o torpilă lansată de un submarin. Cu ajutorul „diplomației de alcov“ Mata Hari aflase principalul — intenția lui Kitchener de a se imbarca pe „Hampshire“ —, iar restul detaliilor au fost clarificate de alți agenți germani. Un submarin îl și aștepta pe „Hampshire“ mai înainte ca nava să se fi îndepărtat cu 10 mile de port. Mata Hari i-a informat pe germani despre ofensiva generalului Nivelle proiectată pentru 1917, care, în consecință, a eșuat. Se considera că, potrivit aprecierilor celor mai moderate, Mata Hari ar fi fost vinovată de pieirea a zeci de mii de soldați. Ea a fost cea mai mare figură din istoria spionajului din timpul primului război mondial.

Dar ce făcea în această vreme Biroul II? Suspiciuni vagi în privința dansatoarei, așa cum am mai spus, existaseră și anterior. Mata Hari își continua călătoriile prin orașele Europei, fără a ocoli Berlinul. La un moment dat plecase din Copenhaga spre Anglia. Cînd vasul a ajuns la Dover, s-a ivit la bord un om care îi șopti ceva dansatoarei. Ca urmare, aceasta nu coborî pe pămîntul Angliei. Aceeași scenă se repetă într-un port francez. Mata Hari plecă în Spania.

Între timp, serviciul de contraspionaj culegea într-una date

împotriva dansatoarei. În august 1914 un agent britanic o văzuse pe Mata Hari luînd dejunul cu şeful poliţiei berlineze ; ea fusese remarcată şi în loja Operei din Köln împreună cu unul dintre conducătorii serviciului de spionaj german. Dar amîndouă aceste episoade puteau avea şi altă explicaţie : Mata Hari ducea o viaţă de curtezană mondenă. Şi apoi, conducătorii serviciilor secrete nu prea obişnuiesc să apară împreună cu agenţii lor prin lojile teatrelor !

În acest timp s-au primit informaţii despre activitatea de spioană a dansatoarei dintr-o sursă cu totul neaşteptată. Contele de Chilly, ofiţer francez rănit şi luat prizonier de germani, fu ulterior schimbat cu un alt prizonier şi se întoarse în Franţa. După însănătoşire, Chilly a început să lucreze în serviciul de spionaj. În Elveţia el făcu cunoştinţă cu Hanna Witting, o soră de caritate de origine germană. Hanna povesti prietenului său că odată, într-un restaurant, auzise doi germani vorbind despre nişte rapoarte primite de la „H-21“. Pe cît se părea, era vorba de o agentă. Colaboratorii contraspionajului au urmat la început raţionamentul cunoscut : nu cumva o fi vorba despre misterioasa „Frau Doktor“ ? Dar căpitanul Ladoux, care sosise în Elveţia pentru a cerceta acest caz, se gîndea adesea la vastele posibilităţi pe care le-ar fi avut Mata Hari dacă s-ar fi ocupat cu spionajul.

Ladoux o aduse pe Hanna Witting la Paris. Aceasta făcu cunoştinţă cu Mata Hari, care reapăruse în capitala Franţei. Potrivit indicaţiilor primite, Hanna ceru noii sale prietene sfaturi privitoare la anumite chestiuni amoroase. Cum ar putea ea, o burgheză, să-şi păstreze dragostea unui aristocrat cum era contele de Chilly ? Ea, Hanna, auzise cu cîtă încîntare vorbea contele despre Mata Hari. Măgulită, dansatoarea dădu prietenei sale atît de multe sfaturi profesionale, încît Hanna ajunse la concluzia că Mata Hari nu e spioană. Dar Ladoux se dovedi mai puţin încrezător. Urmîndu-i sfatul, Hanna, într-un moment de mare sinceritate prietenească, o întrebă pe Mata Hari dacă e adevărat că primea bani de la amanţii ei. Dansatoarea, poate din vanitate, răspunse că banii îi vin din alte surse, şi anume din străinătate.

Acum Ladoux o putea chema pe dansatoare la interogatoriu. Căpitanul avea destul material compromiţător pentru a ordona expulzarea ei din ţară. Dar Mata Hari, înţelegînd despre ce e vorba, declară pe neaşteptate la interogatoriu că este gata să facă, de bunăvoie, spionaj împotriva Germaniei. De ce ? — a întrebat-o Ladoux, doar nu e franţuzoaică. Mata Hari răspunse că nu intenţionează să facă aceasta din patriotism. Dar nici

n-ar putea fi considerată trădătoare, căci nu e nemțoaică. Ea simpatizează Franța, țară unde arta ei este atât de prețuită și, în plus, în clipa de față are mare nevoie de bani.

Dar Ladoux nu se lăsa convins — el știa despre numeroasele daruri ale „prietenilor” dansatoarei, despre vilă și despre colecțiile ei de mare preț. Era puțin probabil ca această femeie să aibă chiar atîta nevoie de bani. Dar, cine știe, poate că se hotărîse să-și ofere serviciile Biroului II din extravaganta sau dintr-un spirit de aventură înăscut. „Puneți-mă la încercare” — le propuse Mata Hari. Ladoux și un colaborator de-al său i-au pus diferite întrebări despre Germania, dar Mata Hari nu le-a comunicat nimic important. La sfîrșitul unei convorbiri însă ea spuse pe neașteptate că germanii transportă arme în Maroc cu un submarin. La început nu-și putu aminti unde și cînd anume, dar apoi își aduse aminte : în portul Mehedia, în martie, vor sosi submarine cu armament. Ladoux făgădui să se gîndească la propunerea artistei. După ce aceasta plecă, ofițerii de la Biroul II și-au pus, firește, întrebarea : de unde putea primi Mata Hari informații atît de importante ? Lucrul cel mai interesant este că informația s-a dovedit absolut exactă. Două submarine germane s-au apropiat într-adevăr de port la data indicată și au fost scufundate de distrugătoarele franceze care le așteptau acolo.

Cînd Mata Hari fu întrebată cum dobîndise informația despre submarine, ea răspunse fără ezitare : la o recepție diplomatică, la Berlin. Răspunsul nu părea prea plauzibil. Ofițerii de la Biroul II și-au pus întrebarea : nu cumva germanii se hotărîseră s-o păstreze pe Mata Hari ca spioană germană în Franța chiar cu un preț atît de mare ca pieirea celor două submarine ?

Biroul II socoti atunci posibil s-o pună la încercare. I s-a comunicat că a fost admisă în cadrul serviciului secret francez. Mata Hari propuse chiar ea să transporte instrucțiuni unor agenți la Bruxelles și să se înapoieze cu rapoarte primite de la acești agenți. Colaboratorii Biroului II se prefăcură că primesc cu bucurie această propunere. Dansatoarei i s-a înmînat o listă conținînd numele a șase belgieni. Cinci dintre ei erau formal în serviciul francezilor, dar Biroul II știa că acești oameni fuseseră trimiși de germani. Al șaselea belgian era bănuît că ar fi spion dublu ; de aceea n-aveau încredere în el și erau gata să-l sacrifice, chiar dacă bănuielele în privința lui nu s-ar fi adeverit. Ladoux socotea că dacă Mata Hari este spioană germană, ea va preda germanilor lista primită. Aceștia, desigur, își vor da seama că cei cinci spioni germani aflați în slujba serviciului

de spionaj francez au fost „descoperiți” de Biroul II și vor înceta să-i mai folosească. Tocmai aceasta ar fi fost dovada că Mata Hari a predat germanilor lista. Cît despre al șaselea belgian, soarta lui încă nu putea fi prezisă.

După cîteva săptămîni serviciul secret englez a comunicat la Paris că unul dintre agenții săi a fost împușcat de germani și că acest agent fusese trădat de cineva de la Paris. Belgianul părea să fie nu agent dublu, ci triplu. Englezii știau că el lucra, paralel, și pentru francezi, dar nu bănuiau că belgianul este și în slujba serviciului de spionaj german. S-a stabilit că belgianul fusese trădat de o femeie care figura în lista agenturii germane cu indicativul „H-21”. Desigur, prin aceasta dovezile împotriva dansatoarei Mata Hari s-au întărit. De altfel, ea nici nu apucase să sosească în Belgia cînd belgianul a și fost împușcat. Părăsind Parisul, dansatoarea zăbovise în Spania. Așadar, ea trimisese germanilor raportul printr-un curier diplomatic. Nu era o treabă grea. La Madrid, Mata Hari locuise în vecinătatea atașatului naval german, von Krohn, căruia îi adusese un raport despre tulburările izbucnite în rîndurile soldaților din armata franceză. (Unii autori consideră că această persoană n-ar fi fost von Krohn, ci amiralul Canaris, viitorul șef al serviciului de spionaj hitlerist, dar în documentele germane nu s-a putut găsi o confirmare a acestei versiuni.) Von Krohn îi ceru să se înapoieze în Franța. Era un ordin categoric, și „H-21” știa foarte bine ce pedeapsă îi așteaptă pe agenții care încalcă o asemenea dispoziție. Ea fu nevoită, împotriva dorinței sale, să se întoarcă la Paris. Au condus-o la gară doi ofițeri germani din serviciul de spionaj, foarte bine cunoscuți.

Curînd, la unul dintre cele mai bune hoteluri din Paris sosiră bagajele celebrei artiste. Ea însă dispăruse pe drum, spre marea surprindere a agenților Biroului II. După cum a ieșit repede la iveală, Mata Hari nici nu se gîndea să se ascundă, ci fusese pur și simplu „luată” din tren de unul dintre amanții ei, un funcționar de vază de la Ministerul de Externe. Cîteva zile mai tîrziu, Mata Hari se și afla la Paris. Prin ambasada unei țări neutre ea primi 15 000 de franci, pe care începu să-i cheltuiască în dreapta și în stînga, dînd recepții fastuoase și recitaluri de dans pentru adoratorii ei...

Între timp, postul de radio din turnul Eiffel interceptă o telegramă germană din Spania adresată cuiva din Anvers. Telegrama n-a fost numai interceptată, ci și descifrată. Cum anume fusese obținută cheia cifrului — aceasta este o altă poveste, de altfel de loc lipsită de interes.

peste drum de clădirea serviciului secret german și, cu ajutorul unei tehniциene, fotografiase toate persoanele care intrau în acest cuib al spionajului german. Ca urmare în Franța fuseseră arestați numeroși spioni. Odată, un funcționar german din clădirea pomenită mai sus a plecat acasă după încetarea lucrului. Germanul luase cu el cîteva documente de serviciu și un volum cu cifruri, deși regulile interziceau acest lucru. Pe drum funcționarul se întîlni cu un bun prieten, care-i propuse să meargă împreună în vizită la o cunoscută de-a lor. Cei doi prieteni luară un taxi și, după ce pe drum au intrat într-o florărie pentru a cumpăra un buchet amfitrioanei, s-au dus în vizită.

Noaptea tîrziu, cînd germanul se întoarse acasă, descoperi cu groază că servieta era plină cu niște hîrtii necunoscute. Funcționarul alergă la telefon și sună la birou. Acolo se afla întotdeauna un funcționar de serviciu. Acesta îl liniști îndată, comunicîndu-i că servieta se afla pe masă în cabinetul său. Funcționarul conchise că luase din greșeală o servietă străină. Cînd sosi la birou, constată că așa și era, convingîndu-se, cu un oftat de ușurare, că documentele secrete și volumul cu cifruri se aflau neatînse în servietă. De fapt, cu aceasta s-a și încheiat episodul pentru funcționarul german, care nu bănuia că între timp conținutul servietei sale trecuse prin mîini străine.

Iată însă cum se petrecuseră lucrurile. Șoferul taxiului era un agent francez care de săptămîni de zile aștepta un prilej favorabil. Pe cînd germanul și prietenul său se aflau în florărie, șoferul a reușit să substituie servieta. Tehniciana a fotografiat rapid materialele, în timp ce stăpînul servietei își petrecea seara în modul cel mai plăcut. După aceasta, un curier al serviciului secret german, care fusese cumpărat de francezi, s-a strecurat în cabinet și a pus servieta pe birou, unde a doua zi a putut-o găsi, răsufliînd ușurat, funcționarul german care nu bănuia nimic. Iată de ce germanilor nici nu le trecea prin minte că cifra se află în mîinile francezilor, și continuau să utilizeze același cod. Astfel au reușit francezii să descifreze telegrama trimisă din Madrid la Anvers. În această telegramă se anunța că se remisese pe calea obișnuită agentului „H-21” suma de 15 000 de franci pentru a-și desfășura activitatea la Paris.

Ladoux decise că acum își poate formula acuzația împotriva dansatoarei Mata Hari, oricît ar fi vrut s-o apere influenții ei prieteni. Comisarul de poliție Priolet primi ordin s-o aresteze pe artistă, recomandîndu-i-se totodată să ia toate măsurile ca ea să nu se sinucidă. Într-un asemenea caz, se gîndeau cei de la Biroul II, prietenii și ocrotitorii dansatoarei ar fi intervenit și

ar fi avut loc mari neplăceri. Dar ei nici prin minte nu-i trecea să-și pună capăt zilelor. Relatările cu privire la arestarea dansatoarei conțin amănunte de natură să satisfacă la maximum gustul pentru senzațional al cititorilor presei bulevardiere. Mata Hari îi primi pe polițiști în camera ei, stînd tolănită goală pe sofa, în una din pozele cunoscute din interpretările ei „ritmice“. Prioret îi comunică dansatoarei că este invitată la Biroul II.

— A, da — răspunse dînsa —, probabil în legătură cu călătoria mea în Belgia. N-am fost încă acolo, dar intenționez să mă duc. Închipuți-vă, nu știu ce idioți m-au îmbarcat greșit și, în loc să ajung în Belgia, m-am pomenit în Spania !

Și după ce se îmbracă, fără grabă, Mata Hari coborî și luă loc în mașina poliției care o aștepta.

Între timp avusese loc o scenă dramatică. În fața clădirii stopase un automobil luxos. Omul de la volan dădu năvală în vestibul și ceru să fie introdus la stăpîna casei. Dar, în aceeași clipă, el îi zări pe polițiștii care urcau scara spre camera dansatoarei. Cu o expresie de desperare, vizitatorul ieși în fugă din casă, urcă în mașină și porni în mare viteză. Era marchizul de Montessac, care aflase despre arestarea iminentă și voise s-o ducă de acolo pe iubita sa. Montessac întîrziase doar cu cîteva minute...

La Biroul II, Mata Hari fu întrebată de ce nu plecase în Belgia. De asemenea a trebuit să răspundă la întrebările despre soarta „celui de-al șaselea“ belgian, împușcat de nemți, și despre cei 15 000 de franci. Ladoux o întrebă privind-o în ochi : „Spune, doamnă «H-21», cînd ai intrat pentru prima dată în slujba spionajului german ?“

Dansatoarea, îngrozită, fu trimisă la închisoarea St. Lazare. În fața tribunalului ea negă totul. Banii, a explicat ea, erau plata pentru desfătările oferite. „H-21“ era o simplă poreclă prietenească cu care i se adresau prietenii ei germani. Ea ceru membrilor tribunalului militar, ca ofițeri francezi, să dea dovadă de tradiționala galanterie și să nu-i pună întrebări inutile sau lipsite de delicatețe. Dar Mata Hari fu uluită aflînd că francezii cunoșteau cifrul secret german.

Tribunalul procedă la interogarea martorilor. Un fost ministru și un înalt funcționar au declarat în cor că, deși fuseseră amanții dansatoarei, nu discutaseră niciodată cu ea despre treburi de stat și că n-o interesau nici un fel de informații cu caracter militar. În timpul procesului, acuzarea a vrut să dea citire unei scrisori de dragoste, pe cît se pare de la un ministru, care fusese găsită la Mata Hari cu prilejul arestării ei. Acuzata

protestă, declarînd că autorul scrisorii e un bărbat însurat și nu se cuvine să se semene discordie în familia lui. Cu toate că ședințele tribunalului aveau loc în cel mai strict secret, s-a aflat totuși că scrisoarea era semnată cu un nume care începea cu litera „M” și se termina cu „y”. Ziarele au tras repede concluzia că este vorba de Louis-Jean Malvy, ministrul de interne.

Această concluzie nu fusese trasă la îndeplinire. Deși Malvy era un politician burghez și un dușman hotărît al socialismului, în cercurile celor mai înverșunați imperialiști trecea drept „defetist” și se afla în relații proaste cu Clemenceau. Pe baza unei hotărîri a senatului, Malvy a fost chiar exilat din Franța pe timp de 5 ani pentru neglijență în serviciu. Cînd, mult mai tîrziu, într-un cabinet radical, el a primit din nou portofoliul afacerilor interne, deputații de dreapta l-au întîmpinat cu strigăte asurzitoare : „Mata Hari ! Mata Hari !” Malvy n-a fost lăsat să vorbească și a trebuit să-și prezinte demisia.

Totuși scrisoarea în cauză nu fusese scrisă nicidecum de Malvy, ci de generalul Messimy, care ocupa în 1914 postul de ministru de război. Acest afemeiat încrezut, care a adus mari prejudicii armatei franceze prin incapacitatea sa și prin atitudinea neglijentă față de îndatoririle serviciului, a fost pus totuși la adăpost de orice critică. În jurul lui a făcut zid clica militară reacționară, care și-a confirmat și cu acest prilej reputația căpătată pe vremea „afacerii Dreyfus”.

Tribunalul a condamnat-o pe Mata Hari la moarte. Dar ea nu și-a pierdut speranța, fiind convinsă că numeroșii ei adoratori o vor ajuta. Pentru Mata Hari au intervenit — direct sau pe căi diplomatice — doi regi, kronprințul Germaniei, primul ministru al Olandei și mulți alții. (Regina Wilhelmina a Olandei, ce e drept, a refuzat să trimită o telegramă solicitînd grațierea, probabil pentru că știa prea multe despre Mata Hari.) Condamnata a propus să fie schimbată pentru 10 ofițeri francezi de vază aflați prizonieri la germani. Autoritățile franceze au răspuns printr-un refuz categoric.

În închisoare, dansatoarei i s-a permis să beneficieze de serviciile cameristei sale. Ea a continuat să acorde o mare grijă toaletei sale, dar treptat speranțele i se spulberau. Călugărițele care o vizitau și-au exprimat chiar îndoieli cu privire la deplinătatea facultăților ei mintale : a fost văzută dansînd în celula condamnaților la moarte dansuri exotice care altădată stîrniseră încîntarea spectatorilor din înalta societate. Au circulat zvonuri potrivit cărora amănții dansatoarei ar fi reușit să-i corupă pe soldații care trebuiau să execute sentința de condamnare la moarte și că aceștia urmau să tragă cu cartușe

oarbe. În ultimul moment, avocatul ei, bătrînul Clunet, a declarat că Mata Hari e însărcinată — potrivit legilor franceze aceasta trebuia să ducă la o amînare a execuției. Dar dansatoarea era în închisoare de opt luni, cine ar fi putut deci să fie tatăl copilului ei ? Clunet s-a indicat pe sine — afirmație ne-
veridică —, denotînd prea puțină abilitate avocățească. Mata Hari însăși a respins această versiune. În ultimele sale clipe, dansatoarea s-a purtat cu demnitate. La 15 octombrie 1917, la revărsatul zorilor, îmbrăcată după ultima modă, ea înfruntă salva fatală. După execuție, așa cum prevedea legea, un ofițer, pentru mai multă siguranță, a tras încă un foc în ceafa celei ucise.

Dar s-au petrecut oare toate acestea în realitate ? O mulțime de curioși au năvălit în micul cimitir unde fusese săpată groapa pentru Mata Hari. Mormîntul a rămas gol. Poate chiar guvernul, nefiind convins de vinovăția dansatoarei, a hotărît, pentru satisfacerea publicului, să anunțe executarea ei, permițîndu-i în același timp să părăsească Franța. Au existat oameni care pretindeau că, mult mai tîrziu, ar fi văzut-o pe Mata Hari într-un castel singuratic din Austria. În 1929, în apropiere de Bordeaux, a fost găsită pe țîrm în nesimțire o femeie. Venindu-și în fire, ea declară că se numește Gloria McAlister. După aceea și-a schimbat declarația afirmînd că se numește Benita Adamson și că e originară din Riga. A circulat cu insistență zvonul că aceasta ar fi fost Mata Hari salvată cu o barcă de prietenii ei dintr-o fortăreață situată în apropiere. Autoritățile franceze au dezmințit oficial această poveste, declarînd că este o ineptie. Dar legenda a continuat să circule.

Mata Hari a devenit eroina unui mare număr de cărți apărute în Occident, în care se istorisea viața ei. S-a turnat de asemenea un film la Hollywood, în care rolul titular era interpretat de celebra Greta Garbo. Cu alte cuvinte legenda a fost elaborată potrivit celor mai caracteristice standarde ale lumii occidentale. Dar ce este adevărat în această legendă ?

Adevăratul nume al dansatoarei Mata Hari era Margaretha Geertuida Zelle. Era olandeză get-beget, iar informațiile care, pînă nu de mult, se mai întîlneau în literatură cum că Mata Hari s-ar fi născut din căsătoria unui olandez cu o indoneziană nu sînt decît o reflectare a imaginarei ei autobiografii. Margaretha Zelle s-a născut într-o familie burgheză la 7 august 1876. Așadar, în timpul primului război mondial ea avea vreo 40 de ani. Căsătorindu-se de tînără cu ofițerul colonial Macleod, originar din Scoția, Margaretha a plecat cu soțul său în Indonezia. Din această căsătorie au rezultat un băiat și o fată.

Viața de familie a Margarethei n-a fost prea fericită. În 1902 ea a divorțat și s-a înapoiat în Europa, unde nu i-a fost de loc ușor. Margaretha câștiga extrem de puțin, ca model, și în curînd ea alunecă pînă pe treptele cele mai de jos ale societății. Despre acești ani istorisește jurnalul ei intim, care s-a păstrat, deși n-a fost publicat. Dar iată că s-au ivit și primele succese. Margaretha Macleod s-a dovedit a fi dansatoare destul de bună, abstracție făcînd de metodele dubioase cu ajutorul cărora căuta să atragă publicul la recitalurile sale de dans. Arta ei a fost apreciată pozitiv de compozitorii Massenet și Puccini, ca și de Diaghilev, cunoscutul maestru de balet rus. Fără a fi frumoasă, Mata Hari a avut realmente un succes răsunător printre admiratorii sexului frumos din înalta societate. De altfel, informațiile despre amantii ei sus-puși sînt mult exagerate. Șeful poliției berlineze von Jagow i-a dat circa 30 000 de mărci (fapt dovedit la proces). Dar nu s-a dovedit că aceasta ar fi reprezentat retribuția pentru o activitate de spionaj și nu bani primiți de Mata Hari în postura de curtezană mondenă.

În 1915, Mata Hari a plecat din Spania în Olanda. Autoritățile militare engleze au escortat vasul pe care se afla dansatoarea într-un port britanic, pentru control. Mata Hari a fost invitată la sir Basil Thompson, conducătorul serviciului de contraspionaj englez. Dar englezii nu aveau nici un fel de dovezi împotriva ei. De aceea, Thompson a preferat să-i dea un sfat interlocutoarei sale, adăugînd că are dreptul s-o facă fiind aproape de două ori mai bătrîn (exagerare galantă față de Mata Hari, care avea aproape 40 de ani !). El o sfătui să pună capăt îndeletnicirii sale de pînă atunci. Din prudență, englezii au trimis-o pe Mata Hari înapoi în Spania — probabil pur și simplu pentru că, după părerea lor, serviciul de spionaj german, dintr-un motiv sau altul, voia s-o trimită în Olanda.

Mata Hari, indiscutabil, avea legături cu ofițeri germani, de la care primea și bani. Întrebarea este — pentru ce ? Incontestabil este doar faptul că adevărații și preinșii ei amanți nici nu s-au gîndit să-i vină în ajutor. În privința prințului moștenitor al Germaniei, nu este dovedit nici măcar faptul că o cunoscuse. Primul ministru olandez Van der Linden — un alt pretins apărător — nu se întîlnise niciodată cu ea. Malvy n-o văzuse nici el vreodată. Generalul Messimy, ce-i drept, a fost nevoit să recunoască în 1926 că o cunoscuse pe Mata Hari, dar a negat că ea ar fi fost amanta lui. În timp ce era arestată, dansatoarei i-au purtat într-adevăr de grijă numai creditorii. După execuție, cadavrul ei n-a dispărut nicidecum. E fapt dovedit că a fost predat Facultății de medicină pentru disecție.

Fără doar și poate, succesele dansatoarei Mata Hari ca spioană au fost mult exagerate. Bunăoară, despre „planul XVII” al francezilor, germanii știuseră cu mult înainte de a fi auzit despre Mata Hari. Este o născocire și afirmația despre transmiterea secretului tancurilor. Acest secret a fost trădat doar din neîndemînarea Ministerului de Război englez, care a hotărît să arunce în luptă chiar primele cîteva exemplare ale noii mașini de război ieșite pe poarta uzinei. Trebuie menționat, de asemenea, că la încercările tancului a asistat multă lume, inclusiv funcționarii firmei împreună cu soțiile lor și alte persoane. A trebuit chiar, invocîndu-se unele imperfecțiuni ieșite la iveală cu prilejul primei încercări, să se declare că ideea n-a dat rezultate. Mata Hari era cu desăvîrșire ignorantă în chestiunile militare ; fie și numai din această cauză, ea nu putea fi o spioană atît de valoroasă cum o înfățișează legenda.

Să ne referim acum la marchizul de Montessac. Legenda învăluie chiar și viața lui ulterioară. După moartea dansatoarei Mata Hari, el ar fi intrat într-o mănăstire spaniolă. În timpul războiului civil din Spania, Montessac ar fi apărut mănăstirea de „roșii” și, ca urmare, ar fi fost împușcat cînd trupele republicane au ocupat totuși sfîntul locaș. Povestea, nimic de zis, este cît se poate de „captivantă” ! Ea are doar un neajuns esențial : la Paris nimeni n-a cunoscut nici un Pierre de Montessac, și aceasta pentru motivul foarte simplu că o astfel de persoană, pe cît se pare, nici nu a existat. Nu cumva imaginarul Montessac a fost trimis în mănăstirea spaniolă în locul căpitanului rus „Marov” (în realitate — Maslov), pe care l-ar fi iubit Mata Hari ? Este incontestabil că Mata Hari l-a cunoscut într-adevăr pe Maslov. Dar el n-a sosit în Franța în 1915, ci în anul următor, 1916. Așadar, Mata Hari nu putea să-l îngrijească pe Maslov într-un spital militar în 1915. Pare-se că el a cunoscut-o la Paris (și nu a întîlnit-o numai o dată, cum înclină să afirme unii biografi ai spioanei Mata Hari).

În orice caz, generalul A. A. Ignatiev, care pe atunci era atașat militar rus în Franța, istorisește că Mata Hari a fost la o recepție dată de el și, după ce a declarat demonstrativ că este „îndrăgostită la nebunie” de Maslov, a început să pună întrebări indiscrete despre locul unde se afla regimentul acestuia. Maslov a fost rănit în vremea cînd Mata Hari se și afla în închisoare. A. A. Ignatiev scrie în memoriile sale că Maslov s-a călugărit. Dar autori occidentali afirmă altceva : la 7 iunie 1918 (există, prin urmare, și data exactă !) Maslov s-a căsătorit cu o franțuzoaică și s-a înapoiat în Rusia.

Celelalte elemente ale legendei se spulberă și mai ușor cînd

sînt confruntate cu faptele. Astfel, codul german n-a fost nicidecum furat în Spania, ci a fost descifrat la Paris. Submarinele germane nu puteau fi scufundate în apropierea portului Mehedonia pentru că acest port se află alături de o mare bază militară franceză. Așadar, nu putea fi folosit pentru descărcarea clandestină de armament german. Și apoi, desigur, nimeni n-ar fi permis serviciului de spionaj să sacrifice cu bună știință submarine, de care Germania avea atîta nevoie. Nu era nevoie ca Mata Hari să transmită multe dintre secretele aflate, chipurile, de ea. Germanii aveau cunoștință de ele și fără aportul lui Mata Hari (despre ofensiva generalului Nivelles, bunăoară, serviciul de spionaj german a aflat nu de la dansatoare, ci din documentele descoperite asupra unui ofițer francez ucis în luptă). Și invers, despre alte secrete germanii n-au fost nicidecum informați, în ciuda știrilor primite, zice-se, de la Mata Hari (de pildă, despre tulburările din rîndurile soldaților armatei franceze). Dezastrul crucișătorului „Hampshire” n-a avut nici o legătură cu Mata Hari. Crucișătorul pe care se afla Kitchener se deplasa pe o linie care nu fusese prevăzută și s-a scufundat ciocnindu-se întîmplător de o mină germană. Afirmația că în fața tribunalului ar fi fost prezentate dovezi absolute ale vinovăției acuzatei, conținute în copiile unor documente diplomatice, nu este confirmată faptic.

Se ridică și o serie de alte probleme, la care legenda nu dă nici un răspuns logic. De ce dansatoarei Mata Hari, „amanta kronprințului Germaniei”, i s-a permis să intre în Franța și de ce nu a fost ea arestată, deși existau și alte dovezi ale vinovăției ei ? De ce n-a fost internată, expulzată ?

Cînd Mata Hari a propus să intre în slujba Biroului II, a afirmat că nu are bani. Serviciul de contraspionaj francez ar fi dovedit că aceasta era o minciună, că dansatoarea avea în cont curent la o bancă o mare sumă de bani. Dar nici această afirmație nu este confirmată de nici un fel de date precise. Și, se înțelege, nimeni n-a socotit suma datoriilor artistei, căreia îi plăcea să trăiască pe picior mare. E greu să ne îndoim de faptul că în timpul războiului ea avea nevoie într-adevăr de bani (Mata Hari încetase reprezentațiile publice după o seară nereușită la Haga în iarna anului 1914). Dacă Mata Hari ar fi fost agentă a germanilor, aceștia ar fi avut grijă, desigur, să-i trimită bani.

Dar „al șaselea” belgian ? Acesta putea foarte bine să fie prins și fără să fi fost trădat de Mata Hari. De altfel, de ce ar fi riscat germanii un spion atît de prețios ca Mata Hari, aducînd direct la cunoștința Biroului II că ea le-a predat agen-

çilor inamici lista ce-i fusese încredințată ? Să riște acest lucru numai pentru a aresta mai repede un spion dublu ? Nici la această întrebare nu există răspuns. Nu este limpede ce nevoie avea Mata Hari să-și afișeze legătura cu atașatul militar german von Kalle și cu atașatul naval von Krohn, cînd francezii oricum o bănuiau, iar ea știa acest lucru. Nu e clar de ce s-a reîntors în Franța, cînd ar fi trebuit să înțeleagă cît de periculos era acest lucru după transmiterea listei către germani și după refuzul de a pleca în Belgia. Nu e clar nici de ce Mata Hari a primit în văzul tuturor cecul de 15 000 de franci ce-i fusese trimis — să fi fost o simplă prostie ? De altfel, în instanță serviciul de contraspionaj francez n-a prezentat textul telegrammei germane din care să fi rezultat că s-au transmis 15 000 de franci lui „H-21“. A fost prezentată doar o copie descifrată a textului telegrammei, ceea ce nu putea constitui o probă. Nu există literalmente nici o dovadă că informațiile comunicate de Mata Hari ar fi ajutat germanilor să scufunde fie chiar și un singur transport. Iată tot atîtea chestiuni care nu-și găsesc un răspuns logic !

În rezumat, după toate probabilitățile, Mata Hari a fost spioană, dar faptul n-a fost dovedit la proces. Toate acestea au dat naștere la noi ipoteze. Poate, afirmă unii, serviciul de spionaj german hotărîse pur și simplu să se debaraseze de o agentă atît de costisitoare ca Mata Hari și refuzase s-o mai plătească (de aici și încercarea ei de a intra în slujba Biroului II), iar mai tîrziu a trădat-o pur și simplu francezilor. În favoarea acestei versiuni pare să pledeze și faptul că germanii știau, incontestabil, că francezii descifraseră codul prin care se transmisese mesajul cu privire la cei 15 000 de franci destinați lui „H-21“. Dar Mata Hari știa prea multe — dacă nu faptele, cel puțin zvonuri — și este puțin probabil ca germanii să fi vrut ca, trădînd-o, s-o *determine* astfel să relateze Biroului II tot ce știa (despre kronprinz și despre alte persoane sus-puse). Unii autori consideră că Mata Hari a fost trădată de Messimy, care se săturase de amanta sa. În celula condamnaților la moarte, Mata Hari a reușit să-și scrie memoriile, dar ele n-au văzut nici pînă azi lumina tiparului.

Chiar și detaliile mărunte ale legendei s-au dovedit a fi, în majoritatea lor, plătuite după șablonul ziarelor bulevardiere. Versiunea potrivit căreia Mata Hari i-ar fi primit pe poliști tolănită goală pe divan este o născocire. Dansatoarea i-a primit într-un mod cît se poate de decent, în timp ce lua dejunul. Episodul cu pretinsa sarcină este de asemenea o inven-

ție. La proces acuzatei i-a fost pusă pur și simplu o întrebare formală în acest sens, așa cum prevede legea.

Este curios un alt fapt. Serviciile de spionaj imperialiste, deși se dezic de spionii prinși, arareori rezistă tentației de a se lăuda ulterior cu succesele lor. După primul război mondial, germanii nu aveau nici un motiv să ascundă că Mata Hari ar fi lucrat pentru spionajul german. Or, încă în 1929 generalul Hempp, fost șef al serviciului de contraspionaj și o importantă figură în Reichswehr, a negat categoric că Mata Hari ar fi avut legături, indiferent sub ce formă, cu serviciul secret german. În privința lui Mata Hari păstrează tăcere și colonelul Walter Nikolaj, șeful serviciului de spionaj german, care în memoriile sale nu pierde niciodată ocazia de a se lăuda cu succesele obținute și relatează acțiunile unui număr de agenți germani.

Este interesant de remarcat că Marthe Richer nu credea în activitatea de spionaj a lui Mata Hari. Marthe văzuse în Spania un album secret cu fotografiile tuturor spionilor germani. Printre acestea nu se afla fotografia artistei. Unul dintre documentele de a căror transmitere a fost acuzată Mata Hari, după cum era informată Marthe Richer, ajunsese în mâinile germanilor pe altă cale. După părerea Marthei Richer, nu este justificată nici afirmația că Mata Hari ar fi fost o dată în Scoția pentru a culege informații despre flota britanică; în realitate ea a vizitat Scoția pentru a-și vedea fiul. Dar tocmai acest ultim argument al Marthei Richer nu corespunde realității (fiul dansatoarei murise la vârsta de 3 ani), iar falsitatea lui incontestabilă pune sub semnul întrebării și celelalte două argumente, care, în fond, nu pot fi controlate.

Îndoilei cu privire la vinovăția lui Mata Hari au început să fie exprimate și în Franța — legenda a fost susținută fără rezervă numai de presa bulevardieră reacționară. S-au exprimat păreri care explicau sosirea ei în Franța prin simplul fapt că ea ura Berlinul. De altfel, înainte de aceasta, Mata Hari părăsise Berlinul plecând pentru un an întreg în Olanda, unde în mod sigur a dus lipsă de bani, astfel încât este cu totul explicabilă și venirea ei la Paris cu scopul de a-și vinde vila și colecțiile.

Și dimpotrivă, anterior, când Mata Hari, după cum se afirmă, ar fi intrat în slujba spionajului german, ea dădea încă recitaluri de dans, care îi aduceau mari venituri. (În ianuarie 1912, de pildă, căpătase câte 2 000 de franci de reprezentație.) Nu există dovezi că Mata Hari ar fi urmat într-adevăr școala de spionaj din Bavaria. Germanii au negat întotdeauna acest lucru. E adevărat, după cum s-a mai arătat, că Mata Hari a

primit mulți bani de la Jagow, șeful poliției berlineze. Acesta însă se ocupa numai de afaceri interne (inclusiv poliția secretă), nu și de spionaj. Iar faptul că unele persoane oficiale germane, când se ivea prilejul, erau gata să cheltuiască banii statului cu amantele lor a fost demonstrat pe deplin în legătură cu cazul Marthei Richer.

În 1964 a apărut un articol al istoricului francez A. Castelot, menționat deja în lucrarea de față, care a avut posibilitatea să ia cunoștință de o parte a dosarului Mata Hari, păstrat în arhiva Ministerului de Război. Articolul confirmă multe bănuieli exprimate anterior și, totodată, lasă fără răspuns unele chestiuni nelămurite.

Dansatoarea a venit în Franța de două ori : în 1915 și în 1916. În timpul celei de-a doua șederi în Franța, căpitanul Ladoux, care o chemase la el, i-a propus să lucreze pentru Biroul II. (În „Memoriile” sale, Ladoux a afirmat că inițiativa a avut-o interlocutoarea sa.) Ladoux însă nu i-a ascuns că o consideră spioană germană. După câțiva timp, Mata Hari a acceptat propunerea Biroului II. Ea s-a declarat dispusă să plece la Bruxelles, unde fusese invitată mai înainte de un bancher cu numele de Warflein, și să intre în legătură cu ofițeri germani de vază. Pentru serviciile sale, dansatoarea a cerut nici mai mult, nici mai puțin decât un milion de franci. O asemenea cifră enormă vădea fie naivitate, fie o mare artă în a simula naivitatea. Biroul II ar fi plătit unui agent de-al său, în cel mai bun caz, o sumă de zeci de ori mai mică. Dar Ladoux, care evident nu luase acest joc în serios, a declarat :

— Este o sumă mare, dar dacă ne vei face serviciul pe care ți-l cerem, ți-o vom plăti.

Căpitanul i-a ordonat dansatoarei să plece la Haga și să aștepte acolo instrucțiunile ce-i vor fi aduse de o persoană de încredere a Biroului II.

— Cum o voi recunoaște ?

Ladoux zîmbi și scrise ceva pe un petec de hîrtie pe care îl dădu dansatoarei. Aceasta citi : „A.F.-44”.

— Nu cunoști acest număr ? — Întrebă el și, primind un răspuns negativ, adăugă liniștit : — Este numărul dumatile pe care ți l-a dat serviciul secret german.

Mata Hari declară cu indignare că s-a săturat de aceste bănuieli jignitoare și lipsite de temei.

Curînd ea plecă în Spania, pentru ca de acolo, pe un drum ocolit, la bordul unui vas neutru, să se îndrepte spre Olanda. La 9 noiembrie, în portul spaniol Vigo, Mata Hari s-a îmbarcat pe vasul de pasageri „Hollanda”.

Dar Mata Hari n-a reușit să ajungă la destinație. Pe drum, vasul a fost reținut de nave militare engleze și adus la Falmouth pentru control. Autoritățile engleze au verificat cu de-amănuntul conținutul geamantanelor dansatoarei, declarând că ea ar fi spioana germană Klara Benedikt, și au refuzat să-i permită trecerea. Mata Hari fu nevoită să se întoarcă în Spania. La Madrid, în așteptarea instrucțiunilor de la căpitanul Ladoux, ea a început, potrivit afirmației sale, să acționeze singură. Făcând în scurt timp cunoștință cu atașatul militar german von Kalle, a aflat de la el o serie de informații care nu erau lipsite de importanță (de pildă, că germanii intenționează să transporte arme în Maroc și că serviciul de spionaj german cunoștea cifrul francez). Ea a trimis aceste informații Biroului II.

Revenind la Paris, Mata Hari a fost întâmpinată cu și mai mare neîncredere de către Ladoux. A fost pusă de îndată sub supraveghere și după puțin timp, la 13 februarie 1917, a urmat ordinul de arestare. La percheziție, printre cosmetice și farduri, a fost descoperită cerneală simpatică.

Timp de două luni nu i s-a formulat nici o acuzație. În cele din urmă, căpitanul anchetator Bouchardon a primit încuviințarea de a folosi telegramele germane interceptate. În ele se vorbea despre agentul „H-21”, despre banii plătiți acestui agent, despre faptul că el intrase în slujba spionajului francez, dar că francezii nu aveau încredere în el. Într-o telegramă se arăta că „H-21” a fost trimis din însărcinarea francezilor în Belgia și intenționează să ajungă acolo prin teritoriul olandez, călătorind pe vasul „Hollanda”, că acest agent are asupra sa cerneală pentru scriere secretă. În telegrame se transmitea de asemenea că englezii nu i-au permis trecerea lui „H-21”, care a trebuit să se întoarcă în Spania și apoi a plecat la Paris. O dovadă deosebit de importantă în sensul că era vorba de Mata Hari a fost cererea — transmisă prin una din telegrame — de a se trimite bani din Olanda agentului „H-21” prin servitoarea sa, Anna Lintiens. Era numele servitoarei artistei Mata Hari.

Dansatoarea a respins cu hotărâre toate acuzațiile aduse, afirmând că este vorba de o persoană cu totul necunoscută ei. Mata Hari a scris următoarele : „Nu cumva germanii pun serviciul de spionaj francez pe o urmă falsă sau poate că e vorba de o răzbunare din partea lor ? În ceea ce privește depeșele interceptate, sînteți oare convinși că ei (germanii) nu știau că aceste depeșe vor fi citite de dumneavoastră ? Nu cumva ei telegrafiază tocmai ceea ce ar vrea să ajungă la cunoștința dumneavoastră ?”

Telegramele conțineau două inadvertențe. Astfel, se arăta că

„H-21“ fusese la Falmouth în ziua de 11 noiembrie, în timp ce Mata Hari fusese acolo ceva mai târziu. La 26 decembrie 1916, von Kalle raporta că „H-21“ a plecat la Paris, pe când Mata Hari a părăsit Madridul abia la 2 ianuarie 1917.

Cînd Mata Hari a înțeles că obiecțiile ei nu convingeau pe nimeni, a făcut, la 19 (sau 21) mai 1917, o mărturisire neașteptată. În mai 1916, Krämer, consulul german din Amsterdam, aflînd că ea intenționează să plece în Franța, i-a propus să se ocupe cu strîngerea de informații de spionaj. Ea a acceptat și Krämer i-a dat 20 000 de franci. Mata Hari, potrivit afirmațiilor sale, a luat banii, dar n-a trimis la Amsterdam nici un fel de informații în afară de cele citite în ziare, cu alte cuvinte nimic important.

— Oare cu adevărat nimic important? — a insistat anchetatorul. — Dar atunci Krämer, aflînd că ai intrat în serviciul lui von Kalle, l-ar fi încunoștințat neapărat de acest lucru!

Mata Hari a încercat să explice totul. Von Kalle a plătit-o din propriul său buzunar. Alte sume remise din Olanda prin intermediul lui Krämer, erau daruri din partea unui bancher olandez, un vechi adorator al ei. Mata Hari a reușit să dovedească în instanță că nu încercase niciodată să obțină de la un „prieten“ de-al ei francez — o persoană foarte sus-pusă — informații importante, de care acesta dispunea în mod indiscutabil.

Dosarul Mata Hari — sau cel puțin acea parte a lui care a devenit cunoscută — nu dovedește o activitate cît de cît amplă și eficientă a lui „H-21“ în Franța. Nu este exclus să fie ceva adevărat în relatarea dansatoarei cu privire la felul cum a intrat în serviciul nemților. Poate că, oferindu-și serviciile căpitamului Ladoux, ea intenționase într-adevăr să-și schimbe patronul. Nu este de mirare că autorii unor lucrări mai noi (bunăoară S. Vaagenaar în „Asasinarea dansatoarei Mata Hari“, Londra, 1964) înclină să considere întregul material acuzator împotriva dansatoarei drept falsuri ale autorităților militare franceze, în special ale anchetatorului Bouchardon. Dacă Mata Hari a fost într-adevăr spioană — socotesc acești cercetători —, ea a fost numai spioană franceză, altfel este inexplicabilă întoarcerea ei la Paris. De fapt, era absolut incapabilă pentru o activitate în cadrul serviciului de spionaj, fiind o femeie mărginită, deprinsă să se laude cu legăturile și posibilitățile sale. Mata Hari se sfătuia fășș cu mulți cunoscuți de-ai săi dacă să intre sau nu în serviciul Biroului II. Se pare că „cerneala secretă“ descoperită cu prilejul arestării ei nu era decît un medicament. La fel de ușor pot fi respinse și alte dovezi adunate în-

potriva dansatoarei Mata Hari... Astfel se prezintă ultima versiune, care începe să predomină în literatura referitoare la „regina spionajului“. În orice caz, legenda despre Mata Hari este foarte departe de realitate.

„Frau Doktor“

Povestea imaginară a vieții spioanei Mata Hari se împletește într-o seamă de puncte cu legenda despre „Frau Doktor“. Și această legendă a apărut tot în anii primului război mondial. Nici înfrângerea Germaniei și nici cercetările stăruitoare întreprinse de ziariști în anii postbelici nu au dus la infirmarea ei. Iar când în Germania au venit la putere hitleriștii, mitul a înflorit din nou, și mai amplu, în paginile presei occidentale. În lipsa unor informații reale au început să se brodeze povești fantastice despre multe din cele ce se petreceau în „Reichul cămășilor brune“. Unii atribuiau o mare parte din nenumăratele crime ale serviciului secret hitlerist faimoasei „Frau Doktor“.

O particularitate a acestui mit este, în primul rând, faptul că în rolul lui „Frau Doktor“ apar o serie întreagă de adevărate sau protinse spioane germane. Femeia cu „ochi de tigroaică“ este numită de diferiți autori „Frau Kör“, „Fräulein Janssen“, „Bertha Heinrichsen“, „Anna-Maria Lesser“, „Martha Schragmüller“. „Frau Doktor“ a fost înfățișată ca o „femeie fatală“, fiind declarată amanta mai tuturor principilor moștenitori din Europa și atribuindu-i-se diferite povești romantice. De asemenea, a fost considerată organizatoarea multor acțiuni ale serviciului de spionaj german. Chiar și versiunile privitoare la moartea acestei „Frau Doktor“ se deosebeau cu totul una de cealaltă. Potrivit unor afirmații, ea ar fi fost împușcată în 1914 de către ruși, care o cunoscuseră înainte de război la Viena, ca spioană germană. Dacă ar fi adevărat, atunci ar cădea toate datele privitoare la acțiunile întreprinse de „Frau Doktor“ după 1914 în Belgia, Elveția, la Paris etc. Alții au susținut că ea a murit abia după război — punându-și capăt zilelor, fiind internată într-un ospiciu sau intoxicându-se cu stupefiante. Și aici există, după cum se vede, o gamă bogată de versiuni. Numeroase povestiri relevă cruzimea și perspicacitatea legendarei „Frau Doktor“. Se insistă adesea asupra felului cum i-a ordo-

nat ea unui expert să se sinucidă, după ce a ieșit la iveală eficiența tancurilor, armă a cărei creare fusese declarată de acest expert drept o absurditate.

„Frau Doktor“ își urmărea cu atenție agenții. Când unul din ei, la Paris, a început să se distreze în tovărășia unei dansatoare, fu acostat pe bulevard de un necunoscut care îi șopti: „Ai uitat ce sfaturi ți-a dat Frau?“ Pe agenții deveniți ne folositori „Frau Doktor“ îi trimitea la moarte sigură, trădându-i contraspionajului Antantei. Acești spioni deveniți un balast trebuiau, pe lângă altele, să abată atenția de la adevărații agenți. (De altfel, și serviciile de spionaj ale Antantei foloseau aceeași tactică.)

În 1954, Bernard Newman a reușit să obțină la München date despre „Frau Doktor“ de la propria ei soră.

Elisabeth Schragmüller (acesta era adevăratul ei nume) s-a născut în 1886, într-un sat de lângă Dortmund. Tatăl ei era primarul satului. Elisabeth a absolvit Universitatea de Freiburg, obținând diploma de doctor în filozofie. În 1914 ea a fost primită — cu destulă dificultate — să lucreze la cenzura militară din Belgia. Elisabeth Schragmüller a excelat în această muncă, și generalul von Bessler, șeful administrației germane de ocupație din Belgia, a recomandat-o secției serviciului de spionaj german din Anvers. Schragmüller a început să-i interogheze pe spionii Antantei care erau arestați. Succesele ei în acest domeniu au fost de asemenea remarcate și, la stăruința colonelului Nikolaj, i s-a acordat gradul de locotenent.

Astfel, Elisabeth Schragmüller a devenit unica femeie-ofițer din armata kaiserului. Absolvind o școală de spionaj, a ajuns să se numere și ea printre profesorii și conducătorii cunoscutei școli germane de spioni din Anvers. Dar Elisabeth nu era trimisă cu misiuni de spionaj în străinătate, și nu ea a fost cea perfidă seducătoare despre care povestește, cu atâtea înflorituri, legenda. Anumite episoade ale legendei, ce e drept, nu sînt cu totul lipsite de temei. Englezii reușiseră să fotografieze multe persoane ce intrau în clădirea unde se afla școala din Anvers, și astfel a putut lua naștere versiunea potrivit căreia „Frau Doktor“ îi trimitea cu bună știință la moarte pe unii agenți, comunicînd într-un fel sau altul date despre ei serviciilor de spionaj ale Antantei. Unele eleve ale ei au fost confundate cu ea. Dar această greșală au făcut-o numai ziaristi, nu și spionii Antantei.

După terminarea războiului, Frau Schragmüller, care, fi-rește, părăsise Belgia împreună cu trupele germane, ținea pre-legeri de economie politică la Freiburg, iar cînd se ivea prilejul

conferințe despre „experiența războiului“. În anii aceia, Elisabeth Schragmüller era deja grav bolnavă. Fratele ei Johann deveni un nazist activ, iar după venirea hitleriștilor la putere fu numit în postul de șef al poliției din Magdeburg. El știa multe despre pregătirea faimoasei provocări hitleriste — incendierea Reichstagului — și, intrînd în conflict cu Himmler, l-a amenințat că-l va demasca. Ca urmare, în „noaptea cuțitelor lungi“, la 30 iunie 1934, Johann Schragmüller a fost ucis de oamenii lui Himmler, o dată cu alte sute de naziști considerați insuficient de devotați fűhrerului. După aceasta, firește, Elisabeth Schragmüller n-a mai avut nici o speranță că va face carieră în cadrul departamentului lui Heinrich Himmler. Locuința i-a fost chiar percheziționată de Gestapo. „Frau Doktor“ a murit în februarie 1940 și îndată după moartea ei autoritățile hitleriste i-au confiscat hîrțiile, printre care se afla, după cît se pare, și un interesant jurnal.

Elisabeth Schragmüller era specialistă în contraspionaj, profesoară la școala de spioni. În afara granițelor Germaniei, ea a fost în timpul războiului numai în Belgia. Nu era de loc o „frumusețe fatală“ și nici nu a putut săvîrși isprăvile de spioană ce i s-au atribuit, era însă o autoritate în materie de spionaj. Sfaturile pe care le dădea elevilor școlii din Anvers sînt repetate și azi de numeroși experți în problemele activității de spionaj. Astfel, „Frau Doktor“ recomanda viitorilor spioni să-și antreneze permanent memoria, să acționeze pe cît posibil singuri, fără a se încrede în „localnici“, să evite legăturile în-țîmplătoare, în urma cărora agenții puteau cădea în plasa contraspionajului dușman.

Printre recomandările date de „Frau Doktor“ erau și următoarele : „Niciodată să nu intri în vorbă cu un viitor agent în altă parte decît în locul ales de tine ; este preferabil să stai de vorbă cu un om obosit în urma unui drum lung, cu un om emoționat și care se teme de tine, în timp ce tu însuți trebuie să fii odihnit și vigilent. Nu e bine să te interesezi numai de o anumită «informație» : în felul acesta te poți trăda ușor ; trebuie să aduni orice informații utile, chiar și despre lucruri mărunte, fără a manifesta aparent vreun interes pentru ele. Dacă trebuie să consemnezi anumite cifre, cel mai bine este s-o faci sub forma unei liste de cheltuieli personale : dacă ai văzut 10 tunuri marine, notează că ai cheltuit 10 șilingi. Cînd arzi scrisori, este necesar să împrăștii scrumul, altfel un criminalist poate descoperi multe. E bine să se evite o prea mare originalitate în modalitățile de transmitere a informațiilor ; dacă nu ești absolut sigur de o metodă nouă, mai bine folosește procedeele pe

care le-ai mai încercat. Niciodată nu trebuie să-ți ici un aer misterios, în afara cazurilor cînd acest lucru poate să placă agentului tău și să exercite o înfrîurire psihologică asupra lui. E recomandabil să-ți ascunzi cunoștințele lingvistice : astfel ceilalți vor vorbi fără grijă în prezența ta”.

„Frau Doktor” recomanda și citirea Bibliei (mai exact a povestirilor despre faptele lui Moise). Dar, remarcă pe drept cuvînt un cercetător, „Frau Doktor” personal — deși, poate, nu din vina ei — n-a urmat așa cum s-ar fi convenit sfaturile profetului biblic. Acesta alegea ca iscoade oamenii cei mai de încredere, pe cînd Frau Schragmüller a lucrat cu oameni foarte dubioși. Și — trebuie s-o spunem — a obținut rezultate cu totul mediocre.

Încă în anii primului război mondial circulau zvonuri despre legătura dintre „Frau Doktor” și Mata Hari. Sora Elisabeth Schragmüller, în convorbirea cu Newman, a confirmat aceste zvonuri. Potrivit spuselor ei, maiorul Käfer, unul dintre șefii serviciului de spionaj german, și Elisabeth Schragmüller au plecat anume de la Anvers la Köln pentru a se întîlni cu Mata Hari și a-i da instrucțiuni. „Frau Doktor” vorbea despre Mata Hari ca despre un „proiectil neexplodat” și socotea că Ladoux făcuse germanilor un serviciu scăpîndu-i de o agentă inutilă.

Această relatare însă suscită serioase îndoieli. Ea cuprinde, de asemenea, multe elemente neclare. Pentru ce trebuia Mata Hari să vină să ia instrucțiuni de la „Frau Doktor”, care fusese primită abia recent în serviciul de spionaj ? De altfel, în general, acest episod n-a putut avea loc înainte de 1915, cînd Elisabeth Schragmüller a început să lucreze la secția din Anvers a serviciului secret german, în timp ce, potrivit legendei, Mata Hari devenise spioană încă cu mult timp înainte de război.

Trebuie totuși să avem în vedere că, deși legenda despre „Frau Doktor” are la bază viața Elisabeth Schragmüller, unele episoade sînt luate din biografiile altor spioane germane, și în special a lui „Fräulein Doktor”, cum era numită Anna-Maria Lesser. Aceasta a fost antrenată în activitatea serviciului secret datorită legăturii ei cu ofițerul de husari Karl von Winanski. Amantul ei s-a înglodat repede în datorii și, pentru a o scoate la capăt, a consimțit să intre în serviciul de spionaj. Ceva mai tîrziu, Winanski a atras-o în această activitate și pe Anna. Tandă pereche a acționat cu cîțiva ani înainte de război în Belgia, făcînd schițe ale fortificațiilor Namurului. Winanski a murit pe neașteptate de o apendicită

purulentă, iar Anna, după ce i s-a făcut o pregătire minuțioasă, a continuat să lucreze singură. Ei i se atribuie ideea infiltrării de trupe prin forturile Liège-ului în oraș, pentru a paraliza apărarea forturilor propriu-zise. În 1914 armata germană a realizat cu succes acest plan.

Anna-Maria Lesser a devenit repede o spioană de prima mână : vorbea foarte bine franceza și engleza și știa cum să obțină informații importante. Un timp a fost amanta unui ofițer francez din Lorena, culegând informații despre manevrele militare ce aveau loc acolo. Ea a fost trimisă cu o misiune de spionaj și în Anglia, unde a sosit în 1911 sub înfățișarea unei guvernante elvețiene. Dar întrebările ei privitoare la deplasările flotei au atras atenția și au stîrnit bănuieli. Anna-Maria Lesser s-a grăbit să părăsească teritoriul Angliei.

Nu mult după aceea ea a reapărut în Belgia, unde a devenit amanta lui René Austin, ofițer de geniu. Odată, pe cînd cei doi călătoreau cu automobilul, Annei i se deschise întîmplător poșeta, din care căzură cîteva hîrtii. Ajutînd-o să le adune, privirea ofițerului căzu pe o foaie cu însemnări.

După cîtva timp, Austin, sub un pretext oarecare, coborî din mașină pentru cîteva minute. Fiind sigură că el voia s-o dea pe mîna poliției, spioana se așează la volan și porni în marș viteză.

Într-o relatare din sursă germană a acestui episod se dau în plus următoarele amănunte : pe drum, automobilul condus de Anna strivi o scroafă care tocmai traversa șoseaua împreună cu vreo duzină de purcei. Accidentul s-a petrecut într-un loc pustiu. Într-o clipită, spioana luă o hotărîre. Ea tîrî în mașină animalul ucis și mai merse cîteva mile. Apoi își instalează victima pe bancheta șoferului și dădu foc mașinii. În urechea scroafei menite să devină pentru un timp dublura „femeii fatale“, Anna înfipsea un ac de pălărie. Alături de mașina în flăcări, a lăsat una dintre mînușile sale.

Toată această mascaradă nu era chiar atît de stupidă cum ar putea părea la prima vedere. Pînă să sosească experții pentru cercetarea cadavrului carbonizat avea să treacă destul de mult timp, iar pînă atunci era puțin probabil să se găsească amatori care să cerceteze cu atenție urmele catastrofei. În orice caz, spioana a reușit să cîștige timp și să dispară.

Una din măștile purtate de Anna-Maria Lesser era aceea a unei persoane foarte instruite, a unei distinse „intelectuale“, și chiar serviciul de spionaj francez a confundat-o un timp cu Elisabeth Schragmüller. Spre deosebire de aceasta, Anna a activat realmente în Franța în anii războiului (înainte de 1914,

ea reușise să acționeze și la Varșovia, dar acolo a strîns informații mărunte și nu a sustras planuri militare așa cum afirmă legenda).

Episodul cu grecul Condoianis, judecînd după sursele germane, era în legătură cu Anna-Maria Lesser.

Odată, cu prilejul unei vizite într-un spital militar, Anna-Maria Lesser însoțea, în calitate de ghid-translator, un grup de femei sud-americe ce se interesau de activitatea Crucii Roșii. Cînd vizitatoarele intrară într-unul din saloane, un genist belgian grav rănit aflat acolo a scos un strigăt de uimire și, arătînd spre Anna, a declarat medicului că aceasta este o spioană germană. Rănitul era René Austin.

Medicul ordonă să se administreze pacientului cloroform, dar „translatoarea“, pentru orice eventualitate, se urcă în mașină și dispăru, lăsînd delegația în voia soartei.

În povestirile despre aventurile Annei-Maria Lesser nu se poate preciza în toate cazurile ce este adevărat și ce este născocit. Incontestabil este doar faptul că, încă înainte de război, ea începuse să recurgă la stupefiant. În a doua jumătate a războiului a lucrat în cadrul contraspionajului german din Belgia, reușind să descopere unele verigi ale rețelei de spionaj a Antantei. Pe cît se pare, tocmai în acea vreme ziariștii au sfîrșit prin a o confunda cu „Frau Doktor“.

Mulți ani mai tîrziu, la 23 august 1934, în ziarul englez „Daily Express“ a apărut știrea că într-un sanatoriu de lîngă Zürich încetase din viață bolnava Anna-Maria Lesser. Înainte de a muri, ea mărturisise că adevăratul său nume este Elisabeth Schragmüller și că ea este aceea care a trădat-o pe Mata Hari, întrucît serviciul de spionaj german hotărîse să se debaraseze de această agentă, devenită o povară.

La această acțiune ar fi luat parte, chipurile, Canaris, pe atunci tînăr ofițer din serviciul de informații și unul dintre amanții faimoasei dansatoare. În ultima spovedanie a Annei-Maria Lesser se repetă multe dintre legendele despre Mata Hari (pînă și povestea „execuției“ cu cartușe oarbe).

În 1934, aproape tot ceea ce privea partea germană din această poveste nu se mai putea verifica. Mai mult. Există și o versiune potrivit căreia Canaris ar fi luat măsuri hotărîte pentru ca știrea sus-pomenitei „spovedanii“ să nu capete o mare răspîndire în presa vest-europeană.

Este însă evident că „spovedania“ nu e decît o reflectare a legendelor despre Mata Hari și despre „Frau Doktor“, mergînd pînă la confundarea celor două spioane germane — Schragmüller și Lesser. Aceasta pune sub semnul întrebării întreaga

poveste cu „spovedania“ sau atestă cel puțin că Lesser nu mai era în deplinătatea facultăților sale mintale, dacă nu cumva „spovedania“ a fost complet denaturată înainte de a ajunge în paginile ziarului „Daily Express“.



A fost întoarsă ultima filă a volumului. E momentul să tragem concluziile. Se pune însă întrebarea : este oare cazul s-o facem ? Căci nu am scris ceea ce se cheamă un studiu științific. Și apoi, printre eroii povestirilor adevărate din această carte este greu să găsești nu numai vreun exemplu demn de urmat — desigur, nu despre așa ceva este vorba —, dar nici măcar un chip omenesc normal, pe care să nu întrevezi rînjetul fioros al șacalului sau surîsul viclean al vulpii.

Aceasta nu e o simplă întâmplare. Capitalul, chiar de la apariția lui, potrivit cunoscutei expresii a lui Marx, vine pe lume mînjit de sînge și pătat pe tot trupul din cap pînă-n picioare. Serviciile secrete ale țărilor burgheze au oglindit limpede însușirile înnăscute ale capitalului.

Firește, istoria spionajului a cunoscut, în decurs de cinci secole, și exemple de slujire dezinteresată a unui ideal, pilde de eroism și sacrificiu de sine în numele progresului. Dar aceste cazuri au fost înecate într-un ocean de trădare, perfidie și crimă. Orînduirea capitalistă și conflictele internaționale generate de ea au dus la o teribilă amploare a războiului secret, la transformarea serviciului de spionaj într-o parte tot mai importantă a aparatului de stat burghez, mai cu seamă în stadiul imperialist al dezvoltării capitalismului și în epoca prăbușirii lui, inaugurată prin victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie din Rusia.

În această epocă, serviciilor secrete ale țărilor imperialiste le-a revenit sarcina de a lupta nu atît împotriva statelor concurente, cît pentru salvarea orînduirii exploatare condamnate de istorie, pentru slăbirea sistemului socialist ce se dezvoltă și se întărește. Tocmai pe acest teren au luat naștere teoriile care atribuiau spionajului capacități miraculoase, ajungînd aproape pînă la determinarea mersului dezvoltării sociale. Totala inconsistență a acestor teorii e demonstrată pînă la evidență nu numai de toate cele istorisite aici. Ea este scoasă la iveală cu o deosebită pregnanță de istoria cea mai recentă. Dar de aceasta va trebui să ne ocupăm într-o altă carte, consacrată istoriei spionajului contemporan.

Cuprins

SPIONAJUL ÎNAINTE ȘI DUPĂ FACEREA LUMII	6
POVESTESC CRONICILE MEDIEVALE . . .	11
RENAȘTEREA SPIONAJULUI	15
INTIMA „COMPANIE A LUI IISUS” . . .	22
MEDITAȚII ÎN NOAPTEA SFÎNTULUI BARTO- LOMEU	27
PUMNALUL ASASINULUI	35
REGINELE RIVALE	39
FLAMANDUL BAILLIE ȘI MARI MUCENICI .	41
COPOII LUI WALSINGHAM	62
„PROBLEMA ENGLEZĂ” A IEZUIȚILOR . . .	65
AVENTURILE CAMELEONULUI	68
COMLOTUL LUI BABINGTON	67
„JUMĂTATE DE REGAT PENTRU UN CAL”, SAU UN PAPĂ CU SIMȚUL UMORULUI	70
„MISTERELE CURȚII DIN MADRID” . . .	74
HAREMUL DIN ANFEELD CHASE	81
TOTUL A PORNIT DE LA O TRĂDARE . . .	85
TUNELUL	89
CINA DE LA CASTELUL HOXTON	102
CEI DOI PĂRINȚI GERARD	107
DIN NOU APARE FELIPPEZ	111
ENIGMA DEPOZIȚIILOR LUI THOMAS WINTER	114
DACĂ AR FI SĂ NU DĂM CREZARE „CONFES- SIUNII”	117

SFIRȘITUL ȘEFULUI IEZUIȚILOR DIN ANGLIA	123
RĂZBOIUL SECRET ȘI WILLIAM SHAKESPEARE	127
CARDINALUL ȘI „EMINENȚA CENUȘIE“ . . .	147
ÎN BRAȚELE SATANEI	158
„NODUL SIGILAT“ ȘI „CARTEA NEAGRA“ A LUI JOHN THURLOE	163
SENZUALITATEA ÎMPOTRIVA PURITANISMULUI	170
MARLBOROUGH ȘI IACOBIȚII	176
CELE O SUTĂ DE NUME ALE AUTORULUI LUI „ROBINSON CRUSOE“	183
MASCA DE FIER	187
INOVAȚIILE SECOLULUI GALANT	212
INSPIRATORUL DAMEI DE PICĂ	218
FIGARO LA LONDRA	223
FALSUL TESTAMENT AL LUI PETRU CEL MARE	227
ÎNȚILNIREA DIN GROTA LUI VENUS	241
„BANI ! BANI — ȘI FĂRĂ PIERDERE DE TIMP“	253
TRĂDARE LA WEST-POINT	258
PATRIOTISMUL DE DOUA ORI RETRIBUIT AL DOCTORULUI BANCROFT	264
FALSUL PAȘAPORT AL BARONESEI KORF . . .	266
UN SPION ÎN COMITETUL SALVĂRII PUBLICE	268
DAR DANTON ?	276
AURUL LUI PITT	279
SERVIETA CONTELUI D'ANTRAIGUES	285
O ÎNCĂIERARE ÎN ZORI	288
IDILA DE LA PIRAMIDE ȘI EXPLOZIA DIN STRADA SAINT-NICAISE	292
DRAKE ESTE PĂCALIT	298
„BIROUL SECRET“ AL LUI BONAPARTE . . .	308
CAPCANĂ DIN ULM	313
UN JOC TRIPLU	316

NESĂȚIOASA „ANNA IVANOVNA“	319
RENAȘTERE DIN CENUȘA	323
CÎND SE DAU DOSARE LA LEGAT	327
ASEMĂNARE ZADARNICĂ	336
INIMA ȘI PRINCIPIILE LUI LEONARD MAC NELLY	354
UN FOUCHÉ AMERICAN	357
PINKERTON ȘI VĂDUVA VESELĂ	362
„MĂRITUL LORD ANGLO-SAXON“	366
SLUGĂ LA ȘASE STĂPÎNI	369
ÎN BIRLOGUL SCLAVAGIȘTIILOR	376
ICOANELE ȘI POZELE CONSILIERULUI STIE- BER	377
SECRETE ÎN PAGINILE ZIARELOR	386
PITICUL DE SUB MASA LUI BISMARCK	387
MARELE STAT-MAJOR AL FALSURILOR	393
ÎN ORIENTUL APROPIAT ȘI ÎNDEPĂRTAT	424
RĂZBOI ÎNAINTE DE RĂZBOI	429
UN TOC DE BRICEAG RĂTĂCIT	438
O TUNSOARE DUPĂ FUNERALII	447
MOBILIZAREA PORUMBEILOR	452
ÎN BELGIA OCUPATĂ	461
AVENTURILE „DOAMNEI ÎN ALB“	467
LUPTA PENTRU INFORMAȚII SECRETE	476
ÎNCEPUTURILE ÎNREGISTRĂRIILOR FONOGRA- FICE	488
CIOCÎRLIA CAPITANULUI LADOUX	490
MORȚII NU ÎNVIE	499
BUMERANGUL CENZURII	505
„HAVANELE“ ȘI CODUL	510
„SĂ NU FURI!“	522
DESTINE PE MARE	526

FĂRĂ SCRUPULE	531
FANTOMELE LA VINATOARE DE SECRETE ,	536
EVADAREA UNEI ALTEȚE IMPERIALE . . .	542
OMUL POTRIVIT LA LOCUL POTRIVIT . . .	545
MATA HARI — O LEGENDĂ?	550
„FRAU DOKTOR” . ,	572

Redactori de carte :
VERA VAIDA și SANDA MIHAESCU-BOROIANU
Coperta : VALENTINA BOROS
Tehnoredactor : FRANCISC RAD

*Dat la cules 01.04.1968. Bun de tipar 01.06.1968. Apărut 1968.
Hîrtie scris I A sul de 70 g/m². Format 16/540×840. Coli
editoriale 39,36. Coli de tipar 36,50. C.Z. pentru bibliotecă
327.8=59*

Tiparul executat sub comanda nr. 6 709/80 268 la Combinatul
Poligrafic „Casa Scintei”, Piața Scintei nr. 1, București —
Republica Socialistă România.

Fără a pretinde să ofere cititorului
o istorie sistematică
a spionaajului și a diplomației secrete,
E. Cerneak pune în lumină
în cartea sa, în ordine cronologică,
o serie de evenimente în care a avut de jucat un rol
activitatea serviciilor de informație.
Urmărim astfel implicațiile războiului secret
în relațiile dintre state
și în luptele politice din diferite țări
începînd din epoca Renașterii
pînă la primul război mondial.
Autorul lasă să se înțeleagă că intenționează
să reia într-o altă lucrare
firul relatării întrerupte.
Găsim în carte
o evocare vie și în același timp documentată
a unor episoade istorice care au preocupat
la timpul lor opinia publică.
Menționăm, la întîmplare,
noaptea Sf. Bartolomeu,
„complotul pulberii”, destinat să arunce în aer
Camera Lorzilor în 1605,
comploturile împotriva lui Napoleon.
Autorul analizează enigme celebre ale istoriei
ca cea a „Măștii de fier”,
personaj misterios ținut timp de decenii în Bastilia,
care a suscitat interesul lui A. Dumas,
sau paradoxul lui William Shakespeare,
autor al nemuritoarelor drame, comedii și sonete,
care însă în testamentul său
nu a pomenit nimic despre cărțile sale,
de unde ipoteza emisă de unii istorici
că... Shakespeare nu este Shakespeare.
Apar în istoria războiului secret
figuri de scriitori cu renume
pe care nu ne-am aștepta să-i întîlnim
în acest cadru : Daniel Defoë, Beaumarchais,
alături de aventurieri celebri
ca Saint-Germain, Cagliostro.
Pagini interesante sînt prilejuite
de istoria procesului Dreyfus,
care a răscolit viața politică a Franței.
Printre ultimele episoade relatate în carte
menționăm cazul faimoasei Mata Hari.